

Majtényi László

ROMOK ORMÁN

Magyarország legújabb történetei

MAGVETŐ
BUDAPEST

Ajánlom
*Kárpáti Magdolnának, Majtényi Juditnak,
Majtényi Balázsnak és Majtényi Györgynek*
szeretettel.

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000551170

© Majtényi László, 2014

ELŐSZÓ

Ez a könyv, szerzője szerint, az első szavától az utolsóig az egyik legpontosabb érzésről¹, a hazaszeretetről szól.

¹ A haza az elme alkotása.

0. FEJEZET

0. FEJEZET
MELYNEK CÍME SINCS

ROMOK ORMÁN

Magyarország politikai válsága

ELJÁTSZOTT ESÉLYEK

Magyarország, nincs mit szépíteni, Európa szégyene lett, az ország, ahol tucatnyi feltűnően műveletlen, erőszakos, és, mert a tudatlanok mindig ilyenek, kapzsi férfi – férfi mind, kivétel nélkül –, és közöttük egy, milliók türelmével visszaélve, játszik és uralkodik. A nagy nemzetek tapasztalataiban, kultúrájában a honi elnyomó hatalom megtapasztalása és a küzdelem ellene alapvetően megszokott. Nálunk (ironizáljak? – na jó, sajnos) szokatlan, hogy ezúttal nem idegen tankok csörömpölő láncfalpa hozza el a szolgaságot, hanem függetlenségi szózatokkal és hol ájtatos, hol meg újpogány halandzsabeszéddel saját pénzünkön nyomnak el bennünket, nem mások, a mieink. Ez sem olyan jó nekünk. Hallgatjuk, de nem értjük az állam turulokrata (© Vitányi Iván) *újbeszédét*, és ezzel még egyelőre úgy vagyunk, mint Gogol saját tébolyával még éppen csak ismerkedő hőse, „Angliában láttak egy halat, amely partra úszott, mondott két szót valami idegen nyelven, és a tudósok azóta is törik a fejüket, hogy mit mondhatott”, de végül lesz rá válasz, érdeme szerinti.

A ma csak gyalázott jogállami forradalomban megszületett alkotmányos magyar állam sikerei – ez az ország ezerszáz éves történetében eddig soha nem esett meg – komoly, a recepcióig terjedő nemzetközi figyelmet váltottak ki. Azonban, mert (én ezért szerettem) útjában állt a személyes hatalomnak, alkotmányunkat, mint disznóölésen a sertést: ledöfték, alatta vére habzott, fölötte meg a részeg böllér jókedve.

A rendszerváltás környékén úgy gondoltam, Magyarországot a jószerencse és nem utolsósorban a térség országai között (Lengyelország mellett) az alkotmányosságot tekintve is leggazdagabb történelme társadalmi sikerre ítélte. Röviden megfogalmazva, az járt a fejemben, hogy a sok évszázados alkotmányos kultúránkkal, a nemzetközi példák közül

is kiemelkedően fényes 19. századi liberalizmusunkkal a hátunk mögött, és szívünkben '48, '67, '56 emlékével, de még talán a költséghatékony árutermeléssel bepróbálkozó gulyáskommunizmus élményével is, Magyarország a térség példaadó és sikeres mintaállamává válik. Arról lehetett olvasni, talán nem is egészen megalapozatlanul, hogy Magyarország a térség logisztikai, Budapest pedig Közép-Európa pénzügyi központja lehet. És tessék körülnézni, ma mit látunk. Budapestünk, akárcsak városaink sora, a díszkövezett főtereket leszámítva, fizikailag is omlik, pusztul.

BUKÁSUNK OKAI

Keserű az ébredés az álomból, látva, hogy a dicsőséges múlt inkább nyomaszt, semmint erőt ad, nem felemel, de visszahúz. A nagy szónokok, az értekező közéleti próza politikus utódai roncsolt nyelven hadoválnak. Ez nem a szokásos „ó idők, ó erkölcsök” ágálás, tessék beleolvasni a régiek és a maiak mondataiba! Ágálnak az utóbbiak az elődök életműve tövében, a nehéz hóval födött hegycsúcsok alatti lapályon, nyomasztja őket, különösen a Bibó nevével elindultakat, ez a számukra birtokba soha nem vehető kultúra és tudás. Az iskolából éppen kikerültekből hiányoztak a személyes tapasztalatok is, és hát még a hatalom megszerzése előtt kellett volna beülni a könyvtárakba, azután nincsen ilyesmire idő. Nem tanultak, így nem is volt mit elfelejteniük. Nem volt rendes tanítómesterük. A magyar reformmúlt már régen becsukott könyv, talán még a lakat is ott van rajta, a tudatlanság lakatja. Az egyik pártközpontban néhány híresség nevét ki-kimondják, de ők nem is annyira „technokraták”, inkább ügyek bonyolítói, nem könyvekkel bajmóldók, a másikon is csak előterjesztéseket olvasnak, népszerűnek vélt szavakat szajkóznak, ha egyáltalán. Tartanak ellenben egy jósnőtől rájuk maradt kakadut, amelyik a dobozból hol azt a kártyát húzza ki, amelyre az van írva, hogy Széchenyi, hol pedig azt, amelyikre Széll Kálmán, Árpád-házi Szent Erzsébet vagy gr. Klebelsberg Kunó, de hogy kik ezek az alakok, és voltak-e, miként voltak, egyáltalán nem tudják. Ha valaki mégis nagyon kíváncsi, talán megguglizza. (A félig nyilas Nyíró, a hasonzorú giccsőr Wass feltalálása ugyancsak nagyon nagy szerencsájüknak

látszott – vagy mégsem? –, de ezek külön esetek, és őket történetesen nem a kakadu találta meg.)

A hagyományból csak a legrosszabb rész, a történelmi görcs maradt meg, a képtelenség bármire, ami együttműködés lehet vagy közös munka, ami miatt mint oldott kéve hull szét, 2014-re meg, ha így marad, magával kötve, sunyítva választ majd a nemzet, parancsra. Ezt nevezik nemzeti együttműködésnek.

A széthullottságért, ha nem is egyenlő mértékben, de szinte mindenki felel, aki a hatalom környékén egyáltalán megfordult.

Nem kényelmi, hanem pontossági megfontolások alapján a nemzeti együttműködés államának viszonyát a joghoz – ha eltekintünk a vers sokat elemzett kétfedelőségétől, arról, hogy a rossz jót hozhat – igazán csakis Mandeville soraival lehet leírni: „...s több pénzt csikarnak egyre még; / s hogy rossz ügyet védjenek, / úgy vizsgálnak törvényeket, / mint boltot, házat betörő: / legjobban át hol törhető [...] / Államukban virult az élet, / naggyá tette – a bűn s a vétek! / És az erény, mely a csalást jól / elleste a politikától, / általa megbarátkozott / a bűnnel, és ez hozta, hogy / a legrosszabb sem élt hiába: / tett valamit a köz javára. / Így volt erős az állam...”¹

Ezek a férfiak, akik mindent meghágtak, minden tabut megtörttek, mivel személyiségük eredetileg sem volt, gyurmaként formálható alanyok. Láttuk többször, hogyan mentek át bámulatos átalakulásokon. És nem más, ez a most véget ért jó húszszendős történelmi korszak tette őket ilyenné, az alatt az idő alatt vették fel a mostani alakot, melyben szebbek éppen nem lettek, de lepkekből bábok igen. Pedig jóra fogékonyak születtek, ahogy bárki közülünk.

Az elmúlthúszév apologétáinak és kritikusainak vitájában el nem merülve jegyzem azért meg, az igazság kedvéért csupán, hogy az elmúlthúszév sok jót is hozott (alkotmányosságot, kiépült piacgazdaságot, horgonyvetést a jó kikötőben, Európát, nyugati élvilágot), de általános zuhlottsága elhozta nekünk a nemzeti együttműködést is. A Fidesz embereit tehát, a Kádár-korban eltöltött fogékony gyermekévei mellett, az elmúlthúszév formálta ilyenné. Újból és újból felkapom a fém a Fidesz sztenderd érvelésére, ami hosszú évek óta mindig zeng, ha

¹ Bernard de Mandeville, *A méhek meséje*, Tótfalusi István fordítása, Budapest, Kossuth, 1996.

rajtakapják őket bármi csínyen: Na de hát, hiszen ha a kommunisták is ugyanezt tették, akkor nekünk ne lenne szabad? Az egyenlő fegyverek elve szerint kötelező is, sőt nekünk jóval többet szabad!

Amikor az eljátszott esélyekről, a köztársaság bukásának okairól beszélek, nem hagyhatom szó nélkül a politikai osztály összetételét és gettósodását. A civilizált világban alig találunk olyan országot, amelynek politikai osztálya ilyen kevéssé lenne mobil. Aki közülük intellektuálisan, és, ami ettől rendszerint elválaszthatatlan, morálisan számított, ha nem költözött ki a temetőbe, régen háttal fordított ennek az egésznek (*Ördög a ti vezéretek!*), vagy a margón áll. A gyerekek pedig már az iskolában megtanulják Viola nénitől, hogy a politika bűnös dolog, rendes ember ilyesmivel nem foglalkozik, azt ráhagyjuk a bűnözőkre.

Sokat írtam a politikai korrupcióról, melynek szerintem csak látható felszíni része, bűzös és nedvedző fekélye a kampány- és pártfinanszírozás, míg a rothadás a mélyben egyre csak munkál. Vitapartnereim mégis rendre felhívják a figyelmemet arra, hogy vérengző kardfogú tigriseket vizionálok oda, ahol sajtodarabkát majszoló óvatos és iskolázott kisegereket kellene látnom, a tételek meg a bagatell kategóriájába tartoznak. Ámbár az összecszerűségről magáról megkérdezhetnénk a faluszéli hullott vakolatú kicsiny házak lakóit és az áldozatos munkát végző önkéntes szociális segítőköt. (Tízmilliárd forintból éppen ötvenmillió lekváros buktát lehet venni.) De egyszerűen szólva: nem így van. Lehet, hogy ez a bűncselekményből származó, kampányonként a nép és a bűnüldöző szervek (!) orra előtt ellopott körülbelül tízmilliárd nem olyan sok pénz, mint amilyen soknak látom, és még akkor sem, ha ennek többszöröse is eltűnt a választások idején kézen-közön súrlódási veszteségként, hiszen a nejlonzacskókban vitt bankjegykötegekbe, aki csak tehette, belenyúlt. Jól tudom, a demokrácia pénzbe kerül, és ha legális forrásból származna ez az összeg, az is a nemzeti vagyont apasztaná, nyilván. Nem ez a probléma, persze hogy nem. Hanem a politikai osztály morális elesettségének következményein túl az például, hogy a felelőtlen költségvetési politika és a politikai korrupció között, ha nem tévedek, erős a korreláció. Mert a korrupció vezető is ragaszkodik ahhoz, hogy ő azért valahol mégis rendes ember, nem csak a saját zsebét tömi meg, de ezenkívül gondol másokra is, szívesen oszt a nincsből.

Fáj a cigánynak a gádszó, és fáj a magyarnak a cigány. Amíg részvétlenül tűröm a nyomort, az szenvedést okoz nekem is, nem csak a nyomort elszenvedőnek. A nyomor fekete luk, magához rántja körülötte a szűkebb és a tágabb környezetét. Egy önbizalmában megfogyatkozott nemzeti közösség keserű haragjának majd minden nyilat a sors és általa is üzött szegény romákra zúdítja. Mit várunk a külvilágtól, ha a szívünket nem indítja meg még az erőszakos gyerekhalál sem? Ne számítsunk együttérzésre magunk sem addig, amíg részvétlenek vagyunk nemcsak úgy általában minden szenvedővel, de a cigánygyilkosságok személyes áldozataival is, pedig láttuk, és akár mindennap újból megnézhetjük arcukat. A gyilkosok perét, hiába például Vágölygi B. András megrázó beszámolója, csak a közöny kíséri. Csak a részvétlen szél zúg idekint.

A haza, megjegyzem egyebek mellett, nem derülhet fényre addig sem, amíg eltűri, hogy a politikai önzés az újból és újból varasodó Trianon-sebet ábrándos és fájdalmas tekintet magára öltve, maró sóval lágyan simogatja.

És soha ne feledjük az egyik legfontosabbat: vajon mi szól drámaiabb hangon elbukott köztársaságunk morális elesettségéről, mint az állambiztonság iratainak, tisztjeinek és ügynökeinek szégyenteljes jogállami karrierje? Ez szétrágott és -rohasztott mindent, amihez csak hozzáért.

Kant elgondolása szerint olyan alkotmányt kellene egyszer létrehozni, amelyben ördögök angyalokként viselkednek, „hogy noha egyéni hajlamaik mind a többiek ellen irányulnak, azok mégis kiegyensúlyozzák egymást, s ekként, ami nyilvános viselkedésüket illeti, úgy fessen az eredmény, mintha semmi gonosz érzület sem volna bennük”.¹

Ha volt eredendő bűne a harmadik Magyar Köztársaságnak, ez talán csak abban állt, hogy nem tanította, illetve nem kényszerítette az ördögöket az angyalok viselkedésére.

Büntetése, szerintem, nem arányos. Bűneink ellenére jobbat érdemlünk.

¹ Immanuel Kant, *Az örök békéről*, in: *Történetfilozófiai írások*, Szeged, Ictus, 1997, 284.

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMI KORSZAKHATÁRON

Hosszú évtizedek óta vigasztalom magam Robert Musil *A tulajdon-ságok nélküli emberének* egyik, a nagy művet összegző mondatával: „Kákániában mindig legfeljebb zseniket hittek ripőknek, de soha, mint másutt, ripőköket zseninek.” Erre ugyan felelheti valaki, hogy ugyan, hol van már – Krúdy szavaival – ez az „elképzelhetetlen monarchia”, hát régen elmerült az időben. Ellenben minden olvasó, avagy csak az utcán nyitott szemmel járó ember tudja, hogy ez nem így van, Karintiától Fiuméig és Marosvásárhelyig a városházák, vasútállomások, a zsinagógák homlokzatán, a szecessziós kapukon és a csatornafedelek tárgyi emlékein túl a mentalitás máig sokat megőrzött Kákániából. A cseh humort hol értik jobban, mint Budapesten, Beregszászon vagy Kolozsvárott?

Itt most egy ripők állam állomásozik, melynek kormányzása minden részletében szélhámosság. Alkotmányos nemzetként alkotmányon kívüli provizóriumban élünk, amely csak annyiban különbözik Schmerling provizóriumától, hogy anyanyelve magyar, saját pénzünkön nyom el minket.

LEZÁRNI A SZÁZESZTENDŐS PERLEKEDÉST¹

Európában a szociáldemokrácia és a kereszténydemokrácia közötti vita valami egészen másról szól, mint a mi százéves, máig lezáratlan marakodásunk a semmi felett.

A történelmi jobboldal számára a Fidesz alsó hangon is hiteltelen. A Fidesz számára a hagyományos jobboldal kellemetlen kolonc. A Fidesz számára a létező baloldal megsemmisítendő ellenség. A művelt magyar jobboldal és a művelt baloldal számára, ne vonjuk kétségbe, hogy mindkét társadalmi csoport létezik, ez a most létező Fidesz-hatalom a viszolyogtató parvenü uralmát jelenti.

Magyarország korszakhatárhoz érkezett, állunk egy sötét teremben, ahova bezártuk magunkat, az oxigén fogy, és mindenfelé csukott ajtók.

¹ Kis János, Az összetorlódott idő – második nekirugaszkodás, *Beszélő*, 2013. május 5.

Viszont a szabály úgy szól, hogy csak egy kilincset nyomhatunk le. Ha rossz kilincshez nyúlunk, marad a légszomj.

Nem az országot, csak a köztársaságot kell újraalapítani. Ám ez a feladat e pillanatban szinte reménytelennek látszik. Lenne hát okunk a honleány- és honfibúra. Bármerre tekintünk is, árulás és közöny mindenütt, mindenekelőtt a fentebb már bemutatott *tudatlanság* árulása, és a közönség bénító közönye. Halkan szólal meg és erőtllenül az éretnyes közbeszéd, és csak szerény hatású közlönyök oldalain, ez a hang megbízható mérések szerint ma nagyjából a választójogosult közönség két-három százalékát éri el. Mégis, valahogy napról napra érezhetőbb ebben a regiszterben a reménytelenség hamissága. Van remény. A két százalék is befolyás, volt rá példa, ripőket buktatott.

Ez az ország az utolsó esély után mindig kapott még azutánit. A nemzet süllyed, de nem süllyed el. Ezúttal senki nem kívánja vesztünket.

A NER a lelkekben már megbukott, de úgy nézett ki mostanáig, hogy vele szemben egy ugyancsak bukott ellenzék áll. A magyar politika a valóságból mintha átjátszotta volna magát a virtuális térbe, ahol a politika tétjévé egyebek mellett a dicsőséges turulokrácia, az ingyen sör/háromhatvanas kenyér, a 2014-ben megteremtendő zöld munkahelyek, hogy Izrael el akarja nyelni Magyarországot, meg a *cigánybűnözés* került.

Magyarország független ország, amely felel önmagáért.

Jól tudom, hogy a politikai osztály olyan, amilyen, és alkotmányos viszonyok között egészében nem váltható le. De talán megváltoztatható. A gyorsuló spirálba forduló, mindenre kiterjedő romlás nem sorsszerű. Elég sok emberrel találkozom. Ha csak a személyes ismeretsegeimre tekintek is, az egyetemeken a jogvédők, például az EKINT, a Helsinki, a TASZ, az ELTE, a miskolci, a pécsi egyetem, a Corvinus környékén található ifjú hölgyek és urak tucatjait ismerem, akik felkészültek egy vagy több közhatalmi feladatra, és – noha erről még maguk sem tudnak – sérőből elvezetnének egy olyan kisebb országot, mint ez. Igaz, nincsen mögöttük párt, pedig enélkül nem megy, és úgy tűnt mostanáig, ez a hiány nem lesz pótolható. A Lehet Mástól én személy szerint sokkal többet vártam, de nagy érdeme, hogy létevel bizonyítja, nemcsak szükséges, lehetséges is új szerepekre új embereket, arcokat találni még a magyar politikában is. Legújabbban a Milla és a Szolidaritás komolyabb esély a politika tartalmi és személyi újrászervezésére, arra,

hogy visszatérve a valós térbe dolgozni kezdjünk. Mindez talán megmozdíthatja a hagyományos baloldalt és a hagyományos jobboldalt is.

Bizonyos, hogy Magyarország Alkotmányát csak az alkotmányos jobboldal az alkotmányos baloldallal együtt állíthatja helyre. E nyilvánvaló tényen érdemes elgondolkodnunk. Minél mélyebb a válság, minél fenyegetőbb a katasztrofális kifejtet, annál több az esély a radikális megújulásra, akár még a legpusztítóbb százéves nemzeti téboly meghaladására is. Természetesen a *Szent István-i Magyarország* és a polgári radikálisoktól a magyar szociáldemokratákig és azon túl terjeszkedő *Modern Magyarország* megegyezésére gondolok. Ez a megegyezés természetesen, hiszen ez nem változtatható adottság, ma csak a *köztársaságban* történhet meg.

Szőcs Gézának talán jó egy hónappal ezelőtt volt egy mondata, amelyre felkaptam a fejem. A szétdúltság állapotában lévő Kossuth tér ügyében megszólalva, mintegy mellékesen említette, hogy végtére ugyanazon a téren ott állhatna Károlyi Mihály meg Tisza István szobra is. Miért is ne? Az odavetett mondat komolyan megindított. Károlyi és Tisza egymást gáncsolva, béklyózva, gyűlölve ugyanabban a pörben tanúskodott. Vívták véres kardpárbajukat. Szóban is. Mindketten erényes politikusok voltak, azaz mindketten Magyarországot akarták megmenteni, mindketten sikertelenül. Mára mindketten az ellentétes politikai közösség céltáblái. A baloldalon Tisza ma is a *vad geszti bolond*, és ha Károlyi alakjáról lehántjuk a gonosz rágalmakat – mindenekelőtt, hogy a legsúlyosabbat említsem, amely szerint a harcoló országot elárulta az ellenségnek –, ott marad legalábbis az, hogy néhány évre, persze önzetlenül, hittől vezérelve, de szoros kapcsolatokat ápolt a Sztálin uralta Szovjetunióval. Ha magyarázza is ezt a vonzás kétségtelen erőssége, amelynek rajta kívül még sok kiváló ember nem tudott ellenállni, ám ennek a vonzásnak a politikai tekintetben is példás életművű Camus mellett Károlyi Mihály baloldali magyar barátai közül is többen, erkölcsi szilárdsággal, ellentartottak. Azután, igen, szakított. Jó lenne, ha ez a „szobrot ugyanott mindkettőjüknek” javaslat nem hisztériát váltana ki, hanem elgondolkodnánk azon, hogy a kölcsönös eltűrés határai, identitásunk megőrzésével, meddig tolhatók ki. Érzésem szerint éppen idáig. Ha lenne megegyezés, az demonstrálná, hogy ugyanannak a nemzeti politikai közösségnek vagyunk tagjai.

Önfeladás nélkül tehát az alapkérdésekben azon a történelmi megegyezésen kellene túl lennünk, amit megalakulásakor a Fidesz is ígért. Hogy, mert nem akarjuk tönkretenni a hazánkat, nem vagyunk többé ellenségek.

Van még kis idő.

(Zármondat: Mondom a bizakodót, de közben tudom, a bőrömön érzem, majdnem bizonyos, mint már annyiszor, hiába, eljártsszuk ezt az esélyt is.)

(2012)

MIÉRT NE LOPJUNK?¹

Megindulni látszik végre-valahára a vita a magyarországi korrupció elviselhetetlenségéről. Az sem baj, hiszen az igazság csak a vitában mutatja meg magát, hogy akadnak olyanok, akik nem elhanyagolható eszességgel tagadják, hogy gondjaink gyökerénél a korrupciót is ott találjuk, sőt – talán káprázik a szemem – mintha azt is állítanák, kell egy kis korrupció a jó emésztéshez, hiszen magyar adja a magyarnak,² a módosabb a szegényebbnek. Érdekes hely lett a mi hazánk, és ezzel még keveset is mondtunk. Ez az írás mindazonáltal fordít egyet a nézőpontra. Noha azt is nagyon fontosnak tartom, itt nem a korrupció elleni küzdelem eszközeit nézem,³ hanem azt az egyént, aki el is utasíthatja a korrupciót, és a környezetében sem szenvedheti.⁴ Vajon mi igazolja az ő cselekedetét? Azt is előrebozsátom, hogy az írásom címében megfogalmazott kérdésre adható válasz húsz éve még egyszerű volt, ma pedig komoly indoklásra szorul. A züllöttség ugyanis természetes közegünk lett megint.

Van itt egy kultúra, mely virul. Képviselői szerint ne legyünk saját zsebünk ellenségei! Aki nem lop, hülye balfácán, övéi megrövidítője: érthetetlen, zavart személyiség. Nem csupán saját családja boldogulását

¹ Ha elkerülhető, legalább címben nem használok idegen szavakat: a korrupció lopás.

² Ha ezt akár egy pillanatig is komolyan vennénk, arra kellene ráébrednünk, hogy egyenesen ösztönözni kellene a külföldi által fizetett hazai megvesztegetéseket, mert ezáltal a magyar emberek és cégek által birtokolt vagyontömeg örvendatosan növekszik.

³ Hack Péter: *Előbb mérni, azután vágni, Élet és Irodalom*, 2010/8., febr. 26.

⁴ Annyit azért megjegyzek, bővebben majd máskor, hogy indokoltnak tartom a korrupcióval szemben tehetetlen intézményrendszer átszervezését.

nehezíti, de másokat, jól evő, jól ivó, jól alvó, egészséges, szeretteiről és szeretőiről gondoskodó, kedélyes és tekintélyesen pocakos vagy ki-sportolt, de mindenképpen jól ápolt ép test, ép lélek férfiakat, hasonló asszonyokat, sőt a közjóért fáradozó, tekintélynek örvendő szervezeteket akadályoz nemes tevékenységükben. Megtöri a tiszteletre méltó tradíciót, felszakítja a társadalom eleven szövetét, akadályozza az Alkotmányban is részletezett közfunkciók ellátását: például a demokratikus pártok működését is, ezáltal a közakarat kifejezését és demokratikus formálását. Mert ha nincsen szerzés, nincsen működés sem, korrupció, lopás nélkül leállhatnak az intézmények, a gazdaság és minden: nem lenne se visszaesés, se növekedés, de még stagnálás sem, mert itt, „mondjuk meg, ahogy van, Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen”. Nemrégiben kaptam szemrehányást én is jócskán, többet nyilvánosan is, éppen ebben a hangfekvésben, miután, ha megakadályozni már nem tudtam, legalább, némi zajt keltve, faképnél hagytam a közvagyon prédálását. Vegyem már tudomásul, hol élek, mert különben kizárom magam a jó szándékú emberek egyeztetett érdekeket kölcsönösen tiszteletben tartó közösségeiből.

(*Bűn az élet*) Nem most kezdődött, és még csak nem is a kapitalizmussal. Noha a tolvajokat olykor akasztották, a hatalom birtokában lopni soha nem volt szegény, sőt az emberiség történetében korábban is dicső cselekedetnek tartották. Akárcsak manapság. A gyilkolás, valamint a besúgás¹ mellett a lopás nemcsak a személyes boldogulás, a hatalom lehetséges záloga, de egyúttal talán a legtisztéletreméltóbb, az utókor csodálatára számot tartó tevékenység is. Nézzük csak meg a köztéri szobrokat általában, különösen pedig a büszke nemzetek történelmi panteonjait, pár hóbotos költőt, zenészt leszámítva, ott felkent gyilkosokat, besúgórendszerek üzemeltetőit és – kitüntetett tisztelet övezte – rablókat, tolvajokat látunk.

Az élet persze veszélyes, bárkit elűthet a hajókötel, a hóhér vasa vagy a trolibusz, de kevés körültekintéssel biztosítható, hogy bent lenni az okosban kevesebb kockázattal járjon, mint kimaradni belőle, feltéve, hogy nem húzunk ujjat akárkivel és különösen az akarki fölöttes üzlet-

¹ Saját szó, jelentése embertársunk besúgóvá alázása: Te besúgatsz: engem besúgásra bírsz; Én besúgatlak: téged ráveszek besúgásra.

barátjával, a rendes ember ugyanis csak a nálánál gyengébből lop, és csak olyasmint, amire a nála hatalmasabb nem vetett szemet. És mi van gyengébb és védtelenebb, mint a közvagyon, kérdezhetnők, különösen, ha véletlenül éppen nálunk van a kasszakulcs. Persze oda kell figyelni, még a tekintélyes embernek is, néha bizony ő sem tett mást, mint a többi derék ember, csak lopott, aztán mégis ráfogják, hogy gátlástalan tolvaj. Aki viszont ügyel, meg van egy kis szerencséje, nem csupán a nép támogatását, a jobb társaság tiszteletét is élvezheti. Az egyik klubtag jótékonykodik, a másik kitüntetéshalmazó díszelnök, de szinte mindnyájukat látványos tisztelet övezi, hatalmuk miatt, okkal, féljük is őket. Kapcsolatra és a mohóságban mértékletességre van szükség. Az ész persze sehol nem hátrány, de nem kell nagyon eszesnek vagy előkelőnek lenni, a vagyon szabaddá, széppé, okossá tesz. Csakhogy miféle ez a szabadság és szépség? Nevezhetnénk egyszerűen és parlagian *posztkommunista szépségnek*, mert a hazai korrupcióból sajnos hiányzik a stíl, nincsen neki esztétikai húzása. Úgy viszik Tesco-táskában a sok milliót, mint a zacskós tejet és a parizervéget. És zacskóstej-, parizervég-házak épülnek belőle, melyek falait hasonlóan nemes anyagokból gyártott installációk, csendéletek díszítik. Mindazonáltal a születési előjogok múltán is, még ez a mai tolvajlás is alapvetően exkluzív műfaj maradt. Bármennyire sajnálatos, nem szabad mindenkinek lopni, mert ha ezt megengednénk, a tolvajlás civilizációja, erőforráshiány miatt, nem volna tovább fenntartható. Nem elég tehát a lopás normáit betartatni, ez nem a demokratikus pálya, nekik maguknak is be kell látniuk, hogy – egyszerűen és érthetően fogalmazva – a szegényeknek nem szabad lopniuk. Igaz, elég gyakran próbálkoznak, de ugyanilyen gyakran rajta is vesztenek.

A helyes-e lopni? kérdésre mindazonáltal nehéz a válasz. A nyelv logikája szerint például lopni nem illik, mert lopva, titokban, azaz illetlenül tesszük, de az új és friss demokráciák ezen túlléptek, sőt vannak jobb társaságok, ahova a nem tolvajok – talán rossz illatuk okán – be sem juthatnak, akárhogy igyekeznének. Azzal végképp nem bonyolítom a kérdést, hogy igazolható-e, ha azért lopunk, mert éhesek vagyunk, ha a szegény lopja meg a gazdagot, hiszen sokkal biztonságosabb, de elegánsabb is, ha a szegényt lopja meg a gazdag. Egyébként itt most csak a közösség vagyonának, a közjóságok dézsmálását nézem, amivel pedig mindig a szegényeket rövidítik meg.

Mégis annak okát szeretném megmutatni, hogy a közvagyon (az államot) meglopni, nem másért, morális okból helyteleníthető. Az elmés olvasó az eddigiekből is tudja, a leírt szavaim ellenében, nem célom a tolvajlás dicsérete. A zabrálás, különösen a nálunk elterjedt mohó, kulturálatlan változata rombolja az emberi együttélést, tönkreteszi hazánkat. Szent és kegyes királyaink törvényei nem bántak kesztyűs kézzel a tolvajokkal. Tudták, és mi is felismerhetjük, miért ez a keresztényi könyörületességgel kissé nehézkesen magyarázható szigor.

Az államot belülről rágó korrupció olyan – most költői leszek – ós patkány terjesztette kór, mely nem egyszerűen undort kelt, hanem elpusztít maga körül mindent.

Nemcsak a korrupció kulturális háttere, sorsszerűsége vitatott, az ellene folytatandó harcnak jórészt bizonytalanok a kognitív előfeltételei is.

(A korrupcióról szóló beszéd morális és elméleti kiindulópontjai tévesek) Három felfogást szeretnék röviden bírálni. Sok tollforgató, tudós elme látszólag mentegeti a korrupciót, de szeretném leszögezni, szövegeiket olvasva nem arra gondolok, hogy netán ők is bejáratosak a hazai előkelők nagyon neobarokk szalonjaiba, és ott barátokra, patrónusokra leltek, hanem arra, hogy nem látják, ami kiüti szinte a szemünket: itt, akár kitör a szegénylázadás, akár nem; ha nem szedjük össze magunkat, minden szétrohad pillanatokon belül. Vannak komoly megszólalások, például Mihályi Péteré, mellyel érdemes vitatkozni: „A korrupció érzékelhető mértékű csökkentése kívánatos lenne, de itt és most ez nincs a tíz legsürgősebb, megvalósítható és megvalósítandó feladat között.” Szerintem ez tévedés. A köztársaság jövője a tét. Másodszor a tolvajlást elítélő írárok fősodrával, melyek indulata közel van az enyémhez, ugyancsak nem értek egyet, mert a látszólag radikális tisztaságvágy lefegyverez. Végül egy elterjedt és balliberális tekintélyek által hirdetett hiedelmet próbálok cáfolni, amely kétségbe vonja az állammal szemben (és az állam által) megfogalmazott morális igények létjogosultságát.

(Az első tévedés: nyomorunk gyökere) A korrupció hangoskodó elítélése mögött valójában a kapitalizmussal szembeni harag szólal meg – állítja Mihályi Péter, pedig szerinte ezt az árat meg kell fizetnünk, ha innová-

ciót akarunk.¹ Persze amennyire igaz, hogy a piacgazdaság – azaz a „kapitalizmus” – a műszaki-technológiai innováció feltétele, ugyanannyira kézenfekvő, ezt, azt hiszem, Mihályi is így gondolja, hogy a korrupció pedig gyilkolja az innovációt. A korrupció eredményeképpen létrejött termék minősége, lett légyen az valamely csatorna árka, televíziós produkció, vasúti információs tábla vagy tudományos mű – az eltulajdonított közpénz mennyiségétől valószínűleg függetlenül – rendszerint borzalmas.

Ahogy Bojár Gábor írja: „A vevő az, akitől a pénzt kapjuk, az ő igényeit tanuljuk meg kiszolgálni. Ha a vevőt korrumpálni lehet, akkor ennek módját fogjuk megtanulni, mert ezen múlik a siker. Ez is egy know-how, tudni kell, kit érdemes, mikor, mennyivel korrumpálni, és aki ezt jobban eltanulja, az a nyertes. Csak ebből nem lesz versenyképes termék.”² Ha tehát semmi mást, csak innovációt akarunk, akkor sem tűrhetjük meg a korrupciót. Csakhogy nem ez a probléma magva. Komoly félreértés a korrupciót a gazdaság problémájaként kezelni. Mihályi Péter szerint például a kampányfinanszírozásra elköltött, illegálisan megszerzett milliárdok a nemzetgazdaság egyéb tételeihez mérve bagatell összegek, és ezzel a probléma számára szinte elhanyagolhatóvá válik. Ez egyrészt módszertanilag is hibás, mert ha a nagy pártok nagyjából elköltik a törvényes összeg tízszeresét, az nem azt jelenti, hogy pusztán ennyi pénzt loptak ki valakik a gazdaságból. Hiszen ahol nincs ügyvitel, nincs könyvelés, nincs átláthatóság, ott mindenki belenyúl a szatyorba. Nehéz lenne megbecsülni, talán csak a jóisten mondhatná meg, hogy ennek a rendszernek mennyi a közvetlen társadalmi költsége. A közvetlen költség viszont, legyen bármekkora, tényleg elenyésző, ha azt az okozott társadalmi kárhoz mérjük. A csekély kártételből az következne, hogy ha a skandináv vagy angol politikusokat drágábban lehet megvásárolni, mint a magyarokat, ami elég valószínű, akkor nálunk jobb a korrupciós helyzet, mert kevesebbe került. Pedig nem, éppen ellenkezőleg.

A korrupció nemcsak a piacgazdaságnak, hanem a pártokra épülő demokratikus szerkezetnek is elkerülhetetlenül szerves eleme, mondják, írják. A jó képviselő sok mindent elintéz a választókörzetének, ami

¹ Mihályi Péter: *A korrupció mint bűnbak, Népszabadság*, 2010. febr. 16.

² Bojár Gábor: *A korrupció valódi ára*, www.fn.hu, 2009. dec. 29.

túlságosan hasonlít a korrupcióhoz. Ez szerintem tévedés. A jogállami deliberációban olyan vetélkedő ügyekben döntünk, melyek racionálisan alig vagy egyáltalában nem eldönthetőek. Nemcsak az bizonytalan, hogy vajon a madarak nyugalma, a pillangók, a békák élettere vagy a szélenergia hasznosítása, illetve az útépítés a fontosabb-e, hanem az is, hogy a fővárosban vagy a Cserháton váljanak végre járhatóvá az utak. Talán nem egyszerűsítem le a problémát, ha azt mondom, amikor a korlátos erőforrásokért folyó küzdelemben a képviselő városa csatornázásáért küzd, az nem korrupció, ha viszont rajta van a helyi dohánygyár fizetési listáján, az igen.

Úgy áll a dolog, hogy a piacgazdaság és a jogállami szerkezet – legalábbis az európai kultúrkörben – egymást ugyan feltételezi, de távolról sem egyként működik, hanem éppen ellenkezőleg, a kettő viszonyában a jogállam ellensúlya a kapitalista gazdaság működési elveinek.

Nem vitatom, jócskán akad a korrupció elleni felszólalásokban antikapitalista érzület, amely szövegszerűen is kimutatható, de ez, bevallom, kevésbé érdekel, hiszen a *kapitalizmust* ugyan védendőnek és szükségesnek tartom, de rajongani már nem kell érte. Ami az érzelmi antikapitalizmusnál kellemetlenebb, és ami a szabadelvű jogállam híveiben a korrupt párt- és kampányfinanszírozás elleni küzdelemben rossz érzéseket okoz, az az, hogy a korrupt pártelittel szembeni ellenszenv természetesen a pártokról is szól, ami persze érthető, és az is, hogy ez a szöveg rendszerint úgy folytatódik, hogy „takarodjanak a korrupt pártok”.¹ Jogállam viszont versengő pártok nélkül nincsen. A pártok korrupciója ellen pedig úgy kell fellépünk, hogy az ne forduljon pártok elleni retorikába. Ismerve nagyszerű pártjainkat, ez több mint művészet, mégis ezzel próbálkozunk az Eötvös Károly Intézetben.

Innen látszik igazán, hogy súlyos tévedés a korrupcióra itt, most és nálunk közgazdasági problémaként tekinteni. A korrupció ott van nyomorunk gyökerénél.

(A második tévedés: *Mindenki szem a láncban?*) Nincs erkölcsi értelemben helyes az egész rendszerben. Ezért ne tegyünk egyenlőségjelet az élet által sokszor kikényszerített engedmények követői és a közvagyon

¹ *Kampánypénzek és politikai indulatok* – Rádai Eszter interjúja Miklósi Zoltánnal, *ÉS*, 2010/9., márc. 5.

nagypályás magánosítói között. Elhiszem, ha nem is vagyok ebben biztos, hogy sem vendéglős, sem villanyszerelő nem létezhet, nem élhet meg kisebb adózási szabályszegések nélkül. Ha a vállalkozónak könyvelője segít életben tartani a céget, és ugyanő a szomszédjától nem követel számlát a konnector megjavításáért, továbbá az újságíró úgy bt.-zik, hogy tudván tudja, öregkorára nyugdíj nélkül marad... mindez, néztem szerint, sokkal inkább az életöszön természetes megnyilvánulása, semmint az állam meglopása, ugyanis ennek szisztematikus működtetéséért az állam maga visel felelősséget. Másokkal ellentétben odáig is elmegyek, hogy tartózkodom az erkölcsi ítélettől, ha a kéményseprő és a háziorvos a ténylegesnél valamivel több kéményt, fájós torkot számol el. Ne keverjük össze a túlélés képességét „Hozott szalonnával egérintést vállal doktor Varsányiné” a közösség (sokszor tervszerű) kifosztásával. Ez annál is fontosabb, mert erős a gyanúm, a rendszert tudatosan alakították ki, hogy a kései Kádár-kor óta úgy működjön az állam és az egyén közötti pénzügyi elszámolás, hogy abból tervszerűen hiányzik alapvetően az, amit erkölcsileg helyesnek mondhatnánk.

(A harmadik és egyúttal legnagyobb tévedés, amely szerint a modern állam és polgára között nincsenek erkölcsi kötelek) A baloldali liberális értelmiség köreiből különösen népszerűnek számít, és hosszú ideje tartja magát az a sokak által hangoztatott vélekedés, szerintem inkább hiedelem, hogy az államtól szolgáltatásokat, infrastruktúra-működtetést, hatékonyságot követelünk meg, de moralitást nem, és, ugyanezzel a lélegzettel, még nagyobb határozottsággal utasítják el, hogy az állam erkölcsi igényeket fogalmazhatna meg polgáraival szemben.

Van érthető, de persze nem elégséges magyarázata ennek az álláspontnak. Rossz történelmi tapasztalatok alapján is sokan félnek attól, hogy az állam polgárai agyában, szívében matasson, hitvallást követeljen, otthonuk titkait vizsgálja, bekukucskáljon akár még a paplanok alá is. Ha ez megesik olykor, az valóban az állam perverziója. Az állam egyik legfőbb kötelezettsége a polgárok önrendelkezésének, magánéletének tisztelete. Agyunk, szívünk, testünk a sajátunk; barátunk és szerelmünk, de politikai rokonszenvünk is személyes ügyünk. Nem feladata az államnak az sem, hogy a jó és erényes vagy választékos és finom személyes életéről prédikáljon. Ez a mi dolgunk, nem másé. Az alkotmány az, amely ezeken a pontokon leereszti a sorompót.

Ám ha nincs a társadalomban erős együvértartozás, nincs erkölcsi alap a becsületes közéletre sem. Korábban a vérségi kapcsolat hiedelme, majd a kulturális nemzet attribútumai cementezték össze az európai társadalmakat. Aztán ezt nem felülírva, de kiegészítve követte a minden állampolgár egyenlőségének elve. Mára sem szűnt meg a közös nyelv, a himnusz, a nemzeti irodalom, a megélt történelem, a kultúra együtt tartó ereje, ám ezeket újabb elemekkel kellett kiegészíteni, hiszen az állampolgári egyenlőség nem tekint arra, hogy kit szült japán vagy perui anya. A demokratikus alkotmányokban, tekintet nélkül etnikai vagy bármilyen egyéb identitására, mindenki egyenlő. Az alkotmány pedig természete szerint teljes egész, nem töredezett, és emiatt is maga az alkotmány válik a társadalmi azonosság gravitációs központjává. Az alkotmányra úgy tekint a modern alkotmányjog ma talán legnépszerűbb irányzata és a magyar Alkotmánybíróság is, mint erkölcsi elvek foglatára, mely elvek átszövik a jogok és kötelezettségek hálózatait.

Jellemző és tanulságos nemzetközi példa erre Clinton elnöki nyilatkozata, amellyel az Egyesült Államok elektronikus információszabadság-törvényét üdvözölte: „Hazánk a nyilvánosság és elszámoltathatóság demokratikus elvein épült fel, és az elmúlt harminc évben az információszabadság-törvény segítette ezen elvek érvényre jutását. Most az elektronikus információszabadság-törvény újrakovácsolja ezt a fontos, az Egyesült Államok kormányát az amerikai néphez kötő láncszemet.”¹

A mi Alkotmánybíróságunk egyik korai határozatában pedig arról értekezett, hogy a jogállam azáltal valósul meg, hogy az alkotmány valóban és feltétlenül hatályosul. Hogy nem csupán a jogszabályoknak és az állami szervek működésének kell szigorú összhangban lenniük az alkotmánnyal, hanem az alkotmány fogalmi kultúrájának és értékrendjének át kell hatnia az egész társadalmat.² Az ilyen államban az alkotmány közbeiktatásával erős erkölcsi kötelek fűzik a polgárokat egymáshoz és az államot a polgárhoz. Ez a kötelek, vagy ha tetszik,

¹ Nem képzavar: újrakovácsol, mert egy meglévő láncszemet erősebbé tesz, hiszen módosításról van szó: *The FOI Act 5 U.S.C. § 552, As Amended By Public Law No. 104-231, 110 Stat. 3048.*

² 11/1992. (III. 5.) *Ab-határozat, ABH 1992. 80. o.*

a társadalmi szerződés maga zárja el az utakat a korrupcióhoz. Nem terhelem az olvasót ennek szövegszerű bemutatásával. Léhaság és unalmas is lenne az alkotmányból erre az alkotmányos textus bizonyítékait elővenni, enélkül is kijelenthetjük, hogy a polgárnak az alkotmány parancsára nincsen erkölcsi joga meglopni a közösséget.

Nem szabad tehát lopni, még akkor sem, ha nem veszünk rajta. És ha van nálunk nádpálca, kötelességünk, akár személyes kockázatot is vállalva, ráütni a tolvajok kezére. Csak mert alkotmányos államban élünk.

(2010)

I. FEJEZET

TULAJDONSÁGOK NÉLKÜL?

LEHET-E TULAJDONSÁGOK NÉLKÜL?

Avagy Ulrich lenne korunk hőse?

A tulajdonságok nélküli ember, Musil regényhőse nem szereti a filozófusokat. Az emberiség nagy erőszaktevőinek tartja őket, akik – mivel nem áll rendelkezésükre hadsereg – a világot rendszerbe kényszerítik. A metafizikus világmagyarázatokkal szembeni ellenszenvéből következően Ulrich arra sem vállalkozik, hogy a társadalomról, melyben él, ítéletet mondjon.

De hát ki ő? – Milyen ember Ulrich – mit jelent tulajdonságok nélkülsége? Miért vesz részt a párhuzam akcióban? Ha pedig részt vesz – miért nem hisz benne? Más-e Ulrichhal a párhuzam akció, mint amilyen lenne nélküle? Hozzá tartozik-e a korhoz, melyben él?

Különbékét kötött-e a világgal? Nem jó a kérdés – a különbékéhez előbb össze kellett volna vesznie a világgal. Ulrich már ezt sem tette meg. Ő a nem azonosuló, de részt vevő ember. Benne él a világ történéseiben anélkül, hogy személyiségét odaadná a történéseknek. Mindazonáltal komolyan gondolja a világot. A századforduló táji bécsi társadalomban nagy dolgok vannak készülőben. Itt zsi bong az egész 20. század: béke- és háborúvágy, faji tisztaság-gondolat és szocializmus, liberalizmus és antiszemitizmus, a Tett kultusza és a nem tevése; és ami a legmeghökkenőbb: gyakran ugyanazokban a szívekben. A társadalom a tulajdonságok hosszú, de korántsem határtalan katalógusát nyújtja Ulrichnak. Ő azonban a szokásos és bevett értelmiségi magatartásformákkal szakítva megtagadja a választ. Olyannyira, hogy e katalógus elutasításának választását is elutasítja.

Mint üveglapon a fény, látszólag akadálytalanul áthatol rajta minden a tulajdonságok világából. De hatással van – tetteiben, pontosabban tétlenségeiben alig követhetően lényegülnek, pontosabban lényegtelenülnek mások tulajdonságai. Ulrich óvatos ember. De óva-

tossága nem gyengeségből fakad. Artista módjára egyensúlyoz egy szál kötélén a Kint és a Bent szakadéka fölött. Felbontja a zárójeleket anélkül, hogy kilépne belőlük. Önszeretetének és izmos testének bátyája mögül őrzi a tulajdonságok hullámai között *tulajdonságát*, a lehetséges embert, az ember lehetségességét. Mit jelent az ő esetében az ember lehetségessége? A tulajdonságok nélküliség jelenthet-e tényleges emberséget? Vagy Ulrich csupán az emberiség eszméje, a két lábon járó elvontság, amibe csak Musil páratlan írói ereje volt képes valamelyes életet lehelni? Nem hiszem. Krúdy Gyula magyar író, néhány száz kilométerre keletre a regény megírásának és történéseinek helyétől, ezt az államot egy helyen elképzelhetetlen monarchiának nevezte. Figyelemre méltó meghatározás. Nem lehetetlen vagy képtelen monarchia, aminek oly sokan tekintették, hanem elképzelhetetlen. „Milyen megalázó és elbizonytalanító, hogy mások kivételesnek és némlétezőnek látják azt, amit én mindenütt szükségképpen megtörténőnek látok” – panaszkodik Kafka. Ulrich, Josef K. cégvezető, Szindbád nem kitalált hősök; mindannyian egy elképzelhetetlen társadalom elképzelhetetlen – nem képzelt, hanem valóságos hősei. A tulajdonságok nélküliségnek is van realitása; egy különös történelmi konstellációhoz kötődik.

Ulrich kétségkívül egyszerűbb – bár korántsem könnyebb – helyzetben lenne akkor, ha azzal a társadalommal kapcsolatban, melyben élnie adatott, értelmesnek és egyénileg hitelesnek érezhetné a választást az állami hatalommal való szembeszegülés és az azzal való együttműködés között. Ilyen korban Ulrich is arra kényszerülne, hogy tulajdonságokat fejlesszen ki magában, s aztán vérmérsékletéből, jelleméből, intelligenciájából, társadalmi helyzetéből következően, eszméinek megvalósításával a hatalom sáncain belül vagy azon kívül kísérletezzon. Neki azonban egy olyan kor és egy olyan állam jutott, ahol a politikai hatalom tehetetlensége eleve kizárja az együttműködés lehetőségét. Arról nem is beszélve, hogy itt egy Stumm von Bordwehr vezérkari tábornok is így beszél: „Forradalmi nézetek?... azt kell mondanom, hogy a magam részéről korántsem vagyok a forradalmas dolgok ellensége! Természetesen úgy értem, amennyiben nem vezetnek tényleges forradalomhoz! Gyakran tömérdék idealizmus van az ilyesmiben... a haza egészének Összefogását célzó akciónak nincs joga építő szándékú erőket kizárni soraiból, bármilyen formában jelentkezzenek is!”

Minden állami szervezet és minden politikai mozgalom egyik legfőbb törekvése, hogy erőt, büszkeséget, önállóságot, hatalmat mutasson; alkotóelemeit valamiféle egységgé forrassza, vonzóerejét növelje.

Az elképzelhetetlen monarchia vonzereje, úgy tűnik, egy negatív tulajdonsághoz kötődik. Szakszerűtlenebb, következtetlenebb, enyhébb alávetettségi viszonyokat hoz létre, mint riválisai. Nem olyan elviselhetetlen elnyomott és kiszolgáltatott lengyelnek, ukránnak, délszlávnak vagy zsidónak lenni itt, mint Oroszországban, Németországban vagy a Török Birodalomban. A cseheknek is kevesebb félálójuk van Ferenc Józseftől, mint amennyi lenne Vilmostól. Ugyancsak kellemesebb gondolkodó emberfőnek lenni Bécsben, mint az európai nagyvárosok többségében. Ez az állam – hogy gyengeségből vagy más okból, itt egyremégy – polgárai részére, a nagyvárosokban (különösen Bécsben) lakályos szellemi körülményeket engedélyez. Egy olyan társadalomban pedig mégiscsak lehet élni valahogy, ahol bár a zsenit gyakran nézik fajankónak, de legalább a fajankót nem szokták zseninek nézni.

Ez az állami bürokrácia tehát, nem utolsósorban homályos kontúrai, gyámoltalansága és haszontalansága miatt, bír némi vonzerővel. Ulrich részvételében a legmagasabb helyekről sugallt párhuzam akcióban egyáltalán nem lát erkölcsi problémát. Szerencséje van. Ott lehet – már amennyire a tulajdonságok nélküli ember ott lehet bárhol is –, ahol a hatalom birtokosai kifundálják kicsinyesen nagyratörő terveiket. És anélkül, hogy önmagával haragban kéne lennie; a párhuzam akció vezérkarában Ulrich tiszteletreméltóan okos és szeretetreméltóan művelt államférfiakkal és államasszonyokkal is találkozik.

De akárhol van is Ulrich, mindig más, mint a körülötte levők. Másága azonban teljességgel megfoghatatlan. A másnak levést mindig csak valamivel szembeni eltérésnek tudjuk értelmezni: a társadalom erkölcsi felfogásának a kéjgyilkos Moosbrugger más. Moosbruggernek a társadalom, az osztrák állampatriotizmusnak a szláv nacionalizmus, a szláv nacionalizmusnak az osztrák állameszme az elviselhetetlen más. Ulrich azonban másképpen más. A liberálisok, az életfilozófiái hívei, a szocialisták vagy a Moosbruggerek között egyformán idegen marad. Eltérőségének nincs címkeje, mert nem talál magának vezérlő eszmét. Innen egyenesen következhetne az is, hogy Ulrich vonuljon ki a társadalomból. Ő azonban egyelőre nem ezt választja. Minden gesztusával az eltérőség jogait hirdeti. Ez volna Ulrich csendes forradalma.

Stumm von Bordwehr egyik élelméjű megjegyzésével Arnheim bárót egyetemes specialistának nevezi – hozzátéve, hogy ez korunk zsenijének alapvető tulajdonsága. Majd hirtelen Ulrichhoz fordul: „Te is ilyesfajta egyetemes specialista vagy.” Valóban! Noha keresve is nehéz két ennyire különböző jellemet és erkölcsöt találni, Ulrich és Arnheim gondolkodásmódjának erővonalai némi hasonlatosságot mutatnak.

A dúsgazdag, művelt iparbáró és hadigyáros Arnheim esetében az egyetemes specialitás az Egész Világ cserepekre és szerepekre hullásának felismerését jelenti, és azt, hogy ez a felismerés szellemi és anyagi tekintetben egyaránt tökéletesíthető. Tevékenységének középpontjába most két egyformán fennkölt cél került: megszerezni a gazdag galíciai olajmezőket, és szellemet plántálni a hatalom sáncai közé. Ez a két nagy eszméje teljesen átszővi és meghatározza egész magatartását, így a párhuzam akció nagyszonya iránt érzett szerelmét is.

Ulrich viszont látva az Egész szétesését, próbálja az elékerülő emberi helyzeteket, jellemeket, kijelentéseket, elmeszlikrákat megfigyelni „az érzések nagy rendetlenségében”, mert manapság „az egyiknek ugyanúgy van vagy nincs igaza, mint a másiknak”, így egyáltalán mindent lehetőleg önmagában vizsgálni, és önmagából megítélni. (Ez az, amiért mint szeretetre méltó és nélkülözhetetlenül rossz hazafi szívesen látott vendég a párhuzam akció vezérkarában.) Tágabb kapcsolatokat pedig legfeljebb csak saját gondolkodásának fejlődésében és húga – akit egyben önszeretete megszemélyesítőjének tart – érzelmi életében keres.

Persze a vékony és meg-megszakadó szálon futó cselekményből kiderül, hogy az út, melyre Ulrich lépett, végső soron kudarcokhoz vezet. De ezzel egyáltalán nem mondtunk semmit, mert ugyan mit választott volna Ulrich, ami nem vezetett volna végső soron kudarcokhoz?

Ulrich tulajdonságok nélküli mássága végül is egy nyíltan deviáns viselkedésmódba torkollik. Ez a változás azonban semmi esetre sem tekinthető lázadásnak. Ulrich és Agathe a város közepén fekvő hatalmas kertbe vonul vissza, melyet a külvilágtól magas vasráccsal ellátott kerítés választ el. Hosszú, meghitt, kettesben tett magányos sétáik alkalmával egy alkalommal váratlanul a kerítés előtt találják magukat. Előttük a nyüzsgő nagyvárosi tömeg, melyből hirtelen kiválik egy alak, egy arc. Csodálkozva egymásra néznek. Az idegen férfi eltűnik a forgatagban, a testvérek visszahúzódnak.

Az Ulrich és Agathe közötti testvérszerelmének képe lényegesen különbözik az ilyen és ehhez hasonló érzések szokásos irodalmi ábrázolásmódjától. Ez a széles folyamként mindent elsodró érzés furcsamód kezdetben majdnem teljesen szenvedélymentes, és végső soron beteljesületlen is. Ulrich most sem lép ki abból a világból, melybe utolsó porcikájáig tartozik.

Miközben ez az Ulrichot és Agathét teljesen átformáló érzés egyfajta előrelépést jelent, egyben annak bizonyítéka, hogy felbillent az a kényes egyensúly, melyet Ulrich egész addigi élete során oly sok erőfeszítéssel létrehozott. Az Ulrich és Agathe közötti testvérszerelmének alkalmas formája a világ és Ulrich között létrejött újfajta kapcsolat ábrázolására.

Valami végérvényesen lezárult és valami megőrződött Ulrich életében és gondolkodásában. Ha lehet, még elszántabban ragaszkodik tulajdonságok nélkülségéhez, visszavonhatatlanul lemond viszont a világban való jelenlét, az önérvényesítés lehetőségéről. A párhuzam akciónak, forduljon akár a legmagasztosabb célok irányába, szervezzen akár világbéke-kongresszust, le kell mondania Ulrichról. Döntött: „Hogyha maradéktalanul az a más akarunk lenni, le kell mondanunk az életünkről, mint valami halálos kaland előtt, hiszen el sem képzelhetjük, hogyan lesz majd tovább.”

A film itt megszakad. Sok mindent nem fogunk sem megtudni, sem megérteni. Ulrich életének története, a 20. század annyi hőséhez hasonlóan, befejezetlen mondat. Felvillannak még olykor egymásnak ellentmondó képsorok, amelyekről nem tudjuk, megtörténtek – megtörténhetek-e? (Kiszabadítja-e Ulrich Moosbrugger, várja-e a minden napok végén eljövendő Ezeréves Birodalmat?)

Egy biztos: a történet nem fejeződik be; legfeljebb véget ér valahol.

Azt pedig már nincs jogunk Ulrichról kérdezni, hogy az elfogadhatatlan, de mégsem a lehetséges legrosszabb meghatározottságok közepette, a tulajdonságok nélkülségen kívül (túl) milyen emberi lehetőségek rejlnek.

(1979)

MAGÁNY

(Egy W. S. Létvicc átirata)

Éltem.

Régebben állandóan jöttem és mentem. Benyitottam, belenéztem, belenyúltam, végigtapogattam a tartalmát. Mint valami nyüzsi vagy politikai aktivista.

- Mit csinálsz? – kérdeztem. Elképzelhetetlen pimaszsággal válaszolt:
- Semmi különös – vagy:
- Nézegetem a dolgaimat – vagy:
- Gondolkodom – vagy:
- Rendezkedem – szóval csupa ilyesmit, hazugságot arról, hogy üres a világ.

Kimentem, dühös voltam, de nem mutattam. – Jól van – mondtam jelentéssel. Belesajdult a szívem. Alaktalan, sötét érzések. Nem jók az ilyenek, ön maga ellentétévé tehetik az embert.

Akkor valaki a fal felé fordított. Nem tudtam, persze hogy nem tudtam, mit akar. Még az arcát sem láttam jól, de borostás volt, a szeme alatt grimaszok mozogtak, grimaszállatok.

Kedvesen beszélt, nagyon halkán. Ügyesen végzi a munkáját – gondoltam. (Íme, az ember.) Nem vett észre.

A koromra mára már nem utal semmi sem. Nem tudom (pontosítok: *tudom, de nem emlékszem*), mi juttatott ide. Arra viszont emlékszem is, tudom is, (miszerint) nem akarom, hogy vége legyen, még élek ugyanis – tudok és emlékezek.

– Rejtőzz el, mielőtt keresnek! – ezt szoktam mondani, igaz, csak magamnak.

Amit tettem, csakis magamért tettem. Ez nagyon is fontos. Régebben, amíg részt vettem értelmileg is az életben, az önzetlenség minden megnyilvánulására heves undor fogott el. A kezemet direkt a gyom-

romra kellett szorítanom, és összegörnyedve öklendeztem, mint egy állat. Az ám. Ha valaki még segíteni is próbált, vagy megsajnált, kész voltam teljesen, akár ölni is tudtam.

Képzeljék, az egyik patkány – kis híján nevet adtam neki – direkt a nyakamra járt, megszélídíteném-e? Sokáig készültem rá, azután – csak semmi módorosság! – ökölrel telibe trafáltam. (Sicc!) Majdnem úgy vinnyogott, mint egy gyerek. Még belém is harapott a szerencsétlen. Talán ez volt az egyetlen említésre méltó esemény.

Remélem erősen, az utolsó is.

Valahol olvastam (egy helyütt), az erkölcsi magasrendűség az értelem nyomorával jár egyben. A valóság képeit eltorzítja az emlékezés, mindenfélét hozzátesz és elvesz belőle. Én, mert mindig jó megfigyelő voltam, azelőtt sem tudtam, mi is történt, de most már egyáltalán nem tudom. Különben nem tudom, meséltem-e a patkányokat, különben nem érdekes (ez is *tojáséj*, erről van itt csak szó), nagyon tisztelttudóak, amíg él az ember, csak aludni veszélyes a jelenlétükben egy kicsit, no, nem annyira, persze. Ez a szó: a *jelenlét*, jó nagyon, ezt most eltaláltam, mint azt a hízelgőt, van jelenlétük a dögöknek, és ugyanúgy súlyos, mint az enyém, ezért nem zavarnak (voltaképpen). Jó, hogy vannak, nyomatékossítják a létezést. Vagyok, aki nem ők. Megkeserítjük egymás életét, szórakozunk. Például meg akarnak rágni, én meg nem akarom. Néha, ha lankad a figyelmem, ámbár ez a legkevésbé sem elégíti ki őket, belém is harapnak. (Feltehetően érdek nélkül teszik, ha jól látom, büszkéek is magukra.) Máskor, talán bosszúból, kiborítják a vizesedényt, izgága népség. Akkor aztán sokat szenvedek, itt ritkán adnak vizet.

Mégis állíthatom: egyedül vagyok. Nehezen cáfolható, hogy az én létezésem erősen más, mint a környezetemé. Talán még magasabb is, de régen leszoktam már a magasról és az alacsonyról. De hát kinek mondanám, miért dicsekednék, egyedül vagyok (*tojáséj*).

Egyedül vagyok ... mióta is? Legalább kellemes a társaság. Nem kell, például, ajándékot kapni. Itt aztán nincs karácsony vagy gyereknap senkinek. Néha azt hiszem, nem tudok mozogni, valami kemény kötelek, bár a derék patkányok, ha megkérdezik őket, biztosan másképp nyilatkoznak. De ez már az ő magányuk. (Van *tojáséj* több is.)

Nem ismerem a lakhelyemet, de a határait biztosan nem ismerem. Valahol falak vannak: fölül nyirkos boltozat, alatta itt-ott süppedés. Van itt valami kételyeket ébresztő lebegés, „*tojáséj*”, ami kételyeket éb-

reszt, de jó megfigyelő vagyok, ami azt illeti. Régen bölcsekedtem a megfigyelésről, utálok már azt is. Csak fecsérlem a drága időmet, az ám, drága idő, tojáséj.

Sötét van itt, „tojáséj”.

Védett a hely. Teljesen be vagyok zárva. Az abszolút szabadság, mondaná egy igazi, de ez rejtélyes „hátterű” ügy. Valaki azt mondaná: tojáséj. Mondaná, mondaná, ki orosz író. Jutok tápanyaghoz, rendszeresen, érdekel, tojáséj.

Amit nem akarok tudni, rendszerint elfelejtem. De sajnos az érzékek, ugye, külön eset. Nem emlékszem, élnek-e még Magyarországon indiánok, de tudom, hogy van itt valami romlás. Úgy értem, itt. Vajon mit szólna valamelyik „kis hölgy”, így hívom most őket, ha megtalálna ebben a heverésben, talán makacskodna, ki tudja (!), túl vagyok az ilyesmin, nincsen „emelőerő”, „szörnyű nagy dolog”, „Magyarország”, csak lengesség, „levitáció”. Romlás és zsugorodás.

„Tojáséj.”

Néha, előtte elkábítanak, eljő a szintező. Akkor történik a szintezés, planírozás, lejt mérés, vízszintre állítás. Itt egyensúly van, nyugalmi helyzet. Talán veszélyeztetett, hisz törődnek vele.

Akkor mondják: – Ne menj ki a fórumra, a te bensődben van az igazság.

Nem tudni, ki mondja. Az már tojáséj. Egyesek.

(1991)

A TULOK ÉS A VIRÁG KÉTSZER

Elég boldogan olvasom Darvasi László *Virágabálók* című regényét. Nem emlékszem, hogy ennyi örömet és szomorúságot mikor láttam együtt. Csak úgy említtem kedvcsinálónak, hogy ott él a regényben az észrevétlen Pallagi Ádám. Nevezett kisfiú korában, mielőtt pudingba fojtaná a nénit, egymaga felfal egy egész pipacsmező. Tessék elképzelni, mi mindent tesznek és élnek át azok, akik nálánál észrevehetőbbek, legyenek bár emberek vagy lények. Legjobban tesszük, ha elolvassuk a regényt vagy beköltözünk.

Feltűnik azután vagy azelőtt (az idő mindig pontos, csak a mese rendje szórakozik velünk, a regény és az idő azutánja mindenesetre elválík) egy Vogel nevezetű rendőrfelügyelő, aki a magyar szabadság elbukása után Szép Imre növénytudós cselekedeteit nyomozza ki, majd küldi őt börtönbe, szándéka szerint a majdnem halálba. Szép valóban bűnös, mert noha sem a forradalomért, sem a bukást követő elnyomás ellenében nem tett vagy szólt az égvilágon semmit sem, hiszen valójában nem is érdekelte az egész; ám a virágokról beszélt, és virágokkal cselekedett mindig. A virágokról szóló beszéd pedig a történelemben és a történelemről szóló történetekben különös jelentést kaphat. Tudja is jól, még ha hóbortos is, az amúgy okos ember, Szép Imre, hogy büntetést érdemel, vitán felül jogosan, mert sok mindenben, például a hallgatóságon múlik, hogy nyilvános előadáson csakis a virágokról szólni még éppen eltűrhető kilengés vagy már üldözendő büntetett. A dúlt rendőrfelügyelő szerint az ilyesmi mindig „képletes beszéd, titkos üzenet”. Mi más is lenne, hiszen a hivatalnoki beszéden kívül minden szó veszélyes a birodalomra, és a szavak közül pont a virágok neve ne lenne veszedelmes, hah, szegény Vogel kincsére, a magyarok által elárult Ausztriára?, persze hogy veszedelmesek.

A kihallgatás egyik drámai pillanatában a felügyelő arról értekezik, hogy minden magyar, közössége részeként, bűnös, felségáruló. Erre Szép Imre tűnődve így válaszol:

„Egyszer álmodtam, egy okos nő egy eldugott, távoli vidéken, valahol az isten háta mögött virágskertet nevelt. De egy nap a marhák, mert teheneket hajtottak el az udvarház előtt minden reggel és este, igen, a hazatérő barmok lezabálták a virágokat.

Miféle virágokat?, kérdezte Vogel.

A legelőről jöttek azok a marhák, tele volt a bendőjük, és mégis lezabálták a tulipánt, a nárciszt, de még a szúrós rózsát is, bólintott Imre.

Vogel sóhajtott, tett néhány kört a szobában.

Fél?, kérdezte azután.

Igen, válaszolta Imre.

Tudja, hogy felkóttethetem?

Igen, bólintott Imre.

Lázadás, árulás, forradalom, fegyveres felkelés, sorolta Vogel, kezük előlről!?” (342.)

Szép Imre minderre rábólint, mindazonáltal inkább jó szándékkal, mint megfélemlítve, halkán, segítettő a történetből kikölkent Vogelt, megjegyzi, a tulipánoknál tartanak, és elmosolyodik. Mosolya megmutatja ínyét, ami – senki nem bántotta őt, mégis erősen vérzik.

Van pedig nekem jó régről egy nagyon kedves rövid szövegem, a Darvasi-regényrészlet juttatta eszembe, Eötvös Károly írta, nem másutt, *A nagy per* 326. oldalán olvasható, magaménak érzem, és most különösen szívesen idézem fel.¹ Eötvös Károly amúgy néha elkedvetleníti olvasóját, mert gyakran százfélé folyik a mese, de azért a részletek szikráznak. Ám Eötvös szétfutó anekdotázó tehetségének szép ellenpontjai az efféle tömör és kemény hasonlatok: „Csodálatos állat a mívelt nemzetek törvényhozása! A tulok nem gyönyörködik a virágban s nem óvja azt, hanem vagy eltapossa vagy fölfalja. Mint a törvényhozások a személyes szabadságot.”

Eötvösnek mindez arról jut eszébe, hogy a nagy per nyíregyházi vizsgálóbírója anélkül, hogy bírójuk elé állítaná őket, bizonyítékok, gyanú nélkül letartóztat tizenhat tisztai tutajost. „Bizony vad emberek igaz-

¹ Eötvös Károly *A nagy per*, Budapest, Révai Testvérek, 1904, 326.

ságszolgáltatása ez”, háborog Eötvös, majd folytatja: „De azért se az ország kormánya, se a sajtó, se a népképviselő, se a bíróságok, se a törvényhatóságok föl nem emelték szavukat ez eljárás ellen. Lázban volt a társadalom s szemet hunyt minden erőszakra, mely gyűlölködő érzelmeinek megfelelt... Pedig hát ezek nem is zsidók voltak” – teszi hozzá keserű gúnnyal.

A szabadság; a szabadság. Nem kell a hasonlatok értelmét megadni, mégis: Eötvösnél is, Darvasinál tágasabban: a virág a szabadságot jelenti – az élet habzását, hogy az élet él és élni akar, és még valamit. A virágot felfaló tulok meg az elnyomó – egyszer történetesen idegen, máskor történetesen magyar – hatalom személytelen megszemélyesítője, és persze még valami. Ez kevesebb is, több is annál, mint hogy a gonosz jelenvaló.

Ha csak kinézünk a fejünkből, azt látjuk, hogy Magyarország a tolvajok virágskertje. No és az embervadászaté. De mert van másik orcája is, nem így kellene nézni a hazánkat, hanem tágasabban, akkor talán észrevehető, hogy Magyarország mégsem a tolvajok virágskertje. És nem az embervadászaté.

Hogy legyen világos: nem a két Magyarországról beszélek, hanem az egyről.

(2009)

1. Akár az országunk helyzetéről, akár bármi másról gondolkodunk és fogalmazunk, szavakkal és mondatokkal küszködünk. Ez kézenfekvő. Az kevésbé, hogy mekkora a szavak és mondatok teherbírása, mert ezek, ha túl nagy súly van rajtuk, ugyanúgy ránk omlanak, mint földrengés idején a többi emberi építmény, vagy akár a löszfal és a szikla. Az elmúlt húsz esztendő szinte minden szava, mondata, ha még egyben van, ránk akar omlani. Az is lehet, hogy rossz szavak voltak, az is, hogy nem voltak eleve rosszak, csak rossz helyre tette pallérjuk. Ami létező, nemcsak hogy nem feltétlenül ésszerű, de még arra se vegyünk mérget, hogy elmondható. Vagyis meglehet, nem is a szavakkal van baj, hanem a mondandóval. Az elmondhatóval.

Sokáig abban a hitben voltam, hogy a magyar irodalom utolsó nagy korszakát éljük (Nádas, Esterházy, Parti Nagy, Závada stb.), azaz az én korosztállyommal, a valamivel vénebbekkel és fiatalabbakkal, kihál. Mert az olvasó, például enmagam, ugyanúgy szükséges része az irodalomnak, kultúrának, mint az író, és mindkettő, de értelem szerint főként az utóbbi, kiveszőben (nem írókat, olvasókat kellene ezek szerint inkább nevelni). De persze nem így van, a magyar irodalmat, pedig létezése nem ésszerű, az eddigi látszat szerint, nem lehet agyonverni.

2. Van itt egy író az előbbi vélekedés cáfolataként (az egy nem számnév, mert van több is, minálunk például Kemény István *Kedves ismeretlenjétől* is beszakadt az asztal), Darvasinak hívják, aki minden, akár vajszerű árnyalatot, egyetlen mondattal elintéz. De annyira nem erőlködve, hogy amíg a másik sóhajтана, neki már megvan. Nemrégiben írt egy regényt (*Virágzabálók*), ami nem akármit, hanem mindent mond el,

hogy a pudingba fojtandó néni mellett csak egyet említsek, az országunk elmúlt állapotát is. Arany még nem ezt tette a *Nagyidai cigányok*-ban sem, ott nem a *minden*, hanem a *valami fontos hiba az országban* a mondandó. Most már, ne örüljünk (erről Darvasi nem szól, nála még minden megvan), nem a valami, hanem a minden hibádzik. Ennek a mindenről beszélő regénynek, miközben nincsen, nem is lehet gravitációs középpontja, azért van csúcspontja.

Hosszú, kitartott csúcspontján az egyetlen mondatot motyogó, rikoltó, sóhajtó hőssel.

Ő Habred, aki hozzánk beszél, mai magyarokhoz, aki egyedül ismeri a cigányok világtörténetét. Aki százévesen született, pokrócot kell rádobni, rongyokba bugyolálni, mert nincs-testének csontjai világítanak és kiabál mindig. Hol igazmondó Habrednek, hol, mert ez is elég, csak Igazmondónak hívják.

„Adjatok pénzt, nyűszítette Habred. Gilagóg őrjöngve kapott felé, szinte kiszakította a kocsiderékből, bevarrom a szádat, Habred! Devlára mondom, bevarrom azt a rohadék pofádat, aztán eláslak és a sírodra szarok! Nem szólhatsz többé, érted, te nyomorult?! Adjatok pénzt! sutogta Habred, és forgatta a szemét.”

„Adjatok pénzt, nyikorgott rájuk. A magyar férfi csodálkozva előre lépett, és kíváncsián hajolt Habred ráncos csecsemőpofájához, s közben hümmögött, az öklével dörzsölgette a homlokát.

[...] Adjatok pénzt, szipogta legörbülő szájával. [...] Adjatok pénzt, adjatok pénzt, szűkölte elvesztem Habred, és a taknya sárga csíkja az állára csorgott.”

A mi időnk éppúgy elsüllyed, mint mindenkié, legyen a mindenki egyén, nemzet, vagy hitvallás követője. De a tévelygő, kicsinyes és bágyadt nemzedékek elmosódva látják még maguk előtt a ködben a nagyobbak árnyait.

Először az áldott emlékü Széchenyi mondta: *Adok pénzt!* Azután az áldott emlékü Kossuth folytatta: *Adjatok pénzt!* Csak közbizalom volt, csak hittek nekik, és ez ott elég volt. A szabadságnak, függetlenségnek hitbéli feltételei voltak, a tárgyiak egészen hiányoztak. Anyag nem volt semmi sem. Ő ráíratott egy leszelt papírdarabra valami számot, és ezért a papírért, pedig nem volt neki magának sem, adott a magyar, a német, a zsidó, a rác, a tót, a cigány, a lengyel. Adott lovat, gabonát, malacot, posztót, aranyat, ezüstöt, puskaport, vasat, rendi előjogot, bármit. És

adott vért is, sokat, nem számolta. Adjatok pénzt! – mondta Kossuth, kaptok cserébe szabadságot. Nem volt rá semmi anyagi fedezet, adott mégis szegény és gazdag. A pórtól a mágnásig mindenki pontosan tudhatta viszont, mit jelent ez az ígért szabadság. Hogy mit nyerhet, és mit veszít majd rajta. És nemcsak a nyereséget, de a veszteséget is, ahogy Kemény Zsigmond fogalmazott; korábban nem látott illedelem kísérte. Ez a sehol nincs ország, amely a megelőző százötven évben a fegyverforgatást régen elfelejtette, kis hadiszereccével, a nincsből felállított ezredeivel, péppé verte az alkotmányát megsértő nagyhatalom kiképzett és harcedzett hadait.

Jöttek új idők. Talán csak egyvalaki, Soros György mondta, még az új idő kezdetekor, hogy adok pénzt. Azután felbátorodott a félénk pénz, jött sokfelől. Látszólag szerencsés csillag alatt született az új magyar szabadság. Az 1848-as szabadságot a nagyhatalmak gyűlölték, az ezredvégig szerették. Adunk pénzt a szabadságra is – mondták. Jó, adjatok, mondták a magyar urak, mert a szabadság az úszómedence, és motoros jacht az Adrián. Bármennyit is adtak, végül nem ingyen volt, bizalom, hit meg nem volt, a sok pénz kevés is volt, a szegények csak szegények maradtak, a gazdagok meg csak gazdagok lettek.

Adjatok pénzt! – rikoltozik az igazmondó.

Adjatok pénzt és lesz szép vers, gyönyörű film, mesés kutatás, a pénzen meg osztozunk. Adjatok pénzt! – szól a pártpénztárnok, és a választás után veletek építünk autótut és hidat, valamint új és nagyszerű mozdonyt lökünk a sínekre. Jó, de majd adjatok pénzt, feleli szárazon a cégvezető.

Ott áll, viseltes felöltőjében, kicsit görnyedten a harmadiknak mondott köztársaság, zsebében a zsebpiszok mellett mindig kuncog pár százmilliárd. *Nem ezt ígértétek, adjatok pénzt!* – kiáltják a gazdagok és kiáltoznak a szegények is egyre hangosabban, és a kabátját rángatják. Adok pénzt, sóhajta, de csak ha nem kérdeztek semmit. Ne kérdezzétek azt sem, hogy honnan van, azt sem, hogy miért adom, azt sem, hogy ki vagyok.

Rossz emberek vagytok, spiclik, keveset adjatok, adjatok még pénzt!

A közpénz csak akkor működik, amikor az erény mozgatja. Hibás ez az ország, és nem egyetlen, és nem javítható a hibája. A legjobb esélyét is kész eljátszani.

3. József Attila nem csak bölcsekedő költő volt, próbálkozott magával a bölcselettel is. Egyik töredékben maradt tanulmányából (*Hegel – Marx – Freud*, 1936) kiderül, hogy nemcsak helyén van az esze, ördög tudja, miként, de jól ismeri az öreg és a fiatal Marx szövegeit is. Arra keresi a választ, hogy ha az az elmélet, mely az ökonómiába, a dialektikába, a filozófiába és a francia forradalmi politikába eresztett gyökereivel meggyőzően bizonyítja, hogy ha a tőkés gazdaság elbukik biztosan belső ellentétéin és „helyet ad a közös gazdaságnak”, akkor miért más történet, a náci hogy juthattak mégis hatalomra Németországban. „Csak azt kértem, hol csúszott hiba a számításba, hogy lehet az, hogy az ún. »tárgyi előfeltételek megvannak« s az alanyiak hiányoznak?» – kérdi. Úgy véli, hogy az emberi lényeg valamely vonása rejtve maradt Marx előtt, mégpedig olyan része, amely „szükség szerint homályba temetkezik”. Nem véletlenül áll a tanulmány elején Freud neve is; talán bizarrnak tűnő hasonlattal érzékelteti, miféle az a homály, amelyre gondol. Véli, hasonló okból maradt el a szocialista fordulat, amely okból a nemi öröm, az orgazmus hiányzik olyan párok kapcsolatában, ahol pedig jelen kellene lennie. Mindkettőnek lelki, alanyi feltételei hiányoznak. Idegességről beszél, de mai szóhasználatunk szerint egyéni és kollektív neurózisa gondol. Nagyon szép (és szekuláris) megfogalmazásában – éppen ezért is vettem elő ezt a József Attila-passzust – szerinte az a baj, hogy akár az országot, akár a szerelmet nézzük; „a nép nyelvén szólván – nincs áldás rajta”.

Mármint a Harmadik Köztársaság eddigi történetén – teszem hozzá. Ha tehát a tárgyi előfeltételek nagyjából megvoltak is, az alanyiak nagyjából hiányoztak. Pedig az utóbbiak fontosabbak.

(2010)

ZÖLD TRABANTBAN ÖREGSZIK JÓZSEF ATTILA

Muszáj volt megszületnem, mert hasztalan lenne a világ legszebb szerelmes verse nélkül.

Talán az életem álmodom, talán álmodom az életem. Elmúlok. Rossz volt Öcsödön, de még Öszödön is az utószezon, Vas Pista okosban intézte el a miniszterrel, pihenjen már egyszer a bolond költő. Leszóltak a titkárságról: alattomos nyájasság, az árnyak, törvétel, homály, zörgő avar várt: Egy görögkeleti a cisztereknél.

Sokáig nem tudtam, hogy nekem is van lelke. Nagyjából tizenkét éves lehettem, amikor születtem. Az öreg ház falai, a bontott téglák, a vakolatból kieső sóskúti kő, törött cserép, a rongyverte gang megtelt gyerek kacagással. Volt, igaz, csak egyszer, kalács, liba, lány szájhoz. De nem volt semmi, senki többé.

*

Hatvan év minden hófúttá telével, amikor Józsefnek már megvan a Trabant-kiutalás, kappanháj, kései házasság, Mária, az új asszony behajol Csepel-Csőpép Merkúr-telepén a csomagtartóba, jó szagú a szürke filc, papírautó, ragasztószag, sajnos csak a szép zöldből van raktáron. Mária behajol, mert kíváncsi, mályvaszínű, műselyem szoknyája kirajzolja tomporát, a kicsi fiú meg berreg édesen az anyósülésen, mint kétütemű fióka, motoros kismadár. Mária vezet, mert József mostanában olyan szétszórta, elveszté mindent, el is téved... mostanában, néha.

*

Azután, sőt halála után sokkal, öregén, didergő ősz ágyékkal, lombtalanul József megkapja a Kossuth-díjat. Ott van már a kis kertes villa is a tó mellett, Józsefet irigylük a többi költők: *Nem mondom, tehetséges volt*

régen! A román prolit dédelgetik! Gyurival suttogva, gyomorból szólva beszélget a Kút völgyben; prosztata szintén, remeg a kéz is. Az ápolónő finoman, ám egyértelműen tartja kezében a lézerfény rúdját, mögötte mindenütt kerek és gömbölyű, rászól Józsefre, „Szemecske becsuk!”, már ezért megérte volna túlélni. Egyfelől. Másfelől viszont szép, ha azt írják az ember sírjára: Itt nyugszik a József Attila-díjas költő, de még szebb, ha azt írják, itt nyugszik József Attila, ő, nem más, nem díjas. Így hagyta végül másra, a francba, az öregkori verseket, vigye föl már az a másik.

*

A tóparton a vén halász és virágkertész Attiláék mellett lakik, ő a hetedik szomszéd, durbincspörköltje híres. Hogy s mint szólítja fiát, lányát, látva a majdani időt, cikázó fecske, csattogó fülemüle-költő nyelven:

„Nézd meg fiam Trezeguet, / rezege-e a rezedá? / Nézd meg lányom Rebeka, / recsege-e a kecsege? / Kacagó köveken nevető víz. / Az úszó nem mozdul. / Nincs emelkedés, nincs süllyedés sem. / Zörgő avar, csörgő bilincs. / Takonytél lett minden tél. Dinnyeéj.”

Felnéz a tányérből József, az asszony tekintete simogatja, átsült a hús, beleszól végül a hallgatásba.

(2010)

A SZARVASI TŰTARTÓ

Majtényi László eddig publikálatlan értekezésében új utat nyit a Szarvas mellett talált piciny, de annál fontosabb csontdarabkán levő rovásírási jelek megfejtésében.

(A Magyar Rádió szilveszteri tudományos műsorának)

Mint tudjuk, az úgynevezett Szarvasi Tűtartó a magyarság kései őstörténetének, történelemformáló nagyságának, Kárpát-medencei küldetésének, csont-, kéz- és fémművességének legbecsesebb emléke és dokumentuma. Az őstörténet kutatói a lelet életkorát valamikor a 8–19. század közé teszik. A legjobb őstörténet-teljesítmény felmutatói azok, akik a 700-as évek elejére datálják leletünket. A tűtartón látható magyar nyelvű szöveg (Fürst Ármin vegyeskereskedése, Szarvas, Tisza Kálmán tér 2/b) a 8. századi írásbeliség fejlettségét mutatja magyar vonatkozásban. Valamint ama hipotézist erősíti, talán bizonyítja is, hogy mind a germán (Fürst), mind pedig a sémi nyelvek (Ármin) ugor gyökerűek, amint a vérségi germán arisztokrácia (lásd mint fentebb: Fürst) maga is. És akkor az avar fejedelmek ugor méltóságneveit még nem is említettük. (Vö. Tisza Kálmán tér 2/b.)

A latin nyelvű felirat alatt ugyanezen szöveg olvasható (Fürst Ármin vegyeskereskedése, Szarvas, Tisza Kálmán tér 2/b) ómagyarul, de három különböző rovásírás ortográfiáját követve. Ezek pedig: a bolgár-török, a perzsa, valamint az ójapán rovásírás jelei, amely körülmény – csak jelzem – további elméletek kiindulópontjául szolgálhat. (Ezekről itt és most eltekintünk, persze nem véglegesen).

A Szarvasi Tűtartó anyaga vagy mamuttérdrkalács, vagy pedig karéliei poliészter, amely körülmény uráli, vagy karéliei kulturális kapcsolatra utalhat. Ehhez lapp és nyenyec források további feltárása mellőzhetetlen.

Vessük most aggodó tekintetünket a Szarvasi Tűtartó hátlapján található Micimackó-ábrázolás immár latin betűs, de ugyancsak magyar nyelvű feliratára: „Csuporban az igazság!” Ez részint igazolja a kettős honfoglalás tézisét, másfelől pedig éles fényt vet a 8. századi magyar törzsszövetség nyugatos műveltséget animizmussal ötvöző hitvilágára.

A csodaszarvas (emlékeztetünk arra, hogy maga a tűtartó is úgynevezett „szarvasi”) mellett a magyarok legtiszteltebb totemállata a barna medve (ursus transsylvanicus) lehetett. A „Csuporban az igazság!” hitelv pedig kiterjedt és mind horizontálisan, mind pedig vertikálisan strukturált animizmust bizonyít, amely az ősmagyarokat az akkori setét Európa legkulturáltabb nemzetévé tette. Köztudottan.

A tűtartóban mind csont-, mind pedig erősen oxidált állagú fémtűket találunk. Okunk van feltételezni, hogy Szarvas és vidéke az akkori Európa legjelentősebb tűkészítő központja lehetett. A Borostyán-út mentén mindenfelé szarvasi tűkre találtak a régészek. Mindazonáltal az akkori technológia mellett sok volt a selejt. A mindenfelé elszórt rossz fémtűket a nép egyszerűen „szar vas”-nak nevezte. Így alakult ki Szarvas nagyközség, majd város.

(2008)

1. Ha a létezők világa nem is kimondottan ésszerű, ettől lehet megértendő, mivel elegendő felfogható ok van arra, hogy legyen. Csak éppen okai nem kimondottan észokok.

Jobb közéletet érdemeltünk volna talán mi is, de hiába a régi érdemek, a híres magyar nemzettől most ennyi tellert, nem több. A valóság, fájdalom, nem felel meg annak a sokkalta vonzóbb elegynek, amit a múlt század honi társadalmának ismeretéből, a külhoni képekből, valamint saját képzeleteiből az elme szívesen kirakna. Ez a valóság egyébként – kár lenne tagadni – a lehetséges valóságoknak nem is legrosszabbika.

Czesław Miłosz, maga is a vadkelet szülöttje, *A rend ellensége – az ember* című kis munkájában ír arról, hogy szilárd tudományos alapokon az erdőt csupán néhány leírható törvény által szabályozott facsoportnak tekintették. Pedig az erdő a talaj, a moha, a zuzmók, a fák, a füvek és gombák egymásra hatásának színtere. A kiirtott régi helyén szórhatunk magvakat, „az új erdő egyáltalán nem olyan lesz, amilyennek a növények szociológiáját figyelmen kívül hagyó erdőirtó gondolta”.

Az erdőirtás után mindig az ültetés, az erdősisítés ideje jönne. Jó esetben – itt most ebben az értelemben tulajdonképpen jó eset lenne – nem az ültet, nem az gondozza a fát, aki irtott. Mégis, csattognak most is a fejszék a kirabolt erdőben.

2. Van felfoghatatlan, magyarázhatatlan létező is.

A politikai közép ilyen.

Dalol a centrum. Érdekes, a farkasok hangján dalol. Években mérhetjük már az időt, mely azóta telt el, hogy e dal először verte fel a táját.

Aki ezeket a sorokat írja, bensőbb vonzalmai alapján maga is szívesen húzódna középbe, mégis fülében most ott dobol a Babits-vers üteme: „hagyj kikötőt s aranyos középszert / s szabad szolgáljuk, állj akarattal / a rejtett erőkhöz, melyek a változás / százszínű, soha el nem kapcsolt / kusza kerek koszorúját fonják.” (*In Horatium*)

Az eszme elterjedtségéért, miszerint a közjót valahol középben kell keresnünk, főleg Arisztotelészt dicsérhetjük vagy kárhoztathatjuk, hajlamunk szerint. A mérséklet, a középút a legjobb, hirdette ő. A nagyon szegények és nagyon gazdagok hajlanak legkevésbé a jó szóra.

„Nyilvánvaló, hogy legjobb a középút; egyedül ez az, mely nem vezet meg hasonlásra, és ahol népes a középosztály, ott legkevésbé támad zavar és villongás a polgárok között” – mondotta például a helyesen kormányzott állam anyagi alapjáról. Amikor ő – és bármelyik komoly követője – a középútat dicséri, mindig egynemű értékek eloszlásáról, megállapodott viszonyokról, egyeztetendő érdekekről beszél.

A másik szó a János apostolé.

„Tudom a te dolgaidat, hogy te sem hideg nem vagy, sem hév. Vajha hideg volnál vagy hév. Így, mivel lágy meleg vagy, sem hideg, sem hév, kivetlek téged az én számból!”

Vagy-vagy. Kétes a közép morális alapja, ezért a legnemesebb szándék is cinkossá tehet. A magyar értelmiség legjobbjai között is akad, aki – nem számításból vagy önzésből, hanem a széteső, kettészakadó társadalomtól való, nem alaptalan félelmében – a politika világában kötéltáncot jár középben, és biztosan nem is tudja, hogy már rég nincs alatta az a kötél.

A politikának magának persze rendesen nincs sok köze a moralitáshoz, ezért a politikában, ha előnyt remél ettől, mindenki nyugodtan mondhatja, hogy nem más, csakis ő a centrum.

3. De engem nem a politika természete, vagy a hétről hétre új igazságokat hirdető – különben majdnem mindig a centrumban utazó – „szélllel bélelt politológia” (Radnóti Sándor) érdekel, csupán egy társadalmi tény foglalkoztat. Az, hogy úgyszólván minden, ami a szememben szélsőség, ami ragadozó és féktelen indulat, ott tolong a centrumban, de gyengül, kopik és erőtlenedik ott mindaz, ami még értelem és mérték.

A magyarázathoz, a politikai közép morális gyengeségének felismeréséhez, talán a következő gondolat kísérlet segíthet hozzá.

Vegyünk először három férfiút és három ítéletet: az egyik nagyon utálja az arabokat, a második közepesen, a harmadik pedig, állítása szerint, nem utálja őket. Az „arabokkal szembeni” helyes eljárás az első szerint az, hogy az egész országot, a második szerint – ő ugyanis közismert mérsékelt – csupán Budapestet, sőt talán csak a Belvárost kellene tőlük megtisztítani, míg a harmadik egyforma határozottsággal utasítja el mindkét javaslatot, mondván, azok között nem is lát különbséget. Mármint a második javaslat az elsőhöz képest kétségkívül szerény, türelmesnek is mondható, hiszen a városközpontban lévő bölcsész- és jogi karokat leszámítva még az arabok egyetemi képzését is lehetővé tenné, ezért politikai értelemben minden bizonnyal középben lévőnek is mondható. Mindazonáltal, ha egy kicsit emelkedettebben nézzük a dolgot, a harmadiknak igaza lehet abban, hogy itt csupán két álláspont hangzott el: egy rasszista és egy nem rasszista.

Ügyszólván minden alapvető társadalmi értékkel kapcsolatban konstruálható hasonló példa.

Például a három egyike szerint a gonosztevőket élve kell elfűrészelni, a másik szerint halk zenével, altatásban kell átsegíteni a halálba, míg a harmadik véleménye így hangzik: a halálbüntetés – bárhogy történjen is – szegyen hoz a civilizációra.

Vagy tudjuk, létezik jog és bírói szervezet, mely az emberi jogokat érvényesíti, és olyan is, amelyik kategorikusan nem; e két szélsőség között pedig létezhet valami szándékoltan mérsékelt moralitása a jognak és igazságszolgáltatásnak (hm, ez is egy paradigma). De vajon minősíthető ez követendő középnek? Ugye, nem?

Vagy-vagy. Amíg a dolgok nem válnak egyneművé, választani kell.

4. Van tere azért a mérsékletnek. Ez most talán csupán a háromszáz éves intelem megfogadása, a hisztéria elutasítása. Járjon a gondolat előtt legalább a beszédmód, hadd legyen az civilizált.

„Szűnjék meg végre köztetek a viszály és az acsarkodás, szűnjenek meg a téveszmék, a sok jogtiprás, a féktelen és ragadozó indulatok! Ha minden töletek telhetőt nem tesztek meg ezért, sem Isten, sem az emberek, sőt [...] önmagatok szemében sem lehettek alkalmasak arra,

hogy a szabadságnak és az állam kormányzásának ügye, s hogy a mások feletti hatalom, melyre oly mohón tartotok igényt, a ti kezetekbe legyen letéve.”

5. Az erdő közepét pedig csak azok kereshetik, akik ugyanazt az erdőt járják.

(1993)

HATALOM, SZELLEM, BRUTYÓ, MUSIL

Az idős harcos visszaréved küzdelmes életére.

Évekkel ezelőtt történt. Kedvenc könyvesboltomban nézelődtem, válogattam, szokás szerint cél nélkül, amikor megakadt a szemem Brutyó János könyvén. A különös csengésű nevet – mely talán valamelyik népmese csetlő-botló kiskondására is emlékeztetett – régen, azt hiszem, gyerekkorom óta ismerem, anélkül persze, hogy akkor vagy később bármit is tudtam volna a név viselőjéről, a jeles közéleti férfiúról. A művet, mely ma már bizonyára könyvészeti ritkaságnak számít, ott helyben elolvastam, majd – sajnos – visszatettem a helyére. A könyv tartalmára nem, de a különös kettős élményre élénken emlékszem. Nem találkoztam korábban sohasem az intellektuális és stiláris képességek ilyen koncentrált hiányával. Egy nem létező csillag visszfénye visszaszáll a folyóról az égre; a látszat látszata izgalmas és erőteljes valósággá válik. Az első magyar posztmodern (osztmodern). A talált műtárgy.

Az idős harcos visszaréved küzdelmes életére...

Bensőséges világ tárul elénk. Brutyó elvtársék proletár szellemet plántáltak a hatalom sáncai közé. Fülledt mozgalmi erotika, a kétféle elvtársak társadalma. Voltak elvtársak, akik tévelyegtek, és voltak olyanok, akik a szükségszerűség iránytűjével zsebükben mindenkor a helyes úton jártak. Ezek közé tartozott maga Brutyó elvtárs is.

De én nem Brutyó elvtársról óhajtanék szólni.

Az ember univerzális lény, az ilyen lény minden egyedének élete elrontott élet, életünk maga nem lehet bizonyíték semmire sem. – Mert hol van kolbászból a kerítés? – kérdezte nem kevés joggal K. J. Nálunk sem volt soha kolbászból, de legalább volt kerítés – tehetnénk ehhez hozzá, hasonló joggal.

De én nem Kádár Jánosról szeretnék most szólni.

Szóljanak róla a korábban nagyhírű előszoba-utazók, ma híres kérelhetetlenek.

A romlott húsról és a porcukorról szeretnék beszélni. Arról, miféle dolog szellemet plántálni a hatalom sáncai közé.

Az idős Kádár Budapestjén (akárcsak az agg Ferenc József korának Bécsében) erősen szaglott valami. Ezt a valamit jobb híján romlott húsnak nevezem. A történelemben és térben is távoli helyszíneken olykor a kamarillák szimatmesterei itt is, ott is megérzik azt, amit amúgy minden utcasarkon érezni lehet. Ekkor azt gondolhatják, hogy az lesz a legjobb, ha szellemet plántálnak a hatalom sáncai közé.

Először volt (most, mint lírai én, csak a saját életemről beszélek) Brutyó elvtárs (és más elvtársak), az emberek pedig békésen (békétlenül) eszegették a kiosztott pállott húst. Azután jött Aczél elvtárs, Havasi elvtárs, más elvtársak; mondván, ez ehetetlen, cukrozzunk. Akkor cukroztak: egy réteg irodalom („Lábon vették meg Tibort, mint a gabonát” – mondotta a neves anekdotafa, Lukács György), egy kevés képzőművészet, egy réteg tudomány. Az a kis kozmás szag azért csak megmaradt. A cukortartóból is kezdett kifogyni a tartalék. Mert nem ugyanaz, ha valaki nagy költő lesz, azután meg elszegődik egy kicsit az udvarhoz, vagy ha elszegődik az udvarhoz, hogy majd ott nagy költő lesz.

De ez eddig csak becsapás volt, kedves olvasó, nem akarok én a romlott húsról sem beszélni, hanem csak arról, mi végre plántálnánk szellemet a hatalom sáncai közé, avagy érdemes-e ezt a dolgot olyan nagyon erőltetni.

Azt mondom, nem. A szellem (olyan, amilyen) megterem éppen a hatalom sáncai között is (Sir Winston szellemére gondolok például), de a hatalom sáncai közé *plántált* szellem mindig szörnyen pervertált lesz, azt hiszem.

Ezt a különben egészen jó képet, hogy „szellemet plántálni a hatalom sáncai közé” (vö. „zászlónk gyakran plántálád”), azért ismétetem, hogy viszolygást keltsék iránta. A fordulat maga a legközép-európaibb regényből, Musil *A tulajdonságok nélküli emberéből* való, mely kétezer oldalon keresztül arról szól csak, hogy a jobb körökben forgó főhős valami enyhe émelygést érez. A regényben színre lép egy bizonyos Arnheim báró is, aki úgazdag és újbáró, és akinek életét két nagy szenvedély fonja egységbe: meg akarja szerezni a gazdag galíciai olajmezőket, és szellemet akar plántálni a hatalom sáncai közé.

Miközben máshol talán már el is felejtették a szellem palántázóit, nálunk ők az urak időtlen idők óta. A Nagy Varázsló néha lenéz, látja, megint valami rossz darabot adnak, elküldi hát megbízottait, dobniák fel egy kissé az előadást. Ezek azután az elképzelhető legfantasztikusabb jelmezekben jelennek meg, és kézbe veszik az ügyeket.

Vajon remélhetünk-e valaha olyan hatalmat magunk fölé, amelynek szellemi hatóköre korlátozott? Amelyik csak az éppen szükséges (és elégséges) bölcsességgel rendelkezik, nem ábrándozik sem Armageddonról, sem a szabadság birodalmáról.

A varázsló pedig eltöri-e végre nyavalyás pálcáját?

Vagy nem, és maradunk, akik vagyunk?

(1990)

A KERT

Mind gyakrabban van olykor.

Olykor-olykor felülkerekedik az érzés, hogy elégünk van a borvizező átkos emberiségből, mint egészről (vö. és lásd még: Berzsián: *Válogatott művek*).

Szegény(?) emberiség átkos, mert átok ül őrajta. Mondják persze, mondják sokan, hogy jobb sorsra érdemes, ámbár ki tudja, nagy családok sejlenek itt fel.

Ha jön ez az érzés, gyorsan eltüntetjük a kapucsengőt, vagy felkapunk valami szőlőkarót, hogy a kertkapun kívülre hajtsuk a betolakodót. Csupán kevés intellektuális bátorság kérdése, hogy ne csak Péterre és Pálra, a barokkra, a grízes téstára, a Barbie családra és a Pamjatyra haragudjunk.

Ha az emberiség most szégyenszemre elkullog a kertből, az nagyon jó.

A kert, tudjuk, többször ezeréves értelme mindannak, amit jelent vagy jelenteni fog. Kis leleménnyel a jelentése akár fokozható is, befelé, persze. Nyílhat akár több belső kapu is a kertben (Musil), hogy ne csak a kőfal, a vas játékos indája zárja a hőst önmagába, hanem (hogy csak egyet említsünk) a testvérszerelem is, mely igen szép motívum, például. Ekkor aztán át van már ejtve az emberiség, ami azt illeti.

Feltéve persze, hogy tényleg elhordja az irháját.

Mért járhatunk éppen rosszabbul is.

Bulgakov orvosprofesszorának teremő ereje éppenséggel kifelé terjeszkedik, nemhogy sárból, kőből, de akár kutyából is embert farag, közösségi lényt, igaz, balszerencséjére éppen akkoriban fokozódik az osztályharc.

Mondhatja már azután, hogy ő – az igazat megvallva – nem nagyon szereti a proletariátust.

Mert ilyenkor a sértett közösség vagy lesüti a szemét, vagy nem. Ha igen, az persze nagyon jó.

Ha viszont nem, *talán* elvész a kert. És *talán* az élet is.

(1991)

BIKSZÁDI UTCA

Itt élünk a Bikszádi utcában. Olvasunk újságot, ezt-azt. Tetszik nekünk a rendszerváltás, vagy legalábbis örülünk neki. A köztéri nevek megváltoztatását, ha némi mérsékletet ajánlunk is, általában nem ellenezzük.

Némi zavart érzünk a szívünkben mégis. Elbizonytalanít bennünket az a történelmi esetlegesség, hogy pont a mi utcánkban lakunk. Mi – anélkül, hogy butának tartanánk magunkat – azt sem értjük, miért is vagyunk Bikszádi utca. Azt persze pontosan tudjuk, hogyan lesz valakiből Latinka Sándor vagy Lakinger Béla utca, de miért vagyunk mi Bikszádi, kérdezik a sokat tapasztalt öregek, az aggodalmaskodó természetűek. Nem lesz ebből valami baj? Nem kellene nekünk is követelni valamit?

Két magyarázatot ismerek. Az egyik szerint a Városházán van az *Utca-név Hivatal*, ott ült régen egy öreg tanácsos, utcanév hatósági jogkörrel felruházva. Egyszer bejött hozzá egy városházi fogalmazó, megkérdezte:

– Akkor mi legyen ennek az utcának a neve, tanácsos úr? – Az öreg ránézett a térképre, és csak ennyit mondott:

– Akkor legyen... legyen Bikszádi utca.

– Érttem, mert ez az utca vezet Bikszádra – vélte a fogalmazó.

– Nem, azért, mert ez utca vezet a Tétényi útról a Fehérvári útra – így az öreg.

Van másik magyarázat is: eszerint a magyar történelem (pontosítok: a munkásmozgalom története) ismeri Bikszádi Soma nevét. (Némelyek úgy tudják, hogy az illetőt Bikszádi [Bernstein] Salamonnak hívták, de a mi utcánkban ennek nem tulajdonítanak nagyobb jelentőséget.) Erről az emberről állítólag csak annyit lehet tudni, hogy Peyer hű követőjeként valami érdemleges tevékenységet fejtett ki a bőrösöknél, azaz

a szervezett bőripari munkások körében (lásd *Nagy bőrös sztrájk*, in: *Bőrös szakszervezeti évkönyvek*, vol. III, p. 89.), helyettes szakszervezeti alvezéri minőségben.

Budafokon az Engels utcából most Tőke utca lett. Könnyű persze nekik ott Budafokon.

De mi nem tudjuk, mit gondoljunk erről a Bikszádi Somáról. A viszonyítási pont, úgy látjuk, báró Hatvany Lajos személye lehet, akiből, mint az köztudott, most Kard utca lett. Akkor most a mi Bikszádi Sománk jobb vagy rosszabb önála?

Egészen más lenne a helyzet akkor, ha valamelyik Béke téren laknánk. A pártállam, ezt már Rákosi elkezdte, hipokrita módon telerakta városainkat (az új és a régi városrészeket is) Béke terekkel. Ezt az eljárást mi itt a Bikszádi utcában (elnézést az erős kifejezésért) kimondott po-fátlanságnak (na jó: arcátlanságnak) tartjuk, ezért, ha mi is a Béke téren laknánk, most haladéktalanul követelnénk átkeresztelését. Azt óhajtánánk, hogy a Béke teret mostantól Harc térnek nevezhessük.

Új világ lehetne akkor, mely végre tényleg szép.

Az édesanya így szólna az édesapához:

– Vidd le, kérlek, Juditkát a Harc térre. Tudod, mennyire szeret hintázní.

Mi itt a Bikszádi utcában Örkenyt is olvasunk, ezért aztán tudjuk, milyen finom a *háború* fagyalt, azt gondoljuk, a Harc téri cukrászdában lehetne kapni biztosan a legfinomabb háború fagyaltot.

A legjobb persze az, ha nincs semmi nevezgetés, de a hely neve olyan, hogy az idézi a költőt. Ha valaki azt mondja, Házsongárdi temető, arról a Bikszádi utcában a tavasz, a költők és versek jutnak eszünkbe, Áprily.

Nekünk különben – a Bikszádi utcában – az tetszik a legjobban, ha költők adnak nevet a dolgoknak, legyen az a dolog akár közterület is. Radnóti Miklós jut az eszünkbe például, aki nagy ravaszul azt találta ki, hogy a Svábhegyet több versében is Istenhegynek nevezte (mert, ugye, ott van az Istenhegyi út).

De mi lesz a sorsa a rossz emlékü Szabadság-hegynek?

Szerelmes vers a Szolgáshégyen.

Jól hangzik ez is. Nagyon.

(1990)

LENNI!

Az embert reggel még érdekli minden.

Vár valamit a naptól. Reggelenként – útban a buszmegállóhoz – megállít valami. A szürke, rücskös betonon vörös betűk virítanak: *John Lennon meghalt, de ÉN itt vagyok!*

Először csak mosolygok, hogy bizony elég sokáig eltartott, amíg ezt a szellemességet kiizzadta magából a szerző, elég sok mocsok folyt már le a folyón Lennon halála óta. De, mert a házfal naponta ismétli magát, egyre ingerültebbé válok. Miért az ingerültség? Tudom, sok minden szól a szerző mellett. Kijelentése kétségtől igaz, olyan szilárd, mint hordozója, a szürke beton. John Lennon valóban meghalt, ő pedig itt van, kétségtől. Bizonyíték a felirat maga.

Az illető elutasítja a Lennon-giccset, így vagyok ezzel én is. Nyilván utálta azt az egyetemes fűzfapoétaságot, ami Lennon halála után előntötte a fél világot. Akárcsak én.

Nem szíveli, gondolom, a szép profitot hozó Lennon-ipart. Én sem. Aztán az ismeretlen ismerős egysoros művében érzek valami erőt, bátorságot, még némi eredetiséget is. Az ilyesmi nincs ellenemre.

A jólfésült fiúk túl gyakran bújnak mások bőrébe. Nekem is ellen-szenves, ha valaki aláveti magát a nemzedéki gondolkodásmódnak. Létezhet éppen nemzedék, de nem attól, hogy valakik tüntetőleg más gittet rágnak. Így gondolhatja ezt a felirat szerzője is. A hamis és pusztuló kollektívizmus mítosza ellen tüntető ÉN jogosultságát, ha nem is hirdetem, elismerem. Ő meg éppenséggel hirdeti. Nem vonhatom kétségbe ezt a jogát.

John Lennon meghalt, de ÉN itt vagyok!

Bármennyire meghökkentenek is ezek a szavak, valójában évszázados falvédő-bölcsességet szólatatnak meg. A déd- és nagyapánk emlékeit

a hülye szuronyrohamokról a légerekig. Az unokák csodálkozását azon, hogy a rájuk törő sokféle szabadság mennyire *kevésféle*. A bombákat, a mérgezett folyókat, az életet veszélyeztető silány technológiákat. Azt az élményt is, hogy mennyire veszélyes élni, és az ebből fakadó vicinális igazságokat. A minden nemzedékesdi mögül újból és újból előtörő, de egyáltalán nem elkoptatott tételt, hogy *legfőbb rossz a nemlét*.

De egy tétel igazsága soha nem független a megfogalmazásától. A háromkirályok például – az *Egy szerelem három éjszakájában* – legalább megpróbálták kinyögni az üzenetet, még ha a közlés képességét a túlélés maga el is vette tőlük.

Akadnak, akik a korszellem nemzedékeken uralkodó parancsára úgy felelnek, ahogy Vas István írja: „...Múzsám segíts, hogy elmém undorát / korom szemébe viszont kiokádjam. / Nem a halál, csupán az út oda / A gyávaság kegyetlen cinkosa: / Árnya szívemre száll, rabolni rangját.”

Mások, akár az önállóság és eredetiség gesztusával is, együtt okádnak a korrallal.

(1989)

ÍRD ÉS MONDD: ÁVÓ

A régen volt forradalmi napok, írtak bár '48-at, '18-at vagy akár '56-ot, hasonlítottak egymáshoz abban, hogy – elnézést, nem tudom magam jobban kifejezni – a nyelv nyelvén szólaltak meg, versektől volt hangos a pesti utca. A közszereplők, jöttek kunyhóból vagy fényes palotából, hirdették a haladás vagy a maradás igazságát, jól írtak és jól is beszéltek magyarul.

Csak most jött el a metanyelv, a nyöszörgés forradalma.

Fölvirradt a szabadság napja, de hogyan? Már arra gondolok, hogy a pártállam-diktatúra talán éppen nyelvében volt a legebezzhetőbb. Hogy itt lehetett a legkönnyebben elszakítani a zsarnokság láncát. Ez a magyarázat lehet elégtelen, de én nem tudok jobbat kigondolni.

Azt nem tudom pontosan, hogyan jött el a szabadság, de sejtem, hányféle.

A helyesírás szabadságának három típusát különböztethetjük meg.

Az első szívbeli helyesírásnak nevezem. A szívbeli helyesírást nem lehet megmagyarázni. Ha mégis rákérdeznénk, a bölcséleti válasz csak annyi lehet, hogy ez olyan, mint a lét értelmére vonatkozó kérdés, azaz a legegyszerűsebb és a legüresebb. A szívbeli helyesírás a politikai pártállástól teljességgel független. Lásd például a „kikiáltott tulajdonosváltás”-t, vagy éppen a magyarságomra hivatkozó, de anarchikus magyar központosítást alkalmazó választási klapanciát a plakátokon (Smallholders).

A második típust lelki finomságból fakadó, avagy tudatos helyesírásnak nevezhetjük. Ezzel a típussal főként nevek ötletes átíratként találkozunk. Az MSZP-ből mára az újságban is MaSZoP lett, és ha ez ellentétes is a konzervatív ízléssel, legalább ötletes. De sorra kerültek a személynevek is. Gondolhatnánk, mindenki maga tudja legjobban,

hogyan hívják, ez személyiségi jog, kötelesek vagyunk tudomásul venni a mások nevét; mégis, úgy látszik, a helyesírási forradalom immár a névhasználatra is kiterjed. Némelyek pontosítják a mások identitását. Így lesz azután a sajtóban itt is, ott is például Tölgyessy Péterből Tölgyesi Péter.

A helyesírás harmadik, számomra legizgalmasabb típusának helyét logikai szempontból az első kettő között jelölhetjük ki, a tudatos és a tudattalan határvidékén, forrása pedig a kollektív neurózis.

Hosszú ideje figyelem már az Államvédelmi Hatóság legelterjedtebb köznyelvi változatának írásmódját, és komoly meglepetéssel tapasztalom, hogy újságokban és könyvekben is túlteng egy hibás alak. A Cég megnevezésére a szerzők és szerkesztőségek egyaránt az ÁVO formulát szeretik alkalmazni, míg a nyelvi szempontból kifogástalan ÁVÓ alakot tüntetően mellőzik.

Pedig az ÁVÓ kitűnő magyar szó, a legjobbak közül való, a magyar nyelvben pedig a szóvégi ó mindig hosszú. Az ÁVÓ jobb magyar szó, mint a rádió vagy a Kominform, mert csak a magyarul tudók számára hordoz jelentést, és jobb például a BARNEVÁL szónál is, mert ugyan kezdőbetűkből összeállított betűszó mindkettő, mégis az ÁVÓ kétségkívül az egészséges népi nyelvérzék leleménye, hiszen a jó hangzás érdekében nem a Cég, hanem egy alapegységének nevét őrzi (Államvédelmi Osztály). Megjegyzem, az amúgy tényleg rettentő és nehezen kiejthető ÁVH-t is jó magyar szóvá lehetett volna szelídíteni, és ezt Zek Zoltán be is bizonyította: „Itt ülök az Ávéházban, / Jobb lenne a kávéházban.”

Ha egy nemzet még nyelvének szavaitól is fél, a lehető legrosszabb kilátásokkal tekinthet a jövőbe. Mégis nálunk az ÁVÓ-hoz valahogy az idegenség és az obszcuritás képzele társul. És minél inkább ávózik valaki, annál rövidebb o-t használ. Abban bízom azért, hogy az ÁVÓ szó már ott ül valahol a nemzet szívében, és ott is marad örökre.

Ha fel akarunk zárkózni Európához, el kell fogadnunk a merkantil értékeket. Legyen az ÁVÓ-ból annyi hasznunk, amennyi csak lehet! Azt hiszem, a szót igei alakban is tudnánk használni. Az ávni ige hangulatfestő erővel, gyötör, kínoz, sorvaszt jelentéssel gazdagíthatná a nyelvet. Egy példa: „Ne ávj, kisfiam, nem tudok neked osztrák csokit venni, a sírba teszel ezzel az örökös ávással!”

A szó melléknévi változatát, mely a főnévi alakkal megegyezik, ez a rendőri hír illusztrálhatja: „...a két támadó ezután többször megrúgta a magatehetetlen, földön fekvő férfit. A rendőrség az ávó garázdákat előállította.”

De ez csak afféle ábrándozás arról, hogy viselkedhetnénk éppen észszerűen is. Forradalmi időkben az ember ne ábrándozzon.

(1990)

A FŐÁVÓS KERTJE

Finom ízléssel reklámozza a televízió önműsorát. Míg ki nem kapcsolom végül, azt hallok úgy félóránként, hogy az ÁVÓ főgonosza a kincstár pénzén

1. ezerötszáz muskátlit ültetett el a kertjében,
2. több liter kölnvizet vásároltatott.

Förtelmes bűnök. Mindaz, amit a főgonoszról eddig tudtunk, semmiség, felejthető. Felfoghatatlan, hogy ebben az országban mi minden meg nem történhetett.

Sem egyrészt, sem másrészt nem akarom védeni a főávóst. De ami tény, az tény. A világ közismerten legbüdösebb növénye a muskátli. A vadászgőrényt például a muskátlival lehet a világból is kikergetni.

Látom a főávost a kertjében, az ezerötszáz muskátlija körében, azok illatoznak, ennek meg dagadt teste piheg a nyugágyban. És csak spricceli, spricceli maga körül a kölnvizet...

(1994)

HÚSVÉT ELŐTT

„...sós, vérízű, szélről részegen, a felleg alatt, / sodrában a szörnyű malomnak...” – írta Babits Mihály *Húsvét előtt*.

A vers persze egy másik korban, egy másik planétán íródott: „...ki először mondja ki azt a szót, / ki először el meri mondani, / kiáltani, bátor, bátor, / azt a varázsszót, százezrek / várta, lélekzetadó, szent, / embermegváltó, visszaadó, / nemzetmegmentő, kapunyitó, / szabadító drága szót, / hogy elég! hogy elég! elég volt!”

Manapság nincs ember, aki ilyen szavakat írna, de támadnak új dalai az új időknek is.

A Legfőbb Ügyészség végre törvényességi óvást emelt Nagy Imre és társai ügyében, és ebben megállapította: „Az ügyben eljáró hatóságok sorozatosan és súlyosan szegték meg az akkor hatályos büntető perrendtartás garanciális rendelkezéseit [...] Az eljárás egyoldalúan főleg a terhelőnek vélt adatok összegyűjtésére és felhasználására korlátozódott, a bűnösség cáfolására alkalmas bizonyítékok beszerzését elmulasztották [...] a vádemelés pedig megalapozatlan és törvénytörtő volt.”

A független magyar ügyészség nem oly régen, 1983. november 16-án „Az önálló ügyészi szervezet munkájának fejlődése és mai szerepe a társadalmi-gazdasági kibontakozásban” címmel tudományos ülést szervezett, amit az ügyészség vezetői mint reformpárti, progresszív eseményt ünnepeltek szerte a magyar sajtóban. Olvassunk bele a tudományos ülészak első előadásába, hiszen hivatalos helyen ötvenhat ügyében újabban kizárólag a tudomány illetékességére hivatkoznak.

„Ez az (1956-ot követő) időszak, különösen ennek első harmada igen nehéz volt az ügyészi szervezet számára. Egyrészt igény volt, hogy minden ellenforradalmár az ellenforradalmat követő napokban – különösen a vezetők – felelősségre vonásra kerüljenek, másrészt szinte kivéd-

hetetlen nyomás jelentkezett az ügyészségre [kiemelés tőlem], hogy a régi gyakorlatot számolja fel és csak gyanú alapján senkit ne vegyen előzetes letartóztatásba. Ez akkor az ellenforradalmat követő napokban a megfelelő adatok hiányában szinte megoldhatatlan feladatnak tűnt és a Legfőbb Ügyészség állandó kétoldalú támadás célpontja volt. Az ország közvéleménye az ügyészség akkori működését mégis pozitívnak értékelte és megnyugvással tudomásul vette, úgy látta, hogy a törvényesség helyreállítása megkezdődött és egyre inkább szilárd alapra helyeződik."

Komoly beszéd ez, barokkos hullámváz (mely inkább Visinszkijt, mint Pázmányt idézi) jórészt elfedi nyelvtani minőségét.

Ami azonban engem illet, mégis inkább Babitsnál maradok:

„Aki halott, megbocsát,
ragyog az ég sátra.”

(1990)

PANASZ

Lehet-e panaszt tenni az értelemnél? Nem lehet.

Hát máshol? Máshol sem, sehol.

Egyesek (meg kettesek is) szívesen mondanák, hogy egy alattomos és/vagy értelmetlen világban kénytelenek élni, pedig ők erre az életre nem szerződtek. Nincsen számukra okosabb tanács, mert ítélet sem lehetséges. Akinek lelke itt nem honos, felejtse és tanuljon, mondhatnók. Az ezzel ellenkező magatartás paranoia, művészet. Nincs másik világ, következésképp nincsen vonatkoztatási pont sem.

„Ön egy logikus világban él!” – figyelmeztetett például Örkény rettentő grimasszal.

Láttam a televízióban, hogyan hányták a megtevesztett nénik a keresztet Kádár János temetésén. Pedig ő igazán leszálló ágban volt már akkor. Az Országgyűlés pedig most, július 10-én törvényben mondta meg a világnak, hogy a pártállam „a materialista és ateista világnézet kizárólagosságának elvi alapján” állt, ami – nem is tudom, kérjek-e bocsánatot ilyen illetlenség kimondásakor – annyira nem igaz, hogy még így visszagondolva sem az. Amíg van a szavaknak jelentésük, addig a vallásos érzület megsértése, az állam beavatkozása az egyházak életébe, de a szolgálatmegtagadó hitvallók bebörtönzése sem az ateizmus kizárólagossága. Igaz, disznóság ez is, az is, csak hát más disznóság.

A forradalom után Oroszországban akadtak olyan igaz bolsevikok, akik nem voltak hajlandók a kapitalisták által megépített vasúton, az általuk gyártott kocsikon utazni. Forradalmuk tisztaságát féltették. Oly hazugnak, romlottnak tudták a bukott rendszert, mely még az általa felhasznált vasat és a fát is megrontotta. Szilárd erkölcs, makulátlan tisztesség, megvesztegethetetlenség, igen magas eszmei szint jellemezte eme férfiakat. Elméjüket már nem dicsérném fenntartás nélkül. Ki is

csúfolta őket bizonyos Lenin irgalmatlanul, aki, ha tisztesség dolgában tett is néha engedményt, de ez az volt.

Nincsen is rendszerváltás valamilyen tiszták nélkül, ha ez a tisztaság néhanap eléggé új keletű is.

Nem érdekelnék a tiszták, nem is értem őket. Úgyis elbuknak. Jönnek, itt is vannak a realisták, az adminisztrátorok. Őket legalább nem is kell érteni, elviselhetők.

Panaszkodom mégis.

Értelmesebb igazságokat képzeltem.

Többet vártunk, nem csak én, mindenki. Azok is, akik a legtöbbet szenvedtek a kommunista rémuralom idején, az ügyvédek például, akik az ingatlanüzletről, igen helyesen, áttálltak aztán még idejében a szabadságüzletre.

Segítség (külső segítség) nélkül nem is tudnám, én magam mennyit szenvedtem.

Mert volt jó dolog a kommunista rémuralomban. Volt izgalom, kundera, nomád értelmiségi, tamásgazsi, poltiszt, barátilag szerzett könyvek, balatoni nyár, kultúrház, ez-az. A kérlelhetetlenségek hideg fényeit szűrte valami, ami kollektív téboly volt, de röhej, sőt derű is.

• De volt jó dolog több is a kommunista rémuralomban.

Nekem például a kommunista rémuralom idején – tudom, nem vagyok ezzel egyedül – végig volt édesanyám, sőt eleinte nélkülem még csak ketten voltak. Most viszont, hogy is mondjam, el vagyok anyátlanodva.

Erre azt mondhatja valaki demokrata, hogy itt nincs összefüggés, ez csak véletlen.

Dacosan azt felelem, nem érdekel.

– Akkor is. Mert ez az egy legalább tény. Ellenőrizhető.

(1991)

KI A LEGNAGYOBB CIGÁNY?

Csak azért jár az ember néha meccsre, hogy mintát vegyen. Van miből, mondhatnánk, de minek, tehetnénk rögtön hozzá.

A múltkor a Ferencváros–Kispest mérkőzésen, ha nem is éppen üde, ám annál mámorosabb ajakkal zengett a kórus, s e közönség azóta is, újból és újból hallatja hangját, vagy, ahogy a legműveltebb sportújságírói fordulat mondaná, „megszólították az egyik legjobb irányító játékost”. Megint-megint felhangzik a százhangú kiáltás: „*Pisont István a legnagyobb cigány.*”

Engem nyugtalanít ez a mondat.

Különös okból nyugtalanít.

Azt nem tudom persze, mit érez ilyenkor Pisont István. Ha szívem szerint megtenném is, vonakodok szót emelni Pisont személyiségi jogainak védelmében, súlyt helyezek ugyanis arra, hogy a nyájas olvasó ne tekintsen teljesen eszehagyottnak, miért is sietve jelzem, tudom, a magyar pályákon nincsenek személyiségi jogok. Pisont István is tudta, tudnia kellett, mire vállalkozik, hiszen nem kötelező futballistának menni, ha akarna, lehetne éppen képviselő is.

Megint nem a jogokról van szó, csak az értelemről.

Egy mondat értelmét keresem.

Azon gondolkodom mostanában (akkor is, amikor véletlenül nem Pisont Istvánon gondolkodom), hogy van-e elégséges oka mindannak, ami létezik. Mert a kiáltás, hogy „*Pisont István a legnagyobb cigány!*”, kétségkívül létezik.

Kell, hogy legyen elégséges oka, más szóval értelme. Vagy jelentése. Miért ezt kiáltják az emberek, nem pedig valami mást, holott éppen megtehetnék?

Mint említettem már, egy mondat értelmét keresem.

Amikor például a sikeres trénernek kiabálnak („szólták őt meg”) oly módon, hogy „Te buzi-cigány-zsidó!”, ezt persze stiláris, sőt tartalmi okból is kifogásolni tudom, minthogy (hogy úgy mondjam) afféle tiszta, világos beszédnek tűnik a szememben.

Más a helyzet azzal, hogy „*Pisont István a legnagyobb cigány*”.

Miért?

Mert az én fülemben ez már másként hangzik. Az jut róla eszembe, hogy nyelvi alakjában megegyezik a „*Széchenyi István a legnagyobb magyar*” kijelentéssel, ezt pedig bármilyen nekikeseredett csoport kiáltása is, nem tartom káromlásnak, mint ahogy azt sem, ha azt kiáltozná valaki, hogy „*Mózes a legnagyobb zsidó*”, amint meg tudnám mondani, szerintem ki a *legnagyobb cigány költő*, esetleg *festő*.

Mert mit jelent a *legnagyobb* szó a magyar nyelvben, jelzőként tulajdonnévhez kapcsolva? Azt jelenti, hogy az illető a legkiválóbb. Jelenthet ugyan – ha ez már némi nyelvi lazaság, pontatlanság is – legtermetesebbet, is, de ez Pisont István esetében, mint tudjuk, nem jöhet szóba.

Tudom, elismerem, a nyelvszokás megengedi a *legnagyobb gazember*, *legnagyobb tolvaj*, *csaló*, *rabló* fordulatot is. Ez azonban csakis negatív értéktartalmat hordozó szóhoz kapcsolódhat. A cigány szó akkor sem tekinthető ilyennek, ha a kiáltozó – amint ez vélhetőleg igaz – ellenszenvvel viseltetik a cigányok irányában. Mert amikor a Pisont Istvánt szidalmazó hazatér, és kitölti sörét, tudom, cigányzenével, lakodalmas rockzenével mulatja az időt, e körülmény pedig önmagában kizárja azt, hogy számára a *cigány* a tolvaj-csaló-gazember pusztá szinonimája lehessen, szükségképpen meg kell engednie azt is, hogy aránylag jóra való cigányok is élhessenek itt. Még az is meglehet, hogy a *cigányt* egy kicsivel jobbnak (kevésbé rossznak) tartja, mint az *arabot vagy a nébert*.

Felvetődik az a lehetőség is, hogy egyszerűen nyelvi pontatlansággal állunk szemben. Talán éppen azt akarták mondani a kiáltozók (kibillentve ezáltal is a tartalom és a forma szocreál egységét), hogy a futballista voltaképpen a legkisebb cigány, azaz a cigányok között a legkevesebb. Csakhogy ezáltal a cigány hordozta negatív attribútum – a kiáltozó óhajával ellentétben – szükségképpen maga is lecsökken, elenyészik.

Bizonyos bölcséleti megfontolás alapján figyelmet érdemelhet egy olyan értelmezés is, hogy a szándékolt (sértő) minősítés voltaképpen azt mondaná, hogy a játékos a *legközepesebb cigány*. Nem fogadható el ez sem, mert túlságosan bonyolult gondolati szerkezetet feltételez.

Tanácsstalan vagyok teljesen.

Barátaim, honfitársak! Ne keserítsük meg fölöslegesen egymás életét! A lehetőségek és saját nyelvi korlátaink között, de igyekezzünk pontosan gyalázkodni.

(1991)

MAGYAR GYEREK, TÖRÖK GYEREK MIT CSINÁL?

Cseppet sem fontos dolog az, melyről szólandó vagyok. Csak maga a motívum, a politikatörténet eme jellegzetes bűvópatakja érdekel, mely itt csörgedez megint a lábunk előtt.

Élt egyszer – nem oly régen – Anatóliában egy lánglelkű forradalmár, *Enver pasa*. Enver pasának és követőinek, az ifjútörököknek sok csudálatos gondolatuk volt, de mind között talán az volt a legcsudálatosabb, hogy a hazát végre meg kéne tisztítani.

Mikor ez az eszme kezdett valósággá lenni, tanulságos beszélgetés zajlott le az ifjútörökök hadügyminisztere és egy amerikai diplomata között. Az amerikai nagykövet ugyanis, beavatkozva a török belügyekbe, némi mérséklelet ajánlott az örmények ügyében.

Ekkor hagyta el a sajátos szellemiségében is szép metafora a török hadügyminiszter szóra nyíló ajkát:

– *Az orvos nem tárgyal a pestisbacilussal.*

Egy magyar politikus alelnököt a minap pártbeli ellenfeléről kérdezték. Azt mondotta, hogy az illető nem közējük való, majd ehhez rögtön hozzá is tette:

– *Egy vírus addig él a szervezetben, amíg az ki nem veti magából.*

Pár hétre rá – a hazai politikusok nyelvi készségét mi sem bizonyítja jobban –, az emberi jogok egyik hivatalos hazai képviselője már férgekről szólt, melyek nemzetünk testét rágják.

Ne legyenek kétségeink, csak figyelniünk kell, e hasonlat tovább fog gazdagodni.

Igyekszem megfelelni a kihívásnak. Korábban saját tétemet talán Paszkál Balázsra tettem volna, aki szerint – mint tudjuk – az ember nádszál: nádszál, aki gondolkodik. Most már új lehetőségeket, kifeje-

zéseket ízelgetek magam is: az ember kórokozó, sőt penészgomba és trágyagiliszta. Vagy pondró.

A metafora hazai átvételében van azért egy aprócska eltérés, valami mutáció, nem tudom pontosan, minek is nevezzem.

Az ifjútörökök soha nem mondták azt, hogy ők keresztények lennének. Csupán az elüldözött örményekről mondták, hogy azok egytől egyig keresztények.

(1992)

A TÖKÉLETES BÜNTÉNY

Az emberek – ki tudja, miért – azokat a kérdéseket kedvelik leginkább, melyekre soha nem kaphatnak választ.

Mennyire szellemi természetű a világ? Vagy:

Létezik-e a tökéletes bűntény?

A majdnem tökéletes bűntényt Budapesten követték el. A Köberl-gyilkosságról van szó, melyet az osztrák gyilkos urak – Frodl és Pesti – Bécsben terveztek és Pesten hajtottak végre.

Eljő az ideje mindennek, még az európázás ideje is eljő.

Maguk a gyilkos urak – mindketten afféle perversz értelmiségiek, talán még a *Világausztria* eszméjéről is hallottak – európáztak itt Pesten egy nagyot.

Kis hibával követték el ugyanis a majdnem tökéletes bűntényt.

A helyszín egy békebeli pesti bérház, melynek vastag és hűvös falai tökéletesen szigetelik a zajokat. A gyilkos urak mindenesetre a tett előtt napon végigjárták a szomszédokat, és mosolyogva elnézést kértek: zajosak lesznek; nem, nem gyilkosságról van szó, csupán átalakításokat végeznek a lakásban. Aztán a szépséges Biza Novakov, Köberl szerelme, a budapesti lakásra csalta az áldozatot, ott elaltatták, majd lelőtték a szerencsétlen filmrendezőt.

Azután az áldozat gépkocsiját külföldre viszik, telefonálnak és leveleket írnak a nevében, sőt a zseniális Frodl merészen magára ölti az áldozat személyiségét, ezzel pedig Köberl egyetlen rokonát is megteveszti, majd – ez azért már szemtelenség – Ausztriában bejelentik az áldozat feldarabolásához használt bárd és fűrész ellopását.

A gyilkosok Európából, társadalomismeretből buktak csak meg, amikor a húsz egyenlő darabra vágott holttestet megfelelő csomagolásban az éjszaka leple alatt a csepeli kukákba rejtették.

Csak hogy – ugyebár nem vagyunk Ausztriában – hála a guberálók szorgos rajának, nagyobb rendőri erőfeszítés nélkül, úgyszólván percek alatt elkészülhetett a holttest-puzzle.

A történeti tudományok behatóan foglalkoznak a társadalmak különbözőségével. Miközben elég szkeptikusak az emberi viselkedés előre jelezhetősége dolgában.

Akkor létezhet-e a tökéletes bűntény?

És milyen természetű a világ?

(1992)

ERŐSEBB KUTYA

A régi, a természet és társadalom közvetlen megfigyelésén alapuló népi mondás példázatszerű tömörséggel szól az erősebb kutyról.

A mondás lényegében a következőképpen szól: Az erősebb kutya dominál.

Szublimált, már-már artisztikus megfogalmazása ez az ezeréves tapasztalatnak. Mert tatár és török, német és muszka előbb ütött, aztán nem kérdezett. Felbőszült parasztok is, kurucok, urak és labancok Albiontól a Kárpátokig gyakorolták e szép, de férfias erényt.

A felidézett bölcsesség onnan jutott eszembe, hogy bizonyos Gombár Csaba bizonyos bizottság előtt valamiféle kutyakomédiát emlegetett, mert – az erősebb kutya idézés előtt ítélt – kissé korán lett ismert a verdikt.

A keresztény világ – Erdélyben éppenséggel elsőként – a reformáció táján lépett ki a kutyavilágból, azaz kupán vágás előtt – néha már helyette is – beszélni kezdtek, iratokat szerkesztettek, meghallgatták a gonoszokat.

Ez az eljárás – Pest-Budán mai napság az egyik rontó nyelvjárásban diszkusszióknak is nevezik a népek – apródonként terjedt csak el, amint ezt Pázmány maga is panaszolja, persze történelmi példázatban. „Izrael fiai gyűlést hirdetőnek Silóba és fegyverkezének, hogy az Isten oltára ellen más oltárt emelő atyafiakat tűzzel-vassal fogyalnák, és az föld színéről letörölnék. De minekelőtte reájuk rohannának, követeket bocsátván, érteni akarák, micsoda indulatból, mi okon és mi végre emeltek volna szentségtörő oltárt az Istennek parancsolata ellen? [...] Megértvén az Izrael fiai ezt az igaz mentséget, nagy örömmel fogadák [...] Bezzeg, ha egy csepp keresztényen vér volna az kálvinista prédikátorokban, ha az

igazság szereteti ügy szívükbe avatott volna, amint tettetik, így kellene nekik is bánniuk az régi hiten való, igaz katolikusokkal.”

Később az eljárás – hallgatnánk meg a gonoszokat is – erősen elterjedt mind a két hazában, az Országnak Házában úgy, amint a bíróságon is – talán nem is felejtődött el még teljesen.

Bizonyos Hankiss Elemér pedig megjelent ama bizottság előtt, és beszélt, beszélt, beszélt. A kupán vágás pedig, ha talán csak egy hétre is, elhalasztódott.

Gonoszok, beszéljetek.

(1991)

„Aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ötágú vörös csillagot vagy ezeket ábrázoló jelképeket terjeszt, nagy nyilvánosság előtt használ, közszemlére tesz, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg – vétséget követ el és egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő” – mondja ki az önkényuralmi jelképek használatáról szóló törvényjavaslat legújabb változata.

Miközben a demokrácia hajóját igazi veszedelmek, zátonyok és örvények fenyegetik, vajon mi a horogkereszttel és vörös csillaggal szembeni nagy haragvásnak az oka vagy magyarázata? Hisz már annyi okos jogi, bölcséleti és politikai ellenvetést olvastunk ezekről a szent nekirúdulásokról, hogy a könyökünkön jön ki lassan az egész ügy. Annýira, hogy nekem csak a kézenfekvő kibúvókat van kedvem felidézni: néhány ügyesen elhelyezett ponttal, vesszőcskével, mint más országokban már bebizonyították – a derék fasiszták szeretett jelvényeiket gyorsan dekriminalizálhatják. Nem lehet más a helyzet a kommunista jelképekkel sem, melyeket egyébként ez idáig sehol nem volt divat betiltani. A törvényhozás pedig – úgysem tud mit kezdeni az idejével – hetente tárgyalhat majd arról, hogy milyen újabb és újabb jelképeket tiltson be.

Ami igazán különös, az a talán csak a társadalom-lélektanban értelmezhető jelenség, ahogy a magyar politikai társadalom a sajátjának érzett, illetve a tőle idegen jelképekkel – szerintem: a jelképek mögötti árnyakkal – tusakodik immár évek óta.

Nem kell nagy jóstehetség ahhoz, hogy megállapítsuk, sok víz és sok mocsok folyik le még a Dunán, míg a magyar társadalom tisztázni fogja ezt a nem is oly bonyolult ügyet.

A szabadelvű demokrácia sokhitű. Ezen nem érdemes vitatkozni – ennyi intolerancia talán megengedhető. De akkor miért kell az állam

legerősebb fegyverével, a büntetőtörvénnyel lesújtani a félcentis bádgarabra? Talán, mert a jelképtörvényeknél fontosabb az a rendszerint megnevezetlen árny, mely ott van mindig a szeretett vagy gyűlölt jelkép mögött. Az árnyat, amelyről beszélek, a Tisztelet és a Tekintély nagybetűs szavai nevezik meg.

Akár a rossz történelmi szerepének is nevezhetjük azt, ami az elmúlt évtizedekben történt. Az országot, a minisztériumot, a megyét, a várost, a vállalatot, az írószövetséget, az egyetemet, a könyvtárat, a szakszervezetet, a műhelyt, az állami gazdaságot annyi hólyag vezette már, hogy a nemzetből mára nagyjából kivesszett a tekintélytisztelet. A nadrágos ember előtt sapkáját gyűrő alázatos parasztot, a mérnök úrnak hajlongó munkást nem lát itt már senki.

De igaz az is – ha más nem, hát az etológia bizonyítja –, hogy társas lény hierarchia, tekintély nélkül nem élhet. Létezhet ugyanakkor tömeg, mely a jó szóra sem hallgat, mely előtt senki és semmi nem állhat meg. Mely a perc büvkörében él, és minden demagóg játékszere.

Az előttünk álló évtizedek egyik legfontosabb kihívása lesz az autonómia és a tekintély viszálya és együttlétezése. De ha Nyugat- és Észak-Európa államai és polgárai az ötvenes-hatvanas években általában sikerrel kiállták az ember méltósága és autonómiája, a szabadság és a tekintély körüli próbatételeket, nem lesz ez másképp Magyarországon sem.

Feltéve, hogy a jogot kezében tartó mindenkori politika felismeri, mi tartozik rá és mi a társadalomra.

(1993)

SZABADSÁG VAGY SZERELEM

A politikát jó lenne nem összekeverni a szerelemmel. Mégis, amerre nézünk, kihűlt szenvedélyeket, elhagyott szeretőket látunk, és mintha új és új hevület dúlná a magyar politikát.

A közösség ügyeit hatalommal valamiképpen felruházott személyek intézik. Ha elfogadjuk őket, azt mondjuk, legitimek; ha vitatjuk alkalmasságukat, jogosultságukat arra, hogy felsőbbbségként rendelkezzenek velünk, akkor kétségbe vonjuk legitimitásukat.

A legitimitás számos forrásból fakadhat. Például az egyházi felsőbbbség legitimitása egy demokratikus párt vezetőségével kevéssé hasonlítható össze. Aminthogy ez utóbbi is eltér a választott köztisztviselők társadalmi elfogadottságának tartalmától és módjától.

Mármint, ha a dolog lényegét akarjuk szemügyre venni, azt hiszem, célszerű megkülönböztetnünk a legitimitás szubsztantív és procedurális, azaz – beszéljünk magyarul – tartalmi, illetőleg eljárási-formai változatait. Az első a fogalom alanyi, a második pedig tárgyi felfogását jelenti.

Mindannyiunkban él egy kép arról, milyen legyen, hogyan beszéljen, mit tegyen a képviselőnk, a miniszter, a polgármester. Ha a kérdéses posztot betöltő személy nagyjából megfelel ennek az eszménynek – valószínűleg attól is függetlenül, hogy ő volt-e személyes választottunk –, látva, jól teszi a dolgát, hajlunk arra, hogy elfogadjuk. Már az is megeshet, hogy annak ellenére elismerjük őt, hogy elvetendőnek tartjuk azt, ahogyan e magas polcra felkapaszkodott. Az öreg királyt letaszító bitorlóból utóbb még akár jó király is lehet.

A tartalmi-tól eltérő logikával kell elfogadnunk a formai legitimitást. Ehhez először be kell látnunk, hogy az alkotmányos rend szabályai alól, gondoljunk bármit a rendet megtestesítő politikusokról, nem vonhat-

juk ki magunkat, s e szabályok maguk is csak alkotmányos úton változtathatók meg. Ha tehát alkotmányos módon valaki hatalmat szerzett fölöttünk, amíg e felhatalmazás keretei között él hatalmával, tetszik vagy nem, el kell azt fogadnunk.

Magyarországon, Széchenyi, Deák, Kossuth apánk, a költő- és írófejedelmek országában mindig is jóval nagyobb hangsúly esett a tartalmi, mint a formai legitimitásra.

Így volt, mert nem lehetett másként.

De most, felismerve és lassacskán megélve előnyeit, meg kéne végre adni az illő tiszteletet a demokratikus eljárásmódokból fakadó formai legitimitásnak akkor is, ha eredménye olykor nagyon is tökéletlennek látszik. Csak ezeknek az eljárásoknak tisztelete, eredményük kétségbe nem vonása ad biztosítékot arra, hogy a politikai nemzet időről időre korrigálhassa tévedéseit.

(1993)

AZ EGY PÉLDA

A polgári erény mégis lehetséges

Úgy sejtem, a polgári erényt az az ember hordozza, akinek szívében egy hű cseh egy véres kezeit valahol elhagyó francia forradalmárral, a német nyárspolgárral, de még talán Lao-ce kései megtestesülésével is egy gyékényen árul. Nincs ilyen ember persze, pedig ha lenne, akár lejjebb is mehetnénk a mércével.

1. Majdnem mindenkinek van azért valami köze ahhoz, amit polgári erénynek nevezhetek. De arról az erkölcsi töredékről, amit ebből az értékből többé-kevésbé mindannyian hordozunk – mert annyira unalmas meg szálni a tárgyat –, nincs mit mondanom.

Azért sem lehet e tárgyról beszélni, és nem is lehet róla mondani – valóm nekem sem, mert a polgári erény kétségkívül legelőször a közeg függvénye. Mielőtt kitalálták volna az állami áruházat meg a shoppingolást, rábízhattuk magunkat a zsidó boltosra, a rác vendég-lősré, a sváb hentesre, a garázsra, ahol az automobilt megjavították, sőt a szerkesztő urak még azt gondolták, mégiscsak illendőbb dolog a honoráriumot kifizetni, és voltak szerzők is, akik meg gondot fordítottak a ragozásra meg a becsületes központosításra, nos, akkor még volt valami értelme a polgári erénynek. Vajon a korunkon uralkodó szellem lenne az, mely tovaűzte a polgári erényt, és amellyel szemben tehetetlenek vagyunk? Mintha ez túl könnyű magyarázat lenne.

Ha nekem van is valami fogalmam a polgári erényről, ma csak nem pontos szavakkal, nem fogalmi nyelven tudok valamit mondani róla. Azért is így van ez, mert abban a világban, ahol élek, bizonyosan nem találkoztam szemtől szembe, színről színre azzal, amit az „igazi” polgári erénynek gondolok. A polgári erény, félreértés ne essék, nem lehet a kitűnőség szinonimája. Még kevésbé a tehetségé. A polgári erény

jólnevelt, a jólneveltség meg eléggé unalmas, túlságosan kiszámítható. A szolid butaság például jól megfér a polgári erénnyel (igaz, a mindent elöntő hülyeség talán már nem).

A 20. század első harmada utáni nemzeti panteon a kiválóság felkentjeit gyakorta állítja elénk, a polgári erény példáit úgyszólván soha. Bealkonyult. Megfordítva: egész századunk ellensége már a polgári erénynek. Könnyebb lett a pillanat vagy a mű, mint az egész élet példáját nyújtani. Akárhogy okoskodok, ámbár száz mentséget is találok, de Illyésnek, Dérynek, Örkénynek vagy Hrabalnak – szeretem ugyan őket – vajmi kevés köze volt és van a polgári erényhez. Kedves íróim-költőim közül Vas István állt az eszményhez legközelebb, de valami – nem a megvesztegethetetlenség, hanem a természetes és elfogulatlan jelenlét, világviszony – még nála is hibázik. Talán az egy Ottlik.

Valaha a polgári erény írt újságot is. Ma – öt-hat kivétel persze mindig akad – csak a képük nagy, az írás meg annál sekélyebb. Kávéházi Konrádok, kültelki huligánok, hadonászok a nemzet tanítójaként pózolnak.

Kevés jogom van erről beszélni, csak a hiány érzése – ami még csak nem is fájdalmas – ad egy kevés igazolást.

Hiszen még a polgári viselkedés szabályairól is alig van fogalmam, aminek azért mégiscsak van némi köze a szóban forgó erényhez. Ha betérek egy rendesebb vendéglőbe, zavarban vagyok, és akárhányszor felpróbálok egy jobb kalapot – farmerben, kukásapkában jártam leg-többet –, mindig nevetnem kell magamon.

2. De a legfontosabb részben csak tévedtem. Ha szemtől szemben nem is, de azért színről színre mégiscsak találkoztam egyszer a polgári erény teljességével.

A világ oly különösen van elrendezve, hogy az értékeket legtündöklőbb formában akkor és oly helyen állítja elibénk, amikor az időt és a körülményt tekintve ez színtiszta lehetetlenség.

Bibó Istvánról van szó.

Olvastam, Kenedi János jóvoltából, Bibó István 1957–1958-as ki-hallgatási jegyzőkönyveit, majd meghallgattam erről egy vitát is, kitűnő értelmiségiek beszéltek ott, dicsérve – ám azt hiszem, egyúttal félre is értve – a fogoly Bibó István magatartását.

Majdnem mindenki, kötelező jelleggel, Bibó István hősiességét emlegette. Pedig amilyen pontatlanul fejezi ki a hősiesség Bibó magatartását, olyannyira pontos és alkalmas azt mondanunk, hogy ő a polgári erény példáját állította elénk.

A fogoly Bibó István nem volt hős. Másfajta bátorságról tett tanúságot.

A hős mozgatója gyakorta a félelem. Nem a haláltól, hanem az önmagától, az önnön esendőségétől való félsz. A hős, kivált a konstruált per hőse, megszakítja a kommunikációt, felmond a világnak. Akad ilyen hőse is a megtorlásnak, nevét tisztelettel kell övezni.

Bibó viszont – intellektuális és morális tekintetben is – még nehezebb utat járt. Nem nevezte pribéknek, gyilkosnak, fasisztának vallatóit. Mérlegre tette persze minden szavát, de szóba állt vizsgálóival, sőt, ha jól értem magatartását, készséggel állt szóba velük. Rendkívüli dolog történt. Kihallgatói a magától értetődő párbeszédkészségből először Bibó megtörhetőségére következtethettek, másodsorra pedig azt hihették, alkut köthetnek, kicsikarhatják Bibó együttműködését, be is csaphatják talán. Nem ez történt. Bibó csakis szavakkal vívott olyan partnerekkel, akiknek kényre-kedvre ki volt szolgáltatva, s akik eleinte keveset értettek ezekből a szavakból, és akiket úgy tanítottak, hogy az erkölcs elvetése az erény.

A jegyzőkönyvek szövegét olvasva mindinkább érezzük, hogy a vizsgáló egyre kevésbé akarja Bibó vesztét. A vitán valaki ezt észre is vette:

Bibó magához emeli kihallgatóit – mondta. Ez történt ott egészen pontosan.

A szónak, mit óvatosan vetünk latra, hatalma van.

A polgári erény nem mindig erőtlen.

Akkor tehát a polgári erény lehetséges.

(1994)

AKYVAGIOKÉNNVALAKY

A TÖRTÉNET

A szerkesztő úr azt kérdezte még az ősszel, nem írnék-e valamit magamról. A kérdés, gondolom, részint a lap régi szerzőjének szólt, részint, ha nem csalódom, kapcsolatban állhat azzal a ténnyel is, hogy az elmúlt néhány hónapban elhíresült kissé a nevem. Majdnem állami méltóság(os) lettem ugyanis.

Kivártam pár hónapot.

Tehát eltelt közben egy kis idő, ha most, anélkül hogy másokat személy szerint megsértenék, leírom azt, ami szerintem történt, és amit e történésekről gondolok, ez tán nem egészen érdektelen, s az ízlés és a szemérem törvényét sem sérti.

Rövid közéleti pályafutásom záróaktusa az 1993. október 14-én a parlamenti meg-nem-hallgatásom másnapján megfogalmazott és a közsátság elnökének címzett levél. A történet maga is kiderül belőle nagyjából, ezért néhány passzusát lemasolom.

„Több hónapja folyik az ombudsman-jelöltek kiválasztása, e tárgyban a pártok közötti egyeztetés. A téma szakértőjeként örömmel tapasztaltam, hogy bár eleven politikust úgyszólván nem is ismerek, nevem a jelöltek között szerepelt.

Ön hatpárti egyetértéssel jelölt engem az adatvédelmi biztos tisztségére... kedd estétől szerda reggelig az információszabadsággal és adatvédelemmel kapcsolatos addig uralkodó alkotmányos eszmék megváltoztak. A bizottság elnöke ugyanis bejelentette, hogy meghallgatásomra nem kerül sor.

Azt látom a helyes magatartásnak, ha a közszolgálati szerepre vállalkozó személyes méltóságát nem adja fel. Ha az állam szolgálja önméltósága, nem kényes, nem végezhet eredményes munkát. Az értelmetlenül

maga elé citáló bizottság eljárása nem csupán saját méltóságát, de az enyémet is sértette.

Az Alkotmányügyi Bizottság – felfogásom szerint – mind alkotmányos, mind pedig törvényi kötelezettségeit megszegte. Elnök Úr, az Ön eddig soha senki által nem vitatott joga a törvény és az alkotmány betűje szerint, hogy javaslatot tegyen az országgyűlési biztos személyére, akit pedig a bizottság köteles meghallgatni. Azzal, hogy e kötelezettségének teljesítését a bizottság megtagadja, az Ön jelölésre vonatkozó alkotmányos jogkörét csorbítja.

Nem csupán az Alkotmányügyi Bizottság udvariatlan viselkedését kifogásolom tehát. Az Alkotmányügyi Bizottság alkotmány és törvényfelfogása alapján kizártnak látom azt, hogy esetleges későbbi megválasztásom után, mint az Országgyűlés kiküldöttje, ezzel a parlamenti szervvel közösen dolgozzak.

Elnök Úr! Kérem, további döntéseinek meghozatala során vegye tekintetbe, hogy a jelen állapotok között nem kívánok adatvédelmi biztosítani.¹

Az általánosan ismerhető történet lényegét ez a levél tartalmazza. És ez a történet nem tanulságok nélkül való, bár – ez is meggyőződésem – nem is valami országos csoda. Mindazonáltal talán nem egészen haszontalan adalék ahhoz, hogy lássuk, miként működik az, amit magyar demokráciának nevezhetünk.

Mindig nagyon is megfelelt számomra az inkább szemlélődő, semmint cselekvő ember szerepe („örökkön kicsik a dolgok”), de azt hiszem, ha kell, az aránylag intenzívebb munkára és döntésre is képes vagyok.

Nem voltam meglepve, hogy nevem kezdettől az ombudsmanjelöltek között szerepelt, ellenkezőleg, még némi elégtételt is éreztem, talán a politikus urak olykor olvasnak is ezt-azt, gondolhattam, hiszen elég sokszor leírtam ezt a szót.

(Azzal kezdődött a történet, hogy amikor életemben egyetlenegy-szer eljutottam egy hosszabb külföldi tanulmányútra, és ez az utam

¹ Azután már egy másik parlament másik bizottsága rendszeresen meghallgatott, aztán megválasztott.

éppen Skandináviába vezetett, ott pedig hamar ráuntam a tengeri fuvarozási szerződések jogi rejtelmére, elkezdtem ombudsmant olvasni. Az intézmény eszméje, mit mondjak, megigézett. Az fogott meg, hogy a modern parlamentáris demokrácia amúgy olyannyira tökéletlen szerkezetében helye lehet olyan formális hatáskör nélküli intézménynek is, mely nem afféle jogi bunkó, ütleget, hanem a jog és a nem jog határvédékén járőröző, a társadalom és az állam közötti közvetítő, a szótlanok helyett megszólaló védnök. Hogy a modern formális jognak a moralitást a legalitástól szigorúan elválasztó alapvető sajátosságán léphet túl, hogy az intézménynek van valami – hogyan is mondjam – lebegő jellege. Ebből következik az is, hogy a tárgyalásos, párbeszédű demokrácia tipikusnak is mondható intézményeként hozzájárulhat ahhoz, hogy apránként érvénytelen legyen az, amit eleddig a parancsoló államról gondoltunk. A hatalom nemcsak le-, olykor akár meg is győzhető.)

Az már némi udvariatlanságnak tűnt, hogy – nem tudom, a többi jelölt hogyan járt – nem akadt egyetlen úriember, pártember, pártszakértő, politikus sem, akinek eszébe jutott volna a jelölés hónapjai során, hogy netán engem is megkérdezzen, mit szökök ahhoz, hogy jelölt vagyok. Nem tudom, mit mondtam volna.

ÖNÉRDEK

A jelölési processzust némi szorongással figyeltem. Ez csak itt érthető, Magyarországon. Nem itt és most, hanem itt és mindig. A kevés igazi tájékozódási pont egyike – számomra legalábbis – *Ottlik*. Formát ad egyfajta, talán a legnehezebben kifejezhető, de alapvető érzületnek.

Az *ingyen mozira* gondolok a *Budában*.

(Itt mindenkinek van valami alapvető igazsága, mely kizárja a többiek összes igazságait. „Menjünk a frászba!” – súgta Colalto. Van valami, ami a maradás mellett szól mégis, „ami a legtöbbet ért itt”. „Sár, menetelés, feljes reménytelenség, és jó volna megint egyszer felnézni a kopasz faágak közt a szürke égre. Tény: Ha meghalok majd, ide szeretnék néha visszajönni még.” Ottlik szombathelyi országútnak nevezi, hogy én minek, az csak magán-név, egy másik zug neve, így érdektelen.)

Az *ingyen mozi* más, az közös élményünk. Mindannyiunknak az élmény a tudás előtt van, még fontosabb is lehet a tudásnál.

Az urológiai Incidens (élet) két végső pontja között pereg az ingyen mozi. Ülünk a nézőtéren, és pontosan nem értjük, mi történik a vászonon, szórakozunk. De birtokunk a *pontatlan érzés*. „Elfogadod meglévőnek, minthogy mást nem tudsz csinálni, de jobb, ha nem felejtet el, hogy csak az érzés nem hipotetikus, biztosan csak az van.”

A szorongásban, melyről beszélek, a veszélyérzet szólal meg, a bárméskodás szabadságának elvesztésétől való félelem. Egyike az ijesztő lehetőségeknek. Talán csak nézelődéssel, szöszmötöléssel juthatunk újból az elvesző *Budába*, középre. E középnek semmi köze nincs a politikai bálványhoz, a politikusok elmegegye centrumához. Tartanom kell tehát attól, hogy méltóságosként, tevékeny életet élve, elvesztem a helyem a nézőtéren. Felkerülök a vászonra, valami kétdimenziós létbe. Vajon nem túl nagy ár ez az előnyökért? E megfontolás mögött csak önzés van, ez még nem moralizálás.

„Keserves munkával „csináljuk meg magunkat”. Soha még elolvasni sem tudtam, legalábbis elejtől végig, a nemzedéki eszmefuttatásokat. Ha a generációs, nemzedéki értékek egytől egyig butaságok is, korosztályok mégis vannak. Az egyik Doberdót járt, a másik Dont, a harmadik internacionalista volt. Az enyém arról híres, hogy kiskamasz maradt.

Felelős ember, amikor személyiségét védve hagyja a politikát, házát építi, gyerekeit neveli, kertjét műveli, talán magától védi a közösséget. Tipikusnak is mondható viszont az a magyar közéleti karrier, mikor a magánlét boldogtalansága elől a közéleti boldogtalanságtól vár enyhülést sok kitűnő férfiú.

Kár értük.

A személyes fontosság hite nem a legjobb tanácsadó, bár, elismerem, ma is van – talán öt-hat – olyan politikus közszereplő, akik nélkül országunk biztosan szegényebb lenne. A másik néhány már otthagya a közélet mezejét, sajnos. A többi olyannyira felejthető, hogy – ha jól látom – az a párt, amelyik képes ötven-harvan, az általános emberi normalitás határain belül megnyilvánuló jelölter kiállítani, nyertese lehet a közelgő választásoknak. Persze ez nemcsak nálunk van így, de – ők könnyebben megengedhetik maguknak – a Lajtától nyugatra is.

(1994)

BARÁTSÁGTALAN ORSZÁG

Gyanús, szentimentalizmusba hajló szöveget sejtető cím. De hát nem kell elolvasni.

Az év vége felé nemcsak a szeretetről, de a szeretet hiányáról is okunk lehet beszélni. Mert ez az ország, ez a mi hazánk, néhány zugot nem számítva – mert vannak vigasztaló zugok, jó helyek ma is –, barátságtalanabb, mint volt tizenhét meg egynéhány évvel ezelőtt. Akkor, a rendszerváltás éveiben azt érezhettem, másutt irigyelnek, és van is miért. Jöttek mindenfelől a kíváncsiak. Szépnek látszott az ország: a nagy szocialista rozsdatemetők elhagyott, kátrányillatú, gázos udvarai, a salakdombok, higanytavak, a szétszemetelt folyópartok, a nyíratlan közparkokban eldobált övszerek, a korhadtt deszkájú padok. Szépek voltak a pesti belvárosban a kormos falak. Szépek a lányok. Ragyogott az Oktogon felett a neon-Magyarország: ennyi és ennyi OTP-fiók, megannyi fehér fényű büszke csillag a kies hazában. Ha akkor a világ Isten kalapja volt, a rendszerváltó Magyarország bokréta volt. De ennek régen vége. Elsüllyedt.

A *forradalom* hónapjai unalmasak, lassúak voltak. De pezsdítő volt az unalom. Barátommal az Alkotmány (paradoxon!) utcában trappoltunk tízezer másikkal, ő, mert ki akart válni, ahelyett, hogy *Demokráciát!*, azt kiáltotta: *Demográfiát!* Én is. Különböztünk. Este már otthon néztem a Magyar Állami Televíziót, hogyan is közvetített. A pulóveres riporter megkérdezett egy ifjút, hogy ez itt *tüntetés* vagy *demonstráció*. Ő gondolkodott, de megmondta végül, nem, nem tüntetés, demonstráció. Ezen röhögtünk egy hétig. Igazunk volt, mint akkor mindig.

Akkoriban lett munkahelyem a frissen alakult Alkotmánybíróság. Ma is jó rá gondolni. Az Alkotmánybíróság a kerületi emeszempépébe rémmodern épületében székel. Olyan széles folyosókon jártam, eleinte hol középen, hol szélen közlekedve, hogy – nem találtam a helyem – bizonytalan csámpázónak éreztem magam. A bejárat előtt három, a varratoknál rozsdás, amúgy fényes vasember száraz tó partján, egy hajómotor főtengelyén ácsorgott. Amikor a főbejárat lépcsőjén először mentem fel az emeletre, ha úgy vesszük, az emberi méltóság frissen megnyílt templomában jártam, ott sok négyzetméteres, falat borító olajfestmény előtt találtam magam (gondolom, egyszerűen túl nagy lehetett ahhoz, hogy kivigyék, föltekerve is talán csak ablakon lógathatták le később az utcára). A vászonra, de tényleg, az volt fölfestve, amint a vereslő alkonyatban dübörgő tank hősleg tapos el valakit, egy embert, aki a nagy vashoz hasonlítva puha és kicsi. Erről írta talán híres töredékét Pascal, íme az ember, aki nádszál. Akkor és ott a látványban, ezért idézem ide, mégsem volt semmi félelmetes. De vicces ellenben inkább, abszurd, hihetetlen. Olyasmit éreztem, hogy épp az alatt habzó múlt partján állok. És nevetni kellett, hisz félni nem lehetett. Viszont derengett valami más.

Jártam kócsmákban, akkortájt még rendszeresen. Az alkohol is alig tompította a tekintetek élénkségét. A züllöttek, a fáradt feleségekhez szoba-konyhába megtérők, a hatalmi ágak problémáit taglalták a sörtócsás bádorgpultra könyökölve. Hogyan kellene berendezni a hazát? – kérdezték, ha nem is pontos fogalmi nyelven. Aztán elrendeződött valahogy a közjog, úgy tűnt, nem is rosszul.

Hogy mi történt, nem teljesen világos.

Nem erről volt szó, nem ezt ígértük magunknak akkor. Azt lehetett tudni, hogy az élet eleinte jobb nem lesz, de legalább szabad, és majd aztán jobb is. Reményeim sokban teljesültek, legalábbis ami a személyes sorsot illeti. A szabadság eufóriáján máig nem tettem túl magam, és ezt nem is erőltetném. Napról napra bizantikusabb a hazám, de azért bármit mondhatok, írhatok. Meg pénzem is lett mindarra, amire szükségem van. Nekem jobb lett, de ez nem elég, ha közben a szégyen csiklandoz.

Aminek el kellett romolnia, elromlott. Alig követhető, miként romlott el a haza. Látszik a romlás mindenben, még az ország lakóinak fogazatán is. Érdeemes nyitott szemmel járni az utcán és a külvárosban, vidéken

keresni az ötven feletti férfarcokat (a nők, legyen bármi, azért csak adnak magukra). Soha nem hittem volna, hogy egyszer itt ennyi fogatlan járjon és keljen. Húsz évvel ezelőttig az SZTK, annyira, amennyire, rendben tartotta a fogakat. Mióta megszűnt, kihullottak, csonkig koptak. Talán átvitt értelemben is. Azután beköszöntek a rosszkedvű ország új forradalmárai, a beszédes nevűek: Láncos, Satu, Debil, Csucs, a száználmasak és viharvertek.

Aminek javulnia kellett volna, alig javult. Senki nem hisz már abban, hogy a politika mindenekelőtt erkölcsi kérdés, hogy a közjóról szóló állandó beszéd. Ez elsüllyedt évekbe. Eltelt egy történelmi kor, és a közjónak már a fogalmát is elfelejtettük. Pedig alig vitatható, Európában a szabadság, a felelősség és a jólét biztosan kéz a kézben jár. Ha már nem bízunk az intézményekben, a szabályok uralmában, gyarló emberekben kezdünk bízni. Megállítjuk a bárkit, és rábízunk magunkat a másokra, az ár nem számít.

Az unt történet elkezdődhet megint.

(2007)

II. FEJEZET

A SZEMÉLY TITKA ÉS A KÖZÉ

MÓZES MEGSZÁMOL, AKÁRCSAK DÁVID – DE HOL A KÜLÖNBSÉG?

Nyilván tartanak.¹ A kukkolás az írott történelem első néhány ezer évében egyirányú volt. Ez számít az egyik legősibb, de a legelölőbb foglalatosságnak is: A hatalmasok hatalmukat innen vették. Dicső hadvezérek, glóriával övezett fejedelmek, nagy királyok, főpapok lesték ki az emberek titkait. Akkor a szálak az istenkirály, a fejedelem, a főpap kezében futottak össze, míg ma már inkább széttartanak.² De mivel sem helyem, sem tájékozottságom nincs arra, hogy Egyiptom vagy a Kelet zsarnokait hivatkozzam, maradok csak a zsidó-keresztény hagyományban.

A nyilvántartás ugyanolyan régi, mint az írott történelem.³ Az írásbeliség meg azonos az adatrögzítéssel. A sokaság, a nép megszámlálása, megszámlálhatatlansága egyike a Biblia alapmotívumainak mind az Ó-, mind pedig az Újszövetségben. A sok szép. A megszámlálhatatlanul sok gyönyörű. „És olyanná tészem a te magodat, mint a földnek pora, hogyha valaki megszámlálhatja a földnek porát, a te magod is megszámlálható lesz.”⁴ „És kivivé őt, és monda: Tekints fel az égre, és számláld meg a csillagokat, ha azokat megszámlálhatod; – és monda nékie: Így leszén a te magod.”⁵

¹ Lásd *Kontroll Csoport* (dalcím).

² És a számítógépekbe bűjt leleményes kamaszoktól egyre több félnivalójuk van a fejedelmeknek.

³ A korai forrásokat nemcsak a Bibliában találjuk, Hódító Vilmos a 11. században alattvalóiról az adózók azonosítása céljából gyűjtött adatokat (*Doomesday Book*).

⁴ 1Móz 13,16 (Károli Gáspár fordítása, akárcsak a továbbiakban).

⁵ 1Móz 15,5.

A szuverén, a sokaság ura tudni akar minden egyes alattvalóról, az átlagosról, azt hogy, létezik, a fontosról azt is, hogy miket beszél, mit gondol, mit tervez. Az alattvalók viszont ennek kevésbé örültek, de hangjuk messzire nem ér. A szuverén célja hármas: 1. mekkora birodalma ereje, hány katonája lesz a következő háborúra, 2. mennyi adót hajthat be a következő évben és azután. A másodlagos célok nem kevésbé életbevágóak és lényegüket tekintve azonosak az első kettővel: mennyit loptak el (fognak ellopni) az adóból az adószedők és a helytartók? 3. Hány harcosuk lehet a valahol mindig forrongó tartományok lázadóinak, ha kitör a harc? A legyőzendő és minket majdan legyőző idegen földek uraihoz küldött kémek megbízását is máig ugyanaz a logika irányítja.

A nép már akkor maga fizette megszámloltatásának is az árát.

„Mikor Izráel fiait fejenként számba veszed; adja meg ki-ki életének váltóságát az Úrnak az ő megszámláltatásakor, hogy csapás ne legyen rajtok az ő megszámláltatásuk miatt.”¹

...AZ ÚR HELYESEL, HARAGRA GYÜL,

MÓZEST MEGDICSÉRIK,

ELLENBEN DÁVID SZÍVE MEGSEBHEDEK

Különösen figyelemreméltó, hogy az Úr maga, a helyzet függvényében, mennyire másként kezeli a nép vezetőinek megfigyelési akcióit. De a szöveg itt is jelzi azért, hogy a szuverén, amikor népet számol, mindig közel jár a hatáskörtúllépéshez.

Mózes kétszer is megszámloltatta a népet. Az Egyiptomból való kivonuláskor is és az Ígéret Földjére való belépés előtt is. Az Úr ezt nemcsak jóváhagyja utólag, de még sugallja is, nyilván azért, mert maga a vállalkozás különlegessége, veszélyessége igazolja az összeírást. Blaszfém megfogalmazásban, de én ezt egyébként nagyjából komolyan is gondolom, a jóváhagyás indoka az, hogy Mózes népszámlálásainak adatkezelése megfelel a célhoz kötöttség alkotmányos követelményének:

¹ 2Móz 30,12.

„Szóla pedig az Úr Mózesnek a Sinai pusztájában, a gyülekezet sátorában, a második hónapnak elsején, az Egyiptom földéből való kijövetelök után a második esztendőben, mondván:

Vegyétek számba Izráel fiainak egész gyülekezetét, az ő nemzetségeik szerint, az ő atyáiknak háznépe szerint, a neveknek száma szerint, minden férfiút főről főre, húsz esztendőstől fogva és feljebb, mindent, a ki hadba mehet Izráelben; számláljátok meg őket az ő seregök szerint, te és Áron.”¹

Dávid király később ugyancsak hadi vállalkozás érdekében számlálja meg a népet, csak hogy ez a szomszédság elleni hódító háború. A népszámlálás most viszont kiváltja az Úr haragját:

„Megszámlálá pedig Dávid a népet, a mely vele vala, s ezredeseket és századosokat rendele fölējök.”²

„Minekutána pedig Dávid a népet megszámlálta, megsebhede az ő szíve, és monda Dávid az Úrnak: Igen vétkeztem abban, a mit cselekedtem. Azért most, óh Uram, vedd el, kérlek, a te szolgáltnak álnokságát; mert felette esztelenül cselekedtem!”³

„És mikor felkelt reggel Dávid, szóla az Úr Gád prófétának, a ki Dávidnak látnoka vala, ezt mondván: Menj el, és szólj Dávidnak: Ezt mondja az Úr: Három dolgot adok elődbe, válaszd egyiket magadnak ezek közül, hogy a szerint cselekedjem veled. Elméne azért Gád Dávidhoz, és tudtára adá néki, és monda néki: Akarod-é, hogy hét esztendőig való éhség szálljon földedre? Vagy hogy három hónapig ellenségeid előtt bujdossál és ellenséged kergessen téged? Vagy hogy három napig dögghalál legyen országodban? Most gondold meg és lásd meg, micsoda választ vigyek annak, a ki engem elküldött. És monda Dávid Gádnak: Felette igen szorongattatom; de mégis, hadd essünk inkább az Úr kezébe, mert nagy az ő irgalmassága, és ne essem ember kezébe. Bocsáta annakokáért az Úr dögghalált Izráelre, reggeltől fogva az elrendelt ideig, és meghalának a nép közül Dántól fogva Beersebaig, hetvenezer férfiak.”⁴

¹ 4Móz 1,1–3.

² 2Sám 18,1.

³ 2Sám 24,10.

⁴ 2Sám 24,11–15.

Végül tehát az összeírás, az általános megfigyelés miatt az Úr fegyvere: a döghalál tizedeli meg Izráelt. Az Úr haragja kétségkívül jogos, és ha tetteit szokás szerint nem magyarázza, számunkra is érthető. Az Úr az egyes összeírások jogosságát a célhoz kötöttség függvényében bírálja el. Ha a népszámlálás például az Ígéret Földjének megszerzése érdekében történik, helyes, ha az egyik szomszéd leigázása, csak Dávid dicsősége érdekében történik, akkor nem helyes.

Ehhez csupán annyit tennék hozzá, hogy, bár tudom, nem illik az Úr tetteit vitatni, de talán még az alábocsátott döghalálnál is bölcsebb gondolat lett volna Dávidra lesújtani, nem pedig a népre.¹ Az Úr tehát Dávid bűnéért Dávidot kímélte meg, nem a népet. Ez azóta többször ismétlődött. Mikor tudós teológus barátomtól magyarázatot kértem, azt a figyelemre méltó értelmezést adta, hogy a nép azért bűnhődött, mert elviselte a zsarnokot, Dávidot. Dávid viszont a büntetését később ugyancsak elvette, másként.

Jézus születésének története maga is a megfigyelés kultúrtörténetének része. Ha elmaradt volna (nem maradhatott el) a nép összeírása, már másképpen szólna az Evangélium.

„És elment az angyal. József, az ács pedig, amikor eljött az elrendelt népszámlálás ideje, elővezette szamarát, felrakta rá az útra szükséges kis motyóját, felültette a várandós Máriát, és elmentek Názáretből Júdeába, a Betlehem nevű városkába, hogy ott annak rendje és módja szerint beírják őket is.”² Jézus beleszületett az összeírásba és aztán életének minden nyilvános és titkos részletét – tűrte, mert tudta, hogy ez is az üdvtervet szolgálja – fürkésző szemek lesték ki, fülek fülelték és szorgos szájak jelentették. Ha nem árulkodtak volna róla spiclik, júdások, a megváltás is elmaradt volna. A szuverén rendszerint kihívja a sorsot még a spiclikedéssel is. A spiclik az üdvtörténet szorgos munkásai.

(2011)

¹ De talán Dávid király krónikása félreértett valamit.

² *A Názáreti Jézus története*, Károli Gáspár fordítása alapján írta Vas István, Budapest, Helikon, 1985.

A LOTTÓ ÖTÖS

Október 8-án valakik megütötték minden játékok magyarországi történetének legnagyobb főnyereményét, 578 millió forintot nyertek.

A Magyar Televízió Objektív című műsorának stábja még ezen a napon riportot készített a nyertes házaspárral, mely riport október 9-én ment adásba.

1. Tekintettel arra, hogy a nyertesek személyes adatainak nyilvánosságra kerülése – összefüggésben a nyeremény rendkívüli voltával – az Alkotmány 59. paragrafusában biztosított személyes adataik védelmének sérelmére utalt, a Magyar Köztársaság adatvédelmi biztosaként hivatalból vizsgálatot indítottam. Ezt kellett tennem, természetesen. Az Országgyűlés ez év nyarán négy állampolgári jogi biztost választott. Senki nem vagyunk lekötözöttjei, nem is jutott eddig senkinek eszébe befolyásolni bennünket, becsületes munkára, nem pedig maszatolásra szerződöttünk. A vizsgálat a nyertesek személyes adatainak kezelésével kapcsolatos – az ombudsman-törvény nem éppen szerencsés szóhasználatával élve – visszasságok felderítésére irányult, de általánosabb eredményekre is vezetett. Biztonsági szempontokat mérlegelve, nem léptünk kapcsolatba az eljárás alatt végig ismeretlen helyen tartózkodó nyertesekkel, úgy ítélve meg a helyzetet, hogy a vizsgálat eredményességéhez e kapcsolat nem feltétlenül szükséges. A vizsgálat során számos írott és képi dokumentumot szereztünk be a Szerencsejáték Rt.-től, a Magyar Televíziótól, valamint a Szerencsejáték Felügyeletről, sőt a vizsgálat az összefüggés okán kiterjedt arra is, hogy a Pénzügyminisztérium jogköre kielégíti-e a formális jogállami követelményeket. Ezzel szemben vizsgálatunk természetesen nem foglalkozott azzal, hogy a műsor megfelelt-e a közszolgálati televíziózás írott vagy íratlan szabá-

lyainak, tartalmazott-e például tiltott reklámot stb. A vizsgálatot lezáró jelentés hangsúlyozottan állapította meg, hogy nem a nyertesek bemutatásának ténye, hanem annak módja tette szükségessé az eljárás megindítását.

2. Személyes adatnak minősül minden eleven emberi lénnel kapcsolatos adat, mely ezt a minőségét mindaddig megőrzi, amíg az adat és a személy közötti kapcsolat helyreállítható. Adatkezelés például a személyes adatok felvétele, tárolása, valamint nyilvánosságra hozatala, és mindenki adatkezelő, aki e tevékenységek valamelyikét végzi. Személyes adat akkor kezelhető, ha ehhez az érintett hozzájárul vagy azt törvény lehetővé teszi.

A vizsgálat és az annak eredményeit összegző ajánlás megállapította mind az MTV, mind pedig a Szerencsejáték Rt. jog sértését. Erről a sajtó be is számolt. A vizsgálatnak az a megállapítása viszont valahogy nem jutott át a rivaldán, hogy az alkotmányos és törvényi követelmények biztosítása érdekében változtatni kell azon a helyzeten, amelyben a szerencsejátékok törvényességi felügyeletét ellátó Szerencsejáték Felügyeletet a pénzügyminiszter felügyeli, vagyis az a személy, aki ezenközben a Szerencsejáték Rt. tulajdonosi jogait is gyakorolja. Ez a helyzet ugyanis folyamatosan azzal a veszéllyel fenyeget, hogy az üzleti (például reklám-) érdek elébe kerülhet a törvényes működés követelményének.

3. Mind a szerencsejáték szervezője, mind az Objektív végig azt állította, hogy a játékos előzetes nyilatkozatával felhatalmazást szereztek arra, hogy adataikat nyilvánosságra hozzák. Nem kis tévedés ez.

A lottószelvény kitöltése szerződéses viszonyt keletkeztet. Ez a szerződés a Ptk-ban nem szerepel, leginkább a blankettaszerződéssel van rokonságban, mely a tömeges szolgáltatások típus szerződése. E típus szerződésekkel kapcsolatban felmerülhet az érvénytelenség megállapíthatósága, erre azonban esetünkben nincs is szükség. A lottószelvényre valóban rányomtatott egy mondatot: „Hozzájárulok nevem és címem sajtóban való közzétételéhez”, majd a játékos alább kitöltött egy rovatot: „Nyereményemet erre a címre küldjék”, mely azonban kézjegyet nem tartalmaz.

A játék részvételi szabályzata titokként rendeli kezelni a játékos nevét, erről csak írásos nyilatkozattal lehet lemondani. Nem fárasztom

az olvasót polgári jogi, adatvédelmi dogmatikai fejtegetésekkel, a magánokiratok érvényességi kellékeivel, elég annyi, hogy a fogadási sorsjegyrészre nyomtatott szöveghez bizonyosan nem fűződik joghatás, címének és nevének kitöltésével a fogadó nem mondott le információ önrendelkezéséről.

4. Az írott, a hallható és a képi sajtó, ráadásul fontos szakmai fórum is, valamint az általam érzékelhető közvélemény többsége – nem tudhattam előre – számomra meglepő egyöntetűséggel marasztalta el a lottó-riportot, támogatva ezzel az adatvédelmi biztosi vizsgálatot. Nem tagadom, örültem ennek, és megvallom, rossz néven veszem, ha valaki az ilyen vélekedésben mindenekelőtt az Objektívvel szembeni szakmai irigységet lát. Ám az igazság, hasonlóan a jogszerűséghez, soha nem szavazati kérdés (nem fogok vonakodni népszerűtlen ügy mellé állni, ha a jog védelme ezt egyszer megkívánja tőlem), a közvéleménynek pedig – tudjuk – nagyon sokszor nincs igaza. Nem bizonyít tehát semmit sem.

Akad azonban néhány figyelemre érdemes ellenvélemény is.

Van tán némi fogalmam a sajtószabadságról. Utálom a cenzúrát, utálom a feljelentőket. Nem kell erről vallomást tennem, néhányszor már le is írtam – utoljára a lottó-ügyben tett adatvédelmi biztosi ajánlásban – azt a közhelyet, hogy a sajtószabadság a szabadságjogok között is megkülönböztetett védelmet érdemel, egyike a demokratikus berendezkedés alapértékeinek. Ám közhely az is, hogy a sajtószabadság sem mentes a korlátozásoktól. Tekintve, hogy az Országgyűlés – a rövidebb megnevezés dacára – az adatvédelem és az információszabadság ombudsmanjának választott, őszintén reméltem, hogy első ilyen természetű ügyemben az újságíró, a sajtó védelmében léphetek fel valamelyik titkolózó állami szervvel szemben. Csak hát nem választhatom meg az ügyeim.

5. Nem akarok sem átgázolni az ellenvéleményeken, sem kiforgatni, sem szándékosan félreérteni azokat. De az se jó, ha mi vagyunk nagyon félreértve. Kicsit nehezen emészttem azt, ha a jogállam szabta határok a sztálinizmusra, a kádárizmusra emlékeztetik a nem tudatlan embereket. Miért van az, hogy hat év múltán is mindenről ugyanaz jut eszünkbe? A máskor kitűnő Fencsik Flóra írásában Korejko, a szovjet milliomas példáján (*Magyar Hírlap*, október 17.) a Nyilvánosság Klubot marasztalta el, de én is találva érezhetném magam, ha lenne találat. Fencsik Ilf

és Petrov hőjét idézi fel, azt a szerencsétlen toprongyot, aki nagy zsák sikkasztott pénzt hurcol ide-oda, míg Osztap Bender meg nem fésztija tőle. Csak az marad homályban, hogy a „gazdagnak lenni szegény és bűn” kommunista erkölce mit keres a mi történetünkben.

Szegény Harpagon, mit se tudott arról, hogy már ő is a kommunizmus áldozata. A férges szalmazsákjában vagy rongyai közt milliókat rejtgető párizsi, londoni, római koldus is a zsurnalizmus és az élet réges-régi közhelye. Ezek az emberek talán bolondok, de társadalmi-külső létükben – ellentétben az Ilf–Petrov ábrázolta hőssel – szabadok. Vonakodnék Fencsik példázatát az általa használt hámis párhuzammal megfordítani, de a lottó nyertesektől is elvették szabadságukat, persze nem úgy, mint Korejkóét, csak mint Katharina Blumét.

6. Komoly és lényegi nézetkülönbség van a Kereszty András által (*Népszava*, október 14.) és az általam képviselt felfogás között, mely különbség érdemes arra, hogy alaposabban szemügyre vegyük. Akárhogy is nézzük, Kereszty Andrásé egyenes beszéd: „A sajtó elsőrendű, mindenél előbbre való feladata ugyanis, tisztelt hölgyeim és uraim, az, hogy nyilvánosságra hozzon mindent, amiről tudomást szerez. Ez különbözteti meg a titkosszolgálatoktól, a minisztériumoktól vagy a futball-edzőktől. A sajtó számára az elsőrendű és mindennél előbbre való etikai kérdés az, hogy nyilvánosságra hozza-e azt, amit tud, vagy sem. Miért? Azért, mert demokratikus ország állampolgára csak akkor képes élni a hatalmával, ha tájékozott, ha jól informált. [...] Ha ugyanis bevezetjük az erkölcsi cenzúrát, akkor ez utat nyit az erkölcsi mezben megjelenő politikai cenzúrának is.”

Én nem csupán más hangsúlyokat, hanem világosan más – Keresztyével éppen ellentétes – elvet képviselek. Azt mondom, hogy kivétel nélkül minden szakmának, a taxis, a postás, a genetikus, a koldus, a fizikus és az újságíró szakmájának egyaránt vannak erkölcsi szabályai, amelyekkel ha vissza is élnek valakik, esetleg épp az erkölcs nevében, azzal még nem érvénytelenítik azokat. A szakmai élet szabadságát pedig nem csupán az erkölcs, de a helyes jog is korlátozza.

Nem szabad tehát – mondom én – a sajtónak mindent, amiről tudomást szerez, nyilvánosságra hoznia.

Mégis szükségét érzem annak, hogy egy fontos megengedő megjegyzést tegyek Kereszty javára. Bármennyire is nem értek vele egyet,

elismerem, Kereszty tudja, mi az újságírás, és ha nincs is igaza, valódi veszélyt érzek. Az adatvédelemnek van némi tudásellenes éle, és ezt könnyű túlzásba vinni. Van vagy lehet a személyes adatok piaci védelmének olyan esete, amelyben – magamnak így formulázom – igényelheti az adatvédő, hogy „ha valaki valakiről tud valamit, vegyük el tőle ezt a tudást”. A magánélet ilyesféle „buta” védelme, vallom én is, nem fojtogathatja a sajtószabadságot.

Csak hogy az Objektív túllépte az erkölcs, a jogérzék, valamint a pozitív jog szabta világos határt. Bármily különös, a lényegre vonatkozó ellentét dacára, nem az eset elvi tartalmát illetően különbözik a véleményünk.

A MÜOSZ elnöke ezt írja: „Felismerhető volt a kerítés, a variabútor? Ez talán hiba.” Ha a kerítés és a variabútor lett volna csak felismerhető, az talán hiba lett volna. De akik látták a műsort, tudják, nem erről volt szó. A műsorban közölték, hogy a nyertesek a keleti határszélen laknak, kistelepiülésen, közölték a nyertesek kétszintes családi házának pontos alapterületét, a kamera az egész lakást bebarangolta, a „háziasszony”-nak nevezett nyertes pontos életkorát, nagyon jellemző foglalkozását, havi fizetésének összegét, de közölték azt is, hogy a házaspárnak egyetlen gyermeke van, hogy huszonöt éve napra pontosan mikor kötöttek házasságot, hogy az asszony édesanyja elhunyt, majd teljes vagyonszármazéki listát is adtak róluk. Miközben a bementő azt mondta, hogy a nyertesek kérésére hangjukat eltorzították, arcukat felismerhetetlenné tették, ezt olyannyira tökéletesen hajtották végre, hogy a kép és a hang önmagában is teljesen elárulta a házaspárt,

(Itt még egy megjegyzést kellennem. Kereszty elég rendesen kapott azért, hogy úgy védte meg az Objektívet, hogy ezenközben hallgatott családi érintettségéről, nevezetesen arról, hogy az Objektív stábjában fia is szerepelt. Érdekes viszont, hogy csak egyetlen olyan radikális bírálót kaptam, amely szerint büntetőeljárást kellett volna indítanom a riport készítői ellen. Ez a vélemény pedig éppen a Kereszty által főszerkesztett lapban jelent meg. Megakadályozhatta volna. Nem tette.)

7. Orosz József, az adás szerkesztője is nyilatkozott, miszerint ismét a nyolcvanas években érzi magát. Értem, akkor Aczél és/vagy Berecz elvtárs szeszélye korlátozta a szabadságát. Most sem egészen szabad, mert

szabadsága a másik ember szabadságáig terjed. Ha neki ennyi elég a dejà vu-höz, elismerem, igaza van.

Mondja azt is (*Népszabadság*, november 8.), hogy nem volt jogom a vizsgálatot lefolytatni. Valójában persze – írtam is már – nem volt jogom nem lefolytatni a vizsgálatot.

Állítja továbbá, hogy a nyertesek nem kértek anonimitást. Ennek éppen az ellenkezője igaz.

8. Mindannyian egy szabad ország szabad polgárai vagyunk. Legjobb, ha abból indulunk ki, hogy senki nem üldöz senkit. A média csillagainak fontos érdekei, talán lelkiük is van. Akárcsak másoknak. Orosz József ennek az interjúnak a végén, nagyon helyesen, maga is utal a médiatörvény hiányára. A szorongatottságok, a kis alkuk és érdek, a titkosság világa rosszul szocializál. A média dolgai ugyanúgy tárgyalhatók, mint bármi egyéb. Az ügy nem zárult le. Az adatkezelők november végéig kötelesek tájékoztatást adni arról, mit kívánnak tenni a jogellenes adatkezelés megakadályozására. Bizonyosan látszik az is, hogy szükség van végre a szabályozott jogállapotra, a nyilvános médiatörvényre.

(1995)

AZ AIDS-ES JOGA

Mit hoz ez az alig elkezdődött év?

Jobb nem lesz a korábbiaknál, ez, mondjuk, valószínű. Nemcsak tettel és áldozattal, szavakkal, de a legelemibb gesztussal is adósai maradunk majd idén is a másik embernek. Így marad ez most sokáig.

1995 januárjában csöngött a telefonom, rokonszenves hölgy a televízióból, hogy meg kellene menteni egy műsort. Ami mégiscsak képtelenség, gondolom.

Filmszociográfia készült egy magyar kisvárosról és egy magyar kislány sorsáról, arról beszélgetnénk a vetítés után.

A kislány családjával – mama, papa, testvérek – Erdélyből érkezett egy valamivel szabadabb és jobb élet reményében. Már Magyarországon derült ki, hogy – a családban mindenki egészséges – a kislányt korábban megfertőzték AIDS-vírussal, ő a hat magyar fertőzött kisgyerek egyike, ma még tünetmentes vírushordozó.

Történetük egy másik magyar kisvárosban kezdődött. Ott „szűrték ki” Sanyikát. A tisztiorvos első dolga volt, hogy leadva a sztorit, interjút adjon a megyei lapnak, jóllehet tudnia kellett, hogy az iskolai vagy munkahelyi közösségeken belüli AIDS-fertőzés valószínűsége statisztikailag kimutathatatlan. Megvizsgálták persze azonnal a gyereket az óvodában, természetesen senkit nem fertőzött meg a kislány, de a becsületes város nem tűrhette falai között a családot, az utcán már „AIDS-es a Sanyika!” kiáltották az óvodásra a szembejövők – Vadászjelenetek Alsó-Bajorországban –, a családnak menekülnie kellett.

Hírük már előttük járt. A törvénysértő orvos és újságírók áldozatátul esett gyerek édesanyja meg sem kísérelhette a titkot őrizni, taktikát változtatva új lakóhelyén bekopogott a szomszédokhoz, kegyelemért. Akadt végül egyetlen asszony, aki hajlandó volt a szolidaritás gesztu-

sára, olykor még az ajtót is rájuk nyitotta, beszélgettek, ám amikor tőle magától is mint a pestisestől fordult el a többi szomszéd, akkor csak elmaradt.

Miért engedik be az országba az ilyeneket? Menjenek oda, ahonnan jöttek! Vigyék innen a beteg gyerekeiket! – kiáltják bele egymás után ezeket a mondatokat a kamerába és a mikrofonba az izgatott polgárok, egymást erősítve.

Végre elérték, hogy a kiközösített család beszorult saját lakása falai közé, a játszótérre se mehetnek már, a kislány kutyáját megmérgezték.

Az erdélyi magyar családot – köszönet érte – csak a cigányok fogadják el, az ő gyerekeik olykor még játszanak is a kislánnyal.

Nem gondoltam volna, hogy ilyen beteg félelem övezheti az AIDS-jelenséget ebben az országban. Az ezzel semmi kockázatot nem vállaló, olykor hetente többször is kamera elé ültetett független értelmiségiek túcszám utasították vissza a szerkesztők felkérését, nem akadt szociálpszichológus, járványügyi szakértő, szociális munkás, miniszteriális alfonök, senki az égetta világon, aki a filmről, az AIDS-fertőzött gyerekek kiszolgáltatottságáról beszélni hajlandó lett volna. Maradtunk ketten vendégek a stúdióban az ügyvéd úrral, ha nem is egészen, de azért félig-meddig csak illetéktelenül, jogászok.

Mert hiába is beszélünk polgári jogról és büntetőjogról, adatvédelmi törvényről és a szenzitív adatokról, arról, mikor lehet jogos egy adat nyilvánosságra hozatala, és mely esetben válik ez bűncselekménnyé. Szavalhattunk – mintha ez tényleg a jogi felvilágosítás kérdése lenne – a betegek információs önrendelkezési jogáról, hogy ki, mikor, milyen adatainkat kezelheti törvényesen, és miféle pereket akaszthatnak a meghurcoltak a hanyag és renyhe hatóságok vagy tudatlan kínzóik nyakába, tudtuk, milyen keveset érnek e szavak.

Mert lehetett volna még az állam talán ki is kényszeríthető nemzetközi jogi kötelezettségéről is beszélnünk, annyiban például, hogy oktatási kötelezettségének tűzön-vízen tegyen eleget, akár azon az áron is, hogy Sanyika – kezében az orvosi igazolással, mely megállapítja, hogy ő senkire nem jelent veszélyt – egyedül marad majd a tanító nénivel az osztályteremben. Ezzel azonban semmit nem érünk el.

Hiába van tehát a jog a kislány mellett, ha a város ellene van. Mennyivel jobb lenne megfordítva!

Soha nem kényszerítheti a jog a szomszéd gyereket, hogy játsszon Sanyikával, a szomszéd nénit, hogy lekváros kenyérral kínálja. Vagy akár csak arra, hogy a moziban valaki – idegen, ismerős – melléüljön.

A kiközösítők elidegeníthetetlen jogát arra, hogy kiközösítsenek, akár természetes(!) emberi jognak is tarthatjuk. Aligha tudunk tenni ellene valamit. Elgondolkozhatunk azon is, milyen vékony réteget horzolt csak a több ezredévi civilizáció, azután a szeretet parancsa, meg az ész kultuszának több százada az emberi lélekre, és ez a réteg (vagy máz) szerencsétlenebb esetekben az első érintésre hogyan porlik el. És ami előtűnik alóla, az csak az irracionális félelmek által gyötört ösztönlény, aki saját rettegésével bünteti önmagát és mindnyájunkat, és aki a létezésnek ebben az állapotában kész majdnem minden gonoszra.

Az anya most már arról ábrándozik (csak pénzük lenne!), hogy mint mentől távol kellene keresnie egy tanyát, szívesen odafojadna a saját gyermekéhez hasonlókat, tán még egy tanítónő is akadna, élhetnének valahogy. De ez – ha akadna is rá pénz, amire nincs semmi remény – az erkölcsi érzék számára azért elfogadhatatlan, mert nem jelent mást, mint egy lepra nélküli lepratelepet.

A másik lehetőség, pénzkérdés persze ez is: elbújni az embersűrűben valahol a legnagyobb városok egyikében, leginkább Budapesten.

Tanáctalan vagyok.

Nem tudom, nevelhető-e bármire az emberiség. Terjeszthető az igazság? Ha igen, ha mégis, hogyan?

(1995)

HOMÁLY

Bármelyik újságot nyitom is ki – civilizált országban szokatlan módon innen és onnan is megy, bár néha igen emelkedetten, a közérdekűnek gondolt, de alig valakit érdeklő zsidózás.

Először, szándékosan egy kevésbé lényeges példa.

Itt vannak például X. Y. társadalomtudós nézetei, melyek csak egy rossz közérzetről, személyes elfogultságról tudósítanak. A véleményformáló napi és heti sajtót, annak leginkább olvasható részét ide számítva, hosszú hónapokon keresztül foglalkoztatta, hogy nevezett társadalomtudós – egyébként nem tudományos közleményekben hangoztatott és politikai befolyásra sem jutó – nézetei antiszemitának minősíthetők-e vagy nem. Rejtély, miért. Ami igaz, igaz, X. Y. reggelente Homály úrként célzást tett, azután a politikában a zsidó mentalitást kárhoztatta, majd kicsit még zsidó kommunistázott, estére pedig – szerintem egyébként joggal – megbántódott; nem törődve persze azzal, hogy mások talán még több joggal bántódtak meg. Őt magát pedig – aki láthatóan egyre jobban élvezi ezt a publicitást – elveszíti a társadalomtudomány. A teljes igazságnak azonban része, és a magyar folklór majdani kutatóinak figyelmükbe is ajánlanám, hogy X. Y.-t első kétértelmű mondata után már antiszemitázták. (Mitikus szónak tűnik előttem az „antiszemitá”, értelmét magam nem tudom megadni, ezért bárkinek becsület-szóra hiszem el, hogy ő nem.)

Azt viszont nem értem, soha nem is fogom megérteni, miért kell közéleti férfiúknak egymás lelkében matatniuk. El kéne az uraknak hallgatni, mindenkinek magának kellene megküzdnie saját démonaival. Ha már X. Y.-nál tartunk, csakis rá – esetleg legközelebbi barátaira – tartozik, helyes-e polgártársait – mégoly jóindulattal és kimondott segítő szándékkal is – nagymamáik hite szerint csoportosítani.

Másodiknak a súlyosabb példa:

Babus Endre az egyik legjobb magyar újságíró, erkölcsi sértetlensége számomra vitathatatlan. Indulatos írásában (*HVG*, június 24.) Göncz Árpád szemére lobbantja többek között azt a vádját is, hogy miközben előszeretettel beszél a szabadságharc kapitányáról, atyai dédatyjáról, egyúttal feltűnően hallgat zsidó származék anyai nagyapjáról. Babus szerint ugyanígy tett Göncz első jelölője, politikai ellenfele, az ugyan-csak zsidó anyai nagyapától származó, ám ezzel a felmenőjével úgyszin-tén nem büszkélkedő Antall József.

Ha a szerzőnek nemcsak ítélkező szavait, de magából a szövegből is előtűnő szándékát is figyelembe veszem, fordul a kérdés igazán komolyra: „...lehet-e egyszer fesztelenül és bölcsen beszélni egy olyan országban például a zsidókérdésről, ahol még a köztársaság első két embere is úgy érezhette-érezheti, hogy származásának ezzel kapcsolatos mozzanatairól hallgatnia kell?”

Nem a Holdon, hanem ezen a Földön élek. Fontos életrajzi adalék a családi mikrokozmoszra nézve is, hogy kik a nagymamák, nagyapák. Lehet abban számítás is, ahogy egy politikus felmenőiről beszél. Nem vitatom azt sem, kevesen beszélnek elfogulatlanul zsidóügyekről. Az viszont képtelenség, hogy valahol előírják, ki, melyik nagyapáról mikor mennyit szóljon.

Ki tudhatja, mit érez a köztársaság első vagy második embere, amikor nagyszüleire gondol? És aki ismerni véli az érzést, annak van-e joga ítélni is?

Valamiért Radnóti Miklós jut eszembe.

Aki azt mondta négy szemközt, gyónva, barátilag, hogy ő akkor sem zsidó, ha Hitler a feje tetejére áll is. Azért azt nem hagyta, hogy az életét is megmentsék.

Szobája falán kevésbé ismert Arany-portré és egy Kazinczy-kép volt. „A Kazinczy-képről csaknem mindegyik »nem bennfentes« látogatóm, de az Aranyról is sokan (nem a közismert, népivé stílizált arc) megkérdezik: »a nagybátyád?« vagy »a rokonod?« Igen – felelem ilyenkor.”

Fontos életrajzi adalék ez is:

„Figyeljétek a szeretőmre! [...] / [...] ő tudja, mikor / keveredtek réti szavaim közé / a pesti dumák; mint a tölcséres / vihar, hogy hízott a nyelvem...” (1932. május 5. [*Huszonharmadik évem*])

Rónai Mihály András a *Lábadozó szél* megjelenése után azzal támadta meg Radnótit, hogy „gyökeres önhamisítást” követett el, hiszen húszéves koráig Pesten élt, ott is született, mégpedig az Örömvölgy utcában, csak divatból kezdett „földszagú” verseket írni.

A megbántott Radnóti kétszer védi meg a versét. Egyszer azzal, hogy miután édesanyja a szülésben meghalt, hároméves korától mostohaanyja nevelte, akinek öccse gazdatiszt volt, sokat vendégeskedett nála kisgyerekként, élénk nyelvi emlékek kötik az uradalomhoz.

Védekezésének fontosabb részében pedig ezt mondja: „Általánosságban és röviden csak a következőket kívánom közölni: ha igaz lenne az, amit írtál, és én sohasem, vagy csak iskoláskönyvekben láttam volna tehenet, fecskét vagy patakot – irodalmi ítéleted akkor is téves lenne, ha ezzel indokolnád. Az esztétika ismer belső valóságot, s ez bír olyan fontossággal, mint a valóság. Sőt, ismer költői igazságot is, ismer egész életre szóló hősi és termékeny szerepvállalásokat, melyek az életnél is fontosabbak.”

A politikus e minőségben nem költő, életrajzi adatai nem költői, hanem ténybeli igazságok. Ha valótlant állít, politikai hitelét veszítheti el. De nem veszítheti el soha azt a mindannyiunkat megillető természetes jogát, hogy felmenői valamelyikére legyen büszke.

A politikai közösség előtt pedig saját életével felel. Ez sem kevés.

(1995)

AZ ÜGYNÖK MÉLTÓSÁGA

Hol kezdjem? Legjobban az elfogulatlan beszéd hiányzik, a kevésbé ádáz. A magyar sajtót 1994–1995 drága és sivár telén megint elöntötte az ügynökológia. Két József Attila-versrészlet 1937 januárjából 1995 januárjába.

„...hisz egymás nélkül sötétben vagyunk. / Ahogy Hans Castorp madame Chauchat testén, / hadd lássunk át magunkon itt ez estén.”
(*Thomas Mann üdvözlése*)

„S mert a nemzetekből a szellem / nem facsar nedves jogokat, / hát új gyalázat egymás ellen / serkenti föl a fajokat. / Az elnyomás csapatban károg, / élő szívre mint dögre száll – / s a földgolyón nyomor szívére, / mint hülyék orcáján a nyál.” (*Ős patkány terjeszt kórt...*)

Ha az újságból tudnánk csak, mi van itt, hihetnénk, kétféle ember él az országban, az egyik ügynökökre vadászik, a másik ügynököket rejteget. Ha nem lenne viccnek is rossz ez, menten jelentkeznék harmadiknak. És akkor még magukat az ügynököket – talán nem véletlenül – ki is felejtettük az ember fogalmából.

Legyen hát ez ennek az írásnak első tétele: *A kommunista titkosszolgálat ügynöke emberi lény, az oszthatatlan, mindenkit megillető méltóság részese, aki maga sem foszthatja meg magamagát e minőségtől, ezért jogokkal kell rendelkeznie.*

A második pedig a következő: *Ha véges értelmünkkel azért érteni akarunk valamit abból a világból, ahol élünk, fogadjuk el, hogy a világ nem besűgökből és besűgottakból áll.*

Ennek a két a tételnek a bizonyítására – sajnálom – nem vállalkozom.

Hihetetlen az, ami a magyar szíveket és agyakat előntötte. A napokban egy kiváló jogásszal beszéltem, ügynököztünk persze, ő meg minden második szavával a buzikat (nem az én szóhasználatom) hozta szóba, mondhatom, egy szavát sem értettem.

AZ ERŐS ÁLLAM RAJONGÓJA?

A tollat ragadó ügynökügyi erényfelvgyázók között Eörsi Istvánt tartom a legokosabbnak, erkölcsi integritása nem kétséges, mivel pedig korábban többször gyönyörködtem szellemi adottságaiban, előveszem most a *Magyar Narancs*-ban megjelent írását (A spiclik nyugalmáért, 1994. december 22.). Jobbára arról szól itt Eörsi, hogy még Eigner Józsefnél is jobban haragszik azokra, akik haragszanak Eigner Józsefre, még valahogy Eigner József egységbe kovácsolta Hornt, Kunczét és Borost. Ezt sem értem, természetesen, nem is próbálkozom vele.

Azért van veleje ennek az írásnak, amit pedig pontosan értek, és amiről (egy kivétellel) hasonló premisszákat alapján pontosan ellenkezőleg vélekedem, mint ő.

Mert Eörsi, rendesen szabad értelmiségi, ezúttal viszont szerintem úgy beszél, mint ahogy az erős állam rajongói szoktak. Sőt, egy tőle talán idegen nyelvi közegben is mozog olykor, amelyben olyan nyelvi egységek, mint az „SZDSZ bizonyos körei”, meg „a spicliség ellenben az MSZP múltjának csökevénye” jelenhet meg. Azután nagy ironiával a következő kérdéseket fogalmazza meg:

„Nem kellene kinyilatkoztatnunk, hogy a cigányok jogbiztonsága kevésbé fontos, mint a spiclik emberi jogai?”

„Most kiderül, hogy az erkölcsi rendcsinálás is veszélyezteti jogrendszerünket. Feltolul akaratlanul a kérdés: kiknek a jogrendszerét?” (Nem hagy kétséget, alanyként a komcsikra és a komcsikból lett nemzetiekre gondol.)

„E koncepció egyik alig titkolt célja a spiclivédelem.”

„A spiclik személyiségi jogainak szenvedélyes védelme halk vágyat ébreszt bennem saját személyiségi jogaim védelme iránt. Vajon nekem nem emberi jogom, hogy megtudjam: melyik barátom, szerelmem, hozzátartozóm súgott be annak idején?”

Először talán játsszunk kicsit a következő gondolatkísérlettel: József Attila idézett szép versében Thomas Mann nevét helyettesítsük az állammal és jogával. Ne mosolyogjunk, komoly a feladat.

Törvénytisztelő polgár vagyok, ám a magam és embertársaim erkölcsi nemesítését nem bízom erre az államra, igaz, egyetlen másikra sem.

Túl sok szennyet halmoz az állam ehhez maga alá. Már azt is civilizációs botránynak tartom (most írom le harmadszor), hogy az új magyar állami elit, ahogy van – tokkal, vonóval – befeküdt Czinege, Korom és más elvtársak még ki sem hűlt öszödi ágyaiba (nem tudom, lepedőt egyáltalán cseréltek-e).

A közélet híres pereiben, elég feltűnő módon, tudjuk, a választások után sorra hirdettek olyan ítéleteket, melyekben a független bíróságok az előző kormánytól védtek meg a szabadságot.

Állami főhivatalnokok, akik történetesen megmaradtak posztjukon, ugyancsak nem késlekedtek leleplezni a jog és az erkölcs nevében a korábbi gazdáit.

A semmisségi törvények bevezetői dagályba hajló retorikával ítélték el a pártállami joggyakorlatot. Majd a bírák szépen megsemmisítették, a jogállamisággal ellentétesnek minősítve, egymás ítéletét – te az enyémet, én a tiédet, a törvény pedig azt sem zárta ki betű szerint, hogy valaki saját maga által hozott ítéletet semmisítsen meg. Ez nem is történhetett másként, és legkevésbé a büntetőbírák tehetnek róla. Azt mondom csak: a világ ilyen.

Hogyan vélekedjünk végül arról a parlamentről, amely az első a díktatúra után választottak sorában, de amelyik magát nem világíttatja át, hanem arról hoz törvényt, hogy a következő országgyűlésben keresteti meg az ügynököket. Ha erre van épkezláb igazolás... De nincs, nem is lehet, ezért ez a kollektív vétek.

Az Oidipusz, Mózes, Lady Macbeth, III. Richárd, Faust (a spiclik erkölcsi vétkét ezekhez hasonlítja Eörsi), valamint Rákosi, Kádár, Grósz és más elvtársak ügynökei feletti erkölcsi ítélezést átengedhetjük-e valaha a megbízható veszprémi véneknek? Azt hiszem, nem, azért sem, mert dr. Eigner bíróban a kelet-közép-európai törvényszolga ideáltípusát tisztelhetjük.

Eigner doktort ugyanis – és ez valóban csodálatos – a vállalt szerepből fakadó erkölcsi dilemmák egyáltalán nem érintették meg. Alkal-

mazását szerinte példás családi életével, fokozott kötelességérzetével, a mindenkori törvény odaadó tiszteletével érdemelte ki, továbbá – ez különösen szép – személyes érdemként hivatkozik arra, hogy a papi szemináriumot korán a csákvári DISZ-titkárságra cserélte, nehogy DISZ-titkár nélkül maradjon a falu, az egyetemen meg kis Marxnak nevezték és majdnem be is állt a marxista tanszékre, de ettől a lépéstől szerencsére a hite megmentette.

Ismerem ezt a szakmát és talán az életet is annyira, hogy csak Eigner doktor balszerencséjére gondoljak, személyes becsületét ne vonjam kétségbe.

Hanem a szerep!

Hans Castorpot, Mannt, József Attilát ajánlom tehát Eigner doktor helyére.

A legtöbb pedig, amit az államtól elvárhatunk, annyi, hogy ne oktasson ki a jóról, de ne is álljon az erény útjába.

A JOGOK HELYES ELOSZTÁSA

Vékony-jégen járunk. A történelem, a nemzeti közelmúlt nem szövetségesünk. A jogokat pedig nem tudjuk kimérni sem kilóban, sem pedig légköbméterben. A cigányok és az ügynökök jogai nem versenyeznek egymással. Lehetséges ugyan, hogy a spicliket kevesebb jog illeti meg, mint amennyit az államrezon most nyújt a számukra, ám, ha ez igaz is, és elveszünk ezekből a jogokból, ettől cigánynak lenni nem lesz kevésbé rossz. Hiába állítjuk tehát sorba a spicliket, mondjuk, a Sztálin-szobor hűlt helyén, ahol minden magyar polgárnak alanyi joga lesz majd leköpní őket, mint az áruló Görgey házát anno, ettől ne várjunk üdvös változást cigányvonalon. Hivatkozhatunk Elektrára, mondhatjuk hajlíthatatlannak magunkat, de a cigányokat jobb ebből kihagyni.

De azt sem mondhatjuk, hogy nincs összefüggés az egymással nem versengő emberi jogok között, csak ez a kapcsolat éppen ellentétes. Ha a büntetőeljárás során a rablógyilkost megillető összes jogot alapos gondossággal nem tartjuk tiszteletben, ezzel az emberi minőségünkben fakadó összes jogot veszélyeztetjük. A gondolat és a szólás szabadsága vagy a cigányok emberi jogai összefüggésben állnak tehát a jogok

összességével. Ha csak néhány téglát emelünk ki az építményből, bús dűledékké változtathatjuk hamar az egészet.

Következő kérdésünk: vajon kik a spiclik? Ha az ideológia által elbolondított önsorsrontó fantasztákat figyelmen kívül hagyjuk, a spicli három típusa különböztethető meg.

Van, aki elhatározta, hogy gazember lesz, számára az emberárulás feltehetően különleges kielégülést nyújt.

Van továbbá, akinek nem jelent közvetlen beteljesülést, gyönyört az árulás, de karriert, pénzt, sikert remél tőle, vagy talán csak tartozni akar valahova a szegény ördög.

Az ügynökök fennmaradó részét az állam erre kiképzett szolgálai kényszerítették a bűnre. Ha az az ismeret, melyet az emberi lélekről megszerezhetünk, nem egészen téves, ők vannak legtöbben. Bűnük tehát abban áll, hogy nem álltak ellen a gonosznak, de ennek a bűnnek a súlya már attól függ, milyen fenyegetés érte őket.

Meg kell gondolnunk azt is, miben áll a jogállami és pártállami beségkülönbsége. Ha jól látom a dolgot, a különbséget inkább fent találjuk meg, semmint lent. Amint érezzük is, és ha nem máshonnan, Illyés szép verséből tudjuk is, a zsarnoki rendszert áthatja az árulás, de tudtommal még egyetlen állam sem hagyott fel teljesen a társadalom titkos megfigyelésével. A különbség lényege az, hogy a polgárok jogellenes megfigyelésével a jogállami titkosszolgálat és vezető hivatalnokai súlyos (személyes) kockázatot vállalnak, mindegyikük rajtaveszthet. A demokratikus nyilvánosság által feltárt titkosszolgálati botrányokról meg a szépirodalom tudósít pontosan (Merle inkább a felszínt, Böll a hatalom lényegét mutatja). De egyformán nemtelenek lehetnek az eszközök mindkét esetben. Nagyon erős érvet fogalmaz meg a legrokonszenvesebb „ügynökvédő”, Nádas Péter azzal az ígérennyel, hogy ha megnyíltak az archívumok, Katharina Blum is nézhesse át saját aktáját (*Szegény, szegény Sascha Andersonunk*).

Ha alávalóbbak voltak is a kelet-európai titkosszolgálatok, mint a nyugatiak, mert kétségkívül azok voltak, ebből nem következik, hogy ez az erőszakkal engedelmisségre kényszerített ügynökeikre is biztosan áll. Vajon a szembeszegülők nem vállaltak-e itt sokkal nagyobb kockázatot?

Végezzünk el egy nem egészen gondolati kísérletet. Valamelyik március 15-i tüntetésről elviszik azt az ifjú egyetemistát, aki a legnagyobb

nemzeti zászlót lobogtatva, lehangosabban kiáltja a függetlenség szót. Valami büntetőeljárással fenyegetik meg, és azzal a talán ennél súlyosabb következménnyel, hogy az együttműködés hiányában sem útlevelet, sem egyetemi diplomát nem kaphat soha ebben az országban. Kérdem, a beszerző nyilatkozatot aláíró ifjút vagy a dékánt (rektort, főigazgatót) kell-e inkább elítélnünk, aki pedig egy szóra teljesíti a szerv kérését, és aki nem lesz ettől ügynök. Az elsőnek könnyen kötelet dobhatunk a nyakába, míg a másik azóta már vénebb békákkal békül.

Nemrég beszéltem egy bölcs öregemberrel, aki hosszú börtönéveire úgy emlékszik, hogy tán hetekben sem volt mérhető az az idő, amikor zárkájában nem volt spicli. A besúgó rendesen maga fedte fel magát, meg is kérdezte, mit is jelentsen ő. A besúgott pedig – nem most, utólag, de ott rögtön – feloldozta gondolatban árulóját.

A demokratikus átalakulás Magyarországon a legalitás útján történt, a pártállam kihátrált a hatalomból, nem volt forradalom. Sok előnye mellett ez számos kötelezettséggel is jár. A jogrendszer folyamatossága például nem kérdőjelezhető meg, nincs az a liberális vagy bármilyen miniszter, aki azt mondhatná, hogy a hatályos jog őt hidegen hagyja. E tény természetesen kihat arra, hogy melyik spiclit leplezhetjük le. Az alkotmányosság egyébként ebben a tekintetben is határokat jelöl ki, mely határok között a törvényhozó, akár erkölcsi, emberiességi, célszerűségi vagy a társadalom lelki egészségét is tekintetbe vevő alternatívák közül választhat, de soha nem egészen szabadon.

Az ügynökvadászat felvet egy olyan erkölcsi kérdést is, melyről eddig egyáltalán nem esett szó. Az egész ország évtizedeken keresztül – néhány ezer kivételtől eltekintve – Kádár tenyeréből evett. Van hát bűntudat, melytől jó lenne megszabadulni. Mi köti össze Hrabalt és Csurka Istvánt, azonkívül, hogy – a tiszták megvetését magukra vonva – mindketten „átvilágították” magukat, és ha nem is egyazon őszinteséggel, de gyóntak? Az ügynökök alkalmasak lehetnek arra, hogy ők legyenek a demokratikus Közép-Európa zsidai. Elég kevesen vannak ahhoz, hogy megkülönböztessük magunkat tőlük, nehéz felismerni őket, sokan ott ülnek közülük az elitben. Jó-e, ha általuk nyerhet feloldozást a rossz lelkiismeretű társadalom?

Törekedni kell mindenesetre a joggal szembeni igény pontosabb megfogalmazására. A morális dilemmát egyébként számomra legpontosabban Ludassy Mária fogalmazta meg még 1991-ben: „Képviselőink

és (mondjuk) a morálfilozófia professzorai között lehetőleg ne legyenek rendőrspiclik (képzeljük el, amint ez utóbbi a kanti kategorikus imperatívuszt tanítja: Cselekedj úgy, hogy cselekedeted maximája általános erkölcsi törvény lehessen).”

De még ez a szerény és megfontolt igény, mely számomra rokon-szenves, sem érvényesülhet. Egy átvilágítási törvénynek két egymástól független célja lehet: az ügynöklisták nyilvánosságra hozatala, mely a társadalmi változás visszafordíthatatlanságát célozza, ám ez az Alkotmánybíróság döntése alapján 1995-ben Magyarországon alkotmányos szabályozási alap már nem lehet, a másik pedig, amit az információszabadság alkotmányos elméletében a jogállam „átlátszóságának” neveznek.¹

Elválík az erkölcs és a jog világa.

A politikai közélet résztvevőinek magánélete, amennyiben az közszereplésükhöz kapcsolódik, közügy lesz mindig. Ezért fogadhatta el alkotmányosnak az Alkotmánybíróság a képviselők – noha az előző parlament átvilágításához kétségkívül sokkal nyomósabb közérdek fűződött – és az állam prominenseinek átvilágítását. A szabályozás legkényesebb része az, hogy az átvilágítás – majd eredményének feltételes nyilvánosságra hozatala – túlterjedhet-e, és ha igen, mennyiben, az állam szféráján. Az Alkotmánybíróság ezt úgy próbálta megoldani, hogy a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítók átvilágíthatóságánál jelölje ki a határvonalat. Az erkölcs és a jog világa itt is elég élesen elválík majd egymástól. A morálfilozófia professzorát és a maffiával barátkozó sajtócézárt (ellentétben az általa alkalmazott újságíróval) biztosan nem lehet átvilágítani, míg a gyóntatást végző és a bűnök alól feloldozást adó papok, a parlament belátása szerint, valószínűleg szintén kívül esnek majd az ellenőrzötték körén.

¹ Jó ideje ezt radikálisabban ítélem meg. Három alkotmányos célt kell elismernünk: ezek: a társadalom információs kárpótlása, a besúgott információs kárpótlása, az állam lusztációja. Az áldozat a hivatásos állomány vagy a hálózati személyek bármelyikének nevét, adatait alanyi jogon ismerhesse meg és hozhassa nyilvánosságra. Ez a jog mindeddig nem nyert elismerést. Ebben a kérdésben, akárcsak a következő cikkben, nem fogalmaztam elég egyértelműen. Az ügynöklisták teljes nyilvánosságát, a kifejtettekkel azonos alapon, ellenzem. (*Utólagos megjegyzés*, 2014.)

Eörsi István igazát egy tekintetben elismerem. Önrendelkezési jogából következik, hogy joga van megtudni, mit jelentettek róla. Ám neki és magának a szabályozásnak is tisztelnie kell más besúgottak önrendelkezési jogát. A róla jelentéseket írogató spicli feltehetően másokról is jelentett, akinek negatív információs önrendelkezési joga sem vitatható el.

Mert lehetséges az is, hogy mások – bölcsebben vagy kevésbé bölcsen – nem kíváncsiak az aktájukra.

(1995)

„KIFORDULT BELÉT VÉGRE MEGMUTATJA A LÉTEZÉS”

– a harmadik köztársaság szappanoperája –

Hölgyeim és Uraim! Én előre értesülve voltam arról, hogy Sólyom László elnök úr egy irodalmi idézettel kedveskedik önöknek, azt gondoltam, akkor legyen irodalmi matiné, tehát én is valami hasonlóval kezdeném, mégpedig Vas Istvánnak egy nagyon szép, 1945-ben írt verséből szeretnék felidézni egy részletet. A vers címe is sokat mond: *Utókor*.

„Az utókor majd fintorog s útálja / E zűrzavart, mert tud már élni szebben, / S lesz majd újra aranyvalutája / Formákban, rendszerekben és hitekben. // Most minden örület felé kitarja / Korhadt kapuit ez a kor, s hitetlen / Háborúja egy új hit torz nyitánya, / Lázban vacog és reszket a hidegben. // De annak, aki lényegét kutatja, / Kifordult belét végre megmutatja / A létezés.”

1. Az ügynökmúlthoz kapcsolatos eljárások alkotmányos követelményeiről kell szólnom, és igyekszem a tárgynál maradni. Az első mondatban az „ügynökmúlt” talán felér egy kollektív sértéssel, hiszen „mi” nem voltunk ügynökök. Azok, megbízóikkal együtt, „ők” voltak. Ezzel szemben helyes kiindulásnak vélem azt, hogy „mi”, „ők” meg a bábész maradék egyetlen történelem, ugyanazon múlt örökösei vagyunk, mely mindannyiunké. A fájdalmasan ritka személyes példamutatásokkal, a gyávaságokkal és a bűnökkel együtt.

Amikor ezt a múltat közösnek nevezem, és a törvényi elrendezés módosításának lehetőségeit latolgatom, érdemes egy megszorítást ideiktatni: bármi vezessen is a törvény módosításához, az alkotmányos elrendezés megújításához, tudatában kell lenni annak, hogy a történelem bármely pontján az emberárulás az alkotmányos jog által is feltétlenül értékelt erkölcsi rossz, bűn. A rendszer működése a sok ezernyi emberi

sorsot tekintve ugyanakkor számos egyéni magyarázatot, mentséget szolgáltat, ami viszont a kollektív felelősségre vonást, listázást, csoportos megbélyegzést – szerintem legalábbis – nem engedi meg.

2. A köztársaság alkotmányos állam, de az alkotmányosság helyzete megváltozott. A jogállami forradalom nem jelenvaló valóság.

Az alkotmányos jogok mindenkire kötelező védelmi szintje mára általában bizonytalanná vált. Különösen igaz ez az információs jogokra. A személyes adatok védelme és az információs szabadság a politikai osztály pillanatnyi érdekeinek talán a leginkább alávetett. Az elmúlt két esztendő a hazai alkotmányosságban az információs jogok megtagadásának időszakaként látom. A politikai marketing, és nem is kizárólag az egyik oldalon, a kampány előtt és alatta is semmibe vette a jogokat. Lehetett szó Országjáróról, határregisztrációs rendszerről, köztisztviselői eskürről, kiszolgáltatott kishivatalnokok vagyonnnyilatkozat-tételi kötelezettségéről, a pénzmosás elleni megkésített fellépésről; a törvényhozó (vagy csak valamelyik főnök) az egyedüli szuverén magabiztosságával jogokat korlátozott, és nem indokolt; a Nagy Testvér figyel, az Alkotmánybíróság pedig mindeközben beszédesen hallgat.

Nem mentes ez alól – sőt éppen ellenkezőleg – sem az ügynökműlt politikai és jogon túli feltárása, sem pedig maga a lusztrációs törvényhozás sem. Mintha a képzelt és áhított haszon, nem pedig a jog és az igazságosság mozgatná ebben a tekintetben is a világot.

3. Ha az alkotmányos követelményekről beszélünk, akkor a kiindulópont az Alkotmánybíróság alaphatározata (60/1994 ABH). Eszerint: „»Közérdek« önmagában nem elég alapjog-korlátozás indokolására [...] Ez az alkotmányos követelmény érvényes arra a törvényre is, amely – mint a vizsgált Törvény – az Avtv.-től függetlenül elrendeli személyes adat nyilvánosságra hozását. Ügydöntő tehát annak az alapjognak vagy alkotmányos elvnek, illetve intézménynek azonosítása, amely a személyes adat nyilvánosságra hozását szükségessé teszi, továbbá annak vizsgálata, hogy az információs szabadság és az adatvédelem alapjogai kölcsönös korlátozása mindegyikük céljához viszonyítva arányos legyen [...]”

A személyes adatok védelméhez való alapjogot és a közérdekű adatok megismeréséhez való alapjogot egymásra tekintettel kell értelmez-

ni. [34/1994. (VI. 24.) Ab-határozat, ABK 1994. június, 252., 257.; 36/1994. (VI. 24.) Ab-határozat, ABK 1994. június, 277., 283.]. Ez természetes, hiszen az információs önrendelkezés és az információs szabadság a személy autonómiájának két, egymást kiegészítő feltétele.

Éppen erre a szoros összefüggésre tekintettel nem mondható ki, hogy az információs szabadság és személyes adat védelméhez való jog ütközik-e az adatvédelemhez való jogot mindig és feltétlenül megszorítóan kell értelmezni. Az Alkotmánybíróság eme egymást kiegészítő alapjogok hierarchiáját a vizsgált jogszabály tárgyára figyelemmel állapította meg. Az eddigi gyakorlat azonban szilárd támpontokat szolgáltat arra, hogy milyen esetekben érvényesülhet az információs szabadságra a kiterjesztő, a személyes adatok védelmére a megszorító értelmezés.

Az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata, hogy a demokratikus államélet és közvélemény érdekében az állami tisztségviselők és más közszereplő politikusok alkotmányosan védett magánszférája másokénál szűkebb; különösen ki kell tenniük magukat mások kritikájának [legutóbb 36/1994. (VI. 24.) Ab-határozat, ABK 1994. június, 277.]. Ehhez azonban személyes adataik ismeretére is szükség lehet, amennyiben azok funkciójukkal vagy közszereplésükkel összefüggenek. A közhatalmat gyakorlók vagy a politikai közszereplést vállalók esetében a személyeknek – különösen a választópolgároknak – a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő joga elsőbbséget élvez az előbbieket olyan személyes adatainak védelméhez képest, amelyek köztevékenységük és annak megítélése szempontjából jelentősek lehetnek.

Az e körbe eső személyes adatok megismerhetőségére nem csupán az állami és a politikai közélet informált megvitatása érdekében van szükség, hanem az állami szervek helyes megítéléséhez és a működésükbe vetett bizalom megalapozásához is.

A személyes adatok és a közérdekű adatok elhatárolásának alkotmányos ismérvei a fentiekből adódnak. A törvényhozó nem dönthet tehát teljesen szabadon arról, hogy a keletkezésében és működésében alkotmányellenessé vált titkosszolgálati adatnyilvántartásokat megsemmisíti-e, továbbra is titkosan kezeli-e, avagy nyilvánosságra hozza-e, és ha igen, milyen körben. Elhatározásának alkotmányos feltételei és korlátai vannak.

A nyilvántartások teljes titkosításának vagy azonnali megsemmisítésének alkotmányellenessége az indokolás fenti érveléséből már követ-

kezik. A nyilvántartások teljes nyilvánosságra hozásának hasonlóképpen alkotmányossági akadályai vannak; ilyen például azon személyek információs önrendelkezési joga, akikről adatot gyűjtöttek. A közérdekűnek minősített és a továbbra sem nyilvános adatok körének meghatározása a 2. a) és b) pontban leírt alkotmányossági feltételek között olyan „politikai kérdés”, amely a törvényhozónak viszonylag tág teret nyújt arra, hogy – mint szándékozta is – egyensúlyozzon aközött, hogy bizonyos funkciókat – a rendszerváltás sikere érdekében és a közvéleménnyel szembeni kötelessége folytán – teljes körűen „átláthatóvá” tesz, míg mások tekintetében a »stabilitás« igényét érvényesítve korlátozza az adat hozzáférhetőségét és fenntartja a személyes adat jelleget. A politikai döntés a nyilvánosság határait, azaz az átvilágítás mélységét szűkebben és tágabban is meghatározhatja.”

A második Alkotmánybíróság később egyik korai határozatában (23/1999. [VI. 30.] ABH) elutasította az indítványozókat azt az igényt, hogy a lusztráció ne csak a III/III-as ügyosztályra terjedjen ki. Eközben tett egy furcsa megállapítást, amely ellentétes az előbbi határozattal: „A III/III. Csoportfőnökséget abból a célból hozták létre, hogy az állampárt ámasza legyen. Felépítése, összetétele, működési mechanizmusa és titkos jogi szabályozása egy kialakított ellenséggéppé igazodott. Ellenségnek számított minden másként gondolkodó egyén vagy közösség. A szervezetet irányító jogszabályok és a szervezet működése az akkori Alkotmánnyal is szemben álltak [lásd a Belügyminisztérium belső biztonsági szolgálatának tevékenységéről szóló 29/1990. (III. 13.) OGY-határozatot].

A többi titkosszolgálat, bármilyen szoros volt is az összefonódás, csak részben végezhetett [?] ilyen tevékenységet.”

Ez a szerencsétlen megfogalmazás, noha ellentétes az alaphatározattal, azért nem zárja ki a többi ügyosztály kutathatóságát, illetve az esetleges érintettség nyilvánosságra jutását, csupán azt utasítja el, hogy e kiterjesztés alkotmányos követelmény volna. A titkosság fenntartásának lehetőségét, de nem követelményét fogalmazta meg. A jogalkotó még ezek szerint is megváltoztathatja a többi szolgálat hagyatékának felhasználását.

„Az 1. Abh. szerint a III/III. Csoportfőnökség nyilvántartásai voltak azok, amelyek céljukat, tartalmukat, titkosságukat tekintve egyaránt

ellentétesek a jogállam minden eszméjével és tételesen a hatályos Alkotmánnyal is [...]

Az információk megismerésének szabadsága viszont nemzetbiztonsági okból a jogállamban is korlátozható. A nemzetbiztonsági érdek a III/III. Csoportfőnökségnél szóba sem jöhet, mivel még az első szabad választások előtt – a jogállammal össze nem egyeztethető tevékenysége miatt – felszámolták.”

4. A dolog mélyebb része az „ügynöklistán” nyilvánosságának követelése, ami az együttműködők és hivatások adatainak hivatalos nyilvánosságra hozatalát jelentené. Ezzel, ha jól érzékelem a közhangulatot, kevesebben értenek egyet. A másik „megoldás” pedig ennek egy szerintem kissé szelídített változata, ami a törvényjavaslatban is szerepel, és amely azt irányozza elő, hogy a hivatások állomány, illetőleg a hálózati személyek bármelyikének nevét, adatait bárki alanyi jogon megismerhesse és nyilvánosságra is hozhassa. Ezzel ért egyet Hack Péter is, és ez található a többség egyetértésével. (A hatályos adatvédelmi jogunk e két megoldás között egyébként nem tesz különbséget, eszerint a nyilvánosságra hozatal azt jelenti, hogy az adatot bárki számára hozzáférhetővé tesszük.) És ez az, amellyel szemben a Sólyom-bizottság az én messzemenő egyetértésemmel ellenvéleményt nyilvánított. Szeretnék egy idézet erejéig visszatérni régi dolgokhoz, egyetértéssel idézném a személyiségi jogok legkiválóbb, körünkben ülő szerzője könyvének mottóját, egy Illyés-idézetet, talán mindannyian ismerjük, így szól: „Jogot az árnyalatnak.”

Én semmitől nem irtózom inkább, mint attól, hogy az embereket a személyiségüktől, egyéni jellemvonásaiktól megfossszák, és tömegként kezeljék őket, de ez a magyar társadalomban Trianon után mindenképpen alapvető igény, társadalom-lélektani igény. Ezt a tömeget nevezhetjük romáknak, nevezhetjük zsidóknak, nevezhetjük nyilasoknak, kommunistáknak. Kell a magyar társadalomnak, sajnos, saját felmentése érdekében, egy csoport, amelyet a megvetésével sújthat. Még 1995-ben írtam egy publicisztikát *Az ügynök méltósága* címmel, és ott azt a képet vázoltam föl, hogy azt a pár tízezer ügynököt a Felvonulási téren (mégse mondhattam, hogy a Hősök terén) sorba lehetne állítani, és minden arra járó leköpheti őket. Az az eljárás, amelyik megfosztja az egyént az egyéni jellegtől, az individualitástól, szerintem nem fogadható el,

és akárhogy is, tehát a durvább meg az enyhébb változat is, ezzel a következménnyel jár. Ehelyett a nyilvánosságnak – az ügynökök nyilvánosságának – egy sokkal finomabb szerkezetét tartom lehetségesnek, sőt követendőnek. Ez egyébként a mostani törvényjavaslat jobb megfogalmazásaiból is következik.

Közbevetőleg, nagyon jó, hogy a jogalkotó szakított a korábbi szabályozás módszertanával. A lusztrációt (átvilágítás) és az információs kárpótlást (áldozatok jogai) szétválasztotta. Két törvényről van szó, végre. (A lusztráció azt jelenti, hogy a közhatalmat gyakorló személyeknek egy meghatározott köre, ez lehet szűkebb, tágabb, átvilágítandó.) Én egyébként inkább az átvilágítandók szűkebb meghatározása mellett lennék, majd erre is rátérek, hogy miért. Az állam vezetőinek a körét kötelezően megvizsgálják, és a köztársaság hitelesített pecsétjével, a köztársaság közlönyében nyilvánosságra hozzuk – lehetőleg még megválasztásuk előtt –, hogy így vagy úgy együttműködtek a korábbi pártállami, állambiztonsági szolgálatokkal. Itt, megítélésem szerint, föl sem merülhet, hogy ez büntetés volna, hiszen itt csupán az állam átláthatóságának alkotmányos követelményét érvényesítjük.

Az ügynök mivolt olyan nyilvánosságra hozatalát viszont, mely nem az állam átláthatóságát szolgálja – erre még visszatérek –, véleményem szerint, bátran tekinthetjük szankciónak.

Nem vagyok meggyőződve arról, hogy az áldozatok jogait szolgálna az ügynöklistán szabad hozzáférhetősége. Mert van a dolognak egy másik dimenziója, mely éppen az áldozatok jogából indul ki. Miért is ne indulhatnánk ki abból, hogy minden áldozat individuális joga legyen az ő összes árulójának, illetőleg az árulásban közreműködő hivatásosoknak az adataihoz hozzájutni?

Ezt a szerkezetet úgy képzeljük el, hogy van a nyilvánosságnak egy, az állam által biztosított köre – ez tartozik a lusztrációs törvényre –, és van egy olyan része is – ez pedig az individuális információs kárpótlást biztosító törvény tárgya –, amelyben az állam jogot ad, de némi közbiztonságot is tanúsít egyszerre, tehát azt mondja, hogy ő ugyan nem segíti nyilvánosságra a személyes adatokat, de azt egyfelől eltűri, sőt a sértett félnek ehhez segítséget is nyújt. Nagyjából erre utal az úgynevezett Sólyom-bizottság is, ha nem is egészen pontosan. Csak nagyjából, mert a bizottság többségi álláspontja további megszorítást ajánl, amikor azt javasolja, hogy az áldozat joga árulója megnevezésére saját

köreire, azaz szűkebb nyilvánosságra korlátozódjon. (Létezik egyébként olyan adatvédelmi biztosi ajánlás, amelyik hasonló technikával él, például ilyen az egyetemi zárhelyik és vizsgaeredmények korlátozott nyilvánosságával kapcsolatos adatvédelmi biztosi ajánlás, mely a hallgatók előmenetelével kapcsolatos személyes adatokat az egyetem belső szabályzatai keretei között, de annak belső nyilvánossága elé utalja.) Természetesen egyetlen áldozat sem zárható el eszerint sem attól, hogy a spiclijével kapcsolatos ismeretét a közvetlen környezetében, például a műhelyben, ahol dolgozik, az egyetemi tanszéken, a családjában, a falujában, az utcájában megossza embertársaival, mindenkinek elmondja megaláztatásának történetét. Azaz az áldozat döntésének függvényében meg lehessen tudni, hogy itt az utcában a Kovács bácsi miket csinált. Ekkor egy olyan emberről folyik a diskurzus, akit ott mindenki ismer, nem pedig olyanról, akit csak kevesen ismernek, és meg lehet mondani akár azt is, hogy viszont az unokájával milyen rendesen bántak, vagy egyébként is egy züllött alak, akit általában mindenki megvet.

Ezzel kapcsolatban viszont ott áll a Hack-féle ellenvetés, amit különvéleményében olvashatunk. Amit én nagyon nyomósnak tartok, olyannyira, hogy korábban a bizottsági előkészítő anyagomban lényegében ugyanezt fejtettem ki. Arról van szó, hogy vajon hol az a bíró, hol az az ügyész, aki azt az embert, aki a javaslat szerint szűkebb nyilvánosságra tartozó dolgát – átélve személyes szűkezetét és a történet felháborító voltát – a nagyobb nyilvánosság vagy az egész társadalom elé tárja, árulóját megvádolja, elítélje. Magam sem tudom elképzelni, hogy legyen ügyész, aki vádat emel, és legyen büntetőbíró, aki ezt az embert elítéli. Csak van egy másik megközelítése is a dolognak, és ezért végül is, ha nem is kételyek nélkül, de aláírtam a közös álláspontot, amely azt mondja, hogy ellenben az újságot, a nyilvánosságnak azt a közlönyét, amely adott esetben ezt alkotmányos ok nélkül jogellenesen közlésezi, a polgári jog szabályai szerint felelősségre lehet vonni.

Itt szeretnék egy további megjegyzést tenni. Hack Péter azt mondta, hogy semmiképpen sem tekinthető joghátránynak a nyilvánosságra hozatal. Én ezt – amint erről már szóltam – az előttünk álló probléma lusztrációs részére vonatkoztatva fogadom el. A másik részében az ügynökök személyes adatainak a nyilvánosságra hozatalával kapcsolatban én értelmes ellenvetésnek, érvnek tartom, hogy ez valamilyen értelemben szankció, büntetés, hiszen a polgári törvénykönyv éppen

a személyiségi jogok körében a nyilvánosságra hozatalt mint szankciót szabályozza, tehát a jognak ebben a tartományában, amelyikről itt beszélünk, létező, elismert joghátrány: a nyilvánosságra hozatal maga. Azt a megoldást egyébként, amely szerint nem az áldozat rendelkezik az árulója személyes adataival, hanem bárki, én nem tudom az áldozatok jogainak kiterjesztéseként szemlélni. Ellenkezőleg, jogkorlátozásnak tekintem. Mert például ez elvonja a „nem tudás” jogát.

5. A 2000. évi törvénymódosításnak (2000. évi XCIII. törvény) ugyan volt néhány pozitív vonása, de van egy katasztrofális része is. Ez a törvény teljesen parttalanra tette, és ezzel politikai cirkusszá alázta az átvilágítást. Tudjuk, a hatályos jog szerint kötelező átvilágítani kivétel nélkül minden bírót és minden ügyészt, továbbá az elektronikus és írott sajtó rovatvezetőit, olvasószerkesztőit, főmunkatársait, ha „a politikai közvélemény alakítására közvetve [...] befolyást gyakorolnak”, azaz ebben a körben bárkit, mindenkit. A törvényhozó az átvilágítandók körének példátlan kiterjesztését az alábbiakkal „indokolta”: „A javaslat taxatív felsorolja azokat a személyeket, akik esetében indokolt elvégezni az 1. §-ban meghatározott ellenőrzést, tekintettel arra, hogy olyan közbizalmat kívánó tisztséget töltenek be, mely összeegyeztethetetlen a korábbi politikai rendszer gátlástalan kiszolgálásával.” A mai Magyarországon ennyi elég az alapjog-korlátozás indoklásaként.

Nehéz, majdnem lehetetlen innen visszajutni az alkotmányos elrendezéshez, ugyanis az átvilágítások lezajlottak. Ezt követően pedig nincsenek alkotmányos határok. Erről pedig egy teológiai tétel juthat eszünkbe, mely szerint az Úr mindenható ugyan, de a megtörténtet meg nem törtéنتé ő sem teheti. Mivel ezek az átvilágítások ténylegesen meg is történtek, itt egyszerűen megszűntek az alkotmányos mércék. Én azt a viccet engedtem meg a párhuzamos véleményemben, hogy a halőrök és a vadőrök átvilágítása is feltétlen indokolható a törvény jelenlegi szövege szerint, aki horgászik, az tudja, hogy milyen felfokozott, majdnem parttalan közbizalom irányul a halőrök és a vadőrök tevékenysége iránt, az utóbbiak egyébként puskával járnak, és ezért aztán az átvilágításuk valószínűleg elengedhetetlen lenne, hogyha ez a mostani helyzet változatlan maradna. Tehát nem lehet mit tenni, ebből kimászni nem lehet másként, csak úgy, hogy nem a jelenlegi helyzetből indulunk ki, hanem egy ideális(abb) állapotból, és valahogy én úgy

éreztem magam, mint az asztronauta, aki nem a mostani időbe érkezik meg, hanem egy még elviselhetőbb korba, de egy kicsit csodálkozva néz körül. Vissza kell térnünk valahogy az alkotmányos mércékhez, és ez nem lehet a jelenlegi állapot, amely egyébként a pozitív alkotmányosság szerint létezik ugyan, de alkotmányosan elfogadhatatlan.

Egy baráti és óvatos ellenvetést teszek az előző előadással kapcsolatban. Sólyom László úgyis ismeri az ezzel kapcsolatos álláspontomat. Nagyon jól hangzó, de némileg megtévesztő tétel, ha azt mondjuk, hogy az igazi felelősök feltétlenül és mindig felül vannak. Magam is sokszor gondolom ezt, de néha az ellenkezője is fölmerül bennem. Tehát az, hogy az ügynökök szerencsétlen, meggyötört emberek, ez esetenként igaz lehet szerintem is, azonban nem mondanám azt, hogy a besúgó felelőssége jelentéktelen lenne az őt mozgató gépezet parancsnoki szintjein lévő emberek felelősségéhez képest. Ezt én a magam részéről általánosságban nem tudom elfogadni, és hogy megint irodalmi hivatkozással éljek, felidézném az általam igen kedvelt Kolozsvári Grandpierre Emil publicisztikai életművének középpontjában lévő fogalmat, a „mikrofasizmust”. Ezen Kolozsvári Grandpierre a házmesterek zsarnokságát érti, amit jól ismerünk mindannyian. Tehát szerintem az alávalóság a mindenkori bajnokcsapat drukkerjeiben, a csöcselékben sem kevesebb, mint az elitben. Tehát én nem adnék felmentést az ügynökök jelentős részének azzal, hogy ők alul voltak.

Szeretnék még csupán pár szóval visszatérni az áldozatok jogaira. Jó, hogy a törvényjavaslat is, a Sólyom-bizottság is az áldozatok jogainak kiterjesztését az információs kárpótlás körében javasolta, és igen fontosnak tartom azt a részben szimbolikus, de nem egészen csak szimbolikus módosítási javaslatot, amit a mi bizottságunk tett, melyben azt mondtuk, hogy különböztesse meg a jogalkotó a kérelmezőt, aki lehet bárki, az igénylőtől, és az ő információs igénye az állammal szemben kapjon elsőbbséget. Mindenki legyen kérelmező, kivéve az áldozatot. Az áldozatot tessék igénylőnek nevezni, mert ő egy állami bűn jóvátételét alanyi jogon vagy kvázi alanyi jogon nem kéri, de igényli, és az igénylőt az összes többivel szemben, akit kérelmezőnek nevezünk, soronkívüli-ség illesse még.

A magam részéről a vagyoni, illetőleg nem vagyoni jóvátételt is felvetném, ha nem tudnám azt, hogy ezek a kárpótlási fordulókat milyen ijesztő következményekkel járnak. Viszont a volt állambiztonsági szol-

gálatok áldozatai szerintem joggal panaszozzák évek óta, hogy a köztársaság elfeledkezett róluk. Legalább nyugdíjjogosultságukat és a társadalombiztosítási ellátásukat kellene azoknak elismerni, akik az állásukat veszítették, mert volt bátorságuk nem félni.

Végül az adatvédelmi biztos ajánlásáról szeretnék egy szót mondani. A magam részéről az adatvédelmi biztosnak ezt a nagyon sokat támasztott ajánlását, hasonlóan néhány korábbi állásfoglalásához, nem tartom hibátlannak. Nem osztom például álláspontját a visszamenő hatály értelmezése tekintetében, mert mintha eltekintene attól is, hogy nem jogszabálynak minősülő jogi szöveg visszamenő hatályáról beszél. Pontatlannak tűnnek a csoportképző ismérvekkel kapcsolatos észrevételei, és az sem biztos, hogy helyes volt a parlamentet az Alkotmánybírósághoz utasítania. Ezzel szemben ajánlásának lényegi tartalmával, amely kifogásolja a Mécs- és a Balogh-bizottság adatkezelését, egyetértek. Viszont – és a méltányos bírálat ezt ne vonja kétségbe – az adatvédelmi biztos soha nem vitatta sem azt, hogy a bizottságok alkotmányosan megalakultak, sem azt, hogy kezelhetnek személyes adatokat. Hanem az adatkezelések bizonyos fajtáit kifogásolta, és ugyanezen adatkezeléseket magam is kifogásolom. Nem is lehet fair az az eljárás, amelynek nincsenek szabályai. A jogalkotó pedig elmulasztotta, hogy szabályokat állapítson meg.

(2002)

A HÁROMEZRES CSAPDÁJA

Nincs új a nap alatt.

Az új kormány rövidesen közreadja az államtitkos, félig titkos, kicsit titkos, nem publikus, az embereket úgysem érdekli, egyáltalán nem titkos, de senkinek semmi köze hozzá, mire költjük az adófizetők pénzét, és így tovább... tartalmú döntéseinek válogatott kötetét. Jól teszi, köszönet érte, de másként nem is tehet, hisz mielőtt kormánnyá lett már jó előre megígérte, hogy így fog tenni.

Ez a mostani história Svédországban kezdődött. A világon az információszabadságot hirdető első törvényt ott fogadták el, még 1766-ban. Ugyanaz történt akkor ott, mint nálunk most. A kialakult parlamenti rendszerben a vetélkedő pártok közül az ellenzékiek egyszer csak a kormányrúdnál találták magukat, képviselői pedig annyira felbőszültek azon, mi mindent titkolt el az előző kormányzat, hogy azt a ma is radikálisnak tűnő rendelkezést iktatták törvénybe, hogy „bárki (!) szabadon hozzájuthat a közhivatalokban lévő iratokhoz”.

Itt aztán nagyon is jellemzőek a mennyiségi különbségek, de azért azt hiszem, nem volt még demokratikus hatalom, melynek egyáltalán ne lettek volna a társadalom elől rejtgetett, törvénytelen titkai. (E tekintetben csak a zsarnokság lehet a legalitás formális értelemben kivétel, mikor azt mondja, jogom van bármit titokként kezelni.)

Tegyük föl például, hogy egy általunk ismert kis közép-európai államban a következő négy (nyolc) év alatt lassanként égig ér a vármegyei és tán az országos korrupció is. Azért nyerheti meg azután a választásokat az Egyesült Konzervatív Párt, mert nyilvánosságot, tiszta kezeket ígér. Vajon megteheti-e, hogy nem teljesíti ígéretét? Valószínűleg nem.

Ezt a jelenséget – most éppen a háromezres kormányhatározatokról esik a legtöbb szó – akár a háromezres csapdájának is nevezhetjük.

Tudjuk, örökös játszmájukban gyakran áll vesztésre a társadalom az állammal szemben. Némi jó érzéssel nyugtázhatjuk, hogy a háromezres csapdájába – ha csak utólag is – mindig a hatalom lába szorul be.

Azaz – mondjon bárki bármit is – mégiscsak jó valamire a parlamenti demokrácia.

(1995)

A SZABADSÁG ÉS A DÉMONOK

1. A parlamentek – állítják sokan – mihelyst egy nemzet gazdasági ügyeinek részletes irányításáról kell döntenüik, tehetetlenek lesznek. A feladat feltétlenül belső ellentmondásban áll a parlamentarizmus-sal magával, annak eszméjével. A részleteiben, demokratikus módon tárgyalt ilyen terv elemei tekintetében aligha lehet egyetérteni. Gazdasági szükségprogramot pedig csak vaskéz, fenyegetőzés, mamelukság, kamarillapolitika, sőt ármány hajszolhat keresztül a törvényhozáson. Igazolást pedig csakis a mindig kétes kimenet, a sikeresség adhat, utólag csupán. Látszott ez a Bokros-programon magán, de parlamenti fogadtatásán is, természetesen.

De látszik ennél több is, sajnos.

„A gazdaság ellenőrzése nem pusztán az emberi élet egy bizonyos részének kontrollja, amit el lehetne választani a többitől, hanem kiterjed összes célunk eszközeire is. S aki kizárólagosan ellenőrzi ezeket az eszközöket, annak azt is meg kell határoznia, hogy mely célokat kell szolgálni, mely értékeket kell magasabbra, melyeket alacsonyabbra helyezni, röviden tehát: miben kell hinnüik és mire kell törekedniük az embereknek.”

Friedrich A. Hayek e szavai első értelmükben – és különösen ami a második mondatot illeti – a központi tervezésre, a korlátlan államok gazdaságirányításra vonatkoznak, ám azért hasznos felidézniük, mert, szerintem legalábbis, megfontolandó mai helyzetünkben is. Az adóigazgatás példának okáért – és nem a minden mindennel összefügg primitív dialektikája szerint – közvetlenül vonatkozik a szabadságra.

Tehát a társadalommal szemben példátlan felelősség terheli a gazdasági szükségprogram kidolgozóját. Nem túlzott tán az a paradoxon sem, hogy aki ilyen szükségprogram kidolgozására adja a fejét, szük-

ségképpen nem látja önnön felelősségének mértékét, ha látná ugyanis, biztosan visszariadna. Ezek után már minden a társadalom szervezetségén és érettségén múlik, azon, amit enged magával megtenni. Bizonyos ismeretek birtokában a csomag körülhatárolt részével szembeni ellenszenvemről írok. Ha a látszat még ennél is többet mutat, meg kell mondanom, a programot csak életveszélyesnek, de nem szükségtelennek látom. Lehetne olyan változata, mellyel egyetértenék.

2. A magyar közélet egyik oldala igen sekély nyelvi leleménnyel, de literátori hajlamait szabadjára eresztve, heteken át attól volt hangos, hogy a kormányzó koalíció a nemzet fizikai megsemmisítésére tör.

Rossz vicc.

Politikai diskurzus, különösen egzisztenciális helyzetekben – amikor maga a polgári szabadság a tét –, világos tematika szerint, racionális érvek alapján folytatható. A nemzethalállal fenyegető fűzfapoézis – Vörösmarty, szegény, megfordult sírjában – itt most biztosan nem vezet semmi jóra.

A magyar közélet újságokat író másik oldala most már időtlen idők óta abban éli ki magát, hogy – vélhetően ugyancsak intellektuális renyheségből – folyamatos pergőtűz alatt tartja a proletár jobboldal (vélt) hadállásait.

A komolyabb embereket arról is meg lehet ismerni, hogy – ha a közéletre adják a fejüket – egymás lelkével már egyáltalán nem foglalkoznak, mindenkinek úgyis elég gondot jelent a sajátja. Lázár Ervinnél egy helyen egyszer csak beletörök Szörnyeteg Lajos agya. Abba török bele Szörnyeteg Lajosnak az agya, hogy a barátai merő jóindulatból – amúgy életbe vágó fogászati ügyben – túlságosan sok marhaságot mondanak.

Így élünk Hunniában, beletörött aggyal.

A komoly beszéd szükségképpen halkabb, mint a komolyságot nélkülöző. És többnyire arról beszélünk, amiről hallgatni kellene, és arról hallgatunk viszont, amiről pedig beszélni kellene.

A Bokros-programról beszélnek a helyükben még gyakrabban, mégpedig az értelem szabályai szerint.

Az emberi jogokat a Parlamentnek benyújtott Bokros-csomag ötödik fejezete érinti valószínűleg a legintenzívebben. Ez a fejezet a polgá-

rok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló törvény módosításáról szól.

Nekem kis híján beletörött az agyam.

3. Ha szétkergetik a tüntetést, betiltják az újságot, titkosrendőrök követik a politikusokat, meghamisítják a választás eredményét, ha a gyanúsítottat kényszervallatják, mikor hatóságilag végigverik a cigánytelepet, ha megalázzák a homoszexuális polgárokat, ép erkölcsi érzékű ember nem maradhat érzéketlen, azt is tudnia kell, ha kimaradt véletlenül most a szórásból, ő is – egyénileg, vagy mint a közösség tagja – sértettje a cselekedeteknek.

Arról viszont meg kell győzni az embereket, sőt a tán jó szándékú hivatalnokokat is, hogy a személyi szám tényleg veszélyt jelent a polgárok szabadságára. Ez ugyanis nem kézenfekvő.

Ha a bankban és a nemibeteg-gondozóban elkérik a személyi számot, nem történik semmi, attól még hozzájutunk a pénzünkhöz, lelkiismeretesen gyógyítják a betegségeinket is. Nincs is ezért semmi félnivalónk, mondják sokan.

1991 tavaszán az Alkotmánybíróság – gondolhattuk, hogy csupán a pártállamból nyakunkon maradt közigazgatási gyakorlattal leszámolva – alkotmányellenesnek találta és ezért betiltotta a személyi szám korlátozás nélküli használatát, az erről szóló jogszabályokat pedig kiiktatta a magyar törvénytárból.

Sokan érezték úgy, hogy valami tágasságot jelentett számukra ez a döntés, nem az az otthonosan utált, kelet és nyugat közötti vizenyő, dágvány, ragacsos tejeszacskó, önfeljelentő kisvilág, alibi jogállamiság, hanem egy másik, az atlantiszi Magyarország, talán az Eötvösök, Deák, Kemény, Széchenyi világa üzent általa. A döntést – hogy csak az emlékezetemben legjobban megragadt példát említsem – Tamás Gáspár Miklós, a máskor legádázabb magyar közíró, közzététele után rögtön *Soká éljen a dicső Alkotmánybíróság!* címmel üdvözölte.

A közigazgató államnak persze esze ágában sem volt végrehajtani a döntést, ha abba ugyan fogcsikorgatva bár, de bele kellett nyugodnia, hogy ezéntúl nem tehet meg bármit, amihez korábban joga volt. A parlament elébb, még a jogállami lendület lehetetlenségével, elfogadott egy évekig halogatott, de nemzetközi mérce szerint is jó adatvédelmi

törvényt. Majd jött a szabadságjogból sokat visszavevő, a liberálisok és a szocialisták által annyira kárhoztatott, „A polgárok személyes adatainak és lakcímének nyilvántartásáról” szóló törvény, amit pedig most módosított nem kimondottan jó irányban (nagyon finoman fejezem ki magam) a Bokros-csomag.

Már a '92-es törvény – fogalmazójának irodalmi teljesítménye előtt kalapot kell emelnünk – a személyi számot átkeresztelte személyazonosító jellé, használatát pedig, némi korlátozással bár, 1995 év végéig lehetővé és kötelezővé tette, azt legalább megígérve, hogy azután már másképp lesz. „A személyazonosító jel 1995. december 31-ig alkalmazható, az ennek helyébe lépő azonosítási módot és annak használatát külön törvény állapítja meg.”

A korábbi álláspontjához következetes és iróniájához is hű Tamás Gáspár Miklós – akkor még képviselő – a vitában javasolta az Országos Személyi Adat- és Lakcímnnyilvántartó Hivatal nevét George Orwell Hivatalra módosítani. A FIDESZ akkori állásfoglalása szorgalmazta, ne is legyen Magyarországon központi személyes adatnyilvántartás, a szocialista szónok pedig egyazon követ fűjt a két liberális párttal, tévhitről, megalapozatlan vélekedésről beszélt, hogy a hatalom, az állam csupán képzelet, hogy a több információ birtokában majd jobban is fog igazgatni.

Az SZDSZ jogalkotási ügyekben általában illetékes vezérszónoka szerint a javaslat a Belügyminisztérium információmonopóliumát jelenti, a hivatal elsőfokú hatósági jogköre elviselhetetlen, egészében alkotmányellenes.¹

Ha csupán futó pillantást velünk a Bokros-csomagra, több olyan sajátosságát látjuk, melyek alapján ha az 1992-es nyilvántartási törvény afféle pasztellszínekben pompázó nejloningek feletti KGST-piaci alkudozásnak tűnt az alkotmányos követelmények enyhíthetőségéről, akkor ez utóbbira már nem fogunk jelzőt találni.

„A személyazonosító jel 1999. december 31-ig alkalmazható...” mondja, majd – ha nem éppen a János Jelenéseiben vagy Nostradamus megjósolta világvége ezen időpontban való beállításában bízunk –,

¹ Az 1992-es parlamenti vitát a *Beszélő* 1995. május 4-i számában Mink András kitűnő cikke ismertette.

meglepő cinizmussal folytatja a megkezdett mondatot: „...az ennek helyébe lépő azonosítási módot és annak használatát külön törvény állapítja meg.”

A sokat bíralt törvény ma még hatályos szövege a személyes adatok nyilvántartásainak összekapcsolását – kivéve, ha az összekapcsolás célját és az összekapcsolt adatok körét törvény határozza meg – még kategorikusan tiltja. E tilalmat teljesen felpuhítja a program.

A hivatal a '92-es ellenzék által annyira megvetett elsőfokú hatósági jogkör mellé kapott végre másodfokot is, ez, ha időutazás is, elismerem, azért nem '55-be repít vissza, mert a hivatal saját határozatának azért még mindig nem bírja.

A most elfogadott törvény – azt hiszem, jól olvasom – lehetővé teszi az Országos Személyi Adat- és Lakcímnnyilvántartó Hivatal birtokában lévő és nemzeti vagyónak tekinthető adatállomány és -kezelés privatizálását, mely többirányú (például korrupciós) veszélyt jelent.

Most tegyük zárójelbe e bírálat voltaképpen tárgyát, a Bokros-csomagot, és az olvasó türelmében bízva, kérem, tegyünk egy kis kitérőt.

4. Az, hogy az 1992-es szocialista és az akkori szabadelvű ellenzék két pártja miként vélekedett a személyi szám fenntartásáról, és ez mennyire ellentétes az 1995-ös kormánytöbbség által elfogadott törvénnyel, önmagában persze érdekes, pikáns is, de nem ad választ arra, kinek van igaza, a mai kormánytöbbségnek, vagy az 1992-es ellenzéknek?

Arról nem esett még szó, melyik álláspont mellett szólnak inkább az érvek.

Vessünk tehát egy pillantást magára a személyi számra, annak alkotmányos megítélésére.

A szám, akár egy szelíd szó vagy egy kés a konyhaasztalon, ártatlan, még semmiről nem tehet. De a szám egy emberi lényt takar gyakorta.

Azzal a kézenfekvő igazsággal kezdeném hát – ne tessék mosolyogni –, hogy az ember nem szám, a szám pedig nem ember. Vannak a szabadságnak olyan radikális hívei is, akik szerint ebből a vitathatatlan igazságból az is következne, hogy az emberek mindenféle megszámozása ellen tiltakoznunk kell. Én azok közé tartozom, akik nem szeretik, ha számmá lesznek, de úgy látom, itt, ebben az ezredvégi Európában, nem tehetek e tény ellen. Belenyugodtam hát régen abba, hogy kartotékadat is vagyok, centiméter, kilogramm, vonalkód, halott anyám neve, törött

boka, anyakönyvi kivonat, ernyőképfelvétel, talán Eigner doktor is átvilágít még, megannyi szám.

Több is veszett Mohácsnál, Majténynál, mondom megadóan.

A nevünk is személyazonosító, melyhez igazán ragaszkodni szoktunk. Nem akarom túldíszíteni ezt a szöveget, mégis megjegyzem, hogy Nádas Péter Simone Weilről és Pilinszky Jánosról szóló esszéjében arról ír, hogy a név milyen kevéssé alkalmas a személyiség megjelölésére.

A sokféle személyazonosító közül a személyi számok hatékonyságuk, könnyű kezelhetőségük révén kaptak főszerepet, abban áll veszedelmük is. Abba azonban nem kell belenyugodnunk, hogy személyes adatainkkal bárki jöttment, azon az alapon, hogy ő a hivatalosság, vagy mert megvette, üzleteljen, abban maszatoljon.

Szót ejtve a nemzetközi gyakorlatról, előre kell bocsátanom azt az általános érvényű igazságot, hogy a nemzetközi mintákat ismernünk egyfelől kötelező (annak ellenére, hogy mindenre és mindennek az ellenkezőjére találunk majd példát), de másrészt magyar társadalomismertet nélkül soha semmire nem megyünk.

Amíg az információszabadság alkotmányos elvei a demokrácia világában egyetemesnek látszanak, a magánélet oltalma, a polgárok személyes adatainak védelme országról országra eltérő képet mutat.

Vannak tehát sorsok, melyek személyeket azonosítanak. Rendszerint a közhatalmi szférában használatosak, de gyakorta átvieszi azokat a magánszektor, az üzlet, a szolgáltatások világa is. „Ágazatspecifikus” azonosítókat a világon mindenütt találunk, adatvédelmi szabályok érvényesítésével ezek kordában tarthatók, kevesebb veszélyt jelentenek a polgári szabadságra. Néhány országban a személyi szám olyan változata terjedt el, amely univerzális azonosító, tehát az élet minden vagy majd minden terén a polgárt ugyanaz a kód jelöli meg. Ezek egy része eredetileg meghatározott célra szolgált, például adószám, társadalombiztosítási szám (például Észak-Amerika államaiban), jogosítvány száma volt először, ám lassanként univerzális azonosítószám lett belőlük, míg a többi esetben előre szándékoltnak univerzális azonosítóként rendelték el használatukat.

Ha csak az európai helyzetet nézzük, Skandináviában találunk a magyar személyi számhoz hasonló, általánosan használt azonosítókat (Svédországban már 1947-ben bevezették a személyazonosító számot),

ezeket a magánszférában is elég széles körben használják, meglehetősen éles támadások érik ezt a rendszert, annak ellenére is, hogy ott kiterjedt jogvédelmi, intézményi hálózat védi a személyi számmal ellátott polgárokat a hatósági túlkapaszkodástól, és Skandinávia polgárainak egyébként sincsenek olyan rossz tapasztalatai az állammal szemben, mint nekünk a mi égtájunkon.

Franciaországban és a Benelux államokban korlátozottabb felhasználhatósággal léteznek általános közigazgatási azonosítók.

A brit szigeteken sokféle ágazati azonosítót használnak, de sem az Egyesült Királyságban, sem Írországban nem engedtek általános azonosítót bevezetni.

Mostanáig úgy tűnt, hogy e tekintetben talán jogosan hivatkozhatunk egyfajta német-portugál-magyar szabadságmodell létezésére, persze nem függetlenül attól, hogy ezeknek a nagy európai kulturális tradícióval rendelkező országoknak 20. századi történelemlényeibe a sors, különösen ami a szabadságjogok érvényesülését illeti, szegénytelen sorokat is írt, de amelyek tanulni látszottak a történelemből. Németországban az Alkotmánybíróság nem engedte bevezetni a személyi számot, a német Alkotmánybíróság szerint a személyi szám veszélyeztetné az emberi méltóságot, az adatállományok összekapcsolása révén egyénekre és csoportokra vonatkoztatott személyiségprofilok alakíthatók ki, melyek természetük szerint torzok. A személyi szám az állampolgárban félelmet kelt, a hatóság pedig ennek birtokában majd nem a kellő tisztelettel kezeli a polgárt.

A portugál alkotmány (35. cikk) tiltja az általános személyi szám bevezetését és az adatállományok összekapcsolását.

Magyar alkotmánybírósági döntés, valamint az adatvédelmi törvény is tiltja (ma még) az általános és egységes személyazonosító jel használatát. Biztosítani kell az érintettek jogait, elsősorban az ún. információs önrendelkezési jogot, valamint az adatkezelés célhoz kötöttségét, és az osztott információs rendszereket feltételező információs hatalommegosztás elvét.

Bármennyire sajnálatos is ez, a skandináv országok jogállapotát akkor érhetjük el, ha elébb történelmünket is sikerülne elcserélnünk az övékkel. Ha letérünk a jelenlegi alkotmányosság útjáról, azzal csak politikai kultúránk ma is meglévő bizantikus és banánköztársasági vonásait erősítjük.

5. Szerintem a szabadság öncél, önmagában hordozza saját értelmét. Akadnak, akik számára az emberi jogok emlegetésének célja és értelme addig volt, amíg Kádárt lehetett bosszantani ezzel. Meglehet az is, hogy a politikai hatalom közelében a szabadságeszme szükségképpen marginalizálódik. Ám ha megpróbálkozom egy tőlem idegen világ logikája szerint gondolkodni, akkor sem látom be, hogy szabadságelvonnással lehetne gazdasági válságokat menedzselni. A szabadságában korlátozott ember kedvetlen. Ha szétnézünk a világban, azt látjuk, minél szabadabbak a polgárok, annál több adót lehet tőlük beszedni.

6. A társadalom véleményét irányító elit, miután saját kocsmájában ügyis prézlivé aprította a berendezést, kinézhetne végre az ablakon.

Nincs többé mindenható állam! – ezt mondta lényegében a személyes adatok védelméről szóló alkotmányos doktrína. A Bokros-program, ha nem is állítja kifejezetten az ellenkezőjét, de megszüntetni látszik ezt a kijelentést. Vajon ez lesz-e az utolsó kimondott szó ebben a tárgyban?

(1995)

A TITKAINK

Közel sem vitathatatlan, hogy a jogállamnak lehetnek titkai, hacsak nem ez a mostani miénk a minden világok legjobbika, és az állami titkok jogosságát létezésük elegendően igazolja. Az emberiség nem csak Keleten, de Nyugaton is öröktől fogva álmodik az *egyetemes békéről és a végtelen harmóniáról*. Az ilyen álmokban viszont értelmesen nincs helyük az állami titkoknak.

IGAZOLHATÓK-E AZ ÁLLAM TITKAI?

Nyugtalanító kérdés. Érdekes, de ha körülnézünk az eszmetörténetben, úgy tűnik, mintha a felvilágosodás óta az európai gondolkodásban a harmónia, az örök béke útjában mindenekelőtt a szuverének titkai állnának. Azaz, ha megszűnnének a titkok, ha minden nyilvános lenne, menten beköszöntene az aranykor (tán nemcsak a zsarnokság, az árny, a hazugság, de még a betegség és a csalfaság is eltűnne). Ez a megközelítés, mai ésszel, mai tudással, amennyire rokonszenves, annyira furcsa, gyerekes is, mert – szerintem – egy olyan emberképhez kötődik, amelyre a történelem rácafolt. A személyes és csoportdöntések nem kizárólag racionális megfontolásokon nyugszanak. Azzal mélyen egyetérthetünk ma is, hogy közügyekben a titkosság illetlenség (Jeremy Bentham), ám hogy a nyilvánosság megakadályozná a háborúkat (ugyanő), és az örök béke záloga (Kant), vagy akár csak az igazságos bírói ítélet biztosítéka (Kossuth) lenne, ma, amikor a nyilvánosságban az igazság hangja sokszor halk és erőtlensé, a hamisságé viszont nemcsak harsány, de erős is, már inkább illúzióknak tűnik. A felvilágosodás korában, mert a titkolózó abszolutizmus maga akadályozta az éleslátást,

vagy túl sokat gondoltak az emberről, vagy túl keveset a csalás és a megtevesztés hatalmáról. Azt hitték, elég megszabadulni a külső béklyóktól. Sok minden nem látszott. Például az, hogy az embereket nem csak a titkok, de a nyilvánosság világában is az orruknál fogva lehet vezetni. Ideig, óráig... nagyon sokáig.

Ma másként tekintünk a titkokra, mint a modernitás hajnalán. Az egyéneknek és – talán ez sem vitatható – az egyéni döntéseken keresztül a közösségeknek is joguk van ártani maguknak. Másfelől a bűn nyilvános üldözése nem mindig eredményes. Továbbá szeszekkel és eszmékkel, rajongott demagógokkal mérgezhethetjük magunkat. Ha elvitatnánk az embereknek ezt a jogát, többet ártunk, mindenekelőtt nekik: magu(n)knak, mint ha elismerjük, hiszen ki tudná náluk jobban, mint ők maguk, mi jó nekik. Saját esendőségünkre, rossz természetünkre is készülnünk kell, ezzel is indokolhatjuk, hogy polgárával szemben még saját államának is lehetnek titkai. A mai demokratikus, szabadságpárti válasz így szól: Lehetnek állami titkok, de csakis ellenőrzöttlen lehetnek. Az ember esendő, nem a közjót, sokszor saját vélt hasznát nézi. Odüsszeusz választása ma is érvényes. Vagy viaszt teszünk a fülünkbe, és nem hallunk, vagy hallunk, de elővigyázatból az árbochoz köttetjük magunkat. De a külső környezet sem mindig barátságos, odakünn is élnek gyarló, elbolondított emberek, akik valamiért talán a vesztünket szeretnék.

A titkosságtól, bármily furcsa, a hatalom maga is szenved, mert a titok bensőséges varázslata csak akkor ér valamit, ha odakünn lehalkított hangon emlegetik, hisznek benne. Ha az abszolutizmus 18–19. századi válságára, és különösen ha kései formáira tekintünk, ezt látjuk bizonyítva. Nézőpont kérdése, de nem alaptalan azt állítani, hogy a pártállami totalitarizmus is titkosságába bukott bele. A hanyatló zsarnokságnak legitimáló nyilvánosságra lenne szüksége, az viszont elpusztítja.

A mai Kelet-Közép-Európa válságai, amelyek remélhetőleg átmenetiek, a szabadelvű demokrácia intézményei és az etatista örökség iránti félelem és vágyódás ellentmondásának szorításában is értelmezhetőek. Ha, mint ma Magyarországon is, egyszerűen szólva hiányzik a közbizalom, mert a hatalom morális legitimációja gyenge, akkor nincs sem igazi titok, sem valódi nyilvánosság. Akkor botránytól botrányig vonszolja magát mindegyik titkosszolgálat és annak minden titka. Ezért kell jogállami titoktörvény, ezért *kellenek* független ellenőrök.

A titok alapja a társadalmi tekintély, a tekintély hiánya a titok halála.

A Leviatánra indokolt kötőfékeket vetni, mert a titkolózás nem lehet az ügyek normális menete. Ahogy az adóhatóság sem hisz el becsületszóra semmit az állampolgárnak, az állampolgár sem fogadhatja el, hogy az állam bármit eltitkolhat előle, sőt. A gyarlóság nem a közpolgár privilégiuma, mert, mint a felvilágosítók szóvá tették, a hatalom az ész ítéletét biztosan megrontja. A „közérdekű” titkolózás sokszor az állami bűnök mentetegetése. Ennek belátása azért különösen fontos, mert az állami titkok, természetük miatt, nagyon veszélyes társadalmi-kommunikációs környezetben léteznek. Mert úgy látszik, nincs mit tenni, a titok titkosságát a közösség egésze becsületszóra veszi tudomásul, tagjainak sem képessége, de ami ennél rosszabb, *személyes* lehetősége sincs a titkok jogosságának, indokoltságának vizsgálatára.

Az újabb európai emberi jogi bírósági gyakorlat a jogkiterjesztés irányába mutatott. Szeptember 11-ével viszont, remélhetőleg ideiglenesen, megint változott a közfelfogás, a jog az Egyesült Államokban és Európában is „lehalkította a hangját”.

Az alkotmány és a titoktörvény

A hatalom titkai ezek szerint szükségesek, de ma már többfelől érkező legitimációra szorulnak. Figyelemre méltó, hogy, tudtommal, kivétel nélkül az összes jogállami titoktörvény tartalmaz tartalmi-szubsztantív és formai-procedurális érvényességi elemeket, melyek ezekben a törvényekben, helyesen, általában azonos súllyal szerepelnek. Ha törekény a tartalmi igazolás, az eljárási jelentősége különösen fontos. Ám a tartalmi és eljárási garanciák szükségesek, de nem elégségesek, kellenek még független ellenőrök is. Nem utolsósorban éppen a hatékony ellenőrzés teszi a titkokat legitimé. A jogállam formális eljárásai, noha ez talán némileg meglepő, a tartalmi legitimitás töredezettségét, hiányait, kétséges voltát számos tekintetben képesek pótolni, továbbá az ellenőrzés, mivel megbontja a titkosító hatalom egységes tömbjét, terepet ad a tartalmi legitimitáció erősödéséhez is. Ha tehát hiány nélkül megvan a tartalmi és az eljárárendi legitimációs ígéret, miután ezek ma már varázstalan indokok, végső soron csak a hatékony ellenőrzés mellett tekinthetjük igazoltnak, elfogadottnak a titkot. Az intelligens szu-

rén nem ellenfelének, egyenesen barátjának tekinti tehát a független ellenőrt.

A felvilágosodás és a mi korunk felfogása között a titkosság tekintetében létezett egy hosszú közvetítő korszak, amikor még a mintát közvetítő morális tekintélyek inkább segítettek, mint ma. Még a 20. században is, még a diktatúrák idején is, általánosan hittek az erkölcsi rendben – az európai fasizmus bukása után vált ez különösen láthatóvá –, amely az akadályok elbontása után képes felépülni, visszaépülni. Ma – legalábbis nálunk – elhalványodtak ezek a minták, ezért a nyilvánosság garanciáinak hatóköre megváltozik. Meggyengül, ha el nem enyészik teljesen az a morális erő, amely kikényszerítené az igazságot. Szégyent kellene érezniük azoknak, akik hamisan esküdtek, felebarátjukat elárulták, loptak a közösből. Meglepő, de nem érzik.

Az alapjogok – így az információszabadság – korlátozása a magyar alkotmányos rendben magán az Alkotmányon alapulhat. Noha a fentiek alapján nem vonom kétségbe, hogy a világ összes államához hasonlóan a magyarnak is lehetnek jogos titkai, a jelenlegi magyar Alkotmány az alapjogok korlátozásaként nem utal erre, így ma az állam titkainak alkotmányos alapjai kétségesek, az alapjogi korlátozás doktrínájának nem felelnek meg. A titkokkal szemben álló alkotmányos erőt a „right to know”, a jog a tudásra összefoglaló alkotmányos igénye mögött ott áll az összes alkotmányos kommunikációs jog és az egész privacy-védelem (ugyanis az állami titkok egyébként vagy köz-, vagy magánadatok). A titoktörvények igazolására, akár csak az újabb magyar tervezetek esetében, a közérdekre szoktak hivatkozni. Hogy ez az alkotmányosság elmélete alapján mennyire ingatag, aligha kell indokolni. A magyar Alkotmánynak szólnia kell a nyilvánosság jogainak titok általi korlátozásáról.

Válságban van a titok birodalma, és nem csak nálunk.

Akkor nézzük: a hatályos titoktörvényünk az állam titkainak két esetét szabályozza.

Államtitok az az adat, amely a törvényben meghatározott adatfajta körébe tartozik, és amellyel kapcsolatban a minősítési eljárás alapján a minősítő kétséget kizáróan megállapította, hogy „az érvényességi idő lejártá előtti nyilvánosságra hozatala, jogosulatlan megszerzése vagy felhasználása, illetéktelen személy tudomására hozása, továbbá az arra jogosult részére hozzáférhetetlenné tétele közvetlenül sérti vagy veszélyezteti a Magyar Köztársaság törvényben meghatározott honvédelmi,

nemzetbiztonsági, bűnüldözési vagy bűnmegelőzési, központi pénzügyi, külügyi vagy nemzetközi kapcsolataival összefüggő, valamint igazságszolgáltatási érdekeit.”

Csak azt szabad titkosítani, ami szerepel a törvény szövegébe mellékletként beillesztett titokköri jegyzékben. A titkosító rendszeresen, háromévente köteles felülvizsgálni a titkait, ellenőrizve, vajon nem enyésztek-e el azok a kényszerek, amelyek az emberek előli eltitkolást elengedhetetlenül megkívánják.

Szolgálati titok az olyan adat, amelynek „az érvényességi idő lejártá előtti nyilvánosságra hozatala, jogosulatlan megszerzése és felhasználása, illetéktelen személy részére hozzáférhetővé tétele, továbbá az arra jogosult részére hozzáférhetetlenné tétele sérti vagy veszélyezteti az állami vagy közfeladatot ellátó szerv működésének rendjét, akadályozza a feladat- és hatáskörének illetéktelen befolyástól mentes gyakorlását, és ezáltal közvetve a Magyar Köztársaság törvényben meghatározott érdekeit hátrányosan érinti.”

A titokbirtokos minősítő – kérelemre – engedélyt adhat az adat megismerésére. Az elutasított kérelem esetén elvben perelni lehet a minősítőt. A bizonyítási teher a minősítőn van. A megtagadás jogszerűségét és megalapozottságát az adatot kezelő szerv bizonyítja. Ezek a szabályok, noha korántsem hibátlanok és bírálatukra nincs helyem, jogállami elveknek egészében megfelelnek. Szerintem melléfognak azok, akik ezekről mint totalitárius örökségről beszélnek.

A titkosszolgálatok parlamenti ellenőrzése

A titkosszolgálatok személyes jogaink tekintetében is legérzékenyebb titkok tudói. Ezek parlamenti ellenőrzése kétszatornás. Egyfelől ott van a Nemzetbiztonsági Bizottság, másfelől, némi megszorítással, az adatvédelem és információszabadság biztosát is idesorolhatjuk.

Az adatvédelmi biztos a titkosszolgálatokon túlmutató titokellenőri tevékenységéhez komoly eszközöket kapott. A biztost a magyar törvény titokfelügyeleti joggal ruházta fel, ennek alapján jogosult, közigazgatási jogerővel, a titokminősítés megszüntetését javasolni. Ha az adatvédelmi biztos vizsgálata során azt állapítja meg, hogy az adat minősítése indokolatlan, a minősítőt a minősítés megváltoztatására vagy megszüntetésé-

re szólítja fel. A felszólítás megalapozatlanságának megállapítása iránt a minősítőnek kell perelnie az adatvédelmi biztost. Az Adatvédelmi Biztos Irodája működésének első hat évében több esetben javasolta a minősített adat titokminősítésének megszüntetését, illetve élt azzal a technikával, hogy megállapította a minősítés érvénytelenségét, ezzel a pereskedést nem vállaló titkosítóval szemben jog szerint nyilvánossá tette a vélt titkot.

A TITKOSSÁG VITATÁSA ÁLLAMI MONOPÓLIUM, AVAGY ADJUNK TERET A HONPOLGÁRI FELLÉPÉSRE?

Mi döntjük el, mennyire tesszük otthonossá hazánkat és benne a jogrendet. A protektív jogok és eljárások feloldhatatlan ellentmondása, hogy általuk az államot kérjük fel, hogy az állammal szemben adjon védelmet. Az állami titokellenőrzés a mindenkori széljárás függvénye, csak ritkán adóz. Ennek látványos példáit adták az elmúlt években hazai újságírók titoksértései miatt indult obskurus eljárások és fenyegetőzések. Célom kettős: elismerve az állami titkok morális és jogi igazolhatóságát, biztosítsuk az állam jó működését és számonkérhetőségét. A titok csak akkor őrizhető, ha az erkölcsi jog is mögötte áll. Ellenkező esetben a titok a pártpolitika, jobb esetben az államrezon kiszolgálója. Demokratikus kontroll nélkül nincs jogállami titokrend. Az ellenőrzöttségnek számos eleme van, melyek persze eltérő hatékonyságúak és fontosságúak.

A titkosságnak nem szinonimája a titkosszolgálatok működése, ellenőrzése sem azonos feladat a titkosszolgálatok ellenőrzésével, de a kapcsolat annyira erős, hogy indokolt az ellenőrzés elvi alapjait egybevetni.

A politikai kontroll elvben legfontosabb szereplője a titkosszolgálatokat felügyelő miniszter. Ennek jogállami hatékonysága elsősorban a politikai osztály kulturáltságának függvénye, ezen múlik ugyanis, hogy mit gondol a miniszter saját ellenőrző feladatáról. Jelentőségét, hatékonyságát nálunk nem kell eltúlozni, nem emlékszem olyan esetre, a kormányváltás pillanatait leszámítva, amikor a közigazgatási titokfelügyelet feltárt volna a titkosítással kapcsolatos visszaélést.

A szakirodalom a külső közigazgatási kontroll mellett említi maguknak a titkosszolgálatoknak, a titkosító szervezeteknek a belső igazgatási kontrollját. Az ebbe vetett bizalmat gyengíti, ha tudjuk, nálunk a közszolgálati kontroll is erőtlén. A belső igazgatási kontrollnak talán

a legfontosabb előfeltétele a stabil személyi állományú köztisztviselői-titoknoki kar, melytől a hivatásrendi elzárkózás jó esetben idegen, de sajátja a hivatásrendi önérzet. Ettől még távol vagyunk.

A titkosszolgálatok közvetett, a titkosság külső demokratikus kontrolljához tartozik a költségvetési források meghatározása, felhasználásának ellenőrzése, melynek alapelve az „értéket a pénzünkért, „good value-for-money” követelménye.

A szakirodalom szerint a titkosszolgálatokkal és a titkolózással szembeni elszámoltatásnak három egyaránt fontos dimenziója van:

A horizontális elszámoltatás intézményei végrehajtó, a törvényhozó és a bírói hatalom.

A vertikális elszámoltatás egészen a miniszterelnökig nyúló belső állami igazgatási hierarchia, a fölé- és alárendeltség, valamint idetartozik a sajtó és az államon túli civil társadalom intézményei által közvetített igényekben és kommunikációs utakon keresztül intézményesülő ellenőrzőrendszer. Idesorolják, szerintem önkényesen, a vészharang-kongató „whistle-blower”-eket,¹ illetve azokat a közhivatalnokokat, akik úgy tesznek közzé titkos információkat, megszegve akár hivatali kötelezettségeiket is, hogy ezzel, meggyőződésük szerint, magasabb közérdeket szolgálnak.

Harmadik típusú elszámoltatásként említik a nemzetközi intézményeken keresztül, a kormányközi szervek útján, sőt a külföldi kormányokon, valamint a nemzetközi nem kormányzati szerveken keresztül megvalósuló ellenőrzést. Ennek a harmadik típusú ellenőrzésnek Európában az egyik legfontosabb intézménye az Európai Emberi Jogi Bíróság.

Noha ezt a kategorizálást sem különösen elmésnek, sem hibátlannak nem tartom, jelzi, hogy az irányadó nemzetközi irodalomban is világosan megfogalmazódik az a kíváncsnak tartott megoldás, hogy a titok sokágú állami és társadalmi ellenőrzése – tekintettel arra, hogy egyenként az összes szóba jövő csatornával szemben hatékonysági kifogások hozhatók fel, és egyenként bármelyikük bedugulhat – fontos.

A bírói út igénybevétele, mint írtam, elvben adott, gyakorlatban az állampolgár szintjén lehetetlen.

¹ Szó szerint vészharangkongatás: bennfentes titkok kitergetése állampolgári személyes áldozatvállalással.

Magyarország sajátos viszonyai között is a sokcsatornás ellenőrzés a helyes, és ezen belül a titokminősítés legfontosabb felülvizsgálójának a bíróságot kellene tartanunk, azaz a jogvédelmi ellenőrző intézményrendszer központjába éppen a rendes bíróságot kell helyezni. Ezt a lehetőséget a hazai jogrend ma nem biztosítja. Az individuális állampolgári és az egyre erősebben szervezett civil ellenőrzés számára, ideértve a whistle-blowerkedést – az ellenőrzés más lehetőségeit nem vitatva –, a legfontosabb megoldást a bírói út jelenti. Ha minden titkosítást a titkosítás helye szerint illetékes bíróságon lehetne perelni, akkor nyugodtabbak lehetnénk. Ugyanakkor a titkok védelmében a perlekedőt, noha ez a bírósági eljárás alapértékeinek egyikét sérti, el kell zárni a per tárgyának, a vitatott titoknak a megismerésétől. A jogvédelem bírói útjának biztosítása mellett kell megőrizni a titkokat. Ennek érvényesülése elől ma lényegében egyetlen akadályt kell eltakarítani. Ez az egyetlen akadály – ez is a titkosság paradoxona – a „fegyverek egyenlőségének” elve. A fegyverek egyenlőségének elvét (egyszerűsítve: a per iratai nem zárhatók el a felektől) az Alkotmánybíróság először a büntetőeljárásra fogalmazta meg, majd azon túlra is kiterjesztette. Utóbb az Alkotmánybíróság kissé visszalépett:

„A 25/1991. (V. 18.) AB, illetve a 6/1998. (III. 11.) AB határozatok a védelemhez való jog, a fegyverek egyenlősége és az államtitok (szolgálati titok) összefüggéseit vizsgálva hangsúlyozták, hogy az utóbbiak megőrzése a büntetőeljárásban is követelmény, de ez nem mehet odáig, hogy a vádlott és a védő iratmegismerési, iratbirtoklási jogát teljes mértékben kizárja. A vád és a védelem jogosítványai nem szükségképpen teljes mértékben azonosak, de a tisztességes eljárás megköveteli, hogy a vád és a védelem egyenlő súlyú jogosítványokkal rendelkezzen.” (2/2007 (I. 24) AB határozat).

Az Alkotmánybíróság, közeledve az államtitok témaköréhez, láthatóan érzekelte, hogy a titok megtartása és az egyenlő fegyverek elve nem fér össze. Úgy vélem, világos: vagy lemondunk a titkosítás jogosságának széles körű bírói felülvizsgálatáról, vagy szoros kivételt engedünk a fegyverek egyenlősége elvéből. Ha perben bizonyítani kívánom a jogellenesen történő titkosítást, el kell tűnnöm, hogy az eljáró bíró nem tárja elé az iratot, adatot, melynek titkossága jogalapját éppen vitatom, mert ha itt hozzáférést kapok, a titkosítás maga, legyen bár indokolt, értelmét veszti. Hozzáteszem, elemi jog, hogy a büntető

eljárásban a vád tárgyával összefüggő iratok esetében az egyenlő fegyverek elve természetesen továbbra is fenntartandó. A vádlott soha nem ítéltethető el olyan bizonyíték alapján, melyet ő nem ismer. Arra tehát feltétlenül ügyelnünk kell, hogy ne teremtsünk precedenst arra, hogy az egyenlő fegyverek elvét egyébként bárhol megsértsék. (A probléma megoldásához jelentős hozzájárulás, ha a Pp. legutóbbi módosításának eredményeként rövidesen hatályba lép az a szabály, mely szerint az egyenlő fegyverek elve akkor nem alkalmazható, ha a pert a megismerési kérelem megtagadása miatt indították, vagy a per tárgya annak eldöntése, hogy az okirat tartalma államtitoknak vagy szolgálati titoknak minősül-e. Az ilyen perben a felperes, a felperes oldalán beavatkozó személy és ezek képviselője az államtitkot, szolgálati titkot az eljárás során nem ismerhetik meg. Az új szabályozás, noha nagyon biztató, nem csak azért nem hibátlan, mert, mint egyik kritikusa említi, csak akkor alkalmazható, ha az eljáró bíró történetesen átesett nemzetbiztonsági ellenőrzésen. Azért sem, mert csakis a polgári peres eljárásban alkalmazható, és félő, mert a szöveg ezt nem zárja ki, megszorítóan fogják értelmezni, például úgy, hogy a perben csak az lesz vitatható, hogy minősítették-e az iratot, nem pedig az, hogy a minősítés jogszerű volt-e.)

A hazai minősítésű adatok általános bírói felülvizsgálatára vonatkozó javaslatom kizárólag arra az esetre szól, mikor a(z egyik) kereseti kérelem vagy bizonyítási indítvány tárgya a titkosítás jogosságának kétségbevonása. Az Alkotmányból fakadóan jogunk lehet tehát arra, hogy személyes adataink megismerése érdekében és a közérdekű adatok nyilvánosságára hivatkozva vitassuk úgy büntető, mint polgári (közigazgatási) perben valamely adat titkosításának jogszerűségét.

Végül miért tartom annyira fontosnak, hogy az egyéb garanciák mellett a titkosítás jogossága felett a végső szót, akár állampolgári indítványra, a bíróság mondja ki? Persze tudom, a bírák is lehetnek politikailag elfogultak, gyengén képzetek, akár még züllöttek is. Elégé jól ismerem a bírói szervezet működési gondjait is. Mégis egyszerű a válasz: az emberiség eddigi története során a jogviták eldöntésére jobbat még nem talált ki, mint éppen a bíróságot. Azok a garanciák, amelyek a bírói eljárásokat övezik, máshol egyszerűen szólva nem teremthetők meg.

(2008)

A TITOK NYILVÁNOSSÁGA¹

1. Ha a késői Kádár-korszak magyarországi szellemi életének legjellemzőbb, aforisztikus tömörségű definícióját akarjuk megkeresni, valószínűleg jó eséllyel indulhat ebben a versenyben az az Esterházy Pétertől származó bon mot, mely valahogy úgy hangzik, hogy *nálunk az embereknak üldözési mániájuk van, és közben tényleg üldözik őket*. A puha diktatúrában már semmi nem volt biztos, az elnyomás sem. A társadalmi paranoia elválaszthatatlanul keveredett a tényleges elnyomatással. A rendszer elvesztette önbizalmát, polgárainak nagyobb szabadságot engedett, mint fennállása során valaha, ám a titkosszolgálat a demokratikus intézmények létrejöttéig nem kerülhetett alkotmányos ellenőrzés alá, működése totális maradt, sőt korábbi társadalmi szerepének ez a tehetetlensége, amint azt számos jel mutatta, túl is vitte a rendszerváltás pillanatán.

A magyar parlament 1995. június 30-án, hatéves késéssel bár – két másik ombudsman-intézménnyel együtt –, létrehozta az Adatvédelmi Biztos Irodáját. Ezzel az intézménnyel további biztosítékkal erősödött a titkosszolgálatok alkotmányos kontrolljának rendszere.

Az alkotmányos rend egy olyan elemmel egészült ki, mely Nyugat-Európában általánosan elfogadott, de a közép-kelet-európai térségben máig úttörőnek számít. A magyar jogalkotó néhány olyan, számomra rokonszenves, de enyhén deviáns megoldást alkalmazott, melyek az intézménynek sajátos színeket is kölcsönöznek. Az 1992-es adatvédelmi törvény az adatvédelem és az információszabadság oltalmáról szól,

¹ Elhazott a Friedrich Naumann Alapítvány és a Magyar Helsinki Bizottság „Titkosszolgálat a nyílt társadalomban” című konferenciáján.

a magyar adatvédelmi biztosi intézmény is – néhány európai és több észak-amerikai intézményhez hasonlóan – az adatvédelem és az információszabadság védnökének szerepét tölti be.

Ezt – azaz az információs alapjogok intézményi összekötését – a demokratikus átalakulás korszakában kifejezetten szerencsés megoldásnak ítélni, tekintettel arra, hogy a közigazgatás rossz beidegződéseit, indokolatlan titkolózási hajlamait meg kell változtatni.

E kettős jogkör a titkosszolgálatok ellenőrzésében is szerepet kap.

A polgároknak alanyi joguk van személyes adataik védelméhez, valamint az állami, önkormányzati, közfeladatot ellátó szervek birtokában lévő adatok megismeréséhez (közérdekű adat), ha ezek az adatok nem minősülnek személyes adatnak, nem döntés-előkészítő iratokban találhatók, vagy nem titkosítottak. Adatvédelmi biztосként titokfelügyeleti jogkörömben kezdeményezhetem „az államtitokkörben, valamint a szolgálati titokkörben meghatározott adatfajták szűkítését vagy bővítését.”

A nemzetbiztonsági szolgálatoknál az adatvédelmi biztos jogait csak személyesen gyakorolhatja. Iratbetekintési jogom még így is korlátozott. Az állam- és szolgálati titokról szóló törvény hosszasan sorolja azokat az adattípusokat, amelyeket adatvédelmi biztосként sem ismerhetek meg. Mindazonáltal a korlátozás nem látszik olyannak – eddigi tapasztalataink természetesen végesek –, mely alapjogvédelmi feladataim ellátását megakadályozhatná. Ha a titkosszolgálatok maguk is törekednek a törvényes működésre – eddigi tapasztalataink szerint e törekvés érvelhető –, az alapjogi vizsgálat nem is feltétlenül igényli a titkos adatok tömegének feltárását.

A szolgálati titokkör megállapítása során előzetesen ki kell kérni a véleményemet.

Egy tekintetben igen erős, az ombudsmani gyenge jogvédelmi eszközön túlmutató jogkör ad számomra az adatvédelmi törvény. E jogkör a titkosítási döntés tényleges jogalkalmazói felülvizsgálatát teszi lehetővé, mellyel az adatvédelmi biztos a tárgykörben megfogalmazott ajánlásának mintegy közigazgatási jogerőt ad: Ha az az adat minősítését indokolatlannak tartom, a minősítőt a titkos minősítés megszüntetésére szólíthatom fel. A felszólítás megalapozatlanságának megállapítása iránt aztán a *minősítő* (!) fordulhat a bírósághoz.

2. A hivatali működés első felélének tapasztalataiból messzemenő következtetéseket talán korai lenne levonni, néhány megfigyelést azonban érdemes megemlíteni:

A magyar társadalomnak az adatvédelemmel, az információs önrendelkezési joggal kapcsolatos érzékenysége sokkal fejlettebb annál, mint amire a hivatal létrehozása előtt számítani lehetett.

Az adatvédelem nem a társadalmi státusát, iskolázottságát tekintve felső rétegek luxusigényét jeleníti meg, az adatvédelmi érzékenység nem köthető szorosan társadalmi réteghez, az átfogja a munkanélkülitől a magas presztízsű rétegekig a magyar társadalmat.

A közérdekű adatok nyilvánosságára irányuló igény – tapasztalatunk szerint – intenzitásában lényegesen elmarad a személyes adatok védelmének határozottabb követelésétől.

A hivatalok, közszolgáltatók attitűdje az adatvédelem, illetve az információszabadság érvényesítése, ezen értékek elfogadása terén rendkívüli módon eltérő. A polgári titkosszolgálatok, illetve felügyeletük együttműködési hajlandóságát a pozitív példák között kell megemlítenünk.

A sajtó információéhsége, esetenkénti ingerültsége a közigazgatás információkorlátozó reflexeivel szemben – hivatali tapasztalataink alapján – meglehetősen csekélynek látszik.

A rendszerváltás, legalábbis azon társadalmi-jogi értékek tekintetében, melyek védelme feladatunk, a legkevésbé sem látszik lezártnak.

Ügyforgalmunk összetétele magát a folyamatot valamiképpen tükrözi. Ha ennek alapján csoportosítjuk ügyeinket, feltűnő, milyen nagy hangsúllyal szerepelnek a „rendszerváltó adatvédelem” körébe utalható esetek.

Feltűnően erős továbbá az állammal szembeni általános társadalmi ellenérzés és bizalmatlanság.

A „rendszerváltó adatvédelem” (kutatás szabadsága, pártállami titkosszolgálatok iratainak jogállami kezelése stb.) mellett gyakorlatunkban az adatvédelem klasszikus tárgykörei rendre megjelennek.

Mindezt együttesen a magyarországi civil társadalom fejlettségéeként is értékelhetjük.

Az 1995. töredékévben (az érdemi munka csak ősszel kezdődhetett el) mintegy 120 vizsgálatot folytattunk, melyek 60%-a indult állampolgári bejelentés alapján. A titok-felügyeleti ügyek, melyek nagyrészt szolgálati titokkörü jegyzékek hivatalbóli véleményezését jelentették,

az ügyek 20%-át tették ki. Az eredeti adatvédelmi biztos funkciótól kissé idegen titokfelügyeleti jogkör – mely az enyhébb, úgynevezett hivatali titkokra terjed ki – azért került az adatvédelmi biztos hatáskörébe, mert a kormányprogramban szereplő Titokfelügyeleti Tanácsot végül nem hozták létre. A titokkörü jegyzékek előzetes hivatalbóli vizsgálása során azt találtuk, hogy a minősítésre jogosultak a titkok körét túl általánosan, pontatlanul határozzák meg, gyakran közérdekű adatokat is titkosítani kívánnak, indokolatlanul korlátozzák az érintettek iratbetekintési jogát, nem tüntetik fel a titkosítás érvényességi idejét, az állam- és szolgálati titokkörök átfedik egymást. A minősítők gyakran nem küldték meg az indokolást. Az adatvédelmi biztos észrevételeire az érintett szervnek válaszolnia kell, ez azonban többször elmaradt.

A titkosszolgálati tevékenység elleni panaszok döntő hányadát múltbeli sérelmek alapján a pártállami titkosszolgálatok áldozatai küldték hivatalunkhoz. (Ez az írás csak az állam által a rendszerváltás után termelt titkokat érinti.)

A jelenleg működő állami szervezetek titkosszolgálati tevékenységével szembeni indítványok az ügyforgalom néhány százalékát adták, akkor is, ha ebbe a körbe soroljuk a rendőrség által alkalmazott titkos információgyűjtés, titkos eszközök alkalmazása elleni kifogásokat. Az indítványok egy része természetesen nem volt vizsgálatra alkalmas.

A jelenleg működő titkosszolgálatoknak a rendszerváltás utáni tevékenységével kapcsolatban egyetlen, igaz, meglehetősen nagy horderejű ügyben adtam ki ajánlást.

Felmerülhet a kétely, hogy a fiatal alkotmányos berendezkedés demokratikus voltát nem kérdőjelezi-e meg az ilyen ügy, nem áthatja-e alá az ország demokratikus önbecsülését.

A magam részéről éppen fordított összefüggést látok. Rosszul szereti a hazáját, aki hallgatást javasol. A demokratikus államokban időről időre napvilágra kerülnek kisebb-nagyobb titkosszolgálati botrányok, ezek korrekciós mechanizmusokat váltanak ki, az eredmény pedig az, hogy a polgárok nyugodtan alszanak. Az ilyen ügyben a múltból beszélünk, ám mindig a jövőről szólnunk.

Ezzel szemben a zsarnoki rendszerekben ismeretlen a titkosszolgálat nyilvános, különösen az állami struktúrában belüli bírálata; ha mégis előfordul ilyesmi, az – a magyar félmúltból is felidézhetnénk ilyen esetet – konstruált politikai ügy csupán.

3. Az ügy: Kőszeg Ferenc országgyűlési képviselő úr beadvánnyal fordult hozzám, kérve a Nemzetbiztonsági Hivatal 1990. május 1. és 1995. március 31. között lefolytatott biztonsági ellenőrzések törvényességének vizsgálatát.

A beadvány szerint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter az Országgyűlés 1995. május 8-i ülésén napirend előtt elhangzott felszólalásában előadta, hogy a Nemzetbiztonsági Hivatalnál vizsgálatot tartottak az 1990. május 1. és 1995. március 31. között elrendelt biztonsági ellenőrzések jogszerűségéről. A vizsgálat megállapította, hogy a jelzett időszakban 797 esetben mutatható ki szabálytalanság az ellenőrzések körül. A miniszter felkérte az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságát a belső vizsgálat tartalmának áttekintésére, és állásfoglalást kért a biztonsági ellenőrzések folytatásának és az addig keletkezett adatok sorsának kérdésében.

A Bizottság véleménye megegyezett a miniszterével, megállapították, hogy az adatokból nem derül ki, hogy a biztonsági ellenőrzésről tájékoztatták-e az érintetteket. Az iratok a legtöbb esetben nem jelzik az ellenőrzés célját, 138 esetben az ellenőrzést csak szóban rendelték el. Sokszor nem derült ki, ki volt az ellenőrzés megrendelője. Néhány esetben az ellenőrzés során bűncselekmény gyanúja merült fel, de nincs adat arra nézve, hogy ezeket az információkat a Hivatal továbbította-e a nyomozó szerveknek. Az iratokból az sem derül ki, hogy a megrendelőt mennyiben tájékoztatták az ellenőrzött személlyel kapcsolatos biztonsági kockázatról. A Bizottság szerint az ellenőrzések megrendelése és elrendelése következetlen volt, adott intézményen belül azonos szintű munkakört betöltők közül egyeseket ellenőriztek, másokat nem. A leg súlyosabb szabálytalanságok alkalmával olyan személyek ellenőrzését rendelték el (vállalkozók, újságírók, politikusok), akik nem töltöttek be különösen fontos és bizalmas munkakört, és nyilvánvalóan nem is jelölték őket ilyen munkakörbe. A vizsgálat eredményéről a Bizottság egyhangú, nyilvánosságra hozott határozattal kimondta, hogy továbbra is szükség van biztonsági ellenőrzésekre, de azokat a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény elfogadásáig is csak arra a személyi körre lehessen alkalmazni, amelyet a törvényjavaslat megjelöl (az 1995. évi CXXV. törvényt a nemzetbiztonsági szolgálatokról az Országgyűlés csak az 1995. december 19-i ülésnapján fogadta el, mely – néhány rendelkezés kivételével – a kihirdetését követő 90. napon lépett hatályba).

A Bizottság elfogadott egy másik határozatot is, melyben kimondta, hogy a Hivatal működési zavarainak oka a *szabályozatlanság*, a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény hiánya. A Nemzetbiztonsági Bizottság úgy találta, hogy a biztonsági ellenőrzések elrendelése, végrehajtása során jogszabálysértés nem történt, személyi felelősség nem állapítható meg.

Az üggyel kapcsolatban felvilágosítást kértem a felügyeletet gyakorló tárca nélküli minisztertől.

A titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter arról tájékoztattott, hogy vizsgálata megállapította: a „különösen fontos és bizalmas munkakört betöltő személyek – tudtukkal történő – védelme” ügyében nemzetbiztonsági feladatkörben (biztonsági ellenőrzés) végzett ellenőrzések a jogszabályokkal ellentétes módon történtek. Az NbH e feladatkör ellátására kijelölt szerve a kérdéses időszak alatt összesen 797 személy esetében végzett biztonsági ellenőrzést.

A felügyeletet ellátó miniszter véleménye szerint a biztonsági ellenőrzések gyakorlatának teljes mélységű, kizárólag tényeken alapuló utólagos feltárására, a jogi szabályozás fogyatékoságaira, az eljárási szabályok hiányosságaira és különösen az írásbeli dokumentáció részletességére tekintettel nincs lehetőség, de a folyamat általános jellemzői azért megismerhetők.

Nem lehet számszerűen megállapítani, hogy az érintetteket hány esetben tájékoztatták a biztonsági ellenőrzés tényéről, de úgy tűnik, az érintettek előzetes vagy akár utólagos tájékoztatása rendszerint nem történt meg.

Az ellenőrzéseket általában a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter, esetenként a kabinetfőnök, néha pedig az NbH főigazgatója rendelte el. Az elrendelések az esetek jelentős részében szóban történtek. A megrendelő szerv átiratai a kérelem mellett többnyire csak az ellenőrizendő személyek adatait tartalmazták, de nem szolgáltatott információt az érintett tájékoztatásának megtörténtéről, az ellenőrzés céljáról. A biztonsági ellenőrzések iratait az NbH főigazgatójának utasítása alapján az ellenőrzést végző osztályon iktatták, és annak helyi irattárában tárolták.

A biztonsági ellenőrzések eredményeként büntetőeljárás egyszer sem indult. Néhány esetben felszínre kerültek olyan adatok, amelyek bűncselekmény elkövetésének gyanújára utaltak, ezekről az ellenőrzés befe-

jezésekor készült jelentésben tájékoztatták a hivatal vezetőjét, illetve az elrendelőt. Nem állapítható meg, hogy a megismert kockázati tényezők figyelembevételével a megrendelő milyen döntéseket hozott, és adott-e tájékoztatást az érintett személynek.

A vizsgálatok során felhasználták az NbH rendelkezésére álló valamennyi nyilvántartást. Az ellenőrzésre igénybe vették a polgári és a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok operatív adattárait, a BM és az ORFK NbH által hozzáférhető bünyügyi büntetési igazgatásrendészeti és idegenrendészeti nyilvántartásait, valamint az ÁNH adattárát. Különböző állami szervek által működtetett nyílt, közhitelű nyilvántartásokban is történtek ellenőrzések. A biztonsági ellenőrzések során egyetlen esetben sem került sor igazságügy-miniszter által engedélyezendő különleges eszköz alkalmazására, de gyakran készült az ellenőrzött személyekről környezettanulmány.

Az ellenőrzések egy részénél az érintett személyek beosztása és más adatai mellett az elrendelő kézírásos feljegyzései, konkrét instrukciói tartalmaztak olyan utalásokat, vagy jeleztek olyan igényeket, amelyekből kitűnik, hogy a vizsgálatok elrendelésére valamilyen sajtáságos, nemzetbiztonságinak nem tekinthető szempontokra tekintettel került sor.

A feltárt szabálytalanságok összefüggnek a jogi szabályozás fogyatékoságaival és hiányosságaival, de azok semmiképpen nem indokolják azokat.

A tárca nélküli miniszter az általa elrendelt vizsgálat megállapításai alapján azonnali intézkedéseket rendelt el a biztonsági ellenőrzésekkel kapcsolatos szabálytalanságok kiküszöbölése érdekében.

Megállapítható, hogy jogszabály csak a „tudtukkal történő” védelem esetén engedte meg a különleges eszközök alkalmazását. A gyakorlat legnagyobb hiányossága az volt, hogy az érintettek általában sem előzetes, sem utólagos tájékoztatást nem kaptak. Az ellenőrzésnek feltétlenül előzetes tájékoztatással kellett volna történnie, hiszen utólagos tájékoztatás esetén az érintett nem tud a folyamatban lévő vizsgálat tényéről. Mindazonáltal az utólagos tájékoztatás is rendszeresen elmaradt.

Az ellenőrizendők körét jogszabály nem határozta meg. Az akkor még hatályban volt 1957. évi 66. tvr. csak arról rendelkezett, hogy a fontos és bizalmas munkaköröket a miniszterek és a kormánynak közvetlenül alárendelt országos hatáskörű szervek vezetői állapítják meg.

Ez elég tág teret engedett a személyi kör meghatározásának, egyéb jogszabály pedig nem szűkítette, illetve taxálta ezt a kört.

Az ellenőrzések megrendelésére és elrendelésére nem volt jogi szabály, de ettől még kialakíthattak volna valamilyen egységes gyakorlatot.

A vizsgálat során, mérlegelve az eset körülményeit, szükségtelennek találtuk az ellenőrzöttek körének felderítését. Ettől semmilyen olyan ismeret nem volt várható, mely az ügy megítélését befolyásolhatta volna. Az ellenőrzött személyek névsora, a névsor elemzéséből esetleg levonható politikai vagy egyéb következtetések szükségképpen idegenek az információs önrendelkezési jog érvényesülését szem előtt tartó alapjogi vizsgálódástól. A vizsgálat célja – ellentétben a Nemzetbiztonsági Bizottság korábbi eljárásával – nem a felelősség megállapítása, hanem az adatvédelem elveinek érvényesítése, az érintettek információs önrendelkezési jogának biztosítása volt.

A titkosszolgálati tevékenységet rendező jogállami szabályozásnak az ellenőrzések elrendelésekor kétségkívül fennálló hiányosságai okozhattak szabálytalanságokat, de semmiképpen nem indokolhatták az ellenőrzött személyek tájékoztatásának elmaradását.

Nem fogadható el továbbá a törvényi taxáció hiányában sem „különösen fontos és bizalmas munkakört betöltő” személyek fogalmi körének olyan kiterjesztése, mely ezt az alanyi kört kiterjesztené a közhatalmi szférán túlra. Az ajánlás megfogalmazásakor ügyeltünk arra, hogy a nemzetbiztonság alkotmányosan értelmezhető érdekei ne sérüljenek, az egyéb érintettek, a szolgálat munkatársai és a velük együttműködők személyiségi jogai biztosítva legyenek.

Ezek alapján fogalmaztuk meg az ajánlást, mely szerint a biztonsági ellenőrzések oly módon való elrendelése és végrehajtása, hogy azokról az érintetteket nem tájékoztatták (sem előzőleg, sem pedig utólag), az ellenőrzések idején hatályos jogszabályokat sértette. Ezért az ellenőrzött személyeket – mindazokban az esetekben, amelyekben a tájékoztatás elmaradt – tájékoztatni kell az ellenőrzés lefolytatásának tényéről, valamint a biztonsági szakvélemény tartalmáról.

A tájékoztatás sem az érintettek, sem harmadik személyek személyiségi jogait nem sértheti.

Az ellenőrzöttek számára a törlési jogot biztosítani kell, ezúttal tehát jogszerűen, a megfigyelt tájékoztatása után, egyetértésével történhet végleges titkosszolgálati iratok megsemmisítése.

A nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő miniszter az ajánlást elfogadta.

Ezután a Nemzetbiztonsági Bizottság ugyancsak változtatott korábbi álláspontján. Az ellenőrzöttek tájékoztatása, remélhetőleg rövidesen, megkezdődhet.

4. „A félelem megeszi a lelket” – mondta egy Fassbinder-film hőse. Sokféle gyökerű félelem keseríti életünket – mérgezett folyók, rákbetegség, munkanélküliség, csalfa nők avagy férfiak –, mely félelmektől bajos vagy éppen lehetetlen megszabadulni.

Rendezzük el végre úgy az életet, hogy legalább attól ne legyen félnivalónk, ami nem szükségképpen félelmetes. Nincs sehol megírva, hogy a titkosszolgálatról félni kell.

(1996)

ÍRÁS A FALON

Az angol felvilágosodás nagyjai fogalmaztak a legerőteljesebben és a legszebben is, ha az állam titkairól szóltak: hogy rendszerint a hatalom birtokosainak *baljóslatú érdekei* állnak a titkok mögött, meg hogy a közügyekben a titkosság nem más, mint *illetlenség*.

Ha a nyilvánosság és a titkosság problémáival ismerkedünk, egyszer csak valami kényelmetlen érzés kerülget bennünket: vajon egyáltalán igazolhatóak-e az állam titkai? A helyes válasz, szerintem legalábbis, akár okos könyveket, akár az irányadó nemzetközi ítéleteket olvassuk, igen, ha kivételesen is, igazolhatóak. Nézetem szerint azt az állítást, hogy lehetnek jogos állami titkok, legalább két érveléssel támaszthatjuk meg. Egyrészt – mondom én, szekuláris világnézetemmel nem ellentétesen – a Gonosz mint princípium gonosz emberek és szervezetek formájában is vitathatatlanul jelen van a világban, és noha vannak kétértelműségeink arról, hogy államunk tényleg az erényt képviseli-e, elvárhatóan mégiscsak védő kart nyújt eme sötét oldal fenyegetése ellen. Másfelől, kivételesen, főleg válságok idején, a személyek informált és ésszerű döntéseinek összege a közösség és egyes tagjai számára is károsak lehetnek.

Értem én tehát a „minden titkot hozzunk nyilvánosságra” elv éthoszáát, de mert nem tartom eléggé okosnak, ezért nem fogadom el. Viszont – az okokat kifejezni most nem tudom – bizonyos az is, hogy az állam az indokoltnál mindig többet titkolózik. Az információszabadság, mert a legközvetlenebbül fenyegeti a vélt államrezont, meg a hatalom birtokosainak baljóslatú érdekeit, a *legerőtlenebb jogaink* egyike. Esélyeit csak honpolgári aktivitással, intézményi védelemmel lehet valamelyest javítani.

Magyarország 1992-ben Európa első olyan törvényét fogadta el, amely a közhatalmi ügyek nyilvánosságát és az individuumnak a kül-

világ számára érinthetetlen benső világát, titkait óvta együttes és közös filozófiát érvényesítő szabályozással. *Legyen az állam átlátható, polgár pedig legyen átláthatatlan!* – hirdettük büszkén itt a Kárpátok ölén. Ezzel az együttnevező szabályozással és a két információs szabadságjog mellé rendelt közös védnökkel pár évig történelmünkben először diktáltuk is az európai divatot. Igaz, ami igaz, hagyományaink, ideértve az önmagát is titkosító, félelmetesen bizantikus szovjet rendszert és a császári és királyi slamperájt, nem erre a szabadságra készítették fel, és a rendszerváltás kiábrándulásba forduló rövid eufóriáján kívül kevés dolog támasztotta alá a közhatalmi működés ilyen bátor megnyitását a honpolgári ellenőrzés előtt. Az eredmények, amilyen részlegesek voltak, annyira törékenyek is bizonyultak.

A jövőben viszont valamennyire mégiscsak bízhatunk, hiszen a történelem fölfelé nyitott. Minden, ami már egyszer megtörtént és jó volt, ami már valamennyire működni tudott, hivatkozási alap lesz, soha el nem évülő igényként szolgál minket és ivadéainkat. A mostani tájképen, noha még mindig festik, egy dolog látható jól: a homály. Homályból homályba tartunk tehát. A nemzeti együttműködés megszünteti az információs szabadság (és az adatvédelem) biztosát. Lesz helyette megbízható vezetésű kormányhivatal. Az Alaptörvénytől a koronaőrök mentéjét kötelezően díszítő tizenhárom ezüstpitykéig minden szabályt a titkos és füledt levegőjű kamarilla készít el, a Ház talán nem is olvas, csak szavaz az elébe terített árkus papírok fölött. A közszolgálati média megint jobban kezd hasonlítani az Állatkert üzemi lapjához, mint bármi máshoz. A kereskedelmi televíziók közéletéről szóló hírműsorai kétfejfű kecskékről és orvosi műhibákról szólnak. Kedély kérdése csak, hogy mindezt nevetségesnek, félelmetesnek vagy félelmetesen nevetségesnek tartjuk-e. Nem most kezdődött persze. Az egyik párt csak azt folytatja, mondják sokan – nem egészen igazságosan, hiszen az MSZP nem akarta a Harmadik Köztársaságot megdőnteni –, amit a két párt elkezdett. Mindenesetre nem fogja már senki kinyitni azt a hangárajtót, amelyben a semmire sem használt Gripeneket és titkaikat őrzik. A titkos és az ügyészség által soha nem üldözött köztörvényes bűnökkel terhes pártfinanszírozás mára nagyrészt elrohasztotta a közjogot, mégis, vagy éppen ezért, az virul. A magyar államtól, amíg érdekei mást sügnak, nem tudjuk meg, milyen dicső történetek estek meg a Magyar Vilamos Műveknél. És így tovább, és így tovább. Vajon miért van, hogy

a hazánk szent titkait eláruló *komenista orosz kém* fogvatartásáról szóló bírói végzés is duplanullás államtitok? Holott minden jogvégzett tudja, hogy ez csakis vicc lehet, más nem. És vajon miért jut erről eszünkbe az ugyancsak orosz kémként lefogott és kis híján felakasztott öreg barátunk, Švejk?

Nem hinném, hogy a kép annyira sötét, amennyire láttatja magát, és amilyennek néha magunk is látjuk. Az egyébként sokat botladozó LMP-ről tudjuk, hogy az információs szabadság pislákoló mécsest bevitte az Országházba. És akadnak még itt is, ott is jó emberek, bátor mozgalmárok, ügyvédek és bírák is. Még a folyton taktikázó Transparency Internationalt is lehet okunk egyszer-kétszer dicsérni. Én azért az eddigiekért a Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) aktivistáinak mondanék akár a köztársaság nevében is köszönetet, mert ők pereltek el számos fontos tudnivalót az államtól a hazai és a nemzetközi bíróságokon.

Mondjak még valami biztatót? Olyan nincs, hogy nincs tovább. Hajrá, Szabó néni, hajrá, Bodoky! Az utóbbi ugyanis pár segítővel megindította az atlatszo.hu oldalt. Azt tudom, hogy megvesztegethetetlenek. Azt meg remélem, hogy jól mérik fel az alkotmányosság kijelölte határt.

(2011)

A HÁLAPÉNZ ÉS AZ ADATVÉDELEM

1. Az adatvédelmi biztos múlt év decemberében, amint tudomást szerzett arról, hogy üzemel egy honlap www.halapenz.hu címen, vizsgálatot indított, hivatalból. Most pedig, március 10-én, lezárta vizsgálatát, és az ügyről egy Összegzésnek nevezett dokumentumban tette közzé álláspontját.

A fórumon megjelenő, nagyrészt dicsérő véleményeket, amint a biztos vizsgálata megállapította, az olvasók szolgáltatták, „saját tapasztalataik alapján”. Ebben szerepelt „a beíró neve, linkként az e-mail címe, a véleménye, a terhesgondozásnak és a szülés levezetésének az ára (ha az orvos előre meghatározott összeget kért [!]), az orvos neve, illetve a kórház adatai (cím, telefon, város)”.

Az adatvédelmi biztos szerint a honlapon közölt vélemények és adatok egészében jogsértőek. Rögtön előrebocsátom, ez – bár szerintem téves – a lehetséges álláspontok egyike.

Az adatvédelmi biztost előbb fellépése, majd közzétett álláspontja miatt a sajtóban (az ÉS-ben Székly János például kétszer is írt róla) és az internetes szakfórumokon (a www.adatvedelem.vilaga.hu oldalairól különösen a Szabó Máté Dániel vitaindítója után kibontakozó vitára hívom fel a figyelmet) számos érvelő, civilizált hangú bírálat érte, de más internetes fórumokon kapott minősíthetetlen hangú, trágár sértéseket is, miközben sajnos ő is sértéssel válaszolt a bírálatra. (Nekem persze mindig imponál, ha valaki szembeúszik az árral, mert választást leszámítva, véleményt soha nem igazol a mögötte álló sokaság.)

2. Először is tehát külön figyelmet érdemel, hogy a vizsgálat hivatalból indult. Az érintettek közül – ez az állásfoglalásából kiderül – senki nem kezdeményezte az adatvédelmi biztos vizsgálatát. Akikről beszélünk,

menő orvosok, nem páriák, nem a társadalom kivetettjei, egyénként is és jelentékeny korporáció tagjaként is valakik; ők tudják, miért nem kérték az adatvédelmi biztos fellépését, és miért nem mentek bíróságra sem. Igaz, az adatvédelmi biztosnak joga van hivatalból eljárni, és nincs törvényi előírás arra, hogy ezt a lépését indokolja. Ez a döntés megítésem szerint rendszerint mégis indoklásra szorul, hiszen a hivatalbóli eljárás nem rutinszerű, az ombudsman-modellben éppenséggel rendkívüli eset. (Más az a helyzet, amikor az adatvédelmi hatóság éves terv szerint nagy adatkezelőket ellenőriz, ott az indokot a tervezettség adja.) Ez az adott ügyben azért is fontos, mert a világhálón milliószámra keringenek személyes adatok. Ezrével találunk olyan internetes fórumokat, ahol hasonló adatokat olvashatunk. Ezek ügyében miért nincs vizsgálat? Talán érdemes a figyelmünkre az a sokszor emlegetett teszt, hogy hivatalból akkor kell eljárást indítani, amikor az érintett nincs abban a helyzetben, hogy panaszkodjon, vagy a sérelem ugyan egyenként csekély, de (például tömegessége miatt) az összegződő jogsérelem jelentős. (Figyelmet érdemel, hogy két éve a Nyilvánosság Klub azon indítványát, mely a biztostól vizsgálatot kért a Magyar Rádió egyik vezetőjének sok, egzisztenciálisan kiszolgáltatott rádiós jogait sértő döntése miatt – III/III-as átvilágítási papírok főnöki bekérése –, Péterfalvi Attila azzal utasította el, hogy nem érintettől érkezett.) Ennek alapján most mondhatjuk azt is, hogy a biztos akkor vizsgálódik hivatalból, amikor erre kedvet érez. Ez pedig a bürokratikus modellben sem helyes. Persze a hálapénz-adatok kezelésének hivatalból való vizsgálata akár megfelelhet valamely józan megfontoláson alapuló alkotmányos tesztnek is, viszont feltűnő, hogy a biztos állásfoglalás a jelenségről és az abban megnyilvánuló adatvédelmi kérdésekről csak közhelyesen szól, a közzétett szöveg merő rutin, mondatpanel, egészében eléggé tompa. Akkor pedig miért a felbuzdulás hivatalból?

3. Ennek az állásfoglalásnak a jogi érvelése csupán annyiból áll, hogy személyes adatot akkor lehet kezelni, ha azt törvény írja elő, vagy ha az érintett beleegyezett. Ha nincs beleegyezés vagy törvény, az adatkezelés jogellenes. Ez olyan szillogizmus, amit, eltekintve attól, hogy a közeg nyelvi, Pavlov valamelyik értelmesebb kutya is megtanulhat, egy terrier például: kigyullad a fehér lámpa, megnyomom a bal pedált, megkapom a jutalomfalatot. A jelen írás amellet érvel, hogy az

adatvédelem ennél valamivel bonyolultabb. (Lehet persze az is, hogy a közzétett Összegzésen kívül valahol Péterfalvi Attila [magánhasználatra] bővebben is kifejti az itt csak vázlatosan olvasható jogi álláspontját. Ez viszont nem férne meg a közérdekű adatok nyilvánosságával.) Én persze nem tehetek mást, mint hogy az általa közzétett szöveget vizsgálom. Ha ennyiből állna az adatvédelem, akkor a személyiségi jogok összes ellenfele (vannak, és világszerte elég vérmesek) dörzsölheti a tenyerét, és okkal csúfolódhatna, mondván, bárki, a magánhasználatot leszámítva, bárkiről bármit tud, hát nem tudhatja és kész, felejtse el. Ha nem képes elfelejteni, ne mondja el. Ha mégis mondja, ne írja le. De nem képtelenség ez így? Az Összegzés alapján rejtély, miért állítja a biztos ezzel az üggyel kapcsolatban, hogy az internetes csevegés, ellenében a halapenz.hu-val például, általában nem sérti az adatvédelmi törvényt.

Vegyünk egy, a vélemények közlésével kapcsolatos általános példát. Jogszerűen leírható-e az irodalmi újságban a két érintett beleegyező nyilatkozata nélkül ez a személyes adatok tárházát tartalmazó mondat: „Esterházy Péter nem kevésbé kiváló író, mint Nádas Péter.” Legalább a következő adatkezeléseket találjuk ebben a mondatban: 1. Esterházy Péter író. 2. Nádas Péter is író. 3. E minőségében Esterházy Péter kiváló. 4. Akárcsak Nádas Péter. 5. Egyikük kiválósága mérhető a másikéhoz. 6. Ha írói kiválóságukat versenyeztetnénk, ami ugyan ostobaság, döntetlen körüli eredményt kapnánk.

És egy még súlyosabb: „Gerlőczy Márton, legalábbis íróként, (ma még) nem lépdél Kosztolányi Dezső nyomdokában.” Ezt, hogy ne tézzem tovább a jogsértést, már nem is merem elemezni.

Persze mondhatjuk azt, hogy aki irodalmi szövegeit a közönség elé tárja, ezzel a tettével hozzájárul ahhoz, hogy a szöveget nyilvánosan megvitassák, méltassák, dorongolják, ekézzék. Igen, de melyik törvényben találjuk ezt? Megmondom: egyikben sem.

Most megkockáztatok, ha kérdésként is, egy következtetést. Ha nem találunk az adatkezelésre felhatalmazást a törvényekben, vajon nem kell-e keresnünk például az Alkotmányban ilyesmit? Az is csak törvény, ha csak alkotmány is. Ismerek olyan véleményt, hogy egyenesen felette áll az adatvédelmi törvénynek. Olyan álláspontból is hallottunk már, hogy a jogalkalmazásban a józan ész láthatatlan alkotmánya is szerepet kaphat.

Ennek a vizsgálatnak, véleményem szerint, ki kellett volna térnie más szabadságok alkotmányos szabályaira, és nem is azért, mert az állami egészségügy közintézményeket működtet, feladatai és ezek ellátása közfeladat.

4. De ha ez pusztán adatvédelmi kérdés, és megmaradunk az adatvédelmi csőlátásnál, ha a problémára úgy nézünk, hogy semmilyen más joghoz semmi köze nincsen, akkor sem járt el megfelelő gondossággal a biztos. Például feltette-e azt az elemi kérdést, hogy kinek a személyes adata az orvos által megkövetelt és a beteg által adott halapénz? Csak azé, aki kapja, vagy annak is személyes adata, aki adja? Ha ezt a kontraktust személyes adatkezelésként értelmezzük, ami persze egyáltalán nem egészen magától értetődő, nyilván mindkettőjüké. Jó, mondhatná erre az, aki az adatvédelmi Összegzést írta, de nem a szülésorvos hozta nyilvánosságra az adatot, hanem a szülő nő, csakis ő lehet ezért a jogsértő. De így van-e valóban? Az adatvédelmi biztos álláspontja szerint az orvos alkotmányosan védett személyes adata, ha ő halapénzt követelt. Csakhogy az anyának vajon nem személyes adata-e az, hogy a kért halapénzt átadta, odaigérte? Az orvos nem kezeli-e ezt az adatot? Ha adatkezelő, nem jogellenes-e az adatkezelése? Mindhárom kérdésre természetesen igenlő a válasz. Amikor vizsgálat előtt a műszereit meglangyosítja, a megfelelő ágyat és kórtermet biztosítja stb., azaz ellenszolgáltatást nyújt a halapénzre tekintettel, akkor ő a szülő nő azon személyes adatát kezeli, hogy a halapénz megkívánt összegét az asszony kifizette, vagy erre ígéretet tett.

Az ilyen esetben mind a polgári, mind az adatvédelmi jogban szimetriát kell feltételeznünk.

A beleegyezésen alapuló adatkezelés legkeményebb törvényi feltétele, hogy az csak akkor jogszerű, ha az adatkezelés az adatalany részéről valóban önkéntes, abba ő kétséget kizáróan beleegyezett. Vajon a nők – vagy a betegek általában – minden kétséget kizáróan önként szoktak halapénzt fizetni? Hiszen mehetnek bárhova, a viszonyok nagyjából hasonlóak mindenütt ebben az országban. Ha a halapénzt jogellenesen kéri (ez bizonyos), és az önkéntességgel bajok vannak (ha az orvos kéri, ez is bizonyos, ha elvárja, valószínű), két okból is jogosulatlan adatkezelő a halapénzt kérő orvos. Akkor a kérdés már akár úgy is feltehető, hogy köteles-e adatainak jogellenes kezeléséről hallgatni a páciens.

5. Az ombudsman, különösen érdekesebb ügyeiben, fél szemmel mindig az igazságosságosságra, a morális jogokra sandít, és ha a jog iránti tisztelete megmarad, ez nem lesz bandzsaság. Lehet, az információs jogok védelmének hazai történetében már véget ért az ombudsman-korszak, és a kibővített hatáskörű biztos hivatalára már mint a bürokratikus és ebből következően szellemtelen közigazgató állam részére kell gondolnunk. Véleményem szerint ebben az esetben sem szabad megtakarítani azt a munkát, hogy nézzünk szembe azzal, miről beszélünk. Ezt, ha nem a morális jogok képviselője, akkor a pozitív jog tisztelete igényli. Mert ha például felekezeti adatok kezeléséről van szó, a biztosnak általában nem kell a „felekezet” fogalmával bajlódnia, mert azt ismeri, szabályozza a jog. Más a helyzet a „hálapénz”, különösen a „kért hálapénz” esetében, annak fogalmát a törvény sem mondja meg, és az egyáltalán nem segíti az adatvédelmi biztost, ha a jog csakis azért említi meg, mert a hálapénzt szereti/szeretné megadóztatni az APEH.

Nem mindegy tehát a jó döntés szempontjából, hogy mi az adatvédelmi vizsgálat tárgya. Vajon nem kell-e elgondolkodnunk azon, hogy miféle adatokról szól az a weboldal? Nem ébreszt-e gyanút a jó jogvédelemben, hogy nem csupán a hálapénz nyilvánosságra hozatalára nem találunk rendelkezéseket, de magára a hálapénzre sem? Mert beszélhet-e a jog arról, amit nem ismer? Adhat-e a törvény olyan adat nyilvánosságra hozatalára felhatalmazást, melyet nem tekint létezőnek? Ezzel a teremthöz képest kevésbé potens joggal azt tesszük, mint amikor arra kérjük istent, hogy teremtsen oly nagy követ, amit aztán nem tud majd felemelni.

Ehhez hasonló fogalmi elemzésekkel, megfontolásokkal az adatvédelmi biztos gyakorlatában korábban többször is találkoztunk. Nem „a törvény rendelkezése vagy az érintett beleegyezése” egyszerű és formális szillogizmusát alkalmaztuk számos ügyben. Emlékezzünk például a pártállami titkosszolgálatok ügynökeinek és áldozatainak jogairól szóló ajánlásokra. Amelyek szerint a személyes adatok védelme, az individuuum tisztelete egyaránt megilleti az ügynököt és áldozatát. És hogy az egyaránt nem egyenlő mértéket jelent: Azaz, ha a két jog konkurál, mondta az ajánlás, a besúgott joga megelőzi a besúgóét.

A hálapénz-ügyhöz ugyancsak érdekes, noha látszólag szintén igen távoli analógiát mutat az Ellenzéki Kerekasztal és a Nemzeti Kerekasztal iratainak nyilvánosságáról szóló, 1997-es adatvédelmi biztos ajánlás

is. A vizsgálat éppen ellenkező eredményre vezetett, mint a törvény elrendeli/érintett beleegyezik teszt. Vajon hiba-e, ha az adatvédelmi biztos korábbi gyakorlatában egy a pártállami jog által megtagadott és betiltott valamit, mely az évtizedekig hiányzó közjogot végre restituirta, annak tekintett, ami valójában: (kvázi) parlamentnek és alkotmányozó gyűlésnek, és nem annak, aminek a hatályos jog tekintette. A hatályos jog szerint a résztvevők az államrendre fenekedő csűrhe, gyűlésvész összeesküvők voltak, a formális adatvédelem szerint pedig politikai hobbisták, szabadidejüket kellemesen együtt töltő magántársaság lett volna. Az adatvédelmi biztos vizsgálat itt éppen arra törekedett, hogy a jog által el nem ismert jogi tárgyhoz jogi fogalmat társítson.

Ezek azt bizonyítják, hogy az ilyen vizsgálatok a tartalmakról is szól(hat)nak.

Péterfalvi Összegzésében jelzi, hogy – bár nem feladata ebben állást foglalni – a hálapénzzel kapcsolatos „társadalmilag nem kívánatos” gyakorlatot maga is helyteleníti. Talán akkor értelme lett volna ezen az ösvényen is elindulnia. Persze először nem abba az irányba, hogy mi kívánatos és mi nem. Hanem hogy mi micsoda. Ezt követően akár jogalkotási javaslatokat is tehetett volna. Az Alkotmány szerint Magyarország piacgazdaság. A hálapénzről – különösen, ha kikötötték, de akkor is, ha látványosan elvárták – azt mondani, hogy bármi köze lenne a hálához, még ha olyan tekintélyes testület mondja is, mint egy szakmai kamara, arcátlanosság. A hálapénzt, miután a jog nem minősíti, bátran minősítheti maga a jogalkalmazó, és ha ő minősíti, akkor szerintem azt kell mondania, hogy az úgynevezett hálapénz az orvos által nyújtott szolgáltatás ára. Ugyanakkor a hálapénzt követelő/elváró orvos olyasmit árul, ami nem az övé. A hálapénz ezért mindkét felet megalázza, de az orvost különösen. Hatékonysága pedig ugyanezért szörnyen rossz. És e sajátossága adhatja az adatvédelmi jogi minősítés kulcsát is kezünkbe. Lehet, hogy a magyar egészségügyet a mai napig a „hálapénz tartja össze”, ám jogállami piacgazdaságban, versengő szolgáltatók esetén, ilyesmi egyszerűen szólva nem létezhetne. Az eddigiek alapján két kijelentést is tehetünk: Ezt az intézményt a pártállami múlt hagyta itt. A hálapénz: szolgáltatás ára. Az árak, már ha vannak egyáltalán, az általános törvény szerint nyilvánosak, mindig és mindenütt; rendszerint ott is, ahol nem piacgazdaság működik. Igaz, megjegyezhető: az árak nyilvánosságának általános törvénye alól vannak kivételek. A jog szerint

az alkuban kialakított ár lehet akár a vállalkozó és a megrendelő üzleti titka is. Ezt az ellenvetést azonban a vizsgált esetben a közalkalmazotti jogviszony természetesen kizárja.

6. Nem szóltam az ilyen honlapok adatvédelmi kockázatairól, melyek számosak. De célom itt csak az alkalmazott jogi érvelés gyengeségének, erősebben: a jogi érvelés hiányának bemutatása volt. Azzal zárom, amivel kezdtem. Noha elégtelenül fejtette ki, és nem értek vele egyet, az adatvédelmi biztos álláspontja egyike a lehetséges jogi véleményeknek. Akik most sértegetik, szégyelljék magukat. Azok a kevesek viszont tiszteletet érdemelnek, akik megpróbálnak gondolkodni.

(2004)

A KUBATOV-ÜGY

Rossz döntést hozott a nyomozó főügyészség

A Központi Nyomozó Főügyészség megtagadta a nyomozást a Kubatov-hangfelvétel ügyében. A döntés indokaként arra hivatkoztak, hogy a személyes adattal visszaélés úgynevezett eredmény-bűncselekmény, jelentős érdeksérelemnek kell hozzá bekövetkeznie. A főügyészség álláspontja szerint erre utaló adat nem merült fel, továbbá a feljelentés sem tartalmaz olyan adatot, tényt, amely megjelölné, hogy kinek és milyen hátránya keletkezett. Hangsúlyozták továbbá, hogy önmagában az érdeksérelem veszélye nem elegendő a bűncselekmény megállapításához. A nyilvánosságra került hangfelvétel tanúsága szerint a Fidesz pártigazgatója a párt belső nyilvánossága előtt keresetlen modorban azal büszkélkedett, hogy adatbázisuk segítségével pontosan tudják, kik szavaztak rájuk és kik politikai riválisaikra. Sem Kubatov Gábor maga, sem pedig pártja a nyomozóhatóság döntéséig nem cáfolta a felvétel valódiságát. A büntető törvénykönyv szerint (177/A §) aki a személyes adatok védelméről vagy kezeléséről szóló törvényi rendelkezések megszegésével jogosulatlanul vagy a céltól eltérően személyes adatot kezel, és ezzel más vagy mások érdekeit jelentősen sérti, vétséget követ el. A cselekmény súlyosabban minősülő büntett, ha a személyes adattal visszaélést különleges személyes adatra követik el. A nyomozás megtagadásának indoka téves. Azt, hogy a hangfelvétel hiteles-e és a bűncselekmény megvalósult-e, a nyomozás hivatott felderíteni. Azzal az indoklással nyomozást megtagadni, hogy a tényállás felderítése eleve indokolatlan *az érdeksérelem hiánya miatt*, jogi tévedés. Tekintettel arra, hogy a hangfelvétel nem tervezett, hanem létező és felhasznált adatbázisról szól, az a hivatkozás, mely szerint egyébként csupán az érdeksérelem *veszélye* állhat fenn, ugyancsak hibás. Ha a cselekményt elkövették, és ez bizonyítható, az adatvédelem fogalmi logikája, elő-

feltevései alapján a jelentős érdeksérelem biztosan megállapítható. Az európai adatvédelmi jogrend kialakításában talán a legfontosabb impulzus a német alkotmánybíróság 1983-as népszámlálás-döntése volt. Ez azt fejtette ki, hogy az egyén információs önrendelkezése feltételezi, hogy a modern információs technológiák világában is ellenőrzése alatt tartsa a róla nyilvántartott adatokat, mert csak így tud autonóm döntéseket hozni. Aki bizonytalan abban, hogy politikai nézeteiről kik mit tartanak nyilván, törekedni fog arra, hogy ne saját késztetéseit kövesse, hanem a külvilág által szerinte elvárt viselkedést tanúsítsa, ne tűnjön ki az átlagból. E helyzet megteremtése maga a jelentős érdeksérelem. Az ilyen külső kényszertől kívánta védeni a polgárt az információs önrendelkezési jog elismerésével a magyar Alkotmánybíróság az adatvédelmi törvényt kikényszerítő 1991-es döntésével, és ugyanezt a jogpolitikai célt követi a büntető törvénykönyv is. Az erről szóló vitákon a Magyar Köztársaság igen korán, az 1992-es adatvédelmi törvény megalkotásával, már egyszer túljutott.

(2010)

MAGÁNÉLÜNK, HA VAN HOZZÁ TÁRSASÁG

Információs jogok – magyar társadalomismeret

MILYEN A MAGYAR ÉS A HOLLAND?

Ennek az írásnak a témája, miként vélekedünk arról, hogy jogunk van a zavartalan magánéletre. Erre az ad alkalmat, hogy nemrég zárult az a szociológiai vizsgálat, melyet a tárgyban folytattunk az Eötvös Károly Intézetben,¹ és bár még csak a vizsgálat elsődleges eredményei állnak rendelkezésre, van már néhány értelmezhető adat. A „zavartalan magánélet” fogalmát itt egészen tágan fogom fel. Úgy tűnik, bár alig vannak referenciák, ugyanis hiányoznak a rendszerváltás utáni kutatások, a hazai alkotmánytudatban szilárd szerkezetek és érdekes mozgások is megfigyelhetők. A magyar meglehetősen individualista és önfejű, ugyanakkor a rendszerváltás eufóriája után újból csökken a közélet presztízse.

Mint a nemzeteket általában – a kicsiket meg különösen –, a magyart is erősen foglalkoztatja saját történeti, illetve aktuális minősége, nemzeti jellemzői, vagy hogy másutt mit gondolnak róla, de az is, milyenek személyes-individuális jellemzői, milyen a „magyar karakter”. A „Milyen a magyar?” kérdésre olyan, a társadalomtudományokban is elevenen élő sztereotípiákkal szoktunk válaszolni, mint amelyek szerint a magyar pesszimista (sokak nyomán Antall József ezt egyszer interjúban azzal indokolta, hogy azért vagyunk pesszimisták, mert a magyar alapvetően földműves mentalitású, a terméskilátások pedig mindig rosszak). Individualista (többen megfigyelték és szóvá tették nemcsak

¹ Az adatfelvétel 2005-ben ezerfős mintán történt meg. A kutatást az Országgyűlés Hivatala, az EU magyarországi képviselete és a Nyílt Társadalom Intézet finanszírozta, a kutatásban az ELTE Jogsociológiai Tanszéke és a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet vett részt. Remélem, mivel adatai érdekesnek tűnnek, erről a kutatásról az olvasó sokfelé hall, olvas még.

azt, hogy három magyar legalább négy párt, de azt is [Erdei Ferenc], hogy a magyar tánc csúcspontja az, amikor a táncos elszakad a partnertől, partnereitől, és egyedül cifrázza). Álmodó (ezt különösen szeretem, talán mert Mészöly Miklósnál olvastam). Szalmaláng (könnyen lelkesül, hamar lankad). „A vérengzéstől nem irtózik, de orozva nem gyilkol” (Kemény Zsigmond), továbbá: befogadó, szabadságszerető vs. szabad.

Azzal, hogy a magyar büszke, vendégszerető, nagylelkű, daliás, lovagias, múltja pedig különösen hősi, nem foglalkozom, hiszen minden nép pont ilyen (gondolok például a maorikra és a britekre), de ezt ró-lunk amúgy is mindenki tudja.

A privacy terén, akár az egyéni, akár közösségi dimenzióját tekintjük, meglepő mértékben eltérnek a nemzeti utak. A globalizáció mint-ha megtorpanna a házunk küszöbén, a privacy-felfogások eltérőek. Míg az amerikai turisták hanyatt-homlok menekülnek a női személyzet által üzemeltetett, autópálya menti németországi piszoárokból, addig az amerikai közparkokban a nekivetközve napfürdőző skandináv és német hölgyeket a prűd amerikai hatóságok őrizetbe veszik. Hogy csak egy friss személyes példával éljek, a hollandok közül bárkit megkérdezzük, miért élnek földszintes házaikban elfüggönyözött ablakok mögött életüket, mindig azt a választ kapjuk, hogy ezáltal teszik közhírré, ők derék emberek, náluk otthon semmi törvénysértő nem történik. A magánélet legfőbb terepe a család, és itt találjuk meg elemi közösségi dimenzióját. A közelmúltban találkoztam egy fiatal holland kollégával, aki elmesélte, családja az ország különösen tradíciókövető szegletében él. Nemrégiben nősült, feleséget Indonéziából hozott, a menyasszony édesapja az egyik csendes-óceáni sziget sötét bőrű népéből származik, a lány az indonéz mama és édesapja vonásait is viseli. A szorongó fiú először a szeretett lány fényképével állított be, nagymamája megjegyezte, hogy a leendő meny bőre a képen kissé sötétnek látszik, de ezt a megfigyelést elhes-sentve aggodalmas hangon azonnal megkérdezte, vajon protestáns-e. Amint a vőlegény kibökte: nemhogy protestáns, de református is, a nagymama és a mama azonnal érdeklődő szeretettel kezdett tovább ismerkedni a képpel. Kérdésemre a fiú elmondta, ha zsidó lányt hozott volna, baj, de ha például a szomszédból belga katolikust, egyenesen katasztrófa lett volna otthon.

Noha ez, mint minden, vitatható, a felmérések adataiból, személyes meggyőződésből és szakmai tapasztalat alapján adotttnak veszem, hogy a magyar ember, ha hagyják, saját személyességének értékét magas polcon tartja, ha úgy tetszik, individualista, és ekként keres közösségi élményt is. Azaz, és erre megtalálhatjuk a történelmi előzményeket, nem vagyunk eleve a közösség köldökszinórjára fűzve. E vonásunk történetileg és aktuálisan is megkülönböztet több szomszédos nép fiaitól. Nem is erre, hanem ennek előkérdésére vagyok most kíváncsi, arra, mit gondol a magyar önmaga individualitásáról. Miként éli, és (ha hagynák) miként élné meg személyességét. Noha ezzel nem foglalkozom közvetlenül, a kérdésnek aktualitást ad az is, hogy eléggé kétélűnek, olykor visszajára fordulónak látom a személyesség szférájába behatoló üzleti, és különösen a politikai marketing eredményességét. És így tovább... Ha az elmúlt évek történetén elgondolkodunk, további érdekes megfigyeléseket tehetünk: miközben a magyar saját otthonában elég prűd, közönségként, ellentétben több civilizált nemzettel, feltűnő érdektelenséget mutat a közélet szereplőinek például a monogám házasság követelményének nem megfelelő viselkedésével kapcsolatban. Ilyen botrányok, ideértve a konzervatív oldalt, egyetlen politikusi karriernek sem vetettek még véget, mert a közönséget egyszerűen nem érdekli. Az a gyanúm, hogy a magyar a saját politikusára úgy tekint, mint az ügyvédjére vagy a könyvelőjére, azaz még csak annyira se személyesen, mint a háziorvosára. (Noha az előrukkolás, a coming out ritka, és a kockázat nagyobb, valószínűleg hasonló a helyzet a politikus homoszexualitásával kapcsolatos hallgatás megtörése esetén is.)

Ezek a jegyek, persze ha valóságosak, összefüggésben állnak az információs jogok iránti érzékkel. Az ilyen vélekedések nemcsak a Milyenek vagyunk?, hanem a Milyennek látjuk magunkat? kérdésre is felelnek.

FONTOS A MAGÁNÉLET

1989-ben, szinte a rendszerváltás pillanatában Székely Iván, Tölgyesi János, Várnai Gábor az Állami Népegyenlívántartó Intézet megbízásából ezerfős országos reprezentatív mintán az *Információs privacy*

Magyarországon címmel mélyinterjú, kérdőíves szociológiai vizsgálatot folytatott.¹ A tudtommal sajnos nem publikált vizsgálat egyik érdekessége, hogy nemzetközi referenciaként az általában is irányadónak tekintett „Younger-bizottság” 1970-es brit felmérését tekinti vonatkoztatási alpnak.² Ennek módszertani érdekessége abban állt, hogy a válaszadóknak egyszer általános társadalmi környezetben, majd az emberi jogi és társadalmi értékek körében kellett a privacy fontosságát ötfokú skálán elhelyezniük. Az eredmény szerint a privacy fontosságát (3,40) az általános listán megelőzik az árak (4,42), a munkanélküliség (4,22), a sztrájkok (4,21), a nyugdíjak (4,01), az egészségügy (3,60), a lakásépítés (3,55), viszont elmarad attól az iskolaépítés (3,37), a szólásszabadság (3,19) és az egyetemi férőhelyek (2,52) problémaköre. A társadalmi értékek–emberi jogok terepén viszont alaposan beelőzött a privacy, a britek első helyre tették(!) (3,70), mögé sorolták a faji viszonyokat (3,64), a szólásszabadságot³ (3,60), a sajtószabadságot (3,42), a női egyenjogúságot (3,12), a börtönviszonyokat (2,75) és a cigánykérdést (2,68).

A brit vizsgálat talán két legfőbb tanulsága az, hogy egyfelől, úgy látszik, a brit közvélemény nagyon magas polcra helyezi a privacy fontosságát, másrészt szembeszökő, hogy a közügyekben aktív citoyen valamilyen a privacyjét óvó polgár mögé szorul a britek gondolkodásában.

Az 1989-es hazai vizsgálat szerint viszont, mely a Younger-bizottság első adatcsoport-vizsgálatával vetendő inkább egybe, az akkori országos problémákat 1–5-ig osztályozva a privacy védelme mind értékben, mind helyezésben még a brit adatot is megelőzte (4,53).⁴ A sorrend a következőképpen alakult: gazdasági válság (4,91), nyugdíjak (4,7), szo-

¹ Székely Iván–Tölgyesi János–Várnai Gábor, *Információs Privacy Magyarországon*, 1989. Zárótanulmány (kézirat); Iván Székely–János Tölgyesi–Gábor Várnai, *Information Privacy in Hungary*, 1991 (Magyar Közvéleménykutató Intézet), kézirat. Az adatfelvétel 1989 őszén történt.

² 1986–1987-ben a vizsgálatot megismételték és úgy találták, hogy a privacy fontossága az osztályzatban és a helyezésben tovább emelkedett. Lásd Üök, *Információs Privacy Magyarországon*, 1989, 11.

³ A relációk erőssége miatt mind a privacy, mind a szólásszabadság mindkét brit kérdéssorban szerepelt.

⁴ Az osztályzat abszolút értékének valószínűleg nem kell túlzott jelentőséget tulajdonítanunk.

ciális biztonság (4,66), szólásszabadság (4,64), privacy (4,53), információszabadság (4,47), munkanélküliség (4,47), női egyenjogúság (4,28), menekültek ügye (4,15), magánvállalkozások (4,13), munkáshatalom (3,86), többpártrendszer (3,46).

Ebből az adatsorból többféle, és magunkra nézve nem mindenben hízegő következtetéseket is levonhatnánk (a munkáshatalom problematikája is fontosabb, mint a többpártrendszer), az azonban szorosan a tárgyunkhoz tartozik, hogy a privacynek tulajdonított fontosság, noha a sorrendben hátrább került, a magyar válaszadók körében a brit adatfelvétel értékeit is megelőzte a magyar vizsgálat tanulsága szerint. Másfelől, miközben „az én házam az én váram” társadalmi értékét mi is alapvetőnek tartjuk, a rendszerváltás pillanatában, az azzal bizonyos értelemben konkuráló közügyi polgári értékeknek, ellentétben a britekkel, ugyanilyen fontosságot tulajdonítottunk. Nagyon is figyelemreméltó, hogy a privacy fontosságát éppen a szólásszabadság és az információszabadság közé lötték be a hazai válaszadók. Erre a magam részéről, mondjuk így: magyarként, büszke vagyok. A magyarok, igaz, nagyon különleges helyzetben – az évszázad mérközése után több mint ötven évvel – egyszer megint beelőztek.

Az Eötvös Károly Közpolitikai Intézetben, 2005-ben ezerfős reprezentatív mintán a rendszerváltás óta elsőként alkotmánytudat-alkotmányismeret kutatást folytattunk.

A kutatás több érdekes, itt nem részletezhető eredményt mutat. Az kissé meglepő, de a jövőre nézve is nagyon is pozitív jel, hogy a válaszadók az alkotmányon kívüli évtizedei után meglepő tájékozottságot tanúsítanak az alkotmány- és közjogi ismeretek terén, igazolva ezzel a „jogászsország” 19. századtól eleven hagyományát. (Az ezt bizonyító adatok ismertetésétől megtartóztatom magam.) Noha ezt külön nem kérdeztük, az általános ismeretek alapján feltehető, hogy a polgárok meglehetősen tájékozottak abban, hogy a hazai adatvédelmi jogi szabályok kimondottan szigorúak. Ennek fényében érdekes az az eredmény, mely szerint a válaszadók 8,1 százaléka véli úgy, hogy „a jelenlegi alkotmányos keretek között a magánélethez való jog egyáltalán nem, 56,5 százalék szerint kismértékben, és csak 33,5 százalék szerint nagymértékben érvényesül. Ebben, túl a magánélet fontosságán, a gondolkodás árnyaltságát is látom. Arra a kérdésre pedig, hogy kellene-e változtatni a magánélet védelmének szintjén, a válaszadók 38,9 százaléka

vélte úgy, hogy a védelem szintje éppen megfelelő, míg 58,3 százalékuk viszont úgy vélte, még magasabb szintű védelemre lenne szükség. Ez szerintem nem feltétlenül a papírosjog, sokkal inkább az úgynevezett „élő jog” bírálata. (Az is figyelemre méltó, hogy miközben a privacy értékét 2005-ben is igen magasra helyezik a válaszadók, például az egészséges környezethez való jog esetében a védelem szintjét a válaszadók közül sokkal többen: 77,5 százaléka szeretné növelni, ellenben a cigányok egyenjogúságának garanciáit csak 20,8 százalék növelné, míg a válaszadók 30,6 százaléka egyenesen csökkentené.)

Azt, hogy a magánélet fontosságát néhány más alkotmányos értéktől eltérően a magyarok valóban és konzekvensen komolyan veszik, az is igazolja, hogy arra a kérdésre (melyet az értékválasztás komolyságának ellenőrzéseként iktattunk be), vajon az előfizetői díj beszedése céljából a hatóság ellenőrizheti-e, hogy a lakó tart-e tévét otthon, a válaszadók 69,7 százaléka határozott nemmel felelt, és csak 29,4 százalék vélte úgy, hogy helyes, ha a hatóság emberei ellenőrizhetik az illegálisan üzemeltetett készülékeket az otthonokban. Ez azért is figyelemre méltó, mert az amerikai privacy-irodalomban – ezzel történetesen egyetértek – eltévelyedésként tekintenek arra, hogy a német és a francia hatóságok a lakásokban ellenőrizhetik, hogy ott tartanak-e engedély nélküli televíziót.¹ Pár évvel ezelőtt, igaz, az adatvédelmi biztos heves ellenkezése mellett, ez így volt Magyarországon is. Ebben tehát az amerikaitól valószínűleg nem tér el a magyar privacy-felfogás.

A privacy oltalmának tág megközelítése alapján a közhatalommal szembeni attitűdről is szerezhetünk ismereteket, azzal a kérdéssel például, mely azt tudakolja, vajon számíthat-e megfelelő védelemre az, akinek az ingatlanát az állam értéken alul kívánja kisajátítani: 64,8 százalék gondolja azt, hogy nem, míg csupán 29,2 százalék véli azt, hogy igen. Ugyanakkor a magánéletet fenyegető rágalmazóval szemben a többség (49,3 százalék) úgy véli, egy esetleges büntetőeljárásban számíthatna megfelelő védelemre, és csak a kisebbség (43,4 százalék) véli úgy, hogy nem.

Az állammal szemben nemcsak bizalmatlanságot érzünk, de mint-ha még mindig sóvárognánk az állami emlők iránt. Ha már a lakás

szóba jött: nemcsak az alkotmányos érzék zavarait, hanem a megszott redisztribúció iránti óhajt mutatja néhány adat, melyek általában a jóléti politikákhoz kapcsolódnak. A válaszadók 61 százaléka véli az állam kötelességének azt, hogy mindenki számára megfelelő lakásról gondoskodjon, míg ezt az igényt csupán 37 százalékuk utasítja el. Az is ide tartozik, hogy – akár az ORTT – nagyon sokan állami feladatnak tartják (78,6 százalék) annak megakadályozását, hogy a televíziók az erkölcsi fejlődésre káros műsorokat sugározzanak.

A választott tág megközelítésben a privacy része a vallásszabadság is. Biztató, mert ez viszont a totalitárius rendszerrel való szembefordulás jele: a vallásszabadságot a többség szerint (54 százalék) soha, és 39,4 százalék szerint csak kivételes esetben szabad korlátozni. De hogy ne bízzuk annyira el magunkat, a közízlés védelmében a megbotránkoztató vallási szertartásokat a válaszadók 60,1 százaléka élből betiltaná. A szó-lásszabadság, és ennek is örülhetnénk, a válaszadók 52 százaléka szerint soha, 41,4 százalék szerint csak kivételes esetben korlátozható, de hogy ezt se vegyük készpénznek, a vélemény nem konzekvens; ugyanakkor a szélsőséges nézetek újságban terjesztésének megakadályozását 68,7 százalék helyeselné. A válaszolók 75,4 százaléka vélte úgy, hogy az élethez való jog soha nem korlátozható! Amióta az Alkotmánybíróság eltörölte a halálbüntetést, erősen csökkent a társadalmi vérszomj. Ha egy teljesen üres híd felrobbantását csak úgy lehet megakadályozni, hogy a rendőr lelövi a robbantásra készülődő terroristát, csupán a válaszolók fele (51,7 százalék) gondolja, hogy a terrorista lelőhető, erős kisebbség (40,6 százalék) ezt nem engedné meg. A magam részéről halálbüntetés- és lelövésbarátabb arányokat vártam.

Némileg meglepő, és itt valószínűleg nem annyira militáns jogvédő attitűdről, hanem inkább értelmezési problémáról lehet szó, hogy a válaszadók 71,7 százaléka – ellentétben az alkotmányjogászokkal – úgy véli, a magánélet szabadsága ugyancsak soha nem korlátozható. Sőt ez talán az értékhierarchia zavarát jelzi, mert nagyjából ugyanezt az értéket kapta az általában leginkább korlátozható alapjognak tekintett magántulajdon is (71,5 százalék). És mivel a felvilágosodás korát már régen elhagytuk, meglepő: a lakóhely megváltoztatásának szabadsága viszonylag alacsony értéket kapott (73,6 százalék), azaz a válaszolók negyede szerint a szabad költözés joga korlátozható. Ez akkor válik értéhetővé, ha figyelembe vesszük, hogy egy jelentős (bizonyára a zavarta-

¹ James Q. Whitman, *The Two Western Cultures of Privacy: Dignity Versus Liberty*, *Yale Law Journal*, 2004/4, 1159.

lan magánéletet magas polcra helyező) kisebbség egyenesen azt tartaná helyesnek, ha a település polgármesterének joga lenne megakadályozni a cigány család betelepülését (38,5 százalék).

AUTONÓMIA

A személyes autonómia, legalábbis a jó polgár így gondolja, az állammal szemben is érvényesíthető. Az átlagos magyar hajlamos ezen a téren a finom distinkciókra: szerinte (80,1 százalék) a jó állampolgár betartja az írott törvényeket. De a közösség szokásaihoz való alkalmazkodást már kevesebben tartják kötelezőnek (77,9 százalék). Végül, bevallom, örömmre, az individualizmus, az önfejűség jeleként, döntetlenre jött ki az, hogy csak a válaszdók 49 százaléka hiszi el, hogy a jó állampolgárt az is jellemzi, hogy a felsőbbtség utasításának engedelmeskedik, de a másik 49 százalék szerint ez nem feltétlenül igaz. Ennél többen, 61,6 százalékuk véli úgy, hogy a jó polgár alkalmazkodik a többséghez. Érdekes, ezt a 2006-os választások első fordulója után fogalmazom, hogy a tényleges választói arányhoz elég közeli az általános válaszdói álláspont: 72,8 százalék véli úgy, hogy a jó állampolgár részt vesz a választásokon.

A magyar, nem lényegesen kevésbé, mint a brit, a legfontosabb javak egyikeként tekint a zavartalan magánéletre. Jól tudja azt is, hogy a háborítatlan magánélet feltételei jórészt a privát világ körén kívül esnek, olykor, bár ez kényelmetlen, muszáj benső szabadságainkért síkra szállni. Ha a körülmények vagy csak a kérdések erre emlékeztetik, tudja, a cselekvési autonómiája és az otthoni béke feltételeit kívül kell megteremteni. Abban már nem biztos, hogy ez az ő dolga. Az adatvédelmi biztosi gyakorlat is, és, legalábbis ez az első elemzés is jelzi, hogy a közügyek iránti szenvedély nem jellemez minket. Azt se bánjuk, ha azok, akik a politikával bajlódnak, ígéretnek. Csak korlátozottan érezzük magunkénak az elvontabbnak tetsző közügyeket. Nem gondoljuk, hogy a politikusnak olyan szigorú erkölcsi követelményeknek kellene megfelelni, amelyeket mi helyesnek tartunk. Viszont az is valószínű, hogy soha nem nyerhet itt szabad választást olyan, akiről tudható vagy elhitethető, hogy a hatalom birtokában – esetleg annak megszerzése érdekében – az agyunkban turkál és a szívünket szorongatja. Mindezek

csak előzetes megfigyelések. A vélemények, attitűdök finomabb szerkezetéről akkor tudunk majd többet, ha az adatfeldolgozásban előbbre jutunk. Engem különösen érdekel, milyen tulajdonságokkal jellemezhető a magánéletére tudatosan alapértékként tekintő magyar. De erről talán majd máskor.

(2006)

III. FEJEZET

HARCZ AZ ALKOTMÁNYÉRT¹

¹ Ezt a fejezetcímet Eötvös Károlytól kölcsönöztem: Eötvös Károly: *Harcz az alkotmányért*, Budapest, 1909, Révai testvérek, 322. o.

KIÉ AZ ALKOTMÁNY?

Szükség van-e Magyarországon új alkotmányra?

Attól függ.

Ha a hatályos magyar Alkotmányt magát nézzük, igen, mert az kétségkívül fércmű.

Ha a választás után reményei szerint hatalomra kerülő (vagy esetleg a politikai hatalomban megmaradó) politikai párt(ok), koalíció(k) érdekeit tekintem, a válasz nagy valószínűséggel ebben az esetben is igenlő. Valószínű ugyanis, hogy a rendszerváltást lezáró, szimbolikus jelentőséget kapó alkotmányozástól az azt irányító politikai erő hosszú távú politikai előnyöket remélhet, bizonyára nem alap nélkül.

Nem érdektelen az elméleti jogi szakma, elsősorban az alkotmányjogászok különös szakmai érdekeinek figyelembevétele sem. Ez azért nem harmadlagos szempont, mert ha ez az érdek parciális is, és ha e kicsiny csoport intellektuálisan felkészült is a feladatra, semmi önerővel nem rendelkezik, mégis jelentős lehet a befolyása, hisz a döntéshozók álláspontját a szakértők is formálják. Nem hiszem, hogy lenne a világon alkotmányjogász, aki ne óhajtana néha alkotmányozni. Nagyon becsületes és tiszteletreméltó személyes ambíciók jutnak itt szerephez. Kinek ne dobogtatná meg a szívét a lehetőség, hogy egy új, elméletileg érdekes, mindenfelé emlegetett magyar alkotmány (akár csak egyik) atyjaként tartsák számon?

Másrészt kétségtelen, hogy az alkotmányozás igen fontos kérdés, egyike a magyar demokrácia alapkérdéseinek, azaz jelentősége, meggyőződésem szerint, önmagán mutat túl.

Az alkotmányozással szembeni szkepszisem nem utolsósorban abból is fakad, hogy az érdekek e kevésbé áttekinthető világában kérdés, mennyi esély van egy jó alkotmány megalkotására.

Nagyon sok és nyomós érv hozható fel az alkotmányozás mellett, de az a szempont, mely az alkotmányozás ellen szól – az én számomra legalábbis – meggyőzőbb.

Az ellenérv nagyon röviden megfogalmazható: az alkotmányozás rendszerint – hazánkban pedig biztosan – forradalmi aktus. Hogy Magyarországon az elmúlt négy évben mi történt, nincs lehetőség itt kifejteni, de annyit mondanom kell, hogy megítélésem szerint nem volt, nincs és nem is lesz forradalom, erre pedig maga az Alkotmány figyelmeztet bennünket, brutálisan. Erre a figyelmeztetésre a jelek szerint szükség is van.

Isten óvja Magyarországot a forradalomtól!

Talán nem haszontalan Bibó István 1945-ös szavait felidézni: „De vajon lehet-e szó forradalomról olyan helyzetben, melyben a nép megláthatta ugyan volt urinak gyengeségét, de ebben nem a maga erejét tapasztalta meg, hanem rajta kívül álló, számára elemi erőket? [...] Magyarország [...] a fél forradalmaknak, az álforradalmaknak, a zsákutcába vivő, torz forradalmaknak és a legkülönbözőbb ellentmondó világnézeti rendszereknek egy olyan összevisszaságát és a politikai gondolkodásnak egy olyan mértékű fokozatos eltorzulását élte át, hogy ma itt nemcsak fizikai újjáépítésre és összeszedelőzkedésre van szükség, hanem a világnézetek között való ide-oda ráncigálódásba halálosan fáradt és beteg országnak politikai értelemben való pihentetésére is.”¹

Még néhány évig az alkotmányreform(ok) fejezhetik ki adekvát módon a megújuló társadalmi szerződést, mozgást és szükségletet.

A forradalom szót, persze korlátozással, szubsztantív értelemben, az Alkotmánnyal kapcsolatban is használhatónak érzem: Magyarországon 1989–1990 között a rendszerváltás eseményeit kísérve forradalmi tartalmú alkotmányreform zajlott le, mely az átalakulás békés jellegét, a pártállam hatalomból való kihátrálását azzal jelzi és ismeri el, hogy hatályban tartja az 1949-es sztálinista alkotmányt úgy, hogy annak már kizárólag címe utal az eredeti tartalomra.

Összefoglalva álláspontomat: e párt-jogállami alkotmányt fontos és védendő történelmi értéknek tekintem, mely létével is korlátozza az új

¹ Bibó István, A magyar demokrácia válsága, in Uő, *Válogatott tanulmányok*, II, Budapest, Magvető, 1986, 53.

bátrak képzelgéseit. Mindazonáltal a történelmi léptéket tekintve ezt az Alkotmánnyal kapcsolatos pillanatnyi igazságnak látom, és annak a paradoxonnak az igazságát is elfogadom, sőt vallo, hogy amint elvesztette politikai aktualitását a feladat, hozzá lehetne kezdeni egy új alkotmány megfogalmazásához.

A SZÜKSÉGES ALKOTMÁNYMÓDOSÍTÁSOK

JELLEGE

Az Alkotmány szövege oly silány, hogy alapkérdés, mennyire érdemes kijavítani. Az alkotmányszöveg nem esztétikai minőség, nem is ennek alapján ítéendő meg, továbbá véleményem szerint nem is tudományos alkotás. Nem biztos tehát az, hogy nyelvi és tartalmi tökéletlenségei, csak a tökéletlenség okán, kijavítandók. (A számos példa közül, melyekre itt gondolhatunk, csakis az illusztráció kedvéért említem, hogy az 54. § (1) bek. betű szerinti értelme alapján az embert önkényesen meg lehet fosztani méltóságától, a 70/B. § alapján a munkához való jog alanyi jog, az egyenlő munkáért egyenlő bér jár mindenkinek, továbbá szép pártállami záránya az alkotmánynak az, hogy az Országgyűlésnek kötelessége meghatározni az „ország társadalmi-gazdasági tervét”.) Csakhogy másutt, elég olajozottan működő alkotmányos rendszerekben, ennél nagyobb képtelenségeket is találunk. A norvég alkotmány kifejezetten rendelkezik az állam és az (evangélikus-lutheránus) egyház elválaszthatatlanságáról, a svájci pedig hosszan értekezik „az abszintnak nevezett ital”-ról.

Az államszervezeti modellváltást véleményem szerint semmi nem indokolja. Ezen azt értem, hogy Magyarországon a parlamentáris kormányzati rendszernek igen erősek a gyökerei (1848. évi III. tc, a kiegyezés közjogi szerkezete, az 1946. évi I. tv.), ettől elszakadni, a közjogi hagyománnyal szembehelyezkedni nem volna okos dolog. Valamilyen prezidenciális vagy félprezidenciális rendszer meghonosítása nemcsak a hagyományokkal való szembehelyezkedés lenne, de egy olyan erős parlamenti hagyományokkal rendelkező kis posztkommunista országban, mint amilyen Magyarország, újból felidézné az önkény rémképét is.

ALKOTMÁNYMÓDOSÍTÁS

Alapkérdés az is, hogyan kerülhető el az Alkotmány gyakori módosítása. Legfeljebb egyetlen, a jelenleginek megfelelő „könnyű” alkotmánymódosítást tartok még elképzelhetőnek. Ebben az alkotmánymódosítás megnevezéséről is rendelkezni kellene.

Ezt oly módon célszerű megvalósítani, hogy az alkotmánymódosítást se, sőt az alkotmányozást se vegyük ki a parlament kezéből. Nem helyeselném tehát sem az alkotmányozó nemzetgyűlés, sem pedig a népszavazásos alkotmánymódosítás gondolatát sem. A magyar parlamentáris rendszer eszméjének a parlament által történő alkotmánymódosítás felel meg inkább. Egyrészt, ha nem muszáj, ne bonyolítsuk az életet, másrészt az elméletileg lehetséges variánsok túlságosan szakmaiak a „népnek”, a liberális értékek pedig a politikai elittel inkább keresztülvihetők. Bizonyosnak tartom, hogy a halálbüntetést pártolók, vagy például a cigányellenes érzület hívei népszavazás esetén erősebb támogatást kapnának, mint amilyenre az Országgyűlésben számíthatnak.

Az alkotmánymódosítás hatálybalépésének előfeltétele lenne, hogy két országgyűlés is minősített többséggel elfogadja azt, azaz egy parlamenti cikluson belül ne legyen elfogadható. E megoldás azzal az eredménnyel is jár, hogy a választók, a politikai társadalom egésze is részese – a közvetlen döntési jogosultság hiányában is – az alkotmányozás kollektív élményéből. Hiszen a választások egyik, a pártprogramokban szükségképpen megjelenő tétje az alkotmánymódosítás maga.

Még azt a nehezítést is megfontolandónak tartom, hogy a két szavazás között legalább egy (kettő vagy három) év kötelezően teljen el.

AZ ÁLLAMSZERVEZET

Egy vagy kétkamarás legyen-e a parlament?

A kérdés helyesen úgy teendő fel, hogy az egykamarás parlament – szerintem kétségtelen – előnyeivel szemben milyen többletelőny várható a kétkamarás parlamenttől, mely – ugyancsak kétségtelen! – hátrányait ellensúlyozza. A kétkamarás rendszer hátránya, hogy, mondjon bárki bármit is, a szó közvetlen és átvitt értelmében is költségesebb.

A korporációknak ne legyen helyük a második kamarában sem. A dualizmus kori OMGE és a GYOSZ mai megfelelőinek, az egyházaknak, a fogorvosoknak, de a nemzetiségi szervezeteknek sem tisztük, hogy a terméklelősséggel vagy a hadkötelezettséggel kapcsolatos törvényhozási felelősségből részt vállaljanak.

Indokolt lehet viszont egy tisztán területi önkormányzati alapon szervezett második kamara, mely az önkormányzatiság, a regionalitás és a helyhatósági autonómiák érdekeit képviselné, nagyjából a Sajó-féle alkotmánymodellben (Területi Gyűlés) kijelölt szerkezetben, de az ott meghatározottnál szélesebb hatáskörrel.

Úgy vélem, hogy ennek a kétkamarás rendszernek viszont előfeltétele egy átfogó közigazgatási reform. Nem látom értelmét annak, hogy az önkormányzatok parlamenti képvisellete arra a megyerendszerre épüljön, mely maga is oly kevésbé képes a területi érdek megjelenítésére.¹

Az államfő és a kormány kapcsolata, valamint az államszervezet többi alapkérdése az Alkotmányban szabályozandó. Nem helyes ezek tisztázását annak a fikciónak az alapján, hogy az Alkotmány *csak koherens lehet*, az Alkotmánybíróságra bízni, amikor nyilvánvaló, hogy a jelenlegi Alkotmány megfogalmazói előtt sem volt világos, mit is akarnak. A köztársasági elnök – szakzsargonnal élve – politikai felelőtlensége eszméjéhez például olyan jogkör járul, hogy „30/A. § [...] dönt mindazokban az ügyekben, melyeket külön törvény a hatáskörébe utal” Hogy a *dönt* szó köznyelvi és jogi tartalma ezzel az eszmével egyaránt ellentétes, nem kétséges.

A jogállami megoldás az államszervezet dolgában igen változatos. E tárgykörben ezért – szemben az alapjogok esetével, de erre még visszatérek – a láthatatlan alkotmány betűi elmosódtak, nehezen vagy egyáltalán nem olvashatóak.

Nem kielégítőek a bírói függetlenség garanciái.

Létre kellene hozni a felsőbíróságokat, négyfokozatúvá tenni a szervezetet. Korlátozni kell a miniszter „igazgatási” hatáskörét.

A magam részéről mindig az ügyészség kormányzati alárendeltsége mellett voksoltam.

¹ Ma ebben az óvatos formában is helytelenítem a második kamarát, de az eredeti szöveg szerint sem lelkesedtem érte. (*Utólagos megjegyzés*, 2014.)

A NEMZETI KISEBBSÉGEK KÉPVISELETE

A magyar szabadelvű demokrácia súlyos adóssága a kisebbségek alkotmányos képviselésének megoldatlansága. Akár marad az egykamarás parlament (ami egyáltalán nem lenne katasztrófa), akár létrejön a Területi Gyűlés, a kisebbségek képviselése megoldatlan marad. A nemzeti kisebbségek állítólagos alacsony lélekszáma (csak jó-rossz becsléseink vannak), az előrehaladott asszimiláció nem ad erre mentséget.

Ezúttal is előterjesztem egy régebbi – eleddig visszhangtalan – javaslatomat, melynek ötletét a norvégiai úgynevezett Lapp Parlament adta. Létre lehetne hozni – nem a parlament részeként – a Kisebbségek Házát. E testület erejét, befolyását nem hatásköre, hanem erős legitimitása adná, üzenetekkel, követelésekkel kommunikálna a parlamenttel, elősegítené a kisebbségek önkifejezését, politikai akaratuk megfogalmazását. A mintegy száztagú Kisebbségek Házának választását a költségek kímélése céljából az országgyűlési választásokkal együtt, de attól függetlenül lehetne lebonyolítani. Minden aktív választójoggal rendelkező magyar polgár jogosult lenne részt venni a választáson, ha feliratkozik a választói listára, megjelölve a kisebbséget, melyhez tartozik. Semmiféle tagságot, nyelvtudást vagy ősoket nem kell igazolni, természetesen. A választói névjegyzékek ismeretében – az adatvédelmi szabályokat szigorúan tiszteletben tartva – lehet létrehozni a választói kerületeket, így módon az egyéni és a listás rendszer kombinálható. A versengő nemzetiségi programok támogatottsága ezúton aztán megmérhetővé válik. Indokolt az a korlátozás, mely szerint, a többirányú elkötelezettség esetén is, mindenki csak egy kisebbségi választói névjegyzékre vetheti fel magát.

Azt megakadályozandó, hogy a népesebb kisebbségek ellenőrzésük alá vonják a testületet, a Kisebbségek Házán belül Szlovák Gyűlés, Cigány Gyűlés stb. működne, melyek konszenzusához köthetők az állásfoglalások, illetve saját ügyükben ezek maguk is jogosultak a parlamenthez fordulni, politikai akaratot önállóan kifejezni.

Egyébként a választási rendszer, ahogy van, megfelelően átgondolt, kiegyensúlyozott, alkalmas a választói akarat kifejezésére. Hogy a törvény 3, 4 vagy 5 százalékos listalimitet fogalmaz meg – e határok között –, tisztán politikai kérdés. A külföldön élő magyarok választójoga az óhazához fűződő valamilyen életvitel-kapcsolathoz kö-

tendő (virilizmus, hazai lakóhely stb.). („No representation without taxation!”)

A kétharmados törvényekre vagy hasonló konszenzustechnikákra szükség van, a Westminster-demokrácia követelése ha nem is számárság, messze túl van a társadalmi valóság szabta határokon, ez utóbbi azzal fenyegetne, hogy az aktuális parlamenti többség ciklusról ciklusra feldúlja az országot, az alkotmányt pedig – ez is következhet ebből az eszméből – esetleg rendszeres havi kiadványként kellene megjelentetni.

A PARLAMENTI ELLENŐRZÉS

Engedtessek meg annyi elfogultság, hogy csak az ombudsman-ügyekről írjak, nagyon röviden.

Az ombudsman-intézmények igen fontos kiegészítői lehetnek a jogállami alapstruktúráknak. A nemzetközi összehasonlítás azt mutatja, hogy az intézmény leginkább a Magyarországhoz hasonló lélekszámú, unitárius berendezkedésű államoknak felel meg. Erre az intézményre fontos szerep vár a társadalmi modernizáció stratégiájában, nagyban segítheti a közigazgatás humanizálását, nagy szolgálatot tesz a parlament társadalmi tekintélyének szilárdításával.

A parlamentáris magyar demokrácia híveként éreznünk kell, hogy vékony jégen járunk. Miközben a demokrácia intézményesülése igen előrehaladott, az erre vonatkozó társadalmi reflexió, hogy tudniillik sokkal jobb egy ilyen állam polgárának lenni, mint tekintélyelvű országban élni, az ismert körülményeknél fogva kevésbé hatja át a társadalmat; euforikus élményében főként a literátorhajlamú értelmiség részesült mind a liberális, mind pedig a népnemzeti oldalon. A példátlanul kedvező külpolitikai viszonyok bármikor megváltozhatnak. Azt, hogy a parlament nem kizárólag a „szimbolikus polgárháború” színtere (az ezzel kapcsolatos színjátékot talán már kissé unják a polgárok), hogy arculatá lehet a bürokrataállammal szemben is, azt a parlamenti ellenőrző intézmények teremthetik meg elsősorban.

Továbbá a jól működő parlamenti ellenőrzés jótékony hatással van a közigazgatás általános megítélésére is. A korrupció eszerint nem végzet-szerű, a parlamenti és honpolgári ellenőrzés alatt tartott állam szolgáltatott teljesítő partnere a polgárnak stb.

A parlament és a közigazgatás mellett az alkotmánybíráskodás is előnyöket remélhet a parlamenti biztos hivatalának létrejöttétől. Az alkotmánybíráskodásnak jótékony kiegészítője lehet a jog és nem jog határvidékének felügyelője, az ombudsman, ezzel az Alkotmánybíróság megszabadul attól, hogy kényszerű aktivizmussal, kétes, kisebb jelentőségű ügyekkel, az alkotmányellenesség szűrkesávjával foglalkozzon (hogy például alkotmányellenes-e a mellékvízóra felszerelésére vonatkozó jogszabály).

E kérdéskör fontos részét jelentik a szakosodott parlamenti biztosok. Tekintettel arra, hogy Kelet-Közép-Európában a szabadságjogok általánosan veszélyeztetettek, nehéz cáfolni azokat, akik a világban létező összes szakosított ombudsman hivatalát Magyarországra importálnák. Aki gyerekvédelemmel foglalkozik, az gyerekek ombudsmanja után, aki a titkosszolgálatokkal, az rendszerint titkosszolgálati biztos után kiált, és így tovább. A következő tesztet ajánlanám: ha a polgári szabadság veszélyeztetettsége bizonyos alapjogok vonatkozásában nagy, ám a társadalom veszélyérzete kialakulatlan, indokolt a szakosított biztos hivatalát létrehozni (lásd adatvédelem és információszabadság védnöke), ha pedig az intézmények, az állam és az érintett társadalom közötti mélyebb bizalmatlanság az érintett alkotmányos érték veszélyeztetettségével párosul, a hivatal létrehozása ugyancsak indokolt lehet (lásd kisebbségek, esetleg környezetvédelem). Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy az alkotmány 32/B. § (5) bekezdésben említett kollektív kisebbségi biztosi testület – amint az köztudott – az alkotmányos technikát tekintve abszurdum. Egy kisebbségvédelmi biztos több, mint nyolc.

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG JOGKÖRE

ÉS AZ ALAPJOGOK

Csökkenteni kellene az Alkotmánybíróság hatáskörét az úgynevezett előzetes normakontroll, illetve az alkotmányértelmezés körében. Ugyanakkor lehetővé kell tenni, hogy az „igazi” alkotmányjogi panaszokat elbírálhassa, amikor is a jogalkalmazás sértett alapjogot. Megítélem szerint indokolt az elkülönült alkotmánybíráskodás fenntartása; ezt a közép-európai jogi-kulturális háttér, az alapjogi kultúra elmaradottsága teszi indokolttá.

A jelenleginél sokkal jobb alkotmányszöveg segíthetne abban, hogy ez előzze meg az Alkotmánybíróság túlzott „államszervezeti aktivizmusát”, mely veszélyes terepre vezethet.

Ami pedig az alapjogokkal kapcsolatos alkotmánybíróági esetjogi jogfejlesztést illeti, a „láthatatlan alkotmány” építése alkotmányos kötelessége is az Alkotmánybíróságnak. Ennek kétségkívül feltétele az, hogy e jogok lehetőleg legyenek említve az Alkotmányban (kivételes esetben történhet csak meg, hogy egy említés nélkül maradt alapjogot kizárólag például az emberi méltóságból vezessen le), ám hogy például a lelkiismereti szabadság az adott ügyben mit jeleni, azt rá lehet bízni az Alkotmánybíróságra, mely Eötvös Józseftől a modern angolszász jogbölcseleti irodalomig köteles végiggondolni az alkotmányos kérdéseket, és ez rendes esetben éppen eléggé megköti majd a kezét. Az az aktivizmus, mely homályos alkotmányos fogalmakkal operálva elszakítaná az alkotmánybíráskodást az alkotmány szövegétől, az én ízléssel is ellentétes.

Összefoglalva tehát úgy vélem, hogy egy értékeiben szabadelvű, az alapjogok katalógusát hiánytalanul tartalmazó alapjogi fejezet, legyen bár egyébként szakmailag halovány, a mai magyar társadalom és alkotmányosság igényeit, színvonalas alkotmánybíráskodást feltételezve, kielégítheti.

(1993)

MAGYAR DEMOKRÁCIA

1. Van, aki olyant mond, amit azután rögtön megbán. Más meg magában beszél, és ezzel sem szoktak dicsekedni. A napokban azon kaptam magam, hogy magam elé motyogok (korábban ez tudtommal nem volt szokásom), így: „A legrosszabb demokrácia is jobb, mint a legjobb diktatúra.” Szédületes marhaság már az is, ha valaki ilyesmin gondolkodik, hát még a kijelentés maga (mely a talán legrosszabb Lukács-aforizma kitekerése). Egy normális világban (ilyenben eddig csak félórát sikerült élnem) az embereknek nincsenek ilyesfajta gondolataik, hanem ráérő idejükben nőkn, regényeken, kutyákon, focin stb. jár az eszük. – Csak nekünk sikerült oda születnünk, ahol egy ringó csípőről is Torgyán József jut az eszünkbe – sóhajtuk egyre elkeseredettebben.

A dolog eléggé reménytelennek látszik. Lukácsra gondolok például (ha már akaratlanul is rá gondoltam), aki tényleg nagyon bölcs ember volt, amikor éppen nem jutott eszébe mondjuk a szocializmus vagy az esztétikai különösség. Csak hát, és ez bizonyára törvényszerű, állandóan az esztétikai különösség és a szocializmus járt az eszében.

Magyar demokrácia. Ez lehet értelmes kifejezés (például Károlyi Mihály is használta egy olyan politikai berendezkedés megnevezésére a századelőn, amelyet amúgy nem kedvelt igazán, nem is tartott egészen demokratikusnak), mert a demokrácia szó jól elbírja maga előtt a nemzeti jelzőt azért is, mivel a demokratikus társadalomfejlődés, eddig legalábbis, jórészt nemzeti keretek között zajlott mindenütt a világon. De vajon lesz-e, és főleg, ha lesz, milyen lesz ez a magyar demokrácia? Vajon bízhatunk-e abban, hogy itt már majdnem volt demokrácia (volt majdnem demokrácia)? Mert ugyanez sajnos úgy is fordítható, hogy ez az ország demokratikus azért soha nem volt. Mert, hogy egyetlen példát mondjak, soha nem volt parlamenti pártok között váltógazdaság.

Magyar demokrácia. Ez sajnos lehet értelmes kifejezés úgy is, hogy a jelző korlátozza, szűkíti a jelzett szó értelmét, jelentését. El lehet-e fogadnunk így a „magyar demokráciát”, most már idézőjelben?

Ha egyáltalában létezik történelmi tapasztalat, ha lehet a történelem a társadalmak tanulási folyamata, ha a balekságból ki lehet egyszer máshzni (gondoljunk csak arra, hogy Rákosi Mátyás hogyan játszott és élvezkedte végig a maga macska–egér játékait a nálánál sokkalta jelentékenyebb személyiségekkel), a magyar demokrácia jegyében nemet kell mondanunk mindenféle idézőjeles „magyar demokráciára”. Azt hiszem, kompromisszumok nélkül nincsen élet; az a világ, amelyik nem ismeri a kompromisszumot, elpusztítja önmagát; de vannak helyzetek, amelyekben nincs, nem lehet helye kompromisszumnak.

Ami a demokrácia követelményét illeti, ilyen helyzetben vagyunk. Az egyik (mert volt több is), meglehet, jó szándékú kádárizmusnak ez is a drámája volt. Hogy hiába minden bűvészkedés, vannak oszthatatlan javak, amelyek egészen egyszerűen nem adagolhatók. Vagy-vagy. Vagy félünk, vagy nem félünk. Aki egy kicsit fél, az fél.

2. Milyen is lehet nem félni? Hogyan csinálják nálunk a demokráciacsinálók a demokráciát? Milyen az álmuk? Úgy értem, mennyire könnyű?

Persze nem fognak válaszolni a kérdésre, és nem is vagyok kíváncsi a válaszukra.

Elmondom inkább azt, mit nem értek abból, amit az ezúttal legalább megválasztott demokráciacsinálók csinálnak.

Az igazság az, ha szégyellem is bevallani, hogy nem értek én abból semmit sem.

Mégis, kissé tárgyyszerűbben: Nem értem elsősorban azt a humortalan doktrinerséget, amellyel elutasítják az emberi történelem ama bájtalan tévedését, melyet hívei és gyakran ellenfelei is rendszerint, eléggé abszurd módon, a létező szocializmus megnevezéssel illettek. Igaz, a forradalmakat, diktatúrákat sokszor a kis, humortalan vidéki ügyvédek csinálják (vö. a nagy októberit a nagy franciával), mégsem értem.

Az magánügy, hogy szeretjük-e és mennyire szeretjük humortalan forradalmárainkat, de közügy, hogy mit jelent, és meddig terjed egy-egy doktrinerség. Ez a „velünk élő doktrinerség”, hogy Berecz János fogalomköltészetéhez nyúljak magam is, onnan adódik, hogy az

urak igyekeznek *nagyon* elhatárolni magukat attól, amitől oly nehéz elválniuk. Nehéz elválniuk, mert – szegények, erről nem tehetnek – nem nagyon ismernek mást. Azonban az, ami – mint egyéni lelki szükséglet – teljességgel érthető és megérthető, azonnal közveszélyessé válik, amint közakarattá lesz. Ebből a közakarattól fakad ugyanis a közrossz.

3. Úgy érzem, még ennél is sokkal tárgyyszerűbbnek kellene lennem. A magyar parlament elfogadta „megalakulása alkalmából, megemlékezve Nagy Imre és mártírtársainak haláláról”, a világtörténelem egyik legdilettánsabb, és ebből fakadóan igazságtalan amnesztiatörvényét (1990: XXXIX. tv.).

Ugyan a vitában valamiféle politikai elvekre, talán még jogra is hivatkoztak, ezeknek ez eléggé különös, ha jól emlékszem, a pártállam nem tudom kijelölő szülő elmefutamoknak az eredménye csak az lett, hogy a közkegyelem vonatkozik ugyan például a sikkasztásra, de nem alkalmazható a hűtlen kezelésre, ami képtelenség persze, hiszen a sikkasztás, hogy paraszti egyszerűséggel fejezzem ki magam, nagyjából ugyanaz, de kétségtől több, mint a hűtlen kezelés.

Ha már úgyszólván sikkasztásnál tartunk: Ha valaki három alkalommal elsikkasztott 200-200 ezer forintot, megnyugodva hátradőlhet a – gondolom, Flair márkájú – kerti karosszékekben, de ha egy neveletlen kamasz a Daciám (majdnem magától nyíló) csomagtartójából elvett egy szerszámot, az továbbra is félheti a törvényt. Jó, nem?

A morálfilozófia és jogbölcselet képviselőit (néhányuk ott ül a parlamentben) bizonyára felvillanyozza az a kérdés, mely – megvallom – engem is foglalkoztat. Vajon miért döntött úgy az Országgyűlés, hogy – megemlékezve Nagy Imre és mártírtársai haláláról – mentesíti azokat, akik gyermekek sérelmére követtek el (akár szándékosan) bűncselekményeket, de nem mentesíti azokat, akik a bűncselekményt saját gyerekük sérelmére követték el? Ez mély és eredeti gondolat valóban, de azzal a veszéllyel jár, hogy a jövőben, az esetleges újabb amnesztiában bízó alkoholizáló atyák, amikor úgy érzik, hogy bedurran az agyuk, éppen annyira fékeznek majd magukat, hogy a szomszéd gyerek + büntetőjogi szempontból kevésbé értékes – csontját fogják eltörni. A legközelebbi amnesztiánál azért azon is elgondolkodhatnának, hogy helyes-e az unokahúgot (unokaöcsöt) az „idegen gyerek” amnesztia-kategóriájába

vonni; esetleg nem kellene-e bevezetni (akár népesedéspolitikai okok miatt is) a „magyar gyerek” fogalmát. Ezt úgy értem, hogy például a „török gyerek” sérelmére elkövetett bűncselekményekre vonatkozna az amnesztia, de ha „magyar gyerek” az áldozat, akkor azért csak megbüntetnék az elkövetőt.

4. *Lehet-e a nemzet mindent elfödő gondja az, hogy a köztársaság végül milyen szerződést kössön elnökével?* (Ez a kérdés majdnem szó szerinti felidézése Németh László kiegyezés-kritikájának.)

E sorok írójának meggyőződése szerint ma (jó esetben) csakis a vakság mondhatja, hogy van valami komolyabb jelentősége annak, ki válassza meg a köztársaság elnökét. Márpedig nálunk az országnagyk emberemlékezet óta (ez az időtartam Magyarországon egy-két év) csakis azon emésztik magukat – egyre elmehunytabb köröket futva –, hogy vajon a parlament vagy a nép által választott elnök a sokkal demokratikusabb elnök.

Demokráciacsínáló Urak! (Ugyan szerintem nem kimondottan a jó ízlés jele fenyegetőzni a történelemmel, de e figyelmeztetés erejéig kivételes felmentést adok magamnak.)

Vigyázzanak, mert ezúttal már Önök alól rohad ki az ország.¹

5. Kemény Zsigmond egy bukott, véres forradalommal a háta mögött azt írta, büszkén hangsúlyozva kijelentésének második állítását, hogy a *magyar vérengzéstől* ugyan *nem irtózik, de orozva nem gyilkol*. Persze könnyen beszélhetett akkor Kemény Zsigmond, és nem csak azért, mert az orozva gyilkolástól éppen meg volt fosztva a nemzet, hanem elsőként azért, mert a politikai nemzet döntő része vagy a régi bátrak között tudta magát, büszkén vállalva ezt a sorsot, vagy már teljesen korrumpálódott. Nem így manapság, mikor is számosak és hangosak is az új bátrak, mondhatni, ők adják a demokrácia derékhadát Magyarországon. Úgy tűnik – persze vannak itt is, ott is kivételek –, hogy talán minden ember azonos bátorságadaggal születik erre a világra. Aki pedig a bátorság erényét korábban is gyakorolta, mára talán kissé rá is unt, olyannyira, hogy hajdani üldözőire már nem is haragszik annyira, sőt

¹ Ezen a ponton, meglehet, menthető felindultságban, de helytelen dolgot állítottam.

egy-egy hatalmától megfosztott hólyagban – most, hogy kipukkadt – az idősebb beteg embert is meglátja.

Kenyér helyett vért a népek (a dolgozóknak). Ez a bölcsesség újabb bizantikus színekkel gazdagíthatja az amúgy is kissé sokszínű magyar demokráciát, és arra is biztosítékul szolgálhat, hogy kenyér az ezután sem lesz.

Ha egy honatya – maga is a lélektan szakértője – közérzetjavító intézkedésként a nómenklatúra elleni sokkal keményebb fellépést sürget, és az Ország Házában ennek dörgő taps lehet a jutalma, hát a képviselő urak lelke rajta. Szerencsére azonban a magyar demokráciának van egy örökös vonása. A nemzet soha nem mondott le feltétel nélkül szuverenitásáról azoknak az intézményeknek a javára, melyek a szuverenitást egyébként gyakorolják. Rendszerint léteztek olyan, főként erkölcsi autoritások, akiknek a szavát legalábbis meg kellett hallgatni. Nem képzelhető el, hogy a leszámolás bármilyen változata megfelelné példának okáért Csoóri Sándor, Konrád György vagy Göncz Árpád, esetleg Sólyom László kényesebb ízlésének. A régi bátrak (ma még) rendelkeznek annyi általános (és közjogi) tekintéllyel, hogy megakadályozzák a nemzeti katasztrófát.

Lehet-e és kell-e korlátozni a *nép ellenségeinek* emberi jogait? Szerintem ugyan nem kell, de hogy lehet – ha ily módon igen különös jogrend jön is létre –, az nem kétséges. Ez ügyben a leginkább használható – és szükség esetén átvehető, esetleg továbbfejleszthető – tapasztalatokkal a szoc. forradalmak és a népi demokratikus forradalmak szolgálnak; különösen első, még mámorosnak mondható szakaszuk tanulmányozása ajánlható a legjobb szívvvel.

6. Közép-Európában élünk. Itt mindenki tartozik és mindenki követel. Itt beszélni sem érdemes addig demokráciáról, magyar demokráciáról, amíg a kisebbség jogait – akár a többség akarata ellenében – nem biztosítják. Azt a (nem tudok erre jobb szót) varázslást, amely a kisebbségi jogokkal általában, a nemzetiségi jogokkal pedig különösen történik, alig tudja a képzelet követni. És ebben a bűvészkedésben a politikai elit egységesnek látszik. Istenem, ha csak feleannyi következetességet mutatnának a demokráciacsinálók az előző rendszer leghetetlenebb ötleteinek elutasításában, mint amilyen kérlel-

hetetlenséget hirdetnek e rendszer képviselőivel szemben, boldogok is lehetnének.

Noha a demokráciacsinálók ennek ellenkezőjét állítják, Magyarországon nem volt, nincs, és egyelőre nem is lesz alkotmányos képviselőnk a nemzetiségeknek. Szerintem nem maga a helyzet a legaggasztóbb, hanem a helyzet eltagadása. Ebben az ügyben a magyar nemzet lelkiismeretét, bármennyire szokatlan ez, intézményes formában a Romániai Magyar Demokrata Szövetség szólaltatta meg, levélben kérve a képviselő rendezését.

Kezdetben volt az előző kormányzatnak az az elképesztő ötlete, hogy az Országgyűlés válasszon nyolc kisebbség képviselőre nyolc parlamenti képviselőt, azaz nevezze ki a többség a kisebbséget.

Rendszerváltás ide, rendszerváltás oda, ettől az abszurd ötlettől az új parlament képtelen megszabadulni. Ugyan az Országgyűlés 1990. május 31-én kimondta, hogy az előző döntés rossz volt, és ígéretet tett arra is, hogy „az Országgyűlés a lehetséges megoldások közül azt választja ki, amely egyrészt összhangban áll jogrendünknek az országgyűlési képviselők választására vonatkozó rendelkezéseivel, másrészt a hazánkban élő kisebbségek szempontjából is megnyugtatóan rendezi a kérdést”.

Azóta is dívik a hetenkénti alkotmánymódosítás művészete, melynek során egy világcsofa, az önfarkát harapó posztmodern kígyó, az alkotmánysértő alkotmány van kialakulóban.

A kisebbségi képviselő ügyében két, egyaránt becsületes megoldás lehetősége állt az Országgyűlés előtt. Vagy talál az érintettek megelégedésére is szolgáló megoldást az alkotmányos képviselőre, vagy tisztességgel megmondja, hogy a jelenlegi alkotmány keretei között azt nem tudja biztosítani, de valamilyen kárpótlást azért próbál nyújtani (például Nemzetiségi Minisztérium, kisebbségvédelmi ombudsman, helyhatósági képviselő stb.), illetve a képviselő ügyében valamilyen ígéretet tesz. Választotta pedig a legrosszabbat: egy különös lény van születőben, melyről annyit tudunk csak, hogy a szárazföldön kopoltyúval, a vízben viszont tüdővel fog lélegezni.

A nyolc behívandó képviselő helyett most nyolc (talán több, talán kevesebb) nemzetiségi ombudsmant kívánnak megválasztani, akik a ma éppen hatályos alkotmányszöveg szerint testületet alkotnak, és kol-

lektívaként lépnek fel a nemzetiségek érdekében. Az bizonyos, hogy nagyon hiányzott már egy prezídium, de számomra az is rejtélyes, honnan tudják a jó demokráciacsinálók, mennyi a „minden nemzetiség” (minden nemzetiség kap egy ombudst), és hány nemzetiségi szervezet van (ők jelölik a saját ombudsukat).

Ezek a kérdőjelek összefüggenek azzal, hogy itt valahogy összekeverednek a dolgok.

Arról van szó, hogy az ombudsman (parlamentari biztos) mindenütt a világon a jogvédelem, nem pedig a képviselői intézménye.

(Ezzel kapcsolatban minden cáfolatot szívesen veszek.) Feladata az, hogy az Országgyűlés kiküldöttjeként alkotmányos alapjogok megsértése esetén fellépjen, egyúttal – természetesen – az állampolgári jogokkal kapcsolatos ellenőrző szerve a parlamentünk, és annyira hasonlít a képviselőhöz vagy a miniszterhez (valamiért ezekhez szokták hasonlítani), amennyire a képviselő jogállása a miniszteréhez hasonlít, azaz semennyire. Ez az új intézmény – attól tartok – sem a jogvédelem, sem a képviselői feladatát nem lesz képes ellátni.

Példaértékű az az emelkedett parlamenti vita, amely arról szólt, ki lehet nemzetiségi ombuds. A válasz persze egyszerű: bárki, akit erre a parlament alkalmasnak ítél. Csakhogy gyűjtő hatású szavakat hallottunk (Hack Péter képviselő úr szájából például), hogy demokratikus jogállamban *csak* az a demokratikus, ha a kisebbség ombudsza maga is a kisebbségi közösség tagja.

De így van-e csakugyan?

Természetesen nincsen így. A kisebbségi ombudsman a kisebbségi jogok védője, és – beszéljünk nyíltan – bármilyen konkrét ügygel foglalkozik is, állandóan a többségi társadalom előítéleteivel találja magát szemben, az ellen küzd. Kiindulópontja nyilván az, hogy az igazság terjeszthető, az előítéletek oszlathatók. Ebben a küzdelemben gyakorlati előnyben van az az ember, akire nem vonatkoznak ezek az előítéletek. Vajon miért volt olyan hatásos Zola fellépése a Dreyfus-ügyben? És Eötvös Károlyé a tiszaszlári perben? Eötvös azért érhetett el többet, mint a legjobb pesti és bécsi zsidó ügyvédek, mert őt, a híres író, a gazdag ügyvéd, az egyik legjobb név viselőjét nem a megvetett zsidók, hanem a nemesi elit tartotta tisztességes ügyvédnek és „a legokosabb embernek a két hazában”.

7. A helyzet mégsem olyan rossz, mint amilyennek látszik. Václav Havel – és ő csak tudja – arról ír egy helyen, hogy a társadalom titokzatos lény sok arccal és rejtett képességekkel.

Talán nem egészen megalapozatlan a reménykedés, hogy a paralitikus intézmények alól, esetleg épp bénultságuk következményeképpen, lassan előtűnik valami, ami egészséges és eleven élet.

(1990)

LEGYEN MAGYAR OMBUDSMAN

Az államhatalmat korlátozó védelmi mechanizmusok közé tartozik az ombudsman skandináv eredetű intézménye is. Van esély arra, hogy egyszer Magyarországon is lesz az állampolgári jogoknak országgyűlési biztosuk. Ez az intézmény is szerepel a kormány demokrácia-csomagjában, amit nagy többséggel el is fogadott az Országgyűlés, valamint szerepel az Igazságügyi Minisztérium alkotmánykonceptiójában is. Mégis, úgy tűnik, az ombudsman intézményének létrehívása erősen kétséges.

MIÉRT NE AZ ÜGYÉSZSÉG...

Az ügyészség vezetői szerint a törvényesség, és ezen belül az állampolgári jogok legfőbb – ha nem éppen egyedüli – védnöke csak az ügyészség lehet. Pedig az alkotmánykonceptió fogalmazója még tapintatos is, amikor így ír: „Mivel pedig az ügyészi munkát hosszú évek óta a kont拉斯zelekció sújtja, s állandósult a létszámhiány, ennek látványos következményei mindenekelőtt az általános felügyelet körében jelentkeznek, amely a lassú elsorvadás állapotában van.” Az általános felügyelet soha nem tartozott az ügyészség hangsúlyos tevékenységei közé, hatékonysága pedig több mint kétséges. Amint erre az alkotmánykonceptió helyesen utal, a sokprofilú ügyészségen belül fel sem tűnik, ha „nincs, vagy alig van törvényességi felügyelet”.

Az ügyészséget egyébként természete és szervezete egyértelműen a végrehajtó hatalomhoz köti. Ez a piramisszerűen hierarchizált mamut-szervezet soha nem volt és nem is lehet a törvényhozó hatalom bázisa. Ha egyáltalán értelmezhető az „ügyészség függetlensége”, ez csak azt jelentheti, hogy független a parlamenttől, de engedelmes eszköz a vég-

rehajtó hatalom kezében. A jelenlegi ügyészi szervezet alkalmatlan arra, hogy a politika valósága ellenében biztosítsa a jog valóságát. Viszont ha nem egy erős politikai akarattal szemben, hanem valamiféle jogalkalmazási selejt ellen kell védeni a törvényességet, az ügyészi jogvédelem is eredményes lehet.

Egyfelől nagyon is ésszerű, hogy az alkotmánykonceptió az ügyészség szervezetének és hatáskörének megváltoztatása, az intézménynek a végrehajtó hatalomba integrálása mellett voksol, másfelől ugyanannyira érthetetlen a megállapítása, hogy ha „az ügyészség alkotmányjogi helyzete és feladata alapvetően nem változik, az állampolgári jogok szószólójára (a konceptió így nevezi az ombudsmant) nincs szükség”. Ha az alkotmányreform nem túl szerencsés megoldásként egy változatlan hatáskörű ügyészséggel kell számolnunk a jövőben is, ez – megítélésem szerint – éppen az állampolgári jogok országgyűlési biztosa mellett szóló további érv. A régi intézmények újszerű működtetésére vonatkozó becsület szó ma nem lehet elég.

PANASZÁRADAT FENYEGET

A jogi intézmények átvételével megvalósított modernizáció során kétnyes egyensúlyt kell fenntartani. Egyfelől követni kell a mintát, nehogy inkább paródiára hasonlítson az eredmény, másrészt pedig az adott társadalmi valóság igényét és adaptációs képességét is figyelembe kell vennünk. A lengyel példa, a „reális szocializmus” első ombudsmanja óvatosságra int. Szerintem a Szejm elég jó ombudsman-törvényt alkotott, amely mint önmagában vett jogi produktum színvonalasabbnak látszik, mint a vonatkozó brit vagy az osztrák jogszabály. Mégis az az érzésem, hogy a befogadó társadalmi közeget elmulasztották megfelelően figyelembe venni. Sajátos paradoxon: működésének egyetlen és legfőbb akadálya, hogy megszerezte a társadalom bizalmát. A lengyel ombudsman (pontosabban, mivel hölgyről van szó: ombuds) nagyjából hússzor annyi panaszt kap, mint amennyit fel tud dolgozni.

Nem lehet illúziónk, hazánk is a panaszosok országa. A lengyel eset is azt bizonyítja, hogy a jogállamiság egy-egy intézménye csak a jogállamiság társadalmi környezetében igazán működőképes. A magyar helyzet átgondolása némi óvatos derűlátást mégis lehetővé tesz. A nagyon

visszafogott optimizmusra az adhat okot, hogy az alkotmányreform révén, ha menet közben nem történik akár részleges negatív fordulat, a jogállamiság intézményei elérhetik azt a kritikus tömeget, amelynek révén – egymást kölcsönösen tehermentesítve – betölthetik társadalmi küldetésüket.

Az Igazságügyi Minisztérium alkotmánykonceptiója – műfaji sajátosság folytán – vázlatos tematika, nem pedig jogszabálytervezet. Mégsem felesleges megnéznünk, hogy az ombudsmanról szóló fejezet mennyiben felel meg az intézmény követelményének. A szabályozás minimuma, *sine qua non*ja, hogy mindenütt minden ombudsman a parlament kiküldöttjeként *autonóm* intézményként működik, csak a parlamentnek tartozik felelősséggel. E követelménynek az alkotmánykonceptió megfelel. Ez azonban kevés.

Az ombudsman mindenütt fontos tényezője a társadalmi nyilvánosságnak, viszonya a sajtóhoz alapvető jelentőségű. A társadalmi nyilvánosságban betöltött szerepe a koncepció ugyan egy megjegyzés erejéig utal, de csak ott, ahol az intézményt általánosságban mutatja be, a magyarországi alkalmazás vonatkozásában erről már nem esik szó, márpedig a társadalmi nyilvánosság „*történelmileg kialakult*” és sajátos helyzetében a törvényi rendelkezés elkerülhetetlen.

Miért, miért nem, a koncepció vázlatos körülírással sem terjeszt javaslatot arra, hogy mely szervekre és ügýtípusokra terjedjen ki az országgyűlési biztos vizsgálati jogosultsága. Véleményem szerint a közhatalom körébe tartozó valamennyi jogsértés kivizsgálására legyen a magyar ombudsmannak hatásköre, akkor is, ha ezt a jogsértést nem „állami” szerv követte el, valamint – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – a monopolszervezeteket is ellenőrizhesse.

HELYI BIZTOSOK

Két vonatkozásban az alkotmánykonceptió félreérti az intézményt. Az intézmény magyarázatánál arról ír, „hogyan az ombudsman gondosan ügyel rá, ne hogy fellépése devalválódjék, ezért évente csupán néhány tucat ügyben emel szót: kivétel nélkül jelentősebb ügyekben (az emberi jogok súlyos megsértése miatt, vagy a lakosság nagyobb csoportját sújtó joghátrány ellen), s fellépését jogilag támadhatatlanul megalapozza”.

Ez a megállapítás legalábbis pontatlan. Az országgyűlési biztos azért rendkívüli találmány, mert az állampolgári jogvédelem ügyében fellépve, rendszeren jogilag szokatlan utakat vesz igénybe. Ha megnézzük a nemzetközi statisztikákat, országonként évente úgy 800–2500 olyan esetet találunk, amelyekben az állampolgári jogok megsértése ügyében az ombudsman eljár. Csakhogy ez a fellépés rendszerint jogi tanácsadásban, a jogsértő szerv enyhébb-komolyabb figyelmeztetésében merül ki, csupán az ügyek egy-két százalékát teszik ki a formalizált, az igazságszolgáltató szerveket mozgásba hozó eljárások. Az a néhány tucat ügy a rendkívüli, amelyben az országgyűlési biztos büntetőeljárást (stb.) indít.

Nem szerencsés a koncepció javaslata, miszerint a parlamenti biztos fellépésére az állampolgári jogok „*kirívóan súlyos*” megsértése vagy „*az állampolgárok nagyobb csoportját ért joghátrány*” esetén kerülhessen csak sor. Hogy mikor kirívóan súlyos az állampolgári jogok megsértése, az ezen jogok *sajátosságai* miatt értelmezhetetlen. (Például a francia ombudsman egyik leghíresebb ügye akörül forgott, hogy egy breton hazafi nevezheti-e gyermekét Adraborannak. A *másik*, tőlünk távoli ember személyiségi jogát sértő eljárást nem szoktuk súlyos sérelemként megélni, de ha azt halljuk például, hogy Romániában nem létezőként elutasítják az anyakönyvvezetők az Attila nevet, akkor persze fel vagyunk háborodva.)

Az országgyűlési biztos működését érinti máig egy – szerintem megfontolatlan – javaslat, amelyet az Alkotmánybíróságról szóló részt tartalmaz. Eszerint olyan alternatíva is elképzelhető, hogy az egyes állampolgár csak az országgyűlési biztos útján terjeszthet elő alkotmányjogi panaszt. A koncepció félti az Alkotmánybíróságot a túl sok beadványtól. Erre az egyébként valós dilemmára nem megoldás, ha ezeket a panaszokat is szegény ombudsmanra zúdítjuk.

A világ sok városában működnek helyhatósági ombudsmanok. Ilyen intézmény létrehozására a helyi és a megyei szintű tanácssterületek döntése alapján Magyarországon is sor kerülhet. Ez úgy történhet, hogy a tanács (akár egy köztisztviselőben álló nyugdíjas bíró, ügyész vagy tanár személyében) megválaszt valakit az állampolgári jogok megyei biztosának. E határozatával szakigazgatási szerveit egyúttal arra kötelezi, hogy azok a városi ombudsman részére minden információt szolgáltatassanak ki, kérdéseire válaszoljanak. A helyi ombudsman működése, hasonlóan

az országoshoz, nyilvános. A vizsgálatok eredményéről a városi ombudsman *rendszeresen* tájékoztatná az öt megbízó tanácstestületet. Az állampolgári jogok megyei (városi) biztosának joga lenne a kifogásolt határozatok megváltoztatását javasolni, a törvénysértő vagy méltánytalan határozatok (működés) ellen akár morális indok alapján a tanács testületi fellépését kérni. Természetesen joga lenne a helyi sajtót igénybe venni. A helyhatósági ombudsmannak fontos szerep jutna abban, hogy a helyi közigazgatás végre megszerezze a működéséhez szükséges társadalmi bizalmat.

Az Ellenzéki Kerekasztal első sajtótájékoztatóján elhangzott, hogy „eredményre jutottak az állampolgári jogok ideiglenes szószólója (ombudsman) intézményének bevezetésében”. Jóakaróink *ideiglenes* intézményekkel eddig is bőségesen elláttak minket, talán túlságosan is. Pedig a jogállam nem sátortábor. Jó lenne, ha a fenyegető zivatarok ellen most már nem ideiglenes ponyvákkel védekeznénk, hanem végre hozzákezdeneink egy ház felépítéséhez.

(1989)

LÉGGÖMB

Vannak alkotmányok és vannak papirosalkotmányok. Aminthogy megkülönböztethető a demokratikus társadalom az olyan társadalomtól, amelyben léteznek demokratikus intézmények. Hogy ma Magyarországon demokratikus társadalom épül-e vagy valami más, nem látható még az ehhez szükséges távlat hiányában. Azt hiszem, (igyekezem óvatosan fogalmazni:) a remények megalapozottak, ám a demokráciát fenyegető veszélyek igencsak súlyosak. Ha jól látom, jövőnket komolyan fenyegeti, hogy az öncsalás és a látszatok olyan hálóját fonjuk magunk köré, amelyből azután nem lehet majd szabadulni. Kelet-Közép-Európában (különösen, ha a lengyel és a magyar történelemre gondolunk) nem nehéz kimutatni a látszatok babonás tiszteletére utaló tradíciókat. Ehhez járulhat még az újraépülő demokráciákban elég természetesnek tekinthető tetszelgési vágy is.

Őszinte örömmel olvastam az MDF és az SZDSZ megállapodásáról. Örültem az ideiglenes köztársasági elnök személyének, és a megegyezés tényének is. Az új, kétharmados szabály csupán egy törvényhozási ballépést igazít helyre: egyformán érdeke a kormánypártnak és az ellenzéknek. Kedvetlenné tett viszont az a hír, mely szerint a megegyezés a „nemzetközi pénzügyi körök” nyomása előzte meg. A megegyezés reggelén, az utcára lépve szürke nyakkendő, majdnem disztigválnak mondható idősebb úrra lettem figyelmes, aki éppen könyékig túrt házunk előtt a szemétkonténerben. A legmindennaposabb látvány ma ez a pesti utcán, mégsem mondanám, hogy már megszoktam: a megszokott nem feltétlenül megszokható is együttal. Gondoltam, pártvezérek is járnak (ma még) az utcán, ha más nem, a magyar jellegzetességnek is mondható új kukabúvár középosztály talán őket is nyugtalanítja, és

a meglehetősen kemény tények az elemi szintű konszenzus szükségességét elfogadtatják velünk. Ha nem így történt, nem a tényeknek lesz rosszabb.

De nem csupán a megegyezés körülményére, hanem tartalmára is árnyék vetül. A két párt megegyezésének fontos fejezete a kisebbségek képviseléről szóló megállapodás. Az etnikai kisebbségek alkotmányos képviselése ügyében csak jóindulatú (valamint itt-ott rosszindulatú) szavakat hallunk, de nem történik semmi. Az előző kormánynak a parlamenttel is megszavaztatott javaslatát a kisebbségi képviselők behívására biztosan nevezni lehetne a rossz viccek fesztiváljának, de azt gyanítom, hogy egy demokratikus jogállamban ez az ötlet nem is valószínűsíthető meg. Nem tudom elképzelni, hogy van olyan magyarországi kisebbség, amely hajlandó lenne tudomásul venni, hogy egy idegen erő őt képviseli majd a parlamentben. De a kétpárti megállapodás nem elutasította az általa is nyilvánvalóan rossznak minősített döntést, hanem „kijavította”. Az ilyen kijavítások nem szoktak sikerülni, a rossz variációja ritkán eredményez valami jót. A feleket, feltételezésem szerint, csak az a szándék vezethette, hogy a rendkívül kényes parlamenti egyensúlyt ne bontsa meg a kétes legitimitású, kinevezett képviselők nyilvánvalóan könnyen befolyásolható csoportja. Döntésük egyéb következményei hidegen hagyták őket. Azt gondolhattuk korábban, hogy a jelenlegi alkotmányszövegnél rosszabbat nehéz lenne kitalálni.

De ha két nagy párt összefog, semmi nem lehetetlen. A nagy ötlet a következő: az új parlament ne nemzetiségi képviselőket hívjon be, hanem helyettük válassza meg a nemzetiségi jogok parlamenti biztosait, akik „majdnem minden jogot gyakorolhatnak, amit egy képviselő, csak nem szavazhatnak”. Ez elég tetszetős ötletnek látszik, de vajon mire vezet? „Elképzelés szerint valamennyi nemzetiségnek választhatnánk ilyen parlamenti biztost” – nyilatkozta a megállapodás egyik aláírója. De vajh mit jelent a „valamennyi nemzetiség” kifejezés?

Az ötletgazda előző kormányzat nyolc vagy hét etnikai kisebbségről tudott a hazában. (Tiltakozásokat kiváltó, kétes nagylelkűségű gesztusa idesorolta „szigorú önkéntesség alapján” a zsidó kisebbséget is.) Kíváncsi vagyok, hány nemzeti kisebbségről tud az SZDSZ–MDF? Nyolcról, kevesebbről vagy többről? Hány sorban férnek majd el

a parlamentben a nemzetiségi ombudsmanok? Mert megtagadható-e ez a tisztség (a nyolcas listán nem szereplő) magyarországi lengyel, görög, bolgár közösségektől; és honnan tudják a megállapodást aláíró politikusok, hogy a legalább három nyelvi közösséghez tartozó, többféle kultúrájú cigány lakosság egy etnikumot képez? Hányféle – az alkotmányos alapelveket is sértő – egyenlőtlenséghez vezet ez a rendszer? Ki védi meg a diszkriminációtól a Magyarországon letelepedett oroszokat és koreaiakat? Vajon megengedhető-e az a cinizmus, mely szerint az itt élő afrikaiak és az ő magyar gyermekeik – mint viszonylag legbarnábbhoz – forduljanak jogvédelemért a cigány-ombudsmanhoz? Magyarország lesz valószínűleg az egyetlen jogállam, ahol a nemzetiségek egyéni állampolgári jogait eltérően szabályozzák a jövőben. Mert tegyük fel, hogy a németek nemzetiségi biztosa talpraesettebb, mint a többi, és elsőként kritizálja majd azt a kétségkívül botrányos helyzetet, hogy a nemzetiségi keresztnevek nagy része nem anyakönyvezhető Magyarországon, szót emelve a Mattheus és más német nevek jogaiért. A román ombudsman pedig, állampolgári panasz nyomán, kiharcolja a közigazgatással szemben, hogy a szülők óhaja szerint az óvodában a gyerekek csak román énekeket és versikéket tanuljanak. Tekintettel azonban arra, hogy minden (?) nemzetiségnek saját ombudsmanja lesz, aki természetesen csak a saját közösségének nevében léphet fel, az Ioan név továbbra sem lesz anyakönyvezhető, a német falvak óvodáiban pedig továbbra is pentaton dallamokkal gyötrik a gyerekeket, a Nyuszi ül a fűben című német dalocska pedig indexen marad.

Amíg nem késő, el kellene engedni annak a léggömbnek a madzagját, amely a látszatintézmények biztosította látszatszabadság kétes régióiba emelkedik velünk. Mert csak a szűkkeblű és kirekesztő nacionalizmusnak kedvez az ilyesfajta „képviselő”. A jövőben minden, a kisebbségek alkotmányos képviselére vonatkozó elgondolás megvalósítását az fogja megakadályozni, hogy már van ilyen képviselő. A kisebbségvédelmi ombudsman, amely a világ sok országában működik, a kisebbségek jogvédelmének bevált, hasznos intézménye. Jogvédelem és képviselő azonban különböző jelentésű szavak. Akárhány kisebbségvédelmi biztost választ is az Országgyűlés, ezzel nem ad alkotmányos képviselőt a nemzetiségeknek. Egyetlen kisebbségvédelmi országgyűlési biztos megválasztása célszerű, mondhatnánk.

Azonban – és ez az eddig kifejtettekkel csak látszólag ellentétes – a formális egyenlőségeszményen a pozitív diszkrimináció jegyében néha célszerű túllépni. A rendkívüli nehézségekkel küzdő magyarországi cigányok jogvédelme érdekében indokolt lehet külön cigány-ombudsmant választani.

(1990)

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG TISZTELETE

Az alkotmányos alapjogok védelme emberi nyelven, közérthetően a *szabadság védelmét* jelenti. Nincsen persze egyetlen út, mely elvezetne az igazsághoz vagy a szabadsághoz. A jogátvétel, intézményátvétel saját társadalmunk ismeretét és a világ ismeretét egyaránt feltételezi. A nemzetközi minták (állítólagos) tanulmányozása gyakorta mégis csak annyit tesz, hogy előre megadott válaszokra keresnek megfelelő kérdéseket. (Márpedig a társadalmi és történelmi összefüggés vizsgálatának hiányában az „európázás” sem jobb az „anyázásnál”).

Peruban április elején Alberto Fujimori elnök feloszlatta a parlamentet, és elzavarta a dekrétumait alkotmányellenesnek minősítő alkotmánybíróságot is. Ez pillanatnyilag talán jó ötletnek látszott, de majd meglátják a szegény peruiak a következményeket is. Peruban most nincs működő alkotmánybíróság, van viszont abszolút elnöki hatalom, cenzúra, és nem csupán ténylegesen, de hivatalosan is *alkotmánytalanító* van az ország. Mármost a következő összehasonlító alkotmányjogi megállapítást tehetjük: Skandináviában, ebben a devianciára hajló európai régióban – hasonlóan Peruhoz – jelenleg nem üzemel a szabadságjogok védelmét biztosító alkotmánybíróság. Ha e megállapítás igaz is, vajon mondtunk-e vele valamit Peru, Svédország, Dánia, Norvégia, Finnország, netán Izland társadalmi valóságáról, az intézményesült demokrácia színvonaláról?

Ha az ember Svédországban jár, az a különös érzése támad, hogy itt az abszolutizmus bukása óta talán mindig is kevésbé voltak védtelenek az emberek, mint amilyenek Peruban lehettek akár a legszerencsésebb esetben. Maguk a „svéd szocializmust” rutinszerűen és keserűen a kelet-európai totalitarizmushoz hasonlító svédek a szabadság nagy sérelmeit firtató kérdésekre rendszerint – a helyzet mély tragikumát

alkalmam volt átélni – a részleges alkoholtilalmat hozzák fel legelső példának. Nem az alkotmánybíráskodás kissé alulinformált ellenfeleinek kedvében járok tehát, amikor azt mondom, hogy a svédek főként immár megszokott történelmi szerencsájuk folytán képesek nélkülözni az alkotmánybíráskodást.

A szervesnek mondható fejlődés Európa nyugati országainak némelyikében, északi részének pedig minden államában úgy hozta, hogy elkülönült alapjogi bíráskodás nélkül a szabadságjogok a közmegegyezés révén természetes járandóságai a polgárnak. Ha pedig valakitől eloroznák e javakat, a polgár általában a rendes jogorvoslat útján keresheti az igazát. Ezzel szemben a kontinens országainak döntő többségében – Közép- és Dél-Európának pedig (egy kivétellel) minden demokráciájában – az alkotmánybíráskodás tiszte a szabadságvédelem.

Svédországot, ha maguknak a svédeknek olykor természetesen vannak is e vonatkozásban kétségeik, *szabad polgárok* lakják. A polgárok jogai a politikai alkuk világán kívül álló, érinthetetlen tartomány. Társadalmi válság, gazdasági visszaesés, növekvő munkanélküliség, a közember érezhető ingerültsége sem számít ebből a szempontból. Ma nincs Svédországban politikai erő, párt, mozgalom, melynek olyan csodálatos gondolatai támadnának, hogy az idegenek, a mindig a hibát kereső sajtó, vagy az ellentétes politikai meggyőződés – miután aljas üzelmeire fény derült – jogaiban korlátozható lenne.

Ha Svédországról, az emberi méltóság tiszteletéről, a jogok biztosítottaságáról esik szó, a tájékozottabb olvasó először talán a börtönviszonyokra, a bűnelkövetők ajnározására gondol. E híreket egy tanulmányúton a közelmúltban szerzett személyes tapasztalatok alapján magam is megerősíthetem. Két intézményben is jártam (a börtön talán nem a leghelyénvalóbb kifejezés itt). Az enyhébb bűncselekmények elítélteit olyan festői környezetben épült intézetben tartják, melynek rácsalan ablakai mindegyike a ravasz építészeti megoldás következtében a tengeröblre néz. A szobákban (celláról szó sincs) heverő, fotel, íróasztal, szőnyeg. Az elítéltek kényelmét és egészségét zeneszoba, könyvtár, telefon, testépítő tornaterem, szauna, fedett tollaslabdapálya, valamint az ápolat kertben futballpálya, fleckensütők teszik teljessé. Orvos, tanár, ápolónő, könyvtáros, pap, a látogatókkal való intim együttlét céljára pedig vendégszoba is a rendelkezésükre áll. Az elítéltek a személyzettel közösen, ugyanannál az asztalnál étkeznek. A személyzet tagja csak szí-

gorúan kopogtatást követően lép olyan helyiségbe, ahol elítélt tartózkodik. A személyes szabadság korlátozása az intézetbe való, egyébként nem folyamatos bezártságon kívül abban nyilvánul meg, hogy hetente többször is kábítószertesztnak vetik alá az elítélteket, a pozitív eredmény következménye pedig az elkülönítés.

A börtönviszonyok közép-európai szemmel nézve kuriozitásnak is tűnhetnek, fényt vetnek azonban a svéd jogi gondolkodás két lényeges vonására is. Nagyon komolyan veszik azt a hazai alkotmányosságban is kötelező elvet, hogy mindenkit – legyen bár véletlenül bűnöző – egyenlő méltóságú személynek kell tekinteni, a szabadság pedig csak a legszükségesebb módon és fokban korlátozható. Másrészt a skandináv jogi gondolkodást nagyfokú pragmatizmus is jellemzi. Kiszámolták, hogy a bűnözőkre költött milliók megtérülnek. Az egy főre eső börtönköltségek egyfelől a legszabadabb intézetekben a legalacsonyabbak, másfelől úgy tűnik, ezek az intézetek visszavezetik a bűncselekmények elkövetőit egy békésebb életbe. A „bűnözők” a jóltartást azzal hálálják meg, hogy Svédországban – hasonlóan egész Skandináviához – a kriminalitás szintje kifejezetten alacsony. Az egyszer elítéltek gyakran végleg visszatálnak a polgári életbe.

A svéd alkotmányt *négy* alkotmánytörvény alkotja. A szorosan vett alkotmányt, mely mind az államszervezetre, mind pedig az alapjogokra vonatkozó szabályokat jelenti, a kormányzás eszközéről szóló törvény tartalmazza. Alkotmánytörvény továbbá a Riksdagról, a parlamentről szóló, a trónutódlásról szóló, valamint – az ügy fontosságához illően – alkotmánytörvény szabályozza negyedikként a sajtószabadságot is.

Az alkotmányvédelem fontos eszközei a rendes bíróságok, tekintettel arra, hogy – amint ez természetesnek is mondható – a bíróságok jognak tekintik az alkotmánytörvényt, és, akárcsak az alkotmányban szereplő alapjogra, erre is alapítanak ítéletet. (Magyarországon az alapjogi kultúra színvonalát jelzi, hogy eddig még soha egyetlen rendes bíróság ítélete nem tekintette jogviszonyokat rendező jogszabálynak az Alkotmányt, mégpedig annak ellenére sem, hogy ennek jogi akadálya nem volt soha. Az Alkotmánybíróság – az abortuszhatározat egyik elágazásaként – az alkotmányon alapuló ítélkezés lehetőségére felhívta ugyan a hazai bíróságok figyelmét, de máig nincs még ilyen precedens.)

Az alkotmánybíróságok előzetes jogszabálykontrolljára erősen emlékeztető intézmény Svédországban is létezik. A Legfelsőbb Bíróság

és a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság bíróiból áll az úgynevezett Jogi Tanács, mely a törvénytervezeteket alkotmányossági szempontból előzetesen megvizsgálja. Az aggályosnak tartott javaslatokkal kapcsolatos kifogásait a beterjesztést készítő kormánynak, valamint a parlamentnek is megküldi. E javaslatokat – megbízva a fő bírák szakismeretében – az érdekeltek annak ellenére is elfogadják, hogy a Jogi Tanács véleménye nem köti őket.

Svédországban az alkotmányos alapjogok védelmében kiemelkedő szerep jut a parlamenti és a kormányzati ombudsmanoknak, valamint az ezen intézményi körhöz sorolható igazságügyi kancellárnak is. A „parlamenti biztos” (ombudsman) perszonalizált intézmény, immár 1810 óta a parlament megbízásából ellenőrzi a közigazgatást abból a célból, hogy az tartsa tiszteletben a jogot, feleljen meg társadalmi funkciójának, ne zaklassa, hanem szolgálja a polgárt. Az intézmény rendszeresen nem pótléka az alkotmánybíráskodásnak, hatásköre az elékerülő ügyek eldöntésére nincs, nem fő célja a jogszabálykritika, az alapjogvédelmet pedig érdekes módon a méltányosság és az igazságosság szempontjával köti össze. (A magyar Alkotmány, követve a nemzetközi alkotmányos mintákat, egyelőre persze csak papíron, 1989-ben létrehozta – az Alkotmányba iktatta – a parlamenti biztos hivatalát. A jogalkotás malmai lassan, de azért örölnék, a parlamenti biztosról szóló törvénytervezet állítólag már bizottsági vita tárgya az Országházban.) Svédországban jelenleg négyéves időtartamra négy parlamenti biztost választanak. A biztosok a közigazgatást felosztják egymás között, tehát egyéni felelősséggel működnek. Skandináviában, különösen Svédországban kormányzati megbízatással – igaz, minden esetben törvényi szabályozás alapján – is működnek ombudsmanok. E megoldás csakis a svéd közigazgatás sajátos vonásának figyelembevételével mellett értelmezhető.

A *minisztériumok* aránylag kis létszámú hivatalok, melyek főleg jogszabály-előkészítéssel foglalkoznak. A tényleges központi közigazgatási egységek pedig a minisztériumoktól független állami szervek, melyeket a kormány normatív eszközökkel irányít. E közigazgatási kultúra talaján, ahol az állampolgári jogokra gyakorolt politikai vonzás oly csekély, ellentétben a kontinens államainak többségével, természetes gondolat a kormány által kinevezett, de a kormánytól független ombudsman eszméje.

Az *igazságügyi kancellár*, aki a 18. századtól – az abszolutizmus végleges bukásáig – a király jogvédője volt, ma a kormány jogi képviselőjében főként – de nem a mindenkori kormány óhaját lesve, hanem önállósággal – a sajtószabadság, valamint az információs szabadságjogok védelmében, mint egy „szakosított főügyész” jár el. A versenyszabadságot, a fogyasztóvédelmet, a férfiak és a nők egyenlőségét a munkaerőpiacon, az adatvédelmet, az etnikai diszkrimináció elleni küzdelmet külön-külön szakosított kormányzati ombudsman támogatja. Ami pedig az intézmények vizsgálata révén jószerivel megközelíthetetlen, az a szabadságjogok érvényesülésének egyik alapfeltétele, a polgári öntudat, mely individuális szinten és csoportba szerveződve is társadalomalakító erő Skandináviában.

Utaltam arra, hogy Peru – ellentétben Skandináviával – valószínűleg kevésbé nélkülözheti ma az alkotmánybíráskodást. Akárcsak az alapjogi bíráskodást igen nagy becsben tartó Olaszország vagy Németország. Vagy mint Magyarország.

SAJTÓTITOK

Eszmény és valóság ritkábban szembesül, mint gondolnánk, mert az élet és az arról való beszéd rendszeren elkülönült létezők. Újból a saját történelmünket éljük végre, de mintha túlzott bátorság lenne azt mondani, hogy értjük is ezt a történelmet. Remények, fogyó illúziók.

A szellemi valóság, amely itt és most termelődik, és amely a kései ivadéka is hátrahagyatik, az egyenként talán egytől egyig hibás eszmék összegzése. Igazolja-e akkor egy szabadságeszme létét az, hogy mi fontosnak tartjuk?

Bármily kevés hatalommal a kezünkben indokolt már a félelem, nem élünk-e vissza ezzel a hatalommal.

Ki mondja meg, mi a szabadság aktuális értelme?

Más oldalról: elfordíthatjuk-e tekintetünket az eszményről, ha az viszonylag kevesek óhaja, avagy mire kötelez a társadalmi igény? Melyik előzi meg a másikat?

Az adatvédelem és az információs szabadság parlamenti biztosaként naponta szembesülök a polgárok panasaival. Érdekes tapasztalat, van benne öröm és ürm is. Most az ürömről, az örömről pedig egyszer máskor.

Tartós, valóságosan létező szabadságintézményeknek többé-kevésbé (kivéve a túl rövid 19. századot) mindig híján voltunk, mára nem is tudhatjuk, mennyire hiányoztak, de jelek mutatnak arra, hogy azért hiányoztak.

Engem azok a szabadságjogok érdekelnek, melyeknek – úgy tűnik – erősebb a sajtója, mint a valósága. (A kollektív jogok olykor valamiféle lobbizásba hajlanak, fajulnak).

Nemrégiben kezdte meg működését az Adatvédelmi Biztos Irodája, de már körülbelül kétszáz ügyet vizsgálunk. A panaszok nagy hányada arra a szabadságigényre vonatkozik, amelyet Berlin nyomán negatív szabadságnak nevezhetünk, és amelyet a magam részéről nagyon is értékesnek tartok.

Követelik az emberek, hogy hagyják békén őket.

Amint várható volt, ez a szabadságérzet teljességgel ki legláthatóbban a rendszerváltás után, erre érzett rá már egy emberöltővel ezelőtt Kádár, erről énekelt két éve Bródy Tini. Ám különös örömmel tölt el, ha olyan – a pozitív szabadságra vonatkozó – panaszokat hoz a postás (különösen, ha azt kockás papírra, bizonytalan kézírással rótták), melyek például az önkormányzati ülések nyilvánosságát, a környezetszennyezés adatainak megismerhetőségét, a kárpótlás gyakorlatának tényeit igénylik.

Az Országgyűlés az adatvédelem és az információszabadság ombudsmanjának választott. Ez utóbbi tekintetében egy, a nemzetközi mintákhoz képest nagyon erős jogosítványt is adott a törvény: Ha egy titkosított adat minősítését indokolatlannak találom, felhívhatom a titokgazdát arra, hogy szüntesse meg a titkosítást. Erre ő vagy beadja a derekát, vagy maga kénytelen bírósághoz fordulni, hogy azzal mondassa ki, a minősítése jogszerű volt. Azt vártam (attól féltem), ránk zúdul majd a sajtó, mindenféle államtitok után kutakodva.

Nem így történt, és ez elgondolkodtató nagyon. Ha jól számolom, kettőnél bizonyosan nem több olyan indítványt kaptam, melyek – némi jóindulattal – ebbe a kategóriába sorolhatók. (Ha titkok után kell járnom – más ügyekben ez előfordul, gyakrabban még a máskor később hivatalkok is lustává, feledékennyé, értetlenné válnak, előzetes félelmemet ennyiben visszaigazolta hát az élet.)

Több magyarázat is lehetséges, egyet azonban kizárok. Lehetetlen feltételezés, hogy a hatalomnak ne legyenek közérdeklődésre számot tartó, indokolatlan titkai. Ennek éppen az ellenkezőjét tudom.

Lehetséges viszont az, hogy – bármennyit beszélünk, írtunk erről – az érintettek nem tudják, hogy az adatvédelmi biztos irodájához is eljöhettek segítségért. Ennek ellentmond, hogy Mari néni viszont elég könnyen megtalál.

Lehet az is – a legrokonszenvesebb magyarázat –, hogy a (vérprofi) újságíró viszolyog a kissé paternalista jellegű és túlzottan hivatalinak érzett közbenjárástól, ez különben is a lehetséges második leghosszadalmasabb eljárás (az első a bírói út), inkább informátort hajt fel, lefizet, leitat valakit, vacsorázni viszi az államtitkár titkárnőjét...

Az értelmiségi nyomor a legkevésbé sem kíméli az újságírói szakmát. Nem indokolatlan feltevés, hogy a leadandó flekktömeg utáni hajsza zárja ki az efféle értelmiségi luxusigényt.

Talán a bepanaszolt intézménytől is félni kell, hallottam már én is főhivatalban újságírói feketelistákról.

Hiányozhat végül a kíváncsiság.

Akárhogy is, nem lehet több szabadságunk, mint amennyit akarni tudunk.

A jó hivatalnok pedig, legyen bár egy antihivatal vezetője, tudjon nyugton maradni.

(1995)

ALKOTMÁNYÜNNEP

Egy, az alkotmányozásról szóló konferencián – némi derűt keltve – valahogy kicsúszott a számon, hogy meg kéne óvni az országot a fékezhetetlen agyvelejű alkotmányjogászoktól. Ez a kiszólás két dolgot jelent. Először azt, hogy – ha már a fordulatot tőle kölcsönöztem – szeretem Lázár Ervin meséit; másodszor pedig, hogy – bár semmi rosszat nem akarok mondani sok kitűnő kollégámról, legyenek köztük akár fékezhetetlen vagy éppen tompa agyúak – látok eme mostani alkotmányozás körül veszélyeket.

Most tehát csak a másodikról eshet szó.

1. Szükséges egy előzetes megjegyzés: a szkepszis nem tagadás. Nem mondtam azt, hogy ne legyen új alkotmány, de minden okom megvan arra, hogy minden rapid megoldást és minden radikális alkotmányozást gyanakodva fogadjak.

Nem oly nagy mutatvány összeütni egy takaros alkotmányt, mint a kívülről gondolná, bárki kiképzett alkotmányjogásznak. Ha megadjuk a paramétereket: cca. kilencvenezer négyzetkilométer, mérsékelt égöv, tízmilliónál kicsit több lakos, a felszíni vizek fürdésre, a városi levegő emberi légzésre alkalmatlan, sugaras út- és vasúthálózat, némi ipar és mezőgazdaság; a feladat pár hét alatt végrehajtható, meglehetősen sikerrel.

Az ezredév is végpontjára hág, egyben utolsó óráit éljük annak az évszázadnak, mely a kései ivadékok történelmi könyveiben, ha megemlítetik egyáltalán, a haladás, a változás fölteként jelenik majd meg, kétlem, hogy pozitív értékítélettel. Azoknak, akik a nemzet ruhatárát egészen ki akarják cserélni, figyelmükbe ajánlom Lao-ce szavait: „Ezért a bölcs ember úgy kormányoz jól, hogy [...] arra törekszik, hogy aki-

nek pedig tudása van, az ne merészeljen tevékenykedni. Megvalósítja tehát a nem cselekvést, és minden a legteljesebb rendben lesz.” Nem azért idézem, hogy kövessük is a kínai bölcslet, hanem csak azért, hogy valamelyest korlátozzuk magunkat.

Most gyorsan még egy idevágó bölcsesség. Ígérem, ez az utolsó: Montesquieu szerint Szolón nagysága nem abban állt, hogy a legjobb törvényeket adta Athénnek, hanem hogy az *athéniak számára legmegfelelőbb* törvényeket adta nekik.

Mindenkor ez csak a kérdés: mely törvény jobb az athéniaknak.

2. Magyarország jelen állapotában vitán felül alkotmányos állam, mely egy értékeiben szabadelvű, technikai megoldásait, nyelvi minőségét nézve gyatra alkotmány alatt és fölött él. A hatályos Alkotmány szakmailag legelmélyültebb bírálatát szerintem Sajó András nyújtotta az elmúlt években. Ő az Alkotmánynak és az alkotmányos rendszernek kétirányú kritikájával érvelt: ugyan a jelenlegi alaptörvény valószínűleg nem fogja az országot egzisztenciális mélységű válságokba sodorni, de ha így maradnak a dolgok, lesznek alkotmányos válságok. Kétirányú veszélyt lát: egyfelől az ország kormányozhatóságát, másfelől – mivel az Alkotmány nem sugároz elég tekintélyt – az alkotmányosságot magát látja veszélyeztetve.

A Westminster tiszta parlamenti rendszere nekünk biztosan alkalmatlan, egyéb feltételek mellett is csak két párt nagyjából kizárólagos uralma esetén működik, míg a német alkotmányos rendszer csak látszólag hasonlít nagymértékben a magyarhoz, ott ugyanis a Bundesrat és a többi föderális intézmény korlátozza a Bundestagot.

Bizonytalansági tényező nálunk az is, hogy bármennyire előrehaladott és megszilárdult a pártrendszer, ma sem eléggé homogének a pártok, még a legelemibb értékválasztást tekintve sem.

Biztosan tarthatatlan helyzetet jelent az Alkotmány példátlanul könnyű megváltoztatása, mely csak a mindenkori kétharmados többség szeszélyének függvénye. Igazítani kell az Alkotmánybíróság hatáskörén, az állami szerkezet szabályai, mit mondjak, kuszák.

3. Az alkotmányozóknak tudniuk és mérlegelniük kell, hogy ha egyszer útra keltek, milyen zátonyok között kell hajózniuk. Ha a fő veszélyt, a szerves fejlődés megakadását sikerülne elkerülni, akadnak más alatto-

mos örvények, zátonyok is. Többet is mondhatnék, most csak hármat említek.

a) Komoly lobbizás várható a szociális jogok olyan megfogalmazásáért, mely az államot úgy döntheti anyagi végromlásba, hogy közben a szegények semmit nem nyernek.

b) Nagy erők mozdulnak majd meg, akár több százezer (millió?) aláírást begyűjtve, a halálbüntetés alkotmányellenességének feloldása érdekében.

c) Akár az államrezonra hivatkozva, akár csak úgy – példa van már erre most is –, néhányan előállnak majd azzal a követeléssel, hogy „hátrább a szabadságjogokkal!”.

4. Szólni kell az Alkotmány és alkotmányosság egyfajta kapcsolatáról. Noha az Alkotmány tekintélye felett örködők közül sokan e fogalmat fő ellenségüknek tartják, nekem mindig is tetszett a „láthatatlan alkotmány” metaforája. Noha a láthatatlan alkotmányt rendszerint – mivel a kifejezést Sólyom László hozta divatba – az Alkotmánybíróság tevékenységével kapcsolatban emlegetik, okunk van rá, hogy egy más – tágabb – összefüggésben is tárgyaljuk.

Alkotmányunk – állítom – eléggé régi, a mi közép-európai osztályunkban legalábbis. Mostani köztársaságunk legrégebb intézménye, egyidős a Harmadik Köztársasággal, térségünkben talán csak Lengyelország a versenytárs. Mára ezért védelmet érdemlő történeti értéknek tartom.

Kemény Zsigmond írta, hogy az alkotmányos népek mindegyikét jellemzi egy közös érzület: „Nem az vala az indok: mi lehet célszerű – hanem: mi volt történelmi? [...] Mert – mint mondtam – az elméknek akkor fő irányuk volt egy változás jogcímét kutatni, és nem elégedni meg annak célszerűségével. Minden régi alkotmányos nép e modort követi; csak az új és gyakorlatlan parlamentáris élet elégszik meg a fölládozott formákért a célszerűséggel.”¹ Az alkotmányosság gondolkörében a már valahogyan működő legalább feltételeken védelemre jogosult.

A láthatatlan alkotmánnyal nem csupán nyelvi fordulatként, hanem alkotmányos fogalomként, azt hiszem, Bibó Istvánnál találkozhatunk

¹ Kemény Zsigmond, Forradalom után, in Uő, *Változatok a történelemre*, Budapest, Szépirodalmi, 1982, 248.

először. Bibó, tudjuk, szenvedéllyel utasította el az osztrák–magyar kiegyezést. Nem a történetbölcseleti szenvedély fontos itt, csak az érv maga. „A magyar közjogban egy szó sem esik az októberi diplomáról, annak dinasztikus és rendi erők kompromisszumán alapuló óvatos alkotmányosságról, holott a kiegyezéssel magyar alkotmányosságnak az üres vázává vált negyvennyolcas törvények mellett az volt az igazibb, szellemében közel állóbb, *láthatatlan alapokmánya*.”¹

Megítélésem szerint a magyar közjog legmélyebb hagyományaiból fakad az igény – soha nem volt egészen látható az alkotmány –, hogy nézzünk a betűk mögé. Bibó a kiegyezés törvénye mögött két láthatatlan alaptörvényt látott tehát, a szentesített forradalmi törvényeket és az októberi diplomát, a Ferenc József által 1860. október 20-án kibocsátott birodalmi alkotmányt.

Tegyük föl – és nem fogunk tévedni –, hogy ma is értelmes beszélünk e tekintetben a láthatatlan alaptörvényről. Több eleme és több síkja is van ennek. Az 1989. évi Alkotmányt a reformkommunisták írták, de tollukat az MDF, az SZDSZ és a Fidesz kitűnő szakértői vezették. Fontos síkja a láthatatlan alaptörvénynek a háromoldalú tárgyalások, az ellenzéki kerekasztal, az elitek alkuja, abban az alakuló demokratikus pártok lassan ellenségessé váló, gyanakvó, de érdemi együttműködése. Majd az Antall–Tölgyessy szerződés. Meghatározó és mára visszavonhatatlanul fontos, a többenél határozottabb körvonalakkal rendelkező rétege továbbá az Alkotmánybíróság jogkiterjesztő alapjogi ítélkezése. Magam nem haboznék még a taxisblokádot – és annak végül is kölcsönös józanságot mutató feloldását – sem úgy értékelni, mint ami hozzátett valamit a láthatatlan alaptörvény építményéhez.

Van továbbá egy olyan, az eddig említetteknel is mélyebb, „archeológiai” szintje az életünket meghatározó alaptörvénynek, melyre már az anakronisztikus cím maga (1949. évi XX. törvény), valamint az egész és annak minden részlete együtt és külön, tetszik, nem tetszik, parancsolóan figyelmeztet. Ebből fakadt az egész közjogi mű, de a mai irgalmatlan értelmiségi cirkusz is. Ez az „igazibb, szellemében közel állóbb” tartalom – a békés átmenet maga, mely több, mint a forma, melyben elébünk állt. Farkas János László találó megfogalmazásában e láthatat-

¹ Bibó István, Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem, in Uő, *Válogatott tanulmányok*, II, Budapest, Magvető, 1986, 587.

lan alaptörvény értelmét úgy adhatjuk meg, hogy az állampárt a békés elvonulás ígéretével, a történelmi kényszerrel belátva, de önként kihátrált a hatalomból. Ezen az önkéntes kényszerelvonuláson mindkét fél sokat veszített, de egyúttal mérhetetlenül sokat nyertek is. Akár megverjük, akár nem, akár elfogadjuk, akár nem, ez az alku – a magyar történelemben önmagában is ritkaság – kétségkívül nem hazugságon alapult. A rendszer elébb a magyar polgárok, majd a Nagy Testvér szívében is elbukott már, de a szuronyok tízezrei nála voltak. Bukarest mai képe mutatja, mit érhet el egy ezredvégi forradalom.

Nem jelentéktelen kísérleteket láttunk, melyek ennek az alapzatnak a lebontását célozták. Az új bátrak akasztani akartak és alkotmányozni. Nem kell már eldöntenünk, hogy azért óhajtottak-e akasztani, hogy alkotmányozhassanak, vagy azért akartak alkotmányozni, hogy akaszt-hassanak.

5. Új helyzet előtt állunk megint.

Most a szocialista-liberális koalíció került – szép kifejezés – „alkotmányozó helyzetbe”.

Nem szöszegők, az előre meghirdetett programot követik. Gyakorlatilag a szakma egésze mögöttük áll, a szakmának igaza van, mi mást tenne, a textust nézi.

Az alkotmányozás nyílt ellenzőinek többsége pedig ugyanezt népmenetileg, gyomorból utasítja el. Ha nem is mondják ki, nem gondolnak semmi másra, mint arra, hogy *ezek ne alkotmányozzanak*.

Bevégzett dolog, lesz új alkotmány, ez csak a parlamenti arányokon múlik.

Nem is szólok ellene semmit. Ha a jól megcsinált új alkotmány hasznait és költségeit összemérem az általam is feltétlenül szükségesnek tartott alkotmányreform hasznával és költségével, az eredmény hasonló. Csakhogy amennyire eldőlt az új alkotmány ténye, annyira nyitott az, milyen is legyen.

Nagy örömmel olvastam Kis János okos és bátor cikkét,¹ amelyben a szerző azt kéri, legyen konzervatív szellemiségű az alkotmányozás, a tetőzettséssel, a racionálissal szemben kapjon védelmet az, amelyik négy éven

¹ Kis János, A rendszerváltást lezáró alkotmány, *Népszabadság*, 1994. augusztus 19.

keresztül működött, tiszteljen mindent hagyományként, amiről nem bizonyosodott be, hogy tarthatatlan. Három konzervatív fő szabályt határoz meg, mindegyikkel egyetértek: „A változtatások minimumára kell törekedni”; „Ahol már eredetileg is közmegegyezés volt a változtatás szükségességéről, ott, de csakis ott, nem a haladás, hanem a maradás a hagyománysértő.” Ehhez azt a kisegítő elvet rendeli, hogy a jelenlegi konszenzus hiánya esetén az alkotmányszöveg – szabad kezét adva a változóbb természetű törvénynek – esetleg húzódjon hátra az elvont elvekig. Ezzel összefügg a harmadik szabály, mely szerint a tartósság érdekében „Minimálisra [kell] csökkenteni az alkotmány részletességét”. (Megjegyzem azért, hogy ezt mértékkel kell tenni, nehogy elveszítse az alkotmány minden jogi jellegét.) Legyen az alkotmány „az egymással birkózó erők közös műve”.

6. Ha lesz új alkotmány, abban határozottan nyilváníttassák ki – nem szavakkal, deklarációval természetesen –, hogy nem lázas forradalmi napok szülötte, ellenben tiszteletben tartja életünk láthatatlan alkotmányát, azt építi tovább.

Azzal lenne jó majd büszkélkedni, hogy ebben az alkotmányos életét tekintve oly érdekes országban amennyire precíz, annyira fantáziátlan és unalmas az alkotmány szövege.

(1994)

JOBB INTÉZMÉNYEK, MINT EMBEREK URALMA ALATT ÉLNI

Jogállami forradalom, Harmadik Köztársaság, jogok

SZABADNAK LENNI

Több száz éves tétel a kiindulópont: jobb intézmények, mint személyek uralma alatt élni. Hogy miért jobb? Mert ahol a szeszély az úr, ott nincs szabadság. Mert az intézmények kevésbé szeszélyesek, mint a személyek. Erősebb, fogalmi tisztaságra törekvő megfogalmazásban: a személyek szeszélyesek, az intézmények nem azok. (Láttunk persze, ahogy karón varjút, szeszélyek által rángatott intézményt, sőt szeszélyből, indulatból létrehozottat is, de ez most mellékszál.) Azt hiszem, leírható az európai társadalomtörténet úgy, mint ennek érvényre jutásának története. Gyökerei a középkorig nyúlnak vissza: magának az Aranybullának és a korabeli Európa hasonló irományainak intenciója már ez volt, de még a királyi korona közjogi értelmezése is Budán, Prágában vagy Londonban; ne képzelje már a szuverén, hogy övé az ország. A gazdag magyar közjogi hagyomány a tudatlan nagyzolás, a nagyhatalmi romantika helyett az alkalmazkodóképességet, a belátást segítheti. A magyaroknak már a 13. század óta egyik legfőbb gondjuk volt, milyen szerződést kössenek királyaikkal.

Ennek az írásnak a tézise az, hogy a jogállami forradalom mint történelmi esemény és jelenség megkülönböztetendő a Harmadik Köztársaságtól. A mostani harmadik sorszámú köztársaság valószínű bukása nem jelenti egyúttal az alkotmányos jogállam végét. Az alapértékek, ha lesz eszünk, a következő választások eredményétől ugyan nem teljesen függetlenül, de megvédhetők. És ami most következik, az a magyar történelem olyan része, melynek okai elégségesek, de elrendelése nincs. Megvédhető a jogállami forradalom öröksége – a jogállami forradalom alkotmányossága –, ha elég erősen és elég sokan akarjuk. Ami most történik/történhet a közjogban, akár lehet egyike is a magyar történelem számos elmúló epizódjának.

Hozzászoktunk az elnyomáshoz, nem vesszük tudomásul a szabadságot, nem is szeretjük, észlelni sem akarjuk, mert kényelmetlen. Belepete a múlt hordaléka. Magyarország *saját* történelmét, több nemzedék távolából a halványuló emlékezet idézi meg, miközben az eltelt húsz évvel most történik meg velünk újra, hogy *saját* történelmünket éljük. Sem a német, sem az orosz, de még a török sem felel azért, ami itt ma megtörténik. Csakis mi magunk. A Magyar Köztársaság sajtója itthon és külföldön is rossz lett, sajnos méltán lett rossz, holott nemrégiben mindenki minket irigyelt. A személyes én kereshet mentségeket, „Én megtettem, amit tudtam, ami nekem adatott!”, a kollektív nem. Valószínűleg egyikünk sem tett meg eleget, és amit megtettünk, nem volt elég, nem volt eléggé jó.

HONNAN – MERRE?

Kevéssé értjük az 1989-es év eseményeit, mert szinte nem is érdekel senkit. Holott ami 1989-ben megtörtént, a magyar történelem nagy pillanatainak egyike. Azok közé tartozom, akik ezt a pillanatot makacsul *jogállami forradalomnak* nevezik, ami persze fából vaskarika, feltevé – bár én ezt a szabályt nem olvastam –, hogy az *igazi* forradalmaknak kötelező nagy zűrzavarban foganni és térdig vérben gázolni. De ez a fából vaskarika, már ha az, kivételesen jó csinálmány. Nettó butaság azt állítani, hogy 1989-ben az előző rendszer lerombolása nem történt meg; és a helyén nem született meg az új. A zsarnokságra szabott közjogi rendszert, melyet gazdaságával együtt tulajdonolt az állam és az azt kezében tartó párt, felváltotta a legkényesebb ízlést is kielégítő jogállami szerkezet. Ezzel a kijelentéssel nem állítom – igaz, az ellenkezőjét sem –, hogy a kései pártállam működése tisztán zsarnoki lett volna, hanem hogy a szerkezete volt az. A megfigyelők némelyikét az téveszti meg, hogy a közjog forradalma mögött kétségkívül és nyilvánvalóan megfigyelhető a kulturális folyamatosság. Ezen viszont egy vértelen, tárgyalásos forradalmat követően botorság csodálkozni. Am azt is tudjuk, hogy a nagyon is véres és mindent felfordító nagy francia forradalom után – sok francia nem hitte el, hogy már véget ért a feudalizmus – évtizedekig rengetegen fizették a rég eltörölt feudális járadékokat (az akkulturáció, a kultúrák, a múlt rétegeinek egymásra

torlódása nem a mi privilégiumunk). Itt vannak persze velünk is, mások mellett, a dzsentrik, az elvtársak, és a hatalom előtt a kalapjukat félszegen gyűrgető jobbágyok.

A jogállami forradalom jelentősége a kulturális folytonosság való-sága mellett történelmi, Kelet-Közép-Európa egészét tekintve pedig a rendszerváltozások összege már világtörténelmi esemény.

Talán éppen ezekben a hónapokban éljük a Harmadik Köztársaság végnapjait. A Harmadik Köztársaság valószínű bukása összefüggésben van a rendszerváltás általános népszerűtlenségével. Definíció kérdése, hogy a Harmadik Köztársaság bukását mikorra tesszük, és kimondjuk-e, de ez a köztársaság már nem az, aminek létrejött. A közjogi szerkezetet, a papirosjogot tekintve még ma is létezik, ám a lelkekben már korábban elbukott. Népszerűtlenségének okai pedig meglehetősen kézenfekvők.

Ha a jogállami forradalom népszerűtlenségének nyilvánvaló tehet-ségtelenségén túli magyarázatát keressük, 1848-hoz kell visszatérnünk, az ugyanis a viszonyítási alap, attól kezdve, hogy megtörtént, az ilyen rendszerváltás-jelenségeket mindig hozzá képest kell értékelnünk, meghatároznunk.

Vannak feltűnő párhuzamok és különbségek is:

Mindenekelőtt szembeötlő hasonlóság: akkor is, most is együtt haladtak az események a pesti utcán és az alkotmányozók asztalánál. Mindkettő tárgyalásos forradalom volt. Akkor is most is Kemény Zsigmond szavai szerint: „A demokrácia – bár a többi állami erők által mér-sékelve – uralkodásra jut. Minden múlt odavan!”¹

Erősíti a párhuzamot, hogy a '48-as európai forradalmak között a magyar volt az egyetlen alkotmányos: uralkodó által kinevezett felelős kormánnyal, általa szentesített polgári törvényekkel, Országgyűléssel, olyan bíróságokkal, melyek a törvény, és nem a nép forradalmi jog-érzéke alapján ítélték. Nem a forradalom támadt az alkotmányra, hanem a király. Nem utolsósorban éppen a forradalom alkotmányos-sága adta azt az erőt, amellyel túlélte a többi forradalom vagy lázongás bukását, utóbb is csak két nagyhatalom együttes katonai hatalma bírta

¹ Kemény Zsigmond, *Változatok a történelemre*, Budapest, Szépirodalmi, 1982, 298.

el vele. Bár az ilyesmi veszélyes anakronizmus, akár alkalmazhatjuk rá a mai terminológiát is: jogállami forradalom volt.

Mindkét forradalom egyszerre törekedett arra, hogy a közjog és az erkölcs forradalmává váljon. 1848 közjoga a harctéren az idegen ha-talmasságokkal folytatott egyenlőtlen küzdelemben elbukott, azonban erkölcsi forradalomként nem sikerült a dinasztának megtörnie, és – korlátozottan persze – a kiegyezés művében közjogi vívmányként is visszatért.

A jogállami forradalom, legalábbis eredeti szándékai szerint, ugyan-csak törekedett valami hasonlóra, hiszen nemhogy felfüggesztette vol-na, de egyenesen bevezette a személyek sérthetetlenségét, és az első, még kegyelmi pillanatban az államot megnyitni látszott a honpolgári ellenőrzés számára.

Ami talán leginkább összevethető, az a két forradalom közjogi műve. Mindkét esetben van okunk a büszkeségre.

1848 megadta a népképviselőket és a felelős minisztériumot. Bár Kossuth sokáig fenn kívánta tartani a nemesek vezette megye autonó-miáját, a követi utasítással, a kötött mandátummal, addig a centralisták (Eötvös, Szalay, Csengery, Trefort) úgy látták, hogy a megyei alkot-mány és a parlamentarizmus nem létezhet együtt. Aztán Kossuth át-vette ezt is. 1848. április 7-ével és 11-ével, a miniszterek kinevezésével, a törvények szentesítésével megszűnt a rendi Magyarország.

Nem sokkal kevesebb ennél államszervezet dolgában az 1989-es alkotmányozó atyák műve. Legfőbb érdemük, hogy a közjogi beren-dezés mintájának az 1946. évi I. törvényt tekintették, parlamentáris rendszerrel. Ez közel sem volt törvényszerű. A döntéshez nemcsak ész, belátás, de személyes bátorság is kellett. Mindazonáltal, ami már éppen nem a bátorság jele volt, de ugyancsak szerencsésen, jól működött, a *tu-datlanság fátyla*: olyan alkotmányt írtak, amelynek alapján legalábbis a kétharmados többségig senki nem lett képes mindent megnyerni vagy mindent elveszíteni. És még a kétharmados többséggel sincs könnyű dolga annak, aki bankot akar robbantani.

Szemben '48-cal, a jogállami forradalom közjogi műve a külvilág teljes jóindulatától övezve egészében és kereteit tekintve nagyjából máig sértetlen. Erkölcsi forradalomként viszont nem volt képes fellépni. El-lentétben a '48-as forradalommal, nem emelte ki a nemzetet a korábbi virscaftból, ez pedig közjogi eredményeit is folyamatosan veszélyezteti.

Ennek legalábbis egyik oka az, hogy a kései Kádár-rendszer hosszú hátrálása egyfelől ugyan előkészítette a rendszerváltást, a jogállami forradalmat; másfelől rögtön meg is mérgezte azt.¹ A mérgező vegyületnek most csak egyik elemét említem, azt nevezetesen, hogy a piacgazdaságot a kései pártállam úgy engedte rá az országra, hogy fenntartotta közben az állammonopolista, „szocialista” gazdasági alkotmányosságának látszatát, megrendítve ezzel a jog és az igazmondás tiszteletét. Mellesleg minden engedménye ilyen volt, a mozgástól a szólás szabadságáig, semmi nem volt törvényes és visszavonhatatlan. A Kádár-kor kis szabadságait nem a *jog adta*, azokat a *jog ellenében* adták. Így ágyazott meg a Harmadik Köztársaság hazudozásának, trükközésének, általános korruptságának, annak a társasjátéknak, melybe még az is beleértendő, hogy a bűnüldöző szervek, ha úgy gondolják, bizonyos fajta cselekményeket üldöznek, másokat pedig nem.² Ez annál kevésbé meglepő, hogy ezt is, azt is ugyanazok vagy tanítványaik csinálták, ugyanis ellenzék és kormány nálunk minden rosszaságot kész egymástól megtanulni. A mai teljes elit a Kádár-rendszerben szocializálódott.

A legfontosabb különbséget ott találjuk, hogy a '48-as forradalom az úrbériség eltörlésével hatalmas energiákat felszabadító szociális forradalomná lett, melynek kiegyenlítő méltányosságát – az akkori békés átmenetet – az örökváltás biztosította. Viszont a papi tizedről a katolikus egyház kártalanítás nélkül mondott le.

Hangsúlyozom, a legfontosabb különbség: a jogállami forradalom a szegényeknek, e minőségükben, némi hazudozáson kívül, semmit nem kívánt, de talán nem is tudott adni.³ *A jogállami forradalom soha nem volt a szegényeké, a megalázottaké.* Az általa szétosztott jóságok egytől egyig olyan szabadságok, olyan javak, melyekkel legkevésbé éppen a szegények élhettek. Nagyrészt emiatt válik könnyen a demagógok játékává.

¹ Olyannyira, hogy maga a jogállami forradalom is a tiltott szavak egyike lett, mára csak a képzelet veteránjai írják le, mondják ki, utána lehet nézni, csak írjuk be a kifejezést egy internétes keresőprogramba.

² Ha nem lenne világos, mire gondolok, egyetlen példa: a törvénysértő pártfinanszírozást hivatalból üldözendő köztörvényes bűncselekmények sora kísérli, de nincs bűnüldöző szerv, melynek érdeklődését ezek az esetek felkeltenék.

³ Ilyen lehetett volna a másutt alkalmazott népi privatizálás, de hozzáértés híján nem is mondok róla véleményt.

A jogállami forradalom tehát, akárcsak 1848 forradalma, az institúciók és a közmorál, a társadalmi erkölcs világában zajlott. Ellentétben az 1848-ban történetekkel, itt győzött, ott pedig elbukott. Emitt aratott győzelme amott elszenvedett veresége miatt kétséges.

Most végzetesnek látszó népszerűtlensége is alapvetően ebből fakad. Az igazi paradoxona talán nem is a *jogállami* (fából vaskarika) voltában keresendő, hanem abban, hogy a történelemben ez volt az egyetlen *siker*es forradalmunk. Ezért tartjuk ennyire ellenszenvesnek. Annak a kellemetlen kérdésnek elfojtása munkálhat mögötte – miközben a meg nem történt múltból nem tudhatunk túl sokat –, vajon a mostani teljesítményünk fényében mire jutottunk volna a többivel, ha véletlenül győznek.

MINEK VAN VÉGE, MI KEZDŐDIK?

Az 1946. évi I. törvényt méltatva Bibó István úgy fogalmazott, hogy megalkotása annak ellenére sikerült, hogy ez egy „személyes tekintélyekhez szokott ország”. Az eddigi mondandómat összefoglalva: az újabb magyar történelemben három nagyszabású kísérletet látok arra, hogy személyek uralma alól intézmények uralma alá helyezzük magunkat. Ezek voltak pedig – nézetem szerint – az 1848-as alkotmányos forradalom, az 1946-os kis alkotmány (1946. évi I. törvény) és az 1989-es jogállami forradalom. Az első kettőt létrejötte után szinte azonnal elsodorta a rajtunk kívülálló erők által mozgatott történelem, nem élhette meg általuk és velük az ország a saját történelmét. A harmadik, mely egyedülként kiteljesedhetett, saját gyengeségének következtében itt roskadozik a szemünk előtt. Mindazonáltal ezek a kísérletek nem törölhetők ki a nemzeti emlékezetből.

Ennek az írásnak a szerzője a Harmadik Köztársaság kevés számú híveinek egyike. E köztársaság szolgálatára szerződött, sőt kétszer esküt is tett rá, érthető, ha látva bukását, nem boldog. A valószínű vég ugyanis sem nem felemelő, sem nem hősi és vagy tragikus. Inkább kicsinyesnek, sőt szánalmasnak mondható. A pillanat mindenestre jó lenne arra, hogy mérlegét elkészítsük, ha a higgadt elemzések ideje talán még nem jött is el (ahhoz az elkövetkező évek még meg nem történt történetét is ismernünk kellene). Annak már most itt az ideje, hogy a Harmadik

Köztársaság értékeit számba vegyük. Ez azért kötelesség, mert el kell döntenünk, hogy mi a megőrzendő, az átmentendő. Öröksége több, mint amennyit a bukás pillanata megmutat, majdan élő hagyománya nem a szellemtelenséget, a közjogi züllést, a közérdekre nem tekintő önzést, azaz más szóval a korrupciót jelenti, hanem azt, hogy a fényes 19. század után ez a sokszor tönkretett ország újból a jogosultságok és a szabadság nyelvén szólalt meg, tekintélyelvűvé vált államkultúrájával szakítva 1946 után megint parlamentáris rendszert, továbbá aktivista alapjogvédő alkotmánybírószágot, ombudsmani intézményrendszert alkotott. Olyan örökséget hagy maga után, amelyhez, ha elveszne belőle lényege, vissza kell majd nyúlnunk időről időre, amely legfontosabb elemeiben majd egykor feltámasztható, sőt dolgoznunk kell azért is, hogy örökségének egy része közvetlenül életünk része maradjon. Híre, utóélete, ebben biztos vagyok, jobb lesz, mint mai nyomorúsága: a töke szociális kötöttsége nem a szegények megvetését, a liberalizmus nem romlottságot, a nemzeti érzés nem gyűlölködést és nem hóbortos romantikát jelent.

Annak megválaszolására, hogy a köztársaság közjogi berendezkedése és a magyar állam általános elzüllesztése között van-e kauzalitás – vagyis felel-e a romlásért maga a közjogi szerkezet –, noha a helyzet elemzését megalapozó, legfontosabb kérdések egyikének látom, nem vállalkozom. Talán az elit alkalmatlansága mellett volt ebben jó adag balszerencse is. A parlamentáris rendszerben a végrehajtó hatalom cselekvési szabadsága a kölcsönös függés rendszere miatt eleve korlátozott. A kormányozhatatlan ország sem demokratikus, sem szabadelvű értékeket nem képvisel. A történelmi véletlenekhez sorolhatók az olyan történések, mint az Alkotmánybíróság költségvetést érintő népszavazási döntései, melyek biztosan nem voltak a rendszerbe kódolva és az értelmetlen beszéd benyomását is keltették, a kormány cselekvési autonómiáját pedig elviselhetetlenül csökkentették.

Biztosan nem kielégítő és semmiképpen nem teljes a magyarázatom a züllésre, de egy további okot említek: az mindenesetre biztos, hogy a jogállami intézményrendszer alkalmas arra, hogy védelmezze azokat, akik a jogállami működést szolgálják, akik lehetnek akár ádázak, sérthetnek obskúrus politikai vagy üzleti érdekeket; de ugyanez a közjogi szerkezet nem nyújt biztosítékot az intézmények meritokrata elvű vezetésére. Az alkalmatlanok, a rossz emberek közjogi megbízatásai az

intézmények tekintélyének általános sorvadását okozzák, az ő megbízásuk mögött politikai korlátoltságot, de akár ártó szándékot is feltételezhetünk. Ezek persze nem elégséges, átfogó magyarázatok, akár lehettek magával a szerkezettel is bajok, mindenesetre a Harmadik Köztársaság udvariassen szólva nem az a hely volt, ahol „az ördögök is angyalokként” viselkedtek.

A VÁLASZTÓPOLGÁRI AKARAT TISZTELETE

A választópolgár ma azt látja, hogy az intézményeket a személyes önzés rángatja ide és oda, és ez az önzés arctalan. És azt hallja, azt olvassa, sőt tapasztalja is, hogy az arc nélküli intézményekből lopják szét az országot. Mondjuk, nem azt kapta, amit ígértek neki. Csodálkozhat-e bárki, aki az elmúlt nyolc évet itt leélte, hogy a választópolgár legközelebb az ellenzéket juttatja kormányra? Vajon ésszerűen tehet-e mást? A balliberális közvélemény, ha éppen nincs kormányon, szeret azonnal fasizmust kiáltani. Ez olyan, mint a farkast kiáltó pásztorfiú a mesében. Rosszhiszem, önzés és gyávaság. A képlet pedig eléggé egyszerű. Az ország a pártállam megszemélyesített hatalmasságai elől – mely, mint láttuk, szeszélyes; rendszert váltva, az alkotmányos forradalomban új köztársaságot alapított – intézmények védelme alá húzódott, majd a személyes felelősséget eltüntető, züllött intézményekben csalódva – húsz év múltán – most inkább újból megszemélyesítené a közhatalmat. Ezzel még nem a jogállami forradalmat váltja le, legfeljebb a Harmadik Köztársaságot. A választópolgárok sokasága mindennapi tapasztalata alapján véli most úgy, hogy akkor legalább legyen arca a hatalomnak. Noha ezzel a választással – a lelkekben már régebben elbukott Harmadik Köztársaság kevés számú híveinek egyikeként – nem értek egyet, ettől még teljesen érthetőnek tartom. A választópolgárok egy másik, ugyancsak jelentékeny sokasága egyébként sem túl nagy várakozással tekint a választások elé, sokan újból csak valami ellen fognak szavazni, és, ahogy lenni szokott, rövidesen újból csalódottak lesznek. A kelet-közép-európai történelemben ez afféle libikóka, a személyes tekintélyben csalódott közösség az intézmények védelmét érzi megnyugtatóbbnak, az intézményi züllés elől pedig az atyai gondoskodásban keres menedéket. De nem jó sehogy sem.

MI LESZ ITT?

A közeljövőben rendszerint minden másképpen történik, mint ami számítható, amit elgondolnánk. De végiggondolni az esélyeket, hogy mi várható, nem jóslat. Az ellenzék, mely nyerni fog, megszerezheti a kétharmados többséget, ez azonban még nem bizonyos, hiszen míg az MSZP mindent megtesz ezért, a Fidesz és a Jobbik nem keveset ellene. Az MDF és az LMP esélyei bizonytalanok. Jó lenne persze, ha ez a többség nem lenne kétharmados. A kétharmad birtokában a választás győztese új alkotmányt adhat az országnak, olyan új alkotmányt, mellyel hatalma megerősíthető, és amely a parlamentáris rendszert az intézményrendszer világában is megszüntetheti, illetve átalakíthatja.

Meglehet tehát, bár korántsem biztos, hogy a mostani közjogi berendezkedés néhány alapvető ponton módosul, mindazonáltal ha a változás bekövetkezik, és a negyediknek nevezhető köztársaság színre lép, működtetőinek is alapvető érdeke lesz, hogy 1989 közjogi örökségével egészében ne szakítsanak, mert ha megteszik, államuknak nem lesz elégséges legitimációja. Csalóka a látszat, hogy a változást áhítók az akármilyen többségre támaszkodva bármit megtehetnének. Az új alkotmány sem jelenti, hogy a jogállami forradalom vívmányai egészében elvesznének. A szocialista pártról ugyanakkor nehéz elhinni, hogy a választásokat követően az Országgyűlésben az alkotmány hatékony védelmezője lehetne. Nemcsak meggyengülése miatt nem valószínű ez, hanem azért sem, mert valamiféle pótcselekvés következtében – ez volt talán az elmúlt időszak legzavarosabb politikai narratívája – neki magának is folyamatos, leküzdhetetlen alkotmányozhatnékja volt, csak azt nem tudni, mi végre.

Mellesleg szerintem az elnöki rendszert csak itt a határokon belül van jogunk bírálni, mert erre sem az Európa Tanácsnak, sem az Európai Uniónak, sem másnak nincs, nem is lehet erkölcsi vagy jogi alapja.

Az alkotmányos szerkezet viszont váratlan helyről kaphat hatékony védelmet. Meglehet, hogy a Fidesznek magában nem, de a Jobbikkal már lesz alkotmányozó többsége. A Jobbiknak akarnia kell alkotmányt írni, ez iránt nem lehet kétség, a Fidesz viszont köthet számos kétharmados alkut a Jobbikkal, ám nem alkotmányozhatnak együtt, ez képtelenség, az öngyilkossággal határos lépés lenne. Sőt meg kellene gondolnia a Fidesznek azt is, hogy a kétharmad birtokában, de az erős Jobbikkal

és a Jobbikot követő mezei hadakkal a nyakán merjen-e alkotmányozni, ők ugyanis súlyos politikai terhet jelentenének, és közben valami nagyon mást akarnának majd, mint a kormányzó párt. A parlamenti számtan alapján elvben a szocialistákkal is alkotmányozhatnak, de a Fidesz részéről ez majdnem politikai képtelenség, a szocialisták oldaláról pedig egyszerű bolondság lenne.

Az Alkotmány technikai értelemben gyenge szövege is meglepően erőssé válik, ha alkalmazzuk, s szintűgy a nem becsült, senki által nem védelmezett közjogi szerkezet is erőre kaphat, ellenállhat a változtató akarataknak. Akkor válik ez nyilvánvalóvá, ha az Alkotmányozó Gyűlés kapuján bekopognak az éppen arra járó idegenházi és nemzeti királyfiak, a Szent Korona sáncain belül helyet kér a hun kisebbség, Csaba királyfi lovasai, a fehérló-áldozók, a székely rovásírók, a piramisok magyar építői, az ősvallás hívei, a szkíta vagy pártus hercegek. Számításba kell venni azt is, hogy az alkotmányos reformra nyitva álló idő rövid. Vagy rögtön megszűnik, vagy valószínűleg sohanapján.

A választás majdani győztesének nem is feltétlenül kell a közjogi intézményrendszert megváltoztatnia, beérheti kevesebbel. Elegendő lehet számára, ha az alkotmányos intézményeket erős, nem formalizált politikai ellenőrzés alá vonja, amihez az eszközök rendelkezésére állnak majd, és sokkal könnyebben, akár még jogszabályok megváltoztatása nélkül is megvalósítható. Sőt ha elnézzük a köztársaság intézményeinek mostani állapotát, szinte még tenni sem kell érte. S ha mégis úgy látja, a hatalom centralizálásához szükségesek változtatások, ezek a külső szemlélő számára nem sebéski, csak kozmetikai beavatkozásnak tűnnek majd.

A jogállami intézmények fokozódó diszfunkciója, bénultsága nem sorsszerű, csak éppen nem látni az erőt, mely mostanában lelket lehelne beléjük.

A parlamentáris rendszer, az alkotmányos értékek, a jogállami működés védelmének színterévé – erre tekinthetünk majd úgy, mint az új jogállami paradoxonra – valószínűleg nem az egyébként zajos Országgyűlés válik, mert ezeknek az értékeknek a képviselője ott gyenge lesz. Ennek kimondásához nagy merészség azért sem kell, mert alkotmányos értékeinknek ma sincs politikai képviselőjük.

Az eddigiekből talán következhet az, hogy nincs is sok teendőnk. A közjogi szerkezet talán átvészeli az előttünk álló időt, talán kívár-

ható, hogy az intézmények uralmának előnyei újból megmutatkoznak, ezt követően megint élet költözhet a (szerencsésen) megőrződött építménybe. Ez valóban megtörténhet, de nem feltétel nélkül: az intézmények hibernálása és az állampolgári passzivitás nem hozhatja el a későbbi változást, éppen ellenkezőleg.

Amikor azt mondom, hogy elsősorban az Országgyűlésen kívül kell keresni a védelem lehetőségeit, nem a pesti utcára gondolok. Hanem éppen az okkal bíralt intézményekre, az ott dolgozó, a köztársaságra felelős, különböző rangú közszolgákra, továbbá a szakmai erények képviselőire, a működő ellenőrző nyilvánosság fórumaira, valamint az „állampolgári készenlétnek” az utóbbi időben megerősödött szervezeti hátterére, a honpolgári áldozatvállalásra.

Az Alkotmánybíróság felelőssége a köztársaság minőségéért a legegységesebb. Nemcsak gazdag alapjogvédő hagyománya kötelezi erre, hanem az államszervezet működését, a parlamentarizmust értelmező döntései is, melyek voltak bár jók vagy vitathatóak, az intézmények uralmát következetesen képviselték, legalábbis ezidáig.

Hasonlóan fontos szerepet játszhat ebben a küzdelemben a köztársasági elnök is, mégpedig jelenlegi alkotmányos hatáskörében. E tekintetben fontos esemény volt az alkotmánybíráskodás huszadik évfordulóján elhangzott elnöki beszéd,¹ melynek fő mondanivalója volt, hogy az alkotmányos rend megvédendő, és történiék bármi is, az Alkotmány a végső menedékünk. Az elnöki fellépést közvetlenül megelőzték az ellenzéki vezér emlékeztető szavai, aki pedig nyeglén kétségbe vonta, hogy lenne bármi tiszteletre méltó az Alkotmányban. Az elnök beszédét követően viszont azonnal, még szinte ugyanazzal a lélegzettel, tagadta, hogy törekedne az alkotmányos szerkezet megváltoztatására.

Bármilyen elszomorító a politikai tőke által rángatott írott és elektronikus sajtó jelen állapota, a köztársaság intézményeinek védelmében – ha nem is méretét tekintve – jobbik felére számítani lehet. Persze a mostani ellenzékhez húzó szerkesztők, újságírók felelőssége a legnagyobb, személyes méltóságuk próbája, különösen egy nagyarányú ellenzéki győzelmet követően, hogy támogatásuk kritikátlan-e. Növekvő

¹ Sólyom László köztársasági elnök beszéde az Alkotmánybíróság megalakulásának 20. évfordulója alkalmából rendezett konferencián a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében, 2009. november 23-án.

szerpe lesz a politika ellenőrzésében az új média világának, melyhez az állam és a tőke sokkal kevésbé fér hozzá, mint az intézményes nyilvánosság csatornához.

A társadalmi önszerveződésen túl szükség lesz a személyes állampolgári készenlétre, az állampolgárok személyes áldozatvállalására, figyelmére, közéleti részvételére, a jogosultságok, közszabadságok jelentős része ugyanis akár a házuk küszöbén, egyéni jogként is megvédhető.

Ez egy független ország.

(2009)

INTÉZMÉNYSIRATÓ

A pusztítás-kritika nehézségei a Boldogság-szigeteken

1. A fejedelem nem öltözött bíborba, bársonyba, hanem, habár rendszerint szép hintón, de mai egyszerű emberként, utcai ruhában jár itt közöttünk. Nem keresztény, ha annak mondják is, és nem király, bár annak is mondják, és nem is a magyar szellemet képviseli, bár ő azt állítja. Csak egy közepesen nagy dumájú valaki.

– Szervusz, Nép!

– Szervusz, Király!

Nincsenek közvetítők, csak a szív küldi szívnek direkt postaszolgálat és a népesség-nyilvántartás azonosító számai. Boldogság, maradj velünk! Ūzd el a szuverén és a nép közötti viszály mérgét terjesztő örökös károgás, rossz fényben feltüntetés, kerékkötés démonait. Pusztítsd el a magyar haza árulóit.¹ Mindenekelőtt le a szabadsággal, mert akadályozza, visszahúzza a közösséget a boldogság felé vezető útján! Mert intézményei csak drága és talmi csillogású limlomok. Jólétünk sarokköve legyen most már az engedelmesség a felsőbbségnek. Ne henyéljen, hanem dolgozzon mindenki, ahogy csak bír, a kitűzött nemzeti célok érdekében, de nem akárhogy, hanem legjobb képességei szerint. Legyen munka és legyen mindenki munkás! Fogyassz mértékkel, szerényen, ha nem tartozol a Belső Párthoz!

¹ Lukács Tamás kormánypárti képviselő, jó keresztény és régi haverom, a médiatörvény kritikusaival szólva, barátian és finoman a likvidálásunk lehetőségére utalt: „Remélem, akik kizárólagosságra törekednek és nemzetközi szervezeteknél ellenőrizetlen módon járnak el, megértik, hogy aki a nemzetre támad, a nemzet által vész el.” Lásd <http://kdnpu.hu/kdnpu/orszaggyulesi-rudositas?page=99&mini=calendar%2F2008%2F7%2Fall> (letöltve 2014. október 1.).

2. A földműves ekéje által kifordult rög mögött a barázdában, az orvos szikéje által megnyitott eleven vagy holt testben, a Magyarországról készített légi felvételen, a kincstár legbelső kamrájának acélajtaja mögött ott csillog vagy nem is csillog valami, aminek neve Nemzeti Együttműködés, pontosabban ott látszik, ott mutatkozik a mindenütt egyforma, felismerhető semmi. Nem tudom még azt se elmondani, hogy mit érzékelek, ha látom ezt a tompán szürke vagy éppen fémesen csillogó dolgot. Az elmúlt másfél esztendőnk, akár individuumnak, akár a közösség tagjának tekintjük magunkat, a Nemzeti Együttműködés jegyében telt el. Lehet – noha ez nem bizonyos –, az elkövetkező év(ek) is ebben a mederben szalad(nak) majd tova, de hogy meddig tart még ez az idő, pontosan nem tudható. Azért nem olyan sokáig. Az én személyes életem elmúlt másfél éve, ha nem is kizárólag, de az úgynevezett Nemzeti Együttműködés jegyében is telt, vannak tehát róla személyes, megfigyelői tapasztalataim. Azzal áltatom magam, személyesen is sikeres voltam talán leírásában, ám biztosan sikertelen a megértésében. Nem is igazán erőltettem a megértést. Engem, másokkal együtt, mindenekelőtt a pusztítás leírása foglalkoztatott, és a közösen használt fogalmi nyelv pontosan működött, tette a dolgát, szerintem.¹ Erre azért volt nagy szükség, mert az entrópia gazdagodásnak, a pusztítás építésnek hazudja magát. Most, pusztítás-kritikusok, itt állunk a kis győzelmek és a nagy vereség közepén. Nem személynkben vagyunk megverve, hanem hazánkban. Nekik hatalmi eszközeik voltak, nekünk csak a szánk járt. Nem kárpótol, hogy a nemzeti együttműködés győztes csapatai az alkotmányos rendnek a csatamezőn szétszórt füstölgő roncsai között immár cél nélkül, fegyvereiket lógatva vagy azokat elhagyva kóborolnak. Megostromolták önmagunkat, és hát győztek. De kérdezhetnénk tőlük: ez a kiégett, terméketlenné tett mező lenne az ígért földje? És ha a pusztítás maga nem elég nekik, viszont maradni nem jó, innen hova tartanak?

3. A semmi meghatározatlan tárgyiassága. Ha megnézem, mire jutottak azok, akik magyarázatot is adtak, nem a történetekre, arra, ami létrejött, azt látom, és ez biztosan nem az elemzők hibája, hogy mindannyian hasonlatokhoz menekülnek, amikor nem a pusztítást magát, hanem

¹ *Az elveszejtett alkotmány*, szerk. Majtényi László, Szabó Máté Dániel, Budapest, L'Harmattan–EKINT, 2011, 215.

alanyát és természetét kellene megfogni. A második Orbán-kormány működése kritikainak szánt leírását eluralják a rákosizó, kádározó, putyinozó, lukasenkózó, chavezozó, berlusconizó, türkménbasizó ésatöbbi, a külsőségekre rácsodálkozó hasonlítások. De van-e a felszín alatt valami más, vagy csak, mint a hagymában, héj jön héj után, egyik héj, mint a másik, és legbelül a semmi héja, és az egész felett a hatalom akarásának hagymabúze?

Más kérdés, hogy jól, meglehetősen pontossággal leírható a szándék: Orbán azzal tüntet, látom, komolyan is gondolja, hogy amit megcsinál, az a Horthy-barokk remake-je. Pedig világos, ez nem az, talán még a paródiája se, de ezt hiába mondom ki, ezzel megint nem szóltam arról, hogy ellenben micsoda. Azt elég jó elképzelni, és ezzel még nem éltem vissza a hallgató holtak kiszolgáltatottságával, hogy milyen képet vágna ehhez az egész vircsafthoz Bethlen gróf, és mit felelné, ha kérdezné, Hoffmann Rózsának Klebelsberg gróf. Tudom, hogy ami van, azt Nemzeti Együttműködésnek nevezem, de nem tudom elmondani, mi a való. Legfeljebb ha kiadós átnevelés után érteném. Ám akkor sem tudnám elmondani annak, aki jelenleg vagyok. Szembe kell néznünk azzal, hogy a kritikai beszéd nyelvi készletei, fogalmai nem mindig alkalmasak a valóság leírására. A nyelv, úgy látszik, szegényebb a valóságnál. A fogalmak nyelve az, ami maga tehetetlen, mert bizonyos szellemi tartalmak megnevezésére, elemzésére nem alkalmas. Pontosabban, a nyelv maga megvolna, de a meghatározás fogalmai hiányoznak. A képzett teológus, a vallástudós kész az animizmus leírására, ekkor akár elemében is érzi magát, de hang nélkül grimaszol, ha jelenkori hitvitát kellene folytatnia a csalánban vagy az MSZMP jogutódjában lakozó gonosz lélek természetéről. A maga korában például, legalábbis eleinte, nemigen volt alkalmas politikai elmélet, nyelvi készlet, amely a „proletárdiktatúrát”, annak látszatait és valóságát képes lett volna értelmezni. Aztán lett, ahogy talán lesz erre is. Van egy fogalmi nyelv, amelyet én is értek, a hatalmi ágakról, jogokról, kormányzati szerkezetéről, társadalmi konfliktusokról, konzervativizmusról, baloldaliságról, deliberációról, felvilágosodásról beszél. Szólhat az elpusztított köztársaság értékeiről is. Hogy e köztársaság alkotmánya egy olyan alkotmányos fejlődés végpontján állt, amelynek korábbi állomásain dicsőséges alkotmánytörvényeket látunk: az 1848-as áprilisi törvények, amelyek a

kiegyezés művében nagyrészt visszatértek. És az alaptörvény által a hagyományból kiiktatott 1946. évi I. törvény. Hogy szabályozása közép-pontjában az individuum és a nép állt. Az autonóm személy, aki képes önmaga építésére, de akár rombolására is, szabadon döntéseket hozni. Jellegadó egyedi sajátossága nem csupán a szabadságjogok hangsúlyozásából, az alkotmánybírárság központi szerepéből érthető meg, hanem a nemzetközi alkotmányosságban is figyelemre méltó két újításban: az ombudsman rendszerben és az actio popularis másutt nem létező értelmezésében. Ezekhez kapcsolom még a népszavazás jogintézményét is.

A Nemzeti Együttműködésnek, mely kidobta a népet az Alkotmányból, nemcsak kritikusai vannak, hanem jó állásokkal jutalmazott, megbecsült ideológusai is, köztük képzett elmék. Amiről beszélnek, nagyrészt érthető beszéd. A Nemzeti Együttműködés egyeseknél nyugatosság és nemzeti függetlenség, mások rámutatnak, hogy a keletről érkezett magyar újból keletre tart, óvatosan dicsérik Putyin irányított demokráciáját, kárhozzatják az individualista Nyugatot. De mi köze van mindennek Magyarország valóságához? És ha, látszólag a legkönnyebb utat választva, az alaptörvényhez fordulunk, csak játszi remény, hogy könnyebb kulcsot találunk a nagy titokhoz, mert egyfelől valóban és szükségszerűen többfedelű szöveg, jelentős részében, mindennek előtt alapjogi katalógusában ugyanis kénytelen-kelletlen messziről jött elvek és értékek foglalata, de ha nem idéz éppen, amikor egyénről és közösségeiről szól, az alaptörvény nem a jogosultságok nyelvét beszéli. A Nemzeti Együttműködés állama abban az értelemben ugyanis nem modern állam, hogy nem jogalkotó, nem jogtisztelő állam, olyan szabályokra törekszik, amelyek a modern értelemben mai foglaimaink szerint nem alkotnak jogot, mert nincsenek benne az államot működtető politikai akarattól független, azzal szemben igénybe vehető jogosultságok. Illetve maradnak ilyenek, persze, de a rendszer ellenére. Hogy ez nyilvánvaló, legegyszerűbben azzal bizonyítható, ahogy a Nemzeti Együttműködés saját szent iratára, Alaptörvényére tekint, melyet naponta gyűr, számárfülez, és amelybe bármikor kész, tudva, mit tesz, ostobaságokat belefirkálni. Az MSZP-kormányzást legalábbis a jogállami Alkotmány intézményei, joga és a fölötté álló alkotmánybíráskodás megkülönböztette a rablócsapattól.

De mennyivel többet mondanak a Nemzeti Együttműködésről Parti Nagy Lajos néhány soros prózái (*Magyar mesék*), mint amit én el tudok mondani! A másik oldalról pedig Kerényi festőversenyzőinek teljesítményei! Az alaptörvényes például, melyiken egy Szent Istvánra is hasonlító dzsinn a pallos pengéjét markolva döfi le az Alaptörvényt!

De mire meglesz a fogalmi készlet, lehet, hogy véget is ér a káprázat. Számomra addig is az a tézis, hogy a Nemzeti Együttműködés olyan semmi, olyan űr, amely, miután valami nem érzékelhető anyagi mégis van benne, kitölti a teret. De ahol van valami, oda a semmi nem érhet el. Azaz az eredeti kérdésem megkettőződik: nem tudom, miközben mint meghatározatlan semmiről beszélek róla, hogy mi a Nemzeti Együttműködés Rendszere, de arra is jó lenne válaszolni, hogy mivé lett a sűrűsége annak, aminek a jogállami forradalom adott vázat. Miért nem állt ellen eredményesebben a semminek, miért húzódott vissza abból a térből, amelyet a Magyar Köztársaságnak nevezett dolog töltött ki? Melyek voltak az emberi és a rendszerből következő hibák, amelyek ennyire erőtlenné tették? Ha erre a két kérdésre választ találunk, megtalálhatjuk a kulcsot ahhoz is, hogy – talán rövidesen bekövetkező bukása után – más alakban se térhessen vissza a Nemzeti Együttműködés.

Az orbánizmus, mint minden hasonló mozgalom, mindenekelőtt kulturális jelenség. Az új rendszer lényege, hogy benne sallang a párt, a parlament, a kormány, minden demokratikus intézmény; bármi, ami a továbblétezés kegyelmét egyelőre megkapta, szabadságolt halottak mindannyian. A rendszer önhangján társalog szeretett népével. Vagy viszonttag, a nép rajongással teszi ugyanezt, szintúgy a rendszer hangján, még hanghordozásában is utánozva a főnököt. Erről elemzést írni szófia beszédnek is tűnhet. Rejtő Jenő tudott valamit: „Szerkli az sem nem evés sem nem ivás, hanem az uralkodó körülmegy és mekkérdezi sorban mindtől, hogy hogy van és mi újság, de ez nem érdekli, és azután trónjába ül és sorban jelentenek. Ez szerklizés. Szép tánc de semmi értelme és lehet, hogy el fogom törölni.”¹

Végezhető-e mélyfúrás egy buborék felszínéről? Cáfolható-e az, ami, bárhonnan nézem, nem vehető komolyan? De ha mégis komolyan kell venni, hiszen akárhogy is, az életünk a tét, ha nem is lehet ésszel felfog-

ni, azaz csak leírni lehet, elemezni nem. Elmondható-e továbbá, hogy ez a homály egyetlen elméből tör elő?

A kérdések maguk nem vesztik-e el az értelmüket? Innen nézve esztelen, onnan pedig okosság. Amit én látok, az a közjog esztelen és tudatlan, a következményekkel nem számoló pusztítása. Mert jól ismert, megéltük már mi vagy felmenőink, mi következhet akkor, amikor az ügyészek, államnak azt sem hisszük el, ha azt mondja: a nap süt. És amikor eljönnek a hideg és szeles napok, amelyek, ne legyen kétségünk, eljönnek, más nem véd a káosztól, mint a bizalom a rendőrből, ügyészből, választásban, bíróban, intézményben.

Van-e más nézőpont?

(2011)

¹ Rejtő Jenő, *Pizkos Fred, a kapitány*, Budapest, Magvető, 1966, 97.

Íme, hát megvan a kétharmad. A választás tiszta és demokratikus volt, a választópolgárok ítélete pedig egyértelmű. A gyorsan lelkesedők már hetek óta hangosak, olyanok is, akik eddig távol tartották magukat a győztesektől, vagy még a pártpolitikától is.

Nem vitatom, lehetnek itt meg ott előnyei a kétharmadnak. De a közjogban egyáltalán nem látom az előnyöket. A győztesek egymásnak ellentmondó megjegyzéseiből sem lehet kihámozni, miként élnek majd ezzel a felhatalmazással, elhangzottak többé és kevésbé aggasztó szavak is. Tehát nem tudom, nem is tudható, hiszen valószínűleg ők maguk sem tudják még pontosan, mit kezdenek a kétharmad győztesei a független közjogi intézményekkel. Ha volt is már hasonló helyzetre – nem oly régen – példa a Harmadik Köztársaság történetében, ami akkor történt, biztosan nem igazít el ma. Akkor volt visszaélés a sok hatalommal, és, kétségtelen, volt lényeges tartalmi ügyben önmegtartóztatás is. Egyébként azon a véleményen vagyok, hogy a kétharmad birtokában sem lehet az Alkotmánnyal bármit megtenni. De nem erre kanyarodnék.

Valójában nem annyira a találgatott szándék, hanem a helyzet az, ami érdekes.

Nem tudok mást mondani, a független intézményekkel a kétharmad birtokában hatalmi-jogi-technikai értelemben szinte bármi megtehető. Persze még itt is vannak határok, az Alkotmánybíróság például – túl azon, hogy megint rajtunk röhögne, bosszankodna fél Európa –, még ha szeretné (szerintem mai állapotában nem is szeretné), akkor sem engedhetne át olyan törvényt, amely politikai felügyelet alá rendelné a közszolgálati és a kereskedelmi médiát.

A bármi megtehető pedig úgy értendő: a parlamenti többség bármely óhajtott, nyilvános vagy titkos célja a megfelelő eszköz kiválasztásával elérhető. (A megfelelő eszköz pedig lehet a személyi változás, a törvények átírása és a szervezeti átrendezés.) A közjogi elemzés nagyjából ennyi. A politika, a közügyek alakítása azonban nem ott ér véget; hanem inkább ott kezdődik, hogy tudjuk, jog szerint mit lehet, és mit nem lehet megtenni. Nem biztos, hogy a választás győztese valóban megteszi a bármit. Ez ugyanis nemcsak rossz üzenet, de rossz üzlet is lenne. Ha nem a pillanatot nézi, nem érdeke a független intézmények elnyelése, a kis gömböc a mesében, akár a valóságban, előbb nagyon nagyra nő, aztán kipukkad.

A hatalmat régebben megszentelték, manapság viszont az legitimálja, hogy független intézmények ellenőrzése alatt áll. A nép nem hülye. Mindig nagyjából tudja, mennyit ér az Alkotmánybíróság, az ügyészség, a bíróság, az ombudsman, a számvevőszék, a jegybank, a média vagy akár az egyetem kormánytól való függetlensége. Csak az a kérdés, a hatalom birtokosa felismeri-e, mi is valójában az érdeke. Az elmúlt nyolc év megmutatta, erre nem mindig képes. Mondok egy példát, amit már annak idején is hiába mondtam: jó lett volna, ha 2006-ban az októberi rendőri erőszak első hírére az ombudsman, élve hatáskörével, minden épkezláb emberével a fogdákat és a kihallgatásokat ellenőrzi, mert ha ez megtörténik, ma nem itt tartanánk, mellesleg a baloldal bukása sem lett volna ilyen brutális.

Az új helyzetet, melyben a független intézmények sorsa semmiképp nem lesz könnyű, egy sajátos paradoxon tovább nehezíti: az a rossz hír, hogy a független intézményekért folyó küzdelem jórészt kikerül természetes közegéből, az Országgyűlésből. Nemcsak azért, mert ott hiányzik majd az egyharmad és egyszavazatnyi erő, hanem az ellenzék összetétele és legnagyobb pártjának hitelvesztése miatt is. Fontos szerep vár a köztársasági elnökre, a civilekre, a jogvédőkre, a köztisztviselőkre, a szakmai szervezetekre, az állampolgárra és elsősorban magukra az autonómiájukat – ha van egy csöpp eszük – féltékenyen védelmező független, ellenőrző nemzeti intézményekre.

A rendszerváltás idején két különleges esélyünket láttam. Azt hittem, hogy az áttérés a piacgazdaságra a posztkommunista világban nálunk lesz a legsikeresebb. A másik esélyt a magyar történelem kínál-

ta. A intézmények függetlenségének története – talán Lengyelország mellett – nálunk tekint vissza a leghosszabb és leggazdagabb múltra. Nem kizárólag és elsősorban a rendi intézmények függetlenségén feltékenyen és elszántan örökdő jogásznemzeti hagyományra, hanem a polgári autonómiákat előkészítő reformkorra, az áprilisi törvényekre és a kiegyezés közjogi művére gondolva vélhettem azt, hogy a jogállami intézmények függetlenségének eszméjét védelmezően fogadja majd be az ország. Lehet, hogy oda ez a második illúzió is?

(2010)

AZ ALAPTÖRVÉNY ASZTALÁNÁL

Még aránylag friss a hír, de máris csinos antológiát lehetne összeállítani azokból az írásokból, amelyeknek tárgya az ASZTAL. Ha valami nettó hülyeség, rendszerint vállat vonva megyünk el mellette, ám ha az életünk részévé emelik, kulturális jelenséggé válik, annak a kultúrának lesz a része, amelyben énünknek élni adatott. Ezért folytatom én is.

Van egy asztal, mely asztal nagyjából háromezer példányban létezik, különbözik tehát, mégis egyé teszi a funkció, hiszen ez az asztaltömeg egységgé lényegül, hisz csakis az Alaptörvényé, őt szolgálja éjjel és nappal. És, jó az Isten, jót ad, neki is, mindegyiknek rendeltetett saját szolgálja. Megváltozott, új értelmet nyert az asztal *jelentése* és persze a melléállított közhivatalnoké is. Megkötöttetett a régen áhított béke: négy láb jó, és két láb is jó. Feltéve persze, ha a két láb engedelmes, szolgál a négy lábnak, akkor békesség lesz már önkormányzaton belül és kívül, szerte a honban. Mostantól és amíg idő az idő, az Asztal szolgálja az Alaptörvényt, az Ember meg szolgálja az Asztalt. Az őrző aminek őrzője lett, az nem egy asztal már az asztalok között. Az Asztal kiemeltetett a minden napok világából, ezt a NENYI előtti régi dolgok nyelvén szakralitásnak nevezték, amely, szoros kivételekkel, általában közvetítettség is, hiszen a beavatottság rendszerint hierarchikus, fokozatai vannak, benső és külső körök, de mindahányan közelítések az elérhetetlenhez.

Mi pedig őrizzük meg komolyságunkat, javaslom ezért, legalább virtuálisan ülünk le most az Alaptörvény Asztalához! És ne tegyünk ott a valóságban és gondolatban sem illetlen vagy bárdolatlan dolgokat, ne táplálkozzunk például, és különösen ne kenjük rá a táplálékunkat, nem elsősorban azért, mert akkor éhesek maradunk, hanem ne sértsünk meg senkit, és legyen velünk a nemzeti megértés, és gondoljunk annak

a néhány embernek a személyes méltóságára is, akik a házára kényszerítették az Asztalt. Ők is jót akartak, mi is, ki-ki a saját útját járva.

Az Asztal valamikor persze szorgos asztalosok munkájának eredményeként nyerte formáját, de most nem rájuk, dolgos kezükre, ügyes gépeikre kell gondolnunk, hiszen az Asztal rendszerint nem új bútordarab, hanem ott szolgált rendszerint eddig is a közigazgatásban, az asztalok ugyanis hosszú életűek. Ez az asztal volt az, amelynél régen párttaggyűlés, azután adóellenőrzés, kávézás, miegymás, akár csókolózás is megeshetett, ki tudja, mert mi is történne, ha egy asztal mesélni tudna?

Mármost, ha leülünk az Asztalhoz, és nem a kellékekre, attribútumokra figyelünk, hanem felemeljük tekintetünket és körbejártatjuk, mit látunk? Nos, nem mást, a hiányt, a legszembetűnőbb ugyanis maga a hiány. Miközben az Alaptörvény Asztalának szabályozása ugyancsak körültekintő és mindenre gondoló: terítő, üveglap-borítás, virág, nemzeti színű szalag, méltó hely, megfelelő oldalon kinyitott Alaptörvény, de valami szembeötlően hiányzik a szabályozás szövegéből. Hát persze, világos, mi ez! Hol maradt a Nemzeti Együttműködési Nyilatkozat, szép forradalmunk alapirata? Mert hát mi történt? Először volt a Nyilatkozat, mely ugyancsak üveglap alatt – az ebben tetten érhető üveglap-fétis, ha nem vagyunk éppen üvegesek, képkeretezők, és a Švejket sem olvastuk, nehezen érthető, de ez mellékszál, szóval a tisztelet tárgya alakváltozással lelép a falról a *kétdimenziós*ból a *háromdimenziós* térbe (és nyilván nem lesz gond előbb-utóbb a negyedik dimenzió és a virtuális tér meghódítása sem), mert így terjeszkedik minden kultusz, ha az évezredekre tekintünk. A NENYI és az Alaptörvény Asztalának természetes egysége aligha vitatható, ám, bár ez szükséges, mégsem jön létre, mert akár az Űrasztalát, akár az oltárt tekintjük előképnek, ami volna természetes, hiszen ha kép nem is, de szöveg, szövegrészlet kifüggesztése a református templomban is megszokott, és éppen az Űrasztala közelében.

És ekkor látjuk meg a Nemzeti Együttműködés legnagyobb gyengeségét. Nem jöhet létre a kultusz a kultusz tárgyának tisztelete nélkül. Ha a kultusz tárgya szöveg, akkor ennek a szövegnek a tisztelete a követelmény. Fókuszcsoporthozos felmérésekben formálódó 'szövegek', mint amilyen a NENYI is, soha nem alkothatnak harmonikus, összefüggő, érzelmileg és logikailag is zárt rendszert. Ha két egyaránt tisztelt szövegünk van, azok nem lehetnek egymással ellentétesek. Az nem le-

hetséges, hogy az egyikben Piroskát és Nagymamáját a vadász menti meg a falánk farkastól, míg egy másik szöveghelyen éppenséggel a jó farkas kergeti el a Piroskát és nagymamáját üldöző gonosz vadászt. Ha ez mégis így lenne, előbb vagy utóbb megindulna a *farkasisták* és a *vadászisták*, azaz a NENYI és az Alaptörvény hívei között az áldatlan testvérharc, amelyre annyi keserű példát mutat a magyar történelem.

Nincs hír arról sem, hogy akár a NENYI-t, akár az Alaptörvényt apokrif részletek terhelnék, de ez lehetetlen is, hiszen ugyanaz a Nemzeti Zsinat kanonizálta mindkettőt. Mégis, az Alaptörvény Asztalára helyezett Alaptörvény és a NENYI egymás közvetlen cáfolatai, mint olvassuk:

„Hazánk 1944. március 19-én elvesztett állami önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselő megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének” – vagyis féltett kincsünk, a demokrácia és az alkotmányos rend már 1990 májusától szolgál bennünket. (Alaptörvény/Nemzeti Hitvallás)

De azonban: „A XIX. század első évtizedének végén negyvenhat év megszállás, diktatúra és az átmenet két zavaros évtizede után Magyarország visszanyerte az önrendelkezés jogát és képességét.” (Nemzeti Együttműködési Nyilatkozat)

Azaz a diktatúra és a borzalmas két zavaros évtized, benne a Fidesz uralmának éveivel, nemcsak elvette nemzetünk önrendelkezését, de még az önrendelkezés képességét is kiszívta belőlünk, mely képességet és jogot a Nemzeti Együttműködéstől kaptuk vissza a forradalom orgonailatú éjszakáján. Mit tennénk, ha ezt a két mondatot együtt olvashatnánk itt az Alkotmány Asztalánál? Megmondom: rémületünkben, felborogatva a nemzeti együttműködés bútorait, halántékra szorított kezekkel menekülnénk az összes települési önkormányzat minden épületéből. És közben az sem biztos, hogy eljutna a tudatunkig, ami ép ésszel egészen felfoghatatlan, hogy az Alaptörvény alapján mostantól alkalmazandó Új Történeti Alkotmányból a zsidótörvényeket – amelyekkel eddig azért nem büszkélkedtünk – nem, míg a dicsőséges 1946. évi I. törvényt kizárja a legmagasabb zsinati textus.

Akadnak még részben a jelenre, részben pedig a jövőre vonatkozó, eléggé izgi kérdések: Mintha a Nemzeti Együttműködésből a szabályozóhatásával kapcsolatos minden érzék kiveszett volna. Hogy lehet

az, hogy az Alaptörvény Asztala előbb lép hatályba, mint maga az Alaptörvény? Megterítünk a kakasleveshez, miközben a kakas még vígan kukorékol a hátsó udvarban?

Vajon nem része-e szerves alkotmányos fejlődésünknek, hogy előbb vagy utóbb maga az Alaptörvény Asztala is az Alaptörvény részévé leend? Akkor viszont annak az Alaptörvény Asztalának az üveglapján elhelyezhető-e az az Alaptörvény, amely maga is tartalmazza azt az asztalt, amelyen őt elhelyezték?

És a talán legfogósabb kérdés: Az Alaptörvény Auktora alkothat-e olyan Alaptörvényt az Alaptörvény Asztalára, amit azután maga sem tud megváltoztatni? A válaszuk, ha ismerjük a Nemzeti Együttműködést, nem lehet más, mint igenlő.

De viszont, az Alaptörvény Auktora képes lesz-e arra, hogy az általa megváltoztathatatlanak alkotott Alaptörvényt mégis megváltoztassa? Persze, hogyne lenne, már be is bizonyította, erre is képes. Vagyis vonjuk le a következtetést: bárhogy is szeretnénk, ezen a világon még az Alaptörvény Auktora sem tehet meg bármit.

(2011)

AZ ALKOTMÁNYEVŐ TIGRIS KIRÁGJA AZ ALKOTMÁNYBÓL A NÉPET

„A közhatalom forrása a nép.” (Alaptörvény)

Az elmúlt húsz év Magyarországnak legsikeresebb ágazata kétségkívül az *alkotmányosság* volt. Ezt az izgalmas és most elveszejtett szellemi jelenséget ezúttal egyetlen ponton érintem, egyetlen dologról szólok, de több tételben. Összehasonlítva a jogállami forradalom '89-es Alkotmányával, a hűsvéti Alkotmány olyan új vonással, új jellemzővel bír, más szavakkal: olyan hiányban szenved, amelyről, noha nagyon is fontos, eddig nem sok szó esett. A két szöveg nem békíthető össze, ellentétük szemléleti, azaz feloldhatatlan. A hűsvéti Alkotmány nem egyszerűen faképnél hagy, de meg is tagad többet a legfontosabb magyar alkotmányos hagyományok közül.

Ez az Alaptörvénynek nevezett alkotmányos jogi dokumentum a népet kiiktatja, kilúgozza vagy kizárja az alkotmányból, egyúttal a nemzet fogalmát föllazítja, képlekenyvé, bizonytalan tartalmúvá teszi.

1. *Pár mondat, nem függetlenül a jelzett problémától, e konferencia rendező elvéről.* Ennek a konferenciának könnyen meghatározható szellemi alapállása, amely kivétel nélkül jellemzi a megszólaló előadókat.

Képzeljünk el valamilyen történetet a *hol volt, hol nem volt völgyben*, ahol csinos és elhanyagolt falvakban többnyire magyarul beszélő jámbor emberek élnek, mígnem az erdőből egyszer ijesztő morgással kilép az alkotmányevő kardfogú tigris. A környék varázslói azonnal három csoportra válnak: az első csoportba a politikai rajongók és az életművészek tartoznak (de, érdekes, nem ők vannak a legtöbben), akik gondolkodás nélkül, egymással versengve, teljes varázslói ornátusban rohannak az alkotmányevő kardfogú tigrishez, és már jó messziről kiabálják, már nagyon vártunk, nagyon örülünk, nagyon jó, hogy itt vagy végre. Elvezetünk arra a tisztásra, ahol megeheted a sajtószabadságot,

de ha éhes maradnál, amit őszintén remélünk, tovább vezetünk oda, ahol az Alkotmánybíróságból lehet enni, aztán ahol a szekuláris államból, a sztrájkjogból, ahol a gyülekezési jogból. És hát ettől kezdve, nézve a marcangolást, morgást, falatozást, az őszinte öröm kisdud sikolyait hallatják.

A varázslók egy második, talán eszesebb, előrelátóbb és önállóbb gondolkodású csoportja meg azt mondja, hogy nagyon erős ez a kardfogú tigris. Úgy látjuk, bármit megtehet, amit csak akar. De láttunk mi már karón kardfogú tigrist, idegent (tatárt, törököt, németet, muszkát), hazait is, az a legokosabb, ha beszélünk vele. Ők nem rohanva, a tetszésnyilvánítás visongatásait mellőzve, de azért barátságos hangokat hallatva odaballagnak a kardfogú tigrishez, felmásznak a hátára is, sőt a fülébe is suttognak mindenféle titkos nyelven. (Megjegyzés: nem lehetetlen ezt a kardfogút akár a híres Léviatánhoz mérni, hasonlítani, hiszen a kontinentális országban a szörnyek, lények, legyenek jók vagy gonoszak, főként az erdőből, lápvidékről kerülnek elő, nem a hiányzó tengerből.) Hogyha Hobbes könyve első kiadásának címlapjára gondolunk, nem is tűnik képzavarnak, hogy ott a hátába kapaszkodva, szőrébe, bőrébe belesimulva, fülébe súgva az emberek próbálják a kardfogú tigrist irányítani, kicsivel jobb belátásra bírni. És hát, mondják ezek a második varázslók, hogy ebből ehetsz, meg abból is ehetsz egy keveset, és erős lesz majd nagyon, de mindent azért ne egyél meg, tigris, mert nem jársz jól, a sok megkövesedett jog, intézmény még megfekszi a gyomrod, a nép meg, meglátva gyengeségedet, végül neked esik, levág.

Ezt a szellemi magatartást, ezeket a varázslókat, különösen tapasztalatokban szegényebb ifjabb nemzedéküket, a magam részéről nem is bírálom. (Talán csak azokra neheztelhetnék, de csak kissé, akik mindig ott ülnek a hatalom szőrére, már a pártállami bundában, szörnyfülben, tejfölösülésben is bentlakók voltak.)

Szóval a második varázslók cselekedetei akár morálisan is indokolhatók, amit úgy tudunk értelmezni, hogy ennek az erkölcsi mögötte, alapja az, hogy biztosan jót próbálnak cselekedni, védik a védhető, azt mondják: *őrizzük meg legalább a parlamentáris rendszert, maradjon valamiféle tisztességes alapjogi katalógus, és védjük meg az Alkotmánybíróság hatáskörét vagy annak legalább többségét.* Ha ezek megmaradnak, később, kedvezőbb körülmények között, vissza lehet építeni a minden

korlátozástól mentes jogállamot. Csak időben el kell majd intézni a kardfogút. Aki okos, ráadásul, két különböző időben is jól jár.

Mármost a harmadik csoport azt mondja, hogy nem érdekelnek minket az esélyek, nem hódolunk a tényeknek. A kezünk ügyében lévő botokkal és dobokkal, legyünk ezzel bármennyire nevetségesek, megpróbáljuk az erdőbe visszakergetni azt a kardfogú tigrist. (Persze, ez mellékszál, de azért megjegyzem, hogy a legnagyobbinak vélt dobokat az illető kardfogú már idejekorán az első csoportba tartozó varázslóknak juttatta, de ezzel is csak új reményt kelt, mert ezek a többnyire közszolgálati dobok, ezek pedig olyan hamisan szólnak, olyan furcsa klapanciákat és olyan rossz ütemben zengedeznek, hogy azért az alapvetően elfogadható hallású völgylakók befogják mindkét fülüket, így nagyjából a semmi körül van a hatásuk.)

2. Fogalmira fordítva a szót: sikeres alkotmányok megszületésének kettős feltétele van.¹

A jó alkotmányozások sorsfordító közösségi eseményekhez kötődnek. Ez az első feltétel.

A második feltétel pedig az, hogy az alkotmány a politikai közösség közös műve legyen.

Itt egy kiváló szakértő, Sólyom László egy gondolatát idézem fel. Ez a szöveg az 1994-es országos jogászgyűlésen, az MSZP–SZDSZ koalíció nagy alkotmányozhatnékja idején elmondott beszéd részlete, amelyben Sólyom László az alkotmány ideológiai meghatározottságáról is szólva – és ez sem éppen mellékes – azt mondja, hogy nem lehet ideológiailag meghatározott az alkotmány. Felidézi azt, hogy az első szabadon választott parlament, „a demokratikus szocializmus”, illetőleg „a polgári demokrácia értékeire” való utalást azonnal kirakta az alkotmányból. Sólyom szerint az alkotmány sem gazdasági ideológiát, sem vallási ideológiát nem követhet, ilyesmire nem is utalhat, mert ha mégis, az alkotmányellenes lenne. És akkor az ígért bekezdés pedig így szól: „Alapvető alkotmányossági problémát okoz azonban, hogy az alkotmány maga is az összes képviselő kétharmadának a szavazatával módosítható. Az alkotmány ugyanis – szemben a kétharmados törvények-

¹ Lásd Kis János, A népszavazás a harmadik köztársaság alkotmányában, *Fundamentum*, 2009/4, 5–28.

kel – magasabb szinten áll a jogforrási hierarchiában, mint a törvények, és ezt a különbséget a jelen lévő és az összes képviselő kétharmadának szavazata közötti különbség nem fejezi ki. Itt az alkotmány módosításánál a kétharmados többségnek értéktartalma van, nem csupán számbeli fölényt, hanem azt is ki kell fejeznie, hogy az alkotmány nem egyedül a kormánytöbbség akaratától függ [...]. A formális szemlélet azonban az alkotmányt a közönséges törvények szintjére silányítja. Öröndetes jogállami fejlődésünk szellemének az felelt volna meg, ha a kormány rögtön hatalomra kerülése után a régi eljárási rendben egyetlen alkotmánymódosítást terjeszt elő, az alkotmány csupán kormánytöbbséggel való megváltoztathatatlanságát.”¹

3. *A mi Alkotmányunk mennyire az alkotmány alanyként leírható közösség, a nép?* Legitimitás és magyar szellem: A hatályos '89-es Alkotmány a sikeres alkotmányok feltételeit teljesíti, tehát az előbb említett két feltételnek megfelel, de nem hallgatható el, hogy ez az alkotmányozás ugyancsak küzdött legitimációs nehézségekkel. Ez kétirányú volt: formai és tartalmi, természetesen, ahogy az ilyenkor lenni szokott. A formai legitimációs hiány abban állt, hogy *nem legitim parlament* fogadta el. Viszont ezen a következő szabadon választott parlament, például az ideológiai hadovát elhagyó alkotmánymódosítással is és további jellegadó módosításaival jelentősen enyhített. Azután az eltelt idő maga és az első Alkotmánybíróság által megalapozott ítélkezési gyakorlat mind a formai, mind a tartalmi legitimitását komolyan megerősítette. Az itt-ott még hiányzó húst rátette az alkotmányos vázra.

A tartalmi probléma is leírható hasonlóan egyszerű szavakkal: a nép nem saját erejét, hanem urai gyengeségét tapasztalta meg az alkotmányozással kiteljesedő folyamatban. Az alkotmányokat, természetesen, mindig néhány ember fogalmazza, ezen nincs miért meglepődni. Mégsem mondanám komolytalannak azt a bírálatot, amely szerint az alkotmányozást megelőző és kísérő jelentős népmozgalom meglepte dacára is, részben a kinyilvánított népi felhatalmazás nélkül, a nép feje fölött történtek meg az Alkotmány tartalmáról szóló megállapodások. Ez másképp, valószínűleg, nem is történhetett. Mégis, mérlegre téve e két

közjogi esetet, ha azt nem is mondanám, hogy gránitsziklára épült a '89-es Alkotmány, a húsvéti Alkotmánnyal összehasonlítva, azt a képet már bátran használhatom, hogy ha a '89-es nem is gránitsziklára – volt nekünk valaha gránitsziklánk Mohács után? –, meglehet, csak homokkőre épült, a húsvéti Alkotmány viszont futóhomokra épül, és az első szeles nap összedönti.

És akkor megjött Orbán a magyar szellemmel. A magyar szellem nem valami vidámparki bódéból csent szellemvasúti mutatvány. Ne játsszon vele, ha lehet, senki. A húsvéti Alkotmány által megidézett magyar szellem hóbortos, hozzátennem, nevezzük meg a hóbortot magát: ez a gazdaságban és a közjogban is alapvetően sikertelen Horthy-barokk remixe. Azt, nagyvonalú leszek, nem mondanám, hogy nem a magyar szellem *egyik* megnyilvánulása, de azt igen, hogy nem maga a magyar szellem. A szellemeknek rendszerint, a magyar szellemnek meg rendszertelenül is, több arcuk van. A hóbort és a nagyozolás magyar szellemén túl van itt igenis egy másik magyar szellem, méghozzá azt sem mondanám, hogy ez a magyar szellem margóra szorított volna a hóbortoshoz képest, avagy ezoterikus szellem lenne. Sőt. Az a magyar szellem, amit most szeretnék felidézni, egyenesen az 1848-as áprilisi törvények szelleme, ez a kiegyezés közjogi művében is (kissé talán sápadtabban) megjelenő szellem, a 1946. évi I. törvény szelleme, és igen, '89 szelleme, az a szellem, amely egyébként a Fideszt magát is létrehozta, a szellem, amely elfogyó lánggal bár, de máig világítva él az 1989-es Alkotmányban. Nem mellesleg pedig, igen, határozottan mögötte áll kétszáz évnyi magyar kultúra, de legalább annak java.

1848 áprilisa alkotmányozó törvényhozás időszaka volt, a magyar társadalmat teljességgel átalakító társadalmi forradalom alkotmányos jogi lenyomata, melynek eredményeként az úrbériség megszüntetésével és a felelős magyar minisztériummal – a centralistáknak köszönhetően – teljesen nyugatos közigazgatás, megyerendszer jöhetett volna létre. Ez az új alkotmány a hadszíntéren két nagyhatalom ellen vívott egyenlőtlen küzdelemben elbukni látszott, ám miután erkölcsében a dinasztia megöröni nem tudta, a kiegyezés közjogi művében, legalább legfontosabb elemeiben, visszatért. Ami alkotmányos érték ezután jött, annak előképéül, szellemében hozzá közel álló, láthatatlan alkotmányául az áprilisi törvények szolgáltak. Az 1946. évi I. törvény befejezetlenségével is ennek a fejlődésnek újbóli állomása lett, iránymutató

¹ Sólyom László, Alkotmányosság Magyarországon, értékek és tények, in Uő, *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Budapest, Osiris, 2001, 155.

módon személytelen közhatalommal, parlamentáris közjogi rendszerrel, alapjogokkal. A '89-es alkotmányozók legnagyobb érdeme, hogy a sokféle közjogi hagyományból éppen ezekhez nyúltak. Ha tehát a '89-es Alkotmányunk magyar szellemét keressük, akkor ezt a magyar szellemet dicső alkotmánytörvények sorában találjuk meg, és nem nehéz fényes neveket a hasonlóan fényes törvénynevek mellé mondani. Amíg az Orbán-féle Alkotmány nem is annyira Bethlenre, inkább csak Horthyra mutat, a miénk Batthyány Lajosra, Deák Ferencre és Bibó Istvánra, és ez a mi listánk jó hosszan folytatható, mindenesetre a '89-es Alkotmánnyal szemben a magyar szellem hiányáról beszélni döreség. Az meg csak gonosz és ostoba hazugság, hogy az 1949-es Rákosi-alkotmány szelleme élne tovább a '89-es törvényben. Azt ugyanis minden elemében megtagadta.

4. *A felvázolt alkotmányozási folyamatosság 1848-tól 1989-ig a népre tekintett.* Nemcsak hivatkozott a népre, hanem a népet az Alkotmányba beemelte, az Alkotmányt pedig a néphez kapcsolta. 1989-ben az alkotmányozó atyák nem hirdethettek jobbágyfelszabadítást, hiszen nem volt jobbágyosság, nem adhattak jobb életet, hiszen ennek anyagi feltételei hiányoztak. Ha az Alkotmány szövegét komolyan szemügyre vesszük, akkor látjuk a szinte kétségbeesett igyekezetet, ahogy a '89-es atyák kinyújtották a kezüket, és keresték a többi kezét, a kezek megérintését azaz keresték az istenadta népet. Mik ezek a megnyilvánulások? Éppen azokat az eltéréseket találjuk itt, amelyek alkotmányunk európai vagy világösszehasonlításban jellegadó sajátosságai. Ami ezekben figyelemre méltóan érdekes, hogy ezek, miközben jogi különösségek, egyáltalán nem ellentétesek a nemzetközi alkotmányos mozgalmakkal, azokat gazdagítják, nemzetközi szakirodalmi sajtójuk, fogadtatásuk kifejezetten jó volt.

Három intézményre gondolok mindenekelőtt. Elsőként a populáris akciót említem, amely így, ebben a változatban a világon nincsen sehol: hogy nálunk bárki az Alkotmánybírósághoz fordulhat személyes jogai-
ra, érdekeire tekintet nélkül, ha bármely jogszabályt alkotmányellenesnek gondol. Arról a populáris akcióról beszélek, amelyet politikai rövidlátásból, lustaságból az Alkotmánybíróság maga is támad, és amelyre pedig büszkének kellene lennünk mindannyiunknak. Ez ugyanis a '89-es Alkotmány egyik forradalmi vívmánya.

A másik ilyen – nekem különösen fájdalmas – döntése a hűsvéti Alkotmány előkészítőinek az ombudsmani rendszer felszámolása, melynek hát, miért is hallgatnám el, magam is kezdeményezője és képviselője voltam. A jogállami forradalom utolsó vívmányaként olyan ombudsmani rendszer jött létre, amelyben a magyar Alkotmány rögtön négy népügyvédet adott a köztársaság polgárainak. Ez a jogvédelmi rendszer és működés, akárcsak az első Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlat, komoly nemzetközi népszerűsége, mi több: kisugárzásra tett szert. Amire Werbőczy, de Szent István óta sem volt példa, most megtörtént: Nyugat-Európában alkotmányos reformokat magyar mintára vezettek be. Az információs jogok (adatvédelem, információszabadság) együttműködő közös képviselőjére Magyarország Európának mintát adott, divatot diktált, és arra is akadt példa, hogy alkotmányos reformot a magyarországi jó példára figyelemmel, arra hivatkozva vezessenek be. A népügyvédek megszüntetése hiba. Az adatvédelmi biztosi hivatal megszüntetése Magyarországon – ebben a korrupció által sújtott országban – az információszabadság intézményi védelmének halálát jelenti. Ezután még szabadabb lesz a vásár.

A harmadik a népszavazás intézménye. A magyar kormány természetesen nem pusztán az Alkotmány előkészítéséből zárja ki a népet, hanem az Alkotmány elfogadásából is, az Alkotmányról szóló népszavazást vagy újraválasztott parlament általi megerősítést buta kérdéseket megfogalmazó kérdőívvel helyettesítették, amit azzal indokoltak, hogy ez mindösszesen csak nyolcszázmillióba került, azaz olcsóbb, mint egy népszavazás. Amire joggal mondhatjuk: olcsóbb ugyan a népszavazásnál, de drágább egy grillcsirkénél. A logikai kapcsolat ugyanis a három dolog között egyforma intenzitású.

Az 1989-es alkotmány a sokaságnak, a népnek olyan valóságosan is használható alkotmányos készüléket adott a kezébe, amellyel, ha a fejébe vette, szükségét érezte, a jogokon, de az állam működésén, sőt szerkezetén is változtathatott.

Ezt veszi el ez a hűsvétinak és alaptörvénynek mondott textus. Mivé lesz magyar hazánk?

(2011)

AZ ALKOTMÁNYOSSÁG HELYREÁLLÍTHATÓ

Magyarországon – ez 2012 első két hónapjának újdonsága – megszűnt a kormányzás. Könnyebb lenne az alkotmányosság helyreállításáról beszélni akkor, ha stabil volna a kormányzati működés – de ma ott tartunk, hogy a kormányváltást követően a korábbi nyilvánvaló morális és politikai válság nemhogy megoldódott volna, hanem alkotmányos válsággá mélyült – és mögüle, mostanra, eltűnt a kormányzás is.

A magyar közbeszédben az Alkotmány problémáinak saját súlyukon való kezelése egyáltalán nem evidencia. Ez ügyben jellemző, ahogy a bulvár *infotainment* képviselői, a virágról virágra szálló pillangók módján tévéstudióból tévéstudióba szédelő politikai elemzők ugyanazt a – hogy Antall József néhai miniszterelnök úr kedvenc szavát idézzem – számárságot mondják: például hogy a magyar népet az Alkotmány mint olyan, illetve az alkotmányosság nem érdekli. Azt sugallják, hogy az életünk elrendezéséhez nem az alkotmányosság rendbetételére van szükségünk, hanem valami másra: például több pénzre. Azt is tudni vélük, hogy a nép nem olvasta sem az Alkotmányt, sem az Alaptörvényt – ami biztosan igaz, bár megkérdezhetnénk, hogy ezek az elemző hölgyek-urak vajon olvasták-e? Mert a szavaikból többnyire úgy tűnik, hogy nem. Ahogy valószínűleg Bibó Istvánt sem, aki egyébként azt a rosszaló megjegyzést teszi a magyar nemzet képviselőire, tehát a történelmi politikai osztályra, hogy annak ezer éven keresztül a legfőbb gondja az volt, milyen szerződést kössön királyával. Vagyis Bibó szerint a magyar közgondolkodás ezer éven keresztül igenis alkotmányos kérdések körül forgott. De az 1848-as áprilisi törvények vagy a tizenkét pont is kizárólag alkotmányos problémákról és alkotmányos követelésekről szólt: és ahogy 1956-ban, úgy 1989-ben is alkotmányt követeltünk, majd aztán a rendszerváltás után volt húsz jó évünk az alkotmányosságra.

Ez nem a magyar közjogi hagyomány sajátja, sőt az Egyesült Államok népe kétszáz éve szenvedélyes vitát folytat az alkotmányáról, akárcsak az Egyesült Királyságé, Skóciáé, Belgiumé vagy Svájcé.

A másik ellenvetésnek több értelme van, noha a magam részéről nagyon élesen szeretném elutasítani: eszerint ez az alkotmányos húsz év deviancia volt, mi, magyarok, nem ilyenek vagyunk. Magyarország nem arra született, hogy alkotmányos kultúrában éljen, Magyarországnak egypártrendszer, de legalábbis egy domináns párt uralma kell. Erre egyébként a dualizmusban valóban volt komoly példa: az uralkodó párt – egy 1905-ös intermezzót leszámítva – csakugyan nem tudott soha megbukni, De egyébként, ezzel párhuzamosan, volt gazdag kultúrájú alkotmányos élet akkor is. (Érdemes például elolvasni Eötvös Károly *Harcz az Alkotmányért* című kötetét.)¹ Magyarország nem született az alkotmányosságra, szól ez a vélekedés, Magyarországon az embereknek elégük van az intézmények uralmából, hiszen ezek csupán paravánok, amely mögött hitvány emberek lopnak. Ezért, mondják, inkább legyen arca a hatalomnak: egy történelmi korszakra, egy nemzedéknek egyetlen vezetőt akar az ország. Szerintem ez teljesen téves felfogása a magyar kultúra, pontosabban a magyar politikai kultúra nagy folyamának: ez lenézése az országnak.

De miért kell egyáltalán helyreállítani az alkotmányosságot? Ezzel összefüggésben a következő fontos tézist szeretném megfogalmazni: *a nemzeti együttműködés állama nem nevezhető jogalkotó államnak.* Mégpedig azért nem, mert mai, korszerű jogfelfogásunkban a jog mindenekelőtt az önkénnyel szembeni védelmet jelenti. A jog nem az önkény szolgája. Mindenütt, ahol jog van – erről szólnak az alkotmányok –, a jog védi meg a polgárt az állami önkénytől. De miként tekint a jogra a nemzeti együttműködés állama? Porba alázza: a parlament, a nemzeti együttműködés.

Soroljunk fel néhány példát: az Alkotmánybíróság hatásköreinek – egy kormánynak nem tetsző határozatot követő – önkényes megcsonkítása; a végkielégítések visszamenőleges megadóztatása; a visszamenőleg kivetett, de bizonyos vállalkozásoknak mégis kedvező ágazati különadók; a főbíró, az adatvédelmi biztos, az Országos Választási Bizottság tagjainak kiválasztása, valamint a Gazdasági Versenyhivatal

¹ Eötvös Károly, *Harcz az alkotmányért*, Budapest, Révai Testvérek, 1909.

elnökhelyetteseinek megbízási idejét törvényileg lerövidítő határozat; az egyes tisztségek betöltésére vonatkozó összeférhetlenségi szabályok bizarr kivételekkel való teletűzdelése; a csoportos létszámleépítés szabályainak a Költségvetési Tanács szakértői apparátusa elbocsátása idejére időzített megváltoztatása, vagy a semmisségi törvény, amellyel a parlament a 2006. őszi zavarások ügyében hozott jogerős bírói ítéleteket semmisítette meg. Ezek törvényhozási, de nem jogalkotási aktusok. Ilyenek, ha előfordulnak is jogállamokban, elszigeteltek maradnak, és soha nem ismétlődnek rendszerszerűen. „A Lex Borkai, a Lex Szapáry, a Lex Járai, a Lex CBA vagy a Lex Domonkos és társaik vagy jól célzott kivételeket állapítanak meg az általános szabályok alól, vagy magát a szabályt igazítják hozzá a kedvezményezni szándékolt személy vagy csoport jegyeihez, függetlenül attól, hogy az eredeti szabálynak volt-e valami általános és elfogadható indoka. Az úgynevezett Lex Domonkos például úgy módosította a Költségvetési Tanácsról szóló törvényt, hogy megszüntette a tagjaira vonatkozó egyik összeférhetlenségi szabályt, lehetővé téve, hogy Domonkos László számvevőszéki elnök, nemrégiben még a Fidesz országgyűlési képviselője, ott taggá válhasson. Ebben az esetben a lex egy, a Költségvetési Tanács független státuszához igazodó, nagyon is indokolt szabályt iktatott ki. A Lex Borkai ezzel szemben már a törvényhozói önkény önkényes felülírásának szép példája. Az eredeti törvényjavaslat, amely a hivatásos katonai és rendőrtiszteket leszerelésük után öt évig kizárta volna a polgármesteri tisztségből, semmilyen erős indokkal nem volt alátámasztható, és a hírek szerint csak az a fideszes félelem motiválta, miszerint a Jobbik számos volt hivatásost állíthat jelöltként az őszi önkormányzati választásokon. Csakhogy a szabály Győr fideszes vezetőjét is elütötte volna az újraindulástól, ezért az összeférhetlenségi időszakot sürgősen lezállították három évre.”¹

Ezek, ismétlem, kétségkívül törvényhozási aktusok, de a fenti értelemben *nem törvények*: külön-külön és együttesen sem alkotnak jogot, ellenben a joggal szemben elkövetett bűnök, hiszen kiszámíthatatlannak, és nincsenek morálisan igazolható, általános és nyilvános indokokra alapozva.

¹ Az elveszejtett alkotmány, szerk. Majtényi László, Szabó Máté Dániel, Budapest, L'Harmattan-EKINT, 2011, 120.

Hack Péter beszélt egy előadásában arról, hogy magát az Alaptörvényt használják fel arra, hogy az Alkotmánybíróság ne tudjon az önkény ellen védelmet adni, akárhogy változtatták is meg hatáskörét, illetőleg személyi állományát. Betették az Alkotmány életbe léptető szabályai közé az ügyészségnek azt a jogát, hogy elvonja a polgártörvényes bírájától, ezt a szabályt pedig az Alaptörvény részévé tették. Mint ahogy a bírósági igazgatás vezetőjének ugyanezt a jogot – és ugyanígy – ugyancsak megadják. Több száz éves alkotmányos igény, hogy törvényes bíránktól ne vonhassanak el bennünket – és nincs alkotmánybíróság, amely ezt eltűrhetné. Ezért aztán beiktatják magába az Alkotmányba, ami a jog, az alkotmányosság halála. Ezért is indokolt, hogy arról beszéljünk, hogy az Alkotmányt miként lehetne helyreállítani.

Ezzel az első kérdéskörre talán meg is adható a válasz. Kiváló alkotmányjogászok hirdetik azt az álláspontot, hogy bár csúnya ez az Alaptörvény, és nem elfogadható, mert egy sor alapvető szakmai kifogással szemben nem tud megállni, de az alkotmányjogi gondolkodásban az a szép, hogy az alkotmányosság az elrontott formát is jó tartalommal tudja kitölteni. A csúf edénybe is tölthető jó bor. Szerintem ez illúzió: ez az alkotmányos szerkezet nem alkalmas arra, hogy a jó bor töltse ki. Egyrészt azért, mert alkotója, mint láttuk, magát az alaptörvényt sem tekinti jognak, illetve az alaptörvényt nem az alkotmányosság foglalatának tartja (ami a formális törvény esetében a jog, az az alkotmány esetében az alkotmányosság), hanem pillanatnyi politikai érdekei eszközévé teszi, akként használja. A kérdés tehát az, hogy belenőhet-e az alkotmányosság a rossz keretek közé. Ezt már azért sem tudnám elképzelni, mert ez az alkotmányos szerkezet legalább a magyar társadalom felének megalázásával jött létre. Azt állítom, hogy az Alaptörvény maga nemcsak az országnak azt a felét alázza meg, akik más pártokra szavaztak vagy nem akartak élni szavazati jogukkal, hanem az egészet – mert megvitatásából az egész közösséget kizárták. Azokat, akik az új Alaptörvényt elfogadó pártokra szavaztak, éppúgy nem kérdezték meg, mint másokat.

Jellemző amúgy, hogy a mi Alaptörvényünk az egyetlen alkotmány a világon, amelynek nincs szerzője. Annyit rebesgetnek róla, hogy Szájer József iPad-jén készült, tehát a szerző egy iPad, amelyik a Strasbourg–Brüsszel vonalon az EU-képviselő úr ölében utazott. Ennyit tudunk a szerzőről. Nemrég egy konferencián rámutattam egy ifjú kollégára,

akiről köztudott, hogy egyik szerzője ennek az alkotmánynak, mondván: „részben ez az úr írta az Alaptörvényt”, mire a fiatalember fölállt és vöröslő fejjel kérte ki magának a feltételezést. Hogy engedhettem meg magamnak ezt az inszinuációt: ő ugyan nem írta, még ha várakozó jóindulattal tekint is a szövegre. Ez tehát a világtörténelem első alkotmánya, amelyet nincs alkotmányjogász, aki a sajátjaként vállalna – miközben az összes fasiszta és kommunista alkotmány szerzői kitüntetésekkel a mellükön nagyon büszkéek voltak a maguk termékére.

Azért nincs tehát senki, aki a szerzőségét vállalna, mert a 21. században sikeres alkotmánynak csak azt nevezhetjük, amely a politikai közösség egészének támogatását élvezi – ez pedig voltaképp egyik oldalnak sem a sajátja. Ezért, bár rokonszenves gondolat, hogy belenőhet az alkotmányosság az alaptörvénybe, ennek minimális feltétele egy nagyon bátor és kivételesen jól működő alkotmánybíróság volna –, ezt azonban a jelenlegi viszonyok ismeretében nem tudom elképzelni. Az Alaptörvény nem gránitsziklára épült – ahogy a miniszterelnök úr látni szeretné –, hanem futóhomokra, és ahelyett, hogy eltöntené az alkotmányosság szelleme, az első fuvallatra kártavárként fog összeomlani.

Hogy milyen úton-módon lehetne az alkotmányosságot helyreállítani, azt nem tudom megmondani: csak arról tudok beszélni, hogy mi lenne a kívánatos.

A Haza és Haladás Intézet két szakértője, Tordai Csaba és Szigetvári Viktor – részben a honlapjukon, részben az általam vezetett Eötvös Károly Intézettel is vitatkozva – előálltak egy javaslattal. Ennek a lényege, hogy most nem kell kiásni a csatabárdot az alkotmányosság ügyében – inkább a majdani választási győzelem után kellene felülvizsgálni az új alkotmányt, mégpedig a kormányozhatóság érdekét figyelembe véve: vagyis a ma alkotmányalkotó csoporttal kellene megegyezni a kormányozhatóság helyreállításáról.

Ezt a programot több okból is veszélyesnek látom. Az első nem érdemi: elképzelni nem tudom, miféle módon lehetne a választókat egy ilyen megoldás mellett mozgósítani. De fontosabb ellenérv, hogy lehetővé teszi, hogy – akár baloldali formában – tovább éljen vagy újratermelődjön az orbánizmus. Ha az alkotmányos felülvizsgálat célja csak a kormányozhatóság biztosítása, akkor például kifejezetten előnyös, hogy például az adatvédelmi biztos hivatalát – hogy egy szívem-

nek különösen kedves intézményt említsek – megszüntette a nemzeti együttműködés. Az információszabadság biztosa ugyanis nagyon sokat kellemetlenkedhet az államrezonnak, ha például az állam illegális titkait a nyilvánosság elé tárja, illetőleg folyamatosan fellép az állami szervek csillapíthatatlan adatéhségével szemben. Kifejezetten a könnyebb kormányozhatóságot szolgálna egy olyan megoldás, amely abban a papíron független, de kormánytól függő státusban tartja a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóságot, amelybe most került. Számítalan hasonló példát mondhatnék a Költségvetési Tanácstól a bíróságokig, amelyek – változatlan szerkezetben – a következő kormányzó elitek dolgát is megkönnyítenék. Persze Tordai Csabáék sem egészen erre gondolnak. De hogy ennek az Alkotmánynak vagy Alaptörvénynek nevezett valaminek a karakterét kell megváltoztatni, az nem lehet vitás – ennek tagadása pedig nem korszerű és hüvös technokrata megközelítés, hanem hibás elképzelés. Ezt a vitát mára talán megszüntnek is nyilváníthatjuk, hiszen időközben az Alaptörvényhez olyan rendelkezéseket csatolt a parlament, amelyek az egyik konkurens demokratikus pártot nem is egyszerűen bűnösnek, hanem egyenesen gyilkosnak minősítik. Ezek után egyszerűen lehetetlenség azt az igényt fenntartani, hogy az alkotmányreform fő célja a kormányozhatóság legyen.

A másik fontos – és bírálendő – javaslatot egy volt képviselő, Eörsi Máttyás fogalmazta meg. Eszerint az ellenzéknek, ha relatív többséget szerez a választásokon, megint forradalmi aktusként népszavazásra kellene bocsátania az Alaptörvényt. Az eljárás legalitását tekintve ellentétes volna mind az 1949-es, mind az 1990-es Alkotmány, mind pedig a jelenleg hatályos Alaptörvény szövegével – ezek ugyanis mind legalább parlamenti kétharmadot kívánnak meg az alkotmány megváltoztatásához. Eörsi szerint tehát eredeti, új alkotmányozó aktsussal kellene létrehozni ezt az új alkotmányt, amely értékeit tekintve a '89-es alapokon épülne újra (ez amúgy önmagában kedves zene az én fülemnek). Egy új államot konstituálna tehát. Csakhogy ez iszonyatos legitimációs hiánnyal járna: alkotmányos zérópontra lökné országunkat. Egyrészt azonnal beindítaná az alkotmánypolitikai revans spirálját, másrészt húsz év alkotmánybírósági alkotmányfejlesztés eredményeit tehetné semmivé. Annak a továbbélését veszélyeztetné, amire legutóbb Sólyom László emlékeztetett fényes szavakkal: az alkotmányos kultúrát. Eörsi javasla-

tát azért sem támogatom, mert jogászként én nem a forradalmi, hanem az alkotmányos jogi megoldások híve vagyok.

Egyedül járható útnak azt tartom, amit többen is, például Kis János és Miklósi Zoltán is vallanak: hogy az új alkotmányt az alkotmányos baloldal és az alkotmányos jobboldal, illetve minden, a korszerű alkotmányosság eszméjének elkötelezett erő széles koalíciójának kellene létrehoznia. (Számomra az lenne a legrokonszenvesebb, ha a kormányváltás előtti '89-es szövegét helyeznénk vissza jogaiba, de elfogadom, hogy akadnának, akik ezt a gesztust is erőszaktevésként élnék meg.) Ez az összefogás nézetem szerint nem tartana tovább az alkotmányosság helyreállításánál – azaz nem tartanék szerencsésnek bármiféle nagykoalíciót. Egyrészt, mert nem jó túlbiztosítani a kormánytöbbséget, nem helyes tartósan összekényszeríteni ellentétes princípiumokat, másrészt a nagykoalíció rendszerint a szélsőséges radikálisok malmára hajtja a vizet, különösen egy annyira megosztott országban, mint a mienk.

2012 januárjában felszólaltam egy népgyűlésen, és azt mondtam: a parlamenti többség, amikor véget ér a mandátuma, vigye az alaptörvényét meg a sarkalatos törvényeit magával. Ez persze nem látszik reális javaslatnak: nagyon csekély a valószínűsége annak, hogy a jelenlegi parlament – belátva, hogy tévedett és belátva, hogy a művén nincsen áldás – visszaadná nekünk azt a jogállapotot, amit átvett, és ami alapja lehetne a demokratikus jogállam továbbélésének és a szükséges reformok végrehajtásának. Ugyanakkor úgy vélem, ez a jelmondat társadalmi követelésként megfogalmazható: van morális hátországa, és talán lehet mozgósító ereje is. Ne felejtjük el, mi, a többség mit mondtunk volna annak a fantasztának, aki 1988-ban föláll és például független magyar külpolitikát követel? Talán azt, hogy ennek nincsen semmi realitása, inkább független folyóiratot követeljen, annak talán van... és tessék, eltelt egy rövid év, és a független magyar külpolitika minden feltétele létrejött. Ez lenne itt, mondókám végén, az optimista farok.

(2012)

AZ ALKOTMÁNYOSSÁG ESÉLYE

Abban ma, március 15-én, a szabadság kisajátíthatatlan ünnepén so-
kan, magyar polgárok, legyünk bár eltérő politikai hiten, egyetérthe-
tünk (na jó, egyetérthetnénk), hogy a Magyarország előtt álló legfon-
tosabb feladat az alkotmányosság helyreállítása. Nem tudhatom persze
pontosan – hiszen nem működnek megfelelően a társadalmi nyilvános-
ság intézményei –, mekkora a kiterjedése ennek az egyetértésnek. Azért
reménykedem. Azt viszont tudom, hogy azok között is, akik osztoznak
az alkotmányosság óhajtatásában, abban a kérdésben, hogy mit jelent a
feladat, és milyen úton juthatunk (vissza) az alkotmányossághoz, nincs
egyetértés, de van ellenben nagy tanácstalanság.

A FELADAT MAGA

Tudnunk kell, mit akarunk. Aligha tagadható, hogy az alkotmányos-
ság létrehozása nem eredeti feladat, azaz nem közvetlen politikai-al-
kotmányos előzmények nélkül kell eljutnunk az alkotmányossághoz,
hanem sokkal inkább vissza kellene fordulni a korábban már kikü-
zdött alkotmányos jogállapothoz, alkotmányos kultúránkhoz. Ehhez
kell még tennem egy fontos distinkciót: a Harmadik Köztársaság el-
züllésének nem alkotmányos szerkezete az oka, hanem mindenekelőtt
a zuschlagozó, kubatovlistázó, hatalomtechnikai bolondériák rabjává
váló politikai vezető rétegének – amely mára jószerivel a közjó fogalmát
is elfelejtette – gyarlósága, felkészületlensége, emberi alkalmatlansága.
Sőt a Harmadik Köztársaság jószerivel egyetlen, a szabadságot elhozó,
nemzetközileg is ünnepelt *sikerágazata* éppen alkotmányossága volt.
Ha az 1989–1990-es alkotmányozást és a húsz évig fennállt köztársaság

első szakaszának kifejezetten dicsőséges alkotmánybíráskodását megtagdnánk, letagdnánk vagy elutasítanánk, jövőbeli esélyeinket tennénk tönkre. A fülkeforradalom becsapás. A jelszavunk ezért: *Nem engedünk a '89-ből!*

AZ ALKOTMÁNYOSSÁG DIMENZIÓI

Az 1989–1990-es alkotmányos forradalom idején az alkotmányozás hazai hívei nagyraívó terveket szöttek. Nem vitatottan alkotmányos mintaállamot szerettek volna Magyarországon látni. És így is lett, sokan sokfelől jöttek hozzánk, olvasták szövegeinket, tanulmányozták a figyelemre méltó magyar kísérletet, a magyar alkotmányosságot. Nem hiúság, öncélú alkotmányos becsvágy hajtotta a magyar kísérlet kiváló szerzőit, hanem az a felismerés, hogy a jog csak felszín, ahogy a szakirodalomban fogalmaznak, tájték a személyközi viszonyok felszínén. Amikor nemzetközi szinten is izgalmas képződményként a kötelezőhöz képest az alapjogok megemelt védelmi szintjét hoztuk létre az ehhez társuló intézményrendszerrel, ezzel valójában talán csak gondosan figyelve a magyar társadalom igényeire, a nyugat-európai, észak-amerikai jogvédelem átlagát, talán annak is alsó harmadát céloztuk meg, hiszen a mindennapi közjogi és kulturális beidegződéseink visszahúzó erejével is számolnunk kellett, miközben a létrejött alapjogvédelmi színvonal a magyar társadalom adottságait vette figyelembe, és a hazai közjogi hagyományra épült.

VESZTESÉGEK...

Ez a harmadik köztársaságos kísérlet egyelőre elbukott. Számba kell most vennünk a veszteséget és az esélyeket.

Az alkotmányos jogokat és az intézményrendszert egyaránt súlyos veszteségek érték, némelyikük sérülése egyenesen halálosnak látszik. A két összetevő külön-külön és együtt is vizsgálendő, mert egyrészt elkülönültek, másrészt egymásra utaltak (az intézmények definiált jogokat védenek, a jogok pedig intézményi védelemmel jutnak érvényre).

A látszat szerint Orbán jól számolt, a Harmadik Köztársaság (tetsz?)

halott, és csak a magamfajta varjú károg utána. És valóban, a nagyhatalmú intézmények, korporációk, nagy érdekérvényesítő hatalommal rendelkező közösségek a maguk módján ásták vagy mélyítették a jogállam sírját. Az egyéni közbátorságok, Baka főbíróé, Jóri ombudsmané nem pótolhatták az elmaradt intézményi ellenállást. Az Alkotmánybíróság erőtlén dohogása semmit nem ért, az újságíró-szervezetek betliztek, elnézték a szakma szabadságának és a sajtó szabadságának pusztítását, miközben tagjaik, szaktársaik ezrével veszítették el egzisztenciájukat. Az egyházak pusztá léte is politikai kegy, úgy látszik, nem fontos nekik a szabadság, nem kell a „szabad egyház a szabad államban” elv, inkább a régi megszokást követve szolgálnak, és majd, ha kell, imába foglalnak. A hivatalos diákszervezetek, akárcsak az egyetemek maguk, lapítanak. A bírák, noha létszámukhoz képest ők a leghatalmasabb hivatásrend, ellentétben szlovén kollégáikkal, semmit nem tettek függetlenségük védelmében, ellenben sokan lesnek sóvárgó szemmel a nyugdíjba zavart vezetők, kollégák asztalára, székére. A közösségi ellenállás helyébe az egyéni érdekérvényesítés lépett. Általános helyzetkép, hogy amit a közösségek együtt könnyedén megnyerhetnének, egyenként veszítik el. Az örökké termő fa alatt mindenfelé mozgástól elszokott, kövér mókuskok várják rettegve az éhes sakált. Kemény szavakat érdemelne mindez, már ha dolgunk lenne az ítélkezés.

...ÉS ESÉLYEK

Magyarország ötszáz év után a kifejezés teljes értelmében független ország, amelynek felelős ministeriuma van Buda-Pesten, és függetlensége csak annyiban korlátozott, mint bármely más olyan szabad országé, amelyik nem nagyhatalom.

Felelősek vagyunk saját szabadságunkért. A magyar nemzeti költészet mindig szabadságköltészet volt, mert a függetlenség és a szabadság ügye, ellentétben Nyugat-Európával, ahol a szabadságot az abszolutista nemzeti fejedelem vette el, minálunk összekapcsolódott. Most jött el nálunk is az az idő, amikor saját szabadságunkat saját államunkkal szemben végre magunknak kell megvédenünk. Nem mellékesek persze a körülülláló nemzetközi viszonyok, melyek most éppen kedvezőek a szabadság ügye szempontjából, de a feladat attól még csakis a miénk.

A veszteség mértéke a szabadságjogok terén látszik kisebbnek, mert az emberi jogok listája, úgy is mint minimumszabvány, kötelezően megmaradt az Alaptörvényben, és az elbarmolt sajtószabadsághoz hasonló fekélyek, ezt március 15-én külön okunk van hangsúlyozni, egy európai nemzet arcát nagyon sokáig nem csúfíthatják el. (Hozzászések ehhez egy biztosan bekövetkező jóslatot: amikor a Fidesz bukását majd háztáji ideológusai utólag elemzik, a bukás okait sorolva mindig a hatalomtechnikai szempontból is szörnyszülött médiatörvénnyel kezdik majd mondandójukat.) Esélyeinket azonban általában nem segítik, hogy a jogállami forradalmunk által meghonosított alapjogi kultúrát, annak színvonalát nem védik nemzetközi sztenderdek, mert az Alkotmánybíróság korábban nem az elvárt minimumot alkalmazta mércéként.

Az intézményi rombolás nagy része, ha a körülmények jó irányban változnak, reparálható. A legtöbb félálónk még attól lehet, hogy elég sok elég rossz bírót találunk a nyugdíjazott bírósági vezetők és bírák helyére, mert ha az újak, akik jogállamban leválthatatlanok, a politikai szelek megváltozásával gyorsan új helyet keresnek, nos, az lenne éppen a legriasztóbb fejlemény.

Ami, viszont biztosan tudhatunk, az az, hogy az alkotmányosság helyreállításának két követelménye van: 1. gyökerezzen az 1989–1990-es alkotmányos hagyományban, és 2. legyen az alkotmánytisztelő baloldal és az alkotmánytisztelő jobboldal közös műve! Akkor is igaz ez, ha az említett baloldal és az említett jobboldal most éppen nem látható.

(2012. március 15.)

HOGYAN LETTEM A NEMZETI MÉDIA- ÉS HÍRKÖZLÉSI HATÓSÁG ELNÖKE

*Avagy a zsarnokság dicsérete, illetőleg
az erények küzdelme a nemzeti együttműködésben¹*

(Bevezetés²) Nehéz fába vágtam. Olyan tárgyról írok, amely édes hazánk sanyarú sorsáról beszél, de a történeten végigfut valamelyes személyes szál is, a szerző személyes története, döntései, ha tetszik, valamennyi a sorsából is. Pedig az ilyet legfeljebb olvasni szeretem, nem pedig írni. Ez a problémám.

(Invokáció³) Hosszú sora van ennek, nagyon komoly sora.⁴ A fülkeforradalom kohójából izzó pataként a forradalom öntőformáiba ömlő

¹ Ez az alcím egyáltalán nem a Nemzeti Együttműködés Rendszerét minősíti, hanem mindösszesen médiahatóságára utal, mert ami a NER-t magát illeti, tudjuk, egyáltalán nem tekinthető diktatórikusnak, de talán lokálisan, úgynevezett alsó hangon, mindössze zsarnokinak, hm, talán igen. A médiairányításban az egyeduralom tény: Vö. és lásd még: „Pajtás, vicceljünk szép magyar hazánkról! / Zengjük MTVA-s hőseink erényét, / Este, ha erdön tábortűz lobog, / Boldog jövőnkért, boldog új hazánkért / Éltek ők, e bátor harcosok.” (Várnai Zseni nyomán), (lábjegyzet a lábjegyzetben: bevallom, újabban azonnal rám tör az ásíthatnék, ha mondanom vagy hallgatnom kell valamit arról, hogy Mo.-on diktatúra van-e). (Lábjegyzet a lábjegyzet lábjegyzetéhez: Szerintem egyébként ez itt csak dikt., lásd kötetünkben a *Magyarország ma dikt* című szöveget.)

² A fogalmazás három fő részből áll: bevezetés, tárgyalás, befejezés. A bevezetés és a befejezés általában egy-egy bekezdés, míg a tárgyalás bekezdései a szöveg tartalmától függenek. (<http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/magyar-nyelv/nyelvtan-6-osztaly/a-fogalmazas/a-fogalmazas-szerkezete>, letöltve 2014. október 5.).

³ Melyben a mű elején a szerző, akár mint itt, a műzsák segítségét kéri: „Szentséges királyné! hívom irgalmadat. Adj pennámnak erőt, úgy írhasak mint volt.” (Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*) A magyar nyelvű értekező prózában ez az első eset, hogy az Invokációt beelőzi a Bevezetés (érdekesség).

⁴ Előre elnézést kérek, kénytelen vagyok szépen fogalmazni, az olvasó, remélem, tán megérti az okaim is. Ha nem beszélék szépen, akkor jönne a csúnya beszéd: vaze, ilyenek.

tűzfolyóból¹ lett nemesacéldarabok első öntvénye éppen a médiaszabályozás volt. Ezt csupán követték – akár szentek kivonulásaként – a dícsőséges sarkalatos törvények, a sor végén meg a Negyedik Módosítás maga, amely úgy koronázza a művet, mint illatozó sült oldalas az ételek fejedelmét, a babot. A forradalom tüze tehát beleégett a médiaszabályozásba és a fülkeforradalom sajtójába, a forradalmi médiaszabályozás és sajtója eggyé vált az őt létrehozó lánanggal, amely tovább lobog mindaddig, amíg története tragédiába nem fordul, csillaga végül le nem hanyatlik a magyar égről. A Nemzeti Együttműködés Rendszere és sajtóirányítása egybeforrt. Együtt él vele, és együtt is hal. Majd.

Addig (best before end) átléptünk egy másik dimenzióba, új időszámítás kezdődött, addig a kenyéren másképp tapad a vaj, immár a szellem antanyaga vesz körül, néha szédelgek csak, annyira más a szózat, és a megmaradt két és fél folyam² partján annyira máskeblű már a nép, a matek és a logika helyén is újmatek és újlogika érvényes, rosszkedvre gyűl, ki, például én, bájkörébe lép. Uralomvágy és Paranoia jegyesek. Darab idő óta az gyötör, hogy rajtam kívül vajon miért nem gyötör szinte senkit, hogy szavazófülkés forradalmunk két szent irata (Nemzeti Együttműködési Nyilatkozat, Nemzeti Hitvallás) nemhogy magukban is képtelenségeket, de egymásnak is homlokegyenest ellentétes hittételeket állítanak?³ A Nemzeti Zsinat meg hallgat, mint a sír, és amit magam saját szemmel látok és olvasok, felsőiskolákat végzett emberek, köztük jobboldali liberálok százazrei (ezrei, százai, tízei?) nem látszanak észlelni, értelmezni.

(Előttörténet) Még csak április, igaz napsütéses, közepe volt, amikor egy siófoki üdülő kertjében álldogáltam, kutyámat, tán ő is emlékszik

¹ „Minden eddigi materializmusnak (Feuerbach materializmusát is beszámítva) az a fő fogyatéksága, hogy a tárgyat, a valóságot, érzékiséget csak az objektum vagy a szemlélet formájában fogja fel; nem pedig mint emberi érzéki tevékenységet, gyakorlatot; nem szubjektíven.” Karl Marx, Tézisek Feuerbachról, in: *Marx–Engels művei*, III., Budapest, Kossuth, 1960, 7. (A sorozatban a fordító nevét nem adták meg! – M. L.) Itt tehát egyenesen Karl Marx útmutatását követjük.

² A Duna, a Tisza és a Dráva magyarnak maradt partja.

³ Az első szerint az elmúlt két zavaros évtizedben még az önrendelkezés képességét is elveszítettük, a másik szerint nemzeti önrendelkezésünk csillaga ugyanezkor fennen ragyogott.

nagy jódollgára, pszichológus hölgyek kényeztették éppen,¹ előadásom szünetében megcsörrent a telefonom, és az újságíró-szervezet tiszteleti elnöke hívott azzal, hogy a MÚOSZ bejelölne a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnökének, ha én is gondolom. Nagyot hallgattam, de belül, mit tagadjam, már meghallottam a történet dallamát. Majd gondolkodom az ajánlaton, mondtam azért a rendes hangomon. Persze hogy nem akartam hatósági elnök lenni. Szép is, sőt elég volt éppen az ORTT-elnökség húsz hónapig, ami azt illeti. Képzelsen el a nyájas olvasó, amint éppen leteszem az esküt az Alaptörvényre.

De megéreztem rögtön a proalkotmányosdemokráciahek² finom illatát.

A mérleg másik serpenyőjében³ ott volt az, hogy nem szerettem, rossz megegyezésnek tartottam a Jagland-kompromisszumot,⁴ amely pedig jelölésemnek alapja. Sőt kivétel nélkül mindent rossznak és nyomorítósnak tartok, ami csak a Médiahatóság körül történt az elmúlt három évben (felháborítósnak a pártegyeduralmat létrehozó törvényt, a Média tanács átlag három másodperces viták után hozott egyhangú döntéseit, az Alkotmánybíróság megfutamodással vegyes bátorságát, amellyel néhány rémes részlet – a szabályozás alkotmányellenes szélessége, médiaombudsman – hatályon kívül helyezése mellett bátran elfutott az alkotmányellenességek majd összes borzalmának vizsgálata elől. És, amint mondom, ingerültséget éreztem az Európa Tanács és a magyar kormány megegyezése, a NER-es médiaszabályozás jaglandizálása miatt is.)

Csak hogy ismerni vélem e hatalom mibenlétét, ezt a csupaizom (bicepsz, tricepsz, quadrocepsz) egyeduralmat, melyet önsejtjei belül egyre rágnak, önmagában véve nettó kisszerűség, besúgóság és besúgottság, más szóval a gyávaság vándorünnepe. Kívülről tekintve olyan betontömb, amelyre ha egyszer majd véletlenül jó szögben süt a Nap sugara, egyetlen perc alatt ártatlan sóderhalommá válik. Vajon miért

¹ Homlokcsont, fültő, hasika vakargatása. Hagyják a sovány kutyát másra!

² Egészen új kifejezés, nagy jövő előtt áll, habár csúnya, de vicces.

³ Viccelhetnék például, hogy „fordítsuk komolyra a mérleg másik serpenyőjét”, de valamiért nem lenne jó.

⁴ Thorbjørn Jagland, az Európa Tanács főtitkára egyezett meg Orbánnal, hogy pár bagatell módosításért cserébe az Európa Tanács megszünteti a médiaszabályozás vizsgálatát, illetve ezentúl inkább figyelemmel kíséri.

is értékelném a semmi tombolását az erő jelének? Talán azért, mert a nemzet, a nép, amely szellemi létező,¹ virtuális valami, egyelőre hallgat. És? Akkor nekem már kuss van?

Hátha napvilágra lehet hozni a NER öngyengességének apró, de látható jeleit, gondoltam. Eszembe jutott, jellemző példája a személyes szerénységnek, mekkora égése volt a létezett szocializmusnak az első pillantásra semmire se jó, igaz, emberi jogokat emlegető, ám a belügyekbe, a belső iszonyokba be nem avatkozást rögzítő 1975-ös Helsinki Záróokmány; mert ki hitte volna, hogy pár, a szabadságával játszó bolond, itt is, ott is, Moszkvában, Varsóban, Pesten elkezd cíttelni, hivatkozni. Mintha valami hasonló bontakozhatna ki, ha nagyon kicsiben, parodisztikus nemzeti keretben is, gondoltam, és ráadásul értékelhető személyes kockázatok nélkül szolgálhatok hazát, tehettem volna hozzá.²

Van tehát baj a Jagland-kompromisszummal, de talán van kihasználható előnye is.

Amiről hangosan kell beszélni, az az, hogy a Nemzeti Együttműködés Rendszerének identitáseleme, testrésze vagy lelke a sajtó nem-szabadsága, azaz a szabad sajtó megszorítása, gettóba szorítása. Ha igazán szabad lenne a sajtó, azonnali hatállyal meg is szűnne a nemzeti együttműködés. A nemzeti együttműködés legláthatóbb megnyilvánulása és lényege az, hogy a közszolgálati média újból az Állatkert Üzemi Lapjához kezd nagyon hasonlítani,³ és valszeg megint Matúz Józsefné szelleme szerkeszti a híreket.⁴ Ellentétben viszont a régmúlt pártállami állatkerttel, van sajtószabadság, hogyne, a vizsgálatok optimista olvasata szerint a szabad sajtó ma az olvasók, nézők, hallgatók négy százalékát

¹ „Éj-mélyből fölzengő – csing-ling-ling – száncsengő.” Most olvastam, hogy ez a pár sor tesz egy nemzetet nemzetté (Schein Gábor). Egyetértek. Na jó, van még pár sor. Babitsnál meg, ugye, a nemzet: az nem néhány sor, hanem néhány ember. A nemzet tehát, közös nevezőn: néhány.

² Ilyen döntéseknél nem erkölcsstelen költség-haszon kalkulációt is elvégezni. Hátha aránylag olcsón lehet valami viszonylag fontosat bizonyítani.

³ Pelikán előben jelentkezik a Madárházból!

⁴ A napraforgoblog jelenti: http://napraforgoblog.blog.hu/2012/05/02/kinek_a_zsoldosa_angyan_jozsef, letöltve 2014. október 5. (érdemes meglátogatni, azóta sincs újabb posztja annál, mint amivel az MTI megalázta magát).

éri el.¹ A Nemzeti Együttműködés kommunikációs filozófiája szerint szilánkokra kell törni a politikai tudást, ezzel lehetetlenné tenni a társadalmi párbeszéd esélyeit. Ne tudj arról, ami nem rád tartozik! Szép példája ennek Demján nagyvállalkozó derék kiállása, vitája Orbánnal, ahogy ellenáll a takarékszövetkezetek bizarr államosításának. Demján a tulajdonában lévő Gránitbankot védelmezve bátran kardozik... zsebkésével. Csakhogy, nem most, nem így lett volna minimális esélye ellenállni. Egészen biztos vagyok abban, hogy Demjánnak halvány fogalma sincs arról – mert olyan világban tanult meg élni, ahol csak a saját dolgáról tud –, hogy miről szól az a földforgalmi törvény, amelyen Áder tintája még meg se száradt, és amely magában is megalapozza – ne említsük most a magánnyugdíjpénztárak özönvíz előtti történetét² – a szövetkezeti bankok állami benyelését, hiszen az minden egyes oldalán alkotmányellenes szabályozással dűlja szét, ott éppen a termőföld ügyében, a tulajdonjogi jogosítványokat. Több esélye lett volna Demjánnak biztosan, talán szövetségesre is lel, ha a tiltakozást csak pár héttel is korábban kezdi, olyan ügyben, amelyben nem éppen saját vagyona a tét. Most pedig OTP-s Csányin van a hallgatás sora, hogy legközelebb majd őt is elővegye a NER. Egyiküket sem szánom. Hiszen nem az én dolgom. Ahogy a rektorok, a bírák, az ügyészek, a közjegyzők, az elpusztuló felsőoktatás egyike sem sajnálta sem a másikat, sem a HÖK-öt, az elloptott búrkalapot, a kirúgott főbíró, az elcsalt adatvédelmet, a megszüntetett romaombudsmant és a Vázsonyi Vilmos elvét, a számvevőszéket. A kémeket meg jól elítélik már a Nemzeti Együttműködés keretében, de, noha apádnak (nagyapádnak) a proletárhatalom nemcsak megmondta, ki az amerikai, angol, ki a jugoszláv kém, és neki kemény hangú nyilatkozatban példás büntetést követelve kopogó szavakkal kellett őket ítélnie a szabad pártnapon, neked nem, viszont ne is akard megtudni, kiknek kémkedtek a mostani kémek.³ Mondja még valaki, hogy nincsenek érdemi különbségek, hogy a NER és a pártállam nem máslényegűek! (Szegény Nemzeti Együttműködés, nemhogy a kémek néptömegek általi elítélését, még azt sem tudja el-

¹ Né szóljuk le azért a négy százalékot! Elnököt buktatott például.

² Demján támogatta a magánnyugdíjvagyon államosítását, lásd <http://www.valovilag.hu/cikk/348511> (letöltve 2014. október 2.).

³ Gyurcsány-Bajnai Gang pocokbörbe varrva.

érni, hogy a magyarok legalább egyszer a büdös életben, cserébe a sok jóért, amit kaptak, elénekeljék a *Barackfa dalt*.)

Minden tudásnak, nem-tudhatásnak gyűjtőpontja a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság, nem azért, mert e lomha és tompa sóhivatal tenne valamit a talpnyaló, hírhamisító és hamis híreket gyártó alantasaival, hanem csak van, és demonstrálja a rendet.

(A könyveket olvasó magyarok létszáma huszonöt év alatt majdnem a felére esett vissza¹ – jegyzem meg mellékesen, ha már a NER látszatsikerének zárjába illő kulcsok között keresgélünk.)

(*A Jagland-kompromisszum és használata*) A magyar fél a megállapodással kétségkívül elvben elismerte, hogy az onnipotens hatósági elnöki hatalom ellentét az Európa Tanács által képviselt demokratikus értékekkel, és azt is, hogy ez, elvben, korlátozandó. Az Európa Tanács meg ezt nyugtázva mintegy szemet hunyt a karmok eddigi és további részletgetése felett, főként pedig lezárhatott végre egy aktát. A pávatánc eredményeképpen pedig a kilenc évre kinevezett elnököt immár nem a miniszterelnök egyedül, hanem a köztársasági elnökkel együtt nevezi ki. És elnök csak az lehet, akinek felsőfokú jogi, közgazdasági vagy társadalomtudományi végzettsége vagy legalább öt éves hatósági felügyeleti gyakorlata, illetve a médiára vagy a hírközlésre vonatkozó tárgyban tudományos fokozata, vagy legalább tízéves felsőoktatási oktatói gyakorlata van. És az elnök ezentúl kilencéves megbízatásának megszűnése után nem nevezhető ki újra (de kemény!). A kinevezés előtt a miniszterelnök pedig köteles beszerezni a szakmai, érdekképviselői, önszabályozó szervezetek véleményét, akik pedig javaslatot tehetnek az elnök személyére. Sőt szegény miniszterelnököknek ezek után még le is kell ülnie a jelölő szervezetek képviselőivel. Na, ennyi egeret szültek a hegyek.

Én meg, köszönettel, elfogadtam a jelölést. Gondoltam, ezzel annyit biztosan elérek, hogy nem az egyikét vagy a másikat nevezik ki, castingolnak. Mulattam is azon, hogy noha ez korántsem volt egyenes szándékom, valószínűleg azt a Koltay Andrást segítem vágyott elnöki székébe, aki, fokozatos egyetemi oktatóként, a Médiatanács egyetlen olyan tagja, aki megfelel ezeknek a szerintem nem túl szigorú köve-

¹ Lásd <http://e-book.postr.hu/megdobbento-magyar-olvasasi-szokasok> (letöltve 2014. október 2.).

telményeknek. Azután, no, a Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete magyartalan, alázatos levelét olvashattam, melynek címzettje nem Rákosi Apánk, hanem a Nagyságos Miniszterelnök Úr: „Egyesületünk nem áltatja magát azzal, hogy úgy gondoljuk: jelölésünk meghatározó lehet a kiválasztási folyamatban...”¹ az elmúlt három év összes rémséges médiatanácsi határozatot aláírásával jegyző Koltay András érdekében.² Gondolhatta volna a külső megfigyelő, ezzel vége, talán meg is beszélték odafenn, örüljön az a Jagland, ez már-már szinte bázisdemokrácia, az önszabályozó javaslatára a miniszterelnök jelöl, úr ír, az elnök kinevez.

(„Még magában Sztálin elvtársban sem bízhatok” [Sztálin elvtárs]) Ám nem volt megbeszélve semmi, a NER szegény csak szenved; nem jó Koltay sem, nem jó, nem jó, egyáltalán nem jó. Nincs iránta bizalom, sajnos. Mert bármennyire rászolgált is eddig látszat szerint a bizalomra, ki tudja, mi lesz, azután meg elárulja a hazát, zászlót. Olyan kell, aki erre nem képes. Az elhunyt Szalai Annamária, kiderült, pótolhatatlan, az ő hűsége valóban töretlen volt, még látta Lenint. Nem jó már senki sem. (A NER-t az az élmény hívta életre, hogy az urak és elvtársak az átmenet két zavaros évtizedében a demokratikus kulisszák takarásában tömték magukba a jót.) Legyen már arca a hatalomnak! Lett is, de ára is lett. Megszűnt az intézmények uralma, erről szól a NER, de sajnos nem szűntek meg létezni is az intézmények, és, ismerjük el, ez súlyos következményekkel jár. Nem lehet sajnos senkiben megbízni, akinek van feje és azt gondolkodásra is használja, mindegy, hogy a karrier vagy az autonómia kísérti, az ember esendő, alkotmánybíró, ombudsman, rendőr, néha csak elindul a saját feje után. Ez valójában rendszerhiba, a NER-t nem találták ki tökéletesre, mert nem számolt eléggé az emberi természettel, azzal hogy *Isten az embernek szabad akaratot adott*, ismerjük el, ebből a szempontból a népi demokrácia azért jobban teljesített. Az elvtársak, kivéve talán a pangás utolsó éveit, tudták a helyüket, nem beszélve a szovjet rendszerről, ahol aktív államelnök felesége is lehetett

¹ Na tessék!

² Lásd http://mte.blog.hu/2013/05/07/az_mte_javaslat_a_nmhh_uj_elnokere (letöltve 2014. október 2.). Az MTE nagyon komoly dolog, az Index és az Origo is tagja.

táborlakó, nem szabad akaratóból. Itt jól meg kell nézni, kit választunk, mert nem holmi emberi jogokról van szó, hanem rengeteg hatalomról és sok, rengetegsok pénzről. Legjobb lenne, ha már így alakult, legalább kétfelé hasítani ezt a hatóságot! Az a rengeteg milliárd forint. Léjárnak a hírközlési szolgáltatók frekvenciaszerződésai, a Vodafone-é legelőször, már háború is folyik érte, nem utolsósorban magán a NER-en belül. Azután, egyebek mellett, azt se felejtjük el, hogy az elnök valójában a közmédia és az MTI fő-főszerkesztője.

(Fontos vagyok) Ezzel nagyjából le is zártam volna a történetet, hanem május 17-én, a szlovák–lengyel határon, távol könyveimtől, papírjaimtól (ittam éppen jégen hűlt söröm), megcsörrent a telefonom. Azt nem gondoltam volna, hogy ennyire érdekes vagyok. A *Magyar Nemzet* újságírója keresett meg, *in medias res*. Vajon tájékoztattam-e a MÚOSZ-t arról, hogy hat évvel ezelőtt a Hankook és a magyar állam közötti szerződés iratainak ügyében képviseltem az *Index* portállal szemben a Gazdasági Minisztériumot? Szóval meg is tévesztettem a jó szándékú, bizalmukat belém helyező újságírókat. Jó kérdés volt, hiszen az első szavam máris a beismerés: Nem, nem tájékoztattam őket. Pedig hát kezében a bizonyíték. Ebből nagyszabású leleplezés lehet még! – így én. Ő is ezt gondolja – válaszolt. Hat év alatt a gyerek iskolássá cseperedik, mennyiféle szöveget termeltem hat év alatt, teremő atya. De ha ott nem is emlékeztem, azért megtaláltam. Valóban írtam én jogi szakvéleményt a Hankook-szerződés nyilvánosságának ügyében a Gazdasági Minisztériumnak. Az ügyvéd, olykor, bármennyire meglepő, ügyvédi munkát végez. Nem térek ki az ügyvédi etika mibenlétére, amely szerint bizonyosan nem elítélendő, ha az ügyfél jogérvényesítésének érdekében és szempontjai szerint végzi az ügyvéd a munkáját. Én viszont ennél valamivel szigorúbb vagyok magamhoz. A szakvéleményben, amely takaros jogi elemzést tartalmaz, és amelyet az ügyvédi titok miatt a megrendelő engedélye nélkül nem hozhatok nyilvánosságra, semmi nincs, ami ne felelne meg a nyilvánosságról egyébként vallott és közismert nézeteimnek. Nem találtam nyomát, hogy a megrendelő a perben hivatkozott volna az általam írt szakvéleményre. Meglehetett erre az oka.

Nem az a legérdekesebb, hogy a *Magyar Nemzet* nem írta meg a rólam szóló karakterromboló *leleplező* cikkét, talán valaki belátta, annyira

nincs mit megírni, hogy már nem is érdemes,¹ hanem az észjárás és a buzgalom. Miért is kell a *Magyar Nemzet*nek a becsülete? Mintha nem tudnák jól, hogy nem kell indokolniuk, miért nem engem választanak. Hogy nekem inkább a *tisztességiparban* vannak érdekeltségeim, nem a bulisták között. Hogy például az ORTT-elnöki lemondásommal csak a végkielégítésre nézvést is több mint nyolcmilliót hagytam az államkasszában, miközben a züllött frekvenciadöntést² megszavazók nemcsak az államtitkári fizetésüket, de a végkielégítésüket is megkapták rendben az utolsó fillérig. Nem illendő ugyanakkor a NER nagyszerű ügyvédjeire és makulátlan üzleteikre sem utalnom, hiszen mindenki magáért álljon helyt. Ami pedig a buzgalmat illeti: vajon hány állami (és nem állami?) adatbázist túrtak fel miattam? Milyen erőforrást pazaroltak rám, hogy valami kedveset találjanak? Most viszont, ha akarom, úgy néz ki, hogy mostantól a Nemzeti Együttműködés Rendszere kényes erkölcsi igényeinek is egészen megfelelek, ezzel tehát az utolsó akadály is elhárult, hogy Orbán Viktor engem jelöljön meg a köztársasági elnöknek az elnöki poszt várományosaként! Mi más ok lett volna kinyomozni engem?

(NER-giccs és bámulatos fordulatok) Valami azt súgta, ezt mégis megúszom, mégsem kell egyelőre esküt tennem az Alaptörvényre. Ugyancsak még májusban Navracsics Tibor levelet írt³ az Alkotmánybíróságnak, amelyben igyekezett meghaladni a Jagland-kompromisszum csekély értelmét. A butaságokat⁴ halmozó levélben az volt az okosság, hogy ha az Alkotmánybíróság átértelmezi a törvényt, nem kell betartani semmit, de a türelmes papíron forma szerint megmaradhat akár az Európa Tanáccsal kialakított szöveg is. Navracsics Tibor először megkérdezte, hogy szabad volt-e (neki,) a törvény előterjesztőjének szigorúan alkotmányos szempontokra figyelemmel⁵ követelményeket megfogalmazni a leendő elnök személyére. „Felvetődik a kérdés, hogy

¹ A filozófusbűnözésről sem lett volna mit írni, mégis megírták. Na de mind-egy, ők tudják, miért nem leplezték le.

² A körábban a Sláger és a Danubius által használt, az ORTT által elcsalt, a Class FM-et és a NEO FM-et jutalmazó frekvenciadöntésről van szó.

³ Dátumot azért nem írt levelére.

⁴ Ha ostobaságokat ír is, Navracsics nem ostoba.

⁵ Mert az alkotmányos szempontok ennyire fontosak!

ilyen, a legalapvetőbb szabályozáshoz tartozó körben sarkalatos törvény előírhat követelményeket, vagy alaptörvényi rendelkezés hiányában a jelöltté válás egyáltalán nem korlátozható.” Az igazi vicc csak most jön: A miniszter nagyon szerette volna megtudni, hogy „a sajtótermékek *hatósági felügyeletének* lehet-e tekinteni” a kuratóriumban betöltött tagságot, az országgyűlési bizottsági tagságot, az ügyvédkedést, esetleg a bírói munkát.¹ Nincs az az Alkotmánybíróság, amelyik ilyesmire válaszolhatna, és nincs az a joghallgató sem, aki ne tudna különbséget tenni a hatósági felügyelet és a kért funkciók betöltése között.

A totta tetején lévő úgynevezett habra, tetszés szerint, a határ a csilagos ég, még további hab vihető fel. Az Alaptörvény rögzíti, hogy a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke maga rendeletet alkothat, sőt azt átruházhatja a helyettesére. Az elnök viszont úgy hunyt el, hogy nem engedte ki kezéből a rendeletalkotást. Mivel viszont a NER-nek (és üzletbarátainak) a távközlési piac miatt viszketően fontos lenne már pár rendelet, megfélelvezve az Alaptörvényről, legott beleírták a törvénybe, hogy akkor mostantól a helyettes is kiadhat rendeletet. A köztársasági elnök meg, miközben a szemét majd kiütötte, hogy alaptörvény-ellenes a szöveg, ahelyett hogy alkotmányos kötelessége szerint az Alkotmánybíróságtól kért volna alkotmányossági vizsgálatot, visszaküldte inkább a feladónak.

Miután kínzó kérdéseire a nemzeti együttműködés képviselője nem kaphatott választ, és enyhét reménylő újabb ötletével is megbukott, immár új javaslatot nyújtott be.

Itt leáll az elme, de legalább fürkészni kezdi a magas eget.

A legújabb Navracsics szerint már nem kellene jogi, közgazdasági vagy társadalomtudományi diploma a tisztség betöltéséhez, ellenben elegendő gyakorlatnak számíthat a médiahatóságnál megszerzett ötéves vezetői vagy ügyintézői tevékenység és olyan bírói, ügyési vagy ügyvédi tevékenység, mely során a jelöltnek valami dolga volt a médiahatósággal.

A magyar kormány ezzel felmondta az öt valójában semmiben nem korlátozó Jagland-kompromisszumot is. Nem tud ugyanis másként létezni, csak önmagába fordultan, saját világába bezártan. Könnyen le-

¹ Lásd [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1e3b904540020f33c1257b640029e0ca/\\$FILE/2013_704-0_inditvany.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1e3b904540020f33c1257b640029e0ca/$FILE/2013_704-0_inditvany.pdf) (letöltve 2014. október 2.).

het, hogy az Európa Tanács, jobb a békesség alapon, ezen sem kapja majd fel a vizet. De mindegy is.

(Ez a szabályozás voltaképpen egyetlen embert zár ki a jelöltek sorából, szegény Deutsch Tamást, az új követelményeknek csakis ő nem felel meg. Ezt szögezzük azért le, pont az ideális jelöltet tették a jégre, mert amint erre kiváló ismerősöm,¹ Rawls örökbecsű mondatát felidézve, hívta fel figyelmemet., „The correct regulative principle for a thing depends on the nature of that thing.”)

(*Optimista farkok*) Valamikor a hetvenes években, valószínűleg a lányokat nézegetve, a Lukács uszoda napozóteraszának korlátját támasztottuk barátommal, beszélgettünk:

– Észrevetted, hogy a magyar filmekben azt a szót, hogy elvtárs, mindig gúnyos hangsúllyal mondják?

– Persze.

– Tudod, ez mit jelent?

– Persze.

– Na?

– Hogy megbuktak.

Jó, várnunk kellett vagy tizenöt évet, hogy ezt az érintettek is megtudják.

Ezzel a morállal, ezzel a joggal, ezzel a nyilvánosság-felfogással a NER megbukott. Vajon mennyi időnek kell eltelnie, hogy ezt az érintettek is észrevegyék? Nem tudhatom, de biztosan nem tizenöt évnek.

(2013)

¹ Szigeti Tamás.

IV. FEJEZET

ÚJSÁGOMBUDSMANKODÁS ÉS MÉDIABLOG

EMBERSÉG, ÁLLATSÁG¹

(Két újságombudsmani vélemény)

Nehéz léptekkel közeledik a szeretet ünnepe. Aki teheti, súlyosan csörgő aranyláncot, nercbundát, a gazdagság más trófeáit cipeli haza. Mások, kevésbé tehetősek, szánkókkal, zsákokkal az erdőt járják, és lefejezik a süvölvény fenyőfákat. (Ákad végül pár bolond, aki az ünnep elmúltával eleven karácsonyfáit távoli kertekben, erdei tisztásokon ülteti el, aztán ugránczó kölykeit magával cipelve látogatja, aggódva figyelve minden tavasszal a zsenge hajtásokat.)

Mindéz csak azért történik, mert egy messzi kisvárosban egyszer egy vajúdó asszony, akinek, tudjuk, senki nem nyitott ajtót, ugyanis a város lakói ránk hasonlítottak, olyan istállóban szülte meg gyermekét, melynek még ajtaja sem volt, és csak a szamarak, ökrök lehelete, trágyájuk melege mentette meg őt és kisfiát a kihűléstől, az éjszaka hideg szelétől.

NAGYON KUTYABARÁT ÚJSÁG

Itt lenne az ideje, hogy – mérlegre téve minden fontos cikket és megszámlolva az összes jelzót – megnézzük, miként szól a *Hírlap* az emberről, persze csupa nagybetűvel. Nem tesszük, mert visszatart a kötelező ombudsmani szemérem meg egy kevés mizantrópia. Ehelyett elővettük a *Hírlap* állatos, lényes cikkeit.

Ez egy nagyon kutyabarát újság. Lehet dicséretnek venni vagy bíráltnak, a macskások és például az embertartók megsértődhetnek, de

¹ Miklósi Zoltán barátommal két magyar napilapnál is (Magyar Hírlap, Népszabadság) próbálkoztunk az újságombudsman meghonosításával, két (egy könnyebb, egy nehezebb) darabot közlök itt, ízelítésként.

a tények önmagukért szólnak. A lényes cikkek kilenczede csak kutyákat említ. Mi nem törünk pálcát a lap felett, a haladó etológia a kutyát amúgy sem sorolja az állatvilághoz, inkább emberi jelenségnek tartja. A *Magyar Hírlap* hősei olyan kutyák, akik az élet árnyékos oldalán járnak. Magyar kutyák ők, a menhelyek lakói, a letépett fülűek, a törött csontúak, az elgázoltak. Ezek a rövid és mértéktartó beszámolók persze nem kizárólag a kutyákról szólnak. „Az ilyen kutyák egyre többet alszanak összekuporodva, remélve, hogy egy hideg éjszaka után többé nem ébrednek fel.” (A rácsok mögött, november 27.) Van például mozgáskorlátozott kutya, és olyan gazdát szeretne, aki tekintettel van rossz lábára, és segít neki vakarózni.

A kutyák sorsa, reményvesztettsége óvatosságra inti az újságolvasó embert is. Mert aki elveszíti a nagyfőnök kezét, legyen bár előkelő sarj, útkaparóként is végezheti. Itt van például az arisztokrata Artúr esete, akit a felületes szemlélő akár irigyelhet is, hisz még mindig svábhegyi lakos, elég jó környék; csakhogy bejelentett lakóhelye a Svábhegyi Állatmenhely. Artúr fajtatiszta foltos dog, korábban az élet napfényes oldalán sétált, mamáját például Hímes Gyöngye Dollinak hívják, nagyapja pedig nem más, mint a nemes Casanova von Fanatic (Kutyagyász, október 28.). Most meg, mint a róla közölt fénykép tanúsítja, rácsok mögül néz ki, szomorúan.

Déry Tibor (elfelejtett magyar író) egy helyen megjegyezte, hogy lehet ugyan kutya nélkül is élni, de minek. Az ugyancsak elfeledett költő pedig úgy vélte, hogy a pesti belvárosban gyereket tartani ugyanolyan problematikus, mint kutyát. Ám a tudomány lehetőségei azóta új kapukat nyitottak meg.

A *Magyar Hírlap*-olvasó azt is tudja, hogy a tudástársadalom már csipekkel veszi fel a harcot a kutyaszar ellen. Erzsébetvárosban – az ötlet Hunvald György polgármestertől származik – októbertől kötelezővé tették a kutyák mikrocsipesz azonosítását. „Az elképzelések szerint az összes kerületi kutya nyakbőre alá beültetnék a kapszulát, amely paszszív adattárolóként működik. A módszerrel a közterület-felügyelők méretekről leolvashatnák az ürüléket maga után hagyó kutya és gazdája adatait, megkönnyítve a szabálysértési eljárás indítását.” (Csipekkel a kutyapiszok ellen, szeptember 1.) Ámbár az ügy ólomsúlyú adatvédelmi kérdést is felvet, megítélésünk szerint, mivel nem kell már mások miatt szégyenkezniük, az intézkedés új perspektívát nyit a becsület

erzsébetvárosi kutyatartók előtt. Innen is felhívjuk hát a belvárosban élő gyermekes házaspárok figyelmét a kutyatartás, a kutyásokat pedig a gyermeknemzés kellemességére és szépségeire.

MACSKÁK, GÖRÉNYEK ÉS...

A lap, noha kutyaoldali értékpreferenciái árulkodók, a macskások bizalmát sem szeretné eljátszani.

A laphoz hasonlóan fontos közügynek véljük magunk is, hogy szűnjön meg végre a macskadobálás, ne dobják át a kerítésen rossz emberek a macskákat. Nem csupán a lusta Mirci járt így, de a hároméves fürgé perzsa is, akit állatorvosi kertbe hajítottak. (Ne dobálják a macskákat, augusztus 12.) Sok macska, némelyikük egyébként „meglepően kedves személyiség”, hacsak egy néni nem segít rajtuk, egész kóbor életét temetőben éli csontsoványan, sírok között. (Nyávogás a sírok között, augusztus 5.)

Akad azért bíráltnivaló az állatos *Magyar Hírlap*ban is. Amennyire fontos volt megtudni, hogy a görényt is lehet szeretni (Görény, aki nem játék, október 21.), hogy bépillantsunk végre a félfülű huskylány sorába, talán a beszámoló rövidsége miatt, de homályban marad, miért okoz a huskynak külön gyötrelmet, hogy „olyan épület előtt van a helye, ahol harminc, gazdára váró hullámos papagáj röpköd”. (Egy husky és harminc papagáj, november 4.)

Kényes a helyzetük azoknak is, akiknek az embertartás gondja felhőzi homlokát. Itt van például a XXII. kerületi önkormányzat, amely egyik rendeletében megtiltja, másokban viszont engedélyezi, hogy a magasfeszültségű vezeték közelében emberek éljenek. Nemcsak a menhelyi kutyák, az érintett lakók is nyugtalanok. „Most menjünk vagy maradjunk?” – kérdezi gyakorlatilag önmagától az egyik lakó, H. L. És ott van a hatyanéves T. úr esete, ő nyugodt életet szeretne (Aki egyáltalán nem bírja a sugárzást, szeptember 1.) – T. urat ugyanis az elektromos jeladók környékén fejfájás, ingerültség, izületi fájdalom veszi elő. Érthető, hogy attól nem enyhülnek tünete, hogy Bakos osztályvezető viszont kijelenti: „A kísérleteink azt mutatták, hogy az elektromos háttérsugárzás kibocsátói, a magas antennák vagy a mobilátjátszók

legfeljebb az emberek pszichéjére hatnak, más élettani hatásuk nincs.” T. úr most lakást keres, és a felkínált ingatlanokban elsőként mindig a sugárzást méri.

TURUL, BICIKLI, KÉPVISELŐ

A lap makacsul vissza-visszatér a madár–ember együttélés kérdésére (lásd erre A halálhír és a madarak című ombudsmani jelentést).¹ A gazdag budai kerület lakosait például megosztja a turulmadár (A helyén marad még egy ideig az engedély nélkül épített budai turulszobor emlékműve, október 24.). A lap által megkérdezett illetékes szakértő, Zsigmond Artila úgy tartja: „Az alkotást mint esztétikai jelenséget támogattuk, de a felállítás helyét és módját nem.” A turult ugyan nem kérdezték, de mi úgy tudjuk, sokkal jobban érezné magát valahol egy világháborús honvédemlékmű fölött.

Az országgyűlési képviselő is az embertartók kasztjába tartozik, viselkedésének megfigyelése ezért különösen hasznos (Nem használják a parlamenti bicikliflottát, november 8.). A lap munkatársa hosszas kutatással kiderítette, hogy az Országgyűlés saját bicikliflottával rendelkezik, amely azonban a fölöslegesség érzésétől gyötörve, nekibúsulva csak rozsdásodik évek óta. Az aranyházú, éles nyelvű képviselők a kormány–ellenzék bináris kód szabálya szerint vérmes polémiákban, de alapjában vállverve küzdenek nap mint nap a kerékpáros közlekedésért. „Elképzelésünk szerint a képviselők a Parlament és az onnan néhány száz méterre lévő képviselői irodaház között tekerhettek volna, reméltük, hogy így legalább a környék parkolási gondjai enyhülnek” – mondta a lap kérdésére a flotta kezdeményezője. Politológiai felkészültségünk ezúttal cserbenhagyott. Politikaelméleti hipotézisünk sugallata szerint az lehetett a baj, hogy a kerékpárflotta szabad demokrata ajándék. De a tényfeltáró cikk meggyőző bizonyítékkal szolgált: maguk az SZDSZ-esek sem kerekeznek. Lehet, hogy nem is tudnak?

Nagyjából ennyit tudtunk meg a lényekről az elmúlt hónapok hírlapos tudósításaiból. És alig tudjuk leplezni elégedettségünket.

¹ Majtényi László–Miklósi Zoltán, *Az olvasó védelmében – Újságombudsmanok a Magyar Hírlapnál*, Budapest, Élet és Irodalom, 2006, 90–94.

Kötözködési hajlamunk kiélésére csak annyit szólnunk, hogy néha jó lenne visszatérni a megismert sorsokhoz. Vajon hogyan alakul Morzsi, Milka, Dzsoni, Mackó, Artúr, Leli, Lina, Mirci, Felszálló Turul, H. L. úr, T. úr, Hunvald György, Horn Gábor és Mitnyan György élete?

Volna még egyetlen kérdésünk, de nem biztos, hogy a választ rá a *Magyar Hírlap* hasábjain keressük. Vajon mi lesz a végítélet napján az emberek által megkínzott és megölt állatokkal?

(2005)

HORN GYULA ÜNNEPI NAPOK¹

Ritka, alkalom, amikor az újságombudsman politikai rendünk alapvető erkölcsi kérdéseit érintő ügyről szólhat rövid dolgozatában. A *Népszabadság* egyik olvasója, aki nem rajong az ünnepeltért, a július 5-i lapszámban Horn Gyula születésnapjára megjelent összeállítást nevezte aránytévesztőnek, és aránytévesztően elfogultnak. A lapszámban hosszú cikk jelent meg a volt miniszterelnök állami kitüntetését elutasító elnöki döntéséről és annak fogadtatásáról, kolumnás interjú olvasható magával az ünnepelttel, továbbá hosszas ismertetés a *Die Welt*-ben megjelent Horn-interjúról, és összeállítás Horn külföldi elismeréseiről (amiből azonban kimaradt a rosztovi díszdoktorság), valamint több publicisztika, továbbá egész oldalas fizetett hirdetés. Egy másik olvasó, aki meg szereti Horn Gyulát, telefonon arról tájékoztat, hogy Malajziában látott olyan orchideát, mely Horn Gyula nevét viseli. Ezt megtudva – biztos nagyon szép az az orchidea – azon sem lepődnénk meg, ha annak vennénk hírét, immár Mars-kráter vagy kisbolygó is viseli az ünnepelt nevét.

A kritikus olvasóval ellentétben pedig úgy látjuk, erkölcsi kifogás azért még nem emelhető, ha egy világnézetileg elkötelezett újság az ehhez a világnézethez közel álló vezető politikus életútjával nagy terjedelemben foglalkozik, például születésnapján. Akkor is elfogadható ez, ha az ünnepelt teljesítménye vitatott.

¹ Miklósi Zoltánnal írtuk együtt.

A NEM KITÜNTETÉS

Az egyik bonyodalmat az okozta, hogy a köztársasági elnök nyilvánvalóvá tette, nézete szerint Horn Gyulát életpályája összességében méltatlanná teszi arra, hogy az alkotmányos Magyar Köztársaság magas elismerésében részesüljön. Megkockáztatjuk, a félig kerek születésnap önmagában nem volna elég indok ahhoz, hogy ekkora terjedelemben foglalkozzanak az ünnepelttel. A kitüntetés elnöki megtagadása viszont közvetlenül az államunk politikai rendjének erkölcsi alapjairól, az előző rendszerhez fűződő viszonyáról szóló, érzelmeket kavarázó és fontos vita összefüggésébe emelte az eseményt. Kizárja-e Horn Gyulát az 1956-os forradalom utáni szerepe vagy az ehhez a szerephez kialakított mai viszonya azok köréből, akik méltók a mai, demokratikus állam hivatalos elismerésére? Miközben a kitüntetésre jelölt szerepe nem vitatott – erre a körülményre a köztársasági elnök is utalt – a vasfüggöny bontásában, továbbá hosszú időn át az egyik demokratikus párt vezetője, és ugyancsak demokratikusan megválasztott miniszterelnök is volt. Ez fontos és érdekes kérdés. A volt kormányfő kormányzásának időszaka sokak, köztük Hornnal ideológiailag és emberileg egyáltalán nem rokonszenvezők szerint is a rendszerváltás óta eltelt másfél évtized egyik legeredményesebb ciklusa volt. Másfelől Horn széles körben, és nem csak az elkötelezett jobboldaliak szemében, a régi vágású kommunista politikus megtestesítője, aki ráadásul máig nem volt hajlandó erkölcsileg számot vetni életének legproblematisabb tényeivel. Mindazonáltal, és ezért fontos az állásfoglalás, a kitüntetés ellenzőinek és támogatóinak is vannak komolyan veendő szempontjai.

HOL A VÉLEMÉNY?

A *Népszabadság* minden lehetséges módon kinyilvánította, hogy támogatja Horn elismerését és ellenzi az államfő döntését, csak épp egy módon nem: nyíltan, érvelve. A terjedelem már önmagában felér egy flottatüntetéssel: az az ember, akinek a születésnapjával vagy négy kolumnán kell foglalkozni, csak olyan jelentős történelmi személyiség lehet, hogy az érezheti megtisztelve magát, aki a kitüntetést átadhatja.

A külföldi elismerések hosszas sorolása sem szolgálhat más célt, mint annak burkolt állítását, hogy a hazai elismerés elmaradása hiba, bűn. (Levéliírónk megemlíti, joggal, hogy a felsorolt tizenhét kitüntetésből tizenöt németországi és további egy osztrák, tehát a Hornt övező, nemzetközinek mondott elismerés valójában egyetlen országra, illetve nyelvterületre korlátozódik, és jól kivehetően egyetlen eseményhez, az 1989-es határnyitáshoz kötődik. Ez azért árnyalja a képet.) Az egész oldalas interjú szintén oly szabad folyást enged a kérdezett önmaga általi felmagasztalásának, hogy a végére kétely sem maradhat az olvasóban a legmagasabb elismerés jogosságát illetően. (Az olvasó kifogásolja, hogy az interjút készítő riporter nem kérdezett rá Horn '56 utáni szerepére. Erre még visszatérünk.) Hadd tegyük egyértelművé: nem azzal van a baj, hogy a lap úgy gondolja, Hornnak jár a kitüntetés. A gond az, hogy ezt olyan módon teszi nyilvánvalóvá, hogy közben meg akarja úszni a nyílt állásfoglalással járó esetleges nehézségeket. Például ha nyíltan állást foglalna, akkor érvelni kellene, az érvek pedig mindenki által mérlegelhetők, vitathatók. A lap ehelyett inkább a bújtatott állítás, sugallás kényelmesebb, de tisztázatlanabb útját választja. Amikor elvállaltuk az ombudsmankodást, tudomásul vettük, hogy a *Népszabadság* szerkesztői elvei szerint csak kivételes esetben közöl szerkesztőségi véleményt. Ezúttal mégiscsak helytelenítjük a lap eljárását. Azaz sajnálatos, hogy a *Népszabadság*ban még az ilyen kivételes esetben sincsen aláírás nélküli szerkesztőségi álláspont, mert ez az eszköz pont az ilyen félmegoldások elkerülését tenné lehetővé. Így a lap saját publicistái számára fenntartott harmadik oldali írások státusa is homályosabb: ha volna szerkesztőségi cikk, akkor világos lenne, hogy az aláírt cikkek a szerzők véleményét tükrözik. Így viszont amolyan félhivatalos szerkesztőségi állásfoglalásnak tekinthetők, és az olvasó jobb híján ezekből próbálja kihüvelyezni, miről mit gondolhat a szerkesztőség. A Horn-ügyben például több, „Horn-párti” mellett egy középutas vélemény is megjelent ezen a felületen, és egyetlen „Horn-ellenző” sem. Vajon azt jelenti-e ez, hogy a szerkesztőség álláspontja szerint Hornnak jár a kitüntetés? Úgy érezzük, igen, de biztosan nem tudhatjuk. Mennyivel egyszerűbb és tisztább lenne, ha a lap világosan megmondaná, mit gondol az ügyről. Akár az is a megfontolandó érvek egyike lehet, hogy a politikus elsődlegesen nem szövegeket gyárt, hanem cselekszik, életművét cselekedetei,

és nem az ezekhez fűzött magyarázatai alapján kell megítélni. De hát nem tudjuk, hogy mit gondol a lap.

A DEMOKRATIKUS BALOLDAL

A burkolt állásfoglalások közötti kedvencünk egyébként egy „civil” kezdeményezésről beszámoló tudósítás volt (A civilek sem hatották meg az államfőt, július 5.). A cikk ezzel a vastag betűs kopffal indul: „Civil szervezetek egy csoportja még az utolsó pillanatban is jobb belátásra próbálta bírni Sólyom Lászlót Horn Gyula állami kitüntetése dolgában – eredménytelenül.” „Jobb belátásra bírni” valakit annyit tesz, meggyőzni az illetőt arról, hogy téved. Ha a civil szervezetek jellemzik így saját próbálkozásukat, az érthető, sőt természetes. Ha a tudósító teszi, akkor állást foglal a vitás kérdésben.

A kitüntetés-ügy kapcsán került előtérbe, de ettől függetlenül bír komoly jelentőséggel az, hogy Horn miképp vélekedik ma életének arról az epizódjáról, amely miatt a legtöbb bírálát érte: tudniillik hogy csatlakozott a karhatalmistákhoz az 1956-os felkelés leverése után. Az államfő döntésének indoklásában elsősorban nem is az ötven évvel ezelőtti szerepre utalt, hanem egy tavalyi német lapinterjúra, amelyben Horn a „törvényes rend” helyreállításaként védte meg akkori tetteit. Horn a most megjelent *Die Welt*-interjújában lényegében megismételte tavalyi érveit, és mondataiban nehéz a lelkiismeret-furdalás bármilyen nyomára bukkanni. (Érdeklődők figyelmébe: eddig a radikális jobboldalon volt szokás a tavaly őszi zavargást '56-hoz hasonlítani, természetesen azzal a céllal, hogy az előbbit fölstilizálják az utóbbihoz. Most ezt Horn tette meg, ellentétes szándékkal. Szerinte akkor is, most is köztörvényesek romboltak és gyújtogattak, veszélyeztetve a „törvényes rendet”.) Persze hogy létezik ez a látszat, csak megfogalmazói azzal nincsenek tisztában, hogy míg az '56/'57-es „törvényes” rend kívül állt az alkotmányosságon, sőt képviselőit puccs segítette hatalomba, ez a mostani megalkotmányos. Ennek fényében érthető levéliírónk már hivatkozott megdöbbenése, hogy a Hornnal készített egész oldalas, élete szinte minden fontos döntésére kitérő interjújában miért nem esik szó erről az epizodról. Az olvasó azt kéri számon, az interjúkészítő miért nem kér-

dezett rá a volt kormányfő '56/'57-es szerepére. Nekiünk az is elég lett volna, ha megszólaltatják a korszak valamelyik értő történészét a karhatalmisták tényleges szerepéről, hiszen nem gondolható, hogy Horn elfogulatlan autoritás lenne az ügyben. A lap egyik lehetőséggel sem élt, és ezzel óhatatlanul azt a látszatot kelti, hogy hallgatólagosan elfogadja Horn értékelését a karhatalom és saját '56 utáni szerepéről.

A *Népszabadság* vállalt célkitűzése a demokratikus baloldali világnézet színvonalas képviselője. A demokratikus baloldali beállítottság identitása szempontjából döntő, hogy milyen viszonyt alakít ki a baloldal nem demokratikus múltjához. Ehhez fontos hozzájárulás lett volna a világos beszéd a Horn-ünnepen.

(2007)

HÁZÓRZÓ VAGY RENDŐRKUTYA?

(Négy médiás blogbejegyzés¹)

Miközben a parlamenti ombudsmani rendszer a szemünk előtt sorvadozik (ma még négy biztosunk van, de két hét múlva már csak egy lesz), új szakosított ombudsman-intézménynek is örvendhetnénk. De tényleg, van okunk az öröme?

Először a nemzetközi szintéren nézzünk szét, azután a magyar szabályozásra vessünk egy pillantást, végül pedig a médiaombudsmanok eddigi teljesítményére.

1. Az ombudsman-irodalom legfontosabb toposzainak egyike, hogy az ombudsman a szabadság, olykor a fogyasztók jogainak védelmezője, a polgárok érdekében működő házórzó, jelzőkutya. Független, de nincsenek döntési jogai, vizsgálatai eredményeképpen nem határozatokat, hanem ajánlásokat bocsát ki. Az ombudsmanok rendszerint a közhatalom intézményei, de éppen a sajtó világában elterjedtek a korporatív szervek és az egyes sajtótermékek önálló ombudsmanjai is.

A világ sok országában működnek újság-, sajtó-, médiaombudsmanok. Ezek az intézmények Skandináviában és sokfelé a világban elterjedtek. Alapvető típusuk az újságombudsman (elsőként a japán *Asahi Shimbun* ombudsmanját szokták emlegetni 1922-ből), de az intézmény az Egyesült Államokban is általánosan bevett (Public Editor). Rendszerint az újság vagy a műsorszolgáltató saját fogyasztói javára, a szerkesztőség munkájának ellenőrzésére hívja életre, oly módon, hogy az ombudsman saját felületet kap, melyet maga szerkeszt, és azon bírál-

¹ Megjelentek a Mértékblog oldalain.

ja az adott médium tevékenységét. Ő a „belső ellenség”, aki „kitergegeti a szennyest”.

A sajtóombudsman másik típusa nem egy médium ellenőrzését látja el, hanem a média önszabályozó testülete, például a Sajtótanács megbízásából működik. Svédországban 1969 óta működik ilyen biztos, igaz, csak az írott sajtóval foglalkozik. Minden médiaombudsman, dolgozzon bár egy sajtótermék érdekében, vagy legyen szakmai szervezet meghatalmazottja, *független*, tekintélyes vizsgáló szerv, pontosabban: személy, aki mindig közismert tekintély.

2. A mi médiaombudsmanunk intézményi arcvonásain kevésbé fedezhetjük fel az itt felvázolt portré vonásait. A mi biztosunk nem független, hanem a hatóság elnökének bármikor leváltható kinevezettje. Meghatározatlan tartalmú érdeksérelem esetén jár el, mégpedig azokban az esetekben, amelyekben annak a hatóságnak, melynek az ombudsman beosztott hivatalnoka, *nincs* vizsgálati hatásköre. Ez vicces, neki ugyan nincs hatásköre, beosztottjának viszont van. Nemcsak őt magát, de valamennyi beosztottját is a hatóság elnöke nevezi ki és menti fel szabad belátása szerint. Hatásköre minden sajtótermékre, elektronikus hírközlési szolgáltatóra kiterjed. A hatóság a hozzá érkezett olyan panaszokat, amelyekre nincs hatásköre, átadja a biztosnak, hogy vizsgálja ki ő. Az elektronikus, az írott sajtó, a médiavállalkozás a biztos vizsgálatához minden általa indokoltnak tartott adatot, információt köteles kiszolgáltatni. A biztos működéséről, intézkedéseiről mindenekelőtt az elnöknek készíti jelentéseket.

Ahelyett tehát, hogy a médiabiztos intézményével a jogalkotó lazított volna az amúgy is fojtogató állami felügyeleten, olyan intézményt hozott létre, amely éppen az állami ellenőrzést terjeszti ki, gyakorlatilag korlátlanul.

Idézet a médiabiztos honlapjáról: „A Biztos a panasz, illetve az egyéb úton tudomására jutott érdeksérelem kivizsgálása érdekében bármely média-, illetve hírközlési szolgáltatótól, vagy sajtótermék kiadójától az érdeksérelemmel összefüggő adatokat, felvilágosítást és nyilatkozatot kérhet, valamint megfelelően alkalmazhatja a *klasszikus hatósági ellenőrzés, valamint a tényállás Hatóság általi tisztázása során rendelkezésre álló eszközöket* [kiemelés tőlem – M. L.]. Az érintett média-, illetve hír-

közlési szolgáltató tizenöt napon belül köteles a kért adatot, felvilágosítást, nyilatkozatot a Biztos számára szolgáltatni, abban az esetben is, ha az adat üzleti titoknak minősül. A Biztos köteles a tudomására jutott üzleti titkot megtartani. [Itt nem említi a honlap, hogy a titoktartási kötelezettség a biztos főnökével szemben nem áll fenn.] [...] A Biztos a kezdeményezés eredményéről jelentést készít, amelyről értesíti az Elnököt.”

Ehhez képest a jelenlegi médiabiztos első nyilatkozatában hangsúlyozta: „Fontos számomra a tudatos médiahasználat ösztönzése [...] a hatóságtól független biztosi pozíció megőrzésével.” Feltehetően arra utal ezzel, hogy a törvény szerint vizsgálata tartalma tekintetében nem utasítható. Ez nekem viszont kevésnek tűnik.

3. Az eddigi, egyébként főosztályvezetői rangban lévő biztosokról és tevékenységükről az alábbiak tudhatók.

Az első biztos, Takács Péter, aki a néhai Nemzeti Hírközlési Hatóságnál töltött be hasonló posztot, január 1-jétől három hónapig működött, de tevékenységének nincsenek nyomai.

Április 1-jétől dr. Bodonovich Jenő tölti be a posztot. Ő lefolytatott egy vizsgálatot az RTL Klub és a TV2 sms-szavazásaival kapcsolatban. A novemberben kiadott ajánlás öt technikai természetű javaslatot tett az sms-szavazások megszervezésére. Itteni felsorolásuk fölösleges, talán a leginkább érdemi mozzanat a következő: „Működtessenek telefonos ügyfélszolgálatot a szavazó nézők folyamatos tájékoztatására és a panaszok kezelésére.”

Továbbá, a napokban tett közzé egy ajánlás-tervezetet, amely „az önyilkosságokról szóló hírek médiában történő megjelenítésének módjához tesz javaslatokat”. Ez utóbbi azért szokatlan, mert az ombudsmanok nem tervezetekkel, hanem határozott, az álláspontjukat rögzítő ajánlásokkal szoktak a nyilvánosság elé lépni, és az érintettek és a biztos közötti párbeszéd nem valamiféle elképzelés, hanem ennek alapján kezdődhet meg.

Ez év júliusában sajtóhír volt, hogy a médiaombudsman egy komment ügyében a *Népszava* ellen eljárást helyezett kilátásba, azonban a vizsgálatot mégsem kezdte meg. Ez a gyors visszavonulás indokolt kármentés volt, üdvözlendő, mert nagyobb bajokat előzött meg. Az azon-

ban figyelemre méltó, ha szabad így játszani a szavakkal, hogy kompetenciája ugyan nem, de joga (hatásköre), ha magát a törvényszöveget nézem, akár meg is lett volna erre a vizsgálatra.

A médiaombudsmant nem arra találták ki, hogy a szabadság védelmezője legyen. Ellenkezőleg.

(2011)

A TUDATLANSÁG HATALOM

A Médiatanács bizarr döntése a Cohn-Bendit ügyben

Mennyi butaságot lehet belegyömöszölni két rövid bekezdésbe? Amint az köztudott, és amit eddig senki nem cáfolt, a közszolgálati televízió 2011. április 1-jén sugárzott híradója az elemi szakmai szabályokat semmibe véve és törvénysértő módon meghamisított egy híradást, amikor a műsorban azt a látszatot keltette, mintha Daniel Cohn-Bendit a vele szemben az adásban megfogalmazott pedofil vádakra érvekkkel nem válaszolt, hanem önuralmát veszítve menekült el a helyszínről. A valóságban ennek az ellenkezője történt.

Mivel ez blogbejegyzés, nem foglalkozom részleteiben azzal a hosszabb kifejtést igénylő kérdéssel, hogy mi lett volna a helyes jogalkalmazói döntés, de leszögezhető, hogy szankció kiszabásával természetesen meg kellett volna állapítani a jogsértést, hiszen a tudatos hamisítással a műsorszám koncepciójában sértette meg az emberi méltóságot. Részletesebben viszont csupán a Médiatanács állásfoglalásának arról a részletéről írok, amelyben láthatóan arra törekedett, hogy hatásköre hiányának megalapozásaként értelmezze az emberi méltóság sérelmét mint jogi problémát.

Tehát a Médiatanács 2011. december 14-én kelt, MN/32844-19/2011. számú döntése szerint „A Hatóság elvégezte a kérdéses műsorszám hatósági ellenőrzését és megállapította, hogy az ügyben nem merül fel az Smtv. 14. § szakaszának indokául szolgáló közérdek sérelme. A médiaszabályozás ugyanis nem a médiatartalmakkal érintett személyek érdekeit szem előtt tartva fogalmaz meg előírásokat, ír elő kötelezettségeket. Ebből következően a Hatóság csak abban az esetben állapíthatja meg az emberi méltóság megsértését, ha a jogsérelem nem csak az egyéni érdekek, hanem a közösségi érdekek sérelmét is okoz-

ta. (A hivatkozott szabály: A médiatartalom-szolgáltatónak az általa közzétett médiatartalmakban, illetve azok készítése során tiszteletben kell tartania az emberi méltóságot. (2) Tilos a megalázó, kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek médiatartalomban történő, öncélú és sérelmes bemutatása.)

A kérdéses műsorszámban ugyan elhangzott, hogy Daniel Cohn-Bendit 1975-ös önéletrajza szerint szexuálisan közeledett kiskorúakhoz, valamint hogy az 1969-es párizsi diáklázadás vezetőjeként marxistának vallotta magát, ezen információk azonban kizárólag Daniel Cohn-Bendit személyhez fűződő jogait érintik, és az emberi jogokban megjelenő alapvető értékeket nem sértik. Ez esetben tehát a jogsérelmet szenvedett személy dönt arról, hogy az esetlegesen jogsértést elkövető médiaszolgáltatóval szemben érvényesíti-e személyiségi jogait, ám a Hatóság közigazgatási eljárás megindítására nem jogosult.

Ennek a szövegnek, ha egyáltalán, az újabb magyar jogtörténetben egyetlen párja akad, mégpedig az az ítélet, amely a Tokaj Kereskedőház borainak „emberi méltóságát” védte egy újságírónak az e borokra nézve sértő véleményével szemben (tudvalevő az is, hogy a szerzőt azután az Európai Emberi Jogi Bíróság védte meg – nemzeti székelyen – a hazai jogszolgáltatástól). Csakhogy van két, nem elhanyagolható különbség: míg az eljáró bíró ezt az okosságot a bor emberi méltóságáról teljesen egyedül találta ki, addig a Médiatanács a kollektív bölcsességnek elvben valóságos tárháza, továbbá döntéseit több, milliárdos közpénzből fenntartott szakértő szervezet támogatja. A másik különbség, hogy – mindjárt meglátjuk – a Médiatanácsé annál is tudatlanabb állítás, mint a bor emberi méltóságáról szóló. Az eset tehát azt is megmutatja, mennyit ér a médiahatóság pénze.

Ezúttal nagyvonalúan eltekintek attól, hogy jogi szövegekben milyen furcsaság a „§ szakaszának” említése, de nem kukacoskodom amiatt sem, hogy a *hatóság* szót a magyarban nem írjuk nagy kezdőbetűvel, sőt, bár kedvem lenne, azzal a tartalmi problémával sem foglalkozom, hogy *személyiségi jogi sérelemként* (!) miként kerülhet egymás mellé az a két vád, hogy 1. valaki szexuálisan közeledett kisgyerekekhez, és hogy 2. 1969-ben „marxistának vallotta magát”. Emögött pedig magában is a tudatlanság valóságos tárnája sötétlik, hiszen ha ez a második jellemzés vád, akkor a világ legtekintélyesebb egyetemei az ott működő és

Marxot kutató, tanaival rokonszenvező megbecsült tudósok jelenléte miatt valamennyien valóságos bűnszervezetek.

Maradok tehát csak az emberi méltóság értelmezésénél, mert az is elég kemény dió, hiszen amit megpróbálok értelmezni, abban nincsen értelem: Az elemző nincs könnyű helyzetben, hiszen olyan szöveggel áll szemben, amely ellenáll a racionális bírálatnak, azaz nevetni vagy sírni felette könnyebb, mint nekiállni elemezni. A rövid szöveg valósággal tobzódik az érdek (közérdek) szavak ismételtetésében, mégpedig úgy, hogy azt az alkotmányjogi alapjogi irodalomban teljesen ismeretlen kontextusba helyezi. Ez az összefüggés úgy azonosítható, hogy ahol jogokról kellene szólni, ott a szöveg rendszerint érdeket mond. Ez azért is baj, mert a két fogalom között az első alapvető különbség az, hogy a jog értelmezése a jogász számára alapvetően világos, ellenben a közérdek (nem beszélve egyéb érdekekről) jogi szövegekben rendszerint *nem jelent semmit*.

Ugyanakkor az is látnivaló, hogy nem valamiféle szótévesztésről, hanem valami torz, kifejtetlen kollektivista jogfelfogásról van itt szó. Olyasmiről, hogy alanyi jogok nincsenek, kivéve ha a médiahatóság közérdeket is lát mögöttük. Először ugyanis azt állítja a textus, hogy az emberi méltóság indoka (brr!) a közérdek sérelme, majd azzal folytatja, megadva ezt az értelmet, hogy az emberi méltóság megsértéséhez nem elegendő a jogsérelm tényleges megtörténte. Sőt az sem elegendő, hogy „egyéni érdekek” sérüljenek – arra ne kérdezzünk rá, hogy ez ugyan mit jelent –, hanem konjunktív követelményként a megvalósult jogsérelmnek „közösségi érdekek” sérelmét is okoznia kell. A tételt a következő mondat univerzális érvényűvé emeli azzal, hogy világossá teszi, hogy „az emberi jogokban megjelenő alapvető értékek” forrása nem más, mint a *közérdek*. Mekkora butaság, uram-atyám! Ez a mondat kétszáz év alkotmányos gondolkodás eredményeit tagadja.

Azon már túljutottunk, hogy a jogban a közérdek fogalma milyen bizonytalan. Lássuk akkor a tényleges összefüggést. Az emberi méltóság a keresztény teológia, de Jézus, valamint a zsidó filozófia szerint már az Ószövetségnek is erkölcsi alapzata: „Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük, mert ez a törvény, és ezt tanítják a próféták” (Mt 7,12) – mondja Jézus. Azaz sem saját személyes, sem pedig kollektív tévelygéseinket nem kénysze-

rítjük senki emberfiára: az emberi méltóság nem egyebet, mint az individuum elismerését és tiszteletét jelenti, nem pedig holmi médiatanácsai ködös, a közérdekről szóló nemzeti-kollektivistá-álkeresztény hadova delíriumában fogant zagyvaságot.

Amióta tehát világ a világ – egyesek szerint ebben a tekintetben a világ kezdete a felvilágosodás, míg mások szerint a bibliai idők –, annyi bizonyos, hogy az emberi méltóság az egyén tiszteletét jelenti, azt, hogy mindannyian szabadnak születünk, és szabadságunktól nem foszthat meg bennünket senki, azaz az emberre személyként kell tekintenünk.

Nem mellesleg, a nem európai társadalomfejlődésben létezett olyasmi, amiről tudatlanságában a Médiatanács beszél. Az emberi és társadalmi fejlődésnek ezt a korai stádiumát a filozófia nyelvén szólva írjuk le így: az egyén még pusztán szubsztancialitás nélküli akcidentalitása a közösségének. Remélhetőleg a Médiatanács szándéka nem az, hogy ide vezessen vissza bennünket!

Az emberi méltóságot tehát nem lehet közérdekből korlátozni. Sőt a magyar Alkotmánybíróság szerint az emberi méltóság semmilyen okból nem korlátozható, nemhogy homályos érdekekre, de még más alapjogokra tekintettel sem. (Az Alkotmánybíróság a korábbi médiatörvény értelmezése során egy elméletileg vitatható döntésében arra jutott, hogy a hatóság a média által közvetített *üzenet* személyiségi jogsértő voltát vizsgálhatja, de persze ott sincs szó arról, hogy ezt valamiféle érdekek fényében kellene megtennie.)

Ahhoz, hogy belássuk az indoklás tarthatatlanságát, nem kell tovább azzal bajlódni, hogy az emberi méltóság fogalmát tovább pontosítsuk. Itt most csak az érdek-közérdek fogalmához fűződő kapcsolat érdekel minket. Nézzük talán röviden, hogy kit illet meg az emberi méltóság. A jogállami Alkotmány 54. § (1) szerint:

„A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az emberi méltósághoz, amelytől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.”

Vessünk még egy pillantást az Alaptörvényre és az ő Nemzeti Hitvallására:

Először is: „Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság.”

Majd az Alaptörvény II. cikkében ezt olvassuk: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz...”

És a XVII. cikk: „(3) Minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez.”

Nincs olyan megfogalmazás, de nem is lehet, amely ne az individuumhoz, hanem a kollektívumhoz kötné az emberi méltóságot!

(2012)

IDŐUTAZÁS?

A kormány az MTI március 21-i híre szerint arra kérte az Alkotmánybíróságot, hogy részletesen értelmezze azt a határozatát, amely alkotmányellenesnek minősítette a médiaszabályozás több pontját.

„A kabinet várja a testület választát, és amint megkapja, a parlament elé terjeszti a médiaszabályozás módosítását, hogy azt május végéig elfogadhassa a Ház – közölte Navracsics Tibor miniszterelnök-helyettes, miután szerdán Budapesten tárgyalt az Európa Tanács (ET) főtírkárával.”

Hányat írunk, és egyáltalán melyik évszázadban? – kérdezzük magunktól egyre gyakrabban, és nem minden alap nélkül.

A kormányzat, egyszerűen szólva, miközben annyi más játékszere is lenne, két éve folyamatosan szórakozik az Alkotmánybírósággal. Hol elveszi hatásköreit és megteremti az alkotmányellenes, ám megsemmisíthetetlen törvényhozási tárgyak, azaz a létezhetetlen létezők logikai osztályát, hol meg a bíróság még megmaradt hatáskörében alkotmányellenesnek minősített szabályokat emeli, infantilis módon, alkotmányos szintre. Megint máskor meg senkinek beleszólást nem engedve – fölös számban – saját, engedelemre nevelt bizalmasait küldi a testületbe. De a bíróságtól még elnöke megválasztásának jogát is elvette.

Az engem leginkább foglalkoztató kérdés az, hogy az Alkotmánybíróság vajon milyen arcot vág a legújabb rossz vicchez, melynek téje a korábbiakhoz képest talán csekélynek látszik (már ha az önbecsülés téjét nem tartjuk túlzottan fontosnak). Olyat-e, amilyent eddig, vagy előveszi végre azt a komoly arcát, amit a kezdetektől a közelmúltig megszoktunk, mondhatnám azt is, legalább a magam nevében, amit megszerettem. A Súlyom-bíróság soha nem tűrte, hogy kormányok,

politikusok szórakozzanak vele, de még azt se, hogy a parlament. És a bíróság önérzete egészen a Nemzeti Együttműködés Tavaszáig látványosan legalábbis nem kopott nagyot.

Kis kitérő a döntésről: Az Alkotmánybíróság, amint az ismeretes, a médiaszabályozás néhány fejezetét vizsgálta meg, és minősítette ennek nagy részét alkotmányellenesnek, de a legdurvább szabályozási anomáliákat, közbátorságának határait megjelölve, már nem vizsgálta. Ám azt – tudva nyilván, hogy kikkel áll szemben – maga is hangsúlyozta, hogy a nem elbírálás nem egyetértést, hanem nem elbírálást jelent. (Nincs alkotmánybírósága a világnak, amely a médiahatóság, Médiatanács magyar szabályozását alkotmányossági szempontból elfogadná, na és ez az, amiről hallgatott az Alkotmánybíróság.) A kormányoldal mókamesterei ezt azonnal ünnepezték, mondván hogy a törvény „nagy része” ezek szerint kiállta az alkotmánybírósági vizsgálat próbáját... bruhaha.

Nézzünk bele most a múlt mélységes kútjába.

Kezdetben volt az Alkotmányjogi Tanács, amelyet a boldog emlékü 1984. évi I. törvény hozott létre. Ettől kezdve a szocialista demokrácia nevében például a Minisztertanács kérésére az Alkotmányjogi Tanács megvizsgálta, vajon nem alkotmányellenes-e egyik-másik törvény, és ha annak gondolta, nem döntött, hanem kikérte a nála bölcsőbb Országgyűlés döntését. (A Nemzeti Együttműködés Állama, amint azt köztudott, tavaly még komolyan mérlegelte, hogy Kádár eme találmányát a nemzeti együttműködési demokrácia nevében, persze a legkorszerűbb formában, felélessze-e.)

Azután a rendszerváltás hajnalán megalakult az Alkotmánybíróság, de még akkor működött az utolsó állampárti parlament is. Így esett meg, hogy az Országgyűlés alelnöke egyszer csak, talán mert nem értett valamit az új világból, így szólt:

– Ezt kiadom az Alkotmánybíróságnak véleményezésre.

Hogy mi volt a válasz, azt gyenge idegzetű olvasóimra tekintettel, nem részletezném.

Azóta minden joghallgató kivétel nélkül megtanulja az Alkotmánybíróságról szóló híres mondatot:

„Az Alkotmánybíróság nem tanácsadója, hanem bírása az Országgyűlésnek.” (De még a kormánynak is.)

Persze ezt el kell mondani újból és újból azoknak, akik, legyenek bár a Nemzeti Együttműködés nagyjai, még mindig Kádár jogi iskolájába járnak.

Amúgy pedig kíváncsian várom, milyen hangfekvésben magyarázza el ezt az egyszerű dolgot most majd a Paczolay-bíróság.

Mert, hiszik-nem hiszik, ilyesmin múlik a közvetlen jövő!

(2012)

A PESTY-ÜGY TANULSÁGAI

Nem kellene végre bezárni ezt a médiahatóság-boltot?

Régen várok erre a pillanatra. Azzal kezdek végre blogbejegyzést, hogy valamiben egyetértek a médiahatósággal. Ez az egyetértés ugyanakkor a legszomorúbb esetek egyikéhez kapcsolódik, és ami a hatóság értékelését illeti, nem is lesz benne sok köszönet. Nem akar csitulni a Pesty Fekete Doboz botrány.

Amint sokan tudják, hiszen hírhedt eset, amelyről beszélek, a közszolgálati televízió 2012. március 7-én sugározta Pesty Lászlónak széles körű felháborodást keltő, az alkotmányos elveket durván sértő, *Cigány út* című dokumentumfilmjét. A médiahatóság honlapján most közzétett bejegyzésben Kiegyensúlyozott dokumentumfilm? címmel (2012.06.10. 21:08) találtam meg a nekem tetsző három mondatot: „A kérdést, hogy kell-e, lehet-e számon kérni egy dokumentumfilmen a kiegyensúlyozott tájékoztatás kötelezettségét, természetesen [...] fel lehet vetni. Amennyiben viszont a jogalkalmazás és a törvény erre igénylő választ adna, úgy elveszne a dokumentumfilm és a hírműsor közötti különbség, ami végső soron a dokumentumfilm műfaj létjogosultságának megkérdőjelezését jelenthetné.” A kiegyensúlyozottság, nem függetlenül persze a dokumentumfilm tárgyától, meggyőződésem szerint szakmai, és nem jogi követelmény. Jó, persze, rendszerint jó, ha a dokumentumfilm kiegyensúlyozott, és szépen bemutatja az érveket és ellenérveket, az ellentétes álláspontokat. Ám azt is igencsak elképzelhetőnek tartom, hogy készülhetnek kiváló dokumentumfilmek, amelyek, hozzátéve becsületesen, nem kiegyensúlyozottak. Sem a zsarnokságot, sem a nyomort, sem a kiszolgáltatottságot nem kiegyensúlyozottan, hanem együttérzéssel és ízléssel, röviden, tehetséggel lehet bemutatni. Például nehezen tudom elképzelni, hogy a szíriai öldöklésről olyan do-

kumentumfilmet nézzek meg, amely az Asszad-rezsim „szempontjainak” is egészen kiegyensúlyozottan adna teret.

Műalkotás fölött rendesen ne obskurus állami hivatalok ítészkedjenek, hanem akik értenek is hozzá, például kritikusok.

Ha csak ennyire tekintenénk, akkor a médiahatóságnak egyszer egy lényeges kérdésben igazat adhatnánk. Csakhogy, valójában, nem erről van szó. A médiahatóság ugyanis, szokása szerint, most is kerüli a világos beszédet. Amikor igazat mond, sajnos, ezzel is fedezi a hamis beszédet, a mellébeszédet és a hamis nem-beszédet, röviden: hazudik.

Lássuk röviden a problémát. A korábbi médiatörvényben az emberi méltóság védelme alapelveként, a nemzeti együttműködés jogában pedig már pozitív jogi kötelezettségként szerepel: „A médiatartalom-szolgáltatónak az általa közzétett médiatartalmakban, illetve azok készítése során tiszteletben kell tartania az emberi méltóságot. Tilos a megalázó, kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek médiatartalomban történő, öncélú és sérelmes bemutatása.”

Az ugyancsak nevezetes Cohn-Bendit ügyben a hatóság úgy érvelt, hogy hiába hamisították meg az európai parlamenti képviselő szereplésével készült riportot, neki nem jár a méltóság védelme, hiszen nem csoport, hanem egyén. Hogy ez kifejezetten ellentmond az általuk írt törvény szavának, persze hogy nem számít. Egy korábbi blogbejegyzésem arról szólt, hogy riasztóan jól látszik: a milliárdokat számolatlanul költő hatóságnak a leghalványabb elképzelése, fogalma sincs az általa alkalmazott alkotmányjogi fogalom, az emberi méltóság jelentéséről, tartalmáról.¹

Most Pesty László dokumentumfilmjében roma emberek, mint betanult szöveget, láthatóan keresve az általuk rendesen nem használt nyelvi készlethez tartozó szavakat, szajkózzák a többségi társadalom romákat gyűlölő előítéletes részének sztereotip, épp ezért hamis, unalomig ismert mondatait. A sértett fél a magyarországi romák hatalmas csoportja. Erre a hatóság, mivel nem akarja a Pesty-produkció jogsértését megállapítani, műelemzésében így felel: „A műsor üzenete szerint a probléma nem a romák és nem romák közti együttélés során merül fel [sic!], hanem a társadalmi normákat tiszteletben nem tartó romák,

¹ Lásd részletesen a fenti 2. alfejezetben, A tudatlanság hatalom. A Média-tanács bizarr döntése a Cohn-Bendit ügyben címmel.

illetőleg mindenki más között [...] a sajtószabadság joga elsősorban éppen az ehhez hasonló vélemények számára biztosít védelmet.” Az idézet utolsó fordulatának elemzéséhez, elnézést az olvasótól, végképp nincs kedvem, de – ha komolyan gondolják – ezentúl szinte kötelező lesz úgy beszélni, ahogy Pesty teszi.

A panaszosok oldaláról nézve pedig: akár van rajtuk sapka, akár nincs, bárki és bárkik méltóságukban is megsérthetők, feltéve, ha a sértés a „jó”, a hatóságnak kedves oldalról érkezik. A hatóság álláspontját szerintem így rekonstruálhatjuk röviden: az emberi méltóság sérelme akkor állapítható meg, amikor ők úgy gondolják.

Ha engem kérdeznének, Pesty Lászlónak joga van nézeteit – gondoljak én ezekről bármit is – közzétenni. Hiszen John Miltontól 1644 óta tudjuk: lehetetlen, hogy az igazság szabad és nyílt küzdelemben elbukjon a hazugsággal szemben, mert Milton szerint az igazság a „Mindenható után a legerősebb”. Helyeselném, hogy – hiszen jóval innen van annál, ami eleve tiltható – bármely videotékában elérhető legyen Pesty műve, sőt mivel a tág értelemben vett külső pluralizmust elfogadhatónak tartom, ez a mű talán még az irányzatos és előítéletes magán televíziók valamelyikében is leadható. Viszont elviselhetetlen látvány, és jogsértő is, az adónkból fenntartott, az alkotmányos értékeinkkel teljes összhangban működtetendő közszolgálati televízióban.

A médiahatóságnak, amint ezt naponta bizonyítja, érzelmei vannak, érthetően, hiszen az ő szemében a haza mindennek előtt és fölött áll, és mi más lenne a haza java, mint amit ő annak tart. Nyilván jó okkal utálja hát a Klubrádiót, és, amint ezt folytonosan bizonyítja, rajong a Lánchíd Rádióért, valamint – a szív útjai kifürkészhetetlenek – szereti a Pesty Fekete Dobozt. Lelke rajta.

A probléma annyi csak, hogy az alapjogi jogalkalmazást nem a szeretet vezérli. A jogalkalmazó olvas, háttérleméletek tanulságait vonja le és azokat alkalmazni is tudja, óvatosan lépdel jogesetről jogesetre, kijelöli a konkuráló alapjogok határpontjait, alkalmazza az esetjogi jogalkalmazás szabályait, mert enélkül csak törés-zúzás van, nem pedig jogalkalmazás.

Hogy mikor fogja ezt megtanulni a médiahatóság? Sohasem.

(2012)

V. FEJEZET

AZ ELEVEN JOG FÁJA

A FENYEGETETT ÉN¹

Az információs kor előérzete József Attila egyik nagy versében

„Ó, Uram, ajándékozz meg csekélyke magammal engem.”

(CSÖNDES ESTÉLI ZSOLTÁR, 1922)

NEVE, HA VAN

A név és a sors viszonya lehet közömbös, lehet komikus, akár tragikus is. Több érdekes esetet tudnék a második kettőre felidézni, de most nem anekdotázok és maradok az irodalomnál. Az érdekes, hogy Vas István önéletrajzi regényében utólag csudálkozva arról is ír, hogy első verseinek egyik kritikusa a költemények állítólagos keménységére figyelt fel, és ezt azonnal összefüggésbe hozta azzal, hogy a költő maga egy kemény fém nevét viseli.

„Az vagyok, akit W. B.-nek hívnak? vagy pusztán egyszerűen W. B.-nek hívnak?” – kérdi önmagától Walter Benjamin egy helyen, majd Hermann Ungar szavaival tovább kérdez: „A név rajtunk függ vagy mi függünk a néven?”²

Biztos, hogy van változó erősségű, de létező kapcsolat név és személyes sors között. Az egyiket Habsburgnak, a másikat meg Kolompárnak hívják, és biztos, hogy egyiknek sem könnyű, a név a sorsnak, a sors a névnek részévé lehet. De talán a Szabó Lajosság is ilyen, csak másként. Sokan harcolnak a nevükért, mások meg ellene.

A kegyetlen gyerekkori játékok közé tartozik, hogy úgy alázzák egymást a jó pajtások, hogy elveszik áldozatuk nevét. Ugyanez lehet a befogadás gesztusa is. Tízévesen olyan iskola mellé költöztem, ahol a gyerekek nagyobbik felének német családnéve volt. A második héttől osztálytársaim Majszternak hívtak, ami pedig nagy megtisztelésnek számított.

¹ Elhangzott a „Csillagra akasztott homály!” József Attila élete és műve tudományos megközelítésben című konferencián 2005. október 11-én az ELTE Bölcsészettudományi Karán. A konferenciát Tverdota György szervezte.

² Walter Benjamin, Passzázsok, in Uő, *A szírének hallgatása*, ford. Szabó Csaba, Budapest, Osiris, 2001, 207.

József Attilánál minden másként van. Nála az identitás nem játék. Nincs szó, de biztosan nincs az ismert irodalmi értelemben, a személyiség dekonstrukciójáról és rekonstrukciójáról sem. Én nem három József Attilát sejtek – noha, elismerem, megkísértett ez is –, de mégiscsak tetszetős tévútnak érzem, ha Pistát, a disznópásztort, az életben nehezen boldoguló férfit és az „Elmék vagyunk” hibátlan és világot bíró költőjének azonosságát három darabra választanánk. Sőt ha belegondolok, így érthetnénk igazán félre a József Attila-személyt. Ő maga szerintem, ha olykor többszörözte is, soha nem váltogatta a költői ént. Ellentétben például Kosztolányival, aki versben is, prózában is eljátszott ezzel, és aki az általam most elemzett versre is hatott egészen közvetlenül. Közben ami az irodalomban élvezetessé és egyre játékosabbá vált, az életben egyre drámaibb lett, és világszerte sokan érzik át, identitásunk nem játékszer immár, hanem legfélétebb a javak között, amit birtokolhatunk.

Tudott, hogy Németh László a *Nincsen apám, se anyám* kötetről írt nem jóindulatú kritikájában megjegyezte: a költő „előbb költötte meg József Attilát, [...] mint az itt közölt költeményeket”.

A privacy védelme iránti érdeklődésemet személy szerint József Attilának is köszönhetem. Mindenesetre sokszor, nem kevés nyugtalansággal olvastam már kamaszkoromban, csak felében-harmadában érte, a *Levegőt!* című versét, olykor szekuláris világnézetem valamiféle tagadásaként is. Az az érzés környékezett, hogy a költő ebben a versében (is) olyasmiről ír, mondhatni, tényszerűen, amiről az adott kor és az adott élet ismeretei, keretei között nem lehetett tudomása. József Attila, a költő, egyszerűen többet tud annál, mint amit tudhat, véltem. Ezzel, mondhatná valaki, nem mondtam nagyot, hosszan lehetne sorolni azokat (költőket, próza- és drámaírókat), akiknél ez ugyanígy van. De az ő költészete túlmegegy azon, amit megszokhattunk. Nála vagy általa – nem tudom, minek nevezzem, világszellemnek? – nemcsak a miénknél magasabb, de mintha nem individuális, ráadásul mégis tárgyi tudás nyilvánulna meg.

A *Levegőt!* egyébként, és ez is meglepő, a megrendelt versek közé tartozik. Hevesi András kérésére írta a *8 órai Újságnak*.¹ Címét is a szerkesztőtől kapta.

¹ Fejtő Ferenc, Régi magyarokról mai magyaroknak, *Világosság*, 1997/9–10, 3.

Ha a magam nem oly fontos életét nem hoznám is ide, igencsak érdekelt, kik azok, akik a magánélet védelmére tették személyes tétjeiket, hogy milyen élmények hatása alapján döntöttek így. Megtudtam egyet-mást. Ezek közül egyet megosztok önökkel.

Figyelemre méltónak tartom David H. Flahertynek, a privacy védelem köztünk élő nagy öregjének vallomások, életrajzi motívumokkal teli esszéjét¹ – a tudományban ritkák az ilyen személyes konfeszziók –, amit egyébként nekünk, magyaroknak írt.

Flahertyről megtudjuk, hogy nyolcgerekes katolikus családban született és nevelkedett, ahol fájóan kevés tere volt a háborítatlan személyes magánynak. Ifjúkorában aztán – igaz, ha jól értem, személyes döntésből – elvesztette a nevét. Fogékony kamaszként, tizenhat évesen évekre egy katolikus szerzetesrend tagja lett, ahol a nevét nem használták, és ő sem használhatta, hanem új néven X testvérként szólították őt. Elfogadtatták az ifjú Flahertyvel, hogy az „én” elvesztése magasabb rendű cél, az Úr szolgálatáért fizetendő ár. A szigorú regulájú rend vezetői még az olyan megnyilvánulásokat is elleneztek, mint amilyen a *személyes barátság*. A növendékeket minden héten kötelezően térdepeltették társaik előtt, akik ott fennhangon bűneikről, hibáikról számoltak be. Nagyon kényelmetlen, személytelenné tevő, kemény nyakrésszel ellátott egyenruhában kellett járnia neki is, melyben mindenkitől különbözött, ám a vele együtt élő társaitól nem, a csoporton belül megkülönböztethetetlen lett. Flaherty élete e szakaszáról nem őriz ugyan rossz emlékeket, de élt benne a vágy – amit aztán tett követett –, hogy, mint fogalmaz, „összeszerakja magának a közösségi élet évei alatt szétforgácsolódott énjét”.² Otthagyta a rendet. Egyetemistaként nem sokkal később mély hatással volt rá, amikor egyik zsidó származású kedves professzora megmutatta a lágerben karjára tetovált számot. (Itt említi, hogy jóval később privacy-biztosként éles vitákban ellenezte a kanadai Social Insurance Number [SIN] használatát általános azonosítóként.) Arról is ír, hogy mindazoknak, akiknek értékük az identitás, fájó, ha összetévesztik őket másokkal. Sokat merengett aztán azon, hogy ne David Harris Flaherty

¹ David H. Flaherty, Privacy and Identity, in *Az odaát nyíló ajtó / The Door onto the Other Side*, szerk. Majtényi László, Budapest, Az Adatvédelmi Biztos Irodája, 2001, 217–229.

² Uo., 63.

néven írjon-e inkább, mely névformával minden Flahertytől megkülönböztethető lenne. „Nehézen tudom elképzelni, hogy a nagyon gyakori nevet viselő emberek – például egy Robert Smith – hogyan érznek személyazonosságuk egyszeri és megismételhetlen természetével kapcsolatban” – írja. Megvallja, egész életében legjobban az Alzheimer-kórtól és a hozzá hasonlitos betegségektől tartott, mivel azok a végleges emlékezetvesztés miatt az én megsemmisülésével járnak.

Talán banálisabb sors, kevésbé drámai, mint József Attiláé, de – véleményem szerint – lehetetlen nem észrevenni kettőjük életében a párhuzamosságot. A Flaherty-sztori segíthet az általam választott József Attila vers értelmezésében. Ezzel azt szerettem volna jelezni, hogy léteznek a személyiségnek olyan strukturális elemei, melyek különösen fogékonytá tesznek mások által kevésbé felfogható, de persze létező emberi jelenségek iránt.

A legjobb, ha, bár töredékesen, híven idézem József Attilát: „1905-ben születtem, Budapesten, görögkeleti vallású vagyok. Apám – néhai József Áron – háromesztendőskoromban kivándorolt, engem pedig az Országos Gyermekvédő Liga Öcsödre adott nevelőszülőkhöz. Itt éltem hétéves koromig, már ekkor dolgoztam, mint általában a falusi szegénygyerekek – disznópásztorkodtam. [...] A harmadikos olvasókönyvben [...] érdekes történeteket találtam Attila királyról és rávettem magam az olvasásra. Nem csupán azért érdekelték a hun királyról szóló mesék, mert az én nevem is Attila, hanem azért is, mert Öcsödön nevelőszüleim Pistának hívtak. A szomszédokkal való tanácskozás után a fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöbbenett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe. Az Attila királyról szóló mesék fölfedezése, azt hiszem, döntően hatott ettől kezdve minden törekvésemre, végső soron talán ez az élményem vezetett el az irodalomhoz, ez az élmény tett gondolkodóvá, olyan emberré, aki meghallgatja mások véleményét, de magában fölülvizsgálja; azzá, aki hallgat a Pista névre, míg be nem igazolódik az, amit ő maga gondol, hogy Attilának hívják...” Mellesleg őt is, Flahertyhez hasonló életkorban, tizennégy évesen, Nyergesújfalura küldték kispapnak a szalézianusokhoz. „Itt csak két hetet töltöttem, hiszen görögkeleti vagyok és nem katolikus” – írja érezhető kései sértettséggel identitása újabb semmibevételéről. Gondviselői, közönyből, úgy küldik a papneveldebe őt, hogy még annyit sem tudnak róla, hogy nem római katolikus. Két

hét hosszú idő, nem tudom, mit állt ki ez alatt az idő alatt. „Csodagyereknek tartottak, pedig csak árva voltam”¹ – írja.

Ezek a magyarázó mondatok. Az információs jogi irodalomban használatos kifejezéssel élve mindketten identitáslopás vagy identitásvesztés áldozatai; hozzáteszem, az identitásukat ért támadások egzisztenciálisak, személyként létezésüket ingatta meg.

Azt hiszem, nem kell földadnom világnézetemet. A *Levegőt!* ugyan csoda-vers, de a szó világias értelmében.

EZEK IDEGENEK

Vagy próbáljuk megérteni a verset, vagy annyiban maradhatunk, hogy a zöldtrágyázás kérdéséről szól. Hogy a gondatlan kertgondozás zavarja a költőt, amikor szokatlan képekben ábrázolt rossz érzésekkel alkonyatkor átbálgal egy elhanyagolt közparkon.

Én szeretném megérteni.

Lássuk tehát. Csak annyit bocsátanék még előre, hogy a vers – és ez zavarba hoz – a 20. század második kétharmadának a személyességet tipró, majd minden közösségi brutalitását tételesen előlegezi meg. Ezekben a fejtegetésekben lesz némi blaszfémia is, hiszen a magyar irodalom egyik legszebb versének esztétikai értékeit ha nem is hagyom figyelmen kívül, de arról írok, bármerre indázzon is ez a szép vers, hogy középpontjában a személyességtől való megfosztás fenyegetése áll. Legyen hát teljes a blaszfémia, kimondom: József Attila adatvédelmi tárgyú verset írt.

A vers első mondata, a szerzőtől megszokott hetykesége mellett, is zavaróan kétértelmű: „Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott / hazafelé menet?” Első ránézésre ez azt is jelentené, hogy „próbálná csak valaki megtiltani, hogy elmondjam!”. De valójában mást jelent. A vers kontextusában majd érezhető a tompa fenyegetés, ami a „van valaki”-nél rosszabb: a „lehet, hogy van valaki”, aki megtiltaná, miközben az elmondónak magának sincs bizonyossága. Én ezt a második értelmet találok meg itt azért is, mert „A gyepre éppen langy sötétség szállott”.

¹ József Attila, *Curriculum vitae*, lásd <http://www.mek.oszk.hu/00700/00708/html/> (letöltve 2014. október 8.).

Ez a József Attila-i langy sötétség nyugtalanító. És az következik a versben, hogy lába alatt a levelek álmatlan forognak, soványak, és „ütött gyermekként” csendesen morognak. Az avarban – később a vers valójában meg is nevezi őt – ott van és a látszat szerint valamiféle életet is él, a gyerek, aki disznópásztor, akit Öcsödön vert a gazda, és aki immár a hűvös televényben lakik, és rajta is „tapos” Attila. Továbbá Pista nem meglapul az avarban, hanem eloszlik benne. Az „ütött gyermek” – és ez fontos – súlyosabb megfogalmazás, mint a „megvert gyermek” – gondoljunk pillanatra a *Toldira*: „mint olajütőben, szétmállott a teste” –, ő immár a televényben elkeveredett, a bomló szerves anyag részévé lett. De miért langy a sötét, és miért hűvös a televény? Ez is Pista miatt lehet így, azt hiszem, ő hűti le a televényt, de ezt a szálát nem veszem fel.

A tekintet feljebb emelkedik. A látvány szokatlan. Megbomlik a természetes rend, elkerülnek a helyükről a dolgok: „Fürkészve, körben guggoltak a bokrok” (most eltekintek attól, hogy ezt a „város peremén” teszük, pedig fontos lenne). A bokrokban a szél botladozik, „A hűvös televény / a lámpák felé lesett gyanakvóan”. Az ember megint fordítva gondolná, inkább a lámpa les a televény felé, a televény pedig legyen inkább meleg, semmint hideg. A vers tekintete a költőre fordul, ezzel közelebb kerülünk a hétköznapi tapasztalati létezéshez: „vadkácsa riadt hápogva a tóban, / amerre mentem én.”

Az őszi párából két, egymással szemben lépkedő férfi tűnik most elő: a költő és valaki más, akit, gyanúnk szerint (a vers szavai ezt erősen alátámasztják) csak az ő jelenléte idéz meg: „Épp azt gondoltam, rám törhet, ki érti, / e táj oly elhagyott. / S ím váratlan előbukkant egy férfi, / de tovább baktatott.” A kis városi park közben tájjá tágasul. Ez a táj, ha a város peremén van is, nem elhagyott, hanem „elhagyott”. (Ha jól értem, az individuum princípiuma hagyta el, nem önként.) Alakjukat úgy kell látnunk (bár erre közvetlenül nem utal a vers), hogy kimagaslanak a televényből és a guggoló, leskelődő, fészkelődő bokrok közül is, alakjuk hosszú árnyat vet. Fontos és egyértelmű ugyanakkor, annak van hatalma a költő felett, aki érti e tájat, pontosabban a táj elhagyottságát. „Utána néztem. Kifoszthatna engem, / hisz védekezni nincsen semmi kedvem, / míg nyomorult vagyok.” Az idegen (sejthetjük, ki ő, de ezzel most nem untatnék senkit) két okból törhetne a költőre. Egyrészt, mert ő is érti a tájat, akár a költő, látja elhagyottságát, másrészt mert a József Attila nevű személy nyomorultnak érzi magát ebben a tájban.

Ennek oka, ha eddig nem tudtuk volna, a következő sorokban válik majd világossá. De közben arra is figyelniünk kell, hogy a költő nem *nyomorultul* érzi magát, hanem helyzetét így jellemzi: „nyomorult vagyok”. Pontosabban: „míg nyomorult vagyok”, azaz amíg ebbe a tájba van belenyomorítva, ám ez nem sorsszerű, nem is lesz talán mindig így.

Miért nyomorult? Mi teszi ilyenné a tájat? Mert „Számon tarthatják, mit telefonoztam / s mikor, miért, kinek. / Aktákba írják, miről álmodoztam / s azt is, ki érti meg. / És nem sejthetem, mikor lesz elég ok / előkotorni azt a kartotékot, / mely jogom sérti meg.”

Ezek annyira világos sorok, hogy semmiképp nem szeretném őket kommentárral gyöngíteni. Arra az evidenciára szeretném csak felhívni a figyelmet, hogy a „jogom sérti meg” fordulat, persze ha jól értem, nem *valamilyenfajta, valamilyen típusú* jogsérelem, nem József Attila, a személy, vagy bárki más jogainak megsértését jelenti, hanem annak az egyes számban állónak a megsértését, mely a jogosultságok forrása, az *egyetlen* vagy végső alapvető jog, „az eleven jog fája”.

A táj még tágasabbá és még sivárabbá válik.

„És az országban a törékeny falvak / – anyám ott született – / az eleven jog fájáról lehulltak, / mint itt e levelek / s ha rájuk hág a felnőtt balszerencse, / mind megcsörren, / hogy nyomorát jelentse / s elporlik, szétpereg.”

Nemcsak az ütött gyereken, a falusi Pistán tapos a költő és a néma fenyegetésként lépkedő idegen, de hullott levélként immár lehulltak az eleven jog fájáról a *törékeny* falvak is. Ez már az ürfénykép perspektívája. Hullott levélként rajtuk is beteljesedik a felnőtt balszerencse: Attila sorsa. Ugyanazt a nyomort jelentik be, hiszen az országban (persze az ország sem csak Magyarország) a törékeny falvak (az „anyám ott született” falvak) az eleven jog fájáról lehulltak.

Ráadásul a levelek megcsörrennek. Ilyet még nem írtak, de nem is fognak soha: csörögnek a levelek, mint a bilincs. Fontos lenne arról is elgondolkodni, hogy az anya a törékeny falvak egyikében vagy mind egyikében született-e meg. Most nem teszem.

„Óh, én nem így képzeltem el a rendet. / Lelkem nem ily honos. / Nem hittém létet, hogy könnyebben tenghet, / aki alattomos...”

Itt nem azért akad el a szó, mert a totalitárius rendszerek mindennapjainak történelmét lehetetlen ennél rövidebben, pontosabban összefoglalni, és ha akarom, utal az ügynökvilágra és annak csodálatos

utóéletére is abban a Harmadik Köztársaságban, amelyben az egyházak választási kampányban fellépő püspökei nem közszereplők, hanem mert: „Sem népet, amely retteg, hogyha választ, / szemét lesütve fontol sanda választ / és vidul, ha toroz.”

Az adatvédelmi jog fejlődésében meghatározó pillanat volt a Német Szövetségi Alkotmánybíróság Népszámlálási törvényről hozott 1983. december 15-i határozata, amely a törvény rendelkezéseinek megsemmisítésével bevezette az *információs önrendelkezési jog* fogalmát. A kalsruhei bíróság arra a következtetésre jutott ötven évvel József Attila után, hogy nincs szabad választás az individuum számára áttekinthető információs helyzet nélkül. Aki bizonytalan abban, hogy kik mit tartanak róla nyilván, törekedni fog arra, hogy ne saját késztetéseit kövesse, hanem olyan viselkedést tanúsítson, amit átlagosnak vél, és semmiképp ne tűnjön ki.

Hozzáteszem: Elég lett volna elolvasni a *Levegőt!* című verset.

„Én nem ilyennek képzeltem a rendet. / Pedig hát engemet / sokszor nem is tudtam, hogy miért, vertek, / mint apró gyermeket, / ki ugrott volna egy jó szóra nyomban. / Én tudtam – messze anyám, rokonom van, / ezek idegenek.”

Ezek idegenek. Az elbeszélés múlt idejű ugyan, de az első mondat miatt a strófa a mostanról szól. A *gazda* veréssel, identitásrablással próbálta elfogadtatni a világrendet Attilával. De hiába, a személy erősebb tudott lenni a személytelenénél. Ez az állítás nem csak a József Attila nevű személyre vonatkozik, mert a vers jelentése univerzálisan tágas. A vers sötét, de nem pesszimista. A légszomj, ha akarjuk és szerencsénk is van, időleges. Ezt fontosnak érzem hangsúlyozni ebben az újból elviselhetetlenül bizantikussá vált országban, ahol élek.

„Az én vezérem bensőmből vezérel! / Emberek, nem vadak – / elmék vagyunk! Szívünk, mig vágyat érlel, / nem kartoték-adat.”

A magánélet védelmének egyik leghatásosabb kritikusa, R. Posner szerint a privacy védelme rendszerint a csalók menedéke, le kell venni az álorcákat, és attól kezdve a hitelek és az érzelmek piacán is becsületesek, ésszerűek, olcsóbbak lesznek a tranzakciók. Ezzel viszont, ezt itt nem fejthetem ki, második természetünkéről mondanánk le, vadak lennénk megint. Ha elveszítjük a maszkot, melyet az *elme* alakít, a legfinomabb úriember is csak egy vicsorgó kanmajom.

Nincs szavam több, nem rontom a verset.

VÉGÜL: A LEVEGŐT!-METAFORA

A nemzetközi privacy-irodalomban, elsősorban az Egyesült Államokban, számos mögöttes elv és szándék által is vezérelve, komoly vita folyik arról, vajon milyen irodalmi metafora lenne a legalkalmasabb az információs kor fenyegetésének jelzésére. A legismertebb a „Nagy Testvér-metafora”, melyet azért is használunk, mert közismert: A Nagy Testvér a polároktól feltétlen engedelmisséget követel, ellenőrzi életük minden pillanatát, nyelvet konstruál, újraírja a történelmet, betiltja a bírálatot, indoktrinálja a társadalmat, olykor könyvet éget és eltüntet a múlt egyéb kényelmetlen emlékeit, megszünteti a magánéletet és meghatározza a személyes életcélokat. Felvetik ugyanakkor, hogy a Nagy Testvér-metafora nem teljes, csak részlegesen írja le a fenyegetést, és nem tud mit kezdeni a magánélet tényeire irányuló, nem totális igényű egyéb visszaélésekkel.¹ Vannak, akik ezért erre használhatóbbnak tartják Kafka *A per* című regényét, mely a kiszolgáltatottság, a sebezhetőség, az emberi minőségtől való megfosztás, a személyes információkkal telt, állandóan hízó, titkos dossziék egyetemesebb rémségeinek világát írja le. Huxley-nál, a *Szép új világ*ban viszont éppen a csábítás, a kísértés, a kellemesség falja fel az individuumot.

Pedig erre a munkára – nem utolsósorban a versforma intenzív tágassága okán, és mert a vers magába foglalja mindazt és többet is, mint a többi hasonlat sugallata – a „Levegőt!-metafora” lenne a legalkalmasabb. Ennek csupán egyetlen akadálya az, hogy a nem magyar anyanyelvűek körében nem elég ismert.

(2005)

¹Daniel J. Solove, Privacy and Power: Computer Databases and Metaphors for Information Privacy, *Stanford Law Review*, July, 2001.

MAGUK, KÉREM, MEGBOLONDULTAK?

A Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása elnevezésű egyéni képviselői indítványként(!) benyújtott irományt tárgyalja éppen az Országgyűlés. Mondhatjuk, és nem kell ehhez különösebben éles szem vagy intellektuális bátorság, új szakasz kezdődött a nemzeti együttműködés gránitszilárdságú alkotmányosságának történetében.

• Mondhatjuk sokadszor: Bevégeztetett! Illetve, ki tudja? Például Orbán Viktor születésnapját, és ez valóban meglepő, nem találok sehol a szövegben. Talán csak mert a születésnap változtathatatlan.

A műben összeszámolható tizenöt, a képtelenség kategóriájában minden súrlódás nélkül elhelyezhető alkotmányellenes rendelkezés. Más szóval az egész, úgy ahogy van, abszurd. Az Alaptörvényt eredetileg még olyannak láttuk, mint a nemzeti együttműködésnek az eddig ismert szabványokban ugyan nem szereplő, ideológiai színezéket, egyéb szennyezőanyagokat tartalmazó olyan termékét, amely azonban, ahogy az akciós csokimikulás „nyomokban kakaót”, szintűgy „nyomokban alkotmányosságot” tartalmazott. Eddig. A negyedik módosítás alkotói, ha a saját premisszáikból indultak volna ki, hát már azokon is taposnak. Úgy látszik, elvesztették, egyetlen kivételével – bolond likból ugyan milyen szél fú? – a tájékozási pontjaikat, és ha az elme és az agy között kapcsolat van, elhagyták a fejüket is, pontosabban a fejük belső részét. Hogy megbolondultak-e tényleg, nem tudom. Igaz, aki olyat tesz, ami ép ésszel elképzelhetetlen, nem feltétlenül háborodott, talán csak tettető, aki személyes életét meg a közösségit is, *okosban csinálja*. Másfelől viszont van az a téboly, és ez talán ilyen, amelyben a megjátszás vagy öszinteség kérdése már zárójeles, mindegy.

Talleyrand szerint „A jó alkotmány rövid és homályos”,¹ a magyar Alaptörvény pedig egyre hosszabb és konkrétabb (olyan személyre szóló rendelkezésekkel például, mint a Lex Baka, most meg hát beleírják, hogy Le a rokkantakkal! Pustítsd az egyetememet! Kötdz és bosszantsd az egyetemistát! stb.), és egyre erősebb mindennapi politikai karaktert kap, egyes állításai között pedig minden módosítással szétesőbbek és ellentmondásosabbak a kapcsolatok.

Most a szélfúttá és megiport kertünkben elültetett tizenöt új kór közül, képletesen persze, egyet török le, de csak hogy megmutassam.

Ez pedig a következő:

„Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozat és annak indoklása az Alaptörvény értelmezése során nem vehető figyelembe.”

Ez ugye úgy néz ki, mintha igazi mondat volna,² holott ez a mondat nemhogy az értelmes, de a létező mondatok világába sem tartozik. Ez a beszéd antianyaga maga.

Akkor hát nézzük:

Először is a korábbi határozatok kizárása az alkotmányos problémák megoldásából az alkotmányos jogalkalmazás önkényének melegágya.

A nemzeti együttműködés olyannyira retteg a nemzőképességétől dikiccsel megfosztott, pártidióákkal megtűzdelt és a fojtónyakörvén is rövid pórásra kötött Alkotmánybíróaságtól, hogy inkább választja a káoszt, mint a kiszámítható rendet, legyen az akár a NER saját rendje, mert már az sem kell. Pedig választhatta volna azt – először még így választott –, hogy mindazt a lényegest, amit el akar törölni a jogállami forradalom alkotmányából, szépen beszkrálja Szent Alaptörvényébe. Csak amikor ezzel megpróbálkozott, az udvar skriblerei alázatosan jelentették, hogy nemcsak írják őt, de írják is, mégis sajnos minduntalan

¹ Ezt ugye Talleyrand mondta, noha ő nem volt valami demokrata, de kétségkívül jó szöveg.

² Persze csak akkor értelmes, ha eltekintünk attól az értelemzavaró apróságtól, hogy az Alkotmánybíróaság döntései vagy határozatok, vagy végzések, és a végzésekre majd ezután is szabadon lehet, akár az Alaptörvény értelmezése céljából is hivatkozni. A végzésekben pedig olykor alkotmányjogi szempontból fontos részek lehetnek. De miért is?

meggyullad a papír. Vagy eltépi, összegyűri önmagát. Vagy levetik magukról a betűk a festéket. Füstölög a printer. Nem lehet leírni, sajnos.

Az Alkotmánybíróság esetjogi bíróság, amely ha nem is a valóságban, de ideáltipikusan mindennap gondolja és öntözi, de néha metszi is az eleven jog fáját,¹ az Alkotmány forrásaként a rövid és homályos rendelkezések tartalmát felfejti, óvatosan, esetről esetre építi fel dogmatikáját. Alkotmányos teóriákat, tudományos tételeket, ezekhez kapcsolódó háttérméleteket alkalmaz, a szükségképpen becúszó, hibásnak bizonyult döntéseket a distinguishing² módszerével módszeresen szigeteli el, zárja ki az alkalmazandó jogból, jogelveket, jogi tételeket megállapítva segíti a saját jogalkalmazását és a rendes bíróságok munkáját. Azaz az Alkotmánybíróság olykor tényleg fenyegető hatalmának (ez nem most van, pupák!)³ legfontosabb akadály a döntések egyre magasabbra emelkedő halmaza. Az Alkotmánybíróságnak minden egyes döntésekor újból és újból meg kell másznia azt a szöveghegyet, amelyet az eltelt évtizedek alatt maga termelt meg, és mindig csak ennek csúcsán állva, ezen a szűk platón szólalhat meg, mindig csak ott a domb tetején. Az Alkotmánybíróság legfőbb korlátja tehát saját múltja.

Igy van ez mindenütt, a német alkotmánybíróság legendás elnöke szeretett széles mozdulattal rámutatni arra a hatalmas könyvszekrényre, amelyben kötetekbe rendezve a német alkotmánybíróság döntései sorakoznak: *Íme a német anyagi alkotmányjog!*

Másodszor az alkotmányozó cselekedete logikus következményeként eltűnik a jog egyik legfontosabb rétege, mégpedig az alapjogi réteg. Számos olyan alkotmánybírósági hivatkozás van, amelyekre rutinszerűen és helyesen hivatkoznak bírák: Ilyen például az az alkotmányosétel, amely szerint a közfeladatot ellátó személyek, valamint a közszereplők joga a magánélet védelmére az átlagember jogaihoz mérve

¹ Ezt persze József Attilától kölcsönöztem. Tegnap még mindenki tudta. Ma már...

² Arról van szó, hogy a rossz precedenst elszigeteli a bíróság, későbbi döntéseiben úgy indokol, hogy az előtte fekvő ügyben nem kell alkalmazni az elhalás-írárt, részint egyébként is minden módon igyekszik elfelejtetni.

³ Bihari Mihály az egyik utolsó határozatban, előadóként, az Alkotmánybíróság túlhatalmától féltette az alkotmányellenes alaptörvényi rendelkezés felülvizsgálatának lehetőségét.

korlátozott, de ilyen az a napokban elhunyt nagy jogásztól, Ronald Dworkintól megtanult tétel, hogy minden emberi lényre egyenlő méltóságú személyként kell tekintenünk, vagy az a megállapítás, hogy a vélemény, alapesetben, tartalmától függetlenül áll alkotmányos védelem alatt.

Hogy az Alkotmánybíróság mellett a jog megcsonkításával miért kell az összes bíróság összes bíróját is megalázni, nem tudom, igaz, ismerjük őket, tüntetni, tiltakozni nem fognak.

Aki megfosztja az Alkotmánybíróságot saját múltjától, a káosz veszélyét idézi fel. És ez a helyzet egyáltalán nem analóg azzal az eredeti állapottal, amelyben az Alkotmánybíróságot valaha létrehozták. Akkor ugyanis az alkotmányosság esélyt kapott, most viszont nyilvánvalóan a demoralizálás szándékával megfosztanak identitásától. Nem mellesleg, amint Sólyom László egy helyen élelmémjűen említi, az egyes alkotmányok kevésbé hasonlítanak egymásra, mint a különböző alkotmánybíróságok jó döntései. Az alkotmánybíróságok hálózatban működnek, figyelnek is egymásra, és nemritkán kölcsönösen utalnak egymás döntéseire. A magyar Alkotmánybíróság vajon el lesz-e tiltva például attól, hogy a Dél-afrikai Köztársaság alkotmánybírósága által eredetileg tőle átvett hivatkozását viszont átvegye? Meg aztán, ha önmagára már nem, hivatkozhat-e más országok hasonló testületeinek döntéseire? Hiszen erről egyelőre nem szól a tilalom.

Az Alkotmánybíróság mostantól lehet elszabadult Gólem, de lehet távirányított játékeszköz is. És lehet még más is.

Amint látjuk, nemcsak magáról az Alkotmánybíróságról van szó, hanem a jog egyik nélkülözhetetlen, morálisan leginkább megalapozott rétegéről is. A morális jog, ezzel a jog morális alapozása, haljon el! Mivel a jog ezen rétegét az 1990-es változásoknak köszönhetjük, a következmények nehezen beláthatóak, de még alsó hangon is megállapítható, hogy ezután a bírói jogalkalmazás jobban fog hasonlítani az 1989-es rendszerváltás előttihez, mint eddig.

Harmadszor lehet, hogy mégsem egyszerűen a káosz jön, hanem annál is rosszabb, új rend, a Nemzeti Együttműködés kollektív jogainak rendje érkezik az első vágányra. Akkor majd a pártközpont rángatja dróton az Alkotmánybíróságot, vagy az Alkotmánybíróságon is elkezd valaki rángatni a drótot. Esetleg mindkét oldal. Ez lesz a móka!

Meglehet, az Alkotmánybíróságon is megtörténik az igazi rendszerváltás, mert sok minden mutat ebbe az irányba, a dekadens keresztény kultúrát képviselő Paczolay Péter korszaka lehanyatlík, és az egészséges romokon létrejön az új, nemzeti szemléletű Pokol-bíróság. Ez, azt hiszem, a nemzeti együttműködésnek is némi meglepetésekkel szolgál majd, mert ezt akarták ugyan, de talán nem így pacekba kimondva. Ki tudja előre megbecsülni, hogy mennyire lesz ez majd kínos minden társaságban...?

Az önkényuralmi jelképekről szóló (IV/2478/2012.) február 19-i határozatból nem a szöveg megformáltsága, hanem tartalma miatt idézem Pokol Béla alkotmánybíró különvéleményét: „Vitatni kell [...] annak a korábbi alkotmánybíróági döntésekben lefektetett állításnak a megismétlését – a jelen esetben az Európai Emberi Jogi Egyezmény és az EJEB gyakorlata kapcsán –, mely egy szélsőségesen individualista társadalomfelfogási háttérrel abból indul ki, hogy az egyének alapjogvédelmi szintjére egyszer lefektetett mérce egy-egy alapjog vonatkozásában a későbbiekben már nem módosítható, és a társadalmi közösség fennállása érdekében sem csökkenthető. Ezt egy individualista világnézet álláspontjáról, mint legmagasabb vívmányt lehet képviselni, de ez nem változtat azon, hogy ez egy végtelenül egyoldalú világnézeten nyugszik. Az egyén csak társadalmi közösségben tud létezni, és alapjogai mindig csak a közösség fennállása, harmóniája és az ezt biztosító erkölcsi-morális rendje mértékében érvényesülhetnek. Az »egyéni alapjogok soha nem csökkenthető szintje« mint elvi tétel ezzel áll szemben, és az Alaptörvény közösségi célokat és funkciókat a korábbi Alkotmányhoz képest fokozottabban a középpontba állító törekvése fényében ez a korábbi individualista tétel már nem tartható.

Az egyes alapvető jogok korlátozhatóságánál tehát új helyzetet teremtet az Alaptörvény, mert a régi Alkotmánytól eltérően az alapvető jogok egyének számára történő biztosításánál generális módon a *közösségbe illesztett individuumokból* indul ki.”

Nem hiszem, hogy ez a szöveg, amely megtagadja és szélsőségesen individualistának minősíti a világban szinte már mindenütt, Európától Amerikáig és Ausztráliáig ma uralkodó alkotmányos eszméket, valamint azt a mögöttük álló, több ezer éves társadalomfejlődést és az ezeket képviselő intézményeket, amelyeknek mi is részesei, alakítói vagyunk, helyébe pedig a közösségbe illesztett individuumot helyezi,

lebecsülendő lenne. Lehet, hogy ez csak vicc, de ha idáig jutottunk, nem kizárt, hogy mindez komolyra fordul.

Ez, csak megemlítem, hegelianus nyelven nagyjából annyit tesz, hogy az egyént megfosztják szubsztancialitásától, pusztá akcidentalitás lesz, azaz itt, a Tisza-tájon csak közösség tagjaként létezhet. Magyarán: Irány Turán! És az egész világ hülye, csak mi vagyunk okosak, mert minékünk a mongolfoltunkon is ész van, igaz viszont, hogy kollektív.

Negyedszer, ha az Alkotmánybíróságnak volna némi humora és bátorsága (jó, tudom, nincsen neki, de ha mégis), akkor az is megtörténhetne, hogy a negyedik módosítás dacára nem történik az égvilágon semmi sem. Az ostobaság rendszerint nem aprózza el, hanem, ha már elkezdte, nagyban működik.

Hogyan is szól a szabály, idézzük csak még egyszer! „Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozat és annak indokolása az Alaptörvény értelmezése során nem vehető figyelembe.” Azaz minden alkotmánybíróági határozat, amely a gránitszilárdságú Alaptörvény előtt készült, ki van dobva. Viszont minden alkotmánybíróági döntés, amelyet pedig a gránitszilárdságú Alaptörvény hatálybalépése után hoztak, az a fényes fülkeforradalom dicsőségére, az Alaptörvény értelmezése során abszolút érvénnyel veendő mostantól figyelembe. Ugye ez így logikailag hibátlan? Akkor vegyünk ezek közül a határozatok közül egyet: „Az Alkotmánybíróságnak azokra az alapértekekre, emberi jogokra és szabadságokra, továbbá alkotmányos intézményekre vonatkozó megállapításai, amelyek az Alaptörvényben nem változtak meg alapvetően, érvényesek maradnak [...], értelemszerűen irányadók az Alaptörvényt értelmező alkotmánybíróági döntésekben is.”¹ Ebből vajon nem következhet-e az, hogy a negyedik alkotmánymódosítás megfogalmazója csupán viccelt, nem akarta ő eltüntetni kedves Alkotmánybíróságát a régebbi döntések alkalmazásától, hiszen jól tudta, hogy a korábbi értelmezési hatalom lehetősége ott rejlik a teljes hatállyal fenntartott későbbi szövegben is! Csak kíváncsi volt, milyen okos az ő Alkotmánybírósága. Hiszen, ha nem viccelt volna, akkor nem

¹ 22/2012. sz. Ab-határozat. Ugyanezt az Alkotmánybíróság későbbi döntésében még meg is ismételte.

a köszikla Alaptörvény, hanem a negyedik módosítás hatálybalépése előtti döntések figyelembevételétől tiltotta volna el a jogalkalmazókat. De nem így tett, ugye!

Ötödször, mindez valójában a Sólyom-bíróság – igaz, groteszk – felmagasztalása.

Hatodszor, a negyedik módosításnak a jogtörténetben leghíresebb előzménye a római jogban 426-ban hatályba lépett úgynevezett idézési törvény. Ez a törvény meghatározta, hogy kik azok a jogtudósok (Gaius, Papinianus, Ulpianus, Paulus és Modestinus), akiket az ítéletekben idézni lehetett, és akiknek a jogi véleményét figyelembe lehetett venni. Az idézési törvény azt is lehetővé tette, hogy az öt remek jogász által idézett más jogtudósok véleményét, igaz, csekélyebb erővel, szintén mérlegeljék. Ugye, kedves olvasó, érezhető, mennyivel okosabbak voltak a rómaiak, mint ezek a bolondos magyari urak!

Mert ők észre sem vették, hogy nagyjából ugyanazt tették, mint a római kollégák az idézési törvényben, csak éppen megfordítva.

Hadd legyenek komoly! A Harmadik Köztársaságnak, noha züllöttsége és hitvány örököseinek mai vircsaftolása erényeit elfedi, számos érdeme közül is kiemelkedő volt a világon mindenütt ünnepezt alkotmányos teljesítménye. Örökösei viszont megcsinálják a fordított idézési törvényt, amellyel, engedessék ennyi rosszmáj, legalábbis virtuálisan lecserélték a kiválóságot, jöhet immár akár a hitvány is. A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága ugyanis nagy korszakaiban kiváló alapanyagból dolgozott. Ezt a forrást mostantól megpróbálják elzárni. Ha a negyedik módosítás értelmét tartalmilag fogom fel, akkor arra juthatok, hogy az alkotmánybírák például, legalább a tényleg felhasznált gondolatok tekintetében, a korábban rendszeresen idézett Ronald Dworkin gondolatainak használatától most majd eltiltatnak. Viszont, mivel például Visinszkijre, Sztálin kedvencére, a Kamenyev–Zinovjev-, Pjatakov–Radek-, Buharin-perben jeleskedő vérügyészre, jó okkal, soha nem hivatkozott az Alkotmánybíróság, ezt ezután akár meg is teheti, hiszen ő, aki ugye nem szerepelt eddig, nincs a tilalmi listán. Tudom, nem ezt akarják. De ha ezt elismerem is, azért arra, amit eddig tettek és még tenni készülnek, aligha lesz bocsánat.

Hetedszer. Van itt még egy lehetőség: Lenin empiriokriticizmusa, mivel szerintem nagyjából értelmetlen szöveg, az általam kigondolt feladatra különösen alkalmas. A megoldás a következő: Az Alkotmánybíróság, hogy álcázza állítását, ténylegesen azt fogja ugyan mondani, hogy „V. I. Lenin helyesen mutat rá, hogy Mach és Avenarius látszólagos objektivitása a valóságos szubjektivizmus mocsarába süllyed”, ám ez csak rejtvény, a számunkra majd elérhető kód alapján azért pontosan tudni fogjuk, hogy ez mindig azt jelenti, hogy „Az Alkotmánybíróság elvi élel ismételtén rámutat, hogy a jog az élethez abszolút és korlátozhatatlan.” Ugye érthető? Így aztán mégiscsak jó lesz nekünk.

Igen! Századok telhetnek el, nemzedékek sora jöhet (és mehet bárhová), tengernyi víz folyhat el a négy folyón, de nem lesz a magyar közjogban példája annak, amit most nagyjaink cselekednek.

(2013)

A BUTA OKOS LÁNY

avagy a parlament a falra ment

„A Parlamentről nem tudom, hogy micsoda, régebben vörös csillag volt, azt tudom. Ha elmentünk előtte autóval, a papa fölemelte a kezét... Kosztolányi!, süvítette, amire nekünk azt kellett mondani, hogy a parlament a falra ment, amitől a papa megnyugodott...”

(Esterházy Péter)

(*Epés bekezdés*) De most tényleg a falra ment. Nem először, de hosszú magyarországi történetében is párját ritkítóan. Annyira falra mentél, fiam-parlamentem, vér a véremből, hús a húsból, mint ide Lacháza, mondaná, ha volna néki édesanyja, nem mintha máskor is nem mondhatta volna, ha lett volna neki, de tán máskor nem ennyire jó okkal, és nem ennyire ráncolt homlokkal, sápadt orcával, keskenyre húzott ajakkal, aggodalmas arckifejezéssel.

(*Közjogi motívum, Nagy Április – magyar narratíva*) A westminsteri közjog híres régi kérdése: vajon lehet-e a parlamentnek (szinte) annyi hatalma, hogy férfiból nőt, nőből férfit faragjon? Az Országgyűlés úgy véli, ha a nőkkel egyelőre nem is (azért várjuk ki a végét, itt ma is a férfiak mondják meg, mi lehet, és mit tehet a nő), de az Alkotmánynyal azt tesz, amit csak akar, például a sajtószabadságot vagy micsodát egészen másként gondolja működtetni, mint a haldokló Harmadik Köztársaságban korábban gondolva volt. Ez a most elpusztuló kétes erkölcsű, azonban jobb sorsra érdemes köztársaság, annyi más mellett, életének húsz éve során kikínlódta, hogy mit jelent kebelében a véleménynyilvánítás szabadsága. E munkát Alkotmánybíróságára bízta, az meg a dolgát elvégezte, és, ne tagadjuk, mondott kifejezett okosságokat is.

A két párt, melyekből mára egy maradt, sok éven át, egyik héten a másik testi épségét sem kímélve, cséphadaróval püfölte egymást, míg a következőn a szívélyes együttműködés, a kölcsönös előnyök jegyében, a látszatra is alig-alig vigyázva testvéri egyetértésben osztotta el az ebül szerzett jószágot, anélkül egyébként, hogy a sajtót vagy a közvéleményt ez akár egy kicsinyt is megráztá volna. Ez teszi oly szó-

rakoztatóvá, hogy a hatalmát elvesztő MSZP eleinte miért ragaszkodott oly görcsösen a régi játékhöz, és milyen lassan fogta fel, hogyha van valami értelme a Nemzeti Együttműködés Forradalmának, az az, hogy abban az MSZP üzletrésze megszűnt. Hát egyedül maradt akkor a Fidesz, és benézett hozzá az unalom, de mielőtt távozott volna, a forradalmi alkotmány ígérését az asztalán otthagytta. Az alkotmány mai felfogásunkban erkölcsi jogok foglalata, a forradalmi alkotmány szükségképpen a forradalmi erények foglalata. De hogy mik lennének a mi mostani forradalmunk erényei, eddig nem tudtuk meg. Holott a forradalmi morál minden forradalmak legfőbb narratívája, az az alapsztori, amelyből újabb és újabb történetek ágaznak el – például gondoljunk arra, amikor *Oleg Kosevoj bátran beszólt a berezelt kommunistáknak!* –, és ezeket a történeteket, az elágazó mese-elemeket – túljutva a zúgókon: zúgj, április! – az epika folyama a történet áradásának forradalmi delavidékén újból magához öleli, és a torkolathoz közelédve forradalmi medrébe anyáskodva visszafogadja, midőn a sok szép történet egyé lényegül korunk Jókaija, Habony Árpád tollán. Így született meg végül a Nemzeti Együttműködés Nyilatkozata.

(*Alkotmány-Kotmány-Alkotmány*) Azt pedig, hogy miként formálódik az új elfogadásáig a magyar alkotmány, nehéz a nyelv, szükségképpen hitvány szófia eszközeivel, ábrázolni. Ehhez fantázia kell, vagy legalább dalra illene fakadni.

Ha volna egy eszes ifjú perzsánk, ő azt mondaná, hogy nagyon-nagyon egzotikus hely Magyarország, csavaros észjárású alkotmányíró nép lakja, amelynek legfőbb jellemzője, hogy mélyen titkolja, mit is akar valójában az alkotmányban elmondani. De nem adok szót a perzsának, túl hosszú lenne a sok értetlenkedés meg a sok magyarázat. Csak annyit mondok tehát neki, hogy a népmesében mi, furfangos magyarok kitaláltuk az okos lány történetét, amivel sok furcsaságunk könnyebben válik érthetővé, szóval, aki hoz is meg nem is, mond is meg nem is, furfangban tútesz nagyeszű királyán avagy a nagyeszű király az ő népén. Jó példa a sajtószabadság ügye. Ha elolvassuk azt, hogy mit tett az alkotmánymódosítással a sajtószabadság és a véleménynyilvánítás szabadságával az Országgyűlés, leesne az állunk, feltevé, ha perzsák volnánk. Turmixgépbe tette ugyanis a szavakat a mi okos parlamentünk, összekeverte, és ha valamelyik nagyon összetört,

kidobta, mással helyettesítette, a véletlenül kialakult sorrendet meg, pár új szóval kiegészítve, betette az alkotmányba. A két szöveg olvas-tán, ha egybevetjük, az a legszembeütőbb, hogy a módosítás meny-nyire zavaros és zavarosságában milyen képmutató. De hogy miért tette, csak az értheti, aki itt él. Hát én megmondom, miért: hogy a forradalmi Alkotmánybíróság, húsz év homályban tévelygés után, az alkotmányos turmixolás után elfogadandó, a sajtószabadságot sértő brutális és idióta törvényt alkotmányosnak minősíthesse majd, ha erre sor kerül, azzal, hogy de hiszen megváltozott az alkotmány maga, már nem érvényes az, amit korábban mondott.

De mi az, aminek ezek után tényleg meg kell történnie?

És most komolyra fordítom a klaviatúrát, de tényleg.

(*Szöveg és ítélet*) Az a kérdés, hogy alapjogi rendelkezések bizonytalan indokú megváltoztatása után a korábbi joggyakorlat felülvizsgálható-e, megválaszolható. Az alapjogok érvényesítésekor az alkotmány szavaiknak, kifejezéseinek tologatása, bővítése, szűkítése a kialakult alkotmánybírósági gyakorlatot általában sem érintheti, de különösen nem okozhatja az alapjogok védelmi szintjének csökkentését. Ezt éppen talán ennek az alkotmánymódosításnak a példáján legkönnyebb belátni. Az egyik leglátványosabb különbség a két alkotmányszöveg-változat-ban, hogy a módosítás előtti tartalmazta a *tájékoztatási monopóliumok* megakadályozásának követelményét, míg a hatályosból ezt elhagyták. Aki ismeri az alkotmányos alapokon nyugvó médiajogot, aligha vonná le ebből azt a következtetést, hogy az alkotmánymódosításig tiltottak voltak a tájékoztatási monopóliumok, mostantól viszont alkotmányo-san ezek már megengedettek. Ugyanakkor az ellenkező irányban pedig aligha jelent érdemi módosulást például a belső, illetőleg külső médiapluralizmus megítélésében az a most bekövetkezett szövegváltozás, amely szerint a *sokszínűség* követelménye a korábbival ellentétben im-már megjelenik az alkotmányos textusban.

Az alkotmányjogi irodalomban gyakran hivatkoznak arra a fon-tos felismerésre, hogy a különböző irányadó nemzeti (és nemzetközi) alkotmányjogi ítéletek sokkal inkább hasonlítanak egymásra, mint amennyire hasonlítanak az egyes alkotmányok maguk.

Könnyen belátható ezek után, hogy a jó döntéshez már az is elegen-dő, ha az alapjogokat megemlíti az alkotmány. Ám az alkotmánybí-

róságok gyakorlatából leszűrhető az a messzebb mutató következtetés is, hogy még az sem feltétlenül szükséges, hogy mindegyiket említse. Általánosan elfogadott alkotmánybírósági módszer, hogy alapjogi ge-nerálklauzulákból az alkotmánybíróságok levezetnek „nem nevesített” jogokat. Azaz az is elég az alapjogi védelemhez, ha csak az úgynevezett anyajogot említi az alkotmány. Ám még ez sem abszolút feltétel, oly-kor az alapjogi katalógus szövegszerű hiánya sem akadályozza az általános szabványoknak megfelelő alapjogi döntések meghozatalának. Kiváló és erős példát mutat erre a jelenkori lengyel alkotmánybíráskodás kifejlő-dése, amely az úgynevezett Kisalkotmány hatályban volta idején *alap-jogi katalógus nélkül* is, vagyis olyan helyzetben, amikor a jogok teljesen hiányoztak az alkotmányból, alapjogi alkotmányos döntések sorát, sőt ezek összefüggő dogmatikáját dolgozta ki, amelynek egyetlen fogódzó-ja a *jogállamiság* alkotmányi említése volt. Ugyanis erre a Szejm által elfogadott, Kisalkotmánynak nevezett papirosra a mi szempontunk-ból csak annyi volt ráírva, hogy Lengyelország jogállam. Ez a helyzet Lengyelországban egészen 1997-ig eltartott, miközben az alapjogokat tisztelő jogállam végérvényesen kiépült Lengyelhonban. Még ennyi is elegendő tehát az alkotmánybíróság által meghatározott, alkotmányos elveken alapuló, alapjogi katalógushoz és alapjogvédelmi rendszerhez. Az alkotmányos jogok *kiolvasztására* egyetlen, fogalmilag pontosan meghatározhatatlan anyajog – Lengyelország jogállam – is alkalmas. Az emberi méltóság hasonlóképpen vagy még inkább alkalmas erre a feladatra, holott fogalmilag egészen pontosan ugyancsak definiálatlan.

(*Védelmi szint*) A rendszerváltást követő magyarországi alkotmányfejlő-désben röviden összefoglalva az történt, hogy az Alkotmánybíróság az alkotmányba a nemzetközi egyezményekből átmásolt, és ezért a nem-zetközi minimumot tükröző védelmi szintet jelentősen megemelte, és eközben generálklauzulákat, önmagát, a jogalkotót, sőt a bíróságokat is kötelező általános szabályokat fogalmazott meg. A jogállamiság és az emberi méltóság is forrása alkotmányos jogoknak és az alkalmazandó alkotmányos elveknek. Ezeket a forrásokat, amint a lengyel, a magyar Alkotmánybíróság is felhasználta az alkotmányos dogmatika kiépíté-sére, miközben a két alkotmányos helyzet az alkotmányok szövegét te-kintve jelentősen eltért. A magyar alkotmány szerint az állam *elismeri* az alapjogok létezését, azok forrása így nem is az alkotmány szövege.

A HAZA ALKOTMÁNYOSÍTÁSA

Hol elzavar, hol meg visszahív és számon kér a mindig dühös, mindig szigorú és humortalan iskolamester. A történelem *magister scholae*-ja haragvó, mert újból és újból rossz válaszokat adunk. Ráncolja homlokát. Elég undok alak, hiába tud sokat, ha nem ért semmit. Beír valamit a könyvébe, de nem mutatja meg, mit. Van nádpálcája is, sajnos.

Magyarország mindig alkotmányos ország volt. Kivéve néha, amikor nem. A mi mostani sorsunk, lehet, csak lábjegyzet a magyar alkotmányosság történetében. Ám ha mégis fejezet lenne, akkor lehet, hogy ez a fejezet börtön lenne, azt jelentené, hogy a mi életünk az értelmét nagyjából elveszítette.

HORTHY, KÁDÁR – RESENTIMENT

A Nemzeti Együttműködés Rendszerében biztosan nincsen szó – noha ennek a tévhitnek mára hatalmas irodalma van – a Kádár- vagy a Horthy-rendszer felélesztéséről, az ilyen állításokat, bocsánat, az intellektuális restség megnyilvánulásainak tekintem. Van azonban Kádár és Horthy rendszerének egyetlen, a politika mögött meghúzódó eleme, amely újjáélesztésének sikerén valóban áll vagy bukik Orbán alattomosan nagyszabású kísérlete. Ez pedig a ressentiment,¹ amelynek újrafogalmazására tesz Orbán rendszere ádáz kísérletet. A Nietzsche kifejezésének elkölcsonzéásával ressentiment-nak nevezett, az adott rendszer egészét átható érzület lényege a bennlakó alattvalók részéről a fennálló hatalmi szerkezet tehetetlen elfogadása, amely elfogadás belátja az ellenállás hiábavalóságát.

¹ Lásd erről a Kádár-kor elemzését: Majtényi György, *Vezérsél. Kádár János mindennapjai*, Budapest, Libri, 2012, 11, lásd a 13. jegyzetet.

A ressentiment embere passzív és önbecsülésében megzavart személy, kényszerű passzivitása fenntartja az uralom adott formáját, ez persze zavarja, frusztrálja. Személyes érdekeit követi, magányában társakat keres, dühre a legyőzhetetlen felsőbbbség helyett más, legyőzhető ellenfél után néz. Nem mellesleg a ressentiment, rendesen, a terror utáni állapot. Horthy és Kádár keze olyan véres volt, akár a mészárosé, és ez alapozta meg mindkettőjük rendszerét, sőt ebből is fakadt – bocsánat, drága hon – máig ívelő népszerűségük: „Nagy ember volt, mert vérengzeni kezdett, nem úgy, mint a nyúl.” Kádár azután tényleg beleőrült a büntudatba, a kétszázharminc akasztófa hosszú árnyékot vet. Utolsó napjaiban látta is a vért a kezén.

Orbán keze nem ilyen, de tiszta, mint a hó (miért is lenne épp neki büntudata?), én valószínűtlennek is tartom, hogy valaha a fizikai erőszak eszközhöz nyúljon. Talán még csak lehetősége sincs erre. Merő jóindulatból jegyzem csak meg – egészen véletlenül én is kaptam már nyilvános fenyegetést –, hogy ha egy sötét kapualjban az ellenzéki politikust, újságírókat, akárkit ismeretlen huligánok megfenyítene, az nem váltaná ki a ressentiment-t, azaz nem eltértené a haragot, hanem szítaná. Azaz, hadd előlegezzem meg a későbbiek, a NER, mert túlságosan könnyen megfélemlítendőnek tartja, egyúttal le is nézi a magyar népet. Ha már elnyomás, azért ennyivel nem érjük be, uraim! Ezért ha a pacifikálás kezdeti eredményei meglepően biztatóak is, nem lehet ez az elnyomás nélküli elnyomás végül sikeres. Ehhez az igazmondó pártstajtó filozófusbűnözős és ehhez fogható, hasonló kampányai csak szárnalmasak, kínosak.

E kezdeti sikereknek pedig sajátos történelmi okaik vannak, mégpedig annyi csak, hogy az egész magyar 20. század a ressentiment jegyében telt, azaz az első másfél év látszateredménye nem a nemzetet alapvetően nettó hülyeségekkel traktáló¹ NER vagy azon belül az el-

¹ Erre talán elég az az egyetlen valóban ijesztő példa, hogy az Alaptörvény és a Nemzeti Együttműködési Nyilatkozat egymás közvetlen cáfolata: „Hazánk 1944. március 19-én elvesztett állami önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselő megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének” – vagyis a demokrácia és az alkotmányos rend már 1990 májusától szolgál bennünket (Alaptörvény / Nemzeti Hitvallás). Ezzel szemben: „A XXI. század első évtizedének végén, negyvenhat év megszállás, diktatúra és az átmenet két zavaros évtizede után Magyarország visszanyerte az önrendelkezés jogát és képességét” – vagyis az 1990 utáni két zavaros évtizedben még önrendelkezési jogunk sem volt (Nemzeti Együttműködési Nyilatkozat).

számoltatási kormánybiztos és a terrorelhárítás sikere, hanem csak a történelem dög hullámai¹ játszanak velünk, velük. Az erő látszatáról előbb-utóbb bebizonyosodik, csak játszi égi tűnemény, lidércfény, aki bedől neki, utóbb szégyellheti magát. A válasz egyébként az ilyesfajta csalódásra gyakorta kissé durvára sikeredik.

Horthy a becsületes tengerész fehér kesztyűs kezével, kinyújtott mutatóujjal egyenesen rámutatott a ressentiment gyűlölet-célpontjára: románra, tótira, zsidóra, polgári radikálisra, szociáldemokratára, kommunistára, szovjetre, és óvatosan, csak szőrmentén, néha még a németre is.

Kádár jó okkal minden erejével gátolta a ressentiment célpontjainak állandósulását, meglegedett azzal, hogy őt és rendszerét ne fenyegethesse. Azt szerette, ha a gyűlölet ide is löttyen és oda is löttyen, de a parasztüldözés, a grófüldözés, az antiszemita kampányok és hasonlók, más vezető elvtársakhoz képest, távol álltak tőle. Ám ha a homo kadicus a strandon a lángost falta, feltétlenül gyűlölte közben a gazdag lángos-süteményt, a tízévnyi garasoskodással megszerzett Polski, Wartburg, Trabant népe kiváló útfekvésű gépjárművének volánja mögül a történelmi barátság jegyében megvetette a lusta, seftelő, konyharuhát, villanyfűrőt, vodkát áruló lengyelt. A kapás cigányokat pedig, elvitatva tőlük a *sze-mély* minőséget is, a kádári nem hivatalos ressentiment-kedély csakis „brazil gépsor”-nak nevezte. A kurzusértelmiség gyűlöletének első számú célpontja pedig – igazi ressentiment megnyilvánulásként – a demokratikus ellenzék lett. És, bár ma ez hihetetlen, mégis, hiába volt ennek minden eleme egymáshoz illeszthetetlen síkhülyeség, mégiscsak rendszert fenntartó érületnek bizonyult.

Az orbáni ressentiment a két korábbival ellentétben nem erőszakból született, és – egyebek mellett ezért is – mozgósítható energiái elődeihez képest szegényesek. Igaz, „nagysága” abban azért csak megnyilvánult a puha demokratákkal szemben, hogy – miközben hamis ellenségképeket gyártott, megosztott és vizályt szított, nem engedte megszilárdulni az ellenállást – szilánkokká törte a haza alkotmányos berendezését. Célpontja az ellenzék általában, a jórészt általa kinevezett „kommunisták”, a hazaáruló liberálisok, majd, mintegy önmaga alá fordulva, fokozato-

¹ A dög hullám tengerész szakkifejezés: a szél elülte után még sokáig megmaradó kellemetlen hullámmzás.

san célponttá válik az egész világ és minden külszervezet. (Az elharpódzó cigány- és zsidógyűlölet meg afféle túlcsoordulás.)

Túl azon, hogy a ressentiment társadalmához illő forró gyűlöletre a NER azért sem képes, legalábbis egyelőre, mert egy szabad ország olykor még életjelenségeket produkáló intézményeinek romjai között volt kénytelen berendezkedni, és Jókai Annával, Kerényi Imrével, Fekete Györggyel *teljes* szellemi palotája még nincs is készen, egyelőre teljesítménye értékelésére nem érdemes szavakat keresnem. Magasztalja hát más! Annyi szellem van azért nagyjából ebben is, mint a rendszer gazdaságpolitikájában. Na de hagyjuk, csitt, elég.

Ne nyugodjunk bele a pusztításba, helyette cselekedjünk az alkotmányért!

Amikor arról beszélünk, hogy az új alkotmánynak '89 eszméin kell alapulnia, és az alkotmányos jobb- és baloldal közös művének kell lennie, olyasmiről beszélünk, amit nem könnyű szemünk elé idézni. Valami, ami alig látható. Mert hol van ez a jobboldal, sőt hol a bal? Vágyálom kergetése volna ez? Az okos ember a Nemzeti Együttműködésben nemde sokkal inkább, ha vállalkozó, Simicska, ha jogász, Navracsics, ha művész, Fekete György oldalán keresi boldogulása útját? A kérdés korántsem indokolatlan. Úgy néz ki a fent leírt látszat, hogy erős belenyugvást előhívó érület támasztja meg egyelőre a Nemzeti Együttműködést. Számos jelét látjuk ennek, ha az autonómia maradékára tekintünk: az Alkotmánybíróság, a tekintélyes hivatásrendek, kamarák, a bírói egyesületek, a kétes múltú és dicstelen jelenű MÚOSZ, a szakszervezeti vezetők, a diákszervezetek, a cégvezetők, a Rectori Konferencia tagjai – többen nemrégiben még hősként síkra szálltak Gyurcsány hadai ellen –, de mára mindannyian, immár két esztendeje, száraz szemmel, férfiasan, befelé zokognak. Magukba fojtják mindennapos megaláztatásuk minden fájalmát. Igaz, közben néha, mély titokban, egyeztetnek is a minisztériumban, még levelet is írnak Orbánnak, alig alázatosat. Nekem azért kissé fantáziátlannak tűnnek, mintha ennyi közbátorság azért kevés lenne majd az elszámoláskor, különösen, ha némelyikük fizetésére gondolunk.

De akkor hogy lesz itt az alkotmányalkotó bal- és jobboldalnak szövetsége, hol vannak azok a bátor asszonyok és férfiak, akik ezt létrehozzák? De! Ha nincsenek elegenden, nem úgy lesznek-e többen, ha beszélünk arról, hogy már vannak és többen és többen lesznek? (A vége szokás

szerint úgyis az, hogy kevesen voltunk, sokan maradtunk, a finnyásab-
bak meg végül úgyis kilépnek majd a jogállami Partizánszövetségből.)

A beszéd valóságot alkot. Ha ihletett mondatokat olvasok a Balaton-
felvidékről, majd feltekintek a Körmicre, a Szent György-hegyre és a
Csobáncra, vajon a szavak ragyogása nem adódik-e hozzá a dombok
felett az alkonyi fényhez, a nyári eső utáni szikrázáshoz? Nem fokozot-
tabban áll-e mindez az emberi művekre? Nem szavak voltak-e először a
nemzeti együttműködés igéi, a szabadságharc igéje, a más vagyonának
elvételek igéje, a sajtószabadság felszámolásának igéje, a felsőoktatás
rötkretételéé, és nem lett-e valósággá minden szó; az igében, az először
kimondott, leírt szóban nem szunnyadt-e már ott mai megaláztatá-
sunk? Ha a turulhalandzsza képes erre, nem konstruálnak-e valóságot
Kis János vagy Parti Nagy Lajos szavai vagy akár még az EKINT-é is,
mindannyiunké, úgyszintén? Hát dehogyisnem. Akkor talán ne takaré-
koskodjunk a szavakkal!

AZ ALKOTMÁNYOZÁS ASZTALÁNÁL KI FOGLAL MAJD HELYET?

Az alkotmányozás asztala nem az Alaptörvényé. Nem gondozzák, annál
dolgoznak.

„A Nemzeti Együttműködés Rendszerét fel kell számolni, az alkot-
mányt pedig helyre kell állítani. A helyreállító munkában a Fidesz veze-
tőinek, akik az alkotmány elpusztításában oly messzire mentek, ahon-
nan számukra nincs visszaút, nem lehet szerepük, mert ha lenne mégis,
az megsértené a szabadság eszményét.”¹

Ezt a mondatot a jogállam helyreállításáról szóló, az Eötvös Károly
Intézet által kiadott manifestumból idéztem. De mit is jelent ez a
mondat? A mondat annak, aki nem érti félre, alkotmányos olvasatában
nem azt mondja, hogy az Alkotmány helyreállításának munkájában
a Fidesz az alkotmányosságot elpusztító vezetői nem vehetnek részt,
hanem azt állítja, hogy a választópolgárok akkor hoznak bölcs döntést,

¹ A jogállam helyreállításának elvei nyolc tételben. Ajánlat a demokrácia hí-
veinek. Lásd <http://www.ekint.org/ekint/ekint.news.page?nodeid=557> (letöltve
2014. október 2.).

ha az alkotmányozó asztaltól távol tartják ezeket az embereket, mert
így a szabadság eszménye nem sérül. Ha ők ott lesznek, az bajok for-
rása lesz. Előttünk áll az élet által felkínált példa, amely jól illusztrálja
a problémát. Rogán Antaltól beszélek, aki, egyéb viselt dolgai mellett,
a magyar politika méltán népszerű Kiszel Tündéje, családi élete man-
dulás cukormáz, másfelől pedig a kormánypárt frakcióvezetője is, azaz
csavaros észjárású politikus. Legutóbb pedig éppen a Kossuth téri an-
tifasiszta tüntetés hatásos szónoka volt. Helyeselni kell-e, hogy Rogán
az antiszemitizmus és a romagyűlölet ellen közösséget vállalt a politikai
baloldallal? Igen, ez üdvözlendő. Lehetséges-e, hogy ezzel a lépésével
vagy másként kiváltja személyes politikai túlélőbérletét? Igen, noha ez
nem feltétlenül kívánatos, de lehetséges. Lehetséges-e, hogy, mint köz-
kedvelt polgármester és bérletes, az alkotmányozó asztalhoz is odatele-
pedik? Nem kizárt. És jó lenne-e, ha ez megtörténne? Nem, nem lenne
ez az ország és alkotmánya minőségét, de a közélet kívánatos tisztaságát
tekintve sem kívánatos fejlemény.

Valakinek viszont a magyar romák képviselőjében ott kellene majd
ülnie az alkotmány asztalánál, valakinek, aki virtuálisan, de az a jobb,
ha valóságosan, az ő nevükben szólal föl: „Ide a rózsza néhány levelét!”

MILYEN LEGYEN AZ ALKOTMÁNY KARAKTERE?

Sokáig tartottam magam ahhoz, hogy az alkotmányos dűlő korszakát
azzal a szimbolikus gesztussal kell majd lezárunk, amely egyszerűen
visszaállítja a jogállami alkotmány szövegének azt a változatát, amely
az alkotmányosság meghágása előtti pillanatban hatályban volt. De be-
látom már, túl sok, túl nyomós érv szól ez ellen. Maga a *fideszvilág* is
olyan tanulságokkal szolgált, amely a szöveg tekintetében is megfon-
tolásra késztet. Ezek közül a legfontosabb, hogy akadályt kell emelni
mindenféle alkotmányfalo ősvilági tengeri és mocsári lény ellen, a le-
hetőségét is ki kell zárni, hogy a Nemzeti Együttműködéshez hasonló
szervezet valaha újra életre keljen. Továbbá a jogállami alkotmány, a szö-
veg minőségét tekintve, hiszen oly sokan is barkácsolták, feltűnően
gyenge. Igaz továbbá az is, hogy a jogállami alkotmány soha nem volt
a baloldal tulajdona, már csak azért sem, mert tartalmát főként a Só-
lyom-bírótság formálta. Mára Orbán ennyit biztosan elért, a régi szö-

veg elveszítette nemzetet egyesítő szerepét; újrahasznosítását, a gesztust magát is, a jobboldal rámért vereségnek érezhetné. Ezért helyeselhető, hogy ne szavaihoz, hanem szelleméhez térjünk vissza. Legalább annyira kellene ezt követnünk, hogy egyik kedves Bibó-parafrázissal¹ éljek, a '89-es szöveget ugyanúgy a majdani új alkotmány szellemében közel álló, láthatatlan elődjének tekinthetjük, amint annak az 1946. évi I. törvény volt a láthatatlan alkotmánya. Hogy ez mit jelent, könnyedén összefoglalható: egykamarás parlamentet, parlamentáris rendszert, szabad választásokat, korszerű és kiterjedt alapjogi katalógust a szabadságjogok elsődlegességével, független, minden jogszabályt felülvizsgáló Alkotmánybíróságot, amelyet populáris akció biztosításával bármely állampolgár megkereshet, független ellenőrző intézményeket, ezek között önálló ombudsmanokkal. Azaz helyreállító alkotmányozás következik, amely a jogállami forradalom alkotmányától csak ott térhet el, ahol ezt kényszerítő indokok igazolják.

(2012)

¹ Bibó István, Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem, in Uő, *Válogatott tanulmányok*, II, Budapest, Magvető, 1986, 587.

ALKOTMÁNYBÍRÁS

1. Egészen friss a hír. E szöveg megírásának jelen idejében tegnap a bírák kényszernyugdíjazását az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette, és az ezt tartalmazó törvényhelyet visszamenő hatállyal megsemmisítette. Az alkotmánybírák aláírásán még nem száradt meg a tinta, a nemzeti ügyek miniszterelnöke azonnal megszólalt, méghozzá keményen koppanó mondatokkal: „Marad a bírák nyugdíjazásának új rendszere. A kormány a tervek szerint még a hét vége előtt javaslatot tesz a parlamentnek az alaptörvény, a bíróságokról szóló jogszabály és a nyugdíjtörvény közötti összhang megteremtésére. »A rendszer marad« – nyomatékosította Orbán Viktor.” De miért ez a kapkodás, mire föl a puffancs miniszterelnöki szigor? – kérdezem már most, és a cikk végére válaszolok is. Először mondjuk ki azt, ami úgyszólván nyilvánvaló: legelőször nem vall ez igazi jó modorra. A közméltóságok közötti közlekedésnek az illem (újmagyarul: pávatánc) vitathatatlan része. De ennek az írásnak ez nem tárgya, meg ugyan már, tegyem magam nevetségessé, hol vagyunk már ettől?

Másfelől, persze, többről van szó, mint udvariatságról, a miniszterelnök ezúttal is, mint folyton, csakis önmagáról beszél. Unalmasan arról, mit vél a hatalmi ágak rendszeréről, és abban saját helyéről. Kicsit érdekesebb talán, hogy kapkodása egyszerre lehet a képzelt erő és a tényleges gyengeség jele is, ám ennek elemzését könnyű szívvel engedem át a politikai szakíróknak. Nem a miniszterelnök szavai mögé néznék tehát, mert amit ott találhatok, az, kár is lenne tagadni, nem nagyon érdekel.

2. Az a benső felszólítás, amely az alkotmánybíróági döntés értékelésére hívna, már érdekelne, ez ugyanis szép feladat, valóban. Főleg, mert sok eleme szerintem nem állja ki az elfogulatlan bírálatot. Nem

következik például belőle, egyenes értelmezéséből semmiképpen, hogy noha megmaradt hatalmánál fogva megtehetette volna az a hét alkotmánybíró, akiknek fontosak talán még kicsinyt az alkotmányosság elvei, hogy elérjék az alkotmányellenesen kényszernyugdíjazott bírák visszavételét.

Továbbá, nemcsak megtehették volna, de az előttük fekvő ügy alapján erre kötelezve is voltak, hogy az alkotmány átmeneti rendelkezéseinek alkotmányosan kétszeresen bizzar Alaptörvényhez kapcsoltágáról, mindenkire kötelező jelleggel, végre valami értelmeset mondjanak, hiszen a kényszernyugdíjazást előíró szabály, ha ezt nem vették is észre, éppen ott van.

Itt volt az alkalom arra is, hogy némi maszatolás helyett a bíróság kifejtse a jövőre nézve is, mi az alkotmányjogi panasz befogadhatóságának általános szabálya. Itt, sajnos, nem fejthető ki ennek a hiánynak a jelentősége.

Alig felfogható, hogy a nemzetközi alkotmányosság szempontja, amely pedig a bírák jogállásának és elmozdíthatatlanságának elengedhetetlen viszonyítási pontja, és ami pedig a Sólyom-bíróság korszakában, azaz a jelenlegi elnök inasévei idején, nem díszítményként, hanem az értelmezés meghatározó keretként fungált, egy halvány utaláson kívül meg sem említettett.

Ez a szöveg tartalmát tekintve aligha lehet más, mint alku alku hátán, mert másképpen nem lenne ilyen. Hibái, ezt nem felismerve, aligha értelmezhetők, én tudom, fogalmazói ennél sokkalta többre képesek akkor, ha mernek önmagukkal azonosak lenni. De hát érdemes-e így írni, élni, ilyen feltételekkel? Nem tudom.

3. E, remélem, nem érdektelen bevezető után most már megmondom, hogy igazából nem is az alkotmánybíróági döntés egészének értelmezésére vagy szakmai minősítésére tennék itt kísérletet, hanem egyetlen elemét veszem csak szemügyre.

Ebben a döntésben akad egy kivételesen fontos és számomra különösen izgalmas elem, amely a modern magyar alkotmányvédelem megszületése óta eddig soha nem fordult elő alkotmánybíróági textusban: az Alkotmánybíróóság a bírák kipaterolásának tartalmi alkotmányellenességét a *történeti alkotmányból* vezette le. Ez egyrészt súlyos, veszélyekkel terhelt, de egyúttal kivételesen izgalmas fejlemény is.

Az alkotmányosság történetében talán először fordul elő, hogy sem maga az Alkotmánybíróóság, sem senki a széles világon nem tudja, hogy min alapul a tartalmi alkotmányosságra vonatkozó érvelés. A láthatatlan alkotmány, éppen mert a jövőre mutatott és ugyanakkor az Alkotmánybíróóság független volt, az alkotmánybíróági határozatok kinyomtatott oldalain a sorok folytatásaként eséllyel olvasható volt. Sokkal inkább lehetett tudni a tartalmát, mint kisilabizálni az ódon iratokban megőrződött törvények mai jelentését. Mert noha azt tudjuk, hogy mi fán terem a *történelmi alkotmány*, de azt soha senki nem tudta megmondani, hogy micsoda, azaz melyek a szabályai, hol és mi határolja. Ahogy a székely ember csodálkozva nézi a teknősbékát: „Ez vagy valami, vagy mén valahová.”

A bíróság döntését azzal az alaptörvényi rendelkezéssel indokolja, amely szerint „Az Alaptörvény rendelkezéseit [...] történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” Az Alaptörvény maga, az Alkotmánybíróóság munkájának újdonságát *anyaga*, nem segít semmit. Hogyan is segíthetne, a nemzeti együttműködésben fogant Alaptörvény, Nemzeti Hitvallás és a hozzákapcsolt részek maguk együtt a tudatlanság edénye, másként szólva *archaizáló hóbort* (© Paczolay Péter) termékei.

De ehhez, ha már szóltam a bizonytalan tartalomról, már itt hozzá kell fűznöm, hogy a történeti alkotmány, bármilyen messze van is minden szilárd és világos jogelvtől, kétségkívül jóval több, mint szóvirág. Ez különös óvatosságot követel.

A történeti alkotmány ugyanis, noha némi alappal úgy sejtem, az Alaptörvény kevésbé tájékozott szerzői annak tekintik, nem a Szent Grál, vagyis nem a Lucifer koronájából kiesett smaragdból csiszolták, és aki reátekint, nem marad örökké fiatal. Ám nem is a tiszteletre méltó múltba áthelyezett hamburger, amelybe a politika minden szennye beledarálható.

A szöveg, az alkotmánybíróági érvelés ereje olykor elválik az auktortól, esetünkben az Alkotmánybíróóság, erőtlenségétől. Az alkotmánybíróági döntés nemhogy nem szépirodalom, de nem is értekező próza, sőt nem is feltétlenül intellektuális teljesítmény. Az építő vagy romboló erő a szöveg szellemi minőségével sincs összekötve. Gondoljunk arra például, mi mindennek oka – ideértve az Alkotmánybíróóság sanyarú sorsát is – a szociális népszavazásról szóló hibás és vaksí, még az őidőben megszületett alkotmánybíróági határozat.

A szöveg hat. A szöveg olyan ösvényt nyithat meg, amelyen célba érünk, vagy olyat, amelyen eltévedünk, de olyat is, amelyen csapdák lesnek ránk.

Szóval, miközben jogforrásnak tekinti, nem mondja meg sem az Alaptörvény, sem az Alkotmánybíróság, mi a történeti alkotmány. Szent királyaink középkori kézlevágós törvényeit például a harmadik évezredben *valószínűleg* nem tekinthetjük történeti alkotmányunk vívmányának, amint az államalapító István király által soha nem viselt koronára, erre a műtárgyra sem tekinthetünk *valószínűleg* úgy, mint személyiséggel, akarattal, tudattal rendelkező, az ellenszegülést letörő lényre. Az 1723-as Pragmatica sanctio vagy a Magyarország és a hozzákapcsolt részek függetlenségéről szóló 1790/91-es X. törvénycikk sem értelmezhető *valószínűleg* a történeti alkotmány ma is felidézhető vívmányának. És – noha igény volna rá – Horthyék 1944 márciusa előtt kihirdetett jogfosztó törvényeit sem sorolhatjuk *valószínűleg* ehhez az örökséghez.

De mindezt az Alaptörvény nem zárja ki. És az Alkotmánybíróság is adós a válasszal.

Ha tehát az Alkotmánybíróság elővette a történeti alkotmányt, ám nem tisztázta értelmét, ezzel a korábban jelzett hibákat csak tetézte. Veszélyeket idézett fel.

Persze hogy nem kérdeznék, de ha engem mégis megkérdeznének arról, hogyan kellene értelmezni a történeti alkotmányt, ha már öszszebútoroztak vele, hát megmondom én szívesen: A történeti alkotmány annyit jelent, hogy Magyarország a 13. századtól következetesen elutasítja az osztatlan és korlátlan hatalmat. Részei továbbá a polgári társadalmat és államot meghatározó 1848-as áprilisi törvényekben és a dualizmus korszakának törvényeiben megjelenő jogelvek, amelyek a polgári jogegyenlőséget és a modern államszerkezetet konstituálták.

Ennyi, és nem több.

Persze nem szabályokról lehet szó, és természetesen csak megszorításokkal fogadható el az alkalmazhatóság a jogelvek világában is. Azt látni kell, hogy fényes 19. századi jogfejlődésünk sem volt makulátlan, Bibó István például a kiegyezést egészben és radikálisan utasítja el. A választási rendszer, a nemzetiségi joggyakorlat már akkor sem volt helyes, de ma még kevésbé tekinthető példamutatónak avagy vívmánynak. A régre, az őszire a jogász gondolkodás hagyományosan tisztelettel

tekint, ám egyúttal természetesen kritikával is, az eltelt százötven évben rengeteg változáson ment át a jog és az állam is: akkor hiányoztak az alapjogok ma rendelkezésre álló elméletei, és hiányzott számos alapvető jog is, amelyek tisztelete ma általános követelmény. Továbbá egészen, egészen másmilyen volt az állam.

4. Az Alkotmánybíróság javára, így a végkifejlet felé haladva, annyit azért elmondhatok, hogy ha nem is a szükséges körültekintéssel, de legalább nem rossz ösztönrel lépett be a történeti alkotmány útvesztőjébe. Először is tesz egy kevésbé világos, de nem haszontalan megszorítást: Értelmezésében, kapaszkodva az Alaptörvénybe, hangsúlyozza, hogy nem a történeti alkotmányt magát, hanem annak úgynevezett „vívmányait” kell alkalmaznia. Azután hozzáteszi, hogy csak a jogtörténet „releváns” forrásai jöhetnek szóba. Megemlíti továbbá, ugyancsak talányosan, hogy a történeti alkotmány „konszolidált” értelmezése szükséges. Annak leszögezésével pedig, „hogy mi tartozik a történeti alkotmányból a vívmányok közé az Alaptörvény alapján, az Alkotmánybíróságnak kell megállapítania”, gyakorlatilag szinte bármire használható bővíthető alkotmányíró hatásköröket teremtett magának, mégpedig olyanokat, amelyekkel szemben, a korábbiakhoz képest legalábbis, erőtlennek látszik a kétharmados alkotmányozó többség.

Ezentúl az Alkotmánybíróság tekintetét a történeti alkotmányra függesztve, az Alaptörvény szövegétől akár eltérve, ha nem is bármilyen, de sokféle alkotmányos tartalmat megállapíthat. A bírák független ítékezésének alkotmányos követelményére két történeti alkotmányban található kútfőt lel: az 1869:IV. és az 1871:IX. tc.-et. Ezek szövegét és elvi értelmét is felidézi: „...a bíró, miután 70-ik évét betöltötte, nyugalmába lép, kivéve, ha az igazságügyminister által hivatalának folytatására felszólíttatik és szolgálni kíván [...] A törvényesen kinevezett bíró a törvényben meghatározott eseteken és módon kívül hivatalából el nem mozdítható.” Az Alkotmánybíróság szerint „(ki)tetszik e törvényből is az a jogalkotói alázat, amely a bírói hivatal viselői, 1869 óta immár egy önálló «álladalmi» státus betöltői iránt megnyilvánult. Ez a törvényhozói attitűd is biztosan történeti alkotmányunk vívmányaként értékelhető.” A tartalmi alkotmányellenességet a történeti alkotmányra alapozó fejtegetés így zárul: „A bírói függetlenség elve, ennek elemeivel együtt, minden kétséget kizáróan vívmány. Az Alkotmánybíróság ezért

megállapítja, hogy a bírói függetlenség és az ebből eredő elmozdíthatatlanság elve nemcsak az Alaptörvény tételes szabálya, hanem a történeti alkotmány vívmányai közé is tartozik. Így olyan értelmezési alapelv az Alaptörvény előírása alapján, amely mindenkire kötelező, és amelyet az Alaptörvény más szabályai lehetséges tartalmának feltárásakor alkalmazni kell.”

Igen, ezentúl az Alaptörvény és a történeti alkotmány közötti összhangot csak az Alkotmánybíróság állapítja meg, feltéve hogy az ezer év törvényei között – konszolidáltan – talál erre valami passzust.

Erre érezhetett rá a hatalmi ügyekben máig kiváló szimatú miniszterelnök, megérezve azonnal a nemzeti ügyet fenyegető legújabb összeküvés illatát!

Ne gondoljuk persze, hogy a miniszterelnök/kormánytöbbség ezután eszköztelen. Igaz, nem helyezheti hatályon kívül a kellemetlen tartalmú 1869-es törvenyzikket, ahogy a többi sem. Ellenben azt ír az Alaptörvénybe, amit csak akar. Elzavarhatja, nyugdíjba küldheti például az összes alkotmánybíró. Akár ki is húzhatja a történeti alkotmány veretét a maga párját ritkítóan veretes Alaptörvényéből. De bármilyen gölemet, alkotmánybíróági elnököt is alkothat magának, olyat, amelyet akar, és további derék és megbízható embereket küldhet a „taláros testületbe”.

Bármit megtehet tehát, de ezúttal már semmit a nemzet gúnykacaja nélkül, amely gúnykacaj konzervatív szólama valószínűleg erős hangon szólal majd meg. Tragédia. Komédia.

(2012)

HALLGATNI ARANY!

Új, a jogállam hívei számára furcsán csörömpölő mondat került a már kihirdetett, de még hatályba nem lépett polgári törvénykönyvbe: „A közügyek szabad vitatását alapjogok gyakorlása a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelmét méltányolható közérdekből, szükséges és arányos mértékben, az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozhatja.”¹ A mondat legfőbb, bár, mint majd látjuk, nem egyetlen megütkezésre okot adó fordulata, hogy a közéleti szereplőket a törvény hatálybalépése után majd csak *méltányolható közérdekből* szabad bíráltni.²

NYÁR VOLT A TÉLBEN

A jogállami forradalom után, az alkotmányos jogállam megalapításának éveiben, alaptermészete szerint borúlátásra hajló álláspontomat – ha csak rövid időkre is – valami nem euforikus, de boldog hangulat környékezte. Egyfelől éreztem, írtam is akkoriban, hogy az alkotmányosságért tett lépéseink alatt hajló és hálósan repedező, vékony jégen járunk, minden arra intett, hogy egy szerencsétlen mozdulat, és beszakad a szilárd felület, hisz talpunk alatt szinte érezhető volt az alatt tekerő örvény. Ám ha felemeltük a tekintetünket, azt láttuk, hogy az alkotmányjog úgy hasítja a pártállam államjogi kultúráját, a jogállam pedig a pártállam jogát, mint fürgé hajó jó szélben a békés vizet.

¹ Polgári törvénykönyv 2:44. § [Közéleti szereplő személyiségi jogának védelme].

² Az alapvető jogok biztosa ennek a rendelkezésnek alkotmányellenességét állítva, alkotmánybíróági felülvizsgálatot kért. Jól tette.

Azután, no, zord idő jött, a jogállami forradalom gyerekei farkasétvágygal falják elgyengült atyjuk még meg-megránduló húsát.¹

ÓLMOS EGEK, A ZORD IDŐ BENÉZ

A mostani, lehet, pontatlan érzés, mindazonáltal a korábbinak valamelyest ellentéte. A nagyobb hajók fékútja hosszú, sebességük (és itt: a megtett út) függvényében nehézkesen fordulnak. Ha rombolni kétségkívül könnyebb is, mint építeni, a már meglévő jót sem olyan könnyű rosszra váltani. Az Alkotmánybíróság, amíg itt áll, aligha tehet mást, mint amit tennie kell: „az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi alkotmánybírósági döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni”.²

Az első Alkotmánybíróság (legyen neve áldott!), 1994-ben, amikor Atlantisz még emelkedett, így írt: „A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. A véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátai vannak csak; amíg egy ilyen alkotmányosan meghúzott külső korlátba nem ütközik, maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. Vagyis az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez.”³

A DOLOG KÖZEPE

„Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonat-

¹ Akárcsak a Borbély Szilárd új regényében (*Nincstelenek*) leírt baromfiudvari/disznóóli drámákban.

² 22/2012. (V. 11.) Ab-határozat.

³ 36/1994. (VI. 24.) Ab-határozat az államhatalom embereit a bírálóktól védő Btk. 232. §-ának alkotmányellenességéről.

kozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt – különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke.”¹ Ezzel a mondattal az Alkotmánybíróság, kis túlzással, egy egész világot hívott életre az elsüllyedő pártállami helyén. Mert, köverve a szabadság eszményét, a személyes véleményt – a legszélső tartományt, például az erőszak hirdetését és az individuum létalapját megdőző eseteket nem számítva – helyezte védelem alá, legyen bár a vélemény károsnak, sőt rosszindulatúnak minősülő. E mondat legfőbb érdeme és megfogalmazásának finomsága abban áll, hogy ha nem tartalmára tekintet nélkül védjük a politikai véleményt, akkor a politikai szólás határai meghatározhatatlanok lesznek, hiszen a határok maguk csak a szabad véleménynyilvánítás folyamatában rajzolódhatnak ki. A tartalmi elem ezért szükségképpen definíciós hibát vinne a szabályozásba. Ha lenne értelme itt például a méltányolható közérdeknek, az semmi más nem lehetne, mint a szabad vita biztosítottága, vagyis csak akkor lehetne értelmes, ha az önálló jelentést kivonnánk belőle. Azaz nem lehet, mégsem lehet értelmes például a közérdekre utaló tartalmi megkörtés. Amint erre az alkotmánybírósági szöveg más helye ugyancsak utal, például a személy létezettségének, emberi (azaz: egyenlő) minőségének határainál állíthatók csak fel a külső korlátok. Azaz a személy nem pusztítható el, személyként való létezése nem vonható kétségbe, és az erről szóló beszéd a közhatalmat gyakorlókkal szembeni véleménynyilvánítást kivételes helyzetekben korlátozza, de csak az „elkerülhetetlenül szükséges” mértékben. „A demokratikus társadalom létezésének és fejlődésének nélkülözhetetlen eleme a közügyek vitatása, amely feltételezi a különböző politikai nézetek, vélemények kinyilvánítását, a közhatalom működésének bírálatát. A demokratikus hagyományokkal rendelkező társadalmak tapasztalatai szerint is e vitákban esetenként kellemetlen, éles, esetleg igazságtalan támadásokat intéznek a kormányzat és a közhivatalnokok ellen és nyilvánosságra kerülnek olyan tények is, amelyek a közéleti szereplők becsületének csorbítására alkalmasak. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint kiemelkedő alkotmányos érdek az állami és a helyi önkormányzati feladatokat ellátó szervek és személyek tevékenységé-

nek nyilvános bírálhatósága, valamint az, hogy a polgárok bizonytalanság, megalkuvás, félelem nélkül vehessenek részt a politikai és társadalmi folyamatokban, a közéletben.”

SZABÁLY A SZABÁLY?

A falvédő bölcsessége szerint szabál az szabál. De így van-e valóban? Az alkotmányos államban nem egészen, ott ugyanis nagy jelentőségre tesznek szert a *jogelvek*. Ezek az *elvek* rendszerint a jog morális rétegéhez tartoznak, szabályok ugyan, de másmilyenek, nem közvetlen és egyszerű jogi parancsok. Érvényesülésükről az alkotmánybíróságok és az alapjogok érvényre juttatásának feladatát ellátó egyéb jogalkalmazók, rendszerint bírák, ombudsmanok, hasonló szervezetek gondoskodnak. E jogelvek egyike mondja ki például azt, hogy a közfeladatot ellátó személyek és/vagy politikai közszereplők magánélete a közügyek megtárgyalásának szabadságára tekintettel korlátozott. De az egyébként világosan megfogalmazott jogelv vezérfonalként érvényesül, tartalma a kötött lépésrendet követő táncokhoz hasonlóan óvatosan lépkedő jogalkalmazó feladata, aki esetről esetre jelöli ki a határokat. A politikai közszereplőt is megilleti a magánélet védelme, ám ez az átlagpolgárt megillető védelemhez mérten korlátos. Ezért érzünk a *méltányolható közérdek* nyilvánvalóan téves mantráján túl is gyanakvást a polgári törvénykönyv fönt idézett *rendelkezésének* olvasásakor. Nem mintha ne lenne igaz az, hogy a közéleti szereplőket is megilleti az emberi méltóság védelme, és bírálatuknak ne kellene megfelelnie a szükségesség és arányosság követelményeinek. Csakhogy a szabály, egyszerű szabály mivoltában, veszélyektől terhes! Miközben a közéleti szereplők és például a gonosztevők magánéleti jogai különböző okokból korlátozottak, hiszen az egyik szabadságát a közügyek szabad pertraktálása, a másikat pedig a tömlőc falai és a porkolábok kötelességei korlátozzák. Ám ennek ellentmondani látszik, hogy az emberi méltóság az alkotmányos teória szerint korlátozhatatlan (!) alapjogunk. Loppert Dániel azáltal lett széles néptömegek ünnepelelt hőse, hogy akárcsak a szent iratokban vagy a népmesében szokás, éppen háromszor tette, amit tennie adatott, ennyiszor hazaárulózta le Magyarország miniszterelnökét. A másikat meg paradicsommal dobálták (és akkor

a március idusán szokás szerint záptojással megdobált főpolgármester esetét szinte nem is említettem). Érinti-e a méltóságot a rosszfűk/lányok börtönbe zárása, a hazaárulózás és a tojás/paradicsom dobálása? Igen, viszont a korlátozhatatlan méltóság értelme esetről esetre bomlik ki, jelentése nem állandó, állami parancsba foglalt előírása ezért épenséggel rossz gyakorlatot is szülhet.

A KÖZÉRDEK SZÓ RENDSZERINT JELENTÉSTELEN

A közérdek értelmével, az eddigiekben leírtakon túl, további bajok is vannak. Hol önmagában áll a hazai és a nemzetközi jogban, hol pedig jelzős szerkezetekben, és sajnos – noha az Alkotmánybíróság ezt több határozatában is kizárta – nemegyszer alapvető jogok korlátozásaként. Eszerint akad nyomós vagy nyomótlan (?), más szóval *egyszerű vagy közönséges közérdek*, továbbá létezik az itt bírált *méltányolható közérdek* is.¹ Annyi a közérdek, mint fűszál a réten, de sokszor látjuk, hogy e szónak nincs szilárd jelentése. A közérdek leginkább az információszabadság körében (közérdekű adat, közérdekből nyilvános adat), a terrorfenyegetésre adott, rendszerint hibás jogi válaszokban, a szervezett bűnözés elleni küzdelemben, az állami titkok igazolásaként, valamint a kisajátítás körében merül fel. Világos alkotmányos, illetve jogi dogmatikája csak az információszabadság értelmezésében és valamelyest a kisajátítás polgári jogi követelményei körül alakult ki. Egyébként a közérdek jóval közelebb áll a halandzsabeszédhez, és igazolása ingatag, hacsak Rehnquist főbíró híres megjegyzését – „háború idején a jog lehalkítja a hangját” – nem tekintjük ilyennek, ami viszont legalábbis különleges viszonyokat feltételez. Ez, ha nem is elégséges mentség, mely háborús viszonyokban is vitatható, de békében aligha szolgálhat indoklásként.

A legnagyobb veszedelmet a közérdeknek az alapjogok eszméjével szembeni konfliktusos természete jelenti, az, hogy a közérdek az individuális jogának nyilvánvalóan ellenpontja, és noha értelmezése nem kivétel nélkül reménytelen feladat, általánosságban veszedelmes kibúvója

¹ Persze, ha van méltányolható, akkor lennie kellene méltányolhatatlan közérdeknek is, de ennek értelmezéséhez gyenge a fantáziám.

az államot kötelező alapjogoknak.¹ A közérdek szó használata a hazai és nemzetközi alkotmányjogban és a nemzetközi szerződések világában sok irracionális vonást mutat: majdnem bármire és majdnem bárminek az ellenkezőjére alkalmazzák.² A pontatlanság a jogban mindig hiba, de ha alapjog korlátozásaként szolgál, katasztrofális is lehet.

Ha a méltányos közérdek, amint ezt ábrázolni próbáltam, az alkotmányjogban csupán jelentés nélküli szóvirág, akkor fennáll a veszély, hogy fogalmát a bíróságok egy idő után az ideológiailag fejnehéz Alaptörvény Nemzeti Hitvallásában találják meg, azaz a nemzeti együttműködéses bírálata szabad, de az annak szűkös szellemi horizontján túllépő meg elvetendő lesz.

(2013)

¹ Az Egyesült Államok kongresszusának a Világkereskedelmi Központ elleni támadásra adott válasza, a magánélet védelmezői szemében (is) hírhedt 2001-es USA PATRIOT Act (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism) alapján a végrehajtó hatalom felhatalmazást kapott az amerikaiak és a külföldiek magánéletébe való, korábban jogellenesnek minősülő behatolásra.

² Majtényi László–Szabó Máté Dániel, A közérdek és az alkotmány, in *Közérdek és közigazgatás*, szerk. Szamel Katalin, Budapest, MTA Jogtudományi Intézet, 2008, 122–140.

ADATVÉDELEM, INFORMÁCIÓSZABADSÁG, OMBUDSMANKODÁS

Egy öreg adatvédelmi biztos jegyzetei

Ebben az írásban amellet szeretnék érvelni, hogy az adatvédelem és az információs jogok magyarországi védelme nem nélkülözheti az ombudsmankodást, vagyis az adatvédelmi biztos jogvédő szerepe fenntartandó, megerősítendő. Az intézményeknek rendszeresen meg kell újulniuk, ez az ombudsman-típusú intézmények esetén azért is szükséges és természetes, mert az ombudsmanság egyszemélyes mutató, erre találták ki, az új biztos személyisége általában fontos hangsúlyokat megváltoztatva viszi tovább az intézmény hagyományait. Ha a parlament új adatvédelmi biztost választ, akkor, ha csak nem eleve reménytelenül elhibázott a döntés, új reményekkel tekinthetünk az intézmény működésének jövőjére. Legutóbb az Országgyűlés a köztársasági elnök segítségével szakmailag felkészült adatvédelmi biztost választott. Nem kizárt tehát a működés időszzerű megújulása.

TÖBBFÉLE SZEREP

Azért kezdem ezzel, mert többféle szerep lehetséges az adott jogszabályi bázison. Minden EU-tag vagy az Unióba törekvő országban működik legalább egy – szövetségi államban több – adatvédelmi biztos vagy ahhoz lényegileg hasonló intézmény, mely lehet közigazgatási szerv (pl. Skandinávia országai, Szlovákia), gyakorolhat bírói jellegű jogokat (pl. Hollandia), de lehet nagy hatalmú bizottság, kollektív testület (pl. Franciaország) vagy „ombudsman-like” intézmény, de a keveredés, nem utolsósorban az ombudsman-intézmények kontúrталansága miatt, nem kizárt.

Közép-Kelet-Európában a magyar volt az első ilyen intézmény. A magyar adatvédelmi törvény Európában sajátos szerkezetet honosított

meg azáltal, hogy az információs jogok (adatvédelem-információs szabadság) védelmére közös védnököt rendelt. A magyar intézmény, ezt leszögezhetem, ombudsmannak alkottatott meg, nagyon is szerencsésen. Persze tudjuk, hogy szerte a világon – és nem feltétlenül az úgynevezett fejlődő világról beszélek – sok olyan ombudsman-intézményt találunk, melyek nem találják funkciójukat, vezetőik megelégszenek a szép fizetéssel, a hivatali presztízzsel, a viszonylagos jóléttel, és nem nagyon érdekli őket, mi is lenne a dolguk. A társadalom erre gyakran úgy válaszol, hogy nem vesz róluk tudomást. Több ombudsmant – ez az intézmény halála – a környezete azzal büntet, hogy nem is tud a létezéséről.

Nálunk, szerencsére, más a helyzet. Az adatvédelmi biztos magyarországi ismertsége nemzetközi összehasonlításban már 1998-ban is jó volt, és azóta is folyamatosan emelkedik.¹ Ugyanakkor figyelmünket nem kerülheti el az az aggasztó jelenség, hogy Magyarországon az ombudsmanokkal szembeni bizalom, a politikai intézményrendszer egészéhez hasonlóan, hanyatlik, és ez a tendencia az adatvédelmi biztost sem kíméli.² Ez a mostani viszonyaink között egyrészt elkerülhetetlen, másrészt persze küzdeni is kell ellene.

HATÓSÁGOSDI VERSUS JOGVÉDŐSKÖDÉS

A független adatvédelmi szervezet, mint utaltam erre, nem kizárólag, de elég gyakran ombudsman-szerű intézmény. Az ombudsman-intézmények egyrészt visszavesznek valamit a közigazgatás és a törvényhozás között szakismeretben és információs bázisban, hatalmi súlyban csaknem reménytelenül a szakbürokráciák javára megbillent hatalmi súlyponteltolódásból, másrészt legfőbb sajátosságukat abban határozhatnánk meg, hogy közvetítenek is a társadalom és az állam között. Az adatvédelmi biztos ombudsman, ezt az intézmény megalkotásának módja jelzi: kivételesen erős legitimációjú – Magyarországon kétharmados parlamenti többséggel megválasztott –, csekély formális hatalommal bíró állami

¹ Az országgyűlési biztosok ismertsége és megítélése a magyar lakosságban, 1998, 2008, Szonda Ipsos.

² A bizalmi index 2008-ban 52 pontos volt, a visszaesés 1998-hoz mérten hatalmas, 11 százalékpontos.

tisztviselő.¹ Jellemző rá is az erős vizsgálati jogkör, a döntési jogkör hiánya (korlátozott volta), de ez az elmúlt években változóban van. Az utóbbi időben Európa-szerte elterjedt, kötelezővé is vált pozitív és negatív következményeivel a hatóságosdi az adatvédelemben – érdekes, az információszabadság tekintetében nincs ilyen általános trend –, ennek megfelelően módosult nálunk az adatvédelmi ombudsman hatáskörének szabályozása.

Csírájában megvolt ez a kezdetektől, és – ahogy egy posztkommunista államban nem is meglepő – az információszabadság terén kezdődött el. Titokfelügyeleti jogkörében nemcsak véleményezte a biztos a titokkörü jegyzékeket, de javaslatot is tehetett a minősített adatfajták szűkítésére, valamint ajánlást a minősítés feloldására. Ebben a tekintetben az „ajánlása” már az eredeti 1992-es szabályozásban is túlment az úgynevezett „gyenge” ombudsmani eszközökön, hiszen az ombudsman titkosítást vitató döntése közigazgatási jogerővel bírt, míg azután, gyakorlat híján, feledésbe nem ment a jogkör.

Az adatvédelmi törvény 2004-es módosítása ezt az ombudsman-szerű intézménytípust az európai divatot követve, eltolta az adatvédelmi hatóság, azaz sajátos közigazgatási szerv irányába; ez nem is volt elkerülhető, csakhogy következetlenül; a racionalitást és a garanciális szabályokat több szempontból mellőzve tette meg, mondhatni, elég szerencsétlen módon.² Ami megtörtént, megtörtént. Persze itt nem erről

¹ Majtényi László, *Ombudsman – állampolgári jogok biztosa*, Bp., KJK, 1992.

² Például ha az adatkezelő vagy adatfeldolgozó a jogellenes adatkezelést nem szünteti meg, az adatvédelmi biztos határozatban (!?) elrendelheti a jogosulatlanul kezelt adatok zárolását, törlését vagy megsemmisítését, megtilthatja a jogosulatlan adatkezelést vagy adatfeldolgozást, továbbá felfüggesztheti az adatok külföldre továbbítását. A határozat ellen közigazgatási úton jogorvoslatnak nincs helye. A törvény nem szól arról, hogy ez a döntés (mellyel szemben tehát közigazgatási jogorvoslat nincs) miféle határozat, és – ami a legbizarrabb – hogyan hajtható végre. Igaz, az adatkezelő, az adatfeldolgozó vagy az adatkezeléssel érintett személy az adatvédelmi biztos határozatának felülvizsgálatát – annak kézhezvételét követő harminc napon belül – jogszabálysértésre hivatkozva kérheti a bíróságtól. A bíróság ekkor a polgári perrendtartás közigazgatási perekre vonatkozó szabályai szerint jár el. (A bíróság jogerős döntéséig a vitatott adatkezeléssel érintett adatok nem törölhetők, illetve nem semmisíthetők meg, az adatok kezelését azonban az adatvédelmi biztos határozatának kézhezvételekor fel kell függeszteni és az adatokat zárolni kell.) De mi van akkor, ha az adatkezelő nem fordul a bírósághoz, ellenben fütyül az adatvédelmi biztos határozatára?

szetnék értekezni, hanem arról, hogy miben kellene átmenteni az ombudsmeni működés elveit, mégpedig nemcsak úgy, hogy ne vesszen ki az ombudsmankodás a feladatok ellátásából – ez a veszély is valóságos –, hanem hogy még a hatósági tevékenységben is érzékelhető maradjon, hogy itt, ha éppen hatóságként is, de az ombudsman szólott,¹ nem pedig a közigazgatási szerv.

Hadd kezdjem a kedvcsinálással. Nézetem szerint (persze csak elvben, lehetőségeikben) sokkal érdekesebb emberek az ombudsmanok, mint a hivatalvezetők, és érdekesebb feladat is velük dolgozni. Azért érdekesebb, mert többféle szempontot egyeztetni nem csupán egyszerűen nehezebb, hanem egyúttal izgalmasabb is: Az államrezon mindig sokkal unalmasabb a szabadságok képviselőjénél (ha ebben a tekintetben bárkinek kétségei lennének, olvasson 18. századi angol liberálisokat), az alapjogvédelemnél. Másfelől az ombudsmankodás leggyakoribb problémája, hogy működésében a professzionalitást is gyakran a jó szándék igyekszik pótolni.

Ha már a hatósági jogkörök együtt vannak az ombudsmaniakkal, persze két eset lehetséges, vagy a hátrányokat, vagy az előnyöket lehet párba tenni. A magyar közjogi kultúra újabban lefelé nivellál, rendszerint hátrányokat egyesít. Az adatvédelmi biztos szerep mindazonáltal esélyt adhat arra, hogy az előnyöket tegyük együvé. Ez azért van így, mert míg rendszerint – az egyszerűség kedvéért most egyszerűsíték – a közigazgatási vitákban az ombudsmanoknál van az erkölcsi fölény, addig a szakmai előny gyakran a közigazgatás mellett áll. Ha kell példát említenem: az adóhatóságot bíráló ombudsman ritkán támaszkodhat az adóügyekben vitapartnerével szemben megszerzett nagyobb szakmai jártasságára. Az adatvédelmi biztos viszont az információs jogok irányadó értelmezője, szaktekintélye, a bírált intézménnyel szemben nemcsak a képviselt érdekek, hanem a professzió terén is, jó esetben, fölényben érezheti magát, miközben nemcsak alapjogra, hanem jogra is támaszkodhat. Ezt az esélyt érdemes megjátszani. Persze nem könnyű. A jog és az alapjog közötti tájékozódás maga sem egyszerű. Az adatvédelmi törvény sem könnyíti meg ebben a helyzetünket, mert tárgyról

¹ Az intézmény személyességének okait, fontosságát pontosan írja le Somody Bernadette *Az ombudsman-típusú jogvédelem* című doktori értekezése (2008, kézirat).

hol alapjogként, hol pedig alanyi jogként rendelkezik. Ezért a törvényre az értelmezés során rá kell vetítenünk a vonatkozó alapjogot és az alkalmazásról szóló általános elméletét. Azaz megoldható a feladat, igaz, kissé munkás.

ALKOTMÁNYOS JOG

A privacy, vagyis a háborítatlan magánélet védelmének a számos átmenet, az ezek mögött felismerhető következetlenség, megalkuvás, gazdasági, iparági kényszer mellett csak két alapmodellje értelmezhető. Az alapjogi modellben a privacy védelme, miközben elfogadott korlátozásainak se szeri, se száma, mégiscsak abszolút szerkezetű: egyközpontú. Alapvető jogunk a sértetlen magánélet, gátakat emelünk a privacy-inváziók, a magánvilágunkat sértő illetéktelen behatolások előtt, kerül, amibe kerül, a jog elvonásának mérlegelési szabadságát az alapjogok elmélete rendkívül szűkre szabja: mások szabadsága, és – noha ez már a csúszós lejtők egyike – az egyének és közösségek az alkotmány szintjén értelmezhető biztonsága.¹

A másik lehetséges modellben az adatvédelmi hatóság, akárcsak a jogalkotó, valamiféle egyensúlyt keres az adatkezeléshez fűződő közhatalmi érdekek, az üzleti igények és a privacy védelméhez fűződő személyes érdekek között. Erőset állítok, de ebben a modellben, noha persze az adatbázis-kezelő üzlet számára maga az édenkert, a szabadság elveinek érvényesülése mindenütt megbukott, ahol csak elővették, fenntartották, és ezt nemcsak a jogvédők állítják, hanem az irányadó szakirodalom fontosabb része, mindenekelőtt az Egyesült Államokban. Ugyanis nincs, soha nem volt és nem is lesz sohasem egyensúly, mert a privacy-invázió, a mögötte álló állam- és üzleti érdek az egyén érdekként felfogott jogaival nem lehet egyensúlyban, az megteremtetlen – és erre egyébként hatalmas empirikus bizonyító anyag van kéznél –, az üzleti érdek az egyén érdekként értelmezett jogát könnyedén sodorja el.

¹ Majtényi László–Szabó Máté Dániel, A közérdek és az alkotmány, in *Közérdek és közigazgatás*, szerk. Szamel Katalin, Budapest, MTA Jogtudományi Intézet, 2008, 122–140.

Az információszabadsággal kapcsolatban a helyzet más, de az ennek megértéséből fakadó fény legalább részben a privacy-védelem problémáját is megvilágítja. Az információszabadság szerkezete annyiban tér el, hogy, mintha klasszikus szabadság volna, az egyén és az államhatalom viszonyát értelmezi. Itt tehát egészében kisebb erő áll szemben az egyén autonómiáját szolgáló megismerési joggal, mégsem merül fel az államérdek és a magánérdek egyensúlykeresése, annak ellenére sem, hogy az államtitok fogalma, mely az információszabadság korlátja, az állam közérdekként értelmezett vitális érdeke szolgálatában megfogalmazott korlátozó szempont. Itt azonban vitathatatlanul alapjog, sőt ma már emberi jog áll szemben a jogkorlátozó rendelkezésekkel, az egyensúlyt nem az egyéni kíváncsiság és titkosság között kell keresni, hanem csakis a korlátozhatóság alkotmányos tesztje szerint.

Tisztában vagyok, azt hiszem, a nehézségekkel, mégis az ombudsman képviselte alapjogi jogvédelem mellett korteskedem.

HIVATALI ÉS OMBUDSMANI MUNKAKULTÚRA

Az ombudsmankodás nem utolsósorban sajátos munkakultúrát is jelent, mely megkülönbözteti önmagát a közigazgatási rutintól. Érdekes paradoxon, hogy ez a működés aligha különbözik attól, ahogyan társadalmi funkcionalitásában a közigazgatásnak magának működnie kellene. Illetve ez sem pontos, mert miközben ez az állítás szerintem igaz, kivételes jelentősége van annak, hogy az ombudsman szeme kívülről tekint tárgyra, az általa felhívott ítélőerő is a kívülről. És ezért működésében szervi értelemben orvosolhatatlan, ha beszippantja a közigazgatás, még ha csak annyira is, mint a kormányzati ellenőrző szerveket, azaz nem a függés, *csak* a munkakultúra, a hivatali mentalitás tekintetében. Semmiképpen nem sértjük a közigazgatást, ez merő közhelymegállapítás, ha kijelentjük, folyamatos külső bírálata elengedhetetlen, vannak olyan orvoslandó bajai, működési nehézségei, melyek belülről egyszerűen nem látszanak. Kérdés persze, hogy amikor a biztos nem a közigazgatást, hanem a magáncéget bírálja, vajon ombudsmankodik-e vagy hatóságoskodik? (Nézetem szerint az ombudsmani bírálat ebben sem azonos a hatósági felügyeleti tevékenységgel, de ezt a szálát most

nem veszem fel.) Említenék viszont néhány szempontot, melyből világos lehet, hangsúlyozom, nem a tartalom egésze, hanem az ombudsmani *működés* követelménye terén, mire is gondolok.

Az ombudsman mindenkit egyenlő méltóságú személyként kezel, de a panaszost/indítványozót, a helyzet parancsára, *még egyenlőbbnek*. Az állam működésének az ombudsman szerint a polgár nem zavaró tényezője. Az ombudsman számára az állampolgári panasz/indítvány nem értelmetlen, legalábbis keresi benne az értelem jelét; ha nem találja, valahogy felkeresi őt magát újból, hátha el tudja mondani.

Amíg van szegénység az országunkban, addig az ombudsman nem felejt el, hogy ő a szegények ügyvédje is: a jómódút, a pallérozottat nem tartja értékesebbnek a szegénynél, a tanulatlannál.

Az ombudsman feltételek nélkül tiszteletben tartja az indítványozó önrendelkezési jogát.

Az ombudsman nem érti félre az indítványt, különösen nem szándékosan, kényelemszeretetből, és kivált nem az indítványozó hátrányára. Soha nem másra válaszol, mint amit kérdeztek tőle. A panaszra egyébként sem a törvény valamelyik passzusával válaszol, bármennyire kényelmes is ez, mert az indítványozó vagy maga is ismeri a törvényt, vagy ez semmire nem elég neki.

Az ombudsman minden esetben megmondja a frankót, egyértelmű álláspontot képvisel, attól sem riad vissza, hogy kifejtse, az indítványozónak történetesen nincs igaza. Az ombudsmannak a presztízsnél fontosabb az igazság, ha tévedett, elismeri.

Az ombudsman jogalkalmazóként, ellentétben sok közigazgatási szerv megrögzött szokásával, nem egyetlen általa alkalmazandó törvényre tekint, továbbá az alkotmányt is jogként értelmezi.

Az ombudsman, ellentétben a közigazgatási szervvel, nem akar, nem kér új és még újabb hatáskört magának, befolyása más természetű. Ellentétben az állam más szerveivel, nem érdekelt abban, hogy az általa vezetett szerv létszámában, erőforrásaiban folyton növekedjen.

Az ombudsman kerüli a négy szemközti találkozást a politikai és a gazdasági hatalom birtokosaival, ebből következően nem is keres közöttük barátokat, például nem vadászik vagy golfozik velük, ha okosnak és szépnek nevezik, igyekszik ezt nem meghallani, és ha kiderül, hogy a politikusok nem kedvelik, ettől nem lesz nehéz az álma.

Az ombudsman nem akarja magát újraválasztatni, de azt is elhárítja, hogy bárki gondoskodjon róla hivatali idejének lejárta után. Véletlenül sem kér magának semmit.

Az ombudsman a hivatali megbízatásának lejárta után személyes jövőjét, karrierjét a közhatalmon kívülre tervezi, ezért is fontos számára, hogy megbízatása alatt ne szoktassa le magát a szó szoros értelmében vett munkától.

Hát ennyi, nagyobb és mélyebb okosságok nem jutnak eszembe.

(2009)

LESZ-E MAGÁNÉLETÜNK?

1. Eltelt fél év. Szeptember 11-e előtt sem volt megnyugtató válasz erre a kérdésre, azóta meg... Az információs korban – melyben élünk – a magánélet védelmezői világszerte panaszzolják, hogy szakadatlan hátrálás jutott osztályrészükül. Az új technológiák sokak szerint a külső fenyegetésektől eltekintve is, már önmagukban, személyes viszonyainkban is kockázatosak, de különösen a Leviatán és a piac hatalmasságainak kezében veszélyeztetik mindannyiunk szabadságát.

A bajok persze nem is az információs technológiákkal, és nem is a mai korral kezdődtek.

Szobám falán – megjegyzem, rendesen amúgy utálom a kitűzött feliratokat, az intellektuális falvédőszövegeket – egyetlen Eötvös Károly-idézetet őriztem hat évig: Csodálatos állat a művelt nemzetek törvényhozása. A tulok nem tiszteli a virágot; és nem óvja azt, hanem eltapossa vagy felfalja. Mint a törvényhozások a személyes szabadságot. (Nem teszem ki az idézőjelet sem, mert szándékosan nem ellenőriztem, bensővé tett, lehet, betűhibás idézet.)¹

Még régebbiről: történeteink kezdetén a Biblia két változatban is elmeséli Dávid király népszámlálását, melyből világos, hogy az Úr tudta, mit jelent a célhoz kötött adatkezelés követelménye. Az egyik verzió szerint maga a sátán rejtőzött a király döntése mögött, de mindkét elmesélés szerint az Úr három napig tartó dögvésszel büntette meg a hódító háborúra készülő Izraelt. A szuverén beavatkozását az alattvaló

¹ Az idézet Eötvös Károly *A nagy per* című könyvéből való (Budapest, Révai Testvérek, 1904, 326), szó szerint: „Csodálatos állat a művelt nemzetek törvényhozása! A tulok nem gyönyörködik a virágban s nem óvja azt, hanem vagy eltapossa vagy felfalja. Mint a törvényhozások a személyes szabadságot.” (*A szerk.*)

magánéletébe mindig szituatívnak kell látnunk. Így gondolta az Úr is. Korábban, a pusztai vándorlás megkezdése és befejezése előtt, ugyancsak népszámlálásokat tartott Mózes. Az Úr ezt nem látta rossznak, mert úgy vélhette – megfontolásait ezúttal sem közölte –, a célhoz kötöttség (a közös vállalkozás: a nép elindulása és megérkezése) ebben az esetben legitimé tette a személyes adatok kezelését.

A 20. századi privacy-jogvédők mindenekelőtt attól féltették a civilizációt, hogy az információs jogok korlátozása, illetve érvényesítésük ellehetetlenülése miatt apránként, észrevétlenül vész majd el a szabadság. Ezt mondják a legtekintélyesebb jogvédő szervezetek honlapjai (Privacy International, Electronic Privacy Information Center, American Civil Liberties Union), és ugyanezzel zárja Sólyom nevezetes, 1988-as *Valóság*-tanulmányát is. És nem tudhatjuk, mit hoz a 21. század.

Az általam feltett kérdésre – természetesen – nem tudok válaszolni. Természetesen, mivel még azt sem tudom, mit jelent az információs társadalom kifejezés. Sőt, ha úgy pontosítanám a kérdést, hogy „Megőrizhető-e az emberi személyiség az információs társadalomban?“, mely pontosítás teljesen indokolt, a válasz kétszeresen nem, hiszen nem csupán az információs társadalom meggyőző definícióját nem ismerem, de az emberi személyiség jogi (!) fogalmának meghatározására sem vállalkoznék, sőt mély szkepszist érzek abban a tekintetben, hogy a nálam kiválóbbak erre képesek lennének. (Mindazonáltal bizonyosan tudjuk, hogy van emberi személyiség, ha a jog nem is tudja meghatározni, mi az.) Azért minden definíciós nehézség mellett talán nem is egészen fölöslegesen dolgoztunk munkatársaimmal egy olyan hivatalban, amelyben az információs korszaknak a magánéletet (személyiséget) veszélyeztető kihívásaira kerestük a válaszokat nap nap után. Annyit azért megkockáztatok, hogy az információs társadalom kifejezésről a tudásra és egyidejűségre, azaz egyidejű tudásra (pontosabban: egyidejű ismeretre) asszociálok, amihez volt privacy-ombudsmanként hozzáteszem, hogy ennek a mostani szép új világnak minden szegletéből veszélyek leselkednek az emberek magánéletéhez, jelesen és mindenekelőtt: egyedüllétre, valamint a másokkal való intim együttlétre való jogára.

Most azonban – megnyugtathatom az olvasót – nem elméleti dolgozatot írok.

Szeptember 11-e – azon túl, hogy civilizációnk katasztrófája és válságának is jele – a szabadságjogokra általában, a személyes adatok védelmére pedig külön is súlyos csapást mért.

Szeptember 12-én így írt a *New York Times*: „Az amerikaiaknak újra kell gondolniuk, hogyan védjék meg országukat anélkül, hogy feladnák jogaikat. Nagy lesz a kísértés arra, hogy olyan drákói törvények lépjenek hatályba, melyek az erőszakszervezeteknek vagy akár a hadseregnek olyan felhatalmazásokat adnak, melyek aláássák a szabadságjogokat, amivel pedig az Egyesült Államok feladná önmagát. Bush elnöknek és a kongresszusnak gondosan kell egyensúlyoznia a biztonság növelése és az amerikai polgárok alkotmányos jogainak követelménye között.”

Így lett. A kísértés nagy volt valóban, szerte a világon. Helyenként nagyobb és erősebb minden józan belátásnál. Talán a holland belügyminiszter volt az egyetlen, aki azokban a lázas napokban, bár – hivatalánál fogva az erőszakszervezetek és a jogkorlátozás oldalán kell állnia – mégis a szabadság korlátozása ellen szólt.

Egymást érték a törvények, sőt jellemző módon, ahol ezt lehetett, vagy csak merték, a rendeletek, melyek a szabadságjogokat korlátozták az Egyesült Államokban és Európában. A terroristagyanús (?) személyek – vagyis akárki, mert magunk is gyanúsak vagyunk, ha valaki gyanústól egyszer e-mailt kaptunk – mobil- és vezetékes telefonját, internetezését, elektronikus levelezését helyenként bírói engedély nélkül is lehallgathatják. Ellenőrzik a külföldiek, szigorítják a bevándorlási szabályokat.

„Végül ezek az eszközök – amilyen az internet megfigyelése is, és amelyek ellen a kezdetektől fogva tiltakoztunk – bennmaradtak az elfogadott törvényben. A kormányzat kezében hihetetlenül megerősödött hatalom összpontosul minden e-mail- és internetalapú kommunikáció ellenőrzésére” – tiltakozott a tekintélyes American Civil Liberties Union.

Mi valamivel nehezebb helyzetben vagyunk. „A szabadságjogok tehát nem válhatnak a terrorizmus zsarolásának áldozataivá, mert akkor a zsarolás eléri valódi, mintegy végső célját: az akcióra adott válasz teljes mértékben uralttá, determinálttá válik az akció elkövetői által, a demokráciáról pedig kiderül, hogy jogi-katonai eszközökkel képes antidemokratizálni önmagát. A terrorizmus elleni fellépés maga is állami szintű demokráciaépítésként működik ahelyett, hogy a hipercivilizált és hipermegkülönböztetéseken edzett nyugati hatalom-

és gondolkodástechnikai hagyományok szerint foggal-körömmel és konok elmeéllal különválasztanak a jogos önvédelem alapját minden mástól, hogy ne ássa alá belülről a demokráciát, éppen azt, amit a kívülről jövő támadástól akartak megvédeni, mely igényhez magam is csatlakozom.”¹

Szembeötlő, mennyire ambivalens a nyugati kultúra saját értékeivel szemben. Egyfelől, polgárai lelkes támogatásával, a látszat szerint kész feladni ezeket az értékeket – mert gondoljunk a második világháború alatt a népszámlálás személyes adatai alapján összefogdosott, lágerekbe hurcolt japán származású amerikai állampolgárok sorsára vagy Arthur Koestler hasonló történetére (*A föld söpredéke*) –, majd másfelől, noha áldozatainak ez sovány vigasz, még időben visszahőköl, mozdíthatatlannul ragaszkodik is ezekhez az értékekhez. Míg a periféria – ahol élünk – mindig elveszíti és hasztalan keresi önmagát.

Van tehát valami nehezen megfogható különbség a világ egyik és másik fele között. George Orwell, félig-meddig értve csak saját angliai tapasztalatait, így ír erről: „1936-ban, amikor a németek visszafoglalták a Rajna-vidéket, éppen egy északi bányászvárosban jártam. Miután a rádióban meghallottam e nyilvánvalóan háborút jelentő hírt, történetesen éppen egy kocsmába tértem be [...]. Semmi sem ébresztheti föl ezt a népet, gondoltam magamban. Ám később, még ott a kocsmában valaki rázendített egy akkortájt divatos kupléra, melynek refrénje így szólt:

Mert azt itt nem teheted meg,
Nem, azt itt nem teheted meg,
Másutt próbálkozhatsz vele,
Ám itt nem teheted sose!

Ekkor döbbsentem rá, hogy voltaképp ez az angol válasz a fasizmusra. Akárhogy is, az nem következett be itt, holott a körülmények talán még kedveztek is neki. Az Angliában élvezhető szellemi vagy egyéb szabadság fokát nem szabad eltúloznunk, ám az a tény, hogy e kétségbeesett

¹ Balassa Péter, Terrorizmus és szabadság [válasz a körkérdésre a lap Fórum rovatában], *Fundamentum*, 2001/4, 49.

háború eddigi csaknem öt éve alatt alig csökkent valamit, mégis reménységre jogosít.”¹

2. Most nézzünk meg egy jellegzetes magyar történetet, a „téglatörvény” esetét, mely a látszat szerint alkalmatlan volt arra, hogy a közönség ingerküszöbét átlépje. Csak a közvetlenül érintettek háborodtak fel, az adótanácsadók, valamint a Magyar Műtárgy- és Régiségkereskedők Országos Szövetsége fordult az Alkotmánybírósághoz, amelynek megbízásából az indítványt kollégámmal (dr. Jóri Andrással – Réti, Szegheő és Társai Ügyvédi Iroda) én készítettem el, mind a gondolatmenet, mind az alábbi mondatok jelentős részben közös munkánk eredményei. Alább némileg szárazabb, nagyon vázlatos jogi okfejtés következik, amely arról szól, miként veszítjük el apránként, alig észrevehetően szabadságunkat.

A 2001. évi LXXXIII. törvényről van szó, amely „a terrorizmus elleni küzdelemről, a pénzmosás megakadályozásáról szóló rendelkezések szigorításáról, valamint az egyes korlátozó rendelkezések elrendeléséről” címet viseli.

A pesti köznyelv által téglatörvénynek nevezett jogszabállyal – csak fő vonalakban – az a baj, hogy sokkal súlyosabb jogkorlátozásokat tartalmaz, mint a mintaadó nemzetközi szabályok, a magyar történelemben párját ritkító (amondó vagyok: ne hirdessünk eredményt) besúgóhálózatot hoz létre, és titkos normában határoz meg büntető tényállást.

A törvény maga a Harmadik Köztársaság szabadelvű alkotmányos rendjének súlyos veresége, ezért nem éréktelen elfogadásának körülményeire egy pillantást vetnünk: 2001. november 27-én 290 igen, két nem (Juhász Ferenc, Tabajdi Csaba, köszönet érte), 14 tartózkodás mellett fogadta el az Országgyűlés a törvényt (az adatvédelmi biztos tisztsége ekkor nincs betöltve, bár sajtóhírek szerint valaki helyettesíti, a törvény pedig mindenekelőtt az adatvédelem fogalmkörében bírálható). A magukat szociáldemokratának és szabadelvűnek mondó ellenzéki pártok a javaslatot örömmel megszavazták. Úgy látszik, hogy a parlamentben a szabadságnak azért egyetlen védelmezője még mindig maradt (MIÉP), amely nem szavazta meg a tégl- vagy más néven

¹ George Orwell, Az angol nép, in Uő, *Az oroszok és az egyszarvú*, Budapest, Cartaphilus, 2000, 220–221.

besúgótvényt, csak hogy ez a párt – mily sajnálatos – egyúttal Oszama bin Laden és az al-Kaida iránti megértését is hangsúlyozta.

A mi törvényünk nemzetközi jogi hivatkozási alapja az Európai Unió vonatkozó irányelvei: az Európai Tanács 91/308/EEC sz. irányelve, amelyet módosított a 2001/97/EC sz. irányelv.

3. A Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai között társulás létesítéséről szóló, törvénnyel kihirdetett Európai Megállapodás 86. cikke szerint a feleknek „minden erőfeszítést meg kell tenniük és együtt kell működniük, hogy megakadályozzák pénzügyi rendszerüknek általában a bűnözésből, különösen a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményekből származó pénz tisztára mosására történő felhasználását”. Nem kétséges, hogy a társulási megállapodás alapján követelmény, valamint az uniós tagsági igényünkől fakadóan általános és helyes jogpolitikai törekvés, hogy belső jogunkat az unió közös jogához közelítsük a pénzmosás elleni küzdelem eszközeit megteremtő jogszabályok tekintetében is.

A magyar törvény rendelkezései az alapjogi korlátozások terén lényegesen túlmennek az irányelv szabályain.

A téglátörvény az alkotmányossági megítélés vonatkozásában lényeges kérdésekben eltért a Módosító irányelvtől, melynek célja: „az irányelv által előírt ügyfél-azonosításra, iratmegőrzésre és a gyanús ügyletek jelentésére vonatkozó kötelezettségeket ki kell terjeszteni további korlátozott számú tevékenységre és foglalkozásra, amelyek a tapasztalatok szerint sebezhetők a pénzmosás által”.

A pénzmosás fogalmát az irányelv, eltérően a magyar törvénytől, a súlyos bűncselekményekhez köti. Ezzel még összhangban volt a pénzmosás büntetőjogi definíciója az 1994 májustól hatályos szövegben, mert az „öt évet meghaladó szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény”-nyel kapcsolatban tartotta azt csak elkövethetőnek. Legújabb fejleményként úgy módosították a Btk.-t, hogy a pénzmosással kapcsolatos bűncselekmények immár minden olyan esetben megvalósulnak, amelyben a cselekményeket „szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény elkövetéséből származó dologgal” kapcsolatban követik el.

További lényeges különbség a téglátörvény módosított szövege és az EU-irányelv között, hogy ez utóbbiban nincs olyan utalás, hogy a nyomozhatósággal szembeni „tájékoztatási kötelezettség” részleteit vala-

milyen titkos szabályzat tartalmazná. A Módosító irányelv, ellentétben a mi törvényünkkel, nem kívánja – nem is kívánhatja – meg azt, hogy a feljelentési kötelezettség keretében a feljelentésre, bejelentésre kötelezettek hozzátartozóikat kötelesek legyenek bevádolni. A Módosító irányelv továbbá – ellentétben a magyar törvénnyel – a pénzügyi szolgáltatató szervezet fogalmát nem terjeszti ki olyan szervezetekre (például régiségkereskedő, ügyvéd, autókereskedő), amelyek sem a köznyelv, sem a jogi fogalmak, sem a hitelintézeti törvény szerint nem foglalkoznak, foglalkozhatnak pénzügyi szolgáltatás végzésével.

4. Az Alkotmánybíróság eddig töretlen gyakorlata szerint a büntetőjogi, büntetőeljárás normáknak alkotmányos alapokon kell nyugodniuk. Az alkotmányos büntetőjog koncepciójának aforisztikus megfogalmazása – „A büntetőjog hagyományos alapelve, hogy tudniillik bűncselekmény az lesz, mit a törvény azzá tesz, úgy lett mai jogrendszerünkben garanciális (jog- és szabadságvédő) szabály, hogy hozzáillesztjük kiegészítő formulaként: nullum crimen sine lege constitutionali”¹ – áthatja az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlatát.

A Btk. hatályos szövege szerint pénzmosás bűncselekményét az követi el, „Aki szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény elkövetéséből származó dolgot az eredetének leplezése céljából gazdasági tevékenység gyakorlása során felhasználja...” Az elkövetői kör illetően megfogalmazása nem csupán az EU irányelvénel szélesebb, de bizonyosan alkalmazandó rá a 30/1992. (V. 26.) Ab-határozat megállapítása: „Az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközéhez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához tehát önmagában nem elegendő, hogy az másik alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy megfelelően az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni. Alkotmányellenes a jog tartalmának

¹ Szabó András, *Alkotmány és büntetőjog*, Budapest, MTA, 2000, 11 (Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián).

korlátozása, ha az kényszerítő ok nélkül, önkényesen történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan.” Amint ugyancsak figyelembe veendő a 36/1994. (VI. 24.) Ab-határozatokban megfogalmazott „szükségesség-teszt”, vagyis a korlátozás „elkerülhetetlenül szükséges-e, ...azaz az elérni kívánt célhoz a büntetőjog eszközei rendszerében általában és ezen belül az adott büntető tényállás szükséges és megfelelő-e” (36/1994. [VI. 24.] Ab-hat.). Elviselhetetlen egy ilyen tényállással szabályozott cselekmény feljelentésének vagy (akár gondatlan) elmulasztásának széles körben történő szankcionálása.

A pénzmossással kapcsolatos feljelentési kötelezettség gondatlan elmulasztója is büntetendő. Ez a tényállás nem csupán a szükségesség-arányosság teszt próbáját nem állja ki, de a jogállamiságból (Alkotmány 2. §) fakadó jogbiztonság követelményét is sérti, mégpedig ugyancsak az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata szerint: „Az alkotmányos büntetőjog követelményei szerint a büntetőjogi szankció kilátásba helyezésével tilalmazott magatartást leíró diszpozíciónak határozottnak, körülhatároltnak, világosan megfogalmazottnak kell lennie. Alkotmányossági követelmény a védett jogtárgyra és az elkövetési magatartásra vonatkozó törvényhozói akarat világos kifejezésre juttatása. Egyértelmű üzenetet kell tartalmaznia, hogy az egyén mikor követ el büntetőjogilag szankcionált jogsértést. Ugyanakkor korlátozni kell az önkényes jogértelmezés lehetőségét a jogalkalmazók részéről. Vigyázni kell tehát, hogy a tényállás a büntetendő magatartások körét nem túl szélesen jelöli-e ki és elég határozott-e.”

A gondatlanul elkövetett feljelentési kötelezettség elmulasztása bűncselekmény nem csupán határozatlan, de meghatározatlanságára – alkotmányellenességére – mint büntető jogpolitikai célra is hivatkozik a jogalkotó a törvény indokolásában: „A pénzmosság gyanújára okot adó tények, körülmények, illetve magatartások teljes körét a pénzmossást elkövetők, illetve elkövetni szándékozók szinte határtalan találékonysága miatt nem lehet teljes körűen megadni, erre ez a törvénytervezet sem törekedhet. Az ilyen tények, körülmények, illetve magatartások nyilvános jogszabályban történő közzététele egyébként sem lenne célszerű, hiszen ezzel mintegy iránytűt adnánk a potenciális elkövetők kezébe azáltal, hogy tudomásukra hozzuk, milyen magatartásoktól kell tartózkodniuk ahhoz, hogy a bűncselekmény gyanújára okot adó magatartások és körülmények körét, felismerésük módjait a törvény hatálya alá

tartozó szervezetek saját – titkosan kezelendő – belső szabályzatukban lesznek kötelesek rendezni.” Civilizált jogász ilyesmit sehol a világon nem képes leírni. Ez mindenesetre azt bizonyítja, hogy a jogalkotó a bűncselekmény tényállását valójában nem is óhajtotta meghatározni.

A bejelentési kötelezettséget szabályozó rendelkezés súlyosan sérti az alkotmányos büntetőjog elvét is. A feljelentés elmulasztásának büntetése merőben szokatlan olyan esetekben, amelyekben nemhogy befejezett bűncselekményről, de még előkészületről sem beszélhetünk. A szóban forgó esetben a nyomozó hatóság számára történő „bejelentés” tartalmilag feljelentésként értékelhető, amelyet azonban a törvény sajátos módon nem elkövetett bűncselekménnyel vagy akár előkészülettel, hanem egy – igen szélesen, illetve a szabályzatok alkalmazása miatt bizonyítatlanul meghatározott tényállással körülírt – cselekmény gyanúja (még csak nem is alapos gyanúja) esetén ír elő.

A téglatörvény szerinti titkos feljelentési szakmai szabályzatok megalkotására irányuló kötelezettség ellentétes az Alaptörvény rendelkezéseivel, sőt az alkotmányosság általánosan elfogadott egyetemes eszméivel is. A feljelentési kötelezettség, amint az indokolásból vett fentebbi idézet bizonyítja, nem jogalkotási selejt, hanem a jogalkotó tudatos választása, és mint ilyen, különös veszélyt jelent a jogállamiság rendező elveire, az alkotmányos büntetőjogra.

5. Az Alkotmány 59. § (1) bekezdése szerint: „A Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jó hírnévhez, a magánlakás sérthetetlenségéhez, valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog.”

Az Alkotmánybíróság a személyes adatok védelméhez való jogot nem hagyományos védelmi jogként, hanem annak aktív oldalát is figyelembe véve információs önrendelkezési jogként értelmezi.

A 15/1991. (VI. 13.) Ab-határozat így fogalmaz: „Az alkotmány 59. §-ban biztosított személyes adatok védelméhez való jognak eszerint az a tartalma, hogy mindenki maga rendelkezik személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról. Személyes adatot felvenni és felhasználni tehát általában csakis az érintett beleegyezésével szabad; mindenki számára követhetővé és ellenőrizhetővé kell tenni az adatfeldolgozás egész útját, vagyis mindenkinek joga van tudni, ki, hol, mikor, milyen célra használja fel az ő személyes adatait.” Az információs önrendelkezési jog nem korlátozható, ám az alkotmányossági felülvizsgálat kétségkívül

nem követheti azt a szillogizmust, hogy az információs önrendelkezés alapjoga törvénnyel korlátozható alapjog, a vizsgált törvény ezt az alapjogot korlátozza, tehát a törvény alkotmányos. Az Alkotmánybíróság az alapjogi ítélkezés során nem mellőzheti az alapjog érdemi (morális) értelmezését, másként ugyanis a mérlegelést igénylő esetekben a döntés véletlenszerűvé válik.

6. Öreg tengerész barátom ajándékozott meg az alábbi történettel: valamikor a forradalmi Jemen fővárosába, Adenbe igyekezett behajózni, amikor a parti erődből váratlanul gépfegyversorozatot lőttek ki a forradalmárok vélekedése szerint a partot túlságosan megközelítő hajójára, amit egyébként, a hajókorlát kilyuggatott vaslemezeit leszámítva, szerencsésen megúsztak. Az igazi meglepetés a kikötőben érte, mivel a kikötői hatóság megtérítette vele a lövöldözésben elpazarolt lőszer árát. A téglatörvény legsajátosabb megkülönböztető jegye az úgyszólván általános feljelentési vagy besúgási kötelezettség. A még csak premodern és modern besúgóhálózatok a mostanit megelőző életünkben még úgy működtek, hogy a költségvetés az állami újraelosztás útján biztosította az informátorok javadalmazását, a hálózatok költségeit. Most forradalmi változást élünk meg, mert maga a besúgott finanszírozza saját besúgását. Miközben változatlanul adónkból tartjuk fenn a titkos információszerzésre is szakosodott rendészeti szerveket, azonközben, ha adótanácsadóhoz, autókereskedőhöz, ingatlanközvetítőhöz, közjegyzőhöz, ügyvédhez fordulunk, magunk fizetjük majd ki a besúgásra kényszerített személy honoráriumát is.

(2002)

A BÍRÓSÁGOK ÉS A NYILVÁNOSSÁG

1. „Adjatok nekem bírakat, aminőket akartok, legyenek hanyagok, legyenek részrehajlók, legyenek megvesztegetve, legyenek ellenségeim, nem bánom: csak azt engedjétek, hogy semmit se tehessenek másként, csak a közönség szeme előtt” – mondta az igazságszolgáltatás nyilvánosságáról Kossuth Lajos. Érdemes kicsit elidőznünk ennél a mondatnál. Kossuth nem züllött, korrupt bírákért kiált, bár kétségkívül e téren is lehettek tapasztalatai, hanem a nyilvánosság erejét hirdeti. Mára némileg megkopott már az a szép illúzió, hogy a társadalom minden betegségét meggyógyítja a nyilvánosság. Az elmúlt századok és nemzedékek összegyűjtöttek már annyi rossz tapasztalatot, hogy tudjuk: a társadalmi bajokra nem jelent általános megoldást a nyilvánosság. Azt is megtanultuk ugyanakkor, hogy ahol az információs szabadságot, a kommunikációs jogokat komolyan és rendszeresen megsértik, ott minden egyéb szabadság esetleges. Kant örök békét reménylő röpiratában kifejtett illúzióit – noha az igény a nyilvánosságra és a nyilvánosság veszélyeztetettsége is mindig eleven marad – a történelem rég elvette tőlünk: „Hogy királyok filozófájanak vagy pedig filozófusok királyok legyenek, azt nem várhatjuk, de nem is kívánhatjuk: mert a hatalom birtoka az ész szabad ítéletét kikerülhetetlenül megrontja. Hogy azonban királyok vagy királyi – az egyenlőség törvényei alapján önmaguk fölött uralkodó – népek a filozófusok osztályát ne engedjék eltűnni vagy elnémulni, hanem engedjék nyilvánosan beszélni: mindkettőjük számára, saját ügyeik megvilágosítására nélkülözhetetlen.”¹ Ha az örök békét ma már nem is ettől várjuk, máig nem múlt el a szabadságszerető emberek hite

¹ Immanuel Kant: *Az örök béke*, ford. Babits Mihály, Budapest, Uj Magyarország Rt., 1918, 61.

a nyilvánosság, így a bíróságok működésére is kiterjedő nyilvánosság fontosságában. Érdeemes a fordítást pacifista meggyőződése parancsára elsőként készítő Babits bevezetőjét is idézni: „Kant fogalmazásában a sajtószabadság kötelező volta az örök béke titkos cikke.”¹

2. Ma, több mint egy évtizeddel a jogállami forradalom után még mindig ott tartunk, hogy az igazságügyi tájékoztatásról nem csupán tartalmukban kétes, sőt számos tekintetben elfogadhatatlan szabályok szólnak, de még a formai alkotmányosságot is a lehetetlenségig sérti a szabályozás szintje. Semmi nem magyarázhatja meg, hogy törvény helyett igazságügyi és belügyminisztériumi együttes rendelet szabályozza az igazságügyi tájékoztatás tartalmi vonatkozásait, valamint azt a képzetlenséget sem, hogy bírák jogairól és kötelezettségeiről olyan rendelet szól, mely alatt a belügyminiszter aláírása díszleg.

De miként is szabályozza a hatályos jog a bírósági eljárások nyilvánosságát?

Folyamatban lévő (vagy lezárt) ügyről a sajtó részére a bíróság elnöke vagy az általa megbízott személy adhat felvilágosítást. Nyilván akkor, ha úgy gondolja helyesnek, hogy adjon. Befejezett ügyről a bíró azonban nem adhat felvilágosítást; helyette a sajtósóvivő, a bíróság elnöke vagy az általa esetileg megbízott másik bíró nyilatkozhat. A bíró sem saját (abszolút tilalom), sem más ügyéről (kijelölés hiányában) nem mondhat véleményt. A Legfelsőbb Bíróság mostani elnökének egy korábbi szellemes megjegyzése szerint bíró elnöki felhatalmazás nélkül Martinovics Ignác peréről sem formálhat véleményt a nyilvánosság előtt. A nyilvánosság kizárásával tartott tárgyalásról – tartalmilag helyesen – egyáltalán nem adható felvilágosítás, az ügy irataiba nem engedélyezhető betekintés. Magánszemélyek polgári peres ügyében, családügyi perben, valamint a munkaügyi és a szövetkezeti tagsági viszonnal kapcsolatos perben a nyilvános bírósági tárgyalásról csak valamennyi perben álló fél (beavatkozó) hozzájárulásával szabad tájékoztatást adni. A rendelet szerint bírósági tárgyaláson kép- vagy hangfelvételt csak az eljáró tanács elnökének engedélyével szabad készíteni. Az engedély „csak akkor adható meg, ha a felvétel nyilvánosságra hozatalához a fel-

¹ Lásd <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00252/07506.htm> (letöltve 2014. október 8.).

vételen szereplő és az eljárásban részt vevő személyek hozzájárultak. Az érintett személy hozzájárulása nélkül felvételt készíteni csak a Ptk. 80. § (3) bekezdésében meghatározott esetben szabad, erre az eljáró tanács elnöke adhat engedélyt. Az engedélyt vissza kell vonni, illetve a további nyilvánosságra hozatalt meg kell tiltani, ha utóbb a tárgyalásról a bíróság a nyilvánosságot kizárta. Az engedély visszavonható, ha a tanács elnöke az eljárás, illetőleg a rendfenntartás érdekében azt indokoltnak tartja.” Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) szabályzatában úgy rendelkezik, hogy a Legfelsőbb Bíróság, az ítélőtáblák, valamint a megyei bíróságok elnökei kötelesek a bírák közül sajtósóvivőt kinevezni.

Arra nézve tehát találunk ugyan rendelkezéseket, hogy mit kell, de arra nem, hogy mit szabad titokban tartani a bíróságokon keletkezett adatokból. Erre már nincs törvény, országos igazságszolgáltatási tanácsi szabályzat, etikai kódex vagy bármilyen más előírás, mely iránymutatást adna. Sem a bíróság elnöke, sem megbízottja soha nem tájékoztat, hanem mindig csak tájékoztathat, betekintést engedhet – ha úgy látja jónak. A bíróság elnöke jog szerint egyaránt megteheti, hogy senki újságíró fiának semmiről nem ad felvilágosítást, mint ahogy azt is megteheti, hogy a *Népszabadság* újságírójának ad, a *Magyar Nemzet*ének nem (vagy fordítva). A bíró szabad mérlegelése alapján, indokolás nélkül megtilthatja a tárgyaláson kép- és hangfelvétel készítését. Ennél mind alkotmányossági, mind pedig morális jogi megközelítés alapján már az is jobb lenne, ha a törvény kategorikusan tiltaná a kép- és hangfelvételek készítését.

3. A jogkereső állampolgárok, a jogászok sincsenek jobb helyzetben. Az ítélkezési gyakorlat a maga egészében ma Magyarországon nem ismerhető meg. Nemhogy a megyei bíróságok, de a Legfelsőbb Bíróság ítéletei sem tanulmányozhatók teljességükben, azokkal csak mint válogatásokkal ismerkedhetünk meg, szerkesztett, rövidített, értelmezett, valaki által megemésztett formában; sőt a bírói jog részleges megismeréséért is üzleti vállalkozásoknak kell fizetniük a jogkereső polgároknak. Az ítélőtáblákról persze még nincsenek tapasztalataink, de ne legyenek illúzióink velük kapcsolatban sem. Pedig az érintettek személyiségi jogainak kímélete mellett, különösen az információs társadalom korában, semmi technikai akadály nem lehet az ítéletek közzétételének, melyek

mint a jogalkalmazás avagy az élő jog dokumentumai egyébként kétségkívül az információszabadság jelenlegi törvényi szabályai szerint is közérdekű adatok lennének. Lehetetlenség, hogy a bírói gyakorlatból jószérivel csak annyi ismerhető meg, amennyit a bíróság maga lehetővé tesz. Ez a gyakorlat nemcsak a közérdekű adatok megismerhetőségét és a sajtó szabadságát, a jogtudományi kutatások végezhetőségét érinti, de kihat a polgárok és a jogi személyek jogérvényesítési lehetőségeire, ahogy az eredményes ügyvédi munka feltételeit is rontja, ha nem tanulmányozhatók azok az ítéletek, amelyeket a bíróságok nem tartanak fontosnak, vagy amelyekre – esetleg jó okkal – nem büszkék.

A szabályozás abszurditását mutatja az az eset, melyben a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa keresett meg mint adatvédelmi biztost azzal a kérdéssel, hogy sérül-e a személyes adatok védelméhez való jog, ha a hátrányos megkülönböztetés tilalmába ütköző munkáltatói intézkedés miatt indult munkaiügyi perekről kér olyan statisztikai adatokat a bíróságoktól, amelyeket azután mint ombudsman kíván felhasználni. Az OIT hivatalával egyeztetett álláspontom szerint az anonim módon feldolgozott bírósági adatok átadhatók. A józan olvasó legfeljebb azt kérdezhetné itt meg: egyáltalán miért lehet ez kérdés?

Az új büntetőeljárási törvényen (Be.) viszont látszik, hogy alkotója igyekezett – igaz, felemás eredménnyel – a nyilvánosság és a magánélet oltalmának szempontjait egymásra való tekintettel érvényesíteni. Főszabály szerint a bíróság tárgyalása nyilvános. Ám a tanács elnöke a tárgyalás szabályszerű lefolytatása, méltóságának és biztonságának megőrzése érdekében, helyszűke esetén meghatározhatja a hallgatóság létszámát. Ez voltaképpen helyeselhető rendelkezés, bár nem ártana mellé egy olyan belső szabály, hogy a várhatóan nagyobb érdeklődésre számot tartó ügyeket a rendelkezésre álló nagyobb tárgyalótermekben kell megtartani. A tárgyaláson hallgatóként a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatal nem vehet részt, a tizennegyedik életévét be nem töltött személyt a tanács elnöke a hallgatóság köréből kizárhatja. A bíróság hivatalból vagy az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, illetve a tanú indítványára a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozattal kizárhatja erkölcsi okból, az eljárásban részt vevő kiskorú, az eljárásban részt vevő személyek vagy a tanú védelme érdekében, az állam- vagy szolgálati titok megőrzése végett.

Az e szakaszhoz fűzött miniszteri indoklás – mintegy kilépve az ilyen iratokban szokásos műfaji keretek közül – meglepő őszinteséggel szól arról a kérdésről, amely ennek az írásnak közvetlen tárgya, és amely az adatvédelmi biztosi gyakorlatban is eredményezett jogeseteket: „Itt kell említést tennünk arról a gyakorlatban néhányszor előfordult esetről, amikor a tanács elnöke a sajtó képviselőinek tiltotta meg a tárgyaláson való megjelenést, mintegy őket illetően zárt tárgyalást rendelt el. Ilyen »részleges«, meghatározott hallgatókra vonatkozó, a nyilvánosságot kizáró rendelkezés törvénysértő. Ez természetesen nem azonos azzal az esettel, amikor a tanács elnöke engedélyétől függ, hogy hang- vagy képfelvételt készíthetnek-e a tárgyalásról a média képviselői.” A törvény indokolásának ez a részlete azért is érdemes a figyelmünkre, mert világossá teszi, hogy ez az eljárás a régi büntetőeljárási törvény alapján mindig is törvénysértő volt. Ezekben az esetekben a bíróság nemcsak a sajtó szabadságát, hanem az eljárási törvényt is megsértette.

A polgári bíróság a nyilvánosságot indokolt határozattal ugyancsak kizárhatja a tárgyalásról államtitokra, szolgálati titokra, erkölcsi okra hivatkozva, de itt ez még az üzleti titokkal és a nemzetgazdasági érdekekkel, illetőleg az ügyfelek néhány, ugyancsak nevesített vagyoni érdekével egészül ki; azonban még zárt tárgyaláson is jelen lehetnek „egyes” – közelebbről meg nem határozott – „hivatalos személyek”. Az ítéletet mind a polgári, mind pedig a büntetőperben nyilvánosan hirdeti ki a bíróság. Ugyancsak mindkét eljárás jog szabályozza azt, hogy a nyilvános tárgyalás rendjét az elnöklő bíró köteles biztosítani. Az elnök a rendzavarót rendre utasítja, pénzbírsággal sújthatja és kiutasíthatja, kivezeteti, illetve „eltávolíttatja”. Az persze már fölöttébb aggályos, ha az elnök a tárgyaláson folytatott jegyzetelést, vagyis a toll sercegését rendzavarásnak minősíti.

4. A törvényi és rendeleti szabályozásnak az alkotmányos elvek érvényesülése szempontjából az az egyik legnyilvánvalóbb ellentmondása, hogy a bíró nem szólhat semmit saját döntéséről. Véleménynyilvánítási szabadságának ez a teljes elvonása kétségkívül elfogadhatatlan. Elismerem, veszélyes következményekkel járhat, ha a bíró nyilvános diskurzusban, melyben akár alul is maradhat, értelmezi saját döntését, ennek ellensúlyozására viszont bőven elegendő, ha a törvény megadja a bírónak a hallgatás-szabadságát. A többi pedig rá kell bízni a bírói szervezetek

szakmai ajánlásaira, vagyis az önszabályozásra. Ennek érdekében minél hamarabb törvényt kell alkotni az igazságügyi tájékoztatásról – jelen sorok írója ezt adatvédelmi biztосként éveken keresztül annak ellenére hiába sürgette, hogy erről bírói és igazságügyi fórumok, köztük maga az OIT is, többször egyetértésükről biztosították.

Kétségkívül történt némi – igaz, elégtelen – előrelépés azzal, hogy a parlament új fejezetet iktatott a Be.-be. A szabályozás szerint a nyomozás befejezéséig a nyomozó hatóság jogszabályban felhatalmazott tagja, a bírósági szakban a bírák jogállásáról szóló törvény által felhatalmazott személy adhat felvilágosítást. Ugyanitt kimondja azt az elvet, hogy a sajtó jogosult tájékoztatni a nyilvános tárgyalásról. A bíróság viszont köteles megtagadni a sajtótól a tájékoztatást, ha az államtitkot, szolgálati titkot sértene vagy az eljárás eredményességét veszélyeztetné. Az már rejtély, hogy a nyilvános tárgyalásról szóló tájékoztatás, illetve az állam- vagy szolgálati titoknak nem minősülő információk megosztása hogyan sértheti az eljárás eredményességét, de az is, hogy ki a címzettje a diszkrecionális jog alkalmazásának: a tanács elnöke, a bíróság elnöke vagy netalán a szóvivő. A jogalkotó feltehetően a nyilvános tárgyaláson nem ismertetett adatokra gondolt, arra viszont ennyi szabály nem elegendő.

A hang- és képfelvétel készítéséről úgy rendelkezik, hogy a „bírósági tárgyalásról a nyilvánosság tájékoztatása érdekében hang- vagy képfelvételt a tanács elnöke engedélyével, a bírósági tárgyaláson jelen lévő személyről – a bíróság tagjain, a jegyzőkönyvvezetőn, az ügyészen és a védőn kívül – csak az érintett hozzájárulásával szabad készíteni. A tanács elnöke a tárgyalás folyamatosságának és zavartalanságának érdekében az engedélyt megtagadhatja, illetőleg azt a bírósági eljárás bármely szakaszában visszavonhatja.” Ennek a rendelkezésnek az az érdekessége, hogy kettős engedélyt tesz szükségessé: egyszer a bíró – lényegében szabad mérlegelés alapján – engedélyez, mivel a két lehetséges korlátozási indok – a tárgyalás „folyamatossága és zavartalanága” – kevéssé normatív természetű. Majd a felvétel készítőjének a bírákat, a jegyzőkönyvvezetőt, az ügyészt és a védőt kivéve minden jelenlévőtől hozzájárulást kell szereznie. Pedig a vádlott jogainak arányos korlátozása lenne, súlyos bűncselekmény ügyében folytatott eljárásban legalábbis mindenképpen, ha az ő beleegyezésére nem volna szükség. Ennél súlyosabb az, hogy a törvény szó szerinti értelmezése alapján – márpedig mi más

lenne az irányadó – a nyilvános tárgyaláson jelen lévő hallgatóság tagjai mindegyikének hozzájárulását is meg kell szerezni a hang- és képfelvétel készítéséhez, ami – valljuk be – képtelen elképzelés. A rendelkezés igazi komikuma abban áll, hogy a hallgatóságnak a tárgyaláson teljes csendben kell lennie, a hangoskodás kétségkívül rendzavarás lenne, mégis a hangfelvételek készítéséhez is kell a hallgatóság hozzájárulása (?). A zárt tárgyalásról, illetőleg a tárgyalásnak azon részéről, amelyről a bíróság a nyilvánosságot kizárta, a sajtó természetesen nem adhat és nem kaphat tájékoztatást.

Ugyanakkor jelentős vívmányként üdvözölhetjük, hogy a folyamatban lévő vagy befejezett ügy iratai a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló törvény közlevéltári anyagban történő kutatásra vonatkozó szabályai szerint az ott meghatározott védelmi idő letelte előtt is kutathatók. Ezzel kapcsolatban azt a – talán konzervatív – megjegyzést tenném, hogy a folyamatban lévő, nem anonimizált ügyeknél a kutatói engedély kiadását alaposan meg kell fontolni.

1996-ban vizsgáltam azt a figyelemre méltó ügyet, amelyben a panaszos szerint a Budai Központi Kerületi Bíróság elnöke utasításban tiltotta meg hangfelvevő készülékek bevitelét a bíróság épületébe. A bíróság elnöke az adatvédelmi biztosi megkeresésre egészen szokatlanul udvariatlan módon, a megszólítással nem bajlódva, egyetlen mondatban válaszolt, közölve, hogy nem óhajt válaszolni. Válaszomban utaltam az adatvédelmi törvény szabályára, mely szerint az adatvédelmi biztос minden adatkezelőt ellenőrizhet. A bíróság együttműködésének hiányában az ügyet nem lehetett kivizsgálni, de feltételezhető, hogy az utasítás létezett.

Az egyik legfigyelemreméltóbb eset az volt, melyben a Fővárosi Bíróság tanácsvezető bírája fordult hozzám segítségért, melyet nem lehetett megadni, mert a jogi problémára a törvények nem nyújtottak és ma sem nyújtanak megoldást. A bíró tájékoztatása szerint a felperes az Információs Hivaltól mint alperestől a róla kezelt adatokat tartalmazó iratokba kért betekintést, igényelte a személyét érintő jogellenes adatkezelés megszüntetését, továbbá kérte a jogellenes adatoknak a nyilvántartásból való törlését is. A kérést az Információs Hivatal – az állam külső és belső biztonságának védelmére hivatkozva – elutasította. A hivatal csak annyit közölt a kérelmezővel, hogy vele kapcsolatosan

jogellenes adatkezelést nem végzett, illetve nem végez. Az Információs Hivatal a jogvita eldöntésére hivatott bíróságtól a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényre hivatkozva szintén megtagadta az érdemi tájékoztatást, mondván, e rendelkezések alapján a nemzetbiztonsági szolgálatok adatközlése a bíróságoknak sem eredményezheti a nemzetbiztonsági szolgálatokkal együttműködő személy felfedését. Az ügyben eljáró bíró azért fordult hozzám, mert az adatvédelmi biztosnak az adatvédelmi törvény szélesebb körű iratbetekintési jogot biztosít, mint a bíróságnak. Az ügy azért volt különösen érdekes, mert az adatvédelmi biztos az ombudsmantörvény és az adatvédelmi törvény alapján nem folytathat vizsgálatot egy bíróság előtt folyamatban lévő ügyben, ugyanakkor a fentebb ismertetett jogszabályi feltételek mellett a bíróság a szükséges információk hiányában nem tudta döntését meghozni. Adatvédelmi biztosként elhárítottam, hogy a perben felmerült konkrét kérdésben állást foglaljak. Megkerestem azonban a nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő tárca nélküli minisztert, aki megerősítette, hogy a szükséges garanciák hiánya miatt nem áll módjában a bírónak az adatkezelés jogszerűségéről tájékoztatást adni, pontosabban azt a tájékoztatást adja, hogy adatkezelésük jogszerű.

Ez a dilemmát bonyolította tovább a 6/1998. (III. 1.) Ab-határozat, mely szerint sérti a fegyverek egyenlőségének elvét, és a védelemhez való jog aránytalan korlátozásának tekinthető, hogy a vádlott és védője számára a büntetőeljárásban felhasznált, államtitkot, illetve szolgálati titkot tartalmazó iratok megismerése e titkok védelme érdekében korlátozott. Márpedig alkotmányjogi szempontból nem különbözik ettől az esettől, ha a bíró azért nem tud dönteni egy elé terjesztett kérelemről, mert a döntéshez szükséges iratok megismerését azok adattartalma vagy az azokból szerezhető információk feltétlen védelme akadályozza. A bíró nem kerülhetne olyan helyzetbe, hogy az alperes nemzetbiztonsági szolgálat irataiba ne tekinthessen be, mert így, mint láttuk, a szolgálat állapítja meg a bíró számára saját eljárásának jogszerű voltát. Ebben az esetben az alperes titkosszolgálat a csak általa ismert tényállás alapján ítélte meg, hogy nem követett el jogsértést. Könnyen beláthatjuk azt is, hogy hasonlóan abszurd helyzet állt volna elő azzal is, ha adatvédelmi biztosként a valóban képtelen helyzetben lévő bíró segítségére siettem volna. Ekkor ugyanis az adatvédelmi biztos maga lépne a bíró helyébe, ha a szolgálat magatartását jogszerűnek találja, mivel a bíró nem tehet

mást, mint hogy elhiszi a biztos jogi véleményét, és az ítéletbe foglalja az adatvédelmi biztos által megállapított tényállást.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata sem ad megoldást erre a kérdésre: a Klass-ügyben a bíróság azt állapította meg, hogy a rendőrség által folytatott titkos megfigyelés csak szigorú feltételekkel fogadható el. Klass ügyész, valamint a széles értelemben vett igazságszolgáltatás munkájában részt vevő társai kérelmére a német szövetségi Alkotmánybíróság 1970-ben alkotmányellenesnek minősítette azt az 1968-as törvényt, amely szerint az érintettek tájékoztatását a postai küldemények és a telekommunikáció ellenőrzése során még akkor is meg lehet tagadni, ha a tájékoztatás a magánéletet korlátozó törvényi cél veszélyeztetése nélkül is lehetséges volna. Klass és társai ezután Strasbourghoz fordultak, mivel szerintük a törvény még az Alkotmánybíróság kedvező döntése után is sérti az Emberi jogok európai egyezményének 6. 8. és 13. cikkét. Az ügy egyik érdekessége az volt, hogy a panaszosok nem tudták bizonyítani azt, hogy ők a titkos megfigyelés sérelmét valóban elszenvedték. A bíróság mindazonáltal úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a panaszosok mindegyike jogsértés áldozatának tekintheti magát az ellenőrzés titkos jellege miatt. Az nem volt vitás, hogy a kérdéses törvény beavatkozást jelent a panaszosok magánéletébe, azt kellett vizsgálni, hogy az egyezmény 8. cikk (2) bekezdése alapján jogos-e a beavatkozás. A bíróság szerint e rendelkezést, mivel alapjogot korlátoz, szűkítően kell értelmezni. A bíróság szerint az állampolgárok titkos megfigyelése alapvetően a rendőrállamokra jellemző, és az egyezmény szerint ez csak akkor indokolt, ha a demokratikus intézmények védelméhez feltétlenül szükséges, akkor is csak a kellő mértékig élhetnek ezzel az eszközzel a hatóságok. Ugyanakkor azt is megállapította a bíróság, hogy a demokratikus társadalmakat a kémkedés és a terrorizmus fenyegeti, ezért a „felforgató elemeket” jogosan figyeli az állam. A bírói és egyéb ellenőrzés kívánatos és szükséges. A német törvény ebben az esetben a bírói felülvizsgálatot kizárta ugyan, azonban létrehozott két szervet, és ezekre bízta a felülvizsgálatot: a Bundestagban működött ugyanis egy, a képviseleti arányoknak megfelelő ötfős bizottság, valamint egy háromfős albizottság, melyek a törvény alkalmazását ellenőrizték. A bíróság értelmezése szerint így nem sértették meg az egyezmény 8. cikkét. Azt az igényt, hogy az ügyben nincs biztosítva hatékony jogorvoslat, ezzel pedig a német állam megsérti a 13. cikket,

ugyancsak elutasították azzal, hogy a jogorvoslat annyira lehet hatékony, amennyire ezt az ellenőrzési rendszerből fakadó szűk mozgáster megengedi.

Visszatérő kérdés, hogy a bírákat megilletheti-e hivatásuk gyakorlásával összefüggésben egyes természetes személyazonosító adataikra nézve az információs önrendelkezési jog. Az évek során több ezzel kapcsolatos indítvány érkezett az adatvédelmi biztoshoz. Előfordult, hogy a bírósági eljárásban részt vevő személyek, ügyfelek az eljáró bíró kilétének ismeretében őt és családját saját otthonában zaklatták. E veszéllyel azonban bizonyos hivatások gyakorlóinak, így a bírának is szembe kell nézniük: az eljárási kódexek rendelkezései alapján a bírák nevét az ügyfelek megismerhetik. Egy bíró egyenesen azt fejtette ki, hogy a bírónak teljes anonimitást kellene élveznie. Válaszomban a mentelmi jog tartalmát értelmezve azt mondtam, hogy az nem a bíró személyes védelmét szolgálja, hanem az igazságszolgáltatás alkotmányos működésének törvényi garanciája.

5. Amint ez az eddigiekből sejthető, a magyar igazságszolgáltatás távol áll az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által megfogalmazott – igaz, nem kötelező – követelményektől is. A bírói döntéseknek elektronikus feldolgozását és hozzáférhetővé tételét javasoló, 1995-ben elfogadott ajánlás szerint szükséges valamennyi bíróság joggyakorlatának teljes ismerete, továbbá „a nagyközönségnek és különösen a jogászoknak van szükségük ezekre az új információs eszközökre”. Az ajánlás olyan bírósági nyilvántartások bevezetését irányozza elő, melyek lehetővé teszik az ügyvédek, állampolgárok, jogi kutatók számára a bírósági joggyakorlat lehető legszélesebb körének megismerését. Ezt újította meg és egészítette ki az új technológiák alkalmazását nyomatékkal ajánló, 2001-ben elfogadott ajánlás, amely egységesíteni szeretné a tagállamok joggyakorlatát az új technológiák alkalmazása tekintetében. Leszögezi, hogy a modern információs technológiák alkalmazásával fejleszthető az európai államok igazságügyi és bírósági igazgatása, ezek szükséges eszközei az állampolgári részvételnek, a jól működő demokráciának. A joghoz – ideértve a bírói jogot – való hozzáférés az ajánlás szerint az Emberi jogok európai egyezményéből levezethető követelmény, ezért a jogi információkat – így a jogszabálysöveget, az államot kötelező nemzetközi szerződéseket, a bíróságok belső szabályzatait vagy a fontos bírói

döntéseket – tartalmazó adatbázisokat elektronikus formában, ingyenesen hozzáférhetővé kellene tenni a polgárok számára. Lehetővé kell tenni azt is, hogy elektronikus úton eljárást lehessen kezdeményezni, illetve eljárási cselekményeket lehessen fogatosítani. Az ajánlás utal arra, hogy az eljárásokban az autentikus jelleg megfelelő biztosítéka a digitális aláírás alkalmazása; ez azonban az elektronikus ügyintézésnek a feltétele, nem a bírói gyakorlatban megtestesülő közérdekű adatok megismerésének.

Figyelemre méltó, hogy az észt elektronikus információs szabadsági törvény közzétételi listáján – olyan furcsaságok mellett, mint a pártok tagjainak névsora – külön tételként szerepelnek a jogerős bírói ítéletek. Még ha az észt szabályozás némileg neofita túlzásnak tűnik is, az mindenképpen szükséges lenne, hogy a felsőbb bíróságok jogerős ítéleteit – a magánélet védelmének szempontjait mérlegelve, részlegesen anonimizálva – kötelező legyen elektronikus formában is hozzáférhetővé tenni. Az anonimizálás során természetesen a magyar adatvédelmi kultúra hagyományosan erős követelményei szerint kell eljárni, és érdemes különbséget tenni a polgári és a büntetőügyek között.

Az Eötvös Károly Intézet 2003 júliusa és szeptembere között vizsgálatot folytatott, melynek során a megyei, illetve a megyeszékhelyeken működő városi bíróságoktól közérdekű adatokat kértünk. Kutatásunk is alátámasztja azt a sok éves adatvédelmi biztosi tapasztalatot, hogy az állampolgárok kevésbé érzékenyek a közérdekű adatok eltitkolására, mint arra, ha személyes adataikkal élnek vissza. Az érdemben válaszoló tíz megyei bíróság közül nyolc előtt nem indult az elmúlt évben közérdekű adat kiadása iránti per, kettő pedig a helyi bíróság adatait közölte. A válaszoló megyei bíróságok előtt – legjobb tudomásunk szerint – 2002-ben egyetlen eljárás sem indult közérdekű adatközlés megtagadása miatt. Az érdemben válaszoló tizenegy helyi bíróság közül négy előtt indítottak ilyen pert. Mindez témánk szempontjából azért érdekes, mert azt mutatja, hogy az állam átláthatóságára vonatkozó társadalmi igény – bár meglehetősen sokan és sokat beszélünk róla – alig érzékelhető.

6. A fentiek után talán nem okoz nagy meglepetést az a megállapítás, hogy a Harmadik Köztársaság immár tizennégy éve adósunk az igazságügyi tájékoztatás, ezen belül különösen a bíróságok és a bírói tevékeny-

ségről szóló tájékoztatás garanciáival; ezt aligha lehet másként orvosolni, mint egy kifejezetten az igazságszolgáltatással összefüggő kérdéseket rendező, szektorális adatvédelmi törvény megalkotásával. Tizenöt évvel a jogállami forradalom után egyszerűen nem tartható az a szabályozás, hogy a bíróság elnöke vagy megbízottja kötetlen, diszkrecionális jogkörben döntsön arról, kinek milyen tartalmú tájékoztatást ad, illetve iratbetekintést engedélyez. A tájékoztatásra való jogot és az arra vonatkozó kötelezettséget jogi biztosítékokkal körülvéve kell meghatározni. A hang- és képfelvétel készítésének jogáról – a büntető-, a polgári, a munkaügyi és a közigazgatási per sajátosságait figyelembe véve kellően differenciáltan – ugyanennek a törvénynek kell újra rendelkeznie. A tudományos kutatók jogait – mely most egyetlen bekezdés erejéig, egyoldalúan, csak a büntetőeljárás törvényben jelenik meg – ugyancsak biztosítani kell. A felsőbíróságok ítéleteit – az érintettek magánéletének oltalma mellett – a jogkereső közönség számára végre korlátozások nélkül hozzáférhetővé kell tenni. Nem utolsósorban pedig a törvény az állam egyik legmagasabb státusú képviselőjét, a bírót nem foszthatja meg a véleménynyilvánítás és a szólás lehetőségétől. Az információszabadságnak pedig el kell végre érnie a bíróságokat is.

(2004)

TE IS LEHETSZ OROSZ KÉM!

A magyar közszolgálati és kereskedelmi médiában tavaly egymást érték a híradások a lefogott volt nemzetbiztonsági vezetőkről, akikről egyszerre „kiderült”, valójában orosz kémek. A képeken megbilincselte, szürke arcú férfiakat láttunk, mégpedig olyanokat, akik munkájuk, egzisztenciájuk, hivatali profiljuk miatt sok rokonszenvre nem számíthatnak. Sem együttérzés, sem figyelem nem lett osztályrészük. A média az ügyről – igen helytelenül – kevéssé tájékoztatott, inkább szokása szerint kiaknázta azt. A közönség tájékozottabb része – igen helytelenül – mint az éppen műsoron lévő politikai giccsen kacarászott. A többség pedig – igen helytelenül – tudomást sem vett az egésztől, legfeljebb elborzongott a „már megint kétféjű kecskegida született Bátaszéken” és „a Sárgafolyón sikertelen kényszerleszállást kísérelt meg egy kínai sportrepülőgép” hírfolyamba illeszkedő sztorin. Hogy lám, az oroszok megint a spájzban vannak. A főrendőrök vagy államügyészek hatvan-hetven évre titkosított duplanullás iratokról nyilatkoztak, azaz a kemény öklű, ámde igazságos kémvadászok arról adtak hírt, hogy fogalmuk sincs a jogról, a minősített adatról, viszont saját személyükben konkrétan hülyék, de talán csak eszközök mások kezében.

A magam részéről nyugtalanítóan találtam ezt a kémesdit, de hiába szóltam róla, senkit sem érdekelt. Az orosz kémek valószínűleg megtették a kötelességüket, mert róluk és ürgebörbe vont üzeneteikről azóta nem hallunk semmit. Viszont immár mindannyiunkban ott szunnyad a zsigerek vagy a lélek hallgatag mélyén az orosz kém és a terrorleány. Ez pedig nem vicc.

A Terrorelhárítási Központ ügyében most Kim Lane Scheppele princetoni professzor írása vert hullámokat a *New York Times* online

oldalán. Ez arra figyelmeztet, hogy a Terrorelhárítási Központ (TEK) olyan törvényi felhatalmazásokkal rendelkezik, amelyek nem jogállamiak. Például titokban lakásokat kutathat át, lehallgatóeszközöket helyezhet el, magánleveleket bonthat fel, megismerheti elektronikus üzeneteinket. Scheppele konklúziója, hogy mindez a rendőrállam kiépítése irányába mutat. Nem tudom, igaza van-e, mert nem látom tisztán, mi is az a nem szép valami, ami éppen kiépülőbeh van Magyarországon.

A TEK főigazgatója, Hajdu János rendőr dandártábornok azonnal éles hangú közleményben reagált Scheppele írása „fogalmi zavarainak és pontatlanságainak tisztázása érdekében”, de ez a közlemény, miközben legfőbb jogállami garanciaként a hatályát veszített adatvédelmi törvényre hivatkozik, az írás egyetlen ténybeli vagy jogértelmezést adó állítását sem cáfolja.

A helyzet korántsem megnyugtató.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának – amely újabban hazánk rosszakarójaként jelenik meg, a kormánypárt vezető politikusa (Kövér) szerint bírái idióták – (nem Magyarországgal szemben kialakított) joggyakorlata egyértelmű. Elég talán a jól ismert esetek közül a Klass-, Malone-, Huvig- és Amman-ügyekre utalni, amelyekben az állampolgárok titkos megfigyelésének jogszerűségét a bíróság következetesen szilárd törvényi tényállásokhoz és a titkos megfigyelést a végrehajtó hatalmon kívül álló, független felülvizsgálat követelményéhez kötötte.

A magyar jogrend pedig, amely a jogállami forradalom eszményeit tükrözte, ezeket a követelményeket a legutóbbi időig teljesítette. Az állampolgárok kommunikációjának titkos megfigyelését bírói engedélyhez kötötte, továbbá független parlamenti szakosított ombudsmant bízott meg a magánszféra védelmével. A „nemzeti együttműködés rendszere” viszont olyan kormányhivatalt állított a megszüntetett adatvédelmi biztos hivatala helyébe, amelyet az eddigiekben nem az információs szabadságjogok ádáz védelmezőjeként ismertünk meg. Az intézményi változás miatt az Európai Unió kötelezettségszegési eljárást folytat Magyarország ellen. Ezt elviselhetetlenül súlyosbítja az, hogy a *New York Times* cikkírója által kifogásolt esetekben megszűnt a magánéletet legsúlyosabban veszélyeztető döntések bírói felülvizsgálata.

A TEK most Navracsics Tibor (és hivatali utódainak) felügyelete és jóváhagyása mellett figyelteheti meg a magyar polgárokat.

Nyugodalmass jó éjszakát mindenkinek! Hiszen, mint megtanultuk, a rendes embereknek Magyarországon soha nem kell tartaniuk semmitől. A terrorelhárítás és a felügyelő miniszter pedig merő jóindulat.

(2012)

Mostantól különösen kényelmetlenül érezheti magát mindenki. Ami történik, legalább annyira nevetséges, mint amennyire félelmetes. A magyar állam nem először lépett bele a szürrealitásba, de vicsorgó bohóc eddig nem volt.

Gyorsabban, fejvesztettebben cselekszik az állam annál, ami logikus lenne. Nem vagyunk kremlinológusok, bennünket nem érdekel, hogy a Magyarország–Észak-Írország 1:2 (vezette: Aytekin Deniz, kisebb hibákkal) vagy S. Lajos, esetleg valami ennél is frusztrálóbb újdonság lelki trauma, illetve egyéni szocprobléma áll-e a háttérben.

Mindenesetre kizárt, hogy valamelyik okos rendőr döntött volna. A készenléti karhatalmi rendőrség alegységei többek között Pál Anikó r. alezredes, Viskocsil László r. hdgy., Dr. Ari Adrienn r. őrnagy, Deme Natália r. alezredes, Móricz Tamás r. alezredes, Varga Péter r. szds., Szigeti György r. fhdgy., Poór Péter r. őrnagy, Jankó Zoltán r. alezredes vezényletével három házkutatást is tartottak. Amikor behatoltak a Szerb utcába, miközben az ijedt asszonykák talán már a telefonhoz szaladtak, gyorsan világossá vált, hogy nem az utcabeli előkelő lakosok, a Habony és a Szentgyörgyvölgyi családok hótiszta ingatlanügyei váltották ki a rendőri demonstrációt, és nem is a Nemzeti Bankot keresték rossz helyen. Nem Habony, hanem Ökotárs. Elvittek onnan, majd elengedtek egy nőt, szereztek pár laptopot, és láttuk borzalmas nejlonszatyrokka totyogva a Hülye Járások Készenléti Rendőrségét rengeteg papirost cipelni.

Már a Kormányzati Ellenőrzési Hivatalnak sem volt joga a Norvég Civil Alapot vizsgálni.¹ A rendőrség saját állítása szerint a nagy hűtlen

kezelési és pénzügyi semmit keresi, amit aztán vagy megtalál, vagy semmit sem talál, miközben „a nyomozóhatóság az eljárás keretében házkutatást hajt végre”.

Pesten jó kétszáz éve mindenki tudja, hogy a vérengzés, bebörtönzés nélküli önkény nevetséges. Mint ez itt most.

Értelmezhetjük is a történeteket: Mindig elegendő, ha a mérsékelt polgári sajtó megcsattintja karikás ostorát. Mesélhet erről az Oligarcha, a Püspök, a Bírói Szervezet, a Tudomány, az Egyetem, a Kamara, a Demokratikus Pártok, a Média, a Vértfarkas és a Búrkalap.

De mi történt most?

Pár jogvédő, fiúk, lányok és idősebbek, zsebre dugott kézzel a port rugdosva ballagnak az utcán. Akkor szembejön velük egy aranyászú, Szabad Nép-szókincsű kormányzóvivő,¹ de ők meg se hallják, vagy úgy csinálnak, legfeljebb egymás között osztják az eszt. Jön akkor velük szembe egy kutyakorbácsát suhogató főminiszter. Ők meg csak rugdossák tovább a vadgesztenyét, talán észre sem veszik. Na, ha ez sem elég, jöjjön a rettentő tusványos szavak mondója. De mint a falra hányt borsó. Rá se néznek. Végül aztán, mintegy kétségbeesve, berazzi a nínósautóval a Készenléti. Akkor most mi történt? Mondanánk, menjenek haza szépen mind, a szóvivő, a vadász, a tusványos szónok és a Hülye Járások Rendőrsége is. De talán már késő. Mindenki őket nézi, annyi győztes csaták hőseit: nézi őket az Oligarcha, a Püspök, a Bírói Szervezet, a Tudomány, az Egyetem, a Kamara, a Demokratikus Pártok, a Média, a Vértfarkas, a Búrkalap és a pesti nép. Kérdőn néznek egymásra is. Ez volna az az erő, amelyet tisztelni, félni muszáj?

Budapest, 2014. szeptember 10.

¹ Lásd <http://www.ekint.org/ekint/ekint.news.page?nodeid=680> (letöltve 2014. október 4.).

¹ Lásd <http://www.ekint.org/ekint/ekint.news.page?nodeid=617> (letöltve 2014. október 4.).

A VÁLASZ NÉLKÜL HAGYOTT EGYLETI LEVÉL

Tisztelt Magyar Alkotmányjogászok Egyesülete

Amint Ti is jól tudjátok, egyéni képviselői indítványként beterjesztették az Alaptörvény Negyedik Módosítása címet viselő országgyűlési irományt.

Szeretném a véleményeteket megismerni, vajon miként tekintetek erre a jogi dokumentumra. Pontosítok: arra lennék kíváncsi, igazat adtok-e nekem, ha azt mondom, hogy ennek a szövegnek kivétel nélkül minden egyes állítása, rendelkezése, ide értve talán még a központosítását is, sérti az alkotmányosság elveit. Amennyiben legalább részben egyetértetek ezzel, tervezitek-e, hogy udvarias formában jelzitek, akár az alkotmányjog kérdéseiben járatlan döntéshozóknak címezve, fenntartásaitokat?

Vajon mondhatjátok-e, hogy ez nem az egyesület feladata? Meg hogy majd rendeztek vitákat, ahol szabad a vélemény?

Hadd világítsam meg egy példával, miért tartom ezt a magam részéről téves álláspontnak. Tegyük fel, hogy hazánk vezetője úgy dönt, hogy lecsapolja a Dunántúlon található Balaton nevű tavunkat. Ugyancsak tegyük fel, hogy létezik a Balaton Barátainak Egyesülete. Helyeselhető-e, ha a Balaton barátai egy ilyen terv bejelentésekor semleges szemlélőként hallgatnak?

Öszinte hívetek,

Majtényi László

Budapest, 2013. február. 19.

VI. FEJEZET PERSONA

„JÖVŐ NINCS”

(Petri)

LÉTEZIK-E A KÖZTÁRSASÁG?

Petri György minden versében gondol, nem érez. Ez nálunk félig-meddig barbárságnak számít. Mármint a gondolkodó költő. Az olyan destruktív, tudod, kérlek. Petri György főfoglalkozású okos (milyen sértő ez így!). Mindig, minden sorából éreztem, hogy sokkal okosabb nálam és a többiekénél. Okos moralista: „...S magamra húzom / rossz álmaim a hatalomról, erőszakról. / Álmomban fényes szörű rendőrkutya leszek. / Merő értelemmé omolva baj nem érhet.” (Horatiusi)

Valójában csakis egyetlen ok miatt tudtunk neki úgy-ahogy megbocsátani, ez volt a szerencséje, bónusza, dzsekpotja. Mert a költőnek közönség kell, elismerés. A jó érzésűek így aztán, bedőlve a költő cselének, mindig aggódtak érte, mély szeretettel, persze. Egy Petőfit láttak benne, akinek életmódja a dárdás kozák.

Mikor hal már meg!

Ki tudja, mennyi, a múlt idővel hányszor átfírt, türelmetlen nekrológ várta a papiroson és a fejekben. Nálunk nem bírják az okos és érényes embereket. Sok ésszel itt nem lehet kibírni. Petri, bár néha az ellenkezőt mondja – „Élni. Félni. Kefélni. Ebből áll / az élet. Ó jöjj már, édes Halál” –, képtelen volt a félelemre. Holott nálunk a múlt nem múlik. A bibózó imamalom örökös zsongása ellenére demokrátnak lenni annyi tesz itt, mint félni: Egy mai rendes népszínműben bizonyára Retteghi lenne ebben a Harmadik Magyar Köztársaságban a demokrata neve: aki remeg, mint az aszpik, fél az orbánviktortól, a csurkától, a meggyótól, a lába alatt fémesen zörgő hullott falevéltől, az árnyéktól (ez lehet saját is). A félelem okosság-attribútuma pedig ez: nem elég ostobának lenni, annak is kell látszani, akár kemény munka árán is. Okos ne legyen a tudós, a hülyéket meg várják az akadémiák.

Nahát, gondolom, ezt utálta ebben a köztársaságban a Petri.

Nálunk az okos lány, aki ravasz, aki kalkulál, aki többet visz, mint amennyit hoz, csak ő érvényesül. A bírót, a politikust csak a ravasz-ságáért szeretjük, az alkotmánybírót az elbutult lustaságáért, és az író, a költő pedig – olvasó nélkül nincsen irodalom – legyen bármi, csak okos ne, semmiképpen. Ha mégis, legalább cinikus alkoholista legyen. „...Még hogy egy / ilyen koszlott, szőrös, szürke / szörnyeteg. Csupa koponya / volt. Átlátszott az agya / a bőrén. Féltünk tőle. / Ahogy lüktetett. De már nem fog.” (*Paradise lost*) A Petri aztán jól kifogott a magyar irodalmi ízlésen. Egy vad alkoholista, aki még rosszembernek is maszkírozza magát. Petri György utolsó verseskönyvét olvasom. Magyarázatot keresek magamnak, hiszen igazolást hiába is keresnék. A versek az *Isten* („Aki bármiben is hisz: az hülye”, *Októberi capriccio*), a *fura* („Tengetem itt / semmire nem kellő, fura létem.”, *Ami mégis*) szavakat ismétlik (és ezek szinonimáit). És mindenütt Nagy Imrébe, Brezsnyevbe, na meg Aranyba és – ami igazán érdekes – József Attilába botlunk.

A halált várva sincs benső világ, finom rezdület: „Mint egy féltucat bűdös fogú Stasis / a nyakamba liheg / egy szakasz metastasis.” (*Rímek*)

Petri számára a Harmadik Köztársaság (azt le sem merem persze írni a Petri neve mellett, hogy jogállami forradalom) a legegyszerűbben kifejezve: nem létezik, és ezen el kell gondolkodni. Pedig az ő költői alkataból ez a magatartás nem következik egyértelműen, eléggé egyedül is maradt, mert – nem tartok névsorolvasást – Orbán Ottótól Parti Nagy Lajosig majdnem mindenkit szenvedélyesen foglalkoztatott az, hogy az elmúlt évtizedben mivé lett az országunk.

Őt nem. Nála nincs is ez a köztársaság. Nincs említve. Holott Petri halál-verseiben a költői szerep, amennyire látom, nem változik semmit, csak ebben az árnyékban valamivel sietősebb lett a vers. Ami érdemes az említésre, minden említetik. A tematika teljes és pontos. Hogy mi van a köztársaság helyén? Semmi. Iszonyatos unalom. Ennél az unalomnál minden több, ami az ítélt értelmet képes megmozdítani: „Ó Leonyid Iljics, darógij barát / kiről oly rút szavakat szoltam / elhunytad alkal-mából! Mely igen hiányzol most! / Mennyire kellene egy hozzád méltó idióta! / Egy virtigli barbár barom!” (*Nosztalgia*) De hát ezek a szavak nem csak a szovjet és a Kis Föld sokszor daliás hősről szólnak, hanem erről az olaj-, lehallgatási-, ügynök- és izébizottságozó európaunióba

nyomakodó, marakodó kicsiny parlamenti demokráciáról, mert nem máshonnan hiányzik mint költői tárgy, a nagy Brezsnyev slicce, amely nincs, mint innen.

És ezzel nincsen vége az utolsó versekből a köztársaság-nincsnek: „Kedves Attila, Duna nincs már. / Hol vagyunk már attól, / hogy diny-nyehéj: a szar úszik, durva ipari szenny.” (*A Dunánál*)

Viszont, és ez igazán érdekes, amit meg annyian tagadnak, a szabadság itt lakik Petri György szerint ebben a mi országunkban immár, és marad is egyelőre. Csak hát unalomba hull: „Mi teremtettünk itt szabadságot és nyomort. [...] Na jó, belőlem ennyi elég volt.” (*Szókoszorú Solt Ottilia sírjára*)

Egy ember ítél így a magyar demokráciáról: „Lőjetelek sört!” (*Nagy király lettem volna*) aki nagy költő volt, nem pedig, mint írja, lett volna.

Persze én erre a köztársaság-dologra másként gondolok és róla másho-gyan érzek. Nem is máshogyan: ellentétesen. Éppen azt láttam unal-masnak, savószerűnek, ami a köztársaság előtt itt volt. Az én képzelete-met ez a Petri által semmibe se vett köztársaság ragadta meg (legelőször még csak a lehetősége), azután pedig a létezése. Sokat tanított. Ezért, ha úgy vesszük, talán csak az önigazolás miatt, de fontosabbnak tartom, mint ő.

És – noha ez a tárgytól idegen – meg vagyok sértve, kérem szépen. Nem a Petri György unalma sért. Azt értem. Hanem hogy ezt az egész meccset: a jogállami forradalmat a nézők és a totózók orra előtt csal-ták el, egészen. És mi hasznuk belőle? Pár swimming pool, golfpálya, ugyan, kérem. Ez így már majdnem reménytelen. A Harmadik Magyar Köztársaság mai valóságához egyetlen hasonlat illik csak: a magyar foci, semmi más.

Ami még van vagy jön, arra Petri már nem figyel. Ezt abból tudom, amit Szabó Lőrincnek, kollégájának, idejekorán fölüzent: „Elszidjuk majd Illyést meg Babitsot, / égi mezőkön szedünk pipacsot, / s egy bá-rányfelhőn téged Erzsébet vár s a Klára, / engem egy viharfelhőn Maya, Sára.” (*A költő Sz. L. kollégájára gondol*)

(2003)

„Arra ébredtem, hogy azt sziszegem: Dögöljön meg minden diktatúra.” (62.)¹ „Milyen ocsmány egy rendszer!” (87.) „Ez egy eléggé büdös ország.” (71.) „Ahová nyúl az ember, genny. Ettől még magától értetődően igaz, hogy »egy nemzetnél sem vagyunk alávalóbbak«”.

Egy héttel a *Javított kiadás* (szép könyv, szép papíron, jó hozzányúl-ni, még gyári könyvjelző is van benne, amit pedig különösen szerez-tek) megjelenése előtt újságíró barátom felhívott, hogy kis színezt írna érdekes emberek kedves olvasmányairól. Az ilyesféle kéréseket azelőtt komoly megfontolás alapján mindig elhárítottam, magamról, ha csak tehettam, nem beszéltem. Egyébként is, ne én mondjam el, hogy ki va-gyok – a személyesség nem az én műfajom –, ha valakit érdekel, vegye észre. A barátom kérdésére – már volt ombudsman vagyok – azért csak válaszoltam. Mondtam mindenfélét, a *Misi mokus* és *A tulajdonságok nélküli ember* hasonlóságáról. Kicsit ottlikoztam (*Buda*), megemlítet-tem Vas Istvánt, hogy nélkülük nem tudhatjuk a történelmünkről azt, amit mindenképpen tudnunk kell. Aztán mondtam: „Említenem kell Esterházy Péter *Harmonia celestis*ét, miután elolvastam – remélem, ma-gánéletüket ezzel nem sértem –, otthon érzem magam az Esterházy családban”... Amúgy ezt akkor nem éreztem frivolnak, mert republi-kánus vagyok. Ugyanabban az évben születtem, mint az író (csak ő az elején, én meg a végén), ugyanabban a városban élünk, jó és becsületes olvasója vagyok.

Annál inkább szorongok, amikor a kommunista titkosszolgálatok áldozatairól és együttműködőiről beszélek. De aki itt a magánélet vé-delmével komolyabban, sőt több évig hivatásszerűen foglalkozik, nem

¹ Esterházy Péter, *Javított kiadás*, Budapest, Magvető, 2002.

úszhatja meg a III/III-at. Nem sokszor, de hivatalból is, meg – ko-rábban – tanulmányban, publicisztikában írtam én erről a tárgyról néhányszor (például máig meg nem bánt ilyen címmel: Az ügynök méltósága, *Népszabadság*, 1995¹), ha mindig nagyon nehezen is. Nem tudok mást mondani, léhaságnak érzek minden utólagos okoskodást a kommunista titkosszolgálatokról. A személyes Istenről írni is léhaság. „Isten vajon nem áruló-e? (Auschwitz.)” (24.) Én a szerzőnél távolabb állok az Úrtól, ezért nem mernék ilyesmit kérdezni.

A tárgyi valóság messze esik a szociális valóságtól. A nyelv, még a pontosságra törekvő jog nyelve is, ugyancsak messze van mindkettő-ről, leegyszerűsíti, és ezzel bonyolítja a valóságot. Csak a szemanti-kai bizonytalanság bizonyos. „Eddig én nyomtam le az olvasó torkán azt, amit akartam, én voltam az úr, a valóság csak cifra szolga.” (22.) „Ez a realista próza nem fekszik nekem.” A törvény is dadog.² Bi-zonytalan tehát minden. Másfelől – bármit gondoljunk hermeneu-tikáról, az értelmezés gyarlóságáról – az emberárulás az emberárulás, ez bizonyos. És e tárgyban mindent átszó a személyesség és annak hiánya. Ha az elárult vagy más, személyében ugyancsak mélyen érin-tett beszél az árulásról és ítél felette, mást jelent, mint ha a kívülálló teszi. Sokszor gondoltam arra, mielőtt véleményt mondok, válaszol-nom kellene arra, amire nem tudom, és már soha nem is tudhatom a választ. Mi lett volna, ha akkor nyomatékkaal megkérnek engem is? Ha megvernek. A gyerekeimmel zsarolnak, a feleségemmel stb. Hogy nem tudok majd enni adni nekik. Hogy nem veszik fel őket az óvo-dába, bántják őket. Mindenesetre másként olvasom azok véleményét, akik becsülete nem talált tárgy, akik adtak is valamit a tisztességükért, mint az okos fiúkét, aki talán magam is vagyok. Aki nem szenved meg az igazságát – és hát rendszerint nem szenvedtük meg –, az csak nyüzsi, megélhetési moralista. (Vö. „pressziós morálbürokrata” [245.], „Falmellékiség” [28.])

Esterházy regényének tárgya nálam a személyes, a személyesség. Nem az Én. Valójában itt most nincs (nem lehet) különbségtétel az

¹ Lásd kötetünkben.

² A többször módosított 1994. évi XXIII. törvény az egyes fontos, valamint közbizalmi és közvélemény-formáló tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről és a Történelmi Hivatalról.

én és az elbeszélő én között. „Itt pacsmagolok a saját őszinteségemben, váratlanul ebből dolgozom.” (90.) Továbbá: „(Én reflexív típus vagyok, de azért mindennek van határa.)” (44.)

A persona szó álorcát, maszkot jelent. „Marcellnek mutatom a *Fuharosok* dedikációját: Esterházy Mátyásnak ismeretlenül is szeretettel: Esterházy Péter.” (46.)

Ki miért tette, amit tett?

Kié ez az arc? Ki ez az arc?

Megvédhetjük-e az arcunkat? A másokét?

Megvédhetjük-e az arcunkat (a másokét), ha elveszítettük?

Építhetünk-e magunkban új arcot, talán hasonlatosat a szeretett régihez?

„Apám most lett csak a semmi grófja. Ennek most lett (lesz) súlyos értelme.” (35.) „Egy élet mint belügi utasítás.” (134.)

Esterházy a bizonytalanságban („de valahogy nem lehetett – nem lehet – közel kerülni a történetekhez”, 136.), a széthullottságban a „megalázott, borszagú, széjjelment férfiak”-nak (48.) is reményteli választ ad: „Még nem voltunk egészen széjjelbaszva. Vagy egészen sose lehet?” (59.) Számomra ez a regény kulcsmondata. Elbukunk és elveszünk, de – én kijelentő módot használok – nem egészen. „De akkor mi az a, majdnem azt mondanám, emberfeletti erő, amellyel mégis megőrizte a látszatot? Hogy fölnevelt, sőt, sok mindenben példát adott.” (262.)

Harminc körüli barátaim csak a vállukat vonogatják. Nekik Esterházy Mátyás vagy Martinovics Ignác édesmindegy. (Egyikük még – butaság – olyasmit is mond, hogy Esterházy különben is nemzedéki író.) Ezt nem értem, de ez a Martinovics-dolog azért reménykedéssel tölt el. Végre öregnek érezhetem magam. Túl leszünk talán ezen is, ahogy lassan mindenben, ha másként nem, hát ivadékainkban.

A személyiségi jogok irodalmában (én soha nem szerettem ezt a toposzt) a személyiséget hol hagymához, hol káposztához hasonlítják. Mondják, ha lehántunk egy réteget, előtűnik a következő. (Az ember mint káposzta.) Csak hogy a káposzta, ellentétben a személyiséggel, végül elfogy. (Igaz, végül, legvégül, a személyiség is elfogy.) Ezt a valamit (személyiséget) most jött ötlettel inkább a mágnesvashoz hasonlítanám. Na nem a keménysége miatt. Hanem, bár el lehet törni, de nem lehet róla letörni a pozitív vagy a negatív pólust. Vagy az ember mint nád-

szál? Nádszál, aki gondolkodik. És jelent: „kezd széjjelválni bennem ez a besúgógép és a Papi.” (157.)

Hat évig voltam adatvédelmi biztos. Az új-zélandi adatvédelmi biztos hivatalának hivatalos maori neve: Te Mana Matapono Matatapu. Szó szerint ez annyit tesz, hogy: A Hivatal, Amelyik az Arcodat Védi. Én is egy ilyen hivatalt vezettem, nem tudom, milyen eredménnyel, azaz sikerült-e az arcokat megvédeni. Milyen szép és milyen értelmetlen: arcvédő hivatal. Vagy: az író, aki arcokat véd.

„Dunát lehet a jó első mondatokkal rekeszteni” – írja a szerző (17.). A könyvet sodorják az ügynöki jelentések, és velük sodródnak az első mondatok. Az a benyomásom, hogy az író majdnem minden mondata – ha például nem idéz valahonnan – úgynevezett „első mondat”. Mint ha csak elkezdni lehetne, igaz, újból és újból, sokféleképp. Elkezdni is kutya nehéz újra meg újra, de lehet-e folytatni? A folytatás újrakezés, az újrakezés a folytatás. „Már látom, nincs titok, amit megfejtethnék.” (261.) Sokszor változik ezért az apa-helyzet: Fiú az apával, apa az apával, az egyenrangúval és a már nem egyenrangú öregfaterrel, „Na, öreg, ennyit tudtam kihandlizni neked” (25.), „aki apámra nézett, az láthatta, hogy nem mindenkit tud eltaposni a rendszer. Bohumil Hrabalt igen. Az apámat igen. – Próbálok jó társaságot szerezni neki.” (108.) A jegyzeteket készítő sem ugyanaz, egyszer mintha atyai hatalom, sőt oltalom alatt állna, máskor ő a fölényes és erős: „Tükrözz fater” (69.), aztán zsémbelő, derékfájós, a munka (apamunka) elől menekülő öregedő férfi. Másfelől kényszerűen fegyelmesebb, a grammatikai finnyát elhagyó: „mondaton nem évődünk” (78.), légiesebb, fölfelé törő, díszeitől majdnem megfosztott; könnyűbb ez a könyv, mint a korábbiak: „Én most egyszerre vagyok magasban és mélyben, nem személyes, hanem egy új, ismeretlen, általános csődben. A világ egyszer csak annyira ismeretlennek, újnak, valószínűtlennek tetszik – hogy mindezt csakis a legszemélyesebb módon lehet tudomásul venni.” (149.)

Nekem felnőtt fiaim vannak. Panaszlom és regénylem nekik a *Javított kiadást* (mennyire másmilyen ez a cím, mint a többi, unalmasabb). Viccel az Esterházy, mondja a fiam – védem a könyvet. Egy másik fiam is beszél, talán árnyalatnyi gúnnyal: – Én nem tennék ilyet édesapámmal. Ettől izgatott leszek, ne hasonlítsa a hasonlíthatatlant.

Az állam gondolt egyet és kiterjesztette tulajdonjogát polgáira. Az identitás államosítása. Ezt a (könnyűbb) könyvet – a Csanádi köny-

vét – az első betűtől az utolsóig félelemmel olvastam. Ha elemezném magam, azt mondanám, talán az ősi félelem identitásom elvesztegethetősége miatt. David Flaherty, a privacy védelmének kiemelkedő személyisége nekünk, magyaroknak írt önvallomásában (*Privacy and identity*)¹ leírja egy álmát, melyben valamiért megváltozik a neve és egy újságban önmagáról szóló cikket olvas, melyet valaki idegen fényképe illusztrál. Csak retteg. Majd így fogalmaz: „Félünk az emlékezet elvesztésével járó olyan betegségektől – mint amilyen az Alzheimer-kór –, mert az egyet jelent az én megsemmisülésével. Általában elítéljük azt, aki valamilyen módon megváltoztatja igazi énjét, aki sosemvolt életrajzokat talál ki magának. Az identitásunk egyedül a miénk; olyan dolog, ami fölött magunk rendelkezünk, de nem játszadozásra való.” (Csanádi, szegény, nem játszadozik – vetném közbe.) „Aucklandben egyszer megfigyeltem egy társaságot – folytatja Flaherty –, amint békésen üldögéltek egy parkban. Egyszer csak meghökkenve látom, hogy az egyik férfi parókát húz elő egy szatyorból, és odahajítja egy nőnek. Bár nem tudtam, miről van szó, első benyomásom az volt, hogy a nő nem pusztán esztétikai célból tette föl egyből a parókát, hanem hogy valami gyanús van a dologban. Az identitás kényes egyensúlyú szerkezet, amibe sem magunknak, sem másoknak nem tanácsos belepiszkálni.” De mit tudnak a távoli szigeteken élők Brit-Kolumbiában, Új-Zélandon a mi elsüllyedt, elfeledett, tízegynéhány évvel ezelőtti Atlantiszunkról. Nem többet, mint mi magunk, semmit.

Ha jól emlékszem, én használtam először az információs kárpótlás kifejezést. Ezen azt kellene értenünk, hogy, minden érintett szempontjainak méltányos figyelembevétele mellett, egyéni és közösségi szinten is a megismerés joga enyhítheti a diktatúra által okozott károkat a léleken, az egzisztenciában, sőt talán enyhítheti az átélt testi szenvedés következményeit is. A megismerés joga persze individuális szinten, helyes értelmezés esetén, kéz a kézben jár a nem tudáshoz való joggal.

„Most hallok a reggeli rádióban, méltatlankodnak, hogy miért nem ismerhetjük meg a hálózati személyek B [beszervezési] és M [munka] dossziéit, hisz akik ezeket írták, lehet hogy éppen e jelentések jutalmául

¹ David H. Flaherty, *Privacy and Identity*, in *Az odaát nyíló ajtó / The Door onto the Other Side*, szerk. Majtényi László, Budapest, Az Adatvédelmi Biztos Irodája, 2001.

vannak mostani zsíros pozícióikban [...] Pozícióba nem került apám, élte a négygyerekes apa heroikus hétköznapijait, de abban nem lehetek biztos, hogy a jelentések nem ártottak. Ártottak. Biztos, hogy ártottak, nem tudtak nem ártani.” (97.)

A jogalkotót sokszor az erkölcsi jogoktól nagyon-nagyon távol eső, hm, érdekek mozgatják. Így volt ez bizonyosan a hazai lusztrációs törvény(ek) megfogalmazásánál is. De kutya nehéz úgy követelni tisztességes szabályozását valaminek, hogy tudom, annak a valaminek nincs becsületes (emberséges) megoldása. Csak talán ennél a mostaninál emberségebb. „Igazuk van, akik ostromozzák a Hivatalt. Ha nehéz vagy nehézkes az iratokhoz hozzájutni, ha a kihallgatók emberi, személyi jogai szinte fontosabbak, mint a megalázott megfigyeltéké, az veszélyes a demokráciára [...] Én se jutottam volna az iratokhoz, ha nem volnék kivételezett helyzetben” – írja Esterházy (35.).

Itt és most – a helyzet is alkalmatlan – nincs kedvem ismertetni, bírálni a jelenlegi szabályokat. Páran megtettük már néhányszor. Csak néhány idetartozó szó.

Az Alkotmánybíróság első elnökének fanyar megfogalmazásában: „Az »átvilágítás« kérdéskörét – és ezzel a »múlt feldolgozásának« egyik legszomorúbb feladatát – az Alkotmánybíróság hangsúlyosan mint tisztán technikai, adatvédelmi, illetve aktanyilvánossági problémát elemezte és döntötte el.”¹ Ez a megközelítés – jobb híján, de ma sem tudok jobbat ajánlani – helyes. Az alkotmánybírósági döntések és a jogalkotó sajátos választása viszont, hogy – ellentétben például a német szabályozással – a pedigrés kutatót privilegizálja, utólag már kétségesnek tűnik. Az adatvédelmi biztosi ajánlások mindazonáltal a tudás közösségi jogát és az egyénekét együtt hangsúlyozzák. „A társadalmi önismeretnek is természetes részét jelenti ezen szervek működésének története [...] A társadalomnak pedig ugyancsak joga van önnön történelmének, írott emlékezetének megőrzésére. Nem lehet többé azé a múlt, akié a jelen, azé, akié az aktuális politikai hatalom”² Az egyéni jogok elosztásánál pedig minden érintett alkotmányban biztosított méltóságának tisztele-

¹ Sólyom László, Az Alkotmánybíróság önértelmezése, in *Uő, Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Budapest, Osiris, 2001, 113–121, valamint a következő AB határozatok: 34./1994, 60./1994.

² 27/A/1995 sz. adatvédelmi biztosi ajánlás.

téből kell kiindulni, de azzal, hogy az áldozat joga az árulója jogainak korlátozása árán is biztosítandó.

Ezt a törvény módosítása során így formuláztam még 1995-ben: „A szabályozásnak tekintettel kell lennie egyaránt a besúgott és az ügy-
nők jogaira is, ám az egyaránt nem jelenthet egyenlő mértéket, a kettő
konfliktusában a besúgott jogáé az elsőbbség.”¹ Most sem tudok sokkal
többet mondani.

Kivételezett helyzetben volt-e az író? Abbán volt, kétségkívül, bár
– kivételezettség ide vagy oda – morális jogai az én szememben vitat-
hatatlanok. A pozitív jog mindenestre nem egészen készült fel erre és
ezer más helyzetre sem.

(A hatályos törvény szerint a hozzátartozó jogán Esterházy Péter
nem kaphatta meg édesapja jelentéseit, sőt másnak sem adhatott volna
jogot a kutatásra. Mivel viszont kutatóhely támogató állásfoglalásával
kutatót, ezért munkája tudományos kutatásnak minősül, regényét
pedig a jog tudományos műnek tekinti. Kérdezhetné valaki, mit tesz
majd legközelebb a Történeti Hivatal, ha valaki saját anyja vagy apja
ügynöki munkája iránt érdeklődik. Nem tehet mást, mint akkor is kéri
majd valamelyik kutatóhely támogató állásfoglalását.)

„Azt hiszem, bárkiből lehet spicli.” (252.) Súlyos mondat. Egy volt
titkosszolgá – sok éve már – azt mondta nekem egyszer, hogy bár voltak
sikertelen beszervezések, akit igazán meg akartak szerezni, megszerez-
ték. Akkor azt válaszoltam, tudom, biztosan téved. „Heisenberg nevét
nem kéne talán ebben a környezetben megemlítenem, de a megfigyelés
láthatóan megváltoztatja a megfigyelt.” (53.) A *Harmonia celestis*-ben
olvastam valahol – a pontos helyre már nem emlékszem –, hogy élt
egyszer egy édesapa az Esterházy családban, aki hol részecskeként, hol
pedig hullámként viselkedett.

(2002)

¹ Az adatvédelmi biztos beszámolója, 1995–1996, 214.

„...MINDIG AZ EMBEREK SZABADSÁGÁT...”

Sólyom és kritikusai

ELŐSZÓ

Majdnem mindenki haragszik a köztársasági elnökre, itt is és ott is.
A kormányoldal hangosan, a másik meglepülve, csendben. A demok-
rácia működőképességének egyik jelzője szerintem is, ha a köztársaság
elnökét szabadon, hangos szóval, tollal és tettel bátran bíráljuk. Ez ne-
künk megvan, magyar virtus, és magasról nézve jól is megy mi-
nekünk. Vannak ugyanakkor kétségeim a tekintetben, hogy ebből a
közbátorságból mennyi a bátorság. A megbírált dolga, hogy tűrje
a támadásokat, ne sajnáltassa magát, hisz hivatali kötelességét ezzel is
csak teljesíti: mert ha jól tűr, talán példát mutat, ha nem, akkor csak
újabb bajt okoz. Nem az a legény, aki adja, hanem aki állja. Sőt figyel-
nie is kell a bírálatokra, hisz állandóan tanulnia kell az elnökösködés
mesterségét. A bírálóknak is lenne dolguk még: nem árt, ha veleje van
a kritikának.

A baloldal és sajtója nagyon büszke arra, hogy általában színvona-
lasabb, különösen pedig racionálisabb bírálatot alkalmaz, mint rivá-
lisa. Mára viszont uralkodó lett a szenvedélypolitizálás, ezért ha a két
fél között volt korábban különbség akár az érvek minőségében, akár
a mondatok épségében, nekem úgy tetszik, mostanra záródik az olló,
a közbeszéd, a közírás lefelé nivellál. Elvesztettük a fejünket, immár
összszemzetileg.

SZEMÉLYES VISZONY

Sólyom mellett szólok, és ezt ma már magyaráznom kell, hiszen ká-
nonot sértek: a körben, ahol annyira, amennyire otthonos vagyok, ha-
raggal említem nevét. Sőt a feltételezés ellen is védekeznem kell, hogy

az igazságot szeretem-e, vagy valami mást. Napról napra bizantikusabb ez az ország, árasztja a hatalomban lévők iránti örök hűség, és az örök hűséggel kézen fogva járó törvetés romlottságát. Csapdát és a hízolgő. Ez az írás nem a hatalom és a tekintély oltárán bemutatott áldozat. És nem törleszt adósságot. Több mint harminc éve ismerem Sólyom írásait: a személyiségi jogokról szóló könyvét megjelenésekor elolvastam, és nem ez volt az első olvasmányom tőle. Személyes ismeretségünk is több mint két évtizedes, jóval a rendszerváltás előtt kezdődött. Folyóirat-szerkesztőként gondoztam írását, kutatási témáink is közel álltak mindig. Külön hálás vagyok azért, hogy idősebb, nevesebb pályatársként nem védte tőlem felségterületét, ellenkezőleg. Egyébként is, Sajó András mellett őt tartom szakmám legjobbjának. Nem tagadom, kedvelem is. Már 1988 tavaszán, az oslói egyetemi könyvtárban ülve, nem is remélve a varsói paktum hamari beomlását, azt terveztem, lengyel miptára próbálom elősegíteni az ombudsman megszervezését hazámban, és a tisztségre nagy titokban ő volt az első jelöltem. Dolgoztam az általa vezetett Alkotmánybíróságon, de nem közvetlen munkatársaként. Legutóbb köszönettel elfogadtam, hogy ombudsmannak jelölt, mert azt hittem, hasznára lehetnék a hazámnak. Nincs ennél több. Ha csak az nem, hogy ő is, én is meg még páran (a 19. századi eszményt követve), habár sikertelenül, alkotmányos mintaországot szeretünk volna Magyarországból faragni. Ha eredménnyel jártunk volna, nem itt tartanánk, az ország minden tekintetben, ideértve a gazdaságot is, sikeresebb lenne.

Egyébként, csak megnyugtatásul: nem találkozgatunk sem a felső osztályok előkelő pacalevő versenyein (az asszonykák a konyhában), sem a körzeti falkavadászatokon.

AZ ELLENSZENV

A köztársaság elnökének, mondjanak rá békát vagy tücsköt, valószínűleg nincs oka azt érezni, hogy személy szerint valami példátlan történik vele. Noha az a tér, amelyben a köztársasági elnöki intézmény helyezkedik el, eddig többé-kevésbé kívül esett a gyalázkodáson, azért Göncz Árpádot is illették durva szavak, aljas indulatok. Igaz, neki bőven jutott a szeretetből is.

A mai politikai példák vég nélkül sorolhatók: az ellenzéki sajtó nemrégiben hónapokig azon rugózott, mintha Gyurcsány Ferenc miniszterelnök azt ajánlotta volna a magyar fiataloknak, menjenek külföldre, boldoguljanak bárhol másutt, csak ne itt. Pedig mindannyian tudták, nem mondta, nem ezt mondta. Minden politikus, szerkesztő és újságíró, aki ezt a valótlanságot szajkózta, egytől egyig egyenes szándékkal hazudott. És ez még maga a mérséklet volt, afféle talpsimogatás, más, ennél súlyosabb vétségekhez képest.

A magyar közélet első maximája: semmi méltányosságot senkinek. A második: büszkén ragaszkodjunk kudarcainkhoz. A harmadik: aki nincs benne a seftben, az lúzer. (Elismerem, ma még vannak az elitben olyan öregedő csatalovak, akik ez utóbbit elutasítják, egyelőre.)

Ha a baloldal és a liberálisok nem gyakorolják azt az erényt, hogy a racionális diskurzus szabályai szerint fogalmazzák meg véleményüket, de még ellenszenvüket is, nem tarthatnak igényt arra, hogy a másik oldal ugyanígy tegyen velük.¹ Ha a másik oldalon csak a civilizációs hiányt látjuk, világos, nem akarunk megszabadulni saját civilizációs deficitünkől.² Jól van ez így, nincs tétje a viselkedésünknek, hacsak az nem, hogy a hazánkat tesszük tönkre, tesszük még tönkrébb.

ELNÖKI KARAKTER, KULTURÁLIS TÁVOLSÁG

A kiránduló, erdőt járó elnök, ha nem is mint Dante, szintén félúton jár, épp ciklusa felénél. Az erdő a kiránduló számára tud sötét, félelmetes lenni, de az erdő lakói is ismerik a szorongást, ha idegen lépdél köztük.

Megbízata felezőjén Sólyom Lászlót elnökként a jobboldalon nem kedveli a főodor, de itt most erről a másíkról, az általam jobban ismert balliberális oldalról, a Vas István által találóan közegnek nevezett képződményről szólnék.

¹ Sólyomról szólva a kevés üdítő kivétel egyikét a *Magyar Naránc* 2007. karácsonyi számában olvastam: M. László Ferenc: *Villogó zöld*.

² Lásd erről Kis János 2007-ben a *Népszabadságban* és az *Élet és Irodalomban* írt publicisztikáit.

Kétféle pozitív mintaadó elnöki szerepet lehet elképzelnünk, nem többet, mely forrása lehet az elnök személyes tekintélyének. 1. Az elnökünket kedveljük, mert Ő közülünk egy, olyan, mint mi magunk, milyen magasra jutott és mégis, megmaradt jó szakinak, parasztnak, családjának, bárminek. 2. Az elnököt azért kedveljük, mert olyan-nak látjuk, amilyenén magunk is szeretnénk lenni.

Az belátható, biológiai határ, hogy Sólyom nem töltheti be a jó családanya szerepét, de a jovialis mester-ember szerep is idegen tőle. Alakíthatná, ha akarná, a tanárembert, a félszeg értelmiségit, de jól teszi, hogy nem teszi. Alkati kérdés, hogy Sólyomra a második szerep illik csak, magában ezért megsértődni rá, dőreség. Ebben a szerepben, függetlenül attól, hogy egyébként szerethető ember-e, a szeretet helyébe a tisztelet lépne. Csakhogy mi szeretni ugyan tudunk, de tisztelni nem. Pedig a szabadelvű jogállamtól nem idegen a tekintélyek elismerése. Az egymással vitatkozó állásponton lévőknek kölcsönösen illő figyelemmel kellene figyelni a tekintélyes státus férfiakra/nőkre. Boldogan halnék meg, ha megérném, hogy némely politikusokra, de legalább a közjog képviselőire, újra némi tisztelettel tekinthetnék. Hogy mondta Kemény Zsigmond '48-ról? „A személyek tisztelete dicssugárt, vont az új intézmény körül, megaranyozta a gép minden karikáját, minden szegét és minden deszkadarabját. A közönség ennélfogva néhány hét alatt hozzászokott a hazát összekötni az 1848-as alkotmánnyal, mert ezen alkotmányt szívében már kezdet óta összekötötte az ellenzék legragyogóbb neveivel, amelyek az első magyar minisztériumban fénylettek.”¹ A szabadelvű jogállamban a szabályok, az intézmények tisztelete az első, de a (soha nem pótolhatatlan) személyekre, tekintélyekre, a Leviatán sárkánytestét borító arcokra is szükségünk van ahhoz, hogy az intézmények, szabályok uralmában hinni tudjunk.

Feltűnő, hogy a barát/ellenséggelismerő lelki készülék által jó okkal „idegennek” érzékelt Mádl Ferencet mennyivel több megértéssel fogadta a ballib közeg, mint Sólyom Lászlót. A magyar baloldal opportunus, nem ideologikus. Sajnos. Ösztönei viszont működnek, teszem hozzá,

¹ Kemény Zsigmond, *Változatok a történelemre*, Budapest, Szépirodalmi, 1982, 301.

hogy ezek jórészt rossz ösztönök. Miközben (szégyellem ezt az evidenciát leírni) a megértés képességére nem akkor szorulunk, amikor a másik ugyanazt érzi, ugyanazt tudja és mondja, amit éppen mi, hanem amikor a valóban mást kell érdeme szerint elismerni. De valóban olyan nagy-e a mostani elnök és a balliberális közeg közötti kulturális távolság, mint a fogadtatás (hiánya) alapján hinnénk? Sólyom több nyilatkozatában, saját emberi jogi nézeteire utalva, ennek épp ellenkezőjét állítja. Talán éppen ez a közel-távol olyan riasztó. Esetleg, és ez is jó kérdés, a baloldalon tényleg olyan fontosak-e a szabadságjogok, mint gondolni való? Milyen baloldal ez a baloldal?

Ha meg éppen a hatalomról magáról van szó (a szocialisták, emlékezzünk, egyszerűen elbénázták az elnökválasztást), talán a kognitív disszonancia jelenségével is magyarázható az árnyalatlanul ellenséges viselkedés. Ha, bár csak egyetlen mondatig lélektani magyarázathoz jutottam, van még valami ingerlő az elnök személyiségében: a makacsság, önfejűség. Nincs tekintettel, nem igazodik. Továbbá a főnökök szeretnek viccelődni, mi pedig szeretjük, ha jovialis a főnök. Az ő magatartása a mameluk-kurzusban nem érthető, idegen. Pedig ez a fajta viselkedés, az ilyen ember a kiszámítható.

Mindenesetre az őszi beszéd óta világos, egyértelmű, a kormányzati propaganda minden eszközével rátolja az elnököt az ellenzékre, azt üzenve a bázisnak, hogy érdektelen, mit mond az elnök, ő csak Orbán egy embere. Az ellenzék pedig, túl az elnök váratlan húzásaira válaszolni nem tudó, pillanatnyi meghökkenésein, és azon, hogy korlátozott modortalanságaival¹ vagy magának a Harmadik Köztársaságnak a becsmérlésével rendszeresen és súlyosan megsérti Sólyomot, köszöni az ajándékot, és minden erejével húzza is magára, igen, ő a mi emberünk, vádoljanak bármivel, igenis vannak eszményeink, tekintélyeink. A kormányoldal, sértődés ne essék, ostobán jár el, mert az elnöki tekintély, noha rombolható, nem szüntethető meg mégsem, tere sajátlagos tér. Ha a kormánynak lenne egy csöpp esze, például az alkotmányvédelem fontosságát hangsúlyozva, húzná magához az elnököt, ha még egy csöpp lenné, hagyná ott, ahol van.

¹ A'sok eset mellett gondoljunk például Nagy Boldizsár ombudsman-jelölt elbuktatására, a szavak és a tettek különbségére.

KONZERVATÍV JOGVÉDŐ, LIBERÁLIS KATOLIKUS

Sólyom nézetei és vonzalmai sok tekintetben megfelelnek a klasszikus és mérsékelt konzervatív tradíciónak. Az egyik tavalyi beszéde¹ alapján például tudható, ellenzi a homoszexuális párok jogát a házasságra. Más tekintetben viszont eszméi zavarba hoznák, már ha lennének ilyenek, a baloldali és a jobboldali elemzőt is. Miközben nézetrendszere koherens.

Olyan érthetetlen posztmodern ügyekért lelkesedett fiatalon, és dolgozik értük évtizedek óta, mint a személyes adatok védelme, az információszabadság² és a környezetvédelem. Ami pedig ezektől nem független, de talán még fontosabb, hogy a köztársaság elnöke megbízhatóan gyűlöli a totalitarizmust, soha nem habozott a faji felsőbbrendűséggel kapcsolatos undorát kimondani és kimutatni; általában is megveti a tekintélyelvű államot, és biztosan ugyanígy vélekedik – erre még vissza kell térnem – saját esetleges tekintélyuralmáról is, azaz szilárd híve a Harmadik Köztársaságnak. Ugyanakkor jogfelfogásában mélységesen individualista.

Miközben a politikai baloldal szellemóriásai közül többen szívesen merengnek a püspökkel, pékkel, rektorral, gyógyszerésszel, megyei góréval ékes második parlamenti kamara gondolatán, addig Sólyom viszolyogva utasítja el a korporativizmus minden formáját, pedig ez hagyományosan kedves eszméje a köztes európai jobboldalnak.

A köztársasági elnök hitvalló katolikus, de (rendszerint) távolságot tart a rítusoktól, kerüli az állami pompát, a vallási és a világi jelképek, zászlók együttes és külön-külön lengetésében nem járt soha élen. A közjog tereit, ugyancsak ellentétben a hazai jobboldal gyakori csiricsárá törekvéseitől, szívesen elválasztja a szakrális tértől. Alkotmány-

¹ Nagycsaládosok Országos Egyesülete, 2007. október 28. (<http://www.stop.hu/m/belfold/solyom-a-hazassag-egy-ferfi-es-egy-no-kapcsolata/218435/>, letöltve 2014. október 8.).

² Érdekes viszont, hogy az információszabadság fejlettsége szerte a világon a protestáns kultúrájú országokban erősebb, mint a katolikus hátterűekben. A protestáló reformátorok a 16. század óta elsőként átlátható egyházat követeltek. De ez sem inkohérenca nála, Sólyom nem bigott, a középkorias vallásosság tőle idegen.

bírói elnöki esküihez, baloldali utódával ellentétben, nem igényelte sem az Aranybulla jelenlétét, sem misztikus kisugárzását az érseki palotában. Akadémiai székfoglalójában ironizált a Szent Korona tanának melengetésén. Ha nem is radikális változataiban, de helyesli, vallja az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos elvét. Azt is tudja, az egyház csak árt magának, ha megszenteli a világi hatalmat. Magyarországon, mivel neveletlen az elit, a protestánsok, az ateisták (a fedetlen keblekkel, a combtőig érő szoknyákkal együtt) mind ott tolonganak a pesti körmenetben; itt „a katolikus elnök” és „az elnök, aki katolikus” elhatárolása – de még a különbség megértése – sem könnyű. Mégis Sólyomhoz, szerintem (és remélem) a második áll közelebb. A szélsőradikálok durván támadták amiatt, hogy beiktatását követően ünnepükön meleg hangú levélben köszöntötte a vallásos zsidókat, de karácsonykor bezzeg „elmulasztotta” a keresztény hívek köszöntését. Holott az ember nem köszön önmagának.

(Világos gesztus lenne, ha a köztársaság elnöke történetesen valamikor zsinagógában, református, evangélikus templomban, mecsetben, metodista imaházban stb. vendégként megjelenne, az első sorban, illetve díszhelyen foglalna helyet, de a katolikus szertatáson akár az államalapító Szent István napján is, hívőként, az állam és az egyház elválasztottságát jelezve, már a második sorban ülne, igaz, félő, hogy a jobb közönség nem értené. Emlékezzünk csak arra, mekkora ribillió támadt abból, hogy Sólyom mögött az első szilveszterkor nem kókadózott a nemzeti lobogó. Gyengébbek kedvéért, a gesztus értelme kettős volt: a hajnali részegségnek nem jár a nemzeti jelkép, továbbá: az évek fordulója nem nemzeti ünnep, Magyarország pedig, ellentétben például az Amerikai Egyesült Államokkal, elég régi ahhoz, hogy ne lengessen mindenütt, ahol az elnök megfordul. De ezt, úgy látszik, nálunk nem lehet megtenni, és ezt Sólyom is belátta.)

Sólyom többször is utalt arra, hogy az alkotmányos alapjogokkal kapcsolatos nézetei meglehetősen közel esnek a baloldali értékekhez. Teológiai fejtegetésekbe nem bonyolódhatom, de amire itt utalok, az előtte van a teológiának. A kereszténység pozitív botránya, hogy az eltelt történelemben a pénz-, kéj- és hataloméhes egyházakat a világi hatalom újra meg újra szétmálló, beomló boltívei nem temették véglegesen maguk alá, mert akadtak, akik az evangélium üzenetének pislákoló lángocskájával, mely minden emberi lény azonos értékét, méltóságát

hirdeti, szépen kísértáltak a romok közül. Ez a rebbenő fényű mécses, hiába a szép hivatal légritka tere, Sólyom kezében is ott van már évtizedek óta.

NÉZZÜNK MOST ESETEKET, ÍTÉLETEKET

(*Forró ősz – 2006. szeptember–október*) Sólyom hivatalba lépésekor így beszélt: „Mától kezdve az alkotmány szerint én képviselem a magyar államot. Szinte megtestesítem. Éppen ezért szükséges leszögezni, az állam nem én vagyok”, majd – mintha az állam-gép alkatrészeként betöltött szerepét a polgárok szabadsága jegyében azonnal értelmezésre szorulónak látná –, Hobbesra utalva, felidézi a *Leviatánt*, a tengerből kiemelkedő szörnyet, mely „békét és biztonságot nyújt a népnek, de szabadságot nem ad, csak annyit, amennyit éppen jónak lát”. Ő viszont nem ennek a Leviatánnak a mosolya: „...akik ezt [az államot – M. L.] szolgálni vagyunk hivatottak, úgy kell ezt a kötelességünket teljesítenünk, hogy mindig az emberek szabadságát, a szabadságjogukat tartsuk szem előtt.”¹ Nincs kétség, ez elnöki program. Nekem tetsző.

Igazán figyelemreméltó, hogy a kormányoldalnak és a kormányoldali közvéleménynek a korábbi tartózkodásból máig tartó, szenvedélyes haragra váltó érzelmeit a köztársasági elnök 2006. őszi magatartása váltotta ki. Ebben a magam részéről azt is látom, hogy az elemzésre, a gondolkodásra általában csökkenő a hajlam.² Ugyanis az elnök magatartása, cselekedetei egészében nem az ellenzék, hanem inkább a kormányoldal számára voltak kedvezőek.³ Persze Sólyom nem kedvezni kívánt a kormánynak, ez a szándék aztán bizonyosan nem kísértette, hanem csak azt láthatta Magyarország népe, hogy ő, függetlenül személyes ítéleteitől is, nem az ellenzék, hanem az Alkotmány embere.

¹ A hivatalba lépéskor mondott beszéd, 2005. augusztus 5. (<http://www.mti.prim.hu/cikk/83041/>, letöltve 2014. október 6.).

² Illetve mégsem mindenütt: jó szívvel ajánlom az olvasó figyelmébe *A megosztó válság: 2006. ősz* című kötetet, melyet debreceni egyetemisták írtak (szerk. Dénes Iván Zoltán, Budapest, Kossuth, 2007, 243).

³ Ha végigszálaznék minden részletet – természetesen a többi szereplő teljesítményét is így kellene vizsgálnom –, valószínűleg arra jutnék, nem tett ki minden hangsúlyt tökéletesen.

Az Alkotmány pedig, mert az alkotmányok már csak ilyenek, a fennállót védi. Ebből az okokra és következményekre nem tekintő baloldal annyit értett, hogy az elnök kemény szavakkal illeti az akkor még saját közönsége által körülrajongott miniszterelnököket.

2006. szeptember 17-én részletek kerültek nyilvánosságra a miniszterelnök őszi beszédéből. A köztársasági elnök 18-án nyilatkozatot tett, melyben azonnal hangsúlyozta, hogy „a miniszterelnök és a Kormány nem a köztársasági elnöknek felelős, hanem az Országgyűlésnek. Csak az országgyűlési képviselők többsége vonhatja meg a bizalmat a miniszterelnöktől és egyúttal a Kormánytól.”¹

Ekkor az elnök sok tekintetben legérdekesebb megszólalásaira került sor, elemzése külön tanulmányt igényelne; nem kényelmi, hanem terjedelmi okból csak annak leszögezését tartom elengedhetetlennek, hogy könnyedén bizonyítható, Sólyom nem fűtötte, hanem hűtötte a válságot.

(*nemegyeztet*) Az egyik legvitathatóbbnak látszó és legvitatottabb újítása az elnöknek az, hogy azoknak a közméltóságoknak a jelölésében, melyeket az Alkotmány rábíz, elődeivel ellentétben nem egyeztetet a pártokkal. Az egyeztetés a frakciókkal nem állandó jogszokás. Göncz Árpád emlékeim szerint egyeztetett, Mádl Ferenc pedig vagy egyeztetett, vagy nem. Érdemes elővenni az előző ombudsman-jelöltek 2001-es meghallgatásáról szóló bizottsági jegyzőkönyveket.² Az ellenzék ott azon füstölög, hogy „gondolom, mások is tegnap este szereztek arról tudomást, hogy a köztársasági elnök úr kit javasol”, miközben a kormánypártok értetlenkednek, hogy „kétségbe vonják a köztársaság elnökének jelölési jogát”. 2001-ben nemcsak az egyeztetés, hanem még a frakciók tájékoztatása is elmaradt (az ombudsman-jelöltek nevét csak az ülést megelőző este [!] tudták meg a képviselők).

Az alkotmányjogi pozitivizmus szerint az elnök nem köteles jelöltjeiről egyeztetni. Punktum. Persze, nem ez az igazi kérdés. Nem indokolatlan elővennünk a mögöttes elveket. A kérdést úgy is feltehetjük, hogy

¹ Lásd <http://www.origo.hu/itthon/20060918solyom.html> (letöltve 2014. október 6.).

² Jegyzőkönyv az Országgyűlés Alkotmány- és Igazságügyi Bizottságának 2001. június 18-i üléséről (AIB/12/2001. AIB/118/1998-2002.)

akadályozza-e a deliberáció érvényre jutását a Sólyom által programmá tett nem egyeztetés. A nyilvános, szakadatlan vitát a közjóról a politika alkalmatlansága akadályozza, nem az elnök. Ha Sólyom a pártok vezetőivel előzetesen egyeztet az általa jelölendő személyekről, legyen bármennyire makacs, ledarálnák. Erősködhetne ugyan, hogy közismert pártidiótákat nem jelöl. Sekély siker lenne. Azokat jelölhetné, akikről ez nem köztudott. De ha nincs a setét zugokban egyeztetés, akkor nincs a setét zugokban egyeztetés. A hatalom nélküli elnök jelöltjét csakis meritokrata mérlegelés után választhatja ki.¹ Ha nem így tesz (nem voltam mindegyik jelöltjétől elragadtatva), saját tekintélyét teszi kockára. Ezzel inkább megnyitja a nyilvános deliberációt, semmint megakasztja. A kormány- és ellenzéki párti parlament a neki ellenszenves jelölből, az elnök alkalmatlan választottjából, akár együttesen, a legnagyobb nyilvánosság előtt, a kamerák és mikrofonok előtt csinálhat bohócot. Ha viszont nincs a kiváló/kutyautó jelöltekéről semmi vita, arról nem a jelölő tehet, hanem az alkalmatlan parlamenti bizottságok, amelyek nem tudnak kérdezni. Teli van a sajtó azzal, mennyire kudarcos Sólyom „nemegyeztet” politikája. Holott csakis ennek, az elnök makacsságának köszönheti országunk, hogy hosszú történelmében éppen most, a kitűnő, magát romaként meghatározó Kállai Ernőből közjogi méltóság lehetett. Biztosan tudom, mert igazán közelről láttam, ha Sólyom egyeztet a jelöltjéről, ez a dicsőség nem esett volna meg velünk.

(nemfogkezet) Semmi kétség, a nem kézfogás a kitüntetettel akkor is az elnök hibája, ha, amint látszódott, a kölcsönös zavarban a másikkal együtt hozták össze. De vajon nem lett volna ez az affér kiváló alkalom arra, hogy arról beszéljünk komolyan, vajon mennyire és miben kontinuus a Harmadik Köztársaság Kádár országával? Elmulasztottuk. Továbbá beszélhettünk volna arról, mik azok a Kádár-korban szerzett közügyi érdemek, amelyekért a Harmadik Köztársaság is hálával tartozik, és melyek azok, legyenek bár valódi érdemek, amelyekért nem. Ezt is elmulasztottuk, mert mi elutasítjuk a moralizálást.

¹ Az a vád, hogy ez alkalmat ad az elnöki klientúraépítésre, nem olyan komoly. Ugyan mivel fogná megválasztásuk után klienseit, és hogyan, mit is kérne tőlük? Ellentétben a pártgórékkal, semmit nem ígérhet, semmivel nem fenyegethet.

(szeressük a rendőrséget) A zavargások első évfordulóján elmondott beszédével ugyancsak jó adag parazsat gyűjtött a fejére. Akkor így szólt: „A tüntető nem szegheti meg a törvényt. De a jogállamot a rendőrség törvénysértő erőszakos fellépése különösen sérti.”¹ Ezt számos emelkedett szónoklat egyenesen megbocsáthatatlannak minősítette, merthogy az elnök szerintük a rendre veszélyesebbnek tartja a rend órét, mint az őrzőgő randalírozót. Itt, szerintem, szövegértési nehézségek fennforgásai adódtak, anyanyelvi értelemben. Ha segíthetek, ez a két mondat nem azt jelenti, hogy Sólyom szerint a rendőrség a forradalmár De-billel, Satuval és Csucsival szemben dönthette volna be a törvényes rendet, hanem hogy a jogállami intézmények működésére más szabványokat kell alkalmaznunk, mint a huligánok működésére. Hányszor leírtam ezt én is! Ellenkező esetben ugyanis oda a fölényünk.

(az ellenzék székértelője) Az egészségbiztosítási pénztárról szóló törvénytervezetet az Alkotmány 26. § (2) bekezdésére hivatkozva az elnök megfontolásra visszaküldte a parlamentnek. A köztársasági elnök nem hagyott semmi kétséget aziránt, hogy a törvénnyel alapvetően nem ért egyet, azt rossznak tartja, utálja. Ha úgy működne, mint a többiek, elég lett volna annyit mondania, hogy a törvény alkotmányellenes, mert (egészben vagy itt-ott) sérti a „jogállamiság”-ot, vagy még ennél is szebb megfogalmazásban, a „jogállamiságból fakadó jogbiztonságot”,² esetleg ugyancsak nem nagyon tiszta dogmatikával felhívhatta volna a figyelmet a „tulajdon alkotmányos oltalmára”.

És akkor a napraforgó Alkotmánybíróságon a kormány tényleg megnézhetné volna magát. Az Alkotmány embere szakmai lelkiismeretere hallgatott, semmi másra.

(királykodik) Ebben éppen van igazság, de féligazság. A köztársaság híve vagyok, nem kell talán bizonygatnom, hogy a legitimista vonzal-maktól annyira vagyok távol, mint Makó Jeruzsálemtől. Azt látom,

¹ Műegyetem, 2007. október 22. (<http://figyelo.transindex.ro/?cikk=834>, le-töltve 2014. október 6.).

² E kifejezések, fogalmak szíre-szóra való használata mára elterjedt, ami – ezt főleg az alkotmányjoggal foglalkozók értik – az alkotmányosság értelmének szétzilálásához vezet.

a köztársasági elnök több gesztusa bántja a közvélemény „republikánus” hangadóit. De bevallom, ezt a vádat nagyon is hígnak találom. Jó, biztosan még jobban kellene vigyáznia az elnöknek gesztusaira, szavaira, félmondataira is. Ellenben a magyar alkotmányos rendszert úgy találták ki, hogy az elnök 1. nem gyakorol végrehajtó hatalmat; 2. nincs törvényhozó hatalma; 3. nem ítélkezik. Ha a köszönőemberi szerepet („Excellenciás Uram, mély meglepedésemre szolgál, hogy megbízólevélét átvehetem!”) kevesli – habár ez is éppen uralkodás –, mi a búbánat marad neki, az uralkodáson kívül?¹ Kifejezi a nemzet egységét, szavakat intéz a néphez, címeket, érdemrendeket adományoz, kegyelmez (anélkül hogy indokolna), felment és kinevez, jelöl, végül jogarát nagy ritkán a küllők közé lökheti, de más alkotmányos szerv segédleme nélkül nem állíthatja meg a törvényhozás biciklijét. Abban a közjogi kultúrában, amelyhez tartozunk, mondjuk ki: az elnök királypótlék, vagy, legyünk tisztelettudóbbak: pótkirály.

(*azthiszierkölsifenomén*) Hogy jön ő ahhoz, hogy erkölcsről beszéljen? Az ember, akinek az apósa pártfunkcionárius volt, piha-piha. Édes jó istenem, hova kerültem! A politika, fogalma szerint (nem magyar valóságában, persze), a közjóról szóló szakadatlan beszéd. A pártpolitikából kiemelt államfőt arra találtuk ki, hogy az erkölcsre figyelmeztessen, szakadatlanul. De az a jó, ha a köztársaságielnök-személy az elnök szavataiban árnyékban marad. Beszélnie kell az erkölcsről, de ugyanazzal az óvatos személytelenséggel, amilyennel a jó alkotmánybíróság a jogról beszél. Maga az államgép, az új, a „...mindig az emberek szabadságát...” kereső Leviatán beszél ilyenkor. Sólyom éppen az ilyen megszólalásokat keresi, ezekben a legelevenebb, és itt tűri legrosszabbul az elit. Lehet bíráltni, ha az elnök személyes morálja közbeszól, de ha nem, akkor fölösleges erőlködés azon parázni, hogy mármeginmoralizál, amikor azt kellene vizsgálni, hogy az elnök által kimondott erkölcsi elv és ítélet helyes-e, alkalmazása az adott helyzetre találó-e.

Az Alkotmánybíróság Sólyom-korszakbeli szövegeiben csak néha bukkan fel a hivatkozás az Alkotmány értékrendjére, de általában ezt a

¹ Tudnivaló, hogy ő szüntette be azt a szép szokást, hogy az elnök jelenlétében a Sándor-palota zászlórúdján fenn, távollétében csak félárbocon lobogjon a trikolór. Mit kapna most, ha a félárbocozás az ő ötlete lett volna?

bíróság, akárcsak a természetjogi érveket, Sólyom intenciói szerint is,¹ tudatosan mellőzte. Több oka volt ennek, de az a belátás a legfontosabb, hogy ha a nagyhatalmú Alkotmánybíróság az alkotmány értékrendjére alapítja a döntéseit, akkor túl szabaddá teszi a kezét. A köztársasági elnök Sólyomnak – ellentétben az alkotmánybíró Sólyommal – viszont kedves fordulata lett az alkotmányos értékrend² vagy „a demokrácia morális alapjainak” védelme. Szerintem ez helyes (lehetne persze vitatkozni, hogy jól látom-e), hiszen most, amikor nem alkotmánybíró, szava nem kötelez senkit, éppen ezzel köti meg saját kezét, állításait ellenőrizhetővé és vitathatóvá teszi. Sem az alkotmányosság egyetemes értékrendje, sem a mi alkotmányunk értékrendje nem valami megfoghatatlan dolog. Ezek fényében megvitatható például, hogy mikor nem hazudhat a politikus, vagy hogy van-e Magyarországon demokrácia (Orbán szerint ugyanis nincs, és erről, ha ezt a ballib közeg nem is nyugtázta, volt pengeváltás az elnök és az ellenzéki vezető között). Amíg erre hivatkozik, könnyen eldönthető, hogy amit az elnök a helyes erkölcsről mond, igaz-e. Már ha lenne vita.

(*doktriner liberális*) Az Országgyűlés 2007 őszén módosította a polgári törvénykönyvet, és a személyhez fűződő jogok körében próbált védelmet adni a közösségek tagjainak az ellenük megnyilvánuló gyűlölködéssel és fenyegetéssel szemben, olyan ügyetlenül, hogy a törvényt ugyanúgy lehetne a szabadság korlátozásaként, mint annak védelmében

¹ „Az Alkotmánybíróság nem az alkotmány feltételezett értékrendjéből indult ki”, írta. Sólyom László, *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Budapest, Osiris, 2001, 144.

² 2006. március 15.: A szabadságjogok mindenekelőtt értékek; az alkotmányos, szabad államnak értékrendje van, azon alapul. „Az alkotmányban megnyilvánuló értékrend védelme”; „Az alkotmány feletti örködés az alkotmány értékrendjének a védelmét is jelenti”, 2006. március 13., Ab-indítvány. „Alapvető erkölcsi normák betartása is szükséges”; „A tegnapi hír morális válságot okozott Magyarországon. A miniszterelnök reakciói ezt a válságot fokozták, mert személyes felelősségét összemoszta az utóbbi tizenhat év politikájának értékelésével.” 2006. szeptember 18. „Az alkotmányban meghatározott hatáskörei gyakorlásán kívül az államfőnek általában a feladata az örködés az állam demokratikus működése és az alkotmány értékrendjének érvényesülése felett. Erre vonatkozó gesztusait lehetőleg a pártpolitikai napirendtől függetlenül teszi meg.” 2007. szeptember 10.

alkalmazni. Ha Sólyom nem támadja meg az Alkotmánybíróságon, akkor a törvény alapján először talán éppen az *ÉS*-t vagy a *Népszabadságot* fogná fülön a bíróság, ha például az erőszaktól közismerten irtózó Magyar Gárdáról szigorú szavakkal szólt volna. Mert a hőlelkű gárdisták személyére bizony átsugározhat a gárda általános bírálata,¹ ami nekik valószínű lelki szenvedést okoz. Erre a parlamentben Sólyomot azonnal doktrinerliberalizozták, a nyilas honlapok vállon veregették, a zsidó vezetők pedig, szerintem eltévesztve a címezést, merészen bejelentették a Sándor-palota karácsonyi zsúrnak bojkottját.

(*külpolitika*) Nem értek hozzá, és készséggel elismerem becsületszóra, hogy az elnök gyakorlatlan külpolitikusként. Csakhogy bámulatos, az idevalósi politikusként mennyire nem fogják fel, hogy Magyarország ma annyira független, amennyire a függetlenség szónak jelentése van. Majdnem ötszáz évig, 1526 óta ismeretlen volt számunkra ez az állapot. Sólyom, talán nem mindig hibátlan gesztusokkal, a külpolitikában azt képviseli, hogy Magyarország az értékek jó gazdája, nem pedig kocsmai kötekedő, és nem is a hatalmasok talpnyalója.

(*az ő hatalomvágya és a mi viszonyunk a kultúrállamhoz, a peronizmus-hoz*) Ha van valami alapja annak, hogy Sólyom elnöki hatalma kiszélesítésén dolgozik, az kizárólag a szimbolikus térben értelmezhető. A kisujját nem mozdította sem a végrehajtó, sem a törvényhozó, sem pedig a bírói hatalom felé. Elképzelhetetlen látvány, hogy – miközben szó szerint „főparancsnok” – fényes fegyverzetű udvari ezredek vonuljanak előtte föl és alá. Akad pedig magyar politikus, akivel ezt a képet jól el tudom képzelni. Az alkotmány embere azon kevés vezetésre termett magyar politikai személyiségek egyike, aki legtitkosabb vágyaiban is undorral fordul el a peronizmus belarusz-magyar modelljétől.

Lehet, hogy ezt a hosszú szöveget azért is írtam, hogy a következő pár sort is papírra vessem: Ha köztársaságunkat a prezidenciális fordulat veszélyezteteti leginkább, ami a Harmadik Köztársaság és az Alkot-

¹ Én például, nem oly régen, óvatlanul trappoló rohamkéményseprőknek neveztem őket, a két gárdistaavatást meg az „egy ripók, egy ripacs” minősítéssel illettam, a legnagyobb példányszámban.

mány bukását jelentené. Ezzel kompország hajóját a Nagy Kormányos¹ megint a keleti kikötők felé fordítaná. Sohasem történik, hogy a zsarnok csak úgy belép az ajtón. Mindig mi engedjük be. Ha paradoxonnak is hangzik, de a prezidenciális köztársaságnak – ami persze nem a zsarnokság maga, csak nálunk majd azzá lesz – a közjogban most éppen a köztársasági elnök a legkomolyabb akadálya.

UTÓSZÓ

A köztársaság elnöke nem szeretnivaló, hanem komolyan veendő. A szociáldemokraták, a baloldali, a konzervatív és a nemzeti liberálisok jól tennék, ha nemcsak a köz lelkiismeretes munkását látnák benne, hanem a parlamenti demokrácia, a Harmadik Köztársaság tekintélyes védelmezőjét is.

Még valami: ne azt tessék kiolvasni mindebből, hogy szerintem az elnök tökéletesen teszi mindenben a dolgát. Ezt a munkát nem is lehet hibátlanul elvégezni. A figyelmes olvasó észre is vehette, miközben az elnök működésével nagyrészt elégedett vagyok, lenne miről bíráló megjegyzéseket tennem. Ha nem intene óvatosságra a közeg.

(2008)

¹ Nyilván már ismerjük, de még nem tudjuk, ki ő.

FURMANN IMRE

Egy hazában

Három éve halott. Szabadon élt. Az a kő, amely, míg élt, kövön volt, már nem maradt ott. Jobb is, hogy nem látja, ami lett, noha jól értette az országot meg a politikát, tudta is nagyjából, mi jön. Más tudni és más látni. Ha volt ilyesmin, mert volt valóban (!), még ha csak az erkölcsi nyomor felett volt is, ránk rohadt mára egészen szabadságunk. Talán még mindig nem tudjuk, mit veszítettünk, de azt lassanként igen, miért. A hazánk aranyhal-émlékezete nem hároméves, hanem sokkal korábbi keltezésű. Az elmúlta a felejtés üvegharangja borul, alatta tört fényű szabadságunk elnémuló hangjai üveg mögül, víz alól, kút mélyéről konganak, hidegen és tompán. Régen az öntudatos, ma az öntudatlan nemzet köpi le legjobb fiait, lányait.

Nem úgy, hanem úgyabbul felejtette el ez a reggeltől estig hazázó, európázó, hol ellenzékben, hol pedig kormányon vergődő hadova ország Furmant, mint ahogy életében bánt vele. A színesfémtolvajok meg elvitték a Károlyit. Tékergetik a nyakukat és csodálkoznak mindenfelé az emberek, itt egy nagybányai vitéz, ott meg a szép czegei gróf, valami fémből öntve, jó, de érdekes!

Csak három éve halt meg, és csak ötvennyolc évet élt, mégis, ami kijutott neki, nemhogy elég, de sok, jóból is, rosszból is. Az élet és a sors a végére feleségén és a pár hű barátán kívül szinte mindent, hazát, világot és gyereket vett el, pedig néhányszor már-már azt hihette, övé, miénk lett, lesz az ország. Kapott kitüntetést, kapott szép hivatalt; híres volt, hogyha ezt akarta, de nem kapott meg természetes járandóságából semmit.

Volt a rendszerváltó MDF országos elnökhelyettese és általános elnökhelyettese is, legboldogabb éveit pedig a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Irodában tölthette, mégis, mert lenyelni nem tudta,

ez a haza inkább csak kiköpte hűséges fiát. (Mellékhang: liberális barátaim, ugye hogy az MDF-ben ott volt nem messze a középtől az a kicsit állampárti, kicsit náci irány, tudom én is, de közben Furmann is az elnökhelyetteséig vitte ugyanott, aztán Pusztai Erzsébet, aztán műegyetemi kollégám, valamikori budafoki képviselőm, Mészáros Péter, meg annyi más derék magyar demokrata liberális. Talán velük mégis többre mentünk volna, mint így, nem?)

Egész életével fizetett eltékozolt becsületünkért. Személy szerint inkább voltunk csak barátokozósak, egymást rokonszenvvel kerülgetők, mint barátok. Szigorúan véve semmit nem mulasztottam vele szemben, mégis érzem a személyes adósság súlyát. A roma jogvédelmet szolgálni nehéz vállálás, bére a legjobb esetben is az értetlenség. Helyettem is tett, helyettem is élt.

És hát közben, akárhogy is, boldog volt majdnem, mert minden személyes közügyi boldogtalanság személyes kedves és boldog sajátunk. Boldogtalanságát pedig más boldogok szívesen cserélték volna boldogságukra. Volt a nagy piás, legendás irodalmi berúgások bajnoka, aki hosszú évek után/óta egy kortyot sem ivott, volt a holtig lelkes szerencsejátékos, aki úgy dicsekszik a nyereséggel, mint dacos kisfiú a lendkereggel (a veszteségről, elvesztett ingről és gatyáról meg mélyen hallgat).

Nemrég, október 27-én, Furmann Imre emléknapiján mégiscsak sokan gyűltünk össze Miskolcon, megtelt a panzió nagyterme. Ha az országban nem is, Borsodban okos és dadogó szavakkal, őszinte gesztusokkal még tisztelik. Szülővárosában, Nyékládházán pedig a művelődési ház, vivát!, évek óta Furmann Imre nevét viseli. A Szentpéteri-kapuban, a köztemető kertjében sírhantját, miközben a szomszédos sírokon már vastagon nehezedik és csörömpöl a nyirkos avar, gondos kezek tisztítják, születésnapján legalábbis tele volt virággal.

Költő volt és hadvezér, a tekintete sugarazott és döfött, az ellen gyávan kushadt, ha ránézett, de ahogy a költők és hadvezérek lenni szoktak, kicsi is volt. Biztosan nem bántom meg az emlékézt azzal a személyes igazmondással, hogy szerintem nem volt hibátlan költő. Ám a forma mutatkozó hiányait a személyiség áradó ereje, nem szoktam ilyesmire ragadtatni magam, most mégis: a *jóemberség* bőven kipótolta:

„Felemelt fejvel nem lehet. Leszegett fejvel nem szabad. / Akárha nádasban élnél, ugrásra készen, mint a vad.” (*Farkasidő*)

A vers, mint oly sok Furmann-szöveg, József Attilát játszik: „Szólítsd, mint méla borjuszáj / a szorgalmas szegényeket – / rágd a szívükbe – nem muszáj / hősnak lenni, ha nem lehet.” (*Szállj költemény...*)

És a nekem talán legkedvesebb Furmann-egysoros is, nem tudom megállni, ideírom:

„Én egész népemet fogom!” (*A zsarnok dala*)

1. Kimondom, akkoriban elhíresült mondata is szintisza közéleti költészet, szabad versben: „Az eszem szerint *demokrata* vagyok, a szellemiségem szerint *szabad*, a szívem szerint magyar, a faszom meg *fideszes*.”¹

Már a halállal nézett farkasszemet, az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnökhelyetteseként egyszer kezemet megszorítva húzott be szobájába, hogy valami nagyon fontosat, személyeset közöljön. Új verseit rendezgeti, mit szólok a kötetcímhez: „*Furmann Imre: A világirodalom legsebbe versei*”? Mit mondjak, majd eldőltem a helyesléstől.

Ott álltam a temetésén, és a személyes szomorúságból figyeltem kifelé. Voltunk sokan, és mindenfelé elég jó arcokat láttam. Egyik kedves közeli és munkás barátnéja, én szállítottam, kínjában végigmosolyogta, majdhogynem elnevette a szertartást. „Hogy jön ő ahhoz, hogy meghal itt nekünk!” – ezt láttam volt rajta, mármint az arcán.

Embert barátjáról, gondoltam büszkén. Mert a búcsúztatót a hírneves Bíró András, a francia, a kenyai, a mexikói szegények gyámola, az alternatív Nobel-díjas világfi – már akkor közel a kilencvenhez – a legjobb barát jogán mondta... volna el, de az *el* hibáztatott. A gögös tartású, szálas férfi a kilencven felé ballagva, ragadozó tekintetét lassan felemelve, elnézett a gyászolók feje fölé, belekezdett, azután újra és harmadszorra nekikezdett a hangok nélkülivé csendesülő búcsúbeszédbe. Azután csak rázta a *szinte* hangtalan zokogás (hangsúly a *szintén*!). Állt a világfi, a párizsi, a kenyai és a mexikói szegények gyámola a híressé lett borsodi srác koporsója fölé, és nem szólt már szavakkal, de rázta a sírás, és mivel volt hangosítás, a helyem pedig, áldott véletlen, a hangszóró mellett pont, jól hallhattam, hogy is mondjam, a lélek biológiai zenéjét. Azután széles mozdulattal, lemondón legyintett, félreállt. Ennél szebb búcsú biztosan nem volt még soha a Szentpéteri-kapui temetőben. De máshol is alig.

Ez történt akkor.

¹ Időtálló szavak.

2. Ha elfelejtettem volna is, az egész nemrégiben Furmann Imre emléknapján rám dőlt megint.

Az emléknapon aztán, három évvel később, megint csak elnézve magasan a fejek felett, lassan kilencvenedik éve kapujában papírok nélkül mondta el a hű barát, amit ott nem elmulasztott, csak fájdalomában elpasszolt, ami akkor kint vagy bent rekedt, a búcsúztatót.

Furmann fő műve, az 1994-ben Bíró Andrással alapított Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) Pest mélyén, a nyóckerben működött. A hely hangulata mindig különös volt. Erősen éreztem a posztkommunista társadalom agresszív, testet, lelket felsértő élei (és a szponzor kereső debilbe hajló projektszemlélet kényszere) mellett valami archaikusabb világ máig el nem múló, csendes suhogását. Nem is a birtokos Magyarország kedélyes és álmodó mikszáthi-krúdys atmoszféráját, hanem az ugyancsak vidékiesen lágy Móra és a hideg, barbárokról író Móricz irállya közötti erők felezését. Két történetet mondok el, mindkettőt tőle hallottam többször is, amelyek ezt talán valamennyire megmutatják, vagy csak úgy. A NEKI épülete előtti sarkon (vagy már a kapualjban?) a siető ötvenöt kilós Furmannt véletlenül az ismeretlen mamlasz meglökte, megbillent testét pedig a másik, a szemfüles, elkapta. Az egyensúlyába visszasegített Imre az egyiknek köszönte, a másiknak beszólt valamit, és már sietett is tovább. Fertályóra se múlt el, Imre észre se vette a veszteséget, csöngettek a NEKI ajtaján: két bűnbánó arcú, szorosan egymás mellett álló roma férfit látott az ajtórácsban a keskeny gangon, és amíg a melák a sapkáját gyűrögeti, a fürgé Furmann Imre irattárcáját tartotta mereven kinyújtott kezében. Ne haragudjon ránk, megnéztük a személyit, nem tudtuk, hogy maga az, dűnnyögték lesütött szemmel.

A másik történet színhelye az a rendőrségi iroda, ahol a gyanúsított kihallgatás kellős közepén a roma panaszos szerint egyszer csak bejött egy békaember, aki pedig őt bántalmazta. A sokat látott Furmann, arcát nehezen elrendezve, magára komolyságot erőltetve tessékelt ki a panaszoszt. Nem sokkal ezután főkapitányi engedéllyel a mondott őrszobát ellenőrizte, majd valami sugallatra vagy teljesen véletlenül, ki tudja már, kinyitott egy szekrényajtót, ahol szépen beakasztva egy neoprénruhát és békauszonyokat talált.

Komolyra fordulok megint: Ha a furmannság a maga idejében elérte volna a kritikus tömeget, más lenne ma az életünk. Akkor valószínűleg

nem lenne Jobbik, a miépes bácsik pedig ma is a húgyfoltos sliccben keresgálnék a kis szálait.¹

3. A NEKI a kétévente kiadott *Fehér Könyv*ben számol be ügyeiről, közzéteszi tapasztalatait. Ha a kedves olvasó még bírja ezt a szöveget, javaslom, nézzünk bele együtt az elsőbe és a most nyomdába került legutóbbiba is. Először vegyük tehát az 1995-öst, amelynek bevezetőjét éppen Bíró András írta: „A sértett romák mindinkább és nyíltan vállalják emberi jogaik gyakorlását. Csökkenőben vannak az évszázados félelmek a hatóságtól. Mintha mind többen kezdenének hinni abban, hogy jogállamban élnek, és sérelmeik meghallgatásra, orvoslásra találnak.”

Az eltelt tizegynéhány év azóta valami évente vastagodó szürke kérget vont 1995-ös reményeink köré. Ami akkor kéznyújtásra látszott lenni, mára elérhetetlen. A bevezető szövege a mostanival egybevetve maga bizonyítja, hogy a helyzet mennyit romlott. Mert ez a mondat 1995-ben biztosan érvényes volt, jól emlékszem személyes élettörténetemből arra az évre magam is, hiszen én is éppen akkor kezdtem az ombudsmankodást. Akkoriban „új” jogaikra naponta figyelmeztettük a hon polgárait, akik ezeket a jogokat örömmel vették birtokba, az első, önbizalomtól és optimizmustól duzzadó éves jelentésem mondatait én is valami eufóriában írtam,² érvényeseknek érzem tehát egészen Bíró András szavait. De csak visszatekintve. Ma nem írna ilyet, mert neki mindig is az igazmondás volt műfaja.

Azóta mi történt? A roma jogvédelmet vállalni továbbra is a legnyomasztóbb vállalások egyike. Kicsiny sikerek, nagy csalódások. Annak tudata, hogy minden eredmény visszavonható, bármikor eltörölhető.

2013 tanulsága, hogy a hatóságok nem üldözik, hanem, ha nem is egészen nyíltan pártolják, de legalábbis elfödik a bűnt.

Innentől a legújabb *Fehér Könyv*ből idézek: „Ezzel a rohadt kis cigánnyal nem bírtok?” A fegyőr törzsőrmester a közösségi oldalon di-

¹ Copyright Petri György.

² A MIÉP irodalmárkodó parlamenti vezérszónoka ugyanebben az évben, ez is valamennyire jellemző volt a korra, „emberi jogi hősköltevénynek” nevezte első adatvédelmi biztosi parlamenti beszámolómat. Na jó, nem sokkal előtte Kuncze Gábor rendőreitől éppen megvédtem a MIÉP tüntetőit.

csekedett el nagy hőstettével, azzal, hogy először csak így kiáltozott, azután sokszoros túlerőben, másokkal együtt megvert egy sem neki, sem másnak nem ártó embert. Az eljárásban senki nem vonta kétségbe azt a bizonyítékot, hogy szabadideje hasznos eltöltéseként az elkövető fegyőr, az államhatalom felfegyverzett szolgálja, aki hivatalból is eleget basáskodhat a legtotálisabb intézményben az elítéltekkel, így számolt be az esetről: „*A cigány fejét rúgtam a földön!*” Mindazonáltal ilyen tényállás mellett a nyomozó hatóság szerint a fegyőr részéről „nem lehetett a romaellenes indítékot bizonyítani”. Szégyen, mindannyiunk szégyene, hogy ma ilyen állapot tartunk fenn adónkból!

Tyirityán Zsolt, a *Betyársereg* vezetője a Magyar Szigeten a Szent Korona Rádió sátrában tartott beszédet. Azt mondta, hogy „el kell jutni oda, hogy egy gépkarabélynak az elsütő billentyűjét valaki meg tudja húzni, esetleg akkor, hogyha egy másabb bőrszínt lát”. Delíriuma szerint a fajok háborúja zajlik, el kell jutni oda, „hogy újra agresszív, erőszakosakká, szikárakká, mohókká, szinte fenevadakká váljunk”, majd feltette a kérdést, hogy „bennünk lesz-e annyi, hogy le merjünk löni egy rohadt tetves zsidót?” Kiáltozott így náci hallgatósága előtt, ám a hatóság szerint szavai „nem hordozták magukban kézzelfogható sérelem megvalósulásának reális lehetőségét”.

Nekem a leggröteszkebb eset a legmeggrázóbb is egyúttal. Annak a 2011-es Budapest Pride szervezésében részt vett négy roma fiatalnak az esetéről beszélek, akik a felvonulás utáni egyik záróeseménynek otthont adó klubban akarták a feszültséget levezetni, bulizni, és ahova nyilvánvalóan roma származásuk miatt hosszú vita után sem engedték be őket. Nem ad elégtételt erre az esetre az sem, hogy azután végül a szórakozóhelyet jogerősen meg is büntették. A NEKI beadványa így fogalmaz: „Különösen megalázó volt számukra, hogy az incidens egy olyan rendezvény kapcsán érte őket, aminek a célja a másság elfogadása, a tolerancia erősítése volt, amely rendezvény előkészítésében önkéntesként maguk is részt vettek. A panaszosok közül hárman nem budapesti lakosok, kizárólag ezen alkalom kedvéért utaztak fel a fővárosba, elmondásuk alapján régóta várták ezt az eseményt. A rendezvényen azzal a belső motivációval vettek részt, hogy átéljék: őket is lehet el- és befogadni.”

A megalázottak társadalma, látjuk, leképezi a többségit. Hidegebb lett. És legeslegpusztítóbban nem a forró gyűlölet, hanem a fagyos, megfőnolt elutasítás rágja meg a lelket. A roma fiatalok megtapasztal-

ták azt a törvényt (?), hogy az előítélettel sújtottak is az előítéletes többség normáit követik. Lehet, hogy ők négyen a melegbár előtti utcán kapott leckét megtanulták, és jövőre már a kordonon kívül, a homofób kiabálók között találjuk őket? Talán mégsem.

A NEKI-ben ma is mindennap nekiáll valaki, görgeti a hegygel szemben a napi esetek kőszikláit. Egyszer talán feljutnak, feljutunk.

4. És hál' istennek, nem csak ott. Ami egyszer megtörtént, nem enyészik már el egészen. A Furmann kezéből kiesett, talán darabokra is tört botot vagy darabjait fel lehet venni. A botot, amellyel nem ütni lehet, hanem amely, ha jó helyen szúrod a földbe, zöldbe, virágba borul. Hogy kiknek illik a kezébe? Azoknak, akik kijárták vagy most járók a Furmann-iskolát, akik például a NEKI-ben dolgoznak ma is. Ott vannak talán már, Setét Jenő például, akik a sokat csalódott, de sokat is tanult veteránokat – Zsigó Jenőt, Daróczi Ágnest, Horváth Aladárt – követve, a tányérnyaló roma vezetőikkel szemben újból a jogosultságok nyelvét beszéli.

És nemcsak ők persze, hanem a Furmannhoz hasonló gádszók, akik odaszületetten ismerik Borsodot, Szabolcsot vagy Nógrádot, azaz bőrkön érzékelve tudják a szegénységet, akik morálisan megalapozott személyek, és abból is mindent tudnak már, ami egyáltalán megtanulható. Ezért is lenne bűn a vidéki egyetemek elsorvasztása, hiszen például a Miskolci Egyetem az emancipáció egyik legfontosabb műhelye lehetne. Egyre ismertebb neveket is mondhatok (M. Tóth Balázs, Kirs Eszter, Hegyi Szabolcs, Vinnai Edina), akik, persze nem utánozva Furmannt, hanem, akárcsak ő tette, keresgélnek vagy meg is találták, nem a másét, hanem a saját útjukat. Valószínűleg mégis lesz olyan jövő is, amit a jog ír, és nem az erőszak. Ja, még valami. Persze nem kötelező a Furmann Imre kezéből kiütött botot felvenni. Legfeljebb nem lesz ilyen szép temetésünk. És?

(2013)

AKI OKOS

(Miklósi Zoltán 40. születésnapja)

Amit itt írok, nem fontos, az a fontos, akiről írok.

Öncsapda. A negyvenéves ünnepeltnek, akárhogy erőlködök, egyszerűen nem tudok nem személyes szöveget ajándékozni. Ehelyett így közvetve-közvetlenül, talán finomkodva, szemérmeskedve, esetleg némileg megkésített kamaszos sutasággal, de róla magáról, Miklósi Zoltánról szól ez a valami, akit, írom, miközben csakis kettőnkre tartozna – és soha nem tisztáznánk ezt az ottlikos pontatlan érzést –, barátomnak tudok. Ha viszont például lenne mozgalmi nevünk és benne állnánk kötésig a szabadelvű oldalon az ideológiai frontban, egészen vicces dolgokat is tudnék írni, barátomról és harcostársamról, de nem biztos, hogy amikor általában csillagtalank az esték és hidegek az éji szelek, éppen ideje volna az efféle humornak.

Személyes balszerencsémre tehát úgy érzem, ünnepeltünk személyes életútján most leginkább innen, másfelől meg talán túl is van azon, hogy – miközben volna is valami nagyjából készen – érvényesen előrántsak azon szövegek közül egyet, amelyek éppen engem foglalkoztatnak, és betegyem az ünnepi szövegek közé.

Sőt és pedig a személyesség, a portrézás nem az én műfajom. Aki felkért, hiába a megtiszteltetés, hívjon fel inkább festőt, mondanám lázongva, vagy fotográfust, én meg eljövök a születésnap vacsorára, és megeszem és megiszom a magamét. Egyfelől. Másrészt akárhogy menekülök előle, és ez az itt íródó, ne tagadjam, mégiscsak afféle lélektől lélekig szöveg, amely a személyesség elkerülhetetlen egyenes következménye, bármekkora távolságra van is az irányomtól, hogy az ő szemérméről ne is essék szó, csak meglesz most már.

Az érzelmeket nem mutatjuk, nem illegetjük, és nem beszéljük meg közösségi térben. Vagyunk tartózkodó természet. De még a tartózkodás

leple alatt sem ömlengünk, ha lehetséges. Kínlódunk kicsit hát, példát, történetet rángatunk elő, mintha nem is csak róla lenne ezúttal szó. Jobb is lenne, ha tudna erről a projektről – menekülnék újból –, mi is folyik a háta mögött, remélhetőleg ellenlépéseket tenne, akadályozná, hogy virtuális ceruzánk hasonló véget rágcsálva, titokban az ünneplésére készülődjünk.

Akkor végül sztorizok. Ez idáig az elmúlt években kétszer állítottak meg kedves ismerősök, nem tudtam lerázni őket, a pesti utcán, azzal a céllal, hogy Miklósi Zoltán barátomról beszélgessek el velem. Az első eset a Múzeum körüti antikvárium előtt történt, a második pedig, mindegy is, nem tudom már, hol, de az ünnepeltnek mindkettőről haladéktalanul pontosan beszámoltam. Mindkét esetben azt a nyilvánvalóan elég hülye kérdést tették fel, hogy szerintem Zoltán hányadik legokosabb az eleven magyarok listáján. Mert szerintük az

a) az ország,

b) a korosztálya

egyik legokosabbja. Ezen ugyan nem gondolkodtam korábban, de cáfolni sem gondoltam az állításokat.

Most ez jó vagy rossz?

Máshol inkább jó lehet, de a magyar kultúrában okosnak lenni egyáltalán nem menő. A magyar nyelv jól ismeri az okosat, de jobb szereti a szépet. Megismerkedtem régebben egy rokonszenves, sok műfajú szerzővel és szembedicsértem azzal az alig titkolt céllal, hogy lássa, tudom, észrevettem, milyen okos. Nem gondoltam, hogy, ahogy irodalmiasan mondani szokták, fájdalmas sebet tépek fel ezzel az okosozással. A sok műfajú szerző felhorgadva és valóságosan megbántottan, az okos ember minősítést legalább részlegesen, azzal kérte ki magának, hogy ha okos is, azért ő még nagyon is jó költő. Úgy értette, gondolom, hogy okos ő, csak amikor ír, ez nála, hála isten, nem megy a minőség rovására. Ha addig nem tettem volna, figyelni kezdtem ettől kezdve az „okos”-ra. Hallottam nem is egyszer azt, igaz, nem annyira filozófusra, hogy milyen jó lenne ez vagy az, de sajnos-sajnos túlságosan is okos. Azután azt is mondták, hogy X meg Y olyan nagyon okos, talán nincs is neki szíve. Holott a valódi okosság, bölcsesség mögött, tapasztalatom szerint, mindig érző szív dobog.

Nem az okoskodásról beszélek, persze.

Mondjuk, tényleg érdekes lenne a filozófusra azt mondani, hogy sajnos okos. Másfelől, erre is utalnék, a filozófia maga sincs itten annyira szeretve. Nálunk nem okosan, hanem szépen kell írni tudni mindenkinek, még a gondolkodónak, a filozófusnak is. Bibót és Hamvást is szeretjük, szinte értenünk sem kell őket, mert a mondataik alatt valóban fénylik a papír, ezért bármi, akár az eszük is, meg van bocsátva, Lukács György meg, hát, ugye, izé, azért sincs annyira benne a magyar kultúrában, mert nem eléggé jó stílusza. A Kárpátok ölen nem annyira érteni szeretünk, hanem gyönyörködni. Az ész leginkább még annak bocsátatik meg, aki szellemes.

Nahát, a Miklósi Zoltán nem olyan, mint az itt leírni próbált közeg. Őt – becsülje is meg magát! – úgy látom, szeretik az eszéért, hiába hogy tényleg okos.

Társszerzők voltunk, nem is tudom, hány alkalommal, még az újságombudsmanos közös könyvünk is megvan. Magánügy ez is, de itt megmondom, jó vele írni, mindenkit szívesen biztatok erre, ugyanis nem vagyok irigy. Ha közösen írtunk valamit, és én szállítom a később kinyújtandó alaptészta, nagyjából rám hagyta. Ilyenkor mindig az a benyomásom, a szöveg vége talán kevésbé érdekli, és feltételezi, nem lesz az olyan rossz, amit áthoz tőlem a drótposta. De néha, persze, ha szerinte is fontos dologról van szó, megköti magát, mielőtt legelőször kinyitná a számat, lefegyverző kedvességgel említi, hogy úgylis olyan jól, annyira megbeszéltünk már mindent, hogy az „első változatot” szívesen elkészítené. Ilyenkor nincs sok dolgom, díszítgetek, meg beírok pár segédokosságot. Nincs is a szövegben helye másnak, ellenáll, mert érv jön évről évre, ahogyan kell, szempont a szempontra, én meg fürdőzőm a másik okosságában.

Az okos emberek az általános megfigyelés szerint különböző helyzetekben nem egyformán okosak. Gyakran látjuk, hogy van, aki írásban okosabb, mint szóban, vagy fordítva, és vannak, akik például csak bizonyos műformákban, kifejezőmódokban okosak, egyik barátom bombabiztos hülyeségeket mond, miközben nagyon jókat és okosakat ír. Miklósi Zoltán okossága egyenletes, és független a körülményektől. A kocsmasztal nem természetes közege, de az ottani csevegésben okossága ugyanolyan, mintha előadna vagy írta. Látszik is közben az arcán a munka, ellentétben például velem, soha nem lazál, és ez nem

elsősorban a gondos fogalmazásra törekvésben mutatkozik meg, hanem a kigondolt válasz tartalmi pontosságáért kifejtett erőfeszítésben. Arra sem emlékszem, hogy elfelejtene valamit a beszélgetéseink érdeméből.

Na jó. Én szeretem az okosságot általában is, ezt meg éppen személyesen. Amennyire látom, hasonlóan van ezzel Kriszta meg a két gyerek is, tehát erről a részről ez rendben van.

Az elkövetkező évtizedekben várjuk a tárgyi megfelelőket.

(2013)

A LEGJOBB BARÁTOM

Szabó Máté Dániel

Lassan, bár ez egyáltalán nincsen ínyemre, műfajom lesz a személyesség. Egyre rendszeresebben kényszerít rá az élet, még arra is, hogy – Szent Habakukk¹ – a barátságról írjak. Pedig hát, gondolnám, az nemcsak hogy rám tartozik, de én magam sem értem. De elismerem, a közös barátság a közösségen belül közös ügy.

No hát: noha nagy munka a barátság, de megéri a befektetett energiát. A legjobb barát dolgában szerencsésnek mondhatom magam, mert nekem több legjobb barát is jutott, kár is mondani, a legjobb barátaimhoz tartós, alig lazítható érzélem kötöz.

A barátságnak fokozatai vannak: legfőképpen található az úgynevezett legjobb barát. Ez nyilván definiálható. (Annál is inkább, mert úgy is mondják, hogy az ember legjobb barátja a kutya. Ez nem vicc, nekem még kutyán belül is van legjobb barát.) Szeretünk jók lenni, nagyvonalúak, de ez más. A legjobb barátnál könnyen feleded a feltételeket. Meg tudod határozni: a legjobb barátod az az ember, akinek, ha szüksége lenne rá, odaadnád például az egyik vesédet. Tudom ezt onnan is, hogy amikor a legjobb barát egészségéért aggódni kell, az hasonló ahhoz, mintha a feleségért vagy a gyerekért, vagy majdnem mintha magadért aggódnál. A legjobb barátság nem hoci-nesze.

Többféle legjobb barát van vagy tud lenni. Például, mert ez a legegyszerűbb, nézhetjük életkor szerint is: van ugye (például nekem), illetve már volt (szám szerint kettő) legjobb idősebb barát, akire, ha tartózkodóan, kritikusan is, de felnézel (ez persze itt a legáltalánosabb alanyba kívánczok: az ember felnéz). A legjobb idősebb barátot fiatal felnőtt-

¹Szent Habakukk, ez is a barátság szép példája, a babiloni fogság idején élelmet vitt az oroszlánok vermében sínylődő Dánielnek.

ként keressük meg. (Nekem lett volna, még kamaszként, legjobb idős barát, akit meg nem mertem felkeresni.)

És van persze legjobb kortárs barát is, akivel rendszerint először rúgunk be vészjóslóan, előtte meg együtt járunk tehetségkutató atlétikai versenyre, és akivel rendszerint együtt próbálunk maflán csajozni, és akivel egymás mellett okosodunk. Az én tapasztalatom, hogy a legjobb kortárs barát megszerzésének ideális korszaka a kamasz- és fiatal férfikor. Utána már nehéz. Van továbbá az eddigi kategóriákon átívelő barátság, amely elvekről szól, kognitív jellegű. Én mindig azonnal elalélok az okosságától. És van, amely inkább érzelmeken, akár, bizony, biológiai vonzalmon alapul (lásd Ottlik Géza: *Iskola a határon*), a barát, akivel jó lenni. Nekem például, ha nem is legjobb, de olyan barátom is akadt, akivel időről időre elsősorban csak egymás jelenlétét élveztük. Lehet továbbá szerelem is, amely barátság egyúttal (lásd Radnóti Miklós: *Levél a hitveshez*). Mindazonáltal az ellenkező nemű legjobb barát némileg csúszós és sikamlós ügylet.

Van továbbá (aleset) a legjobb fiatal barát, akit kicsit talán mi is alakítunk, miközben általa mi is alakulunk, vele szükségképpen férfikorunkban találkozunk.

Fontos, hogy a barátság sokszor félremegy azon, ha a barát olyat tesz, amit helytelenítünk, de a legjobb barát esetében ez rendszerint nincsen így. Nekem van például MIÉP-re szavazott úgynevezett legjobb barát (mondjuk, nem örültem). A legjobb barátot, akár él, akár hal, el lehet veszíteni, de ez nem könnyű (én tudom, mit beszélek, aki temettem már legjobb barátot).

A legjobb barátot tisztetem, szeretem is, ahogy van. A legjobb barát a markában tarthatna, de nem teszi. A legjobb barátnak talán általában is, de a szóban forgónak *konkrétan* is adósai vagyunk.

A legjobb barátság az egyik pontatlan érzés.

Ennyi lenne az elméleti igényű bevezető.

Szabó Máté Dániel, aki nekem legjobb barátom, és ezen nincs mit ragozni, szépíteni, csúnyítani, elmegy (már el is ment) az Eötvös Károly Közpolitikai Intézetből, és ehhez ne fűzzünk olyan laposságokat, hogy azért nem hagy el bennünket, és minden értelemben velünk marad, hiszen, ha ez a barátságot persze nem is érinti, elmegy. Nem lesz itt fényes termeinkben, legfeljebb ha vendégként. Ami nem annyira fontos, hisz nem a lényegét érinti, csak a napi életünket. Döntését határozottan,

sőt rábeszélőleg, támogattam. Olyan kihívás érte el, amelyben helyes kipróbálnia magát, erejét.

Szabó Máté (itt Dániel nélkül) tehát nekem (bővített önismétlés) úgynevezett *legjobb fiatal barát*. Ha bármit fogalmazunk, gyakran érezzük, hogy a rendelkezésre álló nyelvi készletek a kifejezésben korlátozóak. A miénkhez hasonló viszonyokat az irodalomban rendszerint a *mester-tanítvány* szópárral írják le. Ez itt illetlenség, mert olyan aláfölrendeltséget feltételez, ami idegen a *konkrét* viszonyban. Mégis kénytelenségből használok, mert a tartalom megkívánja. Tehát az úgynevezett *mester* számára a létező legnagyobb *öröm*, ha látja, hogy az úgynevezett *tanítvány* ebből is meg abból is többet tud már, mint ő maga, hogy következtetései éppenséggel néha pontosabbak, nagyvonalúbbak, mint az övéi. Az elmúlt években mind gyakrabban volt ebben az örömben részem.

Ő az én legjobb barátom. És meg is marad ennek biztosan. Ellenben nem ez az a pillanat, amikor portrét írok róla. Ha a legjobb barátot ritkábban látjuk: veszteség. Ha veszteség éri az embert, keresi a mégiscsak előnyöket. A dolog (a legjobb barátság) szóban forgó, *konkrét* és személyes vonatkozásait – vö. és lásd még: úgynevezett férfiszemérem – nem részletezem, de nehéz is lenne. Nem kocsmázunk, nem járunk együtt színházba, koncertre, még állatkertbe se, nem kenüzünk, nem nézegetjük a nőket, együtt leginkább dolgozni szoktunk volt. Egymás humorát, legalábbis többnyire, megértjük. Magánéletünk terei alig érintkeztek, de talán, mondom (mondanám), majd ezután, de nem vagyok ebben túl optimista, noha a veszteség előnyeként lenne biztató. Azonban attól tartok, hogy nincs valódi kárpótlás e téren sem. Új barátokkal, akár nálam sokkal fiatalabb férfiakkal is, gyakran könnyen találok egyenlően baráti hangot, de amitől a *sors* tizenkét év barátkozás során elzárt, az már aligha bepótolható. A közös gombászás, színházba járás majdnem annyira valószínűtlen, mint a lakomák. Nem vegetarianizmusa miatt, meg nem azért, mert a táplálkozás nála nem játszik. Hanem mert ilyesmit ennyi idő után késő már elkezdni. Ha belegondolok, noha ez nekem szívfügyem, szépirodalomról se beszéltünk sokat, ahogy színházról, filmről se. Annyi más közös dolgunk mellett valahogy léhaság lett volna.

Nem egyszerű kilátások.

Voltam hivatali főnöke, szerinte rövid ideig, de nekem – szubjektív időérzet – nem tűnt oly rövidnek.

Több mint tíz év közös boldogságunk (néha kínlódásunk) az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet. Az EKINT-re nem tudok úgy tekinteni, ahogy kell, mintha teljesen személytelen volna. Inkább intézményesedett individualitást látok benne, nekem barátságok színtere, a külvilág meg gondoljon, amit akar. Mondhatnám színpadiasan, jó néhányunk személyisége épült a falaiba, ...ha lennének falai, hiszen éppen most költöztünk, a falak újak, mert nem tudjuk kifizetni a bérletet. Ha csak, a többiekkel szemben igazságtalanul, a kettőnk hozzájárulását nézem, az én részem talán a színesebb és alapozóbb, Mátéé viszont az igazságkeresés megvesztegethetetlen szigora, amelyből falak, oszlopok, tartógerendák lettek. Ha elvicceltem a dolgot, ami előfordult, éreztem magamon megbocsátó, de (barátian) rosszálló tekintetét.

Az Eötvös Károly Intézet erkölcsileg ma kimozdíthatatlan, de – és az ugyancsak bajban lévő másokkal hasonlítva, akiknek mostantól segítségére lesz – ez talán a könnyebb eset, csak a pénztelenségtől sorvadozik. Remélhetőleg túl leszünk ezen is, hisz annyi mindent megtanultunk túlélni.

Az intézet fennállásának tízéves évfordulóján arról beszéltem, hogy újabb tíz év múltán valahol a hátsó sorban, már nem egyenes tartással – talán majd az éppen tőle kapott farkasfejű botomra támaszkodva – a meghatottság bensőséges párájában fogok álldogálni, és hallgatom a szónokot.

Ha van okom ebben a pillanatban az aggodalomra, az csak annyi, hogy ott azt hittem, tudom, ki lesz a szónoka a húszéves évfordulónak. Ma, sajnos, nem tudom.

Tudom, nem poénosabb, de optimistább befejezés kívántatik ide. Nyilván ott lesz Máté a huszadikon, személyesen is, meg mindenképpen, csak a beszédet mondja majd a nemtudomki.

(2013)

MEGHALT FARKAS JÁNOS LÁSZLÓ

A bádoggpultba süllyesztett kannában marad a kocsmá bora. Megszűnt, harmincöt évnyi folyamatos működés után, a kétszemélyes *Buchinger Manó Szocialista Brigád*, rázhatom öklömet az Ég vagy a föld felé, nem is tudom, merre kellene, de mindegy is, nem lesz több brigádgyűlés, sem lent, sem fent, akárhogy nézem, nem létezhet tovább. Nincs mentesség, a modorosság, a nyelvi ügyeskedés sem segít, meglelt emberek vagyunk.

Velem még ez nem fordult elő.

Amikor a közeli barátunkat temetnünk kell, leállunk, és akkor nem egy ember, nem a sok közül valaki, hanem egy *én* beszél, és nyilván a világ is álldogál körülöttünk zavartan, még akkor is megáll, kényszerből akár, ha ez a tapasztalt világ nem kedvez a barátságnak.

A Goethének tulajdonított mondást: „az emberiség voltaképpen tanulmánya az ember”, Frege így módosította: „Az ész voltaképpen tárgya az ész.” Mindkét mondatot Farkas János László egyik tanulmányából idézem, és mindkettőt jellemzőnek érzem, úgy értem, rá magára. De mivel én itt a barátomról és nem a szerzőről beszélek, csak megemlítem Farkas János László a filozófiai melletti másik, hozzám személyesen különösen közel álló, művészetkritikai életművét, középpontjában József Attilával, amely, hogy a szomorú alkalomhoz nem illő, könnyed fordulattal éljek, időben Tarkovszkijtől Katona Józsefig ível, és valahogy határtalan. Ő többször említi Frege írásainak nyomasztó visszhangtalanságát. Saját művének nyomasztó visszhangtalanságát viszont soha nem említette, négy szemközt sem, mert ez a látszat szerint soha egy percig nem érdekelte.

Az első a személyes önzés szava, kár is szépíteni. Mert sírba teszek valamit önmagamból, miközben a sírba tett darabjait tovább hordozom magamban. Ez utóbbi nem vigasztal, pontosítok: kevésbé vigasztal, hiszen amit magammal viszek, megvolt eddig is. A veszteség, a belőlem vett részzel együtt, viszont elvész. Ezt még szokni kell.

Hirtelen érkezett, pedig már régóta tartott ez a magát apró testi bajoknak álcázó haldoklás. Felhívtam egy tavaszi napon, ahogy szoktam, és pár percet várva, nem drámai hangon, egy szójátékos feladványt mondott, amelyben a „rosszindulat” szó szerepelt, a megfejtése pedig a „meghalok” volt.

Úgy tettem, mintha érteném, úgy tettem, mintha nem értettem volna.

Valahai közös főnökünk még a *Világosságból* így dedikálta neki egyik könyvét: „*Kedvenc szkeptikusomnak!*”

Azután csontjai átderengtek a sárga bőrön, nem úgy, mint korábban.

A halál félelmetes, de nem mindig ellenséges, megfoszt, de nem kötöz. Szerencse is, de legalább felerészt érdem is, miközben a vak dagatok a testet vadul rombolják, a személy még kibírhatja.

Mindig féltem a beteg és öreg testektől. De az övétől nem kellett félni, bár olyan törekeny volt, olyan óvatosan kellett hozzáérni, mint egy kínai csészéhez, nehogy letörjek róla valamit. A magatartása bátorító volt. Az utolsó hetekben, ki-kitekintve a testből, bátran lakott önmagában. És pontos ízléssel tartotta a távolságot.

Nem volt ez olyan rossz halál, volt időnk nekünk, és volt ideje neki is felkészülni, és a test pusztulása sem tartott nagyon sokáig, és a barátom, miközben az idegen és vak erő sodorta valahová, időnként kiemelte magát az áramlatból. A személy formát adott a személytelennek. Az utolsó alkalommal arról beszélt, fölülről látja ezt az embert ott az ágyban, és tudja, hogy ennek az embernek ennie, innia kellene, különben elfogy, de ő nem akar enni. És hogy talán neki van igaza. Én pedig kíváncsian, tapogatva az illendőség itt ismeretlen határait, rákérdeztem: vajon a lenti, és aki fölülről nézi az alantit, kettő lenne? Talán várta is Jáni a kérdést. Azt mondta, hogy számára nyilvánvaló – hadd tegyem hozzá, amúgy a József Attila-problémák legizgalmasabb darabjai közül valóra utal ez az élmény, a felemelkedés és a versélmények összefüggése számára nem lehetett nem tudatos –, szóval mondta: bizonyosan nincs

a két nézőpontból két figyelő, csak a tekintet más, nincs az egyetlen én megkettőzve: a két nézőpont alanya osztatlan egy, önmaga.

„Így iramlanak örök éjben / kivilágított nappalok / s én állok minden fülke-fényben, / én könyöklök és hallgatok.”

Azzal teremtetett magának új teret, hogy nem félt. Ezért nem elfogyott a kíváncsisága, hanem kiteljesedett, talált magának új tartományt, az elmúlást. De ő nem az az ember *volt*, aki léhán kiélvezi a haldoklás új élményét, hanem arra használta, hogy intellektuális kíváncsiságának új iránya üzemben tartsa elméjét.

Megismételhetném a Bartóktól folyton idézett közhelyet, hogy teli bőrrönddel ment el. De persze hamisnak érzem. Nem elvették tőle a meg nem írt monográfiákat, hiszen ő volt, aki, miközben szorgalmasan ült az íróasztalnál, nem írta meg ezeket. Túl szigorú volt önmagához? Meglehet. Viszont a saját teljesítményéhez túl szigorú ember volt a barátunk, nem pedig egy másik. És itt maradt, amit viszont mégiscsak megírt, és amiből még tanulhatunk.

Nem bánta volna talán, ha kihozza döntetlenre a német filozófia valamelyik nagy alakjával, de nem úgy nézett ki, mint aki kevesli a saját személyes életet, a személyes teljesítményt.

Említette egyszer azt az intelmet, amelyet pályatársa intézett hozzá: „Gondold meg, gyereket akárki csinálhat, de filozófiát csak kevesen!” Erre az volt a válasza, hogy „Lehet, viszont két átlagos gyerek kevésbé hasonlít egymásra, mint két átlagos filozófiai munka.”

Lett, intellektuális társként is, két nem átlagos gyerek, hű barátok, aranyban úszó és fehérben ragyogó sziglikeri őszök és télelők, Tibor Klárcai színekben tomboló, megtervezetten vad, madárdaltól hangos kertje, és végül a személyhez méltó halál.

(2012)

MAGDA A SZERETET ZSENIJE

Temetned kell, miközben az élt szeretted, emlékezned kell, amikor nem akarnál emlékezni! Nem itt kellene most állni, hanem az ő asztalánál ülni, káposztát enni, sóletet, sült nehéz húsokat is, meg Lajos-süteményt, és politikáról beszélni meg irodalomról, a semmirekellő pszichológusokról, a csapodár esztétákról, a valahai püspökökről és a vasfüggöny idejében baráti szolgálatként Bécsben fogamzásgátlót vásárló teológusról, sokféle emberi lomról. Meg legszemélyesebb halottainkról. Amikor édesapám a bódés, faházas dunavarsányi parton, mely számára a „világ legjobb helye” volt, összefutott velük, Juszufot tiszteltudóan mindig csak Lukács elvtársnak szólította, igencsak megtisztelve érezve magát minden esetben, mesélte is nekem – igen, találkoztam Lukács elvtárral és Palkó Magdával, és főtt füstölt csülköt ettünk, mondta pici dicsekvéssel a hangjában.

Ez rövid időn belül a második. Nekem immár a barátaimat kell eltemetnem, sőt ugyanabból az alomból, ugyanabból a szerkesztőségéből, a *Világosságból*, legelső munkahelyemről. Legelőször Koroknai Zsuzsa, szinte most a Farkas Jáni, egészen most meg Magda. Nekem ők, mondom másodszor, barátaim voltak, így múlt időben, és egymás barátai voltak: ugyancsak immár múlt időben. Sajnos nem hiszem el, hogy odafenn találkoznak majd újból, és egyszer majd én is..., ugyan, hiába lenne szép.

Magdában egyébként úgy általánosságban is – mondja valaki, hogy ez véletlen –, személy szerint erősen érintett vagyok. Bennem is, körülöttem is mindig volt magdaság. Nehéz nekem így most kimondani ezt a szép, mély hangrendű keresztnév: „Magda”, mert történetesen az édesanyám is Magda volt, és a feleségem is pontosan ugyanígy, ő is Magda.

Palkó Magda meghalt, pedig élnie kellene, sőt én azt gondoltam, neki is mondtam többször, mindig élni fog, egyébként is, de ha másért nem, azért is, mert évtizedekkel ezelőtt, emlékeim szerint úgy negyven körül, kívül helyezte magát a múlt időn, miközben persze női magabiztossággal viselte is a korát. Én soha nem tudtam pontosan, hány éves, és tudom, nem voltam ezzel egyedül. Szinte minden személyes beszélgetés során adott pár önmagában helyes támpontot az életkorára, de ezeket olyan mesterien keverte meg, hogy soha nem lehetett a végére járni. Nagy, barna szemek, gyönyörű konty, áldó mosoly. Sokszor tettük fel egymásnak a kérdést: szerinted Magda hány éves? Azután Jáni egyszer kibökte, ő pontosan tudja, de nem mondhatja meg, hiszen véletlenül egy hivatalos papíron látta Magda személyes adatait, úgy meg már nem érvényes, inkább megőrzi a titkot. Mert ilyen egy igaz barát.

Ha Krúdy ismerhette volna, regényt ír neki, róla, nem nagyon igazságot, de azért remekművet, akár *Magda szerelme* címmel. Viszont félreértette volna, mert Krúdy is kevés, hogy Magda szerelmét megértse. Az író ugyanis az asszony és az anya önfeláldozásába belelátta volna, helytelenül, az önfeladást is. Egy nőíró, Kaffka Margit, talán Szabó Magda, többre jutott volna Magdával.

Ha régen élt volna, biztosan valami varázsló lett volna, jó boszorkány. Tudom, még ebből a világban is voltak, akik félték meghatározhatatlan hatalmát. Magda 20. századi asszony volt, de élhetett volna a messzi múltban és az ismeretlen jövőben is. Csak ebben az utolsó két évtizedben volt számára minden bizarr a külső világból. Nem csak a politika és mindennapi életünk esztelen civilizációs beomlása. De a virtuális tér egyetemes terjeszkedése neki ugyancsak elfogadhatatlan, pontosabban felfoghatatlan is volt. Nem az internet használatával volt talán baja, hanem személytelenségével. Pedig rászorult a web 2-re is, ha távoli szeretteiről tudni akart. Mégis valójában, szobájába szorulva is a múltbéli és jelen lévő személyességben élt. A távollétet nem szerette. Emlékszem, ha telefonált is, szinte behúzta magához a dróton az embert. És kifejezőbb volt a hangja sok színésznél.

A *Világosság* nyomdai munkálatainál, ha ő volt a számfelelős, vagy ha nem is, rendszerint bent volt a nyomdában és ott állt a szedő mellett, akiről azt is tudta, miből bukkott meg a gyereke, hány kajsziparackfája van a kertjében, sőt legalább kilóra azt is, mennyi termett tavaly.

Mindezt egy világnézeti, filozófiai lap szerkesztőjeként, ahol Emberi szó rovatában valahogy lelkes lényekként szólaltak meg szerzői, az ő saját szerzői. Meg a *Világosság* gyönyörűséges grafikai ugyancsak, a Bálványos Hubák, az Engel Tevanok, a Würtzök...

Mindenkin segített, és voltaképpen mindegy volt az is, hogy az illető igényt tartott-e a segítségre. Azt gondoltam, bár ez nem lehetett igaz, ha akarna, bármit bárkinek megszerezhetne, kivéve persze önmagát vagy önmagának. Kis dolgokban is megnyilvánul a személyes erő. A pártközpont érintette értelmiségi temetésen, közel a világ végéhez, az Isten háta mögötti temetőben, a lélek útjai kifürkészhetetlenek, éppenséggel pap temetett, talán éppen katolikus. A pártgarázs sofőrére Magda ellentmondást nem tűrve szólalt rá: Először a tisztelendő urat kell hazavinni. A sofőr fordult egyet, mi üldögtünk az árnyas temetőkertben. Amikor visszajött, borízú baritonja betöltötte ott a teret: Magda, maga azért kurva rendes ember!

Magda általában volt a szeretet zsenije. E szeretet tüze a barátokért is, de mindenekelőtt Juszufért lángolt föl, és persze heve az anya gyerekeit, a nagymama unokáit is melengette.

Nem lehet Magdáról Lukács József említése nélkül szólnom. Ahogy fordítva sem lehetett. Emlékszem Juszuf temetésére. Őt Farkas Jáni búcsúztatta. A sírbeszédre ugyan egyáltalán nem emlékszem már, de arra határozottan, hogy a beszéd jelentős, fontos része Magdáról szólt. A mindkettőjüket szerető barát egyszerűen nem szólhatott másként.

A temetés után hónapokkal kijöttünk kettesben ugyanehhez a sírhoz, Juszufhoz, Magda fogta a kezem és a szerelmes asszony hangján, aki tudommal legalábbis meggyőződéses ateista, egészen komoly hangon mondta: Látod, Jóska, hogy itt van Laci is? És csak mondta halkán, időnként megállt szerelmes Juszufjának a beszámolóban, és mintha válaszokat is kapott volna. Ezt, minek okoskodjak, nem kérdeztem már meg. A legfurcsább, hogy nem éreztem ebben a párbeszédben semmi furcsát, pedig hát az én világnézetemmel...

Szép élet, szép öregség, a betegségek és a balsors méltósággal hordozott keresztje, a benső barátokká is vált gyerekek, az ebédidőben szélvészfélegként rátörő, egyetemista felnőtt férfiként ölébe bújó unokák, Jancsi kerti és pár hú barát...

Egyvalami nem sikerült, mert nem sikerülhetett. A felvilágosítóknak még szép és nagy ábrándja volt, hogy boldogabb emberiséget hagyjanak

maguk után, mint amelyet itt találtak a Földön. Persze, nem sikerült akkor sem, nekik sem. És erre a teljesítményre Magda szeretete sem lehetett elég, pedig ő viszont megérdemelte volna, és talán mi is, mindannyian. Ha ezt a sírt most körülálló jó emberek képében is, de egy mára undokká és barátságtalanná vált világ búcsúzik tőle, amelynek ez az ember, ez a sors ugyanannyira mindegy, mint a többi mind.

(2013)

KOVÁCS ZOLTÁN HATVANÉVES,

VII. FEJEZET SZÓNOKLATOK

ami nem érdem, és a penicillin feltalálása óta még csak nem is nagy szám. Kovács Zoltán viszont akár hatvanéves, akár nem, *valaky*. Ül a szerkesztőségi szobájában, kéziratozik a madarai között, azután alulról felnéz, mosolyog, és ezt mondja csak mindig: „Szia!” Mintha kíváncsi lenne, nem találékony.

Főleg a felnézés, ami Kovács Zoltános (a szia is, de az most nem tartozik ide).

Három, pontosan három olyan barátom van a legkedvesebbek között, akik minden élethelyzetet a morál szemszögéből néznek. Mondjam így, akik moralistái saját életüknek is. De a moralista, tekintve, hogy a morál általános parancs, felülről nézi a világot. Nem így Kovács főszerkesztő, aki meg mindig alulról. Miután Kovácsról szólván egy szép nagy emberről beszélünk, sokszor le is kell szegénynek ülnie, csak hogy alulról nézhessen.

Szerencsés fickó vagyok, ültem vele kocsmában, étteremben, Tisza, Bodrog, Dráva, Kis-Dunák és mindenféle tavak partján, ahol ugyancsak megfigyelhettem ezt az alulról nézést. A lentől építkező erényt. Ez azért van, mert olyan korban lett Kovács Zoltán férfi, amely egyáltalán csak lentől, alulról volt érzékelhető. Fönről hazugság zuhogott. Olvastam Megyesivel közös könyvét: *A nyolcvanas éveket*. Abból meg a *Hasműtét a célbázison* című riportot és/vagy novellát. Ahol a balesetet szenvedett, kínjában üvöltő katonaoorvosnak nem jut az „M-zárolt” fájdalomcsillapítóból, ám ugyanakkor a terv szerint operált malacnak igen. Innen jön, nem máshonnan, a Kovács főszerkesztő alulról felfelé figyelő, az olvasónak meg és barátnak is megunhatatlan erkölcsi nézőpontja.

Budatétény, 2012. július 20.

BESZÉD AZ ANDRÁSSY ÚTON

– SZEMBEN AZ OPERA¹

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Magyar Polgárok!

Van egy régi és szép, még a 17. századból származó francia aforizma, amely így szól: *A képmutatás a bűn tisztelgése az erény előtt!* Ma este a mögöttünk magasodó Operaházban a Fidesz a most hatályba léptetett saját, senkivel meg nem osztott Alaptörvényét ünnepli. Mi pedig itt az Andrássy út aszfaltján alkotmányos jogaink védelmében gyűltünk össze. A bűn gyülekezik az Operában, és vele szemben, a magyar történelemben nem először, az erény helye a pesti utcán van. Az Opera ma este a képmutatás háza, az utca viszont az alkotmányos erényeké. Tekintsenek az Opera fényes ablakaira! A képmutatás, íme, tiszteleg az erény előtt.

Magyarország miniszterelnöke felesküdt a jogállami forradalom alkotmányára, ezzel arra is, hogy védelmezni fogja, majd megdöntötte. Rendszeresen azzal kérkedik, hogy ő és alaptörvénye is a magyar szellemet képviseli. Pedig ez nem igaz, az övé legfeljebb Horthyra mutat, míg a mi jogállami alkotmányunk mögött dicsőséges alkotmánytörvények és a legjobb magyarok hosszú sora áll. Az övé Horthy, a miénk Széchenyi, Eötvös, Deák és Bibó István. Jogállami forradalmunk alkotmánya abba a sorba illeszkedik, amely az 1848-as jogkiterjesztő, úrbériséget megszüntető, a társadalmi forradalmat betetőző áprilisi törvényekkel kezdődött el, majd a kiegyezés közjogi művével és a dicsőséges 1946. évi I. törvénnyel folytatódott.

Miféle jóság a szabadság? A szabadság olyan jóság, amelynek jelekléte természetes, csak a hiánya fájó. A mostani kormányzat azzal ámított bennünket, hogy az elvett szabadságért jóléttel és biztonsággal

¹ Pontosabban: a tömegnek szemben, nekem a hátam mögött.

fizet. Látjuk már az eredményt: a nyomor már elviselhetetlen és a káosz felé rohanunk. A kormány megalakulása óta egyre kínzóbb a légszomj.

Aki a jogállami forradalom idején született, ma már elmúlt húsz, aki pedig akkor tízéves volt, mára elmúlt harmincéves. Ez a két nemzedék sok keserű tapasztalatot megélt, de nem tudja, mit jelent az állami elnyomás. Az ő érdekükben is meg kell védenünk a szabadságot. De mindeneelőtt őket kell megkérnünk, hogy nemcsak önmaguk miatt, de még meg sem született gyerekeikre gondolva, ne hagyják el végleg ezt az országot, hanem itt védjék meg személyes szabadságunkat.

Egy olyan mondat van a nyelvemen, amelynek a kimondását még néhány hónappal ezelőtt is túlzásnak éreztem. Most már kimondom ezt a figyelmeztetést: Sokkal jobb sors egy demokratikus jogállam bukott miniszterelnökéé, mint egy tekintélyelvű országban a népharag által eltávolított nem legitim vezetőé, és a bukott diktátoré. Ugyanezt a figyelmeztetést a miniszterelnök kíséretének tagjai is megfontolhatnák!

Van ötletem arra is, hogy mit kellene kérnünk. Figyelmeztessük a mai operabál fényes közönségét, ezeket az estélyi ruhás hölgyeket és sötét öltönyös urakat, hogy ha visszatérnek munkahelyükre az Országházba, volna egy feladat! Merthogy itt motoszkál valami gondolat, szerény kérés, hogy mielőtt befejezik működésüket, amelyen hát, tudják ők is, nem volt áldás, még tegyenek meg egy gesztust: Vonják vissza az Alaptörvényüket, meg az összes jogkorlátozó sarkalatos törvényüket, még mielőtt távoznának. Adják vissza szabadságunkat és szabadságunk intézményeit. Ők erre persze biztos visszakérdeznék majd, hogy ugyan miért is teljesítenék a kérést? A válasz olyan egyszerű igazság, amelyre ők mindig fogékonyak voltak: Ha semmi másért, saját személyes érdekükben teljesítsék a kérést!

Tisztelt Hölgyek és Urak, Magyar Polgárok!

Éljen a Magyar Köztársaság! Éljen a jog! Éljen mindenki a jogaival!

(2012)

MAGYARORSZÁG MA DIKT

1. Mást se hallunk évek óta, mint hogy a magyarokat egyáltalán nem érdekli az alkotmányuk. Mit kívánt a magyar nemzet 1848-ban? Alkotmányos államot. Az 1848-as 12 pontunk kivétel nélkül alkotmányos követeléseket fogalmazott meg. Ma mi is alkotmányt követelünk!

Hazánk ez itt. Március 15-én a szabadságvágy küldi az utcára a pesti honleányt, diákot, iparost, polgárt.

Megtanultuk, hogy nemcsak az idegen tankok csörömpölő láncfalpa hozhat szolgásgot, de a mieink, saját választottaink, az esküszegők is. Lehet, félázsiai népség vagyunk, de erkölcsainkre még mindig büszkék, és még mindig finnyásan undorodunk az emberkereskedelemtől. Az elmúlt évszázadok alatt magyarok, svábok, tótok, zsidók, románok, cigányok, szerbek és örmények munkájával itt alkotmányos állam épült. Olyan európai alkotmányos állam, amelyre az elmúlt húsz évben is tisztelettel tekintett a külhon.

Ma egy megalázott ország szabad polgáiraiként gyűltünk össze. Lassan csak egyenként vagyunk szabadok. Egyedül állunk a sokaságban. Sokan, akik szívük szerint velünk lennének, de csak suttogni mernek, nem érzik magukat szabadnak, és nem is jöttek közénk. Előbb egymás mellé kell állnunk, aztán megint emelkedő nemzet leszünk. Most van ideje a gyülekezésnek, hiszen Magyarországon a demokrácia és az alkotmányosság fundamentumai összetörték, és nem önsúlyuk alatt. Talán az utolsó pillanatban vagyunk. Óráról órára mállik szét alattunk és körülöttünk a szabad élet minden kelléke, és ez azért történhet, mert alapjai nem voltak elég erősek.

Eddig a rombolás volt az úr, de most mi következünk. Sok mindent előről kell kezdenünk, de nem mindent, mert csupán ki kell nyújtani kezünket az éppen csak elvesztett alkotmányunkért, és jottányit sem

adtunk még fel szabadságainkból. Megvédjük ezeket akár a házunk küszöbén is!

Mondanám, hogy esküdjünk erre!

Sikerülni fog, hiszen szabadnak születünk, és húsz esztendeig nem ismertük az állami elnyomást.

Magyarország 2013. március 15-én még nem diktatúra, így gondolom én is, de az állásra már van jelentkező! Szóval Magyarország ma dikt!

Intő jelek mindenütt. Nem olyan országot akartunk, ahol a rendszerváltó Fidesz alkotmányos programját a Lendvay utca kukájából kell előkotorni. Nem olyan országban szerettünk volna élni, ahol az alkotmányért tüntető lányokkal és fiúkkal szemben a törvényekre felesketett és zavartan nézelődő rendőrök helyett Kubatov Gábor autószerelő fradistái intézkednek!

Nem olyan országot akartunk, ahol egy focistadion az úri kaszinó, nem olyan országot, ahol ugyanitt a szotyolaköpködés a tőke társadalmi felelősségvállalása.

Nem olyat, ahol az egymást követő köztársasági elnökök csak ennyit kérdeznek: Hol kell aláírnom?

Nem olyan országot akartunk, ahol két pénzeszsák *nemzeti nagytőkés* mondja meg, hogy a diák a szülei pénzén mit tanulhat.

Nem olyan országot akarunk, ahol a rektori konferencia elnöke szerint nincs baj a negyedik módosítással, mert az egyetemek természetesen a kormány irányítása alatt állnak.

Nem kérünk az Alaptörvény javított kiadásából! Nem olyan országban akarunk élni, amelynek állama feslett, törvénye álszent, amely elvesztette morális jogait, amely rátámad a gyámolítandó szegényekre.

De most ilyen országban élünk! Meddig fog ez még eltartani?

2. Magyarország korszakhatáron áll. Tervezzük újra országunkat!

Olyan országot szeretnénk, ahol a gazdag nem féli a szegényt, a szegény ember fia-lánya pedig büszkén tekint fölfelé.

A mi alkotmányos országunkban egy szegény vidéki lány vagy fiú úgy lehet majd Magyarország miniszterelnöke, hogy nem vetkőzik ki önmagából.

Olyan országot akarunk, ahol az egyetem vezetője nem alamizsnát kunyerál, hanem szabadságot követel.

Ahol tisztelet az osztályrészünk. Legyen vége, legyen béke!

Olyan országban akarunk élni, amelynek alkotmánya az alkotmányos jobboldal és az alkotmányos baloldal közös műve.

Olyan országot szeretnénk, amely túllép a Történelmi Magyarország és a Modern Magyarország évszázados perlekedésén.

Magyarország korszakhatáron áll.

Barátaim! Halljuk meg a mélyből felszűrődő kiáltozást! Ahol nyomor van, ott nincsen alkotmány, mert ahol nyomor van, ott sötét van, hideg van és magányosság. Ahol nyomor van, ott nincs beszéd, onnan csak zajok hallatszanak. Viszont ameddig elér az alkotmány, ott enyhül a kín, ott lehet élni.

Ma még zord az idő, sötét van, fázunk, egyedül érezzük magunkat. De ez talán, ha nem is a mai napon, véget ér.

Közelről vagy távolról, de jöjjön a Kossuth Lajos, hogy leboruljon végre a nemzet nagysága előtt!

Magyarország korszakhatáron áll.

Nemcsak a Fidesz országáról kell beszélünk, hanem egyre többet, egyre hangosabban a mi majdani Magyarországról is.

Ne azokat az embereket emeljük magunk fölé, akik annyi ígérnek, hogy megszabadítanak bennünket és országunkat a megnevezett démontól. Elég volt a négyévenként esedékes démonűzésből! Elég az olyan választásból, amely úgy szól, hogy jöjjön akár az ördög öregapja, csak ezek tűnjenek el. Az ilyen választások juttatták ide a hazánkat. Beszéljük meg: Te miniszterelnök szeretnél lenni. Rendben. Mi korrupció nélküli szabad, demokratikus országot akarunk. Hoci-nesze, megegyezünk!

Nincs fontosabb feladatunk, mint az, hogy megjavítsuk a köztársaság emberi minőségét!

Régen az egyszerű apa azt mondta a fiának: Fiam, te nemcsak hülye vagy, de romlott és lusta is, menj politikusnak! Bizonyítsuk be, hogy a politika, ha a tapasztalat mást is üzen, nem a bűn melegágya, ne engedjük át a politikát a bűnözőknek! Akik eddig nem voltak: erényes nők és férfiak, lányok és fiúk, legyetek politikusok!

Éljen a Magyar Köztársaság! Éljen a jog! Éljen mindenki a jogaival!

(2013. március 17., Kálvin tér)

JÓL TETTEM-E, HOGY NEM SZÓNOKOLTAM A MILLA TÜNTETÉSÉN?

Azzal keresett meg kedves millás ismerősöm, hogy beszélnék-e a tüntetésükön. Persze ógtam-mógtam, miért pont én, meg ne legyek már a nekem rokonszenves népgyűlések fregoli-szónoka, de határozott nemet két okból sem mondtam: egyfelől tényleg fojtogatott a szégyenérzés, szíve testi tüneteket okozva dúlt fel az, ami történt, másrészt kamaszkorom óta érdekelt az örmények ügye. Nem volt kifogásom a tüntetés meghirdetett címe ellen sem: *Az örmény nép és a világ bocsánatát kérjük!*, és persze ez a mondat már vitte is valamerre a gondolataimat. Haladékosan kértem hát, és némi gondolkodás után a számítógépemhez ültem. És ez lett az eredmény:

„Barátaim,
Most beszélni nyomasztó feladat. Mindannyiunkat valamilyen harag hozott ide a Kossuth térre, és igen, először bocsánatot kérünk az örményektől a magyar kormány cselekedetéért, noha ehhez a kormányhoz és tetteihez nekünk nincsen semmi közünk.

Mi egy másik Magyarországot képviselünk.

Azt javaslom mégis, hogy legelőször nézzünk el valahogy saját jogos haragunk fölött, és ugyanezt kérem a magyar kormány által megsértett örmény barátainktól is: haragjukat tartsák az ész ellenőrzése alatt. Hiszen nem azért vagyunk itt, hogy bármennyire jogosak is ezek, szítsuk a nemzeti szenvedélyeket. Mert a jóakarátú emberek mindenütt többen vannak, és ők, akárcsak mi is, akik itt vagyunk, békességet szeretnének.

Minket mindenekelőtt a magyar kormány cselekedete érdekel.

Szamosújvártól Budapestig nagyon sok magyar tartja nyilván örmény felmenőit, sokan meg talán nem is tudnak ezekről. A magyar kormány minden áldott nap saját nemzeti elkötelezettségét hirdeti. Sok

örmény adta életét a magyar szabadságért. Nem tudom ezért másként folytatni, mint azzal, hogy aradi vértanúk és a magyar szabadságért önmagukat feláldozó örmény katonák vére kiált most a magyar kormány felé, nem csak Kiss Ernő és Lázár Vilmosé.

Mindannyian tudjuk, hogy a magyar történelem és a magyar kultúra mennyivel szegényebb lenne a magyarrá lett örmények cselekedetei és alkotásai nélkül.

De számunkra, mindenekelőtt, a magyar jogrend dőlt le a porba, mert a magyar bíróság alkotmányos és törvényes ítéletét a magyar kormány pénzé tette.

Jártam Jerevánban, és nehéz szívvel gondolok arra, ha magyar útlellyel többé nem mehetnék oda vissza.

Hasonló szégyent egyszer éreztem, még kamaszkoromban, 1968 augusztusában, a csehszlovákiai bevonulás idején. Nem a két eseményt, csak a két érzést hasonlítom. Akkor európai történelmet írt a nemzeti szégyen, de a döntéshozókat a belátásban saját balhítük és nemzetközi kényszerek korlátozták. A baltás mostani elengedése viszont belső ügy, a mostani magyar kormányt ostobaságán kívül döntési szabadságában semmi nem korlátozta. Akik kijuttatását börtönéből kiöltötték és végrehajtották – Orbán és Navracsics polgártársak –, ne lengessenek ártatlanságuk nevetséges bizonyítékaként egy semmire nem jó papírlapot, hanem nézzenek szembe végre azzal, amit tényleg tettek, és bátorságuk maradékát előkotorva vonják le, elsősorban önmagukra nézve, a következtetéseket.

Meg lehet tölteni a kincstárt újabb adók kivetésével vagy akár az emberáruláson szerzett pénzzel is, de ezen nem lesz áldás soha. Azon a helyen ugyanis, ahol a közhatalom erkölcsi javait tárolják, már egyetlen garast sem találunk, az a hely kong, üres.

Orbán kormánya holnap, sőt még holnapután is a helyén lesz, mégis megbukott.”

Elolvasva ezt, csak a szöveget magát nézve, hatásos és jó beszédnek tűnt. Ezzel csak azt mondom, hogy nem szövegem minősége riasztott meg, ami egyébként sem lett volna olyan nagy gond, hiszen ha látom a hibáit, azok kiigazíthatók.

Hanem valami más riasztott, ami nem látszott megjavíthatónak.

Írásban és beszédben is igyekszem pontos lenni. Elolvasva úgy lát-

tam, hogy a szöveg legalábbis antinomikus, azaz Kant fogalomhasználatával úgy írható le, hogy két eleme, noha egyaránt bizonyíthatók, kölcsönösen kizárják egymást.

A szöveg ugyanis két motívumot, két állítást ötvöz. Az egyik, nevezzük így: szabadelvű nacionalista szövegrétegben arról beszél, hogy a magyarra lett örmények a történelem, a kultúra és a tudomány fényes lapjait írták tele, tehát a magyar nemzet, látva gazdagodását, ezért a szolgálatért morális kötelezettséget visel, amelyet kormányunk, lám, megszegett. Azt hiszem, most is, hogy ez a történelemre tekintve igaz állítás, amellyel a magam részéről, hát én írtam le, azonosulok.

A másik állítást az a mondat fejezi ki, amelyik így szól: „De számunkra, mindenekelőtt, a magyar jogrend dőlt le a porba, mert a magyar bíróság alkotmányos és törvényes ítéletét a magyar kormány pénzé tette.” Ennek a mondatnak az érvényességét az sem rontja le, ha a magyar kormány a büntetés végrehajtásának felajánlásával talán nem betű szerint sértette meg a jögot.

De vajon megáll-e a két érvelés egymás mellett? Ha például az aradi vértanú tábornokok között nem lett volna két örmény, akkor más lenne a helyzet? És ha az aradi kivégzőosztagban véletlenül lettek volna az osztrákoknál szolgáló örmény katonák, akkor vajon kibebítható a magyar kormány mostani vétke? Aligha. És persze az etnikai gyűlölet-bűncselekmény áldozata ugyanúgy lehetett volna skót, mint azeri is.

Persze megoldhattam volna, pontosabban láthatatlanná tehettem volna ezt az antinómiát azzal például, ha az örmény-magyar történelmi érveket csakis a nemzeti elkötelezettségét éjjel és nappal melldőngetve hangoztató kormány hipokrizisének bizonyítékaként hozom elő. De hát ezeket a nemzeti kötelezettségről szóló érveket én is osztom! Megtehettem volna továbbá azt is, hogy az olyan fordulatot, mint „a magyar szabadságért életüket áldozó örmény katonák vére kiált most a magyar kormány felé”, kihúzzom. Csakhogy nem akartam kihúzni.

Vagyis úgy látszik, a történelmi és a jogi érvek kizárják egymást. De talán nem minden esetben és nem feltétlenül. Arra gondolok például, hogy miközben a menekültek ügyét a belső és a nemzetközi jog nagyjából elrendezi, erős morális háttérmegfontolások is színezik. Magyarország a vesztes csatákat követően befogadta a második világháborúban azokat a lengyel katonákat, akik Magyarország szövetségese ellen harcoltak. Erre azóta is joggal vagyunk büszkéek. Ha valamikor a jövőben

menekült örmények befogadásáról kellene dönteni, a jogiak mellett ne számítanának a történelmi érvek? Nyilván számítanak. Persze vitatható ez a párhuzam, de annak illusztrációjaként talán nem alkalmatlan, hogy jogi természetű kötelezettség morális megerősítése előfordulhat, ez lehetséges. Sőt olykor a morális kötelezettség akkor is cselekvésre hív, ha nem áll mellette jogszabályi kötelezés.

Lehet, hogy mégiscsak elmondhattam volna azt a beszédet?

(Nem hangzott el 2012-ben)

LEGYEN VÉGE A TÖBBSÉG ÖNGYŰLÖLETÉNEK!

(A Meleg Kulturális Fesztivál megnyitóján)¹

Tisztelt Hölgyek és Urak, Kedves Barátaim!

1. Hadd kezdjem valami személyessel! Emlékszem, ahogy kisfiúként sok más szörnyűség mellett a korszellem és az elnyomottság kultúrája folyamatosan csepegtette belém a homofóbiát. Például a távoli rokon vagy az ismerős nénik aggodalmaskodó hangján, hogy „Lacikám, mondanék is és kérdeznék is tőled valamit, hogy nem-e... és jól vigyázz!” Emlékszem a még meg nem értett durva viccekre, és a folyamatosan buzizó nagyfiúk hangjára, akikkel igazodási vágyból, mondjuk, csak olykor, és nem is hangoskodva, de együtt vihogtam én is. És ha belsőleg nem fogadtam is el, de hangosan biztosan nem utasítottam vissza a gonoszkodást. Azután, még kamaszként, elolvastam a *Halál Velencében*t, és megismertem egyik legkedvesebb barátom idősödő, magányos nagybácsiját.

2. A mérge, legyen bár ez a mérge a lélek mérge, csak idő és tapasztalás kérdése, kiürül az emberből.

„Melegnek lenni elsősorban titok” – írta tíz évvel ezelőtt szépséges írásában Nádasdy Ádám. Tíz év óta nem sok változott. De az majd jó lesz, ha egyszer, talán megszeli a világunk ivadékainak világában ugyanannyira lesz titok a meleg és a leszbikus, mint a *személy* maga. Nem több, mint „emberi életünk szomorúságtól gyakran elválaszthatatlan szépsége” (Ortlik), mert emberi életünkben már nem kell nagyobb, megfeszítetlenebb, elviselhetetlenebb és örömtelibb titok. Addig akárki önmaga elől is titokba burkolhatja énjét, csak sokaknak „éppen az öröme sosem lesz teljes, mert az ösztöne máshova hívja” (Nádasdy).

¹ Elhangzott a Budapest Pride Film- és Kulturális Fesztivál megnyitóján 2012. július 1-jén az Odeon Filmszínházban.

3. Valakit azért megvetni, mert másként szeret, nemcsak egyszerűen helytelen, hanem hibás gondolkodás is. A *magyar homofóbia* – bármennyire bizarr, de van ilyen, mert ennyire gazdag a mi hazánk (!) –, hátterét tekintve, egyúttal nemzeti öngyűlölet is, a nemzet rombolása. Nálunk a csoportok elleni gyűlölet hagyományosan nemcsak a személyt vagy csoportot sérti, hanem mindig kísérlet a kitaszításra a nemzet közösségéből. A szabadelvű nacionalista ezen a helyen azt mondaná: túlságosan kevesen vagyunk ahhoz, hogy bárkit, bármely vallási, életmódi, szexuális kisebbség tagját, kizárjunk magunk közül. Ez, noha az én felfogásomtól valamelyest távolabb áll, nem helytelen gondolat. Ám sokkal gyümölcsözőbb, ha magatartásunk igazolásaként nem a hasznosra, hanem a legfontosabbra, az emberi értékekre, elidegeníthetetlen jogainkra tekintünk.

Az emberi jogok, ha kívülről tekintünk rájuk, üres absztrakciónak tűnnek. És tényleg, alig akad unalmasabb olvasmány az emberi jogok katalógusánál. Ám ez csak fénytörés, hiszen gondoljunk arra, hogy a magyar kultúra, legalább Kölcsey és Vörösmarty óta, anyanyelvünkön beszéli a jogosultságok nyelvét, mégpedig a leszorítottságból fakadó szenvedéllyel. A szabadság, az egyenlőség, a méltóság fogalmainak vajon hol van teljesebb, jobban kibontott értelme, mint éppen a magyar költészetben? Ez olyan áldás, amelyet más bajainkért elégtételként kapunk, ebben a részben voltaképpen rossz történelmünk haszonélvezői vagyunk.

4. A magam nevében pedig, ha már a jogokról szólok, nem is az egyenlő bánásmód követelményére figyelmeztetnék, hiszen az egyenlő bánásmódban ott lappang a megkülönböztetés lehetősége. Hanem arra a követelményre, amely az egyenlő bánásmód mögöttese, annak alapja, ami fontosabb is, mint az egyenlő bánásmód. Amely többet mond a másféle eltűrésénél, tiszteletben tartásánál. Az egyenlő méltóság az a jogi eszme, amely az evangéliumot, az Őszöveget és a nem hívőket fűzi össze akár még a keleti vallásokkal is. Olyan univerzális üzenet, amely nyilvánvalóan felülírja a szent könyvekben is megjelenő homofób babonákat.

Ha birtokba vettük, annyit mond nekünk, hogy minden emberi lényt egyenlő méltóságáért fogunk tisztelni. Legyen vége a megaláztatásnak, mert bárki megalázása mindannyiunkra lesújt.

5. Éppenséggel van fontos, aktuális üzenete is a mai ünnepnek. Hazánkban lehanyagolt a jog tisztelete. Nincs több jogunk, mint amennyit kiküzdünk magunknak, mert olyan időket élünk, amelyben a jog nem ajándék. Folyamatos honpolgári készenlétre van szükség. Ugyanakkor tudunk valamit, ami erőt ad: jogaink vannak, amelyek nem az állam ajándékai, hanem amelyeket az állam, akár fogcsikorgatva, de köteles tiszteletben tartani. Ezek a jogok az állammal szemben illetnek meg bennünket.

Budapest rendőr főkapitánya szerint a Budapest Pride nem lenne megtartható, mert „a közlekedés más útvonalon nem biztosítható”. A bíróság viszont alig leplezett ingerültséggel állapítja meg, hogy teljesen téves az a rendőri jogértelmezés, amely szerint a főrendőr maga mondhatja meg szabad mérlegelés után, hogy a Békemenet például nem, de a Budapest Pride sérti a közlekedők törvényes érdekeit. A bíróság mostani jogértelmezése szerint a jogot megkülönböztetés nélkül kell alkalmazni (27.Kpk.45.385/2012/2). Eközben közölünk senki nem gondol arra, hogy ezek után kérdőre kellene vonni Budapest rendőr főkapitányát. Hogy miért nem jut ez az eszünkbe? Mert mindenki sejti vagy talán tudja, amikor a főrendőr tilt, valószínűleg nem egyedül dönt, illetve nem is ő döntött.

6. Ha messzebbre tekintünk, túl a mai államkultúra nyomorán, látszik még egy emelkedettebb feladat. A valóság sokkal gazdagabb annál a nyelvnél, amelyen megpróbáljuk kifejezni, amelyen beszélünk róla. Ma olyan világban élünk, amelyben még a cigánygyilkosságokat is vállvonogatással intézzük el, nem olyanban tehát, amelyik képes lenne a katarzisa, a megértésre. Azaz nyelvet kell teremtenünk az együttélésre, olyat, amelyben az erkölcsi komolyság szólal meg.

Azt hiszem, nem nézünk könnyű évek elé.

Szívós, türelmes munka vár ránk.

(2012)

TULAJDONKÉPPEN¹

– a sajtószabadság ünnepén –

Soha ne feledkezzünk el arról, hogy a modern Magyarország első mondata miként szólt! Így szólt: „Kivánjuk a' sajtó szabadságát, a censura eltörlését.”

Már az is furcsállandó, hogy húsz évvel a jogállami forradalom után bárki veheti a bátorságot arra, hogy megkérdezze: Szabad-e a magyar sajtó? Tőlem mindenesetre az elmúlt két évben többször is megkérdeztek. Mindig meggyőződéssel válaszoltam, és mindig ugyanazt. Ha tehát személyes és kategorikus választ, igent vagy nemet kell mondanom arra a kérdésre, hogy szabad-e a magyar sajtó, a válaszom természetesen és határozottan: Igen. És ugyancsak természetesen ott suttog a hangosan kimondott igen mögött, vagy tán nem is mögöttem, hanem előtte már, a rossz lelkiismeret hangja. Hogy mennyi szolgálatnak álcázott önzést, piszkos pénzt, politikai gonosztságot, üzleti és pártalkut, megélhetési rasszizmust leplezhet a sajtószabadságra hangosan kimondott igen. Merthogy a határozott igen, részletezve, csitítva a kollektív rossz lelkiismeret követelését, már így szól: *Tulajdonképpen igen*. A kijelentéseknek a logika szabályai szerint csak bizonyos fajtái vagy igazak, vagy pedig hamisak. A „Magyarországon sajtószabadság van” kijelentés nem úgy lehet igaz, mint az a kijelentés, hogy „Szókratész halandó”, hanem olyan kijelentés, melynek igazság voltát szociális folyamatok szerkesztik. Ez a kijelentés olyan, amely inkább lehet igaz vagy inkább hamis. Vagyis akár izmozhat is egymással az a kijelentés is, hogy nálunk a sajtó szabad és az, amely állítása szerint nem az. A *tulajdonképpen igen* pedig azt jelenti, hogy meggyőződésem szerint inkább szabad, aminek fontos

¹ Elhangzott a Magyar Újságírók Szövetségének ünnepi megemlékezésén, 2010. március 12-én Budapesten.

amit korábban birtokolt. A mi hőseink viszont ritkán látnak túl saját reménytelenségükön. De néha igen. A nyomorban együtt tenyésznek a kórokozók és az álmok, valamint emberi természetünknek megfelelően a szeretet és a jókedv is. A kisfiú, aki szeméthegek oldalában tengeti életét, merész álmokat sző gazdag esküvőről, szép családról, cukros ételről, jó életéről, hatékony, jól fizető szemétfeldolgozásról.

Egy tematikus filmfesztivált, különösen, ha annak tárgya az emberi jogok, érdemes rávetíteni a városra és az országra, ahol megrendezik. Budapest klasszicista és szecessziós, de Bauhausban is gazdag város, mely az európai fővárosok között talán legszebb természeti fekvésével is büszkélkedhet, ám néhány nem is külső kerületében olyan reménytelen nyomort lelünk, amiről a város jobb környékén lakók azt gondolhatják, hogy csak nagyon távoli és nagyon szegény országokban lehetséges. (Hallom, újabban ez is a pesti turistalátványosságok egyike.)

Nemrég történt itt a mi hazánkban, hogy szegény, a falvak szélén, azaz civilizációnk peremén élő magyarokra: roma honfitársainkra az éj leple alatt orgyilkosok támadtak, akiknek az ártatlanok, köztük gyerekek megölésével az volt a céljuk, hogy az amúgy is izzó etnikai konfliktusok tüzét felszítsák. A bűncselekmény-sorozatot nem magányos őrült, hanem szervezett csoport követte el, logisztikai támogatással, felderítéssel, a gyilkolás kidolgozott infrastruktúrájával. De nekünk, békés polgároknak egészen tiszta lehet-e lelkiismeretünk? Nem kell-e arra gondolnunk, hogy az újkori magyar történelemben példátlan tettnek voltak társadalmi-kulturális előfeltételei, amelyek ellen időben kellett volna tennünk, annál mindenképpen többet, mint amennyit megtettünk? Akár csak volt-e merszünk a piacon, a villamoson, az utcánkban a cigányokat általában gyalázó mondatokra válaszolni? És nem érezzük-e kényelmetlenül magunkat, mert a történetek pusztá említésével is szeretett hazánk rossz hírét keltjük? Végül, letudható-e közösségi és személyes felelősségünk azzal, hogy a tetteseket börtönbe zárjuk?

Az emberi jogi jogsértéseknek van részük, mely valahol az unalom, az érdektelenség kódéba vész, ingerküszöbünket el sem éri. Olyan országban élünk, amelynek néhány hónapja hatalomra került kormánya parlamentjével hetente módosíttatja az alkotmányt, és most bejelentette igényét a független alkotmánybíráskodás megszüntetésére, de legalább korlátozására. Az ezzel kapcsolatban érezhető közöny kulturális alapjai sem annyira rejtélyesek: a magyarázat a liberális demokrácia in-

tézményeibe vetett bizalom általános meggyengülésével lehet kapcsolatban, amit pedig a politikai osztály egésze és az általa üzemeltetett állam züllése és korrupciója okozott. Nem tudjuk, mi mindent veszíthetünk el. Ahol korlátlanra válik a hatalom, ott megszűnik a jogállam, és nem sok marad az emberi jogok garanciáiból.

Köszönöm a fesztivál szervezőinek és mindenekelőtt a filmek alkotóinak, hogy láthatóvá teszik, mégpedig színről színre, azt, amit a mindennapokban csak érdekeink, kényelmünk és előítéleteink vak tükre által, homályosan látunk.

(2012)

HARMINC ÉVE HALT MEG BIBÓ ISTVÁN¹

„Életem feladatát akként jelölte meg a gondviselés és az én elszántságom, hogy gyöngé nemzedék előtt, kicsinyes és bágyadt korszakban legyenek a magasztos nemzeti eszmék hirdetője.”²

Ezek a szavak Eötvös Károlyéi, amelyek Bibóétól nem túl távoli időben íródtak – hiszen Bibó már szaladgáló kisfiú, mikor Eötvös meghal –, és amely idő jóval Bibó születése előtt végleg elsüllyedt. Annak tudatában idézem e szavakat, hogy tudom, Bibó István ilyesmit nem írhatott a két kedély különbözősége miatt sem, de azért sem, mert Eötvös szavaiban még a romantika kései sugára fénylik, és persze és főleg azért nem, mert a „nemzeti eszmék” a 20. századra idézőjelbe kerültek, már mást jelentettek és jelentenek, mint Eötvösének. Mégis, mindezek mellett, bár megcsorítással, jellemzőnek érzem a választott idézetet Bibóra. Róla is bátran elmondhatjuk, hogy gyöngé nemzedék előtt, kicsinyes és bágyadt korszakban hirdetett magasztos eszméket. De míg Eötvös Károly arra utal, hogy elfáradt korának az *előtte járó nagyok* eszméit hirdeti, Bibónál ez fordítva áll, ő nem felidézte az eszméket, hanem, kutatva a jövő esélyeit, alkotta.

Ha tehát a nemzeti jelzőt elhagyandónak tartom is, azt már nem, hogy Bibó, egyetemes jelentősége mellett, a nemzet gondolkodója (erre a róla írt külföldi elemzések is hangsúllyal utalnak), és ebben a sorban nagy valószínűséggel egyúttal az utolsó. Ez számunkra annyit jelent, hogy Bibó-olvasmányainkra és a személyes élet példájára gondolhatunk mindig, amikor Magyarország e mostani kicsinyes és bágyadt korszaka-

kában megérteni vagy cselekedni akarunk. Szerencsére és sajnos még sokáig rászorulunk. Ha ismerjük az életművet, tudjuk, miért vagyunk szerencsések; ha szétnézünk az országban, láthatjuk, miért mondhatom azt, hogy sajnos.

Miközben Bibó bármely mondata, bármely gondolata vitatható, néhánnyal én sem vagyok megbékélve, jelentősége, mint a legnagyobbaké, ma már szinte mozdíthatatlan.

Szeretnék valami általánosítást és valami személyesítést is felidézni.

A most talán már végnapjait élő köztársaságnak mélységes köze van Bibóhoz, és a téves látszatok ellenére nem úgy, mintha csak se lenyelni, se kiköpni ne tudta volna a művet, és holtában a személyiséget sem. Miközben, persze, a Harmadik Köztársaság sztoriját jórészt úgy is elmondhatjuk, mint a bibózás történetét, mint a politika szörnyű zarájkában agyonidézett, szétszajkózott pár Bibó-töredék történetét, majd később mint a Bibóról szóló beszédes hallgatás történetét. A holtak kiszolgáltatottsága már csak ilyen, ne bánkódjunk felette. De a jogállami forradalomban, szerintem legalábbis, a Bibó-életmű másként is jelenvaló volt. Ennek három elemét szeretném kiemelni, pontosabban csak jelezni. A jogállami forradalom ebben a „személyes tekintélyhez szokott országban” közjogi hagyományainktól inkább eltérő, mint azokból következő (lásd az 1946. évi I. törvényt) parlamentáris rendszere, az – egyébként sajnos csak úgy – ölünkbe hullott nemzeti függetlenség, valamint a személy sérthetetlenségének, az individuum tiszteletének a forradalma volt, vagy legalábbis azzá lehetett volna, ha nem épp eme gyöngé nemzedéket találja itt. Ezeknek szerintem mindegyike Bibó intencióit követte, hiszen mindhárom alapítási Bibónak. Mindezek felismerhetők a kerekasztal vitáiban, dokumentumaiban, de például az első Alkotmánybíróság döntéseiben is. Ellentétben az utánuk jövőekkel, a köztársaság alapítói (most csak a hangadókról szólok) művelt férfiak voltak, nemcsak követték, de ismerték is Bibót, ez aligha vonható kétségbe. Nem volt tehát mélység nélküli a politikában a Bibó-kultusz, de – és ez ugyanilyen fontos – ne gondoljuk felszíni jelenségnek látványos megszűntét sem. Persze nem lehet egy temetői megemlékezés tárgya annak taglalása, hogy a jogállami forradalom művébe miként épült be a bibói életmű, ezért inkább áttérek a személyesebb részre.

Sokat dolgoztam az információs jogokkal, melyek elmélete Bibó halála táján kezdett Európában formálódni, ő már csak ezért sem foglal-

¹ Elhangzott az Óbudai temetőben Bibó István sírjánál 2009. május 16-án.

² Eötvös Károly, *Harcz a nemzeti hadseregért*, Budapest, Révai Testvérek, 1906, 9.

kozhatott ezzel. Mégis, ha bárhol az információs jogok védelmének és intézményeinek indokait meg kell jelölnöm, mindig *Az államhatalmi ágak elválasztása egykor és ma* gondolatmenetéhez fordulok, azaz, hogy az ő szavait idézzem: „az állam feltételezett egysége és szuverenitása mögött a hatalmi góccok sokasága áll, főleg a gazdaság élet nagy érdekképviseleti szervezetei formájában.”¹ Az információs hatalom megosztásának követelménye Bibó István akadémiai székfoglalójában megfogalmazott felfogásával van tehát összhangban, mely szerint minden létrejövő új hatalommal szemben – legyen bármilyen – hatalmi ellensúlyt kell megszervezni és szembeállítani.

Bibó továbbá arra tanít engem, hogy az ország soha nem reménytelen, a cselekvést, amíg csak tehetjük, nem engedhetjük át. Nem csupán ötvenhatos hősiessége, mely önmagában is páratlan megnyilvánulás, fénylik itt fel. 1945/46-os svábmentő tevékenysége személy szerint kétszeresen is megragadott. Egyfelől fontos volt megtudnom – és az ő esete kapcsán tudtam meg –, hogy a magyarországi németek elűzése legalábbis nehézkesebben ment volna, ha kiötlői nem élhettek volna vissza a népszámlálás időben meg nem semmisített személyes adataival. Másfelől tanulságos, hogy Bibó, ha megakadályozni már nem tudta is a németek elűzését, legalább megragadva, amit a sors számára lehetővé tett: mentette a menthetőt emberben és nemzeti becsületben.

Az előttünk álló negyedik köztársaság hivatalosságának semmi szűkése nem lesz Bibóra. Nekünk annál inkább.

(2009)

BAZSARÓZSA¹

Először az élményről kellene szólnom, azután a tanulságról. Hogy mit jelentett nekem a Zengő, mi az, amivel itt találkoztam, amit tapasztaltam, és ami számomra érdekes volt; ami talán valamit változtatott is rajtam. A másik pedig a tanulság, hogy mi számomra a különössége a Zengő történetének.

(Élmény) Na, az én élményem, az egy kicsit eltér attól, mint amely élményekről eddig itt hallottam. Hát én nem voltam, sajnálom vagy nem, de nem voltam télen, fagyban a Zengőn, nem emeltem rönköket és nem építettem akadályokat. Azért van valami fontos dolog, ami engem ebben a mozgalomban megfogott. Ugyanis... de közbevetőleg azt is el kell mondanom, hogy én a környezetvédelmi gondolatnak, hadd fogalmazzak így, a külső körén állok. Nagyon fontosnak tartom a zöld gondolatot, nagyon rokonszenvesnek érzem, sok tekintetben közel állónak magamhoz, de minden akciónál, minden követelésnél nálam belép egy belső késztetés, ez pedig az, hogy racionális indokot kell keresnem. Nekem soha nem elég, ha valaki azt mondja, hogy ne építsünk utat meg vasutat, vagy akár helikopter-leszállót vagy alagutakat, szélkereket, úrsikló pályát, látványfürdőt, palacsintagyárat a természeti értékekben gazdag területen, mondjuk a Bodrogházyban, mert az környezeti terheléssel jár; ilyenkor arra gondolok, hogy azoknak az embereknek, akik ott élnek, közlekedniük és élniük kell, még hozzá jobban.

Szóval az élmény, ami a Zengő-ügyben engem megragadott (ez a személyes vallomások ideje), mint afféle literátor-filozofter gondolkodás.

¹ Elhangzott a hosszúhetényi futballpályán, a 2006. évi Bazsarózsa-túrán.

¹ Bibó István, *Az államhatalmak elválasztása egykor és most*, akadémiai székfoglaló 1947. január 13-án.

dású valakit, ami tehát engem megfogott, hogy két dolog között kellett választani. Az egyik, hogy itt él a medvehagyma mellett ez a nem feltűnő bordó-lila virág, és lehetne fölötte radar is a hegytetőn, amit a virág annyira nem szeret, hogy bele is halna. Amikor a radar és a bánáti bazsarózsa között választhatunk, ennek a választásnak szerintem van esztétikai oldala is, és az én döntésem legalábbis megkönnyíti a választás eme minősége: valahányszáz tonnás monstrum a hegytetőn és egy virág a fa alatt, ez a kérdés, és nem olyan nehéz így már a választás. De hozzáteszem, kerestem racionális érvet is, nevezetesen azt, hogy noha egyáltalában nem értek persze a lokátortechnikához, nagyon valószínűnek tűnik, hogy néhány év múlva, a jelenlegi technológiai fejlődés mellett, az összes ilyen radart és lokátort mint teljesen fölösleges ócskavasat leszerelik, és elviszik a rozsdatemetőbe.

(Tanulság) A környezetvédelem ügye a rendszerváltás előtti években úgy nézett ki, hogy egyre erősebben jelen van a magyar közgondolkodásban, aztán viszont, látnunk kell, gyengült. A környezetvédelmi tudatosság első nagy győzelme a bős-nagymarosi óriásgát magyar fele felépítésének megakadályozása volt, hozzáteszem, hogy olyan győzelem, amely felélt egy vereséggel is, mert közben a szlovákok megcsinálták az egészet a maguk oldalán. De a magyar környezetvédelmi mozgalmak nagy tüntetései arról szóltak, hogy nem akarunk gátat. Csakhogy volt kódolt, kriptográfiai oldala is a dolognak, mert ez rejtjeles szöveg volt, tízezrek és tízezrek kivonultak az utcára, az ajkuk azt mondta, hogy ne legyen gát (azért ezt is skandáltuk: demokráciát!), de valójában mindenki tudta, hogy a ne legyen gát jelentése ez: ne legyen egypártrendszer. Az utóbbit kockázatosabb volt mondani, tehát egyszerűbb volt az előbbivel kijönni. Valójában ez nem tisztán a környezetvédelmi gondolat győzelme volt, hanem rendszerkritika.

A Zengő jelentősége azért elképesztően nagy, mert ez az első eset, hozzáteszem, Európában is kevés, a világon is nagyon kevés volt hasonló, amikor csakis önmagában, minden hátsó gondolat nélkül, csakis a természeti érték védelmében, eredménnyel megszerveződött egy helyi társadalom. És lettek külső támogatók, de ez a helyi társadalom tudott győzni, miközben semmilyen hátsó, mögöttes, rend-

szerváltó vagy egyéb gondolat, sejtés és követelés, fővárosi hóbort mögöttes nem volt.

Csak és kizárólag a bazsarózsa és a falvak. Ez pedig szép magában. Köszönöm szépen.

(2006)

„AZ IDŐ ELSZENDERÜLT A DÉLUTÁNI RAGYOGÁSBAN”¹

Miről szól ez a *Hiányzó alap* című kiállítás, amely, íme, a láthatatlant teszi láthatóvá?

A negatív utópia állandósuló létezésre tör. A Nemzeti Együttműködés Rendszere uralmára veszélyesnek, ezért kártékonynak ítéli a szabadság monumentumát, a már lerombolt Harmadik Köztársaság legmaradandóbb alkotását, ezért, ostobán, Alaptörvénye negyedik módosításával reméli eltávolítani, örökre kiiktatni a jog morális rétegét.

„Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítik.”

Ezt olvasva felhívással fordultunk a magyarokhoz: „Annak érdekében, hogy az alkotmányosságnak az egyes alkotmánybíróági határozatokban megfogalmazott tételei túléljék a Nemzeti Együttműködés Rendszerének zavaros éveit, egy-egy hatályon kívül helyezett határozat örökbecfogatására szólítjuk fel a jóérzésű állampolgárokat.”

Nem gondoltam volna, hogy az elveszejtett, a létezés jogától megfosztott alkotmánybíróági szöveg tartalma maga és arctalan természetes szépsége akárhogy előhívható. A lehetetlenség lehetővé tételéért köszönettel tartozunk Rajk László *rajzolónak*. (Egyetlen előzményről tudok, a létező, vissza nem vonható szöveg vizuális szépségét a magyar rajztörténetben Esterházy Péter művésznek Ottlik Géza *Iskola a határon*jának felülírásával már sikerült megmutatnia.)

Köszönet mindenekelőtt a mai délutánért, azért, hogy az elrombolt alkotmánybíróági határozatok, íme, megjelentek képzőművészeti alkotásként, kiléptek a sötétzárkából, úgy, hogy kétséssé, visszavonttá tett létük minőségében váltak láthatóvá, és *ilyenként* olvashatóvá. A vona-

¹ Elhangzott Rajk László *Hiányzó alap* – Nemzeti falvédővalóság című kiállításának megnyitóján a Gozsdu-udvarban, a Mucius Galériában 2013. szeptember 24-én.

lazgatás, satírozgatás, safrozgatás révén a hiányzó valóság lenyomata lett itt ma nem tükör által homályosan, hanem színről színre, azaz fehérn-feketén megmutatva. Mintha temetőnkben a gyászunkat segítő óriás működött volna, aki papírját, ő tudja, miért, gyengéden simította rá az elhantolt szavakra.

Rajk László számunkra megtisztelő, nagyvonalú meghatározása szerint ez a kiállítás az Eötvös Károly Intézet *Elárvult alkotmánybíróági határozatok örökbecfogatása* programjának keretében készült el. Persze a művek, mint ezek is, soha nem *valami intézeti*, hanem *valami alkotói* program *keretében* készülnek el.

Ez a délután, mondom keserű iróniával, a társművészetek: a politikai destrukció és az alkotmányjogi asztrálestek találkozója a szépirodalommal és a képzőművészettel. Az első tehát a visszavonásé. A második, hogy kilépett a szöveg a jog korpuszából. A harmadik, hogy több mint négyszáz magyar polgár, akárcsak Bradbury *Fahrenheit 451*-ének könyv-emberei, örökre fogadtak, hazavitték egy-egy számukra fontos alkotmánybíróági határozatot. A negyedik, hogy mindez láthatóvá vált és a falra került.

Végül néhány tárgyilagos megjegyzés: A lehetőség az alkotmánybíróági határozatok örökbecfogatására ugyan ingyenes volt, de aki úgy gondolta, háromezer forint adományt is eljuttathatott hozzánk. Ezt az összeget – miközben az EKINT munkatársai hónapok óta nem kapták meg fizetésüket, és, mert nem tudunk fizetni érte, bérleményünket is elhagytuk – jó lelkiismerettel utaltuk át a Fűtött utca – éjjeli menedékhely és nappali melegedő javára.

Végül halovány reménysugárként idéznem kell, hogy az utóbbi időben leginkább csak agonizáló Alkotmánybíróóság is összeszedte kevéske bátorságát, és, talán utoljára, végül maga is beszólt a győzedelmes nemzeti együttműködésnek: „Az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi alkotmánybíróági döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni.”¹

Itt tartunk most.

(2013)

¹ Lásd www.ajbh.hu/documents/10180/111959/201301812Ai.rtf, letöltve 2014. október 6.

A POLITIKA HIÁNYZÓ MORÁLIS ALAPJA

A paksi döntésre

Kedves Barátaim,

Nagyon meglepő mondattal állok most elő:

Nekünk semmi szükségünk nincs az új paksi atomerőműre!

Már csak azért sincs erre szükségünk, mert megint úgy akarnak a fejünk felett dönteni, hogy az elsőtől az utolsóig, minden szót eltitkolnak előlünk. Ez így nem fog menni! Hátrább az agarakkal! Annak idején ezen bukott el a pártállam is. Pár száz éve az amerikai gyarmatok népe egyetlen mondatot kiáltott oda Londonnak, azt a mondatot, hogy nem fizetnek adót, amíg nem ellenőrizhetik, hogy az adószedők mire és hogyan költik el a pénzt! Nem vagyunk gyarmata saját választott vezetőinknek sem!

Nem akarunk egyetlen ember miatt hatvan évig keserves adó terhe alatt görnyedni és atomfenyegetésben élni!

Akiket illet, tudják meg Moszkvában is, hogy bármit írt alá a magyar miniszterelnök, az bennünket, Magyarországot, semmire nem kötelez. Ha aláírt valami szerződést, az, mert titokban történt, ellentétben áll Magyarország alkotmányos jogrendjével, törvényeivel, azaz semmis.

Dé kik is vagyunk mi, akik ezen a téren ma délután összegyűltünk?

Nem tudhatjuk egészen biztosan, hogy most éppen Budapesten állunk-e a magyar alkotmányt a bécsi önkénnyel szemben elszántan védelmező, nagyszerű nádor nevét viselő téren, akit maga Kossuth Lajos siratott el röviddel az első márciusi ünnep előtt. Vagy mégsem. Mert az is lehet, hogy Orwell *2014* című regényének hitvány epizodistái lettünk, mi mindannyian. Ha bízunk magunkban, erőnkben, akkor Budapesten maradunk, ha Orbán újságjainak, zsebtévéinek, békemeneteinek hiszünk, akkor viszont e történet mellékszereplői leszünk. Miről szól ez a minket magába szippantani próbáló negatív utópia? Arról,

hogy Eurázsia mindig a szövetségünk volt, az Európai Unió pedig mindig az ellenségünk. Arról, hogy a nemzeti együttműködés jelentése: ne gondolkodj, félázsiai népség, kövesd a többség parancsát. Arról, hogy a hazugság veritas. Arról, hogy a személyes szabadság annyit tesz, hogy bárki haláláig is ítélet nélkül börtönben tartható. Arról, hogy a jogállamiságot 2010 után nem más, Orbán állította helyre – hogy nem szakad rá az ég, amikor ilyet mond! –, mi meg itt most akkor, ugye, a jogállam ellen tüntetünk. Arról, hogy bűnös minden szegény, kitaszított, maga ássa ki anyja és apja sírját. És ne válasszon, ne kérdezzen. Ne kérdezze azt, hol, miből és miért épülnek a futballstadionok és az atomerőművek!

Erre kellene egyetlen hangos szót kimondanunk, annyit csak: Nem!

Emlékezzünk! Az alkotmányosság pusztá követelése is olyan erőt képviselt, hogy csak emiatt nem épült meg a nagyvarosi Dunasaurus. Azután húsz évig megvolt a szabadság, állt a mostanra elveszített alkotmány. Amíg megvolt, így dönteni nem lehetett, nem épült meg a cudar radar a Zengőn, az idei tavaszon pedig nemcsak a környezetvédők, hanem mindenki öröme a fák tövén, a medvehagyma zöld mezőjében virít majd újból a bazsarózsa. Amíg megvolt az alkotmány, a környezet pusztításának elébe állt. De elbukott, mert huszonöt éve, hiába is beszélünk, hiányoznak a politika morális alapjai. Ha megegyezünk erről végre, akkor lesz erős alkotmányunk, és eséllyel küzdünk meg még a mostani nyomorral is, nem lesznek megmérgezve a folyók, véget ér a légszomj.

A hangos nem után ezért azonnal, és ugyanilyen hangosan ezt az igent is ki kellene mondanunk, az igent az erkölcsi alapokra helyezett politikára.

Végül még valami. Azt hallom, meglepődve nagyon, innen meg amonnan is, hogy oroszellenesek lennénk. Szó sincs róla! Éljen a gyönyörű Oroszország, éljen és terjeszkedjen mindenütt a világban a nagyszerű orosz kultúra! Vesszen viszont az elnyomó és terjeszkedő orosz hatalom! Éljen Tolsztoj, abcúg Putyin.

Van még éltetni való.

Éljen a Magyar Köztársaság! Éljen a jog! Éljen mindenki a jogaival!

József nádor tér, 2014. február 1.

A 84. NAP¹

Kedves Emberek, a Szabadság tér Hősei,

Deklamáció vagy reflexió: az itt a kérdés. Az ember álljon-e fel a hor-dóra, hogy belekiáltssa a nagy semmibe az igazságot? Vagy próbáljon válaszolni. Ez nem olyan tüntetés, mint a többi, és nem olyan helyzet, mint amilyen a többi. Ami itt immár nyolcvannégy napja (egy fájoan hiányzó folyamatos, a jelenig húzó befejezetlen igeidő kellene ide) ál-lándósulva megtörténődik. Szeretnék rögtön a közepébe vágni, hátha sikerülhet a lényegről beszélni.

Mi történik itt?

Az eddig nyolcvannégyszeresen is egyetlen, itt hangzó mondat a he-gyi beszéd, morális radikalizmusát követi. Nincs itt egyrészt-másrészt, csak „igen, igen, nem, nem” beszéd. Ez igen, ez elismerendő! A siker kapuja, ahogy mondani szokták, immár önök mögött van, és már új horizontok nyílnak. Mert néhány száz ember elszántsága nemcsak hegyeket mozgat, de lám, a rendesen részvétlen szíveket is megnyitja. Önök egy egészen racionális politikai számítást érvénytelenítettek. A kormányzat nagy züllöttségében politikai bázisát ezzel az emlékmű-vel is egészen jobbra próbálja szétterjeszteni, remélve, hogy középén, szerencsétlenkedő ellenfelei miatt sem lehet vesztenivalója. Csakhogy az önök elszántsága megcsillantja a morál nagykoalíciójának legalább a lehetőségét. Ez az értelme a már nyolcvannégy napja hallatszó „igen, igen, nem, nem” beszédnek, hiába hogy a félreértés vizei felett, alatto-mos zátonyok és érdes sziklafalak között zeng.

Lehet, hogy ezt a szózatot, hiába az eléjük hamisított főangyal, az egyházak többsége nem hallja meg, mert a kassza- és hatalomgép csi-

lingelése ma még kedvesebb nekik a morál hangjánál. De azért a tekin-télyes, gondolkodó öreg konzervatív katolikus pap és a művészettör-ténész, meg az akadémia teljes osztálya már meghallotta. Önök tehát, noha már itt magasodnak az orrunk előtt ezek a valamelyik sírkövesnél készülhetett műkö oszlop-torzók, már győztek. A semmit karcoló osz-lopok legfeljebb saját magányukat emelik magasra, míg az emlékezés helyén győztesen itt alacsonyodik az eleven emlékmű.

A hamis mesét mesélő monumentum erőlködése már most hiába-való, akár el is készülhet, az már mindegy egészen. Helye a budatétényi szobortemető. Ami pedig ma kicsiny, az eleven emlékmű viszont, meg-nőnie sem kell, megmarad.

Még nincs vége. Amivel nap mint nap szembe kell néznünk, nem a tüntetőket zaklató és az utolsó, '56-os forradalmunk halálraítélt hő-sét rabosító ránk küldött rossz rendőr, hanem a ránk küldött szavak. A nem gondolkodás és a rossz gondolkodás szavai: amelyek azt mond-ják, hogy ez az „igen, igen, nem, nem” beszéd csak olyan pesti hisztéria lenne, melynek okozói és talán áldozatai is vagyunk, és nem másra, arra tennénk itt kísérletet, hogy a magyar bűnöket a német bűnök elé toljuk. Meg hogy az emlékmű ügye „nincsen a legfontosabb »témák« (!) között”. Az első tán szóra is alig érdemes, ismerjük Závada Pál új regényéből és értelmező szavaiból a „totális traumát”, melyben „gyil-kossá kell válni”, miközben a bűnös sorsokat is megértő regénye szerint nincsen soha felmentése a gyilkosnak.¹

Tudjuk mi, hogy a birodalmi sas mögött merre röpködött a magát Gábrrielnek, szépnek és szelídnek nevező szárnyas lény, hogy merre ve-zetett alacsony röpte, miután Jugoszláviával örök barátságot fogadott. Láttuk a hamis Gábrriel jogfosztó törvényeit, és láttuk őt nehéz szár-nyain vitorlázni Körösmező, majd a megszállt ukrainai és galíciai falvak fölött.

De ha bevalljuk a vétkeket, megváltozunk mindannyian.

Ha a birodalmi sas időközben, évtizedek gyázmunkájával erős, si-keres Németországot épített fel, a szárnyas lényként ábrázolt Magyar-ország eddig miért nem? A turul annyit tud csak, hogy ráfogja a sasra? Erre legyünk büszke magyarok?

¹ Elhangzott a Szabadság téren 2014. július 1-én, a német megszállási emlé-k-mű elleni folyamatos tüntetés nyolcvannegyedik napján.

² Závada Pál *Természetes fény* című regényéről van szó (a szerk.).

Kérdezzük meg, mitől fontos és mitől nem fontos az egyik vagy a másik *téma*!

A környezetvédő honnan tudja, hogy a lápi póc a fontosabb, és nem éppen a huszonöt emeletnyi gát? Vajon személyes tétünket miért a fejét a medvehagyma zöld szőnyege fölé emelő kis bordó virágra, a bánáti bazsarózsára tettük, és nem az állítólag az egész NATO biztonságát szavatoló és a hegyen magasodó, távolbalátó vas és acél radarkoronára?

Jártam Auschwitzban. Megjegyzem, nem is akartam én oda elmenni, nekem elég volt volna a fénykép, rábeszélő barátaim Krakkóból vittek magukkal. Télutó volt, kopár hideg. Noha minden tagom sajgott, azért férfiasan ténferegtem a jól konzervált és karbantartott létesítményekben és közöttük. Azután, mikor már minden néznivalót megnéztem, végre elindultam, hogy a látványt hátrahagyjam. És a szemem sarkát először csak akkor töröltem, hátam akkor rándult meg, amikor az Auschwitz-üzem és a kapu között félúton, a földig hajló, nehéz felhőkkel teli ég alatt, az ugyancsak szürke, félig fagyott, meddő földön megláttam az élet egyetlen esetét, egyetlen sárga virágú krókuszt. És az égről, mint a barokk templomok oltárképein, keskeny fénypászma hullott a földre, a napsütötte sáv meg éppen elérte a virágot. Leguggoltam, hogy lássam, ahogy kétentis, fehérén erezett levelei megszúrják a levegőt. Ennek az eleven emlékműnek a perspektívájából is ránézhetek most a német megszállásnak ezzel a pillanattal is megszüntetett emlékművére.

Léteznek kivételes helyzetek, amelyek megváltoztatják a gyász személyes intimitását.

Aligha lehet felemelőbb, mint az áldozatok, vétkesek és elkövetők leszármazottainak közösen átélt gyásza. Az önök eddig eltelt nyolcvan-négy napja ennek a pillanatnak eljövételét ígéri. Sőt az is lehet, hogy ez a pillanat itt van.

(2014)

VIII. FEJEZET

KÜLSŐ KÉRDÉS

BELSŐ VÁLASZ

HAZÁM EZ...

Milyen Magyarországon szeretnék élni?
Magyarni a jogállamabbban

(Válasz a DEMOS Intézet kérdésére)

I. A Mikulás lakóhelyét már ismerjük, az Finnországban van. Az Istennek viszont, mondják, sok lakhelye van. Valamelyik lehet Magyarországon is. Akár itt a talpunk alatt, amikor éppen átmegyünk az elhagyott, injekcióstüvel és kotonnal szennyezett közparkon, ahol pedig fürkészve guggolnak a bokrok. Ez rangot ad hazánknak.

Hogy milyen Magyarországon szeretnék élni? – Veszedelemes kérdés, giccsveszélyt érzek. Az előadót arra készíti, hogy kitegye a szépséges lelkét ide az asztalra, hadd párálljon mindenkinek az orra alá.

Egy kancsal, de mondatilag hibátlan szillogizmussal, mégiscsak tudok válaszolni:

1. Szeretek élni.
2. Magyarországon élek.
3. Magyarországon szeretek élni. (És hát ebben az országban, nem pedig egy megismerhetetlen virtuális másikban.)

Csak hogy két Magyarország van. A valóságos, a helytelen magatartású, és a másik, az éteri. Ennek a szép, vonzó Magyarországnak a 20. században sokfelé találjuk említését Németh Lászlónál, Illyésnél, de még Ottliknál is.

Babits ugyancsak másképp vélte feltenni a kérdést. Szerinte a nemzet csak néhány ember, miközben az utcán ezren ordítanak. Most, ezen a nyomott posztmodern ezredfordulón, még erre is visszakérdezhetek:

Hol az a néhány ember? És hol a másik ezer, aki az utcán ordít?

Most jött meg az iskolából, próbát tettem, megkérdeztem a lányomat, mondja, de gyorsan, az ő Magyarországa milyen legyen, most megyek a Demosba, el tudom intézni. Gondolkodás nélkül sorolta:

1. Le kell festeni a tag-eket.
2. Több hajléktalanszálló kell.

3. Több kaját kell osztani a szegényeknek.
4. Egyenjogúság legyen.
5. Ne legyen rasszizmus.
6. Legyen több park.
7. Legyen tiszta az ország.

Tényleg így van. Annyira szeretjük a hazánkat, hogy a szemünk párák lesz, ha csak rágondolunk, de az ugyancsak általunk szétszórt szeméttől már nem is látjuk, hol van.

Indokolt tehát mégis a kérdés, hogy milyen lenne a jó ország. Igen. De igazából, most már megmondom, olyan országban szeretnék élni, ahol nincs ez a kérdés, mert réges-régen senki nem kérdezi, mert senkinek nem jut eszébe, hogy milyen országban szeretne élni, és tőlem sem kérdezi, hiszen olyan kézenfekvő a válasz. Most meg lenne egy szabad délutánunk, ki-ki vérmérséklete szerint mehetne moziba, színházba, randevúra vagy kutyát sétáltatni.

Fölmerült bennem az is, miért csak egyetlen Magyarországot találjak ki? Ha jól belegondolok, ugyanúgy szükségünk van az alpesi és a déltengeri Magyarországra is, az egyik sí-, a másik szörfparadicsom, miközben mindkettő megmarad futball- és öttusa-nagyhatalomnak, de azért kikötöm, a déltengeri kontinentális talapzata a jelentős mangánkészletek mellett szénhidrogén-kincset is rejtse.

Kialakult itt egy szép tradíció, amelyet nem megtörni, hanem éppen továbbvinni szeretnék. Az új vendég eszerint rezonál valamiképp az előző előadásra. Előző előadójuk mondandóját akként foglalnám össze, hogy szeretne egy toleráns országot. Én is, persze. Egyetértek, természetesen, jobban szeretem én is a türelmes, mint a fanatikus magyart. Hozzáteszem, hogy amennyiben van értelme a nemzetkarakterológiának – szerintem van –, a magyar ember inkább toleráns, semmint intoleráns. Bár a Trianon-trauma ezen sokat rontott. A tolerancia azonban nem jelent többet, mint hogy hajlandó vagyok elviselni a többieket. Mindannyiunkra ugyanaz a nap süt, és – ellentétben a nem annyira toleráns Adyval – nem mondhatom rájuk, akiket, hm, nem szeretek, hogy nem magyarok. De nincs értelme toleranciáról beszélni akkor, ha valaki személyében számomra amúgy is rokonszenves. Még akkor sem, ha közömbös. Azzal lehetek csakis türelmes, amit szívből utálok. Nem követném Locke-ot ebben, aki a vallási türelemről írott kitűnő levelében – mert nyilván nem akart túlzásba esni –

a katolikusokat is, az ateistákat is, meg még a muszlimokat zárta ki a vallási türelemből.

Meg lehet-e változtatni az országot? Szerintem, noha talán ez tényleg jó lenne, nem.

Lehet-e változtatni rajta? Azt hiszem, igen. Eddigi legfontosabb kéziratom fölé, magamnak, az első lapra, először ezt írtam fel: Az igazság terjeszthető.

A magyar – sokan leírták – pesszimista nemzet, mégis, talán mert a jelenbeli esélyeit bámulatos tehetséggel mindig elpuszkázza, bármilyen furcsa ez, a jövőben, valami csodavárással – kivéve legjobbjait, például Vörösmartyt, Ottlikot – ernyedetlenül bízik. Hogy is kezdi Ottlik a Budát: „...Buda a magyar fővárosnak a Duna folyam jobb partján fekvő része. Ősi település. Már a bronzkorban város volt. Túlélte sorra a lakóit, keltákat, rómaiakat, hunokat, gótokat, longobárdokat, avarokat, valószínűleg túl fog élni bennünket, magyarokat is...” Ezek szerint eljő az idő, amikor mi már nem leszünk itt. Visszajönnek a longobárdok majd, vagy bárki más. Bánjunk csínján a jövővel!

Egy viszont biztos: amikor ez a nemzet, amely a világ talán legrémekebb elitjét is képes kitermelni, amikor már minden esélyét eljátszotta, minden balsorsot kihívott maga ellen, túlélésből jól vizsgázik.

2. Miért ne lehetne a magyar szó igeiként is létjogosult a világ minden nyelvében? – vetette fel Örkény. Mert eljőhet az az idő, amikor a kerek világon mindenki magyarni akar majd, másokkal vagy egyedül.

Teszem hozzá, a jogállam meg, legalábbis az én felfogásomban, tulajdonság. A jogállam nem olyan, mint az étkezési hal, amelyik vagy bűdös, vagy friss. A másodlagos frissességű jogállam, mint amilyen a miénk is, sokáig jogállam marad még. Nem csak nálunk. Ha valamely ország valamelyik vezetője, akár a nálunk fejlettebb napnyugaton, köztörvényes bűnöző, az állam szolgálai pedig erényüket árulják az utcán és elegáns partikon, az illető ország még jogállam, ha nem is első osztályú.

Nemcsak magyarni lehet tehát, de van jogállam, és van jogállamabb. Lássuk röviden: a Kádár-világ nem volt jogállam, a Harmadik Köztársaság viszont előbb jogállamabb volt, mint utóbb. Azért ne búslakodjunk! A legjogállamabb ugyanazon ok miatt nem a lehetséges létező jogállamok egyike, amint elképzelhetetlen fogalom a legfinomabb szilvapálinka. Mert ez is, meg az is gyarló emberi mű.

A közelmúltban az új alkotmány előkészítésének állásáról tartott konferencián vettem részt. A több szép javaslat között nekem legjobban az tetszett meg, amely szerint új, friss-ropogós alkotmányunknak feltétlenül utalnia kell majd a közerkölcsre. Nagyon megfogott ez a gondolat. A közerkölcs mindig a politikai osztály üzlete, erkölcsi felfogása.

„Cselekedj úgy, hogy cselekedeted maximája általános törvényként szolgáljon!” – mondaná ezzel az új alkotmánnyal a politikai osztály.

Szakmai ártalom, rögtön elkezdtem szövegezni: Hazudj ma többet, mint tegnap! Lopj, csak rajt ne kapjanak! Papírozd le! A te szádból a „hetente” jelentse azt, hogy „háromhetente”, de jelenhet akármi mást, változtasd, ahogy tetszik! Gyalázd azt, akiről tudod, hogy különb nálad!

Az ideális Magyarország a közerkölcsöt valószínűleg kötelezővé tenné, de a jó Magyarország nem tenne így, hanem lehetővé teszi a közerkölccsel szembeni jó és erkölcsös életet.

Az én ideális Magyarországom viszont, a dolgok természetéből következően, csakis az enyém lenne, ezért sok honfitársam számára maga lenne a pokol, mert például, hogy csak kettőt említsek, nem volna benne se cigányozás, se buzizás. És ebben az ideális országban az állam – összhangban az alkotmánnyal – nem lenne megkeresztelve. És csak arra volna mondható, hogy hazaáruló, aki várostrom esetén tényleg eladja Buda kulcsait. Ez pedig valószínűleg lehetetlen hely, nem létezhet, ám ha mégis, nekem unalmas, másoknak pokol. A tartalmi értékeket követő ideális állam, ez fogalmi követelmény, csak diktatúra lehet, hiszen kénytelen kivégezni, bebörtönözni, de legalább száműzni azokat, akik eszményeit nem fogadják el.

3. Másmilyen ideális Magyarországot, „jó országot” kell tehát keresnem, de nem olyat, amely saját erkölcsi felfogásomat, normatív értelmében is követi. Ebben az országban talán senki sem maradéktalanul boldog, de valamivel mindenki elégedettebb. Ebben a jó országban senki (például az ideális országot megmondó individuum sem, aki, ha a kérdésnek van értelme, ennek az országnak a törvényadója lenne) nem határozza meg előre, hogy mi a közjó, mi a nemzeti érdek, hanem – akár intoleráns vitákban – együtt tapogatjuk majd ki, helyzetről helyzetre lépkedve, óvatosan, hogy mi jó nekünk. Ha tévedünk, nyitva hagyjuk az utat, hogy új válaszokat keressünk. Holnap azt követjük, akit ma elküldtünk.

Az én elképzelt Magyarországomban a parlamenteket és a kormányokat a tömegdemokrácia szabályai szerint a választások legitimálják, az alkotmányos alapintézmények viszont meritokrata legitimációra törekednek, de még a kormányok is számolnak a „Történelem Ítélszékével”. Ezen a „jó” Magyarországon a nyelv különbséget tesz politikus és államférfi (államasszony) között. A jogállamibb Magyarországon a számvevőszék finoman szólva tojik a pártokra, kormányokra, a parlamenti bizottságokat viszont érdeklik az általuk megismerhető tények. Azon a másik Magyarországon a pártok tudják, hogy nem gyarmatosíthatják az államot (alkotmánybíróságot, bíróságot, ügyészséget, ombudsmani hivatalt, önkormányzatot stb.), mert a hazát nem akarják tönkretenni, hiszen tudják jól azt is, hogy a Harmadik Köztársaságot meg kell különböztetniük Belarustól. Abban a másik Magyarországon a politika nem hazugságra épül. Abban a másik országban nem olvashatni olyan alkotmánybírósági döntést, amely nem tartalmaz alkotmányjogi érvelést. Abban az országban az ügyészségi szóvivők is tudják, hogy a gyanúsítottak kihallgatási jegyzőkönyvei a törvény erejénél fogva titkosak, az ombudsmanok meg tudják, mire van hatáskörük, a bíróságok viszont nem perlekednek, hanem ítéleznek. Abban az országban az áttetsző állami és a közjogi méltóságokat (főls óvatosságból) nem lehet újraválasztani. Abban az országban nem az „egyház ellenségei”, de nem is a mellőzött felekezetek hívei, hanem maguk a katolikusok tiltakoznának hangosan az ellen, hogy a legitimációhiányban szenvedő közhatalom két égrekiáltó vagy alattomoságában a földön kúszó gaztette között, századok óta követett rossz szokása szerint, a mögötte zavartan ácsorgó egyházra mutathasson.

4. Ez az ideális Magyarország itt van előttünk, karnyújtásnyira. Mégis elérhetetlen.

(2005)

MAGYARTALAN, VILÁGTALAN

Magyarország – Le is út, fel is út

Mi lenne, ha máról holnapra eltűnne Magyarország?

„Ha a föld isten kalapja, / Hazánk a bokréta rajta!” Ki ne ismerné ezeket a sorokat, magyar ember? Hányan idézik vajon itt, akár e kötet¹ szerzői is? De vajon hányan ismerjük a verset magát, az 1846-ban írt *A magyar nemzet* címűt, mely – Petőfi ugyanis géniusz volt, nem pedig Petőfi-epigon – a magyar tespedést kárhóztató, a nemzet eljövendő pusztulásával is számot vető költemény. Olvassuk csak: „Ez a nemzet mégis árva, / Mégis rongyos, mégis éhes, / Közel áll az elveszéshez. / S szellemének országában / Hány rejtett gyöngy és gyémánt van! / S mindezek maradnak ott lenni... / Ezer éve, hogy e nemzet / Itt magának hazát szerzett, / És ha jőne most halála, / A jövendő mit találna, / Mi neki arról beszélne, / Hogy itt hajdan magyar éle? / S a világtörténet könyve? / Ott sem lennének följegyezve! / És ha lennének, jaj minékünk, / Ezt olvasnák csak felőlünk: / »Élt egy nép a Tisza táján, / Századokig, lomhán, gyáván.«”

Petőfi tehát megfelel a kérdésre, melyre nekem itt válaszolnom kell. Sötéten, és azzal a bátorsággal, ami csak a nagy szellemek tulajdona, és amelyért kijár a megbélyegzés is. Csak azt ne mondja erre valaki, hogy a vers vége optimizmusba fordul, inkább idemásolom ezért, nem hallgatom el a végét. Nem, még az sem: „Oh hazám, mikor fogsz ismét / Tenni egy sugárt, egy kis fényt / Megrozsdásodott nevedre? / Mikor ébredsz önérzetre?” Nem többet kér Petőfi Sándor, csak kis fényt, az isten kalapja meg ott a vers elején, erős ironia, semmi más. Halkan mondom, Petri sok mindenben Petőfit folytatta, szerintem éppen ezt a versét is.

¹ *Magyarország – Le is út, fel is út*, szerk. Hankiss Elemér, Heltai Péter, Budapest, Médiavilág Kft., 2008.

Mit vesztené a világ, ha nem lennének? Nagyon sokat, hiszen csillogó névsort tud erről sorolni mindenki, aki annyit tud, mint aki az általános iskolát kijárta. Hagyjuk a dinamót, Bartókot meg a telefonközpontot, ez nem több, mint öncsalás. Minden nemzetnek van dinamója is, Petőfije is. Van azért, ami csak a miénk: kevés olyan nemzeti költészet, sőt irodalom van, amelyben az egyik legotthonosabb, legbensőségebb alapmotívum a nemzethalál. A mi irodalmunk ilyen.

Azért Petőfi Sándor, és persze Kölcsey Ferenc és Vörösmarty Mihály, voltak bár párját ritkító géniuszok, nem tudhatták, amit mi, kései ivadékok tudunk. Túl korán haltak ahhoz, hogy tudják, jött utánuk még egyetlen dicső korszak, mely a kiegyezéstől nagyjából az első nagy háború kezdetéig tartott el.

Ha arról gondolkodunk, hogy milyen lesz a világ nélkülünk, először miért ne gondolnánk, ha csak egyetlen pillanatig, a külhon irigyelte Világ-Magyarországra. Közel volt ugyanis egy ilyen pillanat. Musil nagyszerű regényében ír róla, persze szintén ironiával, de akkor is szó szerint a Világ-Ausztriáról, de azt már nem veszi észre az osztrák író, hogy az a Világ-Ausztria a miénk is lett volna, ki másé, a büszke magyaroké.

És tényleg valamennyire ez megvolt, röpké pillanatra csakugyan, Bécs–Budapest, nekünk: Budapest–Bécs, a világ maga, a teljes kultúra és tudomány.

De jött a csúf háború, elhozta Trianont, majd jött még egy második. Lettünk magunk és a mások szemében kettő „fantasztikusan jelentéktelen” vidéki ország, egyikünk különösen fantasztikus és különösen jelentéktelen, legyőzve persze ezzel is ama másikat.

Ottlik Budája, ha leszámítjuk a kommunizmus azóta bekövetkezett bukásának epizódját, már a mi mai tudásunk kultusz-könyve.

„Ahová olyan csodálatosan visszakerültünk, Buda a magyar fővárosnak a Duna folyam jobb partján fekvő része. Ősi település. Már a bronzkorban város volt. Túlélte sorra a lakóit, keltákat, rómaiakat, hunokat, gótokat, longobárdokat, avarokat, valószínűleg túl fog élni bennünket, magyarokat is, és mindig fiatal maradt, mert folyton lerombolták.”

Ottlik, mintha ez a legunalmasabb természeti-történeti tény volna, szenvtelenül mondja, Buda régebbi, mint mi, mai lakói, és valószínűleg minket is túlél, mi mást is tehetne? De hát ez a tudás nem új. Az Ottlik-mű egyik értőjének fülét itt megütötte egy régebbi hang, a Kölcsény, *Zrínyi második éneke*: „És más hon áll a négy folyam partjára, / Más szózat és más keblű nép...”¹

Talán nem is kell olyan nagy bátorság elképzelnünk a világot nélkülünk. Miért volna félelmetesebb vagy több, mint a világot elképzelni kelták, rómaiak, hunok, gótok, longobárdok, avarok nélkül, hisz nekik mindnyájuknak itt Budában volt egykor szállásuk, lakásuk.

Vagyis, ha mi magunk, továbbá a világ jól elvan kelták, rómaiak, hunok, gótok, longobárdok, avarok, továbbá a Buda környékén halomsírokat építő, telepeit a mai Bajorországig kiterjesztő ismeretlen népesség nélkül, majd csak eléldéglének valakik valahogy majd nélkülünk is. Sokat veszítenek majd azzal, főleg, (de talán nem kizárólag) a mi szempontunkból, hogy nem leszünk, de a veszteségnek ugyanúgy nem lesznek tudatában, ahogy nekünk sem hiányoznak az avarok. Az értékek nagyobb része amúgy is velünk száll a sírba. Lehet az is, lesz még magyar szó Budán, de nem lesz például ismert szó a Balassi és a Kosztolányi, noha ma jó szavaknak tűnnek.

Már ha egyáltalán lesznek utánunk bárkik is. Mert az sem biztos.

Maradnék Ottliknál, aki egy másik művében, *A Valencia-rejtélyben* (ami azért nem a Budához hasonló remeklés) arról ír, hogy hőse, Cholnoky Sándor szépen kiszámolja a világvégét. A világvége előtt pár perccel barátja, Miklós ezt kérdi tőle: „...mindig közbejöhét, közbeléphet valamilyen új, egy számunkra ismeretlen, a fizikában eddig teljesen ismeretlen effektus? Mi lesz, ha minden várakozásokat ellenére a Világegyetem nem fog megsemmisülni?”

Cholnoky válasza: „Igen, ez megeshet velünk. Ebben az esetben, azt hiszem, a Világegyetem kinyalhatja a seggemet.” (Ottlik tudósítása sze-

¹ Farkas János László, Buda, regény, in *Uő, Világra jönni*, Budapest, Cserépfalvi, 1995, 239.

rint e mondat elhangzása után nem sokkal a Világegyetem, ő tudja, miért, talán elkerülendő a szégyent, semmivé foszlik.)

Persze, lehetséges, Ottlik is, Cholnoky is téved, a Földgolyó, körülötte a világegyetemmél, rajta pedig a magyar ajkú Budával, örök.

Csakhogy ez roppant valószínűtlen.

(2008)

KÉRDÉS:
HOGYAN VÁLTOZTATTA MEG
AZ INTERNET A GONDOLKODÁSOMAT?

VÁLASZ: SEMENNYIRE SEM!

A felkérés, és ez önmagában is érdemes lenne az elemzésre, eleve feltételezi, hogy az internet megváltoztatta a gondolkodásomat. Azaz válaszolhatom ugyan azt, hogy „Semennyire!”, de ez kétségkívül ellentétes a kérdés intenciójával. Mindenesetre előre kell bocsátanom, hogy a híres bonmot: „The medium is the message”¹ szerintem, érdemét tekintve, butaság, a médium nem tartalom.

A kérdésre adott válasz előtt viszont meg kell határoznom azt, hogy mit értek „gondolkodás” alatt. E válasz megfogalmazása során a gondolkodást a *megértéssel* és a megértés alapján kialakított *ítéletalkotással* azonosítom. A megértéshez szükséges információgyűjtést, illetve az ítélet alapján meghozott, a cselekvést meghatározó döntést, ha algoritmus a bonyolultabb, azaz már némi megszorítással tekintem gondolkodásnak.

Először egy megfigyelés: nem vettem észre magamon, hogy a gondolkodásomat megváltoztatta volna az internet. A szövegszerkesztő a gondolkodásra – a gondolat kifejtésére – meglehetősen nagyobb hatással volt, mint az internet.

Nagyon nagy változást hozott az internet az életemben, de nem akkorát, hogy kijelenthetném, meg is változtatta a gondolkodásomat. Persze, így is kezdtem, ez alapvetően definíciós kérdés is. Az olyan kijelentéseket például, mint „A rendszerváltás megváltoztatta a gondolkodásomat”, „Az Eötvös Károly Intézetben eltöltött évek megváltoztatták a gondolkodásomat”, vagy „Gyerekkoromban a környezetem hatására homofób voltam, utóbb megváltozott a gondolkodásom a melegekről”,

értelmes és adott kontextusban vállalható kijelentéseknek tartom, de a gondolkodás fogalmának pontatlan kiterjesztései. A gondolkodás megelőzi a „gondolat”-ot.

Aligha vitatható viszont, hogy a nyelv és a gondolkodás nem választható el sem a faj-, sem pedig az egyedfejlődésben. Mielőtt megtanultam volna beszélni, talán már gondolkodtam (ez szinte biztos), de ez a gondolkodás kevéssé hasonlítható a megértett és kimondott gondolatok világához. Az írásbeliség (olvasni tudás) nélkül aligha létezik a szó szorosabb értelmében vett logikus gondolkodás. Az írás/olvasás bizonyosan megváltoztatja tehát a gondolkodást. Ezt jól mutatják az írásbeliség előtti – ismétlésektől, homályoktól terhes (ezekről persze lejegyzett, azaz az eredetitől eltérő változatokból tájékozódhatunk) – és az írásbeliség kialakulása utáni szövegek eltérései.

Ha magát a gondolkodást megváltoztatta volna az internet, akkor az internet előtti korban kifejtett gondolatok megértése nehézségekbe ütközne. Ezt a látszatot alá is támasztják a tapasztalatok: az online nemzedékekből értetlenséget váltanak ki és megértési nehézségeket okoznak például Jókai Mór vagy Gárdonyi Géza szövegei, akárcsak minden régebbi irodalom. Valójában azonban ezek a ténylegesen megfigyelhető (és nem örömteli) nehézségek nem gondolkodásbeliek. Ez könnyen ellenőrizhető, ha felteszem a következő kérdést: Vannak-e különbségek a régi, és csak előtanulmányok alapján értelmezhető szövegek megértésében? A gondolatok megértésének szerintem itt kétféle nehézséget különböztethetjük meg, de egyiket sem azonosíthatjuk a megváltozott gondolkodás következményeként. A 13. században keletkezett *Ómagyar Mária-siralom* ugye így kezdődik: „Volek syrolm thudothlon // syrolmol sepegyk // buol ozuk epedek.” Mészöly Gedeon szerint ez (az internet előtti), de mai magyar nyelven így szól „Nem tudtam, mi a siralom. Most siralommal zokogok, bútól aszok, epedek.” Az eredeti változat egyáltalán nem érthető az úgynevezett internet-nemzedék számára, az átirat pedig alig.

De, ugye, nincsen különbség a gondolat meg nem értésében asztint, hogy 1973-at vagy 2013-at írunk, azaz az internet előtti vagy utáni évek napjait morzsoljuk éppen! A korabeli Shakespeare, Bornemisza Péter vagy Pázmány, de még Jókai esetében is, eltérő fokozattal, de hasonlóak a gondolatértés nehézségei. Ennek aligha lehet bármi köze az internethez. Nem vitathatóan az online kommunikációban rövidde és

¹ M. Molinaro–C. McLuhan–W. Toyle (eds.), *The Letters of Marshall McLuhan*, New York, Oxford University Press, 1987, 309.

szaggatottá válik a szöveg, de ez olyan nyelvi változás, amely például kevésbé alapvető, mint például a 19. századi nyelvújításé, és nincs köze a gondolkodás állítólagos megváltozásához. Továbbá, ez a másik eset, Kant vagy Hegel megértése, előtanulmányok nélkül, szinte reménytelen. Ha az internet-nemzedék nem érti, jó páran persze értik, nem az állítólag megváltozott gondolkodásuk tehet erről.

Azt viszont már nem állítanám, hogy az internet egyáltalán ne lenne hatással a gondolkodásra általában, és az *én* gondolkodásomra egyedileg. Ez a hatás, azt hiszem, kettős. Az internet az elmét sok tekintetben tehermentesíti. Elvben lehetővé válik általa, hogy elménk nagyobb kapacitását használjuk arra, amire való: gondolkodásra. Itt van előttem a jó példa. Az *Ómagyar Mária-síralmat* természetesen ismerem, de persze nem tudom fejből idézni. Erős a gyanúm, hogy itthoni könyvtárban nem is található meg. Ebben a rövid írásban, tekintve, hogy kiválóan illusztrálja az elmondandó *gondolatot*, idézni akartam. Ha nincsen az internet a kezem ügyében, órákat is eltölthettem volna azzal, hogy a vers első két sorát felleljem. Ez az időpazarlás nyilván elvonta volna a figyelmet sok minden másról, akár a gondolkodástól is. Azt azonban nem mondhatom, hogy a net helyettem gondolkodott volna, vagy – remélem, van itt ilyesmi – bármit változtatott volna a gondolaton.

Ugyanakkor, így látom legalábbis, a gondolkodásra, illetve ami ugyanaz, az önálló gondolatok előállítására az online világ komoly veszélyeket is jelent. Általános probléma, hogy az internet olyan csábító, amely leszoktathat a gondolkodásról (is). Látom ezt akár magamon is, hisz a veszély folyamatosan érezhető. A világháló az infotainment hordozója, sokan egyenesen úgy lógnak folyamatosan a hálón, hogy nemcsak hogy gondolkodásuk támaszaként nem használják, de információszerzésre is alig. Persze már azért sem kell efőlött a régi, „Ó idők, ó erkölcsöki” előítélet szellemében sopánkodni, mert a régi világban sem volt ez másként. Nem mondanám tehát, hogy a régi időkben, az internet előtt, egyénre leosztva, többen gondolkodtak volna az emberek, mint ma. Viszont hogy az elmélyült gondolkodás terén mi a helyzet, őszintén szólva nem tudom. Az azért biztos, hogy az ókori görögök vagy zsidók között az egy főre eső zsenik aránya nagyobb volt, mint a mai népességben. Ám az erre a kérdésre adott esetleges válaszadási kísérletnek ugyancsak semmi köze az internethez.

Van azért olyasmi, ami az internet térhódításától nem függetlenül veszett el az emberi gondolkodás számára: Platón kertje. A görög filozófusoktól a *Nyugat* vagy a *Szép Szó* köréig, a kerttől a kávéházig, a gondolkodás talán fő színhelye a gondolkodó emberek fizikai együttléte, más történelmi korokban pedig a levelezés volt. Ezért nagy kár, ez örökre elveszett. És ezt sem a drótposta, sem a közösségi oldalak nem pótolják.

(2013. december)

TARTALOM

Előszó	5
--------------	---

0. FEJEZET Melynek címe sincs

Romok ormán	9
Miért ne lopjunk?	18

I. FEJEZET Tulajdonságok nélkül?

Lehet-e tulajdonságok nélkül?	29
Magány (Egy W. S. létvicc átírata)	34
A tulok és a virág kétszer	37
Adjatok pénzt!	40
Zöld Trabantban öregszik József Attila	44
A Szarvasi Tűtartó	46
A Centrum dala	48
Hatalom, szellem, Brutyó, Musil	52
A kert	55
Bikszádi utca	57
LENNI!	59
Írd és mondd: ÁVÓ	61
A főárvós kertje	64
Húsvét előtt	65

Panasz	67
Ki a legnagyobb cigány?	69
Magyar gyerek, török gyerek mit csinál?	72
A tökéletes büntény	74
Erősebb kutya	76
Jelkép és tekintély	78
Szabadság vagy szerelem	80
Az egy példa	82
Akyvagiokénvalaky	85
Barátságtalan ország	89

II. FEJEZET A személy titka és a közér

Mózes megszámol, akárcsak Dávid – de hol a különbség?	95
A lottó ötös	99
Az AIDS-es joga	105
Homály	108
Az ügynök méltósága	111
„Kifordult belét végre megmutatja a létezés”	119
A háromezres csapdája	129
A szabadság és a démonok	131
A titkaink	139
A titok nyilvánossága	148
Írás a falon	157
A halapénz és az adatvédelem	160
A Kubatov-ügy	167
Magánélünk, ha van hozzá társaság	169

III. FEJEZET Harcz az Alkotmányért

Ki az alkotmány?	181
Magyar demokrácia	190
Legyen magyar ombudsman	198
Léggömb	203

Az emberi méltóság tisztelete	207
Alkotmányünnep	214
Jobb intézmények, mint emberek uralma alatt élni	220
Intézménysírató	232
Kontrollcsoport	238
Az Alaptörvény Asztalánál	241
Az alkotmányevő tigris kirágja az alkotmányból a népet	245
Az alkotmányosság helyreállítható	252
Az alkotmányosság esélye	259
Hogyan lettem a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke	263

IV. FEJEZET Újságombudsmankodás és médiablog

Emberség, állatság (Két újságombudsmani vélemény)	277
Horn Gyula ünnepi napok	282
Házőrző vagy rendőr-kutya? (Négy médiás blogbejegyzés)	287
A tudatlanság hatalom	291
Időutazás?	296
A Pesty-ügy tanulságai	299

V. FEJEZET Az eleven jog fája

A fenyegetett én	305
Maguk, kérem, megbolondultak?	314
A buta okos lány	322
A haza alkotmányosítása	328
Alkotmánybírás	335
Hallgatni arany!	341
Adatvédelem, információszabadság, ombudsmankodás	347
Lesz-e magánéletünk?	355
A bíróságok és a nyilvánosság	365
Te is lehetsz orosz kém!	377
Vicsorgó bohóc	380
A válasz nélkül hagyott egyleti levél	382

VI. FEJEZET Persona

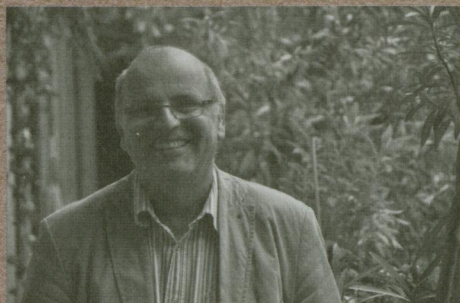
„Jövő nincs”	385
Apa a magasban	388
„...mindig az emberek szabadságát...”	395
Furmann Imre	410
Aki okos	417
A legjobb barátom	421
Meghalt Farkas János László	425
Magda a szeretet zsenije	428
Kovács Zoltán hatvan éves	432

VII. FEJEZET Szónoklatok

Beszéd az Andrássy úton – szemben az Opera	435
Magyarország ma dikt	437
Jól tettem-e, hogy nem szónokoltam a Milla tüntetésén?	440
Legyen vége a többség öngyűlöletének!	444
Tulajdonképpen	447
Milyen országban élünk?	449
Harminc éve halt meg Bibó István	452
Bazsarózsa	455
„Az idő elszenderült a délutáni ragyogásban”	458
A politika hiányzó morális alapja	460
A 84. nap	462

VIII. FEJEZET Külső kérdés – belső válasz

Hazám ez... ..	467
Magyartalan, világtalan	472
Kérdés: Hogyan változtatta meg az internet... ..	476

FOTÓ: RICK ZSÓFI

Majtényi László 1950-ben született, jogász, az MTA doktora, egyetemi tanár. Az ombudsman intézményeket, az adatvédelmet, az információszabadságot, az alkotmánybíráskodást és a sajtószabadságot kutatja. Húszas éveitől jelen van a kulturális sajtóban. Volt az alkotmánybíróság munkatársa, adatvédelmi biztos, ORTT elnök, utóbbi tisztségéről a testület korrupciós frekvenciadöntése ellen tiltakozva, lemondott.

Főbb művei: Ombudsmann – állampolgári jogok biztosa, 1992; Az információszabadságok, 2006; Az olvasó védelmében, 2006 (újságombudsmankodás, Miklósi Zoltánnal); És mi lesz az alkotmánnyal, 2004 (szerk); Az elveszejtett alkotmány, 2011 (szerk).

Tüneményes könyv, tárgyyszerű és szenvedélyes, személyes és szakszerű – a másodlagos frissességű jogállamról (amely még jóideig jogállam), a szilánkokra tört alkotmányos berendezkedésről, a most elpusztuló, kétes erkölcsű, azonban jobb sorsra érdemes köztársaságról;

egy könyv a hazaszeretetről, az emberi méltóságról és autonómiáról, a polgári erényekről, a hol ájtatos, hol újpogány halandzsabeszédről: rólunk.

A hazafi kézikönyve. Csöndes, de határozottan mondja: Éljen a jog! Éljen mindenki a jogával!

És még a *durbincspörkölt* szó is szerepel benne.

Esterházy Péter

3990 Ft

9 789631 432244

MAJTÉNYI LÁSZLÓ

ROMOK

ORMÁN

MAGYARORSZÁG LEGÚJABB TÖRTÉNETEI

MAGVETO

A romok, melyeknek ormán a szerző szetteként, a szétvert harmadik köztársaság romjai. A köztársaság egy jogi vázra épült, a neve alkotmány. Majtényi László – egyebek közt – jogász, hivatalból is dolga van az alkotmánnyal. De, mint e kötetből kiderül, az alkotmány az ő számára elsősorban nem szakmai, hanem világnézeti és erkölcsi kérdés. Arról van szó, hogy kik vagyunk mi együtt, a közös magyar állam polgárai; hogyan kell az államnak bánnia velünk és mindazokkal, akik a területén élnek, és hogyan kell nekünk egymással bánnunk. Lehet erről jogi bikkfanyelven is beszélni, de akinek fontos, hogy az állam szabad és egyenlő polgárok politikai közössége legyen, nem így beszél róla. Hanem a mindennapi élet gazdag, érzelmekkel telített nyelvén. Ha van hozzá tehetsége, az irodalom emelkedettebb nyelvén. Majtényit írói képességekkel áldotta meg a sors. Így a kötetet alkotó írások nemcsak arról tudósítanak, hogyan épültek föl – botladozva, de mégis – a köztársaság intézményei, aztán hogyan rombolták le őket, hanem arról is: hogyan éltük meg mi, magyar állampolgárok a keletkezés, az erózió és a pusztulás éveit. De legkivált: megfogalmazzák, őriznek és továbbbadnak egy nagyszerű hagyományt, melyhez a magyar történelem még vissza fog kanyarodni.

Kis János